
3 1761 04697217 0

Kőszeg sz. kir. város

jelene és multja.

Irta

Chernel Kálmán.

Első rész:

Jelenkor.

Szombathely.
Nyomatott Seiler Henriknél.
1877.

SZOPORI NAGY IMRE

ÉS

THALY KÁLMÁN

BARÁTAIMNAK

A HAZAI TÖRTÉNELEM LELKES MUNKÁSAINAK

BARÁTSÁG JELÉÜL.

LIBRARY
JUL 24 1972
UNIVERSITY OF TORONTO

Előszó.

Hoc opus, hoc studium parvi properemus, et ampli
Si Patriae volumus, si nobis vivere cari.
Horat. Epist. Lib. 1. epist. 3.

Városaink, mint a nemzet család kiegészitő tagjai, az ország történelmi eseményeivel, közállományi viszonyaival mindenkor szoros, elválaszthatlan összeköttetésben lévén, majd kisebb, majd nagyobb fontosságu következményekkel hatottak a haza jó, vagy balsorsára. A külellen háboruiban, az alkotmányos és vallásos belharczok küzdelmeiben, a huzamosb béke idejében, hogy minő befolyást gyakoroltak városaink az ország hadi, politikai és általános müvelődési állapotára, történelmünkből meggyőződést szerezhetünk. Habár Kőszeg város valamely nevezetesb intéző, vagy tényezőként nem jelenik is meg multunk szinpadán: de ha tekintjük a németujvári grófoknak garázda villongásaiban, Mátyás király és Fridrik császárnak harczaiban, a belmozgalmak pártviszályaiban részt vett gyakori szereplését, különösen az 1532-ki török ostromkor tanusitott hősi védelmét, akkor tőle a történelmi érdeket alig tagadhatjuk meg. Ha pedig föld, természetrajzi s egyéb viszonyait mérlegeljük, Kőszeg várost méltán figyelmet érdemlő kisebb városaink közé sorozhatjuk. Mindezeknek daczára még eddigelé nem találkozott oly munkás, ki e város tüzetesb, összefüggő történelmi helyrajzának megirására válalkozott volna. Noha Rosnak Márton lékai szent ágostai szerzetes 1789-ben kiadott német munkájában az 1532-ki török ostromot, a városi levéltárban őrizett azonkori kézirat, ugy Istvánfy és Jovius följegyzései nyomán elég körülményesen ismertette, de mégis ezen szük keretü, egyébkint becses dolgozatában főképpen a török ostrom leirására szoritkozván, a város multját érintő sok érdekes történelmi mozzanatot, helyrajzi viszonyaira, községi életére vonatkozó körülményt egészen figyelem kivül hagyott. A jelen század folyóirataiban Kőszegről itt-ott szórványosan megjelent kisebb közlemények szinte csak Jurisich Miklós hősi védel-

mével foglalkoztak. S igy az idézett munka megjelenése óta közel egy század röppent el, állami életünknek, nemzeti fejlődésünknek, közmüvelődésünknek s irodalmunknak termékeny százada, a nélkül, hogy Kőszeg történelmi eseményeinek, jelenkori viszonyainak részletes rajza meg lett volna kisértve. Gyakran lépett e mulasztás előmbe, gyakran éreztem e közönyöséget történelmünk érdekében, de mindegyre élesztett a remény, hogy majd csak támad oly hivatott iró, ki e hézagot ki fogja pótolni. Minthogy azonban ez nem valósult, mindinkább megfogamzott bennem a határozat, hogy kedvező helyzetemben, a kutforrások kényelmes fölhasználásával megirjam szülővárosomnak történetét és helyrajzát, melynek falai közt gyermekségem első éveitől kezdve életem legnagyobb részét töltöttem, hol a férfikor éveiben polgártársaim baráti hajlandóságának a magán, ugy közéletben annyi feledhetlen bizonyitványaiban részesültem.

Több oldalu tevékenységem folytán különböző irányba vonatva, nem egy akadály által gátolva, csak több évi gyakran megszakasztott munka után foganasithattam végre szándékomat. Ki hason természetü munkát feltételező adatok gyüjtésével, összeállitásával járó nehézségeket ismeri, az képes megbirálni, hogy mennyi időt emésztő foglalkozást igényel egy ily czélu válalat kivitele. Elég legyen ennek igazolására csak annyit fölemlitenem: miszerint mintegy háromszáz részben igen hiányosan irott, nehezen olvasható, tárgymutatóval el nem látott városi jegyzőkönyvnek átvizsgálása, nem különben a még egy részben rendezetlen állapotban levő levéltári okmányoknak átkutatása évekre kihuzódó munkát követelt.

Midőn a várost helyrajzi, ugy történelmi tekintetben czéloztam ismertetni, elkerülhetlennek gondoltam, hogy mindazon feladatomhoz eső adatokat közöljem, melyek nem csupán általános, hanem helyi érdekü jelentőséggel birhatnak, s hogy igy a jelen és jövő városi nemzedék tudásvágya szélesebb arányban legyen kielégitve. Ennél fogva tehát némely csekély értékünek látszó, de ismeretlen körülményt fölvettem még azon okból is, hogyha netalán az idők viszontagságai, vagy az utókor gondatlansága által — mi elég sajnos, de egy részben megtörtént — az okmányi kutforrások végleg megsemmisülnének, az innét meritett adatokban azok egykori létezésének nyomai fönmaradjanak.

Ezen nézpontokból indulva ki, e munka második, vagy is történelmi részében oly beosztást választottam, hogy még a kevésbé fontos történelmi tényeket, vagy községi élet mozzanatait a kutfők alapján chronologikus rendben kivonati rövidebb alakban soroltam föl: addig a várost érintő, de az ország történelméhez szorosban

simult nevezetesb események előadásánál részletesebben terjeszkedtem ki; sőt helyenkint a városi jegyzőkönyvek szószerinti szövegét, az egyes szereplők kifejezéseit is közöltem azért, hogy a viszontagságok által előidézett helyzet, a körülmények benyomásai folytán uralgott hangulat, a város sorsára háromlott következményeknek okai, élénkebben, hivebben legyenek a lélek elé tükrözve. Hogy mennyire feleltem meg föladatomnak? ha valjon mind azt, mit fölhoztam helyes, szükséges volt-e fölvennem? a közönség itélete fogja meghatározni. Távol áll tőlem az önhitség tudata, mintha munkám valamely sikerült egészet nyujtana, mert jól érzem én azt, hogy csak meddő vázlatát adhattam a fölkarolt tárgyaknak, s hogy a gazdag anyagnak kerekded kimeritő földolgozása a tehetségnek sokkal nagyobb mértékét kivánja, mint a minővel rendelkezhetem, én csupán hiteles kutforrásból gyüjtött, s csoportositott adat készletet akartam szolgáltatni, e kulcsos város teljes helyrajzának — egykor biztosabb erő által — megirandó művéhez. De ha addig is munkám a hazai történelem, a honisme lapjaira bármily csekély világot derithet, törekvésem czéljánál is többet értem el.

Kőszeg, 1877. márczius havában.

Chernel Kálmán.

Kőszeg város helyirati ismertetése.

Földrajzi fekvése.

Hazánk nyugoti részén, vas vármegyének északi végpontján terül el Kőszeg város határával, az északi szélesség 47° 22′ 54″ — a keleti hosszuság 34° 13′ 3″ fokán, Győrtől 12½, Pozsonytól 15, Soprontól 4, Budapesttől 24, Bécstől 12½, Gréeztől 12¾ német mértföldnyi légvonal távolra.

Éghajlatja.

Orographiai viszonyainál fogva Kőszegnek physikai éghajlatja kedvező; mert a határában, s ehhez közelebb, vagy távolabb eső vidékén elnyuló buja tenyészetü erdőségek — a nyugotról és északról emelkedő tekintélyes hegyek, halmok változatos növényzete — légkörét élényel gazdagon látván el, levegője tiszta, üditő és egészséges. Különösen tavaszal — midőn a várost övedző számos kertek, gyümölcsösek fái virágzásban állanak — a lég zamatos illattal is füszerezett. Habár az éjnap egyen szakában az északi szelek rendesen, és huzamosan uralkodnak, a nyár havaiban a zápor esők nem ritkák, s a nedves lecsapodások gyakoriak, még is a viz az átható talaj által gyorsan fölszivatván, földjének fölülete hamar kiszárad, büzhödt mocsárok, melyek levegőjét megfertőztetnék, hoszszabb időre nem támadhatnak. Tagadhatlan ugyan, hogy Kőszeg éghajlatja gyakori, s rögtön bekövetkező lég- és hőmérséki hullámzásoknak van kitéve, különösen tavaszal és télen, midőn az időjárási ingadozások érezhetőleg föltünők. A legnagyobb hideg észak-észak keleti, és keleti széllel szokott beállani, ellenben észak-nyugoti és nyugoti szelek magasabb légmérséket okoznak. Tavaszal azonban

a legnagyobb idő változás uralkodván, gyakran február végén vagy mártius elején az időjárás annyira megenyhül: hogy a növényzet a meleg behatása folytán a szokottnál elevenebb életre fakad, mint ez az 1863-ik évben volt tapasztalható, a mikor február hó végével az összes tenyészet annyira megindult: hogy mártius közepén a baraczkfák általjában, némely védettebb helyeken még a körtefák is virágoztanak, a kertek nemesebb rózsabokrai pedig leveleket hajtottak. Ily kora tavaszu években, mint az emlitett, ugy a következő 1864, 1865, 1866-ban a megelőzött melegebb napok után ápril és május havakban oly rendkivüli mérsékesökkenések fordultak elő: hogy különösen ez utóbbi évben május 23., 24., 25. napjainak reggeli óráiban a hévmérő 4.— R. fokra süllyedett. Kőszegnek legszebb, legállandosabb évszaka rendesen az ősz. A mint augusztus közepén túl a nyári hőség csökkenik, s az éj nap egyen idejével napokig tartó dél nyugoti szelek jelennek meg, akkor a huzamos esősések sem maradnak el. Azonban az ég kiderültével folytonos szép időjárás következik, mely rendesen novemberig eltart. E hó elején a derült napsugaras napokat, ködös, zordon időjárás váltja föl, s a hó derekán — ha nem előbb — az első fagy is beköszönt. Kivételképpen 1864-ben már october 24-én állott be jelentékeny fagy, s az ezt kisérő sürü hó a még szüretlen szőllőket s az egész természetet több napokig láb magas lepellel takarta be.

Nagyobb hidegek rendesen január hóban jelentkeznek, de a mérsékesökkenéseknek aránya az évekhez képest változékony, és annyira ingatag: hogy mig némely télen a hévmérő 8°.— R. alább nem süllyed, addig más években január és február havakban a higany 18°.— 20°.— R. fokra esett le. Mártius elején szokott enyhülni a tél hidege, mignem e hó közepén vagy végén a fagy szabályszerüleg megszünik; de mind ennek daczára a gyakori északi, vagy észak keleti hüves szelek csak lassankint engedik uralomra jutni a melegebb évszak hatalmát.

A tavaszi fagyok gyakoriak, s káros következményeit ilyenkor leginkább a szőllős gazdák érezik sulyosan. Jelentékenyebb tavaszi fagyok hiteles följegyzések[1]) szerint következő években fordultak elő: 1740, 1742, 1747, 1749, 1751, 1762, 1764, 1765, 1766, 1776, 1791, 1800, 1804, 1813, 1814, 1815, 1816, 1817, 1821, 1837, 1838, 1839, 1852, 1854, 1861, 1862, 1863, 1864, 1865, 1866, 1873, 1876.

Az éghajlati viszonyok tényezőiül — a légmérséknek, az uralkodó szeleknek, a légnedvességének, villányosságának, esőzéseknek

[1]) Szőlőkönyv a városi leltárban.

összeműködése szolgálván — ezen légtüni változásoknak tudományos megfigyelésére Kaiserahl Károly nyug. erdőmester ur évek óta kitartó szorgalmat forditott. Az általa szakértelemmel eszközölt, és pontosan följegyzett légtüneményekre vonatkozó észlelési adatok Kőszegen 277 meter tengerszinteri magasban reggeli 6, délutáni 2, esteli 10 órakor, mint a napi középmérsék három észlelési idejéből vétettek. E szerint 28 évi észlelések folytán Kőszeg évi közép mérséke 9.78 c. lőn kitüntetve.

A szükségelt eszközök a bécsi központi intézetnél vizsgáltattak meg, és Kappeler Z. J. bécsi látszerész műhelyéből kerültek ki, a ki hiteles előállitója a physikai eszközöknek a magyar-osztrák birolomban.

A hőmérsék a steijer házaknál 540 meter magasban a tenger szine fölött télen 0.1 egész 0.2 magasabb — ellenben nyáron 3.8 kevesebb mint alant a városban. A télszakában némelykor egész héten át az emlitett magasági ponton 6—8 fokkal magasabb a hő mérsék, s itt is, mint minden magasabb helyen, a meleg lég áramlatnak elmélete érvényesül.

Delejtüi eltérés . . . . . 10^{0} 9'

Eső mennyiség hasonló időben ugyan ott . . $669._{87}$ millimeter

„ „ „ „ városban . . . $634._{50}$ „

Több tekintélyes csapadékok ezen magaságot nem is érintették. Harminez évi följegyzések szerint némethon közép eső mennyisége 15 hüvelyk, s ennél fogva a fönt idézett csapadékok 4 éven át azon mértéket jóval meghalladták. Megjegyzendő, hogy 15 hüvelyk nedvesség elegendő az összes tenyészetre. Egy és ugyan azon napon azon órában 14. januárban a hő mérsék Kőszeg határának legmagasabb pontján 767 meter magasban levő „három kő"-nél 8^{0} 7 R. alant a városban ugyan ekkor 2^{0} — R. volt.

Tizennyolcz hónapon át szerzett 1630 légmérői észlelések alapján, a közép légnyomás $736._{77}$ találtatott.

Ózon gazdag levegőjének, a városban, ugy a határában bőven találtató üde kut- és forrásvizeinek s általjában összes kedvező helyi viszonyainak tulajdonitható: hogy pusztitó kórok, ragályos járványok és váltólázok itt nem uralkodnak, sőt még a hazánkban oly nagy mérvben duló 1831-iki epemirigy, Kőszegen csak a következő 1832-ki september havában merült föl, s mig a vidék egyébb helyein nagy terjedelemben üzte rombolásait, itt arány lag kevés áldozatot rabolt el. Későbbi években pedig csak szórványosan fordultak elő egyes mirigy esetek.

Magassági méretek.

Részint háromszögmérés, és légmérések folytán Cžjzek, Koristka, Schubert, nem különben a cs. k. földrajzi intézet által lőnek eszközölve. A három szögméreteknél csekély különbségek fordulnak elő, melyek onnét származnak, mert ezeknél a bécsi szt. István torony tengelyének talaja vétetett alapul. Ennél fogva a bécsi és budapesti 0 pontok nem egyeznek meg. Mert ez utóbbi közvetlen a tengertől eszközlött szintezet folytán lőn nyerve, s hivatalosan $96_{.47}$ m. téve. A bécsi szt. István torony és budapesti 0 pontok különbsége által az utóbbinak tengerszinteri magassága $89_{.98}$ b. láb = $91_{.66}$ m. adna. Ennél fogva világos: hogy a méretek Budapestről az uj 0 ponttal 5 meterrel magasabban esnek ki, mint a bécsiek. Hogy a bécsi 0 pont határozottan hibás volt, a cs. k. földrajzi intézet maga is beismerte, miután annak értéke jelenleg 3 meterrel magasabbra vétetik. Kőszeg tenger szinteri magassága — részint a közelében lévő háromszög méretileg megállapitott három magassági pontról többször ismételt légmérői mérések által — részint pedig 3285 légmérői összehasonlitások folytán, melyek 1872, 1873 és 1874-ik évben Kőszeg és Budapesten eszközöltettek — határoztatott meg.

	absolut	relativ		absolut	relativ	
Ó ház	610	334	meter	1930	1008	láb
Hét kut	434	161	„	1373	511	„
Kalvaria templom . . .	394	122	„	1248	388	„
Gubahegy várostól dktre .	322	49	„	1018	155	„
Steijer ház	540	268	„	1709	847	„
Három szöglet kő . . .	767	—	„	2427	1568	„
Strucz vendéglő . . .	278	—	„	879	—	„
Hermann kut	717	444	„	2268	1406	„

Kut- és forrásvize.

A falai mögött közvetlen emelkedő hegység, terjedelmes erdeinek talaja buja növényzetével, a meleg kisugározását, a párák sürüsödését, s ezeknek lecsapodását hatalmasan előmozditván, a fölszivott nedveség a hegyek alantibb részeibe nyomul s ezeknek hasadékaiban, réseibe, ugy rétegeinek fölületén összegyülvén, a völgyekben több forrásnak adja eredetét, a várost pedig jó izű, egészséges kutvizzel bőven ellátja. A belváros főterén lévő csöves

kutnak[1]) hő mérséke 1872-ik september 27-én eszközölt mérés szerint $9.^5$ + R. fokot, a steijer házaknál 263 meterrel magasabban fekvő hegyi forrás ugyan akkor $6._6$ + R. fokot mutatott. 14-dik januárban a Hermann forrásának vize, mely az utóbb említett forrásnál körülbelül 177 meterrel magasabban fekszik $6._7$ + R. fokot, a város főterén lévő kut vizének hő mérséke ugyan azon órában $9._5$ + R. fokot jelzett. Ezen mérési adatok, nem csupán a földtalaj hőmérsékére, — mely a források évi közép melegével egyenlő szokott lenni — nyujtanak összehasonlitási tajékozást, hanem azt is bizonyitják, hogy Kőszeg üde egészséges vizben hiányt nem szenved.

Határja, kiterjedése.

Határja, mely a hegyes, halmos, domborzatos és részben a róna táj alakzatát foglalja magában — öszhangzó természeti bájaival a kecses vidék vonzó képét vezeti szem elé.

Határjának északi s keleti részét mérsékelten emelkedő halmok, nyugoti oldalát az austriából benyuló terjedelmes hegyágazat magaslatai, délre a Gyöngyös folyó mentében jobbról és balról dombóktól szegélyezett s korlátozott sikság képezik.

Földterületének változatos alakzata adományozza talajának is különböző majd termékényebb, majd silányabb minőségü természeti kincseit. Mig határjának halmos, és róna részeit termékeny szántóföldek, a Gyöngyös folyam jobb partját buja rétségek boritják, addig a nyugoti részen emelkedő hegység oldalaira szeszes bort termő szőllősek, gyümölcsösek, gesztenyések, gazdag növényzetü pagonyok simulnak, s a hegy térzeteket pedig dús lombozatu erdők diszittik.

E kies földrész keretét északról Kéthely, Klastrom, Pleigraben — keletről Zsidány sopronmegyei falvak — keletdélről Tömörd, Nemescsó — délről Lukácsháza, Doroszló — délnyugotról Velem, Czák — nyugotról Bozsok, Hammer és Röth vasmegyei helységek határai alkotják. Régi határját a városnak 1354, 1357, 1383-ik évekből — mely a jelenlegivel csaknem egészen azonos — egy a városi levéltárban találtató 1636-ik évről kelt másolat tünteti ki.

Területének fölmérése több éveket vett igényben, s Kovácsich Zsigmond vasmegyei főmérnök által eszközöltetett. A térkép 1846-ban készült el.

Határjának összes térfogata a fentebbi fölmérés szerint 10.012

---

[1]) Ezen kut már a 17-dik században mint lánczoskut használtatott, egy 1640-ik évi kovácsnyugta szerint (v. levéltár). 1766-ban változtatott csoveskutra és nyerte jelen külalakját (v. jegyzőkönyv).

hold (1200 □ ölével) és $1165^{2}/_{12}$ □ öl, melyből szántó földre 2460 hold $810^{2}/_{12}$ □ öl, szőllősre 824 h. $82^{2}/_{12}$ □ öl, erdőre 5004 h. ebből az alsó erdőre 2900 h., s felső erdőre 2104 h., belső telekre 104 h. $502^{2}/_{12}$ □ öl, kertekre 133 h. $338^{1}/_{12}$ □ öl, haszonvehetlen földre 309 h., rétekre 1034 hold esik. A fölmérés óta lefolyt évek folyama alatt azonban ezen kimutatás több részeiben változást szenvedett, a mennyiben a terület állagából, különösen az alsó erdőben, de más helyeken is több száz holdra terjedő tér a gabna és szőlő termelés számára meghóditatott.

Hegység.

Az alpok nori hegyláneczolatának Osztrák és Steijer honból hazánkba benyuló ágozata — mielőtt a magyar határt érinti — a steijerhoni Wechsel hegyéből két alacsonyabb hegyágra szakad. Ennek egyike délre steijerhoni Hartberg felé vonul, másika pedig délkeletre Borostyánkőn át Rohoncz, aztán éjszakkeletre Kőszeg felé fordul, s a borostyánkői hegycsoportot képezi. Ezen hegycsoport — melynek tömege helyenkint 2000 lábnál magasabbra föl nyulik — fővonalával Zöbarn vidékéről délkeletre, majd északkeletre kanyarodván Kőszegnek tart, s itt az „ó ház“ és „Kalvaria“ hegypontokkal északkeletnek és keletnek nyiló, mélyen bevágott, kalvaria, vagy krumbachi, Király, Schneiderberg, Kalchgraben, Pogány, majd szükebb, majd szélesebb völgyekben, s egyébb utszorosokban végződik.

A borostyánkői hegycsoport kupjai és hátai helyenkint szép halmokká egyesülnek, különösen a Gyöngyös völgyében Lékánál. Léka és Rohoncz közt hosszu hegygerincz nyulik el, mely északkeletre Kőszeg felé vonul, s melynek legmagasabb kupja a 882 meter magas „Irott kő“ (geschriebene Stein). Hasonlóan magasbra emelkedő kupjai még a 767 meter magas „Három szögletkő“ (drei Ecksteine) Kőszeg határában, mely egyszersmind határpont Kőszeg, Velem és Hammer közt, végre az 610 meter magas „ó ház“ (alte Haus) Kőszeg város fölött, a várostól nyugotra.

Földtani viszonyok.

A föld alakzata — mely termékeivel, növényzetével, kölcsönzi a vidéknek jellegét — érdemel annyi tekintetet, hogy természeti tulajdonságaira, minőségi viszonyaira figyelmet forditsunk. A kőszegi hegységet magában foglaló borostyánkői hegycsoport magvát jegöcsös kőzetek képezik — a csillámszirt (Gnaisz) és csil-

lámpala (Glimmerschiefer), melyek a hegyek tetőin szikla dücsök alakjában fordulnak elő, itt ott szemesés mész települ a jegöcsös palákban, néhol pedig keskeny faggyu pala fekvetek vonulnak át a csillamszirten. Délfelé a szaru tűnle pala (Chlorit) mutatkozik, főleg Borostyánkő vidékén nagy tömegekben, hol egyszersmind kén kövecset is foglal magában.

Borostyánkő és Khogel közt nagy serpentin tömegek merülnek föl, melyekben sok faggyu pala, chlorit pala és jegöcsös delejkő van. A „Kűn" hegy serpentin és pala tömegei antimon, réz, vas és Kénár szén vegyekkel van áthatva. A Gyöngyös völgyétől délre a régibb átváltoztatott palák egy nagyobb, s néhány kisebb területet foglalnak el. A nagyobb terület északról Léka vidékétől délre Szalonakig és Rohonczig valami két mértföldre, nyugotról Tarcsa vidékétől keletre Kőszegig négy mértföldre terjed, határait tehát Léka, Tarcsa, Uj-Hodász, Rohoncz, Szerdahely és Kőszeg jelölik. Központja ezen nagyobb területnek az „irott kő". A másik kisebb részlete azon paláknak Német-Szt.-Mihálytól, Német-Ujvárnak némely megszakadással körülbelül egy mértföldre nyulik. Ezen palák közt a zöldes szinü és a foltos palák tulnyomók s többnyire vékony rétegüek, törékenyek és szétmállók, s csak Lékánál válnak szét nagyobb és vastagabb lapokban. Gyakran pedig vékony rétegü csillámpalával váltakoznak, néha chloritpalává, vagy palás serpintinné változnak, mely utóbbiban chrysolith van. A zöld palákon kivül a szürke palák is gyakoriak s a palák azon különböző válfajaihoz a csillámpala is járul. A csillámpala három vonalban mutatkozik leginkább. Az első vonal Röth felől a Gyöngyös mentén nyulik el s Kőszegen alul majdnem Bozsokig ér, a másik Lékától délre a három szegkő és irott kő hegyeken át Rohoncz vidékéig terjed, a harmadik vonal odább nyugotra Szénégető környékén lép föl. Az irott kő éjszaki oldalán Szénégető mellett Csáktól nyugotra előforduló mész csillampalában a jegöcsös mészkőnek majd kisebb, majd nagyobb tömegei vannak kiválva, mint a Kalchgraben völgy kőfejtésénél; más helyeken a mész lassankint eltünik, s zöldes agyag csillámpala támad.

A borostyánkői hegycsoport oldalait kelet és éjszaknyugot felé harmadkori rétegek fedik be, melyek helyenkint a völgy medenczéket is kitöltik.

A soproni hegyág mentén a harmadkori képletek tetemes magaságra emelkednek, s a dombos vidéken messzire Kőszegen túlig terjednek a Rába völgye irányában. Kőszeg, Rohoncz vona-

lától délre már mindenütt a harmadkori lerakodás uralkodik s az emlitett pala területek, szigetek gyanánt merülnek föl. A hegylánczolat széleit fedő harmadkori képletek területében, itt ott barna széntelepek is találtatnak mint Mariafalván.[1])

Kőszeg határában az „őz kutnál" (Rehbründl) szinte fordul elő kisebb mennyiségben igen fiatal képletű barna szén, melyen a faszerkezet nyomai jól fölismerhetők.

Folyó.

Kőszeg határát a Gyöngyös folyó szeli át, mely Osztrák honban Zöbarn vidékén ered, mint zöbarni patak délkeletre folyván a Krumm, Tiefen és Ungerbach nevü kisebb hegyi patakokat fogadván ölében, Kirchschlag közelében a magyar határt éri, hol jobbról a Redlschlag környéken eredő Kőpatak, a lebensbrunni, khogeli, szalmansdorfi csermelyek, — a Borostyánkő éjszaki oldalán fakadó és Landecket érintő patak egyesülése után „Gyöngyösnek" neveztetik, mely nevet a fő folyó is megtartja. Magyar területen két apró csermely Landeck és Léka között jobbról, a hammeri, röthi és szerdahelyi csermelyek, balról a söptei és surányi csermelyek egyesüléséből támadó Bardosi és Acsád környékén eredő szilvágyi patakok képezik mellékvizeit. A Gyöngyös Kőszegnél délre kanyarodván, Lukácsháza, Csemete, Pöse, Apáti, Genes s több más helységek határait érintvén, Szombathelyen túl délkeletre, s végre éjszakkeletre hömpölygeti habjait, s miután vasmegyének legtermékenyebb, legnépesebb vidékét áztatta Sárváron felül a nagy Rábával egyesül. A Zöbarnnál eredő Gyöngyös a romaiak birtoklása idejében Zeberiának, Sabariának neveztetett[2]), melyben Kristus születése után 303-ban 4-dik juniusban sz. Quirinus püspök vértanuságot szenvedett.

Földminémüsége.

A pozsonyi medencze — mely hazánk nyugoti sikságát, változatos dombos lapályait, vasmegye kisebb, nagyobb területét is magában foglalja — öbleivel a Répce és Gyöngyös völgyein át Kőszeg vidékére is benyulik. A kőszegi hegységet, mint emlittők csillampala, — dombvidékét pedig harmadkori rétegek alkotják. Határ-

[1]) Hunfalvy: A magyar birodalom természeti viszonyainak leirása 337. l. VI. füzet. Stoliczka, „Jahrbuch der k. k. G.-Anstalt" 1861. 62. folyamában.
[2]) P. Mathias Fuhrmann: „Altes und neues Oesterreich."

jának keleti részén a városi alsó téglakemencze környékét, az alsó erdőtalaját congeria kavics, és sárga agyag rétegek boritják, ellenben lapályosb részein, mint a Gyöngyös folyam mentében, kisebb nagyobb szélességre kiterjedő régi és ujabbi ártereken árvizi képletek terülnek el. Földterületének süllyedtebb helyeit, s völgyeinek talpát szinte ezen áradmányi képletek födözik. A harmadkori képzemények között a fölső congeria agyag a völgyekben, dombosb helyeken; és a hegyek oldalain kisebb nagyobb szakadozott tömegekben negyedkori kaviccsal — a hegyeken pedig főképpen az agyagos csillampala van elterjedve, helyenkint kisebb mennyiségű jegöcsös mészkővel. Földmivelés alatt álló homokkal kevert sárga agyag téreit a szorgalom termékeny televénnyel látta el.

Lakosok.

Vasmegyének területe, Kőszeg vidékével ős időkben minő népfaj által lakatott? támpontok hiányában lehetlen megállapitani. De nem is oly fontos érdekű tudnunk azt: hogy azon népek, melyek jellegben, szokásaikban a vadság által bélyegeztettek micsoda népcsaládhoz tartoztak. Nevezetük — a mint a harcz koczkája egyik vagy másik törzsnek szerezte meg a hatalmat — a szerint változott. A leigázott népfaj tovább vándorolt, elüzetett, vagy szolgaságra vettetett: a győzőnek uralma pedig ingadozó volt, mert alkotmány, földmivelés, biztos lakhely, nem csatolta szilárdul a meghóditott területhez. A megyében eddig fölszinre került kőkori leletekből — mint a Felső Szénégetőnél (Kőszegtől két órányi távolra) Nagy Rákosnál (tótsági járásban) találtakból csak azt következtethetjük: hogy e megye területének népessége a római hóditás és telepités korát megelőzőleg fölötte silány, s csak szorványos lehetett. annyi azonban valószinü: hogy Pannoniának a rómaiak által történt megszállásakor — midőn Szombathely római állomásul tüzetett ki, s 6100 gyalog, 726 lovag telepetetett le[1]), később pedig Claudius Tiberius császár Kristus után 41—51-ik évben Rómából, mintegy 30.000 polgárt szállitott hazánk földjére, és ezek által a később fővárossá emelkedett Claudia Savaria Augusta (Szombathely) virágzó gyarmatot alapitá, és ez idétt az itt állomásozó XI. és XII. római legiók az ipart nem csak e várost környező, hanem a távolabb eső vidékekre is szétterjesztették — akkor azon a helyen, hol

[1]) L. Flav Vegetius de re militari

utóbbi századokban Kőszeg vár és város emelkedett, a rómaiak összefüggő lakhelyeket nem állitottak. Feltevőleg pedig azért, mert akkor, mint a vidéket jelen természeti alakzatából megitélhetjük, sürü terjedelmes erdőségek boritván, vadonsága miatt, maguk, ugy házi állatjaik táplálására vagy éppen nem, vagy csak hosszabb fáradság, nehezebb munka után vélték alkalmatosnak, s ez okból inkább földrajzi fekvésénél fogva a szelidebb, a mivelés feltételeinek inkább megfelelő Szombathelyt s vidékét, s Kőszeg határán túl délre eső sikságot választották letelepedésük helyéül, hol a vidék nyiltabb, simább alakzata inkább kedvező vala a tetelepült élet meggyökereztetésére, és ennek fentartására szükségelt viszonyok kevesebb akadályokkal, s gyümölcsösőbb sikerrel valának föllelhetők. S csak később midőn a népesség szaporodása az emberi tevékenység tapasztalat és értelem a földmivellet számára több, s kiterjedtebb téreket vett igényben, csak akkor szélesbült Kőszeg jelen határában a termelésnek meghóditott földmennyisége. Mig a Szombathelyet közelebb s távolabb környező helységek Olad, Dozmat, Surány, Vép, Kámon, Szőllős, Felső-Ör, Gyimótfalva, Ják, Felső-Lendva, Ikervár, Sz. Péterfa, Körmend, Katafa római régészeti tárgyakat szolgáltatnak fölszinre, s a Sváb falui malmon túl római villának maradványai léteznek[1]) ugy egyébb leletek Kőszeg határát érintő „Pogány" szőllőkig terjednek — addig a város közelében, és területén a római tartózkodásnak eddigelé semminemű tárgyai sem födöztettek föl. Az említett „Pogány" hegy legmagasabb szőllősében — mely a Kőszegtől délnyugotra fekvő Doroszló helység határához tartozik — 1828-ik év körül agyagból egy római harczos mellképe és egy Bachusfő, több római éremmel találtatott, mely érdekes leletek nem csak a szőllőhegy nevének eredetét, hanem egyszersmind a nép azon hagyományát is igazolják, mely szerint a rómaiaknak, vagy pogányoknak tulajdonitatik e vidék első szőllő ültetvénye. Az előadottak folytán azt kell következtetnünk: hogy bár a város közelebb vidékén a rómaiak időnkint megfordultak, s itt ott elszórva egyesek letelepültek, de a sokkal később időkben emelt város épitkezési helyén — hol még legcsekélyebb római maradvány sem jött elő — állandó lakhelyekkel nem birtak.

A rómaiaknak Pannoniából lett kivonulása után, az 5-dik század elején a góthok, közepe táján Atilla vérengző hadai jelentek meg Pannoniában, mely a hunnok birodalmának szétmállásával, a

---

[1]) Bubits Ede szakavatott régészünk bizonyitása nyomán a szombathelyre vezető ut mellett létező sáros megyénél, nagyobb kiterjedésü római villa létezet, mely körül számos cserepek találtattak.

keleti góthok, longobardok és avarok vándorlásainak, vad pusztitásainak lőn szinhelye. Ez időkorból a történelem vajmi kevés hiteles kutfőt tartott föl számunkra, s ennél fogva hazánk nyugoti részét s vasmegye sorsát e tekintetben történelmi sürü fátyol boritja. De hogy a népvándorlás áramlata barbár népeket sodort Kőszeg vidékére, tanusitják az 1841. évi május 13-án lelt barbárkori 44 bronzsarló, melyeket a város határában nyugotra emelkedő hegy egyik magasabb pontján lévő Ördögasztalának (Teufelstisch) nevezett szirtlemez mögött Deckelmann Jakab és Schöck Márton kapások kőfejtés alkalmával egy szikla üregben egymás mellé helyezve találtak.[1])

Csak a 9-dik század kezdetén dereng felénk több világosság, midőn nagy Károly császár 803 körül megtörvén az avarok uralmát, Pannoniából frank tartományt alkotott, a Rába és Enns közti földet birtokába vette s azon tért, mely a Rába nyugotészaki partjától kezdve a dunántúli Magyarország nyugoti részét teszi, s az avarok birtak, a passaui püspökséghez csatolta[2]), s egyes területeket hiveinek adományozván, németekkel, különösen bajorokkal telepitett meg. Ezen telepités azonban valamely nagyszerűnek egyáltalyában nem képzelhető, mert a 9-dik század kutforrásaiban előforduló 40 helységből Edlitz, Zabern, Minigkirchen osztrákhoni falvak esnek hozzánk közelebb, a többi fölemlitettek nagyobb távolra vannak egymástól elszórva, s igy kétségtelen, hogy e telepités igen terjedelmes térre volt fölosztva.

A honfoglalás idejekor, mint tudjuk Pannonia lakosága nagyobb részben a góthok utódjaiból, longobárdok, gepidák, bolgárok, avarok, oláhok és különbféle slávokból, ugyszinte a nagy Károly császár által beszállitott németekből állott, kiknek utódjai sopronmegye nyugoti határában, s nem különben vasmegye nyugotéjszaki szögletében jelenleg lakozó, s „Hienzek" elnevezése alatt ismeretes németek.[3]) Ezek az Árpáddal bejött magyar faju oroszokkal képezték az ország nyugoti részének akkori népségét, kiknek segitségével később Zsolt vezérünk az ország határjainak megvédése czéljából, mint e munka történelmi részében közlendjük, egy várat épitetett, mely Kőszeg nevet nyert.[4])

A 13-dik század végével, mikor az alsó vár, s e körül a 14-dik

[1]) Városi jegyzőkönyv. Egyike ezen sarlóknak a kőszegi gymnasium gyüjtemény tárában, másika vasmegye régészeti tárában Szombathelyen őriztetik.

[2]) Hunfalvy Pál. Századok. 1876. 369. l.

[3]) Fényes. M. ország statistikája. I. k. 71. lap.

[4]) Névtelen jegyző. 57. Endlicher után Horváth Mihály M. O. tör. I. k. 86 l.

század elején a város alapittatott. kezdődik Kőszeg lakóinak hiteles története. Ekkor ugyan is Robert Károly királyunk a földmivelés és ipar előmozditása tekintetéből, igéretek, kedvezmények és kiváltságokkal számos külföldit. de leginkább németeket édesgetvén az országba, a kőszegi alvár mellett emelkedő várost is osztrák- és némethonból bevándorlott németekkel telepitette meg, kik itt csak hamar meghonosulván. oly életmodot és foglalkozást választottak, mely a vidék természetszerü viszonyainak leginkább megfelelt. Ezen viszonyoknál fogva tehát a megszállók a földmivelésre és állattenyésztésre lévén utalva, a gabna és szőllő termelés képezte a lakoság életszükségleteinek kereset ágát, melly foglalkozások a kézmüipart is sokáig háttérbe szoritották.[1])

A vegyes házból származott utóbbi királyaink szinte a városi polgárosztályt. mint az ország lakósainak egyik leghasznosabb töredékét ismervén föl. Kőszeg lakóit a a borkereskedés tekintetében. számos előnyökben és kiváltságokban részesitették. nem különben helyhatósági jogaik kiszélesitését eszközölték.[2]) Lenditőleg hatott a letelepültek anyagi érdekeinek előmozditására az anjou királyok alatt rendkivül gyarapult kereskedés. mely különösen a bortermelők szorgalmát az ország nyugoti és északnyugoti részein gazdagon jutalmazta, mintán a borkereskedés a szomszéd német tartományokkal, lengyelekkel. hatásos eredményü élénkségre emelkedett.

A kézmüipar eleve a város, s a legközelebb vidék lakóinak elkerülhetlen szükségleteire lévén korlátozva, ennél fogva csak lassankint tudott örvendetesb gyarapodásnak utat törni. A földszini és helyi viszonyok folytán tehát Kőszeg lakóinak foglalkozását a gabnatermelés, szőllőmivelés és részben a kézmüipar képezvén már előbbi időkben, ezen keresetágakat követik elődeikhez képest a városnak kézi munka után élő jelen lakói is, kik hivatásuk minőségénél fogva három osztályba sorozhatók. Az egyik osztályt képezik, a gabnatermelők, az ugynevezett ökrösgazdák (Ochsenbürger) kik földjeiket szorgalommal mivelő szántó vető emberek, gabonanemüek termelésével, ökörfuvarozással s faszállitással keresik élelmüket. A másik osztályt a szőllőmivelők vagy kapások (Hauer) teszik. kik szőllő tulajdonnal birván bortermelés vagy szőllőmivelési napszám után élnek. Végre a kézmüiparosok osztálya következik, melynek zöme posztósok, szabók, vargák, esiz-

[1]) Németujvári grófoknak osztálylevele: 1279-ről. Robert Károly 1341-ik sz. Márton napjáról, továbbá nagy Lajos 1343-ik sz. György napjáról kelt okmányai (városi titkos levéltár).

[2]) U. o.

madiák, ácsok, kőmivesekből áll. A 17-dik század közepén az iparos osztály legtöbb szabót, csizmadiát, szijártót, süvegjártót, kádárt, ötvöst és lakatost számlált. A város többi lakóit háztulajdonosok, magánzók, kereskedők, egyházi férfiak, köz- és egyleti hivatalnokok, nyugalmazott és tényleges szolgálatban álló katona tisztek, közös hadseregbeli és honvédelmi hadfiak képezik.

Lakóinak nagyobb része a német nyelvet hangoztatja ugyan, de a hazai nyelv sem idegen a város falai között, legalább nagyobb része, ha nem beszéli is nyelvünket, de mindenesetre érti. A városban kezdetben letelepült német jövevények utódai, nemzeti nyelvöket, eredeti sajátságaikat a vegyes házi királyok uralma alatt folytonosan fentartották, sőt még a reformatio elterjedése korában a magyarosodásnak, ugy szólván semmi jeleivel sem találkozhatunk. Csak a 17-dik század elején különösen Kőszegnek az anyaországhoz 1649-ik évben lett visszakeblezése után — honnét 1491. évtől óta elszakasztva volt — szorithatta ki a magyar faj és elem a németet annyira: hogy hazai nyelvünk a község tanácskozmányaiban és közigazgatásában, oly biztos és tartós uralomra juthatott, miszerint azon időtől fogva a város azt, egész a jelenkorig minden hivatalos nyilatkozványaiban — József császár uralkodását és a Bach korszak idejét kivéve — megszakitás nélkül használja. De a 17-dik században átmagyarosult városnak közel egy századon túl virágzó nemzetiségi életét a szatmári béke utáni korszak szomoru pangásba sülyesztette. Mert ekkor a kormány hagyományos nemzetellenes törekvése, hivatalnokainak hazafiságot nélkülöző befolyása alatt meghajolva, lakosága nyelvét elhanyagolta, s Kőszeg magyarságát lassankint a németesedés vésze elsodorta. Már I-ső Lipót vaskezü uralmának, s az általa letelepitett jezsuiták buzgalmának sikerült, az egészben protestánsokból s csaknem tisztán magyarokból álló bel- és kültanács tagjai közül többeket a katholika vallásra teriteni, s egyszersmind ezeket vak eszközül a kormány érdekei számára megnyerni, a megnem nyerhetőket pedig politikai, vagy vallási szorongatások által a város kebeléből elköltözésre kényszeriteni.

A Rákóczy mozgalom viharjai, s az emlitettek folytán a magyar lakókban ugy is meggyérült város, a szomszéd német falvakból, az örökös tartományokból, nem különben német honból számos kivándorolt iparost fogadván falai közé, a még visszamaradt hazafias érzelmektől hevülő polgárok magzatait is — kik a nemzeti ügy diadalában hitöket vesztve, annyi erkölcsi és anyagi csapás után elcsüggedve, a dynastia védszárnyai alatt nyugodtabb, boldogabb

létet reménylettek nyerhetni — elnémetesitették, kik azután nemzetellenes szellemű irányukkal egy oly ivadékot neveltek, mely a várost az előtti magyar jellegéből több emberkoron át egészen kivetkőztette. Csak a jelen század harmadik tizedének végefelé támadt elevenebb nemzetiségi mozgalom a város köz- és társaséletében, midőn a kerületi tábla ülnökei, ügyvédei, a sz. benedek rend gymnasiumának tanárai, Győri János városi plébános s több mások mint nyelvünknek buzgó apostolai Kőszegen nemzetiségünket szóval tettel, uj életre ébresztették, s meghonositását előmozditták. Hazafiui munkaságuk folytán a negyvenes években a magyarosodás már örvendetes gyarapodást mutatott föl s sokkal jelentékenyebb előmenetelt mutatna föl jelenleg, ha gyors haladásának utját a gyászos nyomokkal járó ötvenes évek átka meg nem akasztja. Mert ekkor a tömegesen beözönlött német hivatalnokoknak nemzetellenes vakmerő erőszakoskodása, s fájdalom nem egy, benszülött tisztviselőnek, egyes városi polgárnak galád közreműködése által az önkényes hatalom germanizáló iránya évről évre szélesebb ösvényt hóditott, mig nem e vigasz nélküli állapot után bekövetkezett alkotmányos átalakulás kedvező mozzanatai, a nemzetiség hamvadó tűzét, Kőszeg elnémetesedő polgáraiban is melegebb lángokra gerjesztették. Azóta a köz- és társasélet viszonyaiba, a népnevelés ügyeibe befolyással biró férfiai nemes feladatukul tüzték ki: hogy a felébredt nemzeti szellem, a nép minden osztályát áthassa, s az többé ki ne aludjon, hanem édes hazánk javára gyümölcsöt hozólag, állandó hő szeretettel ápoltassék. Ha e nemes törekvés az illetőknél lankadni nem fog, akkor bizton hihetjük: hogy Kőszeg jó indulatu népét nemzetiségi érzelmeiben megfásulás többé nem éri, s a magyar haza iránti szent kötelmeit, a jövő bár mily viszályos hullámai között a mily lelkesedéssel, szintoly kitartó hűséggel beváltani el nem mulasztandja.

Kőszeg földmivelő néposztálya — mely leghatározottabban fejez ki bizonyos jelleget — derült, de nem vidám, inkább komoly, de nem zord, tevékeny, kitartó munkás, minden serényebb mozgékonyság nélkül, nyájas de nem előzékeny, nyers, de nem durva, mértékletes élveiben, egyszerü életmódjában, vallásos, törvénytisztelő inkább szokásból, mint meggyőződésből, értelmes, de nem fölvilágosodott, okoskodó, gáncsra gunyra hajlandó, önhasznát szem előtt tartó, de nem spekulativ szellemü, kereskedéssel nem igen foglalkozó. Erkölcsisége általyában megnyugtató, noha kisebb vagyonsértések egyesek által elkövettetnek, nagyobb vétségek a ritkaságok közé tartoznak. Vitázó természete daczára tettleges czivakodásokra.

testi sértések elkövetésére nem hagygya magát elragadtatni. Börtöneiben az összesen megfenyitettekből közép számmal öt rab jött egy évre, mióta törvény kezesét elvesztette még kevesebb, s ezek nagyobb részét is nem helybeli lakosok, hanem idegen csavargók, vagy ideiglenesen letelepült napszámosak szolgáltatták. Csőcselék nép, mely bizonyos kereset, vagy jövedelem nélkül rendetlen, dologtalan, és kicsapongásra hajló életmódot vezetne, ugy szólvan alig van falai között. Ha a szolgáló, vagy a napszámból élő osztálynál, néha néha a közcsendet zavaró kisebb eltérések előfordulnak a hatóság ébersége által alkalmazott rendszabályok azokat rendes utjokba igazitják.

Már korábbi időkben is az erkölcsiség fölött szigoru felügyelet vezetetett. Ki ellen házaság kivüli botrány bizonyult be az börtönnel, viz és kenyér melleti böjtöléssel fenyitetett. Teherbe jött hajadonok az egyházban nyilványosan megfedettek, s általányos megvetésben részesültek. Bérhölgyek pelengérre állittattak, s azután a városból kiveszöztettek. Még 1668-ban a botrányt okozó nők hóhér által pelengérre tétetvén, s miután az egyházat elkövetett vétségük miatt nyilvánosan megkövették, a városból ki lőnek üzve. A 17-dik században a megszeplőtelenitésért fizetett bündij 12 frt volt és bika pénznek neveztetett. Ezenkivül erélyes őrködés forditatott a háboruk sanyarusága folytán megszaporodott koldulás korlátolására, miután számos elbocsátott és megbénult zsoldos, ezek nejei és gyermekei, elszegényedett iparos, házaiktól megfosztott, vagy elüzött alattvaló, s egyébb kalandorok, kik majd török, persa és más keleti herczegek neve alatt a város pártfogását igénybe vették. Hason iparlovagok segélyezéséről a mult századi jegyzőkönyvek gyakrabban emlékeznek. Az idegen koldusok felügyeletére 1737-ben koldus birák alkalmaztattak, kiknek kötelességében állott: hogy a városba bejött csavargó mesterlegényeket, és egyébb koldulókat a városból kiutasitsák, s ha ezek engedetleneknek mutatkoztak korbácsal kihajtsák. Ezen intézményből származott a jelenlegi koldusbirói állás, kinek hivatása a városi szegény intézet számára hetenkint egyszer alamizsnát gyüjteni.

A mint a levéltárban létező 17-dik századbeli végrendeletekből, leltározásokból, osztálylevelekből kitünik: általányosan mind a két nembeli lakosságnál a magyar öltözék divott, sőt a földmivelő osztálynál, ugy a polgárság egy részénél daczára elnémetesedésének, még a jelen század első tizedeiben, rokaprémmel szegélyzett, zsinórral ellátott buzakék szinü hosszu magyar öltöny, fényes gombokkal, sötétkék magyar nadrág, széles karimáju fél magas kalap

volt szokásban. Jelen időben is földmivelő népének egy része a magyar nadrágot megtartotta, de fölső ruházatul a magyar öltönyt sötét kék német szabásu öltönnyel cserélte föl, másik része pedig különösen iparosai közül az ácsok és kőmivesek sötét kék német kabátot és nadrágot, magyar kalapot viselnek. Mindegyikének öltözetét azonban a ritkán nélkülözhető kék köpönyeg egésziti ki, melytől még lanyhább időben sem szeretnek megválni. A nők öltözete lehető egyszerü, minden határozott jelleg-nélkül, fényüzésre, piperére mit sem adnak, habár e tekintetben, a városban gyakran megforduló szomszéd magyar és horvát falvak asszonyai — kik a tarka barka költségesb ruházatot tulságosan hajhásszák — az utánzásra elég csábitó példát nyujtanak.

A város miveltebb egyházi és világi osztályzatának sorait, oly férfiak diszittik, kik nem csak a jó nevelés, értelmiség, tudományos képzettség, és ismeretgazdagság által tünnek ki, hanem a haza és város javára különbféle módon érvényesitik tevékenységüket. E mellett a nőnem előbbkelőbb osztályzata is az élet több oldalu viszonyaira vonatkozó müvelt tulajdonaival, könnyü és vonzó társalgási modorral, olvasottsággal, zeneérzékkel, s egyébb erkölcsi ajánlatokkal diszlik, a nélkül azonban, hogy már elért, vagy még elérendő nemesebb házi és családanyai hivatását szem elől tévesztené. Ámbár Kőszeg hölgykoszorujában nem hiányoznak oly jeles kivételek — kik fajunk tősgyökeres férfiuinak honszeretet tekintetében ösztönző példányul szolgálhatnak, általyában, még is hölgyeinél nyelvünk lángolóbb szeretetét, s a nemzeti érdekek lelkesedtebb ápolását óhajtanók.

A népeségi viszonyokat illetőleg a régibb időkből semmi adattal sem birunk, csak azt tudjuk: hogy a 17-dik század közepén a belvárosban házzal biró pápista 36 volt, a többi külvárosi 350 házat főképen protestansok, s csekély számu katholikus lakosok birták. Az utóbbi századokban sem tapasztalható valamely szembeszökő népeségi emelkedés. 1784-ben a város össze irt lakosága 4997 lélekből állott, mely 1857-ben 6858 lakóra rugott föl, svábfalu helység lakóit is bele értve. Az 1870-ik évben eszközölt népszámlálás a városhoz tartozó Svábfaluval[1]), mely 326 lélek szaporodást ád, következő adatokat szolgáltatott:

[1]) Svábfalu 1713-ban települt be Würtembergából kiköltözött németekkel, kik a város határában át engedett helyen azonnal az épitkezést megkezdették. Kápolnája 1752-ben épült, tornyai azonban a jelen század derekán láttatott el. 1715-ben a város által kiküldött küldöttség helység birájául Moár Hans Györgyöt nevezte ki.

Lakófelek száma	1549
Jelenvaló népeség	6915
„ ebből férfi	3182
„ „ nő	3733
Vallásfelekezet szerint:	
„ római katholikus	4832
„ görög egyesült	5
„ görög nem egyesült	1
„ ágostai	1886
„ helvét	14
„ zsidó	177
Állapot szerint:	
„ nőtlen férfi	1973
„ nős „	1099
„ özvegy „	98
„ elvált „	12
„ hajadon nő	2187
„ férjes „	1129
„ özvegy „	404
„ elvált „	13
Honosság szerint:	
helybeli férfi	2516
„ nő	3040
az ország más községében férfi	559
austriai tartományban „	103
külföldön „	4
az ország más községében nő	548
austriai tartományban „	134
külföldön „	11
Jelenlevő huzamosan:	
„ férfi	3155
„ nő	3718
Műveltségi állapot:	
irni nem, de olvasni tud férfi	124
„ „ „ „ „ nő	396
olvasni, irni tud férfi	2340
„ „ „ nő	2254
nem tud olvasni, és irni férfi	718
„ „ „ „ „ „	1083
Hivatás, és foglalkozás szerint:	
egyházi személyek	15

közhivatalnokok	29
tanitók	45
tanulók	172
művészettel foglalkozók	37
„ ügyvéd	9
„ orvos	8
„ sebész	2
„ bába	6
„ gyógyszerész	2
„ földbirtokos	342
„ gazdatisztek	6
„ éves szolgák	40
„ napszámosok	104
Az ipar körül építészeti. és művészeti iparnál:	
„ „ „ önálló vállalkozók	36
„ „ „ munkások	326
kő. fém és faiparágaknál	
„ „ „ „ önálló vállalkozók	49
„ „ „ „ munkások	71
Vegyészeti, élelmezési termelésnél:	
„ önálló vállalkozók	39
„ munkások	103
Szövőiparnál:	
„ önálló vállalkozók	130
„ munkások	115
Bőr, és egyéb iparágaknál:	
„ „ „ önálló vállalkozó	111
„ „ „ munkások	75
Nem közvetlen termelő foglalkozásnál:	
„ „ önálló válalkozók	40
„ „ munkások	29
Kereskedelemnél:	
„ önálló válalkozók	69
„ hivatalnokok	3
„ munkások	45
Pénz- és hitelintézeteknél:	
„ tisztviselők, szolgák	4
„ háztulajdonosok minden hivatás nélkül	38
„ járadék tulajdonosok	255
„ személyes szolgálatot tevők	828

Bizonyos foglalkozás nélkül:

„	14 éven felül férfi	88
„	„ „ „ nő	1698
„	14 éven alul férfi	885
„	„ „ „ nő	1095

A népességi viszonyok sokkal kedvezőbb haladást tüntetnének föl, ha vasuti közvetlen összeköttetés által a közlekedés, a forgalom megkönnyebbittetnék, s ez által az élelem, s kereset forrásának ujabb elevenebb erei nyittatnának meg: mert dacára azon kedvező földszini körülményeknek: hogy Kőszeg termékeny gabona földekkel, buja rétekkel, zamatos erős bort termő szőllősökkel, gazdag gyümölcsösökkel és más egyéb természeti kincsek előnyével bir, melyek nem csak az élet fentartására, hanem a vagyonosság előmozditására is határozó feltételül szolgálnak, mind ezek mellett még is lakossága habár szegénynek nem is, — de vagyonosnak sem mondható, s pedig azon okból, mert minden élénkebb forgalomtól megfosztva, kereskedése, ipara, pangó állapotban sinlődik. Azért, ha időjárási viszontagságok miatt a gabona termelés nem sikerül, vagy ha a gyakorta előforduló tavaszi fagyok, s egyéb elemi csapások folytán a szőllők munkáltatására forditott erő, s költségek elvesznek, a gabna termelő gazdának, de különösen a szőllőmives kapásoknak sorsa szánalmat gerjesztő, mert annak a gabona, ennek a bor képezvén főbb kereseti ágát, a mult évi termés jövedelmének — ha még el nem fogyasztatott — kell pótolni a hiányzót.

Családok.

A 14-dik és 15-ik századbeli okmányokban gyéren előforduló családok között, következő polgári családnevek emlittetnek: Pwkker, Sas, Seydl, Gunser, Rayher.

16-ik században: Rempl, Erdős, Kermer, Slaher, Swankler, Darkner, Tramer, Plükenofen, Markho, Lederer, Moszer, Vörös, Bedöts, Muelich, Urban, Deák, Diern, Cozdag, (Gazdagh) Scherneyker, Pethoych, Fischmaister, Vrasits, Bornemisza, Szompt, Menyhardt, Marthon, Vass, Pinter sat.

A 17-ik század második tizedéig a német elem tulsulyozván a magyar nemzetiséget, a magyar lakosság háttérbe szoritatott. Ekkorig a német nyelv lévén a városban uralkodó, okmányokban, s egyéb hivatalos kiadványokban a német nyelv használtatván, a magyar nyelvet nem biró városi jegyzők a magyar hangzásu család-

neveket erferditve, legtöbb esetben megcsonkitva jegyezték föl. De még későbben az emlitett század derekán, és végén is, midőn hazai nyelvünk a város falai közt kizárólagos uralomra vivta föl magát, nehéz a családi nevezetekben eligazodni mert a polgárok családi nevök mellett egyszersmind iparüzletük után neveztettek, mely nevezet aztán idővel valóságos családi névül maradt használatban, mint: Szürszabó Tompa Mihály, Lakatjártó Horváth István, Csizmadia Balogh Mihály, Bognár Szabó Mihály sat. E században következő birtokos családokkal találkozunk: Inkhoffer, Pammer, Svetics, Somogyi, Benők, Feyerabent, Hostódj, Gombosy, Kóssa, Tunya, Tompa, Bognár, Farkas, Dauchner, Fükk (Fügh), Csirip, Cseitei, Szabó, Ujváry, Simonyi, Erdős, Telekesy, Héés, Lindamáry, Saál, Simon, Balla, Olischer, Lada, Szombathelyi, Hazatius, Mikos, Fabsics, Puskarics, Fercsák, Fábri, Bona, Seggenseisen, Hericz, Szentgyörgyi, Novay, Finta, Urváry, Kulmonn, Forda, Gombkötő, Pisonics, Rádl, Gillig, Szompt, Tsőky, Ghillany, Illovay, Paar, Kanicsár, Vass, Kaczor, Perényi, Balogh, Szerencsey, Grenbolth, Kádos, Meskó, Bosky, Sana, Lakatjártó, Koppay, Salamon sat.

18-dik században. Fügh, Muiszer, Freiler, Eller, Faigl, Ekker, Koszor, Leidenfrost Ambrosy, Ludwig, Losy, Gilligh, Marton, Unger, Kollmann, Gillinger, Cseke, Kappel, Leinbetter, Marhoffer, Hainrich, Welfel, Vagner, Györkey, Gazdagh, Steinperger, Szentgyörgyvölgyi, Lada, Miklósy, Balla, Mecséry, Szajler, Ifsits, Szampt, Fodor, Kanicsár, Chernel, Palocsay, Paar, Csekonics, Gerhauser, Mikos, Kern, Kelcz, Donászy, Sigray báró, Strodler, Szombathelyi, Nicky gróf, Batthyány gróf, Tallian, Stettner, Rainisch, Hara, Svetics, Faludy, Eölbey, Zámbó, Rátky, Málik, Szelestey, Solterer, Hegedüs, Bokor, Kónya, Glick, Sibrik, Ádelfy, Tolnai, Pales, Szent Balási, Koltay, Salamon, Punger, Gaszner, Festetics gróf, Sennyei báró, Keresztury, Binder, Monsperger, Radiskovics, Hasacius, Mikos, Artner sat.

A jelenkorban birtokos, legtöbbet adózók 1872-ben: Schey Fülöp, herceg Eszterházy Miklós, Schey Sándor, Zarka Sándor, Chernel Kálmán, Zánelli Károly, Schönbauer Mihály, Waisbecker Antal, Schey Károly, Unger Károly, Bierbauer Mihály, Waisbecker Ede, Ege Miklós, Szaivert József, Kindl József, Schneller Vilmos, Ekker Károly, Seybold János, Popper Jakab, Hoffmann Lajos, Kager Ignác, Schey Ferenc, Plechschmidt János, Czeke József, Csacsinovits István, Eitner Gusztáv, Wagenhoffer Antal, Fügh Gyula, Dax János, Kranz János, Binder János, Tallian Kálmán, Gerhauser József, Schiefer György.

Jelenlegi háztulajdonosok a fenntnevezetteken kivül, és magánzó családok: Abele báró, Babarczy báró, Bischof, Bubna, Berzsenyi, Szovják, Dallos, Stannatinger, Topercer, Vidos, Hrabovszky, Pados, Kubovics, Lauringer, Paller, Mahortsits, Ebeling, Vajda, Stettner, Kuzma, Turcsányi, Matics, Inkey, Jósa, szentgyörgyi Horváth, Korchmáros, Fabiánits, Bedöts, Jenny, Festetics gróf, Chernel, Freiler, Szovják, Küttel, Bertók, Koger.

Katonaság.

Ujjoncait a hatósága alá tartozó Svábfaluval a 76. sz. báró John gyalogezredhez, és a 75-ik vas-sopronmegyei honvéd zászlóaljhoz és a 27-dik honvéd lovasszázadhoz szolgáltatja. 1870-ben 23 ujjoncot adott, póttartalékul maradt két ember. Szinte az akkori népszámlálás szerint

tettleges szolgálatban a városból távol voltak	. . . . . .	19
„ „ „ „ „	szabadságos .	60
„ „ „ „ „	tartalék . . .	40
„ „ „ „ „	honvéd . . .	32
Hadseregnél szolgálatban volt:		
„ „ „	tiszt	28
„ „ „	altiszt	29
„ „ „	közlegény	69

Termékek.

Gyümölcs.

Kőszeg határjának siksága, enyhe dombjai, lejtői, több s kevesebb homokkal kevert sárga agyagból állanak, melyek majd több, majd csekélyebb televénnyel vannak gazdagitva, buzát, rozsot, árpát, zabot elég mennyiségben, és jó minőségben teremnek. Mennyire mehet az évi középtermés, meghatározni adatok hiányában bajos, annyira azonban mindenesetre fölrug, hogy a belszükségletet nagy részben fedezheti. Kukorica nem miveltetik, de annál bővebben fordul elő burgonya, vörös lóhere, és luczerna. Aratás után a szántások nagy mennyiségü hajdinával, fehér répával láttatnak el. Rétjei a gyöngyös közelében buják, jó szénát, és sarjut adók, s többször kaszálhatók. Kerti veteményei között a spárga, a saláták különféle nemei, egyéb konyha zöldség, három kiterjedt káposztás kertjében termesztett jeles fejes káposztája emlitést érdemelnek. Azonkivül a hüvelyes növényekből a bab, borsó, virágkel, ugorka, laboda, paradicsom alma, zeller, hagyma a várost környező számos kertekben belfogyasztásra tenyésztetik. A város lakói a virágmivelés iránt is hajlammal viseltetnek, különösen a nemesb rózsák

tenyésztésével több kerttulajdonos nagy szeretettel, gonddal és szakismerettel foglalkozik. Némely rózsatenyésztőnek gyüjteménye — nem csak a helyes izléssel választott fajok sokszerüsége, hanem a példányok szabályos alakja, a virányzat tökélye mellett, — az ujabb sőt legujabb vivmányok képviselete által tünik ki.

Gyümölcse mennyiség s a különbféle fajok nemességét gazdaságát s jó izét tekintve hazánk bármely vidékének hason termékeivel méltán versenyezhet. Mert a házi kerteket a szőllősök alsó és felső téreit, s ezeket szegélyző völgyeket mindenütt vállogatott faju gyümölcsös ültetvények lepik el, melyeknek izletes terményei távolabb vidékekre szállittatnak. Kajszin és őszi baraczkja, cseresznyéje, diója, gesztenyéje, lasponyája, berkenyéje, szedre, ribiszkéje, köszmétéje, — különösen pagonyainak szamatos málnája, szamóczája, afonyája, mogyorója bőven látja el a fogyasztó közönséget. De legkiválóbb minőségben es számosabb válfajban diszlenek azonban almái és körtéi, melyek kedvező években nevezetes kereskedési és jövedelmi cikket képeznek. Nem csupán a város, hanem az egész vidék gyümölcsészetének fejlődésére, és jelen fölvirágozására néhai Völfel József hirneves pomolog szerzett magának kitörülhetlen érdemeket, ki az általa kezdeményezett, s rövid idő alatt oly szép emelkedésnek örvendő gyümölcs oskolája által Christ, és Diel-től szerzett jelesb fajokat terjesztvén, s megismertetvén, a gyümölcs tenyésztést a köznéppel annyira megkedveltette: hogy a nemesebb gyümölcs mivelése a város határjában általános elterjedést nyert, ugy hogy jelenleg a legkitünőbb alma, s körte fajok a kert és szőllőtulajdonosoknál széles s nagy részben okszerü ápoltatásban részesülvén, ez által a nép kereseti ágának egy jövödelmező forrása nyittatott meg. Völfel József elhalálozásával fia vette át a gyümölcs-intézet további vezetését, ki iskoláját számos kiváló ujdonságokkal szaporitván, lelkiismeretesen, szabályosan kezelt csemete ültetvényei által a már atyja életében diszlő üzletet, oly fényes állapotra emelte: hogy ültetvényeinek számmennyiségével ha talán nem is, de minőségével a külföld hason intézeteivel becsülettel szállhat sorompóba.

Szőllőszet és borászat.

Terményei között gazdászati tekintetben minden esetre első sorban a szőllő emlitendő, mely rendes időjárási viszonyok között, szeszes, testes, kedvezőbb években pedig kitünő zamatos nedvet, sőt aszubort is szolgáltat.

Mikor? minő viszonyok közt? és ki által? alapittatott Kőszeg

hegyein a szőllőszet, biztosan megmondani nehéz. Azt, hogy a honfoglalást megelőzött időben Pannonia hegyein szőllőültetvények léteztek, Eutropius és Claudianus római irók bizonyitják, továbbá, hogy Probus római császár Pannoniába katonái által szőllőt miveltetett Aurelius Victor munkájából tudjuk[1], hogy Kőszeg hegyein őseink bejövetele előtt a bortermés otthonos lett volna, alig tehetjük föl. Valószinü ugyan: hogy a római legiók nevezetesb állomásának Savariának közelében, oly vidéken: mint Kőszeg, melynek hegyei a szőllőmivelésre alkalmasnak mutatkoztak, egyes szétszórt kisebb ültetvények léteztek, mit annál inkább is hihetünk: mert a kevesbé kedvező helyzetü szomszéd „Pogány“ szőllőseiben talált római emlékek csakugyan az akkorban itt meghonosult szőllőmivelés elfogadására utalnak, habár mint föllebb emlitettük magában Kőszeg határában a római tartózkodásnak legkisebb nyomára sem akadunk. Legyen bár miként okmányilag annyi mindenesetre bizonyos: hogy a 13-dik században Kőszeg hegyein már szőllők léteztek. Ugyan is a német-ujvári grófoknak kőszegvára ez idétti birtokosainak 1279-ben kelt osztálylevelében a többek között ezen tétel is előfordul: „Castrum autem Küzig appellatum, cum villa Durnszlau, et cum aliis utilitatibus suis praeter vinearum cibriones magistro Joanni etc. sunt assignata“[2]). Továbbá e mellett szól Robert Károly királynak 1341-ben Sopron és Pozsony városok részére kiadott parancsa: melyben meghagyta: hogy birtokukon, és városukon át bort szállitó Kőszegieket zavarni ne merészeljék[3]). Későbbi királyaink is borkereskedés tekintetében számos kiváltságokban részesitették a Kőszegieket, kik ekkor már nagy sulyt fektetvén a bortermelésre, termesztményöknek hirt és kelendőséget szereztek, s szeszes boraikat szerencsés eredménnyel szállitották a haza határán át a kereskedelem piaczára.

E szerint a bor nevezetesebb, jelentékenyebb kereskedelmi czikkül szolgálván Kőszeg egykori lakóinak, polgárai az időről-időre nagyobbodó fogyasztás folytán, a szőllőszetet, — mely kedvező években a kézműiparnál jövedelmezőbb jutalmat nyujtott szorgalmuknak — nagy előszeretettel mivelték. És igy a szőllősök száma is évről évre szaporodott, mihez lenditőleg az is járult, hogy számos kiváltságaiknál fogva boraikat vámmentesen szállithatták az austriai örökös tartományokba. — A bor kimérése bizonyos idő tartamig

[1]) Aurelius Victor: de caesaribus Cap. 37.

[2]) Városi titkos levéltár.

[3]) Ugyan ott.

minden szöllötulajdonosnak jogában állott, ellenben idegen borokat a város területén kimérni nem volt megengedve, s azon lakosok, kik más hegyek termelését magán fogyasztásra hoztak be, bizonyos meghatározott dij lefizetésére szorittattak.

A város nyugoti részén mérsékelten emelkedő hegység keleti és déli lejtőit 810 holddal boritó szőllősök fő ültetvénye a furmint, vagy szigeti, mely németül Mosler, a vidék nyelvén pedig Zapfner, Zapfeter, Gemainer név alatt ismeretes. Ezen különben kitünő faj, késő érésénél, érzékeny természeténél fogva, kétségtelenül déli, nevezeténél fogva pedig római származásra mutat. Igen elfogadható azon vélemény, mely szerint a szőllőfaj Friaulból (Forum Julii) vagy is Forliból (Forum Livii) jutott hazánkba, és származási nevét, habár megváltoztatott alakban megtartotta. Már Horatius 1-ső könyvének 20-ik ódájában következő szavakkal emlékszik meg a szőllőfajról: „Mea nec Falernae temperent vites, neque Formiani pocula colles“.

Mi annak bizonyitására szolgál, hogy ezen fajból álló ültetvények már a költő idejében a rómaiaknak kitünő bort szolgáltattak.

A furmint a hideg iránt meglehetősen érzékeny különösen alanti nedvesebb fekvésben, s Kőszeg hüsebb talajában, azonkivül csak középszerü termékenységgel bir. Fája erős, bora olajos szeszes, testes, tartós, zamatos, de csak harmadik negyedik évében nyeri meg tökéletes fejlődésével sajátságos jellemét.

A furminton kivül elvan még terjedve a nagy burgundi, grosser blauer Burgunder, helyesebben blauer Gamay, mely az itteni talajban bő termést s jó vörös bort ád, e mellett nem kényes, s a tavaszi fagyokkal is jobban dacol. Némely szőllősgazda a rajnai rizlinget, traminit, olasz rizlinget, kék klevnert is miveli, de a helybeli viszonyoknak saját tapasztalásom szerint csak a furmint felel meg legjobban. A szőllő nem csak példás szorgalommal, hanem kellő okszerüséggel ápoltatik. A tőke metszése rendesen csapra vagy erejéhez képest 15—18 rügyü ivvesszőre történik, mely nyeregalakban a talajba sülyesztetik, a háromszoros kapálás, karózás, gyomlálás, tördelés, kötözés, s egyéb munkálatok a megfelelő időben pontosan hajtatnak véghez: elhanyagolt szőllősök Kőszegen ritka kivételek közé számithatók. A szüret többnyire oktober hó végső hetére esik, s november második hetéig kihuzódik. Az évenkint szürt bor mennyisége átlagos számitással 15,000—20,000 akóra tehető. A pincék mind a városban vannak, a hol a sajtolás is eszközöltetik.

Legjobb fekvésü s a legnemesebb bort adó hegy tere a ki-

rály szőllő (König) mely egykori királyaink birtokában lévő kőszegvár tartozékát képezvén, nevét is innét származtatja[1]). I-ső Ferdinánd király ezen szőllőst 1551-ik junius hó 13-án kiadott okmánya szerint Alts Mihály kőszegi plébánosnak, s több polgároknak zálogképpen azon kötelezettséggel adta át: hogy évenkint 8 akó bor hegy vámot tartozzanak a kőszegi várba kiszolgáltatni[2]) ellenben a zálogvevők által tett javitásokat a zálogtulajdonos a viszaváltáskor megtériteni köteles.[3]) A király szőllő azonban többé vissza nem váltatatott, mert ez idő óta folytonosan magánybirtokosok tulajdonában találjuk.

A magasabb helyzetü szőllősöknek talaja, csillám pala részekkel kevert televényes sárga agyagból, az alantabbiaké pedig kevesebb közeteket, de több televényt tartalmazó sárga agyagból áll.

Okszerü gondos müvelés alatt jó állapotban levő szőllősöknek holdja 1600 □ ölével 50—60 akó bort szokott teremni kedvező rendes években, melynek ára akónkint 80 osztrák itczével számitva, minőségéhez s az országban uralkodó árviszonyokhoz képest 8—12 frt közt ingadozik, kitünő évek termése, mint ujabb időkben az 1868-ik évi ó-bornak ára akónkint 25—30 frtig emelkedett.

Az összes szőllősöknek térfogata vödör (Eimer) szerint határoztatik meg 800 vagy 1000 □ öllel számitva, a mint közelebb vagy távolabb esnek a várostól, egyszersmind vétel árul is e szerint □ ölenkint 50 krajczártól fölfelé egész 1 frtig, de még ezentul is változik. A férfi szőllő napszám néhány évekkel ezelőtt 50 kr., a női pedig 40 krajczár volt, most pedig amazoké 70 krra, emezeké 60 krra rugott föl. A napszámosok semminemü ellátásban sem részesülnek, csupán szüret alkalmával kapnak reggelire pálinkát és kenyeret, délben pedig bort.

A kőszegieknek a bortermelés lévén régibb időktől fogva legfontosabb jövedelmi ága, a miként a szőllősök mivelésére mindenkor kiváló gondot forditottak, akként a venyigék kifejlődését előmozditó, vagy akadályozó időjárási viszonyokat is nagy figyelemmel kisérték, a szőllőtőkék tavaszi hajtásainak fejlődése, magasága szerint a leendő szüret menyiségére és minőségére jó, vagy bal következtetéseket vontak. Buzgalmuk e tekintetben annyira ment, hogy századok óta minden évben Sz.-György napján a hegymesterek a tanács előtt megjelenni, s a tőkék hajtásait bemutatni köteleztettek.

[1]) Titkos levéltár: Erzsébet királyné levele. Datum Wyssegrad 4-ta die festi beati Martini. 1374.

[2]) U. o. 64. sz. alatt.

[3]) U. o. 67. sz. alatt.

A mult században ezen szokás folytán a bemutatott hajtások, természeti nagyságban és alakban egy ezen czélra készitett könyvben lerajzoltatván, az évi termés eredménye az erre vonatkozó nevezetesb körülményekkel bejegyeztetett.

Ezen szőllő könyv az 1740-ik évtől kezdve, egy-két évet kivéve — megszakasztás nélkül pontosan vezettetik. A föntebbi évtől egész 1875-ig évig, tehát 135 évi földjegyzések szerint a bortermelést illetőleg következő eredmények tünnek ki:

Kitünő, vagy igen jó bor volt.

1748, **1775**, **1779**, **1783**, 1797. **1806**, **1807**, **1811**, **1834**, 1839. 1841. **1848**, 1857. 1861. 1863. 1865. 1866. **1868**. a kövér számokkal jelölt évek kitünő terményt szolgáltattak.

Jó bor.

1746. 1747. 1755. 1778. 1792. 1794. 1798. 1800. 1802. 1804. 1818. 1822. 1826, 1827. 1830. 1852. 1858, 1862.

Alkalmas, középszerü minőségü és menyiségü.

1750. 1752. 1753. 1754. 1756. 1757. 1759, 1760. 1761. 1765. 1766. 1777. 1781. 1789. 1791. 1793. 1795. 1796. 1801, 1810. 1812. 1817, 1819. 1823. 1825. 1831, 1832. 1833, 1835. 1836. 1847. 1849. 1850, 1851. 1853. 1854. 1859. 1860. 1872. 1874. ez utóbbi évben gazdag termés.

Menyiségre sok, minőségre kitünő.

1783. 1806. 1807. 1811. 1834. 1848. 1868.

1834-ben a menyiség sokkal jelentékenyebb lett volna, ha a szőllősök a jég által nem szenvednek.

Menyiségre sok, igen középszerü, vagy savanyu bor.

1790. 1799, 1803, 1810. 1831. 1840. 1842. 1843. 1844. 1845. 1851, 1853. 1869, 1870.

Menyiségre kevés és silány savanyu bor.

1740. 1749. 1751, 1758. 1762. 1763, 1764. 1776, 1780. 1809. 1813, 1814. 1815, 1816, 1829. 1837, 1864. 1871.

A lerajzolt Sz.-György napkori hajtások között az 1779-ik évi 18 hüvelyket, s igy a legmagasabb mértéket mutatja, mely évben esetlegesen kitünő termés következett, s az akkori bortermelők előitéletének megerősitésére ujabb alapot szolgáltatott.

Régebben a város saját szőllősökkel birt, melyek terjedelmesebb része az ugy nevezett „Münich"-ben vala, ebből évenkint

a királynak bizonyos mennyiségü dézsma borral járult. A levéltár legrégibb irataiban következő szöllősek fordulnak elő: Király, Polgár, Puknár, Stayger, Purgleithner, Lajthár, Eger, Pukli, Nyul, Ábrahám stb., melyek mostanság is jobbára igy neveztettnek. A gréczi, ugy helybeli jezsuiták is birtak szöllősökkel, az előbbiek szöllőse a „Rottaler"-ban, az utóbbiaké pedig a „Kalehgraben" bemeneténél az ugy nevezett Seyboldt féle erdőeske átellenében nyugotra feküdt.

Mig azelőtt Kőszeg borkereskedése a haza határain tul Silezia, Szász- és Poroszországokra kiterjedt, addig a jelen időben borát a helybeli, vagy a szomszéd vidék fogyasztásán kivül csupán a közelebb eső Osztrák és Steyer helységek vendéglősei, s borkereskedői veszik igénybe és egyáltalyában nem részesül azon méltatásban, mint a minőt ajánlatos tulajdoninál a borpiaczon megérdemelne. De mihelyt azon számos itt föl nem sorolható akadályok, melyek a magyar borok kivitelét és kelendőségét a külföldön gátolják elmellőztetnek, s nem különben a szöllő termelés és pincze kezelés javitására czélzó törekvések, közlekedési eszközök szaporitása, és idegen nemzetekkeli gyakoriabb érintkezés folytán hazai boraink értékesitése nagyobb mérvben küzdhet ösvényt magának a külföldön, megvagyok győződve, hogy akkor: Kőszeg bor-ipara jelenlegi meddő helyzetéből kibontakozhatván, szeszes zamatos bora — mely a bécsi nemzetközi, s egyébb kül és belföldi kiállitásokon érdemérmekkel lön kitüntetve — mint a külforgalom állandó és keresett czikke leend ismerve.

Erdö.

A városnak 5004 □ holdból álló erdősége az ugy nevezett alsó és fölső erdőből áll. Az alsó erdő a várostól keletre felvő dombvidék térzeteit 2900 □ holddal, a fölső erdő pedig a nyugati hegység oldalait, magaslatait 2104 □ holddal boritja.

E két erdőnek képe, alakzat és növényzet tekintetében egymástól meglehetősen különbözik. Mig az alsó erdőnek kisebb halmok, mélyedések által megszakasztott terét a kocsános vagy közönséges tölgy, (quercus robur pedunculata) és sessili flora, kocsántalan tölgy, az erdei fenyü (pinus sylvestris), a közönséges fenyü (juniperus communis), rekettye, nyir fedi, — addig fölső erdejének, tölgyesek és bükkösök alkotta erdőségeiben, a mogyoró, kecskerágó, fagyal, galagonya, bodza stb. keverve terjeszkedik ki, pagonyait, vágásait pedig a hegyi növényzet zománcza, s buja illatu virágzata borit el; de minél magasabbra emelkedik a hegyvidék, annál inkább

gyérülnek a lapályi fa nemek, s a bükk terjeszti ki győztes diadallal az északi lejtők oldalaira, völgyeire viharokkal daczoló uralmát. Különösen a steyer házakat környező bükk erdő magasra fölnyuló törzseinek tekintélyes ágai árnyas csarnokokat képezve borulnak az alattuk itt ott kiemelkedni törekvő egyes elsatnyult fenyüre, mely az ernyős lomberdő nyüge alatt bőr és szakályos mohától átfont ágait csüggesztve bocsájtja a rothadó csalitra, melyen tengédő növények, vagy világot kerülő gombák fakadnak.

Az erdők egyik nevezetesb jövedelmét adván a városnak, müveletökre most már több gond fordittatik, mint korábbi években. Mióta az egykori pusztitó kezelést, egy józanabb erdészeti rendszer alkalmazása váltotta föl, és azon régtől fogva divó szokás — melynél fogva minden lakházhoz, nagyságának arányához képest évenként bizonyos mennyiségü tüzelő fa szolgáltatott ki — beszüntettetett, azóta az erdők mivelése is jobb karba lőn helyezve. Az erdők állapotját oly érzékeny sebekkel sujtó, amaz fönnemlitett gyakorlatnak fölfüggesztése annál inkább is vált parancsoló szükséggé, mert az ugy is okszerüetlen erdészeti gazdálkodás a városnak az erdőből befolyó jövedelmi forrását nem sokára egészen kimeritette volna. Ha a helybeli lakóság által hetenkint kétszer gyakorolt faizásra, s az ezzel járó erdei kihágások meggátlására, nagyobb figyelem, éberebb őrködés fordittatnék, akkor bizonyára a városi erdők jobb sorsa lényegesen fogna előmozditatni.

Az erdők 80 és 100 éves vágásra vannak beosztva. Ára a legszebb tüzelő bükk fa ölének házhoz állitva 12—13 frt, a tölgy ölének 8—9 frt között változik.

Növényzet.

A növény életi viszonyokat — ha csak az emberi ipar azokat meg nem változtatja — az éghajlati feltételek, a földminősége szabályozzák. A föld szabályos, vagy szabálytalan alakja, a rajta tenyésző növénytakaró, és állatvilág határozzák meg egyes vidék és területnek sajátszerü jellegét. Növényvilágának gazdag változata, buja fejlődése, bájos alakzata, tarka szinezete, Kőszeg tájának nem csak szépségét, hanem természetrajzi jelentőségét is fokozza. Habár az egyes növénynemek faj viszonyainak tüzetesb elősorolásába nem bocsátkozhatunk, még is a földisme fontoságánál fogva, a kőszegi határ és legközelebb eső vidék gazdag virányzatát — a növényzet több typusainak, némely érdekesb növény családnak áttekintésével — ismertetni kivánjuk.

Kőszeg viránya hazánk dombvidéki virányától általányosan

nem különbözik, legalább valamely eltérő, sajátságos jelleget, vagy felötlő alakokat nem mutat.

Hegységének magaslatain és völgyeiben azonban már találkozhatunk a hegyi virány több érdekesb képviselőivel, melyek az alanti lapályasb téreken nem fordulnak elő.

Mig a talaj, a magasb fekvés és egyébb befolyásu tényezők minősége szerint a Labiátá-k, Cruciferák, Rosaceák, Orchideák, Oxalidák, Gentiánák, Pyrolaceák stb. fajai — nem különben kopár helyein és szirtein a saxifragák, Thymusok, Campanulák, s egyébb növénynemek diszlenek: — addig az emelkedett erdők, s vigályok nap melegitette televényein, a Sambuccus racemosa, Rubusok, Atropa Bella donna, Digitalisok, Hepaticák, Valeriánák, Petasitesek, Veratrumok, Scabiosak, Tanacetumok, Artemisiák, Asperulák stb. alakzatai tarka változatoságban jelennek meg, a hegyek északi oldalait böven ellepő afonyával. (Vaccinium myrthyfolium.)

Ezen általányos tájékozási pontok előrebocsátása után közlöm Kőszeg virányát, a mint ezt szorgalmas és avatott füvészünk t. Freh Alfons sz. benedek rendi tanár, Koch „Synopsis der deutschen, und schweizer Flora"-jának nyomán osztályozva közölte.[1])

Ranunculaceae. Szirontákfélék.

Clematis Vitalba. Szalag bérese.
Thalictrum aquilegifolium. Czámolylevelü virnánez.
Thalictrum angustifolium. Szüklevelü virnánez.
Thalictrum majus. Nagyobb virnánez.
Anemone pulsatilla. Leány kököresin.
Anemone pratensis. Mezei kököresin.
Anemone ranunculoides. Boglár kököresin.
Adonis aestivalis. Nyári héries.
Ranunculus ficaria. Saláta szironták.
Ranunculus acer. Változó szironták.
Ranunculus auricomus. Réti szironták.
Ranunculus repens. Boglárka.
Ranunculus Philonotis. Szőrös szironták.
Ranunculus arvensis. Mezzei szironták. R. sceleratus. Torzsika sz.
Caltha palustris. Mocsári gólyahir.

[1]) Értesitvény a kőszegi kath. kis gymnasiumról 1875/6.

* Helleborus niger. Fekete hunyor.
* Helleborus viridis. Zöld hunyor.
* Nigella arvensis. Mezei kandilla.
Aquilegia vulgaris. Harang czámoly.
Delphinium Consolida. Szarkaláb sarkvirág.
* Delphinium Ajacis. Kerti szarkaláb.
* Aconitum Napellus. Katika sisakvirág.
Actaea spicata. Füzéres takta.

Berberidae. Borbolya félék.

Berberis vulgaris. Sóska borbolya.

Papaveraceae. Mákfélék.

Papaver Argemone. Szem mák.
* Papaver somniferum. Kerti mák.
Papaver Rhoeas. Pipacs mák.
Papaver dubium. Kétes mák.
Chelidonium majus. Czinadoniai Godircz.

Fumariaceae. Füstikefélék.

Corydalis solida. Tömör keltike. C. cava. Odus keltike.
Fumaria officinalis. Földi füstike.
Fumaria bulbosa.

Cruciferae. Keresztesvirágfélék.

Nasturtium officinale. Orvosi rezsuka.
Turritis glabra. Kopasz toronyszál.
Arabis turrita. Torony ikrapikk.
Cardamine pratensis. Kakuk foszlár. C. amara. Keserü f. C. trifolia. Háromlevelü f. C. impatiens. Virág rugó f.
Dentaria enneaphilla. Kilenclevelü fogasir. D. bulbifera. Gumótermő f.
Hesperis matronalis. Pompás estike.
Sisymbrium pannonicum. Pannoni zsombor. S. Thalianum. Gyömös zsombor. S. Alliaria. Hagymaszagu zs. S. columna. Hamvas zs. S. Sophia. Zsófia zs.
Barbarea praecox. Korai tormános.
Sinapsis arvensis. Vetési mustár. S. alba. Fehér m.
Alyssum calycinum. Csészész Ternye.
Lunaria annua. Tokás lapicz.
Draba verna. Tavaszi daravirág. D. muralis. Kőfali d.
Thlaspi arvense. Vetési Tarsóka.
Capsella bursa pastoris. Pásztor tarsolyfű

Camelina dentata. Fogas gomborka.
Lepidium campestre. Kerti zsázsa.

Cistinae. Szuharfélék.

Helianthemum Fumana. Kacskörös tetemoldó. H. vulgare. Közönséges tetemoldó.

Violarieae. Violafélék.

Viola hirta. Borzas viola. V. collina. Halmi v. V. odorata. Szagos viola. V. canina. Sovány v. V. elatior. Magasabb v. V. tricolor. Háromszinü v. V. arvensis. Mezei v.

Resedaceae. Rezedafélék.

Reseda luteola. Sárgásfehér rezede. R. odorata. Szagos r.*

Droseraceae. Harmatfüfélék.

Parnassia palustris. Gyönyörü boglárpót.

Polygaleae. Csészeszárnyfélék.

Polygala vulgaris. Pacsirta csészeszárny.

Sileneae. Szilenefélék.

Gypsophila muralis. Gyepi derezefü.
Dianthus Carthusianorum. Barát szegfü.
Saponaria officinalis. Tajtékzó szappanfü.
Cucubalus baccifer. Bogyótermü kukuba.
Silene inflata. Hólyagos sziline. S. nutans. Bókoló sz. S. flora. Esti sz.
Lychnis flos cuculi. Kakuk mécsvirág. L. viscaria. Szurkos m. L. vespertina. Esti m.
Agrostemma Githago. Vetési konkoly.

Alsineae. Alszinefélék.

Moshringia trinervia. Hárominu Mohringia.
Arenaria ciliata. Pillás homokhur. A. serpyllifolia. Kakuk h.
Stellaria media. Gyenge csillaghur. S. Graminea. Pazsit h. St. Holostea. Olocsán csillaghur. St. nemorum. Ligeti cs.
Holosteum umbellatum. Ernyős Olocsán.
Cerastium repens. Kuszó madárhur. C. ovatum. Tojásdadlevelü m.

Lineae. Lenfélék.

* Linum usitatissimum. Házi len.

Malvaceae. Mályvafélék.

Malva Alcea. Csillagszőrös mályva. M. sylvestris. Erdei m. M. vulgaris. Közönséges m.

Tiliaceae. Hársfélék.

* Tilia grandifolia. Nagylevelü hárs (Szódokfa.) T. parvifolia Kislevelü hárs.*

Hypericineae. Linkafélék.

Hypericum perforatum. Csengő linka. H. latifolium. Széleslevelü l.

Acerineae. Juharfélék.

Acer pseudoplatanus. Juhar Jávor. A. platanoides. Jókori J. * A. campestre. Fodor J. A. tataricum. Fekete gyürüs J.

Hypocastaneae. Bokrétafélék.

* Aesculus Hypocastanum. Gesztenye bokrétafa. * A. pavia. Piros bokrétafa. * A. flava. Sárga b.

Ampelidae. Szőllőfélék.

* Vitis vinifera. Bortermő szőllő. * V. labrusca. Amerikai sz.
* Ampelopsis hederacea. Borostyán venyige.

Geraniaceae. Gerelyfélék.

Geranium sylvaticum. Ligeti gerely. G. pusillum. Apró gerely. G. robertianum. Bakbüzü g.
Erodium cicutarium. Bürök árorr.

Balsamineae. Fájvirágfélék.

Impatiens noli me tangere. Üvegszáru fájvirág.

Oxalidae. Sósdifélék.

Oxalis acetosella. Madár sósdi. O. stricta. Merev s.

Rutaceae. Rutafélék.

* Ruta graveolens. Szagos ruta.

Celastrineae. Csutkalomfélék.

* Staphylea pinnata. Mogyorós hályogfa.
Evonymus europaeus. Csikos kecskerágó. * E. verrucosus. Bibireses k. * E. foliis variegatis. Tarka levelü k. * E. latifolia. Széles levelü k.

Rhamnae. Bengefélék.

Rhamnus cathartica. Varju tövis benge. R. frangula. Kutya b.

Therebinthaceae. Balzsamfélék.

* Rhus cotinus. Sárga sömörcse. * R. typhyna. Virginiai s.

Papilionaceae. Pillangósak.

Genista procumbens. Henye rekettye. G. pilosa. Szőrös r. G. germanica. Német r. G. sagittalis. Nyilas r.
* Cytisus Laburnum. Fai zanót. C. nigricans. Feketedő zanót. C. purpureus. Bibor zanót.
Ononis spinosa. Tövises iglicz.
Medicago lupulina. Komlós csigacső. M. minima. Piczi cs.
Melilotus dentata. Fogas mézkerep. M. alba. Fehér m.
Trifolium rubens. Piruló lóhere. T. repens. Gyökerező l. T. arvense. Herehura l. T. pratense. Réti l.
Astragalus glyciphyllos. Édeslevelü bóka.
Onobrychis sativa. Takarmány csacsöröm.
Vicia sylvatica. Ligeti babó. * V. sativa. Abrak b. V. sepium. Gyepüi b. V. pannonica. Pannoni b. V. hybrida. Kores b. V. lathyroides. Piczi b.
* Ervum lens. Főzelék lencse.
* Pisum arvense. Mezei borsó. * Pisum sativum. Veteményes b.
* Phaseolus vulgaris. Savi paszuly.
Lathyrus tuberosus. Mogyorós bükkön. L. pratensis. Parlagi b. L. latifolius. Széleslevelü b.
Orobus vernus. Tavaszi lednek. O. tuberosus. Gumós l. O. albus. Fehér l. O. variegatus. Szőrösödő l.
* Robinia Pseudoacacia. Álakász. * R. hispida. Rózsás r. * R. caragana. Bokros r.

Amygdaleae. Mandolafélék.

* Amygdalus communis. Csemege mandola.
* Persica vulgaris. Őszi baraczk.
* Prunus armeniaca. Tengeri kajszin. P. spinosa. Kökényszilva. * P. insititia. Közép sz. P. domestica. Kerti sz.
* Cerasophora dulcis. Édes megy. * C. acida. Borizü m. * C. chamaecerasus. Cseplesz m.
* Prunus Avium. Cseresnye megy. * P. padus. Zelnicze m. * P. Mahaleb. Saj m.

Rosaceae. Rózsafélék.

* Spiraea salicifolia. Füzlevelü bajnócza. * S. ulmifolia. Széllevelü b. S. Aruncus. Szakállas b. S. filipendula. Kolonczos b. S. ulmaria. Legyező b.
Geum urbanum. Szegfüszagu csiklász.
Rubus Idaeus. Málna szeder. R. fruticosus. Seregély sz.

Fragaria vesca. Földi eper. F. elatior. Kerti eper. * F. grandiflora. Ananasz eper. F. collina. Csattogó eper.

Potentilla anserina. Liba pimpó. P. repens. Terjedő p. P. tormentilla. Timpó p. P. verna. Tavaszi p. P. cinerea. Hamvas p. P. recta. Egyenes p. P. alba. Fehér p. P. caulesceno. Sátorozó p.

Agrimonia Eupatoria. Bojtorjános párló.

Rosa canina. Csipke rózsa. R. arvensis. Mezei r. R. rubiginosa. Tövises r.

Sanguisorbeae. Vérfőfélék.

Sanguisorba officinalis. Orvosi vérfő.

Poterium sanguisorba. Vérfő csábair.

Pomaceae. Almafélék.

Crataegus Oxiacantha. Csere galagonya. C. torminalis. Barkócza g. * C. pentagyna. Ötnyelecsü g. * C. nigra. Fekete g.

* Mespilus germanica, Borizü nászpolya.

* Cydonia vulgaris. Közönséges birs.

Pyrus communis. Vad körte. P. malus. Vadalma körte. * P. malus baccata.

* Sorbus domestica. Fojtós berkenye. * S. aucuparia. Vörös b.

Onagrarieae. Csészekürtfélék.

Epilobium hisutum Piros csövirics. E. montanum. Hegyi cs.

Oenothera biennis. Ligetéke csészekürt.

Circaea lutetiana. Varázs szirompár.

Lithrarieae. Füzényfélék.

Lithrum salicaria. Réti füzény.

Tamariscineae. Átánfélék.

Tamarix germanica. Német tamaris. *

Philadelpheae. Jézsafélék.

Philadelphus coronarius. Korona jézsafa. *

Myrtaceae. Irnyefélék.

Myrtus communis. Közönséges irnye (Myrtus). *

Cucurbitaceae. Tökfélék.

Cucurbita Pepo. Uri tök. * C. Melopepo. Koronás tök. * C. Citrullus. Görögdinnye tök. *

Cucumis sativus. Savanyitó ugorka. * C. melo. Sárga dinnye u. *
Bryonica alba. Bűvös gönye. B. disica. Kétlaki g.

Scleranthеае. Szeklárfélék.

Scleranthus annuus. Egynyári szeklár.

Crassulaceae. Pozsgafélék.

Sedum maximum. Bablevelü szaka. S. acre. Borsos sz. *
Sempervivum tectorum. Rózsás fülfü.

Grossulariae. Ribiszkefélék.

Ribes grossularia. Pöszméte ribiszke. * R. rubrum. Vörös r.
* Ribes nigrum. Fekete r. * R. aureum. Arany r. *

Saxifragae. Kötörfélék.

Saxifraga bulbifera. Rügyhagymás kötör.
Chrysosplenium alternifolium. Arany veselke.

Umbelliferae. Ernyősek.

Sanicula europaea. Hegyi gombernyő.
Astrantia major. Berki zapócza.
Eryngium campestre. Mezei iringó.
Cicuta virosa. Gyilkos csomorika.
Apium graveolens. Nagyszagu zseller. *
Petroselinum sativum. Közönséges petrezselem. *
Aegopodium Podagraria. Bigecsi baktopp.
Carum carvi. Konyha kömény.
Pimpinella anisum. Nemes anizs. *
Foeniculum officinale. Édes anizs. *
Aethusa cynapium. Ebzsellér adáz. *
Livisticum officinale. Orvosi lestyán. *
Angelica sylvestris. Erdei angelica.
Anthriscus nemorosa. Ligeti turbolya. A. cerefolium. Zamatos t. *
Anethum graveolens. Kerti kapor. *
Pastinaca sativa. Kerti pasztinak.
Tordilium maximum. Durva magtaraj.
Daucus Carota. Sárga murok. *
Conium maculatum. Büdös bürök.
Coriandrum sativum. Kerti koriandrom.
Heracleum sphondylium. Medvetalp tápsir.

Araliaceae. Borostyánfélék.

Hedera helix. Repkény borostyán.

Corneae. Somfélék.

Cornus sanguinea. Vörösgyürü som. C. mas Husos s. *

Loranthaceae. Fakinfélék.

Viscum album. Élősdi fagyöngy.
Loranthus europaeus. Élősdi fakin, vagy fanyüg.

Caprifoliaceae. Bangitafélék.

Adoxa moschatellina. Pézsma koczkagyöngy.
Sambucus Ebulus. Földi bodza. S. nigra. Gyepü b. S. racemosa. Fürtös b.
Viburnum opulus. Kánya bangita. * V. lantana. Ostormén b. *
Lonicera Caprifolium. Jerikói lonicsera. * L. xilostuem. Üközke l. * L. nigra. Fekete l. * L. tatarica. Tatár l. *

Stellatae. Külösfélék.

Asperula arvensis. Ugari müge. A. odorata. Szagos m.
Galium cruciatum. Keresztes galáj. G. verum. Tejoltó g. G. mollugo. Puha g.

Valerianae. Gyökénkefélék.

Valeriana officinalis. Macska gyökénke. V. exaltata. Magas g.
Valerianolla Fedia vagy olitoria. Saláta galambhegy.

Dipsaceae. Mácsonyafélék.

Dipsacus laciniatus. Héjakut mácsonya. D. fullonum. Takács m.
Succisa pratensis. Réti varfü.
Scabiosa arvensis. Mezei sikantyu. S. columbaria. Galamb s. S. ochloreuca. Vajszinü s.

Compositae. Fészkesek.

Eupatorium cannabinum. Kender pakócza.
Tussilago Farfara. Lókörmü szamárlapu.
Petasites albus. Fehér szattyu.
Linosyris vulgaris. Közönséges aranyfürt.
Aster Amellus. Csillag gerepcsin.
Bellis perennis. Százszorszép rukercz.
Erigeron canadense. Seprencze küllörojt. E. acre. Bóbitás k.
Solidago virgaurea. Aranyos ritkaréj.
Inula Helenium. Őrvénygyökér sertecsék. I. hybrida. Korcs s. I. hirta. Borzas s. I. Conysa. Konizs s.
Bidens cernua. Bókoló villamag.

Helianthus annuus. Napraforgó virág. *
Filago Germanica. Német fonálfü. F. arvensis. Gyepi f.
Gnaphalium rectum. Magas gyopár. G. lutesalbum. Halvány gy. G. disicum. Parlagi gy. G. sylvaticum. Erdei gy.
Artemisia Absinthium. Fehér üröm. A. vulgaris. Fekete ü. A. scoparia. Seprő ü.
Tanacetum vulgare. Gilisztaüző varádics.
Achillea millefolium. Egérfark csicskóró.
Anthemis cotula. Büzös montika. A. arvensis. Parlagi m. A. tinctoria. Festő m.
Matricaria Chamomilla. Orvosi szikfü.
Chrysanthemum Leucanthemum. Ökörszem aranyvirág.
Doronicum Pardalianenes. Zerge tarkör.
Arnica montana. Hegyi arnika.
Senecio vulgaris. Aggófü üszögér. S. Jacobaea. Berzedt ü.
Calendula arvensis. Ugar peremér. *
Carduus Acanthoides. Akánt bogács. C. crispus. Fodros b. C. deflloratus. Csüggedő b.
Onopordon Acanthium. Fehérhátu bordon.
Lappa major. Nagy bojtorján. L. minor. Kis b.
Carlina acaulis. Száratlan körfény. C. vulgaris. Közönséges körfény.
Serratula tinctoria. Festő zsoltina.
Centaurea Jacea. Imola csüküllő. C. cyanus. Buzavirág cs. C. solstitialis. Sáfrányos cs.
Cichorium Intybus. Mezei katáng. C. endivia. Endivia k. *
Leontodon taraxacum. Pitypang oroszlánfog.
Picris hieracioides. Édes magvarott.
Tragopogon pratense. Réti kecskedisz.
Scorzonera hispanica. Spanyol pozdor.
Prenanthes purpurea. Piros csakkör.
Lactuca sativa. Kerti saláta. * L. virosa. Mérges s.
Sonchus oleraceus. Dudva csorboka.
Hieracium pilosella. Egérfü holgyomál. H. praealtum. Magas h. H. aurantiacum. Narancsszinü h. H. murorum. Kőfali h. H. sabaudum. Olasz. h.

Ambrosiaceae. Csimpajfélék.

Xanthium strumarium. Szurós csimpaj. X. spinosum. Disznótövis csimpaj.

Campanulaceae. Csengetyükefélék.

Jasione montana. Erdei csékcsillag.

Phyteuma orbiculare. Gömbös raponcz. P. spicatum. Füzéres raponcz.

Campanula pulla. Setétkék csengetyüke. C. pusilla. Piczi cs. C. rapunculoides. Raponczképü cs. C. Trachelium. Villás cs. C. patula. Terepély cs. C. persicifolia. Baraczklevelü cs. C. cervicaria. Vállas cs. C. glomerata. Csomós cs. C. sibirica. Szibiriai cs.

Vaccineae. Áfonyafélék.

Vaccinium Myrtillus. Fekete áfonya.

Ericineae. Hangafélék.

Erica carneae. Testszin hanga.

Pyrolaceae. Körtikefélék.

Pyrola rotundifolia. Kerekdedlevelü körtike. P. secunda. Egyoldalu körtike.

Aquifoliaceae. Magyalfélék.

Ilex aquifolium. Téli magyal. *

Oleaceae. Olajfafélék.

Ligustrum vulgare. Vesszős fagyal.

Syringa vulgaris. Orgonafa v. szeleneczevirág. *

Fraxinus excelsior. Magas kőrisfa. * F. pendula. Függő k. *

Asclepiadeae. Krepinfélék.

Cynanchum Vincetoxicum. Méregölő csinka.

Apocyneae. Apocsinfélék.

Vinca minor. Bőrvén meténg.

Nerium Oleander. Közönséges oleander. *

Gentianeae. Tarnicsfélék.

Gentiana Pneumonanthe. Kornis tarnics. G. obtusifolia. Tompalevelü tarnics.

Erithraea Centaurium. Ezerjófü földeper.

Convulvulaceae. Szulákfélék.

Convulvulus sepium. Nagy szulák. C. arvensis. Kis szulák.

Cuscuta Europaea. Fonál fünyüg. C. monogyna. Egytermésü f.

Boragineae. Boragófélék.

Asperugo procubens. Henye magiszák.
Echinospermum Lappula. Bojtorján sülmag.
Cynoglossum officinale. Orvosi árnő.
Anchusa officinalis. Orvosi atraczél.
Symphitum officinale. Fekete nadálytő. S. tuberosum. Gumós nadálytő.
Cerinthe minor. Kis szeplén.
Echium vulgare. Terjőke kigyószisz.
Pulmonaria officinalis. Pöttögetett gálna. P. angustifolia. Keskenylevelü gálna.
Myositis palustris. Mocsári miszót v. nefelejts. M. intermedia. Közép m. M. sylvatica. Erdei m. M. arvensis. Mezei m. M. lactea. Tejszinü m. M. sparsiflora. Ziláltviratu m.

Solaneae. Csucsorfélék.

Lycium barbarum. Pongyola Fánzár.
Solanum nigrum. Fekete csucsor. S. dulcamara. Keserédes cs. S. tuberosum. Burgonya cs. *
Atropa Belladona. Maszlagos nadragulya.
Hyosciamus niger. Bolonditó csalmatok.
Datura Stramonium. Maszlagos redőszirom.
Lycopersicum esculentum. Ehető paradicsomalma.
Capsicum annuum. Egynyári paprika.

Verbasceae. Farkkórófélék.

Verbascum Thapsus. Ökör farkkóró. V. nigrum. Fekete f. V. phoeniceum. Violaszinü f. V. versiflorum. Barna f.
Scrophularia nodosa. Göcsös tákajak.

Antirrhineae. Pintyőfélék.

Digitalis lutea. Sárga gyüszüvirág.
Antirrhinum majus. Nagyobb pintyő.
Linaria vulgaris. Közönséges gyujtovány.
Veronica Chamaedris. Cser szigoráll. V. Anagallis. Polé sz. V. Beccabunga. Derécze sz. V. officinalis. Orvosi sz. V. austriaca. Osztrák sz. V. spicata. Macskafarku sz. V. serpyllifolia. Kakuk sz. V. verna. Tavaszi sz. V. triphyllos. Ujjas sz. V. haederaefolia. Borostyánlevelü sz. V. opaca. Homályos sz. V. agrestis. Mezei sz.

Orobancheae. Szádorfélék.

Orobanche elatior. Magas szádor. O. rubens. Pirosló sz. O. flava. Sárga sz.
Lathraea squamaria. Pikkelyes vicsor.

Rhinanthaceae. Laporfélék.

Melampirum cristatum. Taréjos fintor. M. arvense. Csormolya f. M. nemorosum. Kéküstökü f.
Rhinanthus major. Csörgó lapor.
Euphrasia officinalis. Szemviditó szálkacsék. E. Odontites. Foganes sz. E. lutea. Sárga sz.

Labiatae. Ajkasak.

Ocymum Basilicum. Közönséges bazsilikom. *
Lavandula vera. Igazi lavendula. *
Mentha piperita. Borsos menta. M. crispa. Fodor m. M. aquatica. Vizi m. M. arvensis. Tarlói m.
Lycopus europaeus. Vizi peszércz.
Rosmarinus officinalis. Szagos rozmarin. *
Salvia officinalis. Orvosi zsálya. * S. glutinosa. Enyves zs. S. pratensis. Mezei zs. S. verticillata. Gyürüs zs.
Origanum vulgare. Közönséges murvapikk. O. major. Majorana m.
Thymus vulgaris. Közönséges demutka. * T. serpyllum. Kakuk d.
Satureja hortensis. Borsos szátorja. *
Clinopodium vulgare. Közönséges pereszlén.
Melissa officinalis. Czitromszagu melissa.
Glechoma hederacea. Kétiksz repkény.
Melittis Melissophyllum. Meliszalevelü mozsárvirág.
Lamium amplexicaule. Szárölelő tátkanaf. L. purpureum. Piros t. L. album. Fehér t.
Galeobdolon luteum. Vérestorku mamó.
Galeopsis ochloreuca. Vajszinü vajfü. G. Tetrahit. Közönséges v. G. versicolor. Tarka v.
Stachys silvatica. Erdei hunyász.
Betonica officinalis. Orvosi bakfü.
Marrubium vulgare. Közönséges pemet.
Ballota nigra. Fekete pesztercze.
Leonurus cardiaca. Szurós gyöngyajak.
Scutellaria hastifolia. Dárdalevelü csukóka.

Prunella vulgaris. Közönséges békavar. P. grandiflora. Nagyviratu b. P. alba. Fehér b.

Ajuga reptans. Ostorindás kacskanyak. A. Genevensis. Genfi k. A. pyramidalis. Gulás k.

Teucrium Chamaedrys. Gamandor tarorja.

Verbenaceae. Galambóczfélék.

Verbena officinalis. Szapora galambócz.

Primulaceae. Kankalinfélék.

Lysimachia vulgaris. Füsény lizénka. L. punctata. Pöttögetett l. L. nummularia. Fillér l.

Anagallis arvensis. Mezei tikszem. A. caerulea. Kékviratu t.

Primula acaulis. Kocsántalan kankalin.

Cyclamen europaeum. Ligeti fürtszirom.

Plantagineae. Utilapufélék.

Plantago major. Széleslevelü utilapu. P. media. Közép u. P. lanciolata. Keskenylevelü u.

Phytolaceae. Vérfürtfélék.

Phytolacca Decandra. Közönséges vérfürt. *

Chenopodeae. Libatoppfélék.

Chenopodium Bonus Henricus. Paréj libatopp. Ch. vulvaria. Büdös l.

Beta vulgaris. Közönséges mángold. *

Spinacea oleracea. Fegyvertelen paréj. *

Polygoneae. Csikszárfélék.

Rumex pratensis. Lósóska lórom. R. scutatus. * Pajzsos l. R. hastifolius. Lándzsalevelü l. R. acetosa. Sóska l. R. acetosella. Madár l.

Polygonum Hydropiper. Borsos csikszár. P. aviculare. Porcsin cs. P. orientale. Keleti cs. * P. dumetorum. Folyó cs. P. fogopyrum. Pohánka cs.

Thimeleae. Boroszlányfélék.

Daphne Mesereum. Farkas boroszlán. D. Cneorum. Henye boroszlán.

Santalaceae. Szandalfélék.

Thesium montanum. Hegyi bögretok.

Eleagneae. Ezüstfafélék.

Eleagnus angustifolia. Keskenylevelü ezüstfa. *

Aristolochieae. Gégevirágfélék.

Aristolochia Clematitis. Farkasalma gégevirág.
Asarum europaeum. Europai kapotnyák.

Euphorbiaceae. Fütejfélék.

Buxus sempervirens. Télizöld puszpáng. *
Euphorbia dulcis. Édes fütej. E. procera. Magas f. E. epithymoides. Borzas f. E amygdaloides. Baraczklevelü f. E. Cyparissias. Farkas f. E. peplus. Dudva f. E. virgata. Vesszős f. E. segetalis. Vetési f.
Mercurialis perennis. Évelő szélfü.

Urticeae. Csalánfélék.

Urtica urens. Apró csalán. U. dioica. Kétlaki cs.
Cannabis sativa. Vetésü kender. *
Humulus Lupulus. Felfutó komló.
Ficus Carica. Cariai fügefa. *
Morus alba. Fehér eperfa. * M. nigra. Szeder e. *
Ulmus campestris. Mezei szilfa. * U. pendula. Függő sz. *

Juglandeae. Diófafélék.

Juglans regia. Pompás diófa. * J. nigra. Fekete d.

Cupuliferae. Kupacsosfélék.

Fagus silvatica. Erdei bikk.
Castanea vesca. Csemege gesztenyefa.
Quercus sessiliflora. Kocsántalan tölgy. Qu. pedunculata. Kocsános t. Qu. Cerris. Cser t.
Corylus Avellana. Közönséges mogyoró. C. tubulosa. Csöves m. *
Carpinus betulus. Közönséges gyertyánfa.

Salicineae. Füzfélék.

Salix alba. Fehér füz. S. babylonica. Szomor f. * S. caprea. Kecske f. S. aurita. Füles f. S. cinerea. Szürke f.
Populus alba. Fehér nyárfa. P. tremula. Rezgő ny. P. pyramidalis. Jegenye ny. P. nigra. Fekete ny.

Betulineae. Nyirfélék.

Betula alba. Fehér nyir. B. pubescens. Szőrösödő ny.
Alnus incana. Hamvas éger. A. glutinosa. Enyves é.

Coniferae. Tobzosfélék.

Juniperus communis. Gyalogfenyü boróka.
Cupressus sempervirens. Örökzöld cziprusfa. *
Pinus silvestris. Erdei f. P. Laxis. Vörös f. P. picea. Lucz f. P. australis. Sötét f. P. abies. Jegenye vagy Nemes f.

Alismaceae. Hidorfélék.

Alisma Plantago. Utifü hidőr.

Potameae. Uszanyfélék.

Potamogeton natans. Békatutaj uszany.

Lemnaceae. Lepesefélék.

Lemna minor. Apró lepese.

Typhaceae. Gyékényfélék.

Typha angustifolia. Háti gyékény.

Aroideae. Kontyvirágfélék.

Arum maculatum. Foltos kontyvirág.

Orchideae. Kosborfélék.

Orchis militaris. Vitéz kosbor. O. ustulata. Sömörös k. O. morio. Agár k. O. palleno. Sápadt k. O. maculata. Foltos k. O. latifolia. Széleslevelü k.
Gymnadenia Conopsea. Szunyoglábu tarbibires.
Platanthera bifolia. Kétlevelü lapár.
Cephalanthera ensifolia. Kardlevelü tekeporhon. C. rubra. Piros t.
Listera ovata. Tajásdadlevelü lisztera.

Iridieae. Nöszirom félék.

Crocus vernus. Tavaszi sáfrán. C. vernus albiflorus. Fehérviratus.
Gladiolus communis. Közönséges dákoska. *
Iris germanica. Német nöszirom. * I. pseudacorus. Sás.

Amaryllidae. Narczisz félék.

Narcissus poëticus. Költészi narczisz. N. pseudonarcissus. Al n

Leucojum vernum. Tavaszi tözike.
Galanthus nivalis. Kikeleti hóvirág.

Asparageae. Nyulárnyékfélék.

Asparagus officinalis. Spárga nyulárnyék.
Paris quadrifolia. Négylevelü csillár.
Convallaria Polygonatum. Fehérgyökerü sülyfü. C. multiflora. Fürtös s. C. majalis. Májusi gyöngyvirág
Majanthemum bifolium. Kétlevelü aranyvirág.

Liliaceae. Liliomfélék.

Tulipa Gesneriana. Gesner tulipánt. *
Fritillaria imperialis. Koronás hatkotu. *
Lilium Martagon. Turbán liliom.
Antherium ramosum. Agas hölye.
Ornithogalum umbellatum. Ernyős sárma.
Gagea lutea. Sárga tyuktaréj.
Scilla bifolia. Kétlevelü csilla.
Allium sativum. Foghagyma. * A. porrum. Poré h. * A. vineale. Bajuszos h. A. Schoenoprasum. Metélő h. * A. Ascalonium. Mogyoró h. * A. cepa. Vörös h. *

Colchicaceae. Kikiricsfélék.

Colchicum autumnale. Zászpa kikerics.
Veratrum nigrum. Fekete zászpa. V. album. Fehér z.

Juncaceae. Szittyófélék.

Juncus conglomeratus. Bunkós szittyó.
Luzula campestris. Mezei luzula.

Cyperaceae. Pálkafélék.

Heleocharis palustris. Árva tódisz.
Scirpus silvaticus. Erdei káka. S. compressus. Lapitott k.
Eroforum angustifolium. Keskenylevelü gyapu.
Carex stenophylla. Szittyás sás. C. caespitosa. Gyepi s. C. atrata. Feketés s. C. pendula. Függő s.

Gramineae. Pázsitfélék.

Zea Mays. Tengeri kukoricza. *
Andropogon Ischemum. Vértállitó fenyer.
Sorghum vulgare. Mohar csenkesz. *
Phalaris arundinacea. Nádképü polyvacsuk.
Anthoxanthum odoratum. Szagos borjupázsit.

Alopecurus pratensis. Réti ecsetpázsit. A. geniculatus. Bötykös e.
Phleum Boehmeri. Böhmer kamócsin. Ph. pratense. Réti k.
Agrostis stolonifera. Taraczkos tippan. A. vulgaris. Közönséges t.
Lagurus ovatus. Tojásdad bársonyfü.
Calamagrostris montana. Hegyi nádlippan.
Milium effusum. Ziláltfejü kásapázsit.
Phragmites communis. Közönséges tetőnád.
Sesleria caerulea. Kék szeszleria.
Lamarckia aurea. Aranyos lamarckia.
Aira caespitosa. Gyepes napicz. A. flexuosa. Vanyiga n.
Holcus lanatus. Pelyhes czirók.
Avena sativa. Abrak zab. * A. canadensis. Kanadiai z. *
A. fatua. Héla z. A. pratensis. Réti z.
Melica nutans. Bókoló léhapót.
Briza Media. Közép rezge.
Poa trivialis. Sovány perje. P. pratensis. Mezei p.
Glyceria fluitans. Harmatkása mézpázsit.
Dactylis glomerata. Csomós ebir.
Festuca pratensis. Réti csenkesz. F. gigantea. Oriási cs.
Bromus secalinus. Gabona rozsnok. B. racemosus. Fürtös r.
B. sterilis. Meddő r.
Triticum vulgare. Közönséges buza. * T. repens. Taraczk b.
Secale cereale. Gabona rozs. *
Elymus crinitus. Hajas czimbor.
Hordeum vulgare. Közönséges árpa. *
Lolium perenne. Évelő vadócz. L. temulentum. Szédítő v.
Nardus stricta. Sudár magár.

Equisetaceae. Zsurlófélék.

Equisetum arvense. Mezei zsurló. E. silvaticum. Erdei zs.

Lycopodiaceae. Korpafüfélék.

Lycopodium clavatum. Kapesos korpafü.

Filices. Páprágfélék.

Polypodium vulgare. Édesgyökér páfrán.
Aspidium Filix Mas. Férfias páprág. A. Oreoptoris. Hegyi p.
A. Filix femina. Papragy p. A. aculeatum. Tüskés p.
Asplenium Trichomanes. Zilálthaju bordalap.
Pteris aquilina. Sas repő.

* Csillaggal jelzett növények müvelés alatt allanak.

Mintán a jelen növényjegyzékben a sejt vagy virágtalan (Cryptogamae) növényeknek némely osztálya mint a gombáké nem lőn fölvéve, melyek pedig a város határában és közelb vidéken számosb fajokban fordulnak elő, ezen hézag pótlásául a hiányzókat több évi észleléseim folytán kiegészitem a következőkben.

Osztály. Gombák. Funginae.

Rend. Hártyagombák. Hymenomycetes.

Nem. Galócza. Agaricus.

Ernyő galócza. Agaricus procerus. Scopoli. Lóhere földeken.

Törsz g. A. caudicinus. Persoon. Alsó erdőben fák törzsein.

Henger g. A. comatus. Müller. Szőllő hegyeinkben s kertekben.

Kövér g. A. adiposus. Batsch. Alsó erdőben lombfák törzsein.

Keserü g. A. lateritius. Persoon. Alsó erdőben csoportosan fa tuskókon.

Közönséges vagy csiperka g. A. campestris. Persoon. Lobanger réten és erdők szélein.

Ehető g. A. edulis. Persoon. Szőllő hegyeinken.

Füstös g. A. fumosus. Persoon. Alsó erdő fenyveseiben. Mészáros réten.

Légy ölő g. A. muscaria. Linné. (Amanita muscaria.) Erdeinkben mindenütt.

Barna g. A. fuliginosus. Fries. Fenyves és lomberdeinkben.

Barna vörös g. A. rufus. Scopoli. Alsó erdő fenyü fái alatt.

Császári g. A. caesareus seu aurantiacus. Linné. Klastromi erdőben. Ritka.

Csomós g. A. phalloides. Fries. Erdeinkben gyakori.

Piros g. A. ruber. Trattinick. Fölső erdő kőnegyedénél mohák között.

Mézes g. A. melleus. Vahl. (Gelyva) Szilfák, bikkek tuskóin.

Törzsalj g. A. deliciosus. Linné. Fenyüfák között. Ritka.

Füszeres g. (szegfü gomba). A. oreades. Button. Fölsőcsorda legelőn.

Varas g. A. ostreatus. Jaquin. Lombos fák törzsein. Zsidányi erdőben.

Kékes g. A. violaceus. Linné. Fenyves és lomberdeinkben.

Változó g. A. mutabilis. Schaeffer. Lombfák törzsein. Alsó erdőben.

Szüz g. A. virgineus. Wulfen. Gyöngyös melléki réteken.

Barnás szürke g. A. fuscescens. Klastromi erdőben.
Gyilkos g. A. necator. Bulliard. Fenyü és lombfák mohái között.
Pelyhes g. A. torminosus. Schaeffer. Csói nyiresben.
Pirosló g. A. rubescens. Fries. Alsó erdőben.
Egyenlő g. A. integer. Linné. Erdeinkben.
Égető g. A. pyrogallus. Bulliard. Fenyü és lomberdeinkben.
Reczés g. A. rimosus. Bulliard. Kertekben. réteken
Magvas g. A. granulosus. Persoon. Kéthelyi erdőben.
Bors g. A. piperatus. Doroszlói. kőszegi erdőben.
Tejes g. A. insulsus. Fries. Erdeinkben gyakori.

Nem. Vargányák. Cantharellus.

Ehető vargánya. Nyulgomba. Cantharellus cibarius. Fries. Fölső erdőben gyakori.

Nem. Tinoru. Boletus.

Nemes tinoru vagy ehető t. Boletus edulis. Linné. Erdeinkben gyakori.
Borsos t. B. Piperatus. Persoon. Erdők szélein. Svábfalvánál.
Király t. B. regius. Krombholz. Alsó erdőben zsidányi határnál.
Gyürüs t. B. annulatus. Persoon. Alsó erdőben fenyü fák alatt.
Rezes t. B. aureus. Schaeffer. Erdeinkben.
Érdes t. B. scaber. Bulliard. Fölső csorda legelőnél az erdő szélén.
Husos t. B. Bovinus. Linné. Alsó erdőben svábfalvi határban.
Szőrös t. B. subtomentosus. Linné. Erdeinkben.
Vörös t. B. satanas. Lenz. Lomberdeinkben, kertekben, s ezek környékén.
Vöröslábu t. B. erythrophus. Alsó és fölső erdőben.
Boszorka t. B. luridus. Schaeffer. Alsó erdő fenyü és lombfái alatt.

Nem. Rostalap. Polyporus.

Leveles rostalap. Polyporus frondosus. Persoon. Tölgy fák törzsein.
Kozák rostalap. P. ovinus. Schaeffer. Svábfalvi erdőben.
Ágas rostalap. P. umbellatus. Fries. Klastromi erdőben.
Illatos rostalap. P. svaveolens. Fries. Füzfa torzsökon.
Czitromsárga rostalap. P. citrinus. Persoon. Lomb fáink torzsein.

Tapló rostalap. P. fomentarius. Linné. Erdeinkben fák törzsein.

Romboló rostalap. Faltapló. P. destructor. Fries. Nedves házak gerendái között, pinczékben stb.

Nem. Szömörcsög. Morchella. Linné.

Ehető vagy kucsma szömörcsög. Morchella esculenta. Persoon. Tavaszal lomberdeinkben. Doroszlói erdőben.

Kupos szömörcsög. M. conica. Fries. Fölső erdőben. Czáki, velemi stb. erdőkben.

Nem. Redőcsög. Helvella. Linné.

Ehető vagy kora redőcsög. Helvella esculenta. Persoon. Fölső erdőben tavaszkor.

Óriás redőcsög (nálunk szarvas gomba). H. gigas. Persoon. H. crispa. Fries. Fölső és alsó erdőben lomb fák alatt.

Nem. Gerben. Hydnum. Linné.

Törékeny gerben. Hydnum repandum. Linné. Erdeinkben.

Pikkelyes gerben. H. imbricatum. Linné. Kéthelyi erdő fenyveseiben.

Tövises gerben. H. erinaceus. Persoon. Fölső erdőben bikkek hasadékaiban ritka.

Bokros gerben. H. coralloides. Scopoli. Fenyü és lombfák törzsein.

Nem. Palánkák. Clavaria.

Mozsárütő vagy bunkós palánka. Clavaria Pistilaris. Linné. Hétkutnáli erdőben.

Sárga palánka. C. flava. Persoon. Ugyan ott.

Pirosas palánka. C. Botrytis. Persoon. U. o. s az őzkutnáli erdőben.

Rend. Hasas gombák. Gasteromycetes.

Nem. Pöfeteg. Lycoperdon. Linné.

Nagy pöfeteg. Poszsza. Lycoperdon Bovista. Fries. Csepregi utnál lévő csorda legelőn.

Nyul pöfeteg. L. evelatum. Botton. Gyöngyös melléki réteken.

Narancsszinü pöfeteg. L. aurantiacum. Bulliard. U. o.

Közönséges pöfeteg. L. gematum. Batsch. Erdeinkben, csordáink legelőin őszszel.

Nem. Büzös gombák. Phollus. Linné.

Büdöske. Phollus impudicus. Linné. Kertekben rothadt fák körül.

Rend. Karikás gombák. Discomycetes.

Nem. Kobak gombák. Geoglosum. Persoon.

Szőrös kobakgomba. Geoglosum hirsutum. Persoon. Seibold erdő alatti réten.

Osztály. Zuzmók. Lichenes. Hoffm.

Rend. Cserjezuzmók.

Fali zuzmó. Parmelia parictina. Ach. Falakon. fákon.

Bajuszos zuzmó. Usnea barbata. Fölső erdő három patakjánál.

Osztály. Mohfélék. Muscinae. Bisch.

Rend. Májmohok. Hepaticae.

Pajzsos csillagalj. Marchantia polymorpha. L. Erdeinkben.

Rend. Levélmohok. Musci. Dill.

Háromszögü hippon. Hypnum triquitrum. Erdeinkben honos.

Közönséges paprad. Polytrichum commune. L. Erdeinkben.

Osztály. Moszatfélék. Algae.

Rend. Vizfonálfélék. Confervaceae.

Kocsona moszat. Nostoc commune. Vauch. Kertekben és réteken.

Közönséges vizfonál. Conferva rivularis. L. Gyöngyösben, s herczegi tóban.

Állatvilág.

A mint a növényzetet a vidék egyik fő jellegéül tüntettük föl, ugy szinte az állatvilágot ennek kiegészitő mellék bélyegéül kell elismernünk.

A növények mennyiségéhez arányositva az állatok száma sokkal csekélyebb ugyan, mintsem hogy ezek létük, vagy hiányuk által a vidékben szembeszökő föltünést, vagy jelentékeny hézagot okozhatnának: minthogy azonban különszerü alakjuk, sokféle hangjuk, bájos dallamuk, sajátszerü tulajdonaik s általános élettünetük által, az összes természet élénkitésére, egyes vidék jellemzésére segéd eszközül szolgálnak, mellőzhetlennek tartom.

Kőszeg s vidéke állatvilágát rendszeres sorozatban bemutatni; ugy a mint 36 évi szorgalmas megfigyelések folytán e részben magamnak tapasztalást szereztem.

Különösen madárvilága Kőszegnek változatos. s kedvező természeti viszonyainál fogva sokféle fajokat mutat föl az éneklők rendjéből. kiválólag ennek zenérféle (sylvia) neméből; azonkivül a vándorlás szakában ritkább szárnyasok is érintik vidékét.

Tavaszal a fülmile. huros és zenérek érdekesb képviselői nagy számban telepednek meg a pagonyok sürüségeiben. a patakoktól átszelt völgyek bokrozataiban. a számos kertek árnyas lombozataiban, s ekkor bár merre irányozzuk lépteinket. a madárvilág bájos zenéje mindenütt kisérend bennünket. s zengzetes dallamai élénkké varázsolják a természet hallgatag magányát.

Itt csak azon állatfajok legyenek pontosan fölemlitve. melyek kétségtelenül rendesen itt tartózkodnak. vagy vándorlás és költözködés idejekor kisebb. vagy nagyobb számban vidékünket meglátogatják.

Azon vándor madarakat. melyek csak utazás közben és szórványosan érintik vidékünket. * jelöltem.

Az osztályozásnál Leunis módositásával Cuvier rendszerét követtem. a nemek. családok és fajoknál Petényi és Frivaldszky elnevezéseit használtam.

Osztály. Emlősek.

Rend. Carnivora. Husevők.

Család. Chiropthera. Kéz-szárnyuak.

Nem. Vespertilionta. Denevérek.

Vespertilio auritus. Linné. Nagyfülü denevér.

Vespertilio murinus. L. Deres denevér.

Vesperugo pipistrellus. Buffon. Törpe denevér.

Rend. Rapacia. Ragadozók.

Család. Insectivora. Rovarevők.

Nem. Erinaceus. Sün.

E. europeus. L. Közönséges sün. tüskésborz.

Nem. Talpa. Vakond.

T. europea. L. Közönséges vakond.

Család. Carnivora. Husevők.

Nem. Meles. Borz.

M. taxus. Schreb. Közönséges borz. 1868-ik tavaszán a pogányi nyiresben lövetett.

Nem. Mustella. Menyét.

M. putorius. L. Görény menyét.

M. vulgaris. Schreb. Közönséges menyét.

M. martis. L. Nyust menyét. 1855-ben a klastromi erdőben lövetett.

M. foina. Schreb. Nyest menyét. 1847-ben a velemi és kéthelyi, 1849-ben a kőszegi erdőkben lövetett.

Nem. Lutra. Vidra.

L. vulgaris. L. Közönséges vidra. Alsó erdő patakjánál és a gyöngyös melletti alsó réten lövetett.

Nem. Canis. Eb.

C. familiaris. Linné. Szelid vagy házi eb. Több válfajokban.

* C. lupus. Linné. Farkas eb. Mint kóbor némelykor előfordul; többek között 1832-ben junius 22-én Zex Pál nemes-csói lakós, az alsó kőszegi vágásban 6 darab farkas kölyket fogott. 1833-ik január 29-én Holczer János kőszegi varga-mester a város alsó erdejében szinte egy him farkast lőtt. A fölső erdőben kivételképen néha szinte mutatkoznak farkasok, mint 1851- és 1853-ban.

C. vulpes. Linné. Róka eb. Gyakori.

Nem. Felis. Macska.

F. domestica. Briss. Házi macska.

Rend. Glires. Őrlők.

Nem. Sciurus. Mokus.

S. vulgaris. Linné. Közönséges mokus vagy evet.

Nem. Myoxus. Pele.

M. avellanarius. Linné. Mogyoró pele. Doroszlói erdőben 1846-ban fogatott.

M. glis. Schreb. Ehető pele. Csáki gesztenyésben nem ritka.

Nem. Spermophilus. Cuvier. Magfaló.

S. citillus. Linné. Mezei magfaló. Csepregi utnál, ritka.

Nem. Hypudaeus. Mezőtanyász.

H. arvalis. Pallas. Mezei mezőtanyász.

H. amphibius. Linné. Vizipatkány. Gyöngyös folyóban.

H. terrestris. L. Földi mezőtanyász. Kerteinkben.

Nem. Mus. Egér.

Mus decumanus. Schreb. Vándor egér, patkány.

Mus rattus. Linné. Házi patkány.

Mus musculus. Schreb. Házi egér.

Mus agrarius. Schreb. Szántóföldi egér.
Mus minutus. Pallas. Sorex vulgaris. Törpe egér. Kerteinkben.
Nem. Cricetus. Hörcsög.
C. frumentarius. Pallas. Közönséges hörcsög. Svábfalvi mezőn.
Nem. Lepus. Nyul.
L. timidus. Linné. Mezei nyul.
L. cunniculus. Tengeri nyul.

Rend. Pachydermata. Vastagbőrüek.

Nem. Sus. Disznó.
S. vulgaris. Házi disznó.
Nem. Equus. Ló.
E. caballus. L. Közönséges ló.
E. asinus. L. Szamár.

Rend. Ruminantia. Kérödzök.

Nem. Cervus. Szarvas.
* C. elaphus. Linné. Közönséges szarvas. Csak mint váltó vad igen ritkán jön elő.
C. capreolus. Linné. Őz. Mint álló vad a fölső erdőben.
Nem. Capra. Kecske.
C. hircus. L. Házi kecske.
Nem. Ovis. Juh.
O. aries. Házi juh.
Nem. Bos. Marha.
B. taurus. L. Közönséges marha.

Osztály. Madarak. Aves.

Rend. Rapaces. Ragadárok.

Család. Accipitrinae. Sólymok.
Nem. Falco nobilis. Nemes sólyom.
* F. peregrinus. Bechstein. Vándor sólyom.
* F. subbutes. Naumann. Ölyüded sólyom.
F. tinnunculus. F. alaudarius. Gmelin. Vércse sólyom.
Család. Aquillae. Sasok.
Nem. Aquilla. Tulajdonképeni sas.
* A. melanaetos. Linné. Közönséges sas. Igen ritkán fordul elő. a többek között egyike 1858-ban a doroszlói határban. másika 1862-ben a fölső erdőben lövetett.

Család. A s t u r e s. H é j j á k.
Nem. B u t e o. Ö l y v.
B. lagopus. Linné. Durvalábu ölyv.
B. vulgaris. Bechstein. Közönséges ölyv. egerész kánya.
Család. S t r i g i d a e. B a g l y o k.
Nem. S t r i x. B a g o l y.
S. otus. Linné. Középszerü füles bagoly.
S. aluto. L. Közönséges fabagoly.
S. flammea. Naumann. Fátyol bagoly.
S. passerina. Retz. Közönséges éji bagoly. halálmadár.

R e n d. S c a n s o r e s. K u s z ó k.

Család. P i c i d a e. H a r k á l y o k.
Nem. P i c u s. H a r k á l y.
P. martius. Linné. Fekete harkály.
P. viridis. Linné. Zöld harkály.
P. canus. Linné. Szürke harkály. Ritkább.
P. major. Linné. Nagyobb harkály.
P. leuconotos. Bechs. Fehérhátu harkály. Csak egyet láttam, mely Velemben lövetett.
P. medius. L. Közép harkály.
P. minor. L. Kisebb harkály.
Nem. Y u n x. N y a k t e k e r e s.
Yunx torquilla. Naumann. Közönséges nyaktekeres, gyümölcsöseinkben, szőllőseinkben nem ritka.
Család. C u c u l i d a e. K a k u k o k.
Nem. C u c u l u s. K a k u k.
C. canorus. L. Hangos kakuk. Nem ritka.

R e n d. P a s s e r e s. V e r é b f é l é k.

Család. D e n t i r o s t r e s. C s o r r f o g a s o k.
Nem. L a n i u s. G é b i e s.
Lanius excubitor. L. Őr gébics.
Lanius ruficeps. L. Verhenyes gébics.
Lanius spinotorquus. Bech. Tövisesavaró gébics.
Nem. M u s c i c a p a. L é g y f o g ó.
Muscicapa grisola. Linné. Szürke légyfogó.
Muscicapa albicollis. Temm. Örves légykapó.
Muscicapa atricapilla. Gmell. Gyászos légykapó.
Nem. B o m b y c i l l a. M e z é k.
* Bombycilla garrula. L. Csacska mezék. Néha nagy számban.

Nem. T u r d u s. H u r o s.

Turdus viscivorus. Linn. Enyvevő rigó.
Turdus pilatis. L. Fenyves rigó. Rendesen télen nagy számban.
Turdus musicus. Linn. Éneklő rigó.
Turdus illiacus. Linn. Bori rigó. Ősszel nagy számban.
Turdus merula. Linn. Fekete rigó.
* Turdus torquatus. Naum. Örves rigó. Ritka.

Nem. O r i o l u s. A r a n y b e g y.

Oriolus galbula. Linn. Sárga aranybegy, sárga rigó.

Család. S u b u l i r o s t r e s. Á r e s o r r n a k.

Nem. M o t a c i l l a. B i l l e g é n y.

Motacilla alba. Linn. Barázda billegény.
* Motacilla sulphurea. Bech. Kénes billegény.
* Motacilla flava. Linn. Aranysárga billegény.

Nem. A n t h u s. P i p i l k e.

Anthus pratensis. Linn. Réti pipilke.
Anthus arboreus. Bech. Fai pipilke.

Nem. S a x i c o l a. S z i k l á r.

* Saxicola oenanthe. Linn. Szántási sziklár.
* Saxicola rubetra. Bech. Barnabegyü sziklár.
Saxicola ribicola. Linn. Feketebegyü sziklár.

Nem. S y l v i a. D a l á r, z e n é r.

Sylvia rubecula. Lath. Veresbegyü zenér.
Sylvia phoenicurus. Füstfarku vagy kerti dalár.
Sylvia tithys. Lath. Veresfarku vagy házi dalár.
Lusciola luscinia. L. Bájdalu zenér, fülemile. Gyakori.
Lusciola philomela. Naum. Magyar zenér, csalogány. Nem ritka.
Sylvia nisoria. Bech. Küllös zenér. Czáki nyires. Rőth.
Sylvia atricapilla. L. Barátka zenér. Számosan.
Sylvia hortensis. Bech. Kerti zenér. Ritka.
Sylvia cinerea. Bech. Szürke zenér. Gyakori.
Sylvia curruca. Bech. Poszáta zenér. Gyakori.
Sylvia modularis. Lath. Csalogány csattogány.

Nem. R e g u l u s. Ö k ö r s z e m.

Regulus crococephalus. Linn. Királyka ökörszem.
Ficedula hypolais. Linn. Sárgahasu ökörszem.
Ficedula sibilatrix. Bech. Zöldes ökörszem.
Ficedula trochylus. Bech. Füzike ökörszem.

Nem. T r o g l o d y t e s. B u j k á r.

Troglodytes parvulus. Koch. Közönséges bujkár, ökörszem.

Család. C o n i- e t s u b u l i r o s t r e s. K u p- é s á r e s o r r u a k.

Nem. S i t t a. V a j k á r.

Sitta caesia europea. Linn. Europai vajkár, czinke harkály.

Nem. S t u r n u s. S e r e g é l y.

Sturnus vulgaris. L. Közönséges seregély.

Nem. P a r u s. C z i n e g e.

Parus cristatus. Linn. Bubos czinege. Ritka.

Parus caudatus. Linn. Hosszufarku czinege.

Parus major. Linn. Nagy czinege.

Parus coeruleus. Linn. Kék czinege.

Parus ater. Linn. Fenyves czinege. Ritka.

Parus atricapillus. Gmell. Barátka czinege.

Nem. A l a u d a. P a c s i r t a.

Alauda cristata. L. Bubos pacsirta.

Alauda arvensis. L. Szántóka pacsirta.

Alauda arborea. L. Erdei vagy fai pacsirta.

Nem. E m b e r i z a. S á r m á n y.

Emberiza citronella. L. Czitrom szinü sármány, sárga sármány.

Emberiza milliaris. L. Szürke sármány, köleses sármány.

Nem. F r i n g i l l a. P i n t y.

Coccothraustes vulgaris. Pall. Közönséges magnyitó.

Pyrhula serinus. L. Zöldike magnyitó.

Pyrhula rubricilla. Pall. Közönséges veresbegy.

Loxia curvirostra. Naum. Fenyves keresztorr.

Fringilla domestica. L. Házi veréb.

Fringilla montana. L. Mezei veréb.

Fringilla coelebs. L. Kerti pinty.

Fringilla spinus. L. Közönséges csiz.

Fringilla carduelis. L. Közönséges tengelicze.

Fringilla serinus. L. Sárga kenderke.

Fringilla linaria. L. Kenderike csiz. Ritka, csak némely években jelenik meg nagy számban.

Fringilla cannabina. L. Nagy kenderike.

Fringilla montifringilla. L. Hegyi pinty.

Család. L o n g i- e t c r a s s i q u e r o s t r e s. H o s s z u- é s v a s t a g c s o r r u a k.

Nem. C o r v u s. H o l l ó.

Corvus corone. L. Varju holló.

Corvus cornix. L. Szürke holló.

Corvus frugilegus. L. Vetési varju.

Corvus monedula. L. Csóka holló. Ritka.

Corvus pica. L. Szarka.
Corvus glandarius. Cuv. Cserszajkó. Ritka, néha előfordul.
Corvus caryocatactesl. L. Diótörő holló, szajkó. Nem ritka.
Nem. C o r a c i a s. S z a l a k ó t a.
Coracias garrula. L. Karicsa szalakóta, zöld kánya.
Család. L o n g i- et t e n u i r o s t r e s. H o s s z u- és v é k o n y-c s o r r u a k.
Nem. C e r t h i a. F a k u s z ó.
Certhia familiaris. L. Közönséges fakuszó.
Nem. U p u p a. B a n k a.
Upupa epops. Naum. Büdös banka.
Nem. A l c e d o. J e g é r.
Alcedo ispida. Naum. Közönséges jegér. 1846-ban egyet a kalló fölött a Gyöngyösnél lőttem.
Család. F i s s i r o s t r e s. H a s a d t c s o r r u a k.
Nem. H i r u n d o. F e c s k e.
Hirundo urbica. L. Házi fecske.
Hirundo rustica. L. Füstös fecske.
Nem. C y p s e l u s. F ö l l e n g.
Cypselus murarius. Temmink. Kőfali felleng. Némelykor a kőszegi vár tornyaiban.
Nem. C a p r i m u l g u s. L a p p a n t y u.
Caprimulgus europaeus. Linn. Europai lappantyu.

R e n d. G a l l i n a e. T y u k f é l é k.

Nem. P a v o. P á v a.
Pavo cristatus. Linn. Házi páva.
Nem. M e l e a g r i s. P u l y k a.
Meleagris gallopava. L. Közönséges pulyka.
Nem. N u m i d a. G y ö n g y t y u k.
Numida meleagris. L. Közönséges gyöngytyuk.
Nem. G a l l u s. K a k a s.
Gallus domesticus. Kakas és tyuk. Több válfajokban.
Nem. T e t r a o. F a j d.
* Tetrao tetrix. Naum. Nyirfajd. Eddig kettő lövetett, egyike 1836-ban a csói nyiresben, másika 1853-ban Chernel Viktor által a „Klausen“ nevü vágásban.
* Tetrao bonasia. Linn. Császár fajd. 1873-ban Markovits József ügyvéd által lövetett a czáki nyiresben.
Perdix cinerea. Lath. Szürke fogoly.
Perdix coturnix. Lath. Közönséges fürj.

Család. C o l u m b i n a e. G a l a m b f é l é k.
Nem. C o l u m b a. G a l a m b.
Columba palumbus. Linn. Örves galamb.
Columba oenas. Linn. Vad galamb.
Columba livia. Linn. Házi galamb. Több válfajokban.
Columba turtur. Boje. Gerle galamb.
Columba risoria. Frisch. Kaczagó galamb. Házi tenyésztésben.

Rénd. G r a l l a e. G ó r l á b u a k.

Család. P r e s s i r o s t r e s. N y o m o t t c s o r r u a k.
Nem. O t i s. T u z o k.
* Otis tetrix. Naum. Kis tuzok. Reznek. 1862-ben lövetett.
Nem. V a n e l l u s. L i b u c z.
* Vanellus cristatus. Linn. Közönséges libucz. száresa.
Nem. C h a r a d r i u s. L i l e.
* Oedicnemus crepitans. Temm. 1859-ben a „Kalló" melletti réteken lövetett.
* Charadrius morinellus. Linn. Morinell lile.
* Charadrius albifrons. Meyer. Fehérhomloku lile.
Család. L o n g i- et t e n u i r o s t r e s. H o s s z u- és v é k o n y c s o r r u a k.
Nem. S c o l o p a x. S z a l o n k a.
Scolopax rusticola. Linn. Erdei szalonka.
* Scolopax major. L. Nagyobb szalonka.
* Scolopax gallinago. L. Mocsár szalonka.
Nem. R a l l u s. G u v a t.
* Rallus aquaticus. L. Vizi guvat.
Rallus crex. L. Haris. mezei guvat.

Rend. P a l m i p e d e s. U s z h á r t y á s o k.

Család. L o n g i p e n n e s. H o s s z u s z á r n y u a k.
Nem. L a r u s. S i r á l y.
* Larus ridibundus. Naum. Nevető sirály.
* Larus canus. Lin. Ősz sirály.
Család. L a m e l l i r o s t r e s u n a u n g u i r o s t r e s. L e m e z c s o r r u a k é s k ö r ö m c s o r r u a k.
Nem. A n s e r. L u d.
* Anser cinereus. Linn. Szürke lud.
Anser domesticus. Linn. Házi lud.

Nem. Anas. Rucza.

* Anas boschas. L. Rendes vagy tőke rucza.

* Anas strepera. L. Csörgő rucza.

* Anas querquedula. L. Telelő rucza.

* Anas crecca. L. Apró rucza.

Anas domestica. L. Házi rucza.

Nem. Mergus. Buvár.

* Mergus serrator. L. Bubos buvár. 1873-ik év tavaszán szomszéd Kéthely helység határában egy, vándorlás közben elbágyadt, him elevenen fogatott.

Osztály. Reptilia. Hüllők.

Rend. Sauria. Gyikok.

Család. Squammata. Pikkelyesek.

Nem. Lacerta. Gyik.

Lacerta viridis. Daud. Zöld gyik. Schützengrabeni völgyben és óházi utaknál.

Lacerta agilis. L. Fürge gyik.

Anguis fragilis. Törékeny csuszó.

Rend. Ophidia. Kigyók.

Család. Coluber. Sikló.

Coluber natrix. L. Közönséges sikló.

Coluber austriacus. L. Sima sikló.

Rend. Batrachii. Meztelen bőrüek.

Család. Ecaudati. Farkatlanok.

Nem. Hyla. Levélbéka.

Hyla arborea. Falevél béka.

Nem. Rana. Béka.

Rana esculenta. L. Zöld béka.

Rana temporaria. L. Barna béka.

Nem. Pelobates. Tóunka.

Pelobates fuscus. Laur. Barna tóunka.

Bombinator igneus. Merr. Tüzunka.

Nem. Buffo. Varangy.

Buffo cinereus. Schn. Szürke varangy.

Család. Caudata. Farkkal birók.

Nem. Salamandra. Gőték.

Salamandra maculata. Laur. Foltos gőte.

Triton punctatus. Laur. Foltos vagy vizi gőte.

Osztály. Pisces. Halak.

Rend. Malacopterygii. Lágyszálkának.

Család. Cyprinoidei. Pontyfélék.
Nem. Cyprinus. Ponty.
Cyprinus carpis. L. Potyka ponty.
Cyprinus barbus. L. Márna ponty.
Cyprinus carassius. L. Kárász ponty, ritka.
Cyprinus alburnus. L. Fehér keszeg.
Nem. Cobitis. Tergély.
Cobitis barbacula. L. Bajuszos tergély Gyöngyösben.
Cobitis taenia. Kövi tergély. A fölső erdő patakjaiban.

Család. Esocini. Csukák.
Nem. Esox. Csuka
Esox lucius. L. Közönséges csuka

Család. Salmonides. Szemlingek.
Nem. Salmo. Szemling.
Salmo fario. L. Pisztráng. Fölső erdő patakjaiban némelykor a Gyöngyösben.

Ezen halakon kivül mások nem fordulnak elő, ezek is csak csekély mennyiségben. Folyami rákban (Astacus fluviatilis) azonban a Gyöngyös nem szenved hiányt. A hal fogyasztó közönséget heti vásárok alkalmával fogassal, harcsával stb., Fertő és Balaton melléki halkereskedők látják el.

Messze vezetne czélunktól, ha a rovarok (Insecta), pankányok (Arachnidae), férgek (Vermes), osztályainak nemeit, fajait részletesen akarnók fölsorolni, elég legyen annyit fölemliteni: hogy közép Europa lapály- és dombvidékén előforduló pókok, férgek nagyobb része, különösen a rovarok osztályából a Coleopterak (Téhely röpük), Hymenopterák (Hártya röpük), Orthopterák (Egyenes röpük), Hemipterák (Fél röpük), Neuropterák (Reczés röpük), Lepidopterák (Pikkely röpük), Dipterák (két röpük) rendjéből kisebb nagyobb családokban egyes, vagy többes rajokban és fajokban határának, ugy vidékének térein, létezésük feltétele szerint otthonosak.

Mielőtt az állatvilágot ismertető jelen közleményemet bezárnám, legyenek még utólagosan Kőszeg azon hasznos házi- s egyébb állatai röviden fölemlitve, melyek háztartásában, ipara támogatásánál jelentékeny, sokszerü hasznot adó tényezőknek tekinthetők.

L ó.

A városban található lovaknak nagyobb része gazdászati használatra, kisebb része pedig fuvarozásra tartatik. Fényüzés, vagy kényelem czéljából kevés ló nyer életmet. A könnyü és nehéz lovak összes száma 201.

Ö k ö r, t e h é n.

Csordája szép, benne mürzthali és egyébb nemesebb faju tehenek láthatók. A földmivelő osztály tulajdonában lévő magyar faju ökrök termetesek, erősek, s hogy beszerzésekor használhatóságukra figyelem forditatik, igen természetes: mert gyenge elsatnyult állatok, az erőt igénylő és emésztő agyagos fölmivelésénél, ugy hegyi fuvarozásnál nem volnának alkalmazhatók. A tehenek mezei munkára nem használtatnak, csupán tej és trágya szolgáltatás végett tartatnak. A tehenekkel nem biró lakóságot, tejjel, vajjal, a szomszéd helységek, de főképpen a város hatósága alá tartozó Sváb falu látja el.

A város területén létező tehén 442, ökör 140, bika 6, borju 115.

K e c s k e.

Ezelőtt a szegényebb sorsu néposztálynál a kecske nagy számban volt elterjedve, de a cserjékben okozott pusztitások miatt kiirtatott: most 11 van, ez is istálóbani tartásra szoritva.

S e r t é s.

Egyedül házi fogyasztásra hizlaltatik. A lakóknak szükséglete leginkább a környék magyar faju sertéseiből, vagy a városon Bécsbe áthajtott slavoniai mangolicza fajból fedeztetik. Hizlalásra összesen 503 sertése van.

S z á r n y a s o k.

Szárnyas házi állatok tenyésztésével, csak egyesek foglalkoznak, a lakók asztalait pulykával, luddal, kacsával, tyukkal, csirkével, kappannal, tojással, a szomszéd, leginkább magyar helységeknek majorságot nevelő aszonyai látják el.

M é h.

A méhészet egy-két méhészgazda által elég okszerüen gyakoroltatik, de a szorgalomnak, fáradságnak megfelelő jutalomban még sem részesülhet, mintán az éghajlati viszonyok, — különösen a gyakran uralkodó szelek, gyorsan változó légmérséklet, zápor esők, a méhészetre káros következményekkel hatván, szen-

vedélyből űző méhészeink munkássága eleibe legyőzhetlen akadályokat emelnek. Ezen okok járultak leginkább ahhoz: hogy több értelmes méhész a kedvetlen siker folytán elesüggedvén, a méhek tenyésztésével fölhagyott. Jelenleg 111 kasnál több nincs, de ezek között több Dzierzon rendszere után készült van, s olasz méhekkel.

Selyem hernyó.

A selyem tenyésztésben tett eddigi kisérletek sem vezettek buzditólag eredményező sikerre. A helyi viszonyokhoz képest az iparnak e neme éppen háladatlannak bizonyulván be, a selyem tenyésztés előmozditására előbbi időkben a kormány által ültettetni rendelt eperfák mivelése annyira elhanyagoltatott: hogy a meglevő ültetvények lassankint egészen kivesztek, s minden további kisérlet be lőn szüntetve.

Vadja.

Fölső erdeje őzeket és nyulakat rejt, alsó erdejének pagonyái, határjának mezőségei foglyot, nyáron pedig fürjet meglehetős mennyiségben táplálnak. Noha az előbbi évek kiméletlen pusztitása, a vadnak törökkeli elfogdozása, a vad létszámát nagyon megritkitotta, de ha a vadászati törvény szigorúan leend foganasitva, kedvező helyi viszonyainál fogva, a vad bizonyosan gyarapodó állományra fog emelkedni. A kőszegi vadászatnak legszebb részét képezi a szalonka ivad, mert a tavaszi, de különösen az őszi vándorlás idejekor némely években az erdei szalonka tömegesen keresi föl a határában található kedvencz helyeit: s ilyenkor nem tartozik a ritka esetek közé, hogy az ügyes és szorgalmas vadász 40—50 s még több szalonkát lő egy ivadban. 1853-ik év őszén némely vadász 70—80 darabot ejtett el. Fürj rendesen 400—500, de néha még 1000 darabon felül is lövetik.

A vadászat régibb állapotáról vajmi keveset jegyezhetünk föl, csak azt értjük kutforrásainkból: hogy a 16-ik században Kőszeg polgárai szorgalmatosan gyakorolták a vadak üldözését. Egy 1577-ik feb. 9-én kelt, a városi község és ifj. Jurisich Miklós Kőszeg-vár ura közt létre jött, a bécsi cs. kamara által helyben hagyott egyezség szerint — melyben különbféle kölcsönös kötelezettségek és fizetések kiszolgáltatása határoztatik meg — a többek között azon pont is előfordul: miszerint a kőszegi polgároknak szabadságában áll, a városhoz tartozó egész területen a vadakat minden megszoritás nélkül elejteni: oly feltétel mellett azonban: hogy a lelőtt vadnak egy negyedrészét a vár birtokosának átadni.

vagy ha ez abból nagyobb mennyiséget szükségelne, bizonyos fizetésért átengedni tartozzanak. A következő században a vadászat nem volt korlátozva, kivéve a vasárnapokat és ünnepeket; a kik ezen tilalom ellen vétkeztek, azok pénzbirsággal lőnek büntetve, mint 1712-ik évi aug. 16-án Balla János és Mecséry István az okból: mert ünnepnapon kopókkal vadásztak, fejenként két-két forint büntetésre itéltettek.

1729-ik évi márt. 29-én a tanács a vad kiméllése tekintetéből a párosodás idejében a vadászatot megtiltotta azon okadatolással: hogy a tanácsbeli uraknak és egyébb érdemes polgároknak, — kik nem nyereségvágyból, hanem szórakozás kedveért vadásznak — mulatságot szerezhessenek. Sajátságos ezen intézkedés azon szabályzata; miszerint a tilalom márt. 29-ik napjától egész május 1-ig volt kiterjesztve. A deákoknak, ugy azoknak kik a városi polgárok sorába fölvéve nem valának, semmi szin alatt sem volt megengedve a vadászat gyakorlata.

A fölső erdő 1751-ben lőn tilossá téve, de e tilalmat alig tisztelték, mert 1759-ik évi szept. 11-én szükségesnek találta a tanács — minthogy a vadászok annyira elszaporodtak, a kézművesek pedig mesterségeiket elhagyván, elnyomorogtak, sőt mint a városi jegyzőkönyv kifejezi: „többen megsántultak és végső inségre jutottak" — a fölső erdő tilalmazását szigoru szabályok mellett kihirdetni. A vadászati kihágások mindazonáltal nem gyérültek, hanem inkább növekedtek, s ennél fogva 1769-ik évi april 11-én közhirül tétetett: hogy mindenkinek, ki a fölső erdőben vadászva találtatik, lő fegyvere elkobzása mellett, ebei is agyon fognak lövetni.

1782-ben a város egész határát gróf Battyányi Alajos kibérleni szándékozván, azon kérelemmel fordult a tanácshoz: hogy a városhoz tartozó egész terület tilalmassá tétessék, egyuttal bérleti feltételeit a k. kamarának leendő felterjesztés végett közölte. Minek folytán a fölső erdő árverés utján gróf Battyányi Alajosnak, mint legtöbbet igérőnek 318 frt 50 dénáron hat évi tartamra — a szőllőhegy, gesztenyések, gyümölcsösök kivételével — bérbe adatott. Az árverés feltételei közt azon pont is befoglaltatott: hogy a bérlőnek ebekkel vadászni nem szabad, ellenben a bérlő határozott kivánatára elrendeltetett: hogy a Gyöngyös jobb partján lévő mezökön és réteken mindenkinek tilalmas legyen a vadászat, mely szabálynak ő is magát alávetette. Ezen határozat ellen a szept. 17-én tartott közgyülésen, a városi szószólló az egész kültanács nevében tiltakozott, azonban eredmény nélkül.

Későbbi időkben a fölső erdő rendesen minden hatodik évben, majd egyes vagyonos magánzóknak, vagy vadász társulattá alakult kebelbeli polgároknak bérbe adatott. Jelenleg a fölső erdőt herczeg Eszterházy Pál, az alsó erdőt és összes mezőséget pedig egy kilencz tagból álló magán társaság birja vadászbérletben.

A fölső erdei Steijer házaknál épült vadászlakot, — melyet vadászatok alkalmával, a vadászok (ebéd, vagy éjji tanyául használtak). — 1830-ik évi decz. 3-án kelt k. kamarai engedély folytán az akkori vadászbérlő Chernel György emelte saját költségén.

Ásványok országából.

Noha az Osztrákhonból benyuló hegység egyes részeiben nevezetesen Borostyánkőnél kénkő, kéneső, magnes, kevés réz, galicz és serpentin gazdag telepekben, — Lékánál pedig vas előfordul, — még is Kőszeg saját határában semminemü érez sem található. Csupán sok és kitünő épület anyagot szolgáltató kőben, ugy fazekas agyagban bővelkedik, mely utóbbit a helybeli gerencsérek, kálhák, konyhaedények és virágcserepek égetésére használnak föl. A kő és földnemek között rendesen csekély mész is van vegyülve.

Szorgalom, kézműipar, gyárak.

A szőllősek okszerü miveltetése mellett, a mint föllebb emlitettük, földmivelése szinte a korszerü gazdálkodás igényeinek megfelelőleg a váltó-gazdászat alkalmazásával gyakoroltatik. Minthán kézmű-iparosai mesterségükön kivül megelőzött időkben gabona termeléssel, de főképpen a szőllő miveléssel foglalkoztak, — iparczikkeik elárusitásánál a fő sulyt csak is a város, vagy a legközelebbi vidék szükségleteinek kielégitésére fektethették, — ennél fogva az ipar valamely kedvező haladást nem tehetett. A helybeli ipar előmenetelének fő akadálya gyanánt kell elismernünk a hazánkba századokon át dult háborus viszontagságokat, melyek Kőszeget is gyakrabban érintvén, iparának békés kifejlődését hátráltatták, s élénkebb üzleti ösztönét minden távolabb ható vállalatokra megzsibbasztották. A török betörések, a hazai villongások eseményei folytán a kézmű-iparral foglalkozó polgárokat és ezek segédeit az erődített város védelmi hadi- és őrségi szolgálatra gyakrabban vévén igénybe, természetes: hogy az ipar a folytonos zaklatások miatt, midőn a személy és vagyon az ellen romboló támadásainak, kiméletlen zsákmányának vala kitéve, valamely nagyobb virágzásnak nem indulhatott.

A 16-dik és 17-dik században mü-iparosai között leginkább szabót, csizmadiát, szijgyártót, süveggyártót, ötvöst, lakatost találunk. A különféle kézmü-ipart üző polgároknak számszerinti kimutatását ez időből adatok hiányában nem adhatjuk, csak a 18-dik század irataiból lehet némi biztossággal az egyes iparággal foglalkozó iparosok jegyzékét összeállitani.

1742-ben volt:

Szürszabó	23
Timár	6
Asztalos	7
Gombkötő	10
Német varga	12
Szijgyártó	4
Süveggyártó	4
Csizmadia	39
Váltómives (szabó)	25
Bodnár	6
Lakatos	7
Kovács	4

Azon iparos, ki mesterjogot szándékozott elnyerni, a városi tanácshoz folyamodott, mely a folyamodó képeségét s egyébb tulajdonait megbirálván, — ha ez kifogásnélkülinek találtatott, s valamely gonoszság, vagy egyébb erkölcstelenség által nem volt bélyegezve, s azonkivül szakmájában ügyeségét bebizonyitotta — a mesterjog nékie megadatott. Az uj mester meghiteztetése után a polgári jog elnyerésére, s bizonyos meghatározott dij lefizetésére köteleztetvén, illető czéhébe fölvétetett, mely rendes szabályok alapján igazgatván belügyeit, az uj mester azoknak magát alávetni tartozott.

Jelenleg a növény ország termékeinek földolgozásával foglalkozó iparosok között több sütőt, két pálinka főzőt, két czukrászt, egy csemege sütőt, számos ácsot, néhány esztergályost, festőt, kádárt, bodnárt, több asztalost találunk, ezeken kivül egy gőzmalmot, hét vizi malmot, melynek kettője fürészettel van ellátva.

Az állatországi gyártással, egy kesztyüs, néhány timár, számos posztós egy posztó kallóval dolgozik, kik közönséges, de jó minőségü posztó szöveteikkel az alsóbb néposztály szükségleteit kellőleg kielégitik. Előbbi időkben száznál több szövőszék dolgozott, de később az osztrák gyárok finomabb, tetszetősb gyártmányai az itteni készitményeket a piaczról leszoritván, jelenleg a posztósok száma jóval megapadt.

1844-dik évben részvények utján terjedelmes posztógyár állitatott föl, mely ügyes vezetés, igaz hazafiui szándék mellett hivatva lett volna kitüzött czéljának gyümölcsözőleg megfelelni; de már a vállalat bölcső korában oly hiányok mutatkoztak, melyek a reménylett előnyöket, de magát a gyár lételét is veszélylyel fenyegették. Nem csak a gyár igazgatásánál, hanem technikai és administrativ vezetésénél is, oly szakképzettség és gyakorlati tapasztalás nélküli egyének alkalmaztattak, kik ügyetlen, de talán lelkiismeretlen kezelés által a vállalatot mindegyre a sülyedéséhez közelebb juttatták. Ezen bajjok, de különösen a forradalom utánj magyar bankjegyek értéktelenitése folytán a gyár oly sulyos károkat szenvedett: hogy néhány évi pangó müködése után 1850-ben beszüntettetett. A posztógyár épülete, az üzlethez tartozó gőz- és szövőgépekkel, s egyébb szerelvényekkel együtt Regnier Károly morvahoni gyárnok által megvásároltatván, lisztörlő és fürészelő gőzmalommá alakitatott át, gőz és meleg fürdők összeköttetésével; de ezen vállalat is néhány évi üzlet után csőd alá került, s egy helybeli magán társulat birtokába jutván, katonai laktanyává változtattatott át, és jelenleg mint ilyen használtatik.

Az ásvány országi gyártók között van ezüstmüvese, kolompára, több bádogosa, kovácsa, lakatosa, harangöntője, két tégla kemenczéje, több fazekasa, néhány kályha készitője. Ide sorozhatjuk még egy-két szapanyosát, kik azelőtt számosabban valának, de miután az ujabb stearin gyertya nemek elterjedése által az iparnak ezen ága oly visszalökést szenvedett, nagyon megkevesbedtek.

A müipar különböző ágai kedvezőbb állapotra mutatnának, ha a nyers anyag fölmunkálására megkivántató értelem nagyobb, ugy a készitmények elárusitására a vállalkozó szellem iparosaink között elevenebb lenne. Ámbár nem lehet tagadni: hogy a helybeli iparosokra csüggesztő nyomást gyakorol a többek között azon körülmény: hogy a vagyonosb osztály az itt készitett szükségleti és egyébb ipar-czikkeket, a Bécsből könnyü módon, jobb minőségben megszerezhetők által elmellőzi, ugy szinte ezenkivül a vásárokon rendesen megjelenő idegen árusoknak versenye, kik ruha, lábbeli, s különféle czikkeiket nagyobb mennyiségben, s igy jutányosban állithatván elő, olcsóbb áron, nagyobb választékban bocsáthatják ezeket a közönség rendelkezésére.

Kereskedés.

Közvetlen vasuti öszeköttetés hiányában, minden gyorsabb,

kényelmesb közlekedéstől, élénkebb forgalomtól megfosztva a két mértföld távolra eső büki, vagy szombathelyi vasuti állomásra lévén utalva, szállitási nehézségek, s ebből eredő hátrányok — kereskedésének emelkedetebb lendületét érzékenyen akadályozzák. Sőt mióta a Béesből, Semmeringen át Triesztbe vezető vaspálya, később pedig a sopron-kanizsai vonal létre jött, s ennek folytán két párhuzamos vonal közé ékeltetett — azóta a Triesztből Zágrábon, Varasdon, Kőszegen át évenkint Béesbe szállitott nagy mennyiségü füszer üzleti és egyébb czikkek szállitását e két oldalas pálya magához ragadván — Kőszegnek Triesztel és Horváthonnal élénkebb kereskedelmi összeköttetése megszünt, s a nagyobb forgalom elmaradásával, jövedelmezési ezen ágát tönkre tette. Már a semmeringi vonal létrehozatalakor bekövetkezett hátrányokat a község elég sulyosan érezvén, midőn a sopron-kanizsai vonalnak Kőszeg kikerülésével leendő fölállitása terveztetett, az ebből a város kereskedési viszonyaira háromló veszélyeket fölismervén, érdekei szem előtt tartásával az illető helyekre több izben küldöttségeket menesztett, áldozatkész ajánlatokat terjesztett, s mindent elkövetett annak kieszközlésére: hogy a vonal Kőszegnek, mint legrövidebb, s legtermészetesb iránynak vezetessék. De mindezen törekvések daczára, egyes tekintélyes tényezők befolyásának sikerült oda hatni: hogy fontosabb érdekek mellőzésével, specialis tekinteteknek, döntőbb sulyt adjanak: mint egy népes, szorgalmas vidék és 7000 lakost számláló ipart üző város anyagi emelkedésének, jólétének. Igy tehát a gyorsabb közvetlen vasuti közlekedéstől megfosztva, korlátolt kereskedése épületfára, borra, gyümölesre s gabona nemüekre szoritkozik.

Országut.

Közlekedését négy országut eszközli, keletnek Csepregen át a büki vasuti állomáshoz, — délnek Szombathelyre, — nyugotnak Kirschlag felé Bées-Ujhelynek, — végre éjszaknak Sopron felé.

Régebben, de még a 17-dik század elején is a Kőszegiek Béesbe nem a jelenleg használt utvonalon Sopronnak, hanem Csáva- (Stob), Peesenyéd- (Pötschen) és Höflein helységeken át vezető uton — mely most használaton kivül van — szoktak utazni.

Országutjain kivül két mellékutja van, melynek egyike keletdélnek Aesádon át Sárvárra, másika pedig dél-nyugotnak Rohonezon, Fölső-Eörön át Gréezbe vezet.

A város határában lévő utak, hidak és utczai kövezet használatáért a város vámot szed, melynek bérlete 7515 frt. 92 kr. jövedelmet vezet a házi pénztárba.

Távirda.

Távirdája 1874-ben a kormány költségén lőn fölállitva, oly feltétel mellett: hogy a község a távirdai helyiség bérköltségeit, ugy az ehhez szükségelt tüzifa kiszolgáltatását magára vállalta.

Vásár.

1772-dik évben az országos, 1785-ben pedig a marha vásár tartása fölsőbb helyen engedélyeztetvén, azóta évenkint 6 országos, és hetenkint 2 heti vására van. Amazok hétfőn, emezek szerdán es szombaton tartatnak. Azonkivül 1873-ban hetenkint egyszer szerdán marha vásár tartása is engedélyeztetett.

Szállodák.

A semmeringi- és sopron-kanizsai váspálya létesülte előtt tiz szállodával birt, mely szám azóta hatra olvadt le. A „fehér ló"-, „fehér bárány"-, „rózsa"- és „arany oroszlány"-hoz czimzettek beszüntették. A fennállók között az „arany strucz"-hoz czimzett szálloda az egyetlen, hol az utas igényeinek megfelelő kényelemben részesülhet.

Régibb szállodái valának a külvárosban az „arany sas", belvárosban a mostani árvaház helyén az „arany korona" és „fehér ló" a főpiaczon, melyet már 1645-ben Philisics Tamás vendéglős birtokában találjuk.

Sörház.

Kőszegen a sör fogyasztás főképpen az ötvenes évek elején kezdett nagyobb mérvben elterjedni. Sörfőzdéje a mult század derekán épült, de a benne gyártott sör a fogyasztó közönség fokozott izlését ujabb időben nem elégitvén ki, czélszerübbnek találta a község a sörház bérlővel oly egyezkedésre lépni: melynél fogva ez a főzést beszüntetvén, a helyi szükségletet osztrákhoni jó minőségü gyártmányal láthassa el.

Élelmi szerek.

Habár a jelenleg általánosan uralkodó drágaság folytán az élelmi szerek ára — korábbi időkhöz arányositva — jóval magasabbra rugott föl, még is más városokhoz képest Kőszeg élelmezés tekintetében hazánk olcsóbb városai közé tartozik.

Az élelmi szerek s egyébb czikkek egykori árfolyamának kitüntetésére szolgáljon egy 1660-ik évi számadás. E szerint: 1 lud 15 denár, 1 nyul 30 denár, 1 kappan 10 denár, 1 malacz 28 denár, 1 font hal 8 denár, 1 hering 4 denár, 1 kenyér 5 denár, 1 szekér tüzelőfa 36 denár, 1 akós uj hordó 70 denár, 1 kályha 7 forint, 1 font asztali gyertya 8 krajczár, 1 font szappan 10 krajczár, 1 font olaj 50 denár, 1000 zsindelyszeg 75 denár, 1 font vas 7 denár, 1 köböl buza 90, rozs 75 és zab 28 denár, 1 font hus 4 krajczár, 1 koncz papir 13 denár, 1 pár karmazsin csizma 2 forint 90 denár, 1 czitrom 9 krajczár, ½ font bors 18 denár, 1 lat sáfrán 60 krajczár, 1 font füge 30 krajczár, 1 font czukor 48 krajczár, 1 font mandola 36 krajczár, 1 lat muskát virág 15 krajczár, 1 lat szegfübors 10 krajczár, 1 lat fahéj 9 krajczár, 1 font gyömbér 24 krajczár, 1 font rizskása 24 krajczár, 1 akó bor 2 forint, 1000 darab szőllő karó 1 forint, 1 pár czipellő 32 denár, 1 süveg 50 denár, 1 rőf morvai posztó 60 denár volt. Bojtó napszámos 24 denárt, gyomláló 12 denárt, női napszámos szüretkor 5 denárt kapott. Fuvarbér Kőszegről Bécsbe 2 forint és 2 denár volt. 1685-ben Czompó András végrendelete szerint egy hold szántóföld ára 15 forint volt. 1711-ben pedig egy nő cselédnek évi fizetése 1 pár lábbeliből és 7 forintból állott.

Pénzintézetek.

Kőszeg két pénzintézettel bir, egyike az 1844-ik évben háromszáz 100 frtos részvényeken alapitott „takarékpénztár" mely 31.000 részvénytőkével, 20.000 frt tartaléktőkével rendelkezik, ezen kivül egy 12.000 frtra becsült saját tulajdonában lévő emeletes házban vezeti ügyeit. Az 1876-ik évi pénztári-kimutatás szerint a megelőzött 1875-ik évben a tekintélyes összegre rugó kegy-adományozások, nem különben az 1873-ik évi börze válság alkalmával szenvedett veszteség mellett, egy 50 frtos befizetett részvényre 55 frt osztalék jutott.

Másik pénzintézete az 1876-ik évi május 1-én megnyitott „általányos takarékpénztár", mely 500 darab 100 frtos részvény és 53 frt befizetés mellett 25.000 frt alapitó tőkével inditatott meg, s üzleti tevékenységénél fogva biztató kilátásoknak nézz elébe.

Tanodák, nevelőintézetek.

A városi tanodák helyzetéről, s általában a népvelés viszonyairól a reformatiot megelőző időkből, mi sem szivárgott át

tudomásunkra. Csak a 16-dik század végtizedeiből — mikor az uj vallás Kőszeg falai között szilárd gyökereket verhetett — nyerünk a nevelés ügyét illetőleg némely hiteles fölvilágositásokat. Ekkor ugyan is a lakosság többségét képező német hitfelekezetü protestánsok tanodáiban az oktatást. olvasásban. irásban. számolásban. német nyelven német tanitó. ellenben a magyar felekezetüeknél a tantárgyakat magyar nyelven magyar tanitók adták elő. A nevelés fölötti felügyeletet a község vezette. a tanitók (akkor rector) s segédjeik fizetését a városi pénztár viselte. I. Lipót király a vallás szabadságot minden irányban korlátozandó 1673-ik évi ápril 27-én Ghyllani György biztosa által a városnak megparancsolta: hogy a katholikus tanoda számára a község eddigi prot. tanodájának — mely a mostani 20-dik számu ház földszinti helyiségeiben volt elhelyezve — tágasb helyiséget szerezzen. Ennek folytán a 47-dik szám alatti ház akkori tulajdonosától Cseitei Szabó Jánostól 50 frton megvásároltatván. a város költségén hason czélra fölépitetett.

A nevelés ügye csak lassanként emelkedhetett ki kezdettleges állapotából. mignem a 17-dik század vége felé. a jezsuiták letelepedésével fölállitott gymnasium a nyilványos oktatás fejlődését. halladását jelentékenyen elősegitette.

Gymnasium.*)

Alapitója a gymnasiumnak gróf Széchenyi György győri püspök. ki áldozat kézségétől ösztönöztetve már 1666-ik évi május 13-án a győri püspökség javadalmához tartozó Sopron megyei Rákosról Miller Fülöp jezsuitához I. Lipót király gyóntatójához levelet intézett, melyben kinyilatkoztatta: hogy a kőszegi plebánia vezetésére. és a majdan létesülő gymnasium ellátására tervezett szent Ferencz szerzetesek helyett jezsuitákat óhajtana letelepiteni. Mintegy tiz évig huzódott ki tervének foganatositása. mignem I. Lipót 1674-ik évi augustus 29-én Béesben keltezett levelében gróf Széchenyi Györgyöt czélba vett szándékának valósitására melegen buzditotta. Minek folytán a püspök. két soproni jezsuita atyával Rákoson ez érdemben értekezvén. s az ezen időben a kőszegi plebániát ellátó szent Ferencz szerzeteseket — királyi helybenhagyásával Komáromba helyezvén át — a plebánia ellátásával 1675-ik évi január 12-én Kukkel Miklóst egy jezsuita társával bizta meg.

*) Kutforrások: Értesitvény a pannonhalmi sz. Benedek rendiek kőszegi gymnasiumáról. 1864/5. Holler Engelbert.

Széchenyi György azonban gymnasiumot is akarván alapitani, az épitendő székhaz terét elfoglaló három házat gróf Kollonits Lipót kamara elnök közbenjárulásával 1500 frton megvásárolta. Miután Somogyi András városbiró 1677-ik évben téglavető fölállitására a jezsuitáknak egy darab földet ajándékozott, a székház épitése Orsolini Péter lékai épitésznek Rómában jóváhagyott terve szerint 3500 frt szerződésileg kikötött dij mellett még azon évi junius 5-én Kecskeméthy János soproni jezsuita főnök felügyelete alatt meginditatott, s Dráskovich Miklós országbiró és Zichy István oroszvári grófok, nem különben több helybeli polgár áldozatkész anyagi támogatásával 1680-ik évben befejeztetett. Ezt megelőzőleg a gymnasium azonban már 1677-ik évi november hóban megnyittatván, a tanfolyam négy alsó osztályban 180 növendékkel meg is kezdetett.

A gymnasium alapitványául gróf Széchenyi György 50,000 frtot ajánlott föl oly föltétellel: hogy addig, mig ezen összeget folyóvá teheti, Karácsfalva, Wistleck, Tauchen, Loiperspach és Klingenpach helységeket 120 kapás szőllővel haszonvételül a jezsuitáknak oda engedi. A tanitás hat évi sikeres folyam után megszakitatott: mert 1683-ik évi julius havában Tökölyi hadai elől a jezsuiták Stayerországba kényszerültek menekülni, honnét Bécsnek a török ostrom alul lett fölszabadulása után visszatérvén, Eszterházy Miklós nádor közremunkálása folytán székházukba visszahelyeztettek, és a tanitást négy osztályban ismét folytatták.

1691-ben az ötödik osztály (költészeti), 1692-ben a hatodik osztály (szónoklati) megnyittatott. 1700-ban a tanodák, székház és egyház lángok által földulatván, a tanitás 1703-ig szünetelt, a mikor Kollonits bibornok 1500 frt, Telekesy István egri püspök 100 tallér, Vasmegye rendei 300 frt, Matussek András győri nagyprépost 300 frt kegyadományaival az elpusztult épületek ujra helyre lőnek állitva.

A Rákóczy-féle mozgalomnak 1705-ben Kőszegre lett elterjedésekor, s a felkelő hadak megszállásával a tanitás ismét egy időre megzavartatott. 1709-től egész 1714-ig részint a belháboru zavarai, részint a tanodák ujabbi leégése miatt, az ifjuság oktatása négy osztályra szorittatott, de az utóbbi évben az 5-dik és 6-dik osztály is megnyittatott. 1720-ban a tanodák, székház, egyház tüz által ujabb károkat szenvedvén, a tanitás két évre ismét föl lőn függesztve, mignem 1726-ban a gymnasium 890 frt költséggel — melynek födelezéséhez Sopron- és Zalamegye, továbbá Nádasdy Tamás, Széchenyi György grófok, Sigray Károly báró és Kőszeg

város járultak — helyreállittatott. Ezen alkalommal a gymnasium egy kis fa toronynyal és haranggal lőn fölszerelve, mely jelenleg is a tanórák jelzésére használtatik.

1722-től feloszlatásuk idejéig egész 1773-ig a jezsuiták minden megszakasztás nélkül tanitottak, még pedig egy-egy tanár lévén alkalmazva két osztályban, noha fordult elő oly év is, melyben a tanuló ifjuság száma meghaladta a 600-at, mint ezt a ritka pontossággal vezetett anyakönyv — melyben 1689-től egész 1770-ig évről évre egykét év kivételével a tanárok, ugy tanulók névszerint bejegyezvék — tanusitja. Ezen nyolczadrétü vastag könyvnek következő czime van:

„Nomina Praefectorum, Professorum et Discipulorum Archiepiscopalis Gymnasii societatis Jesu" Ginsy. Ab anno 1689, quo domus haec a statu Residentiae ad collegialem transyt, sub primo R. P. Emerico Szikszay.

Belül a 2-dik lapon gróf Széchenyi Györgynek szabad kézzel festett családi czimere áll: vörös mezőben hármas hegy fölött egy fehér galamb zöld koszorut tartva orrában, e fölött — a mezőn kivül — püspök süveg, püspök bot és kettős kereszt a czimer alatt ezen irattal:

Laurea Szécseniae veneramur Serta Columbae
Sub queis Palladiae decertant Castra Juventae

VIVe Io feLIX tIbI et nobIs GeorgI SzéCsenI fVnDator
GIMnasII gInsIensIs.

Ezen anyakönyvben a tanuló ifjuság ekként van fölosztva: Rhetores, Poetae, Syntaxistae, Grammaticae, Principistae, Majores Parvistae, Minores Parvistae, Declinistae.

A jezsuiták tanrendszerének, oktatási tevékenységének sulypontja, a humanistikus tanulmányok ápolásában állván, a hazai nyelv, nemzeti erkölcsök elhanyagolásával főképpen a latin nyelv mivelésére, a klassikusok megismertetésére s a tudományok egyoldalu terjesztésére vala alapitva müködésük iránya, mely a növendék ifjuság mivelődésének sajátszerü bélyeget kölcsönözvén, hatásával választó falat alkotott a különböző néposztályok társadalmi viszonyaiban.

A gymnasiumot fölállitása első tizedeiben leginkább a dunántuli birtokos, előkelő nemes családok sarjai katholikusok és protestánsok vegyesen látogatták, kiknek számára a jezsuiták székházukban tápintézetet is nyitottak: hogy a protestans növendékkel való folytonos, s közelebbi érintkezés által sikerüljön közülök némelyeket

a katholika vallásnak megnyerni. Ebbeli számitásuk nem is maradt eredmény nélkül, mert csakugyan több család ifju tagja: mint Vidos, Mecséry stb. a katholikus vallásra áttért vala.

A növendékek jegyzéke következő ismertebb család neveket mutat föl: Káldy, Szarka, Vidos, Chernel, Kéry, Szegedy, Meszlényi, Rosty, Czobor, Inkey, Tar, Skublics, Mecséry, Batyányi, Simon, Nádasdy, Balla stb.

Az ifjuság száma és névsora az anyakönyv szerkesztése előtti évekből tehát egész 1689-ig sehol sincs följegyezve, sőt azt még magától a jezsuiták évkönyveiből — melyekben a székház keletkezésétől fogva egész 1749-ikig minden, a rend helybeli történetére vonatkozó nevezetesb eseményeket részletesen följegyezték — sem lehet kitudni. A negyedrét alaku érdekes évkönyvnek első lapján ez áll: „Historia Domus Ginsiensis seu Keuszegg societatis Jesu“. Ezen a város történetére sok tekintetben pontos adatokat tartalmazó kutforrásra, e munka történelmi részében többször visszatérendünk.

A jezsuitáknak 1774-ben érvényesitett eltörültetése után egész 1777-ikig Szüts Antal szombathelyi kanonok, egyszersmind kőszegi plebános igazgatása alatt Szombathely megyei világi papok tanitottak a gymnasiumban, köztük 1774-ben Istvánfy Elek, Halász József, továbbá Paintner Mihály (volt jezsuita), 1776-ban Fuxhoffer József (volt jezsuita) mint tanárok fordulnak elő, miből következtethetjük: hogy többen az eltörült jezsuiták közül a püspöki megyék kebelébe átvétettek.

1777-ben már folytak az alkudozások Somogyi Dániel pannonhalmi főapáttal a kőszegi gymnasium átvétele iránt, minthogy azonban a főapát azon évi julius 13-án kelt fölterjesztésében egyének hiánya miatt lehetetlennek állitotta a fölsőbb kivánatnak teljesitését, a szent Pál rendiek szóllittattak föl; de ezek sem válalkozhatván, a kegyesrendiek hivattak meg a gymnasium vezetésére, kik csakugyan az 1777-ik évi november havában Piller Coelestin igazgatása alatt a tanitást meg is kezdették, és 1815-ikig dicséretes sikerrel folytatták, mely évben Paintner Mihály győrtankerületi főigazgató József nádorhoz intézett fölterjesztésében — a magyar kincstár megkimélése tekintetéből — a pannonhalmi szent Benedek rendiek alkalmaztatását inditványozta, minek helybenhagyása után a kerületi főigazgató 1815-ik évi november 6-án Imre Elek igazgatót 6 tanárral a gymnasiumba ünnepélyesen beiktatta, azon kötelezettséggel: hogy az első osztályt is — melyet eddig világi tanitó látott el — a gymnasiumba bekebelezvén, a szent Benedek rendiek tanitsák.

A szent Benedek rendiek alkalmazása uj s kedvező fordulatot adott a tanügy állapotának: mert ezen rend lelkes tanárai, a hazai történelem, a nemzeti irodalom ismertetésére kiváló gondot forditván, a serdülő ifjuság fogékony kebelében a hazaszeretet érzelmét fölköltötték, s nemzetiségünk további ápolására lelkes buzgalommal azt serkentették. A rend azon jeles férfiai közül, kik ez irányban legtöbb érdemet szereztek, elég legyen egy Kristian Pius, Kovácsics Marczel, Beély Fidel és Holler Engelbert neveit fölemliteni, kik más több rendtársaikkal vállvetve a nevelés ügyét, nem csupán a vallás, vagy életszükségletek kielégitésére, hanem mint magasabb erkölcsi, szellemi és hazafini czélok elérésére szolgáló tényezőül tekintvén, tanárkodásuk folyama alatt nemes hivatással törekedtek az ivadék müvelődésének előmozditására, nemzetiesedésének megszilárditására hasznos befolyásukat érvényesiteni.

A nevezett rend letelepitésekor, az akkori osztály rendszer folytán 6 osztályban, előbb latin-magyar, később 1845-től kezdve egész 1850-ikig magyar előadási nyelven oktatott. Ez utóbbi évben behozott uj tanszervezet a kőszegi 6 osztályu gymnasiumot 4 osztályu al-gymnasiummá alakitotta át, melyben a tantárgyak a germanizáló szakrendszerhez képest német nyelven adattak elő egész 1861-ig, a midőn a magyar királyi helytartó tanácsnak october 21-én kelt — s a tanári karnak 1860-ik évi deczember 13-án fölterjesztett véleményére alapitott — intézménye a kőszegi gymnasiumot a tisztán magyar gymnasiumok sorába vette föl: mely intézvény azonban a magyar királyi helytartó tanácsnak 1862-ik évi julius 1-én kiadott rendelete által oda módositatott: hogy az előadási nyelv 1862/3-ik tanévtől kezdve vegyes, vagyis magyar-német legyen, azaz: hogy a hittant a tanuló tetszése szerint magyarul, vagy németül tanulhassa, a természettudományok, számtan és német nyelv pedig németül adassanak elő. Ezen rendelet betü szerinti kiviteléből származandó következményeket a tanári kar előre fölismervén, ugyanazon tanév kezdetén tartott tanácskozmányában elhatározta, a németül előadatni rendelt tárgyakat inkább két nyelven előadni, s a tanulóknak megengedni, azon tárgyakat magyarul is tanulhatni. A hazafias törekvésü tanári karnak ezen óvatos határozata — mely csak is hazai nyelvünk érdekében szülemlett — fölsőbb helyen jóva hagyatván, a provisorium tartama alatt, a tanárok vegyes-tanitási rendszertől lehetőleg eltértek, s a tanitásnál a magyar nyelvet alkalmazták: mignem a felelős magyar ministerium megalakulásával a kőszegi gymnasium tisztán magyar gymnasiummá alakulván át, azóta falai között a szent Benedek

rendi tanárok folytatólagos hazafiui tevékeny oktatása mellett évenkint 120—140 tanuló — köztük számos német ajku növendék — magyarosodása, erkölcsi és szellemi müvelődése eszközöltetik.

A tanári karnak, a külön egyházi hitszónoknak ellátása, a taneszközöknek beszerzése, az épületeknek föntartása, s általyában minden költség a pannonhalmi főapátság jövedelméből födöztetik, mintán a rend a jezsuiták javára tett összes alapitványokból, csak a székházat, gymnasiumot, egyébb épületeket és az ide tartozó — a városon kivül fekvő — 8 holdas kertet, és 5 hold szántó földet nyerte birtokába. Kőszeg város azonban egy még 1816-ik évi januar 12-én hozott határozatánál fogva évenkint 54 öl tüzelő fát szolgáltat ki a székháznak, a vágási és szállitási bérnek lefizetése mellett; továbbá azon okból: hogy a rend 1815-ben az első osztály tanitását is átvette — melyben addig a város által fizetett világi tanár oktatott — külön még 6 ölet ád.

A kőszegi gymnasiumhoz kétféle ösztöndij van kötve: melyeknek egyikét Mecsery Ferencz kapitány 1743-ik évi deczember 19-án 2000 frttal két tanuló számára, másikat Fercsák Mózes 1779-ik évi febuár 28-án 3000 frttal három tanulóra, összesen öt 52 frt 50 kros ösztöndijjal alapitottak. A Fercsák-féle idő folytán négyre szaporodott föl, tehát 6 segély-dijban részesülhetnek a tanulók. Mind a két alapitványt Kőszeg város hatósága kezeli, s mind a kettőre családbeli ifjaknak van elsőbbsége, sőt a Mecsery félére protestans tanulóknak is van igénye, ha azok a Mecsery családból származók, kötelesek lévén azonban a katholikus gymnasiumot látogatni. A kinevezési jog a Fercsák-féle alapitványnál mindenkor e család legidősbikét illeti, ellenben a Mecsery-félénél a városi hatóságot; megkivántatván minden előforduló esetben a helytartó tanács, jelenleg a magyar miniszterium megerősitése. Minthogy e két ösztöndij a kőszegi gymnasiumra alapitatott, mely akkor 6 osztálylyal birt, azért ha az ösztöndijjas Kőszegen a 4 osztályt bevégezte, még két éven át részesülhet az ösztöndijban, bármely kath. gymnasiumban folytatná is tanulmányait.

A kőszegi gymnasiumot megnyitása óta látogatott tanuló ifjuság számának áttekintéseül áljon itt a következő kimutatás:

1677/8—1772/3 =	96 év jezsuiták alatt	. . . .	29.783.
1773/4—1776/7 =	4 év világi papok alatt	. . .	903.
1777/8—1814/5 =	38 év kegyes-rendiek alatt	. .	7.708.
1815/6—1875/6 =	61 év sz. Benedek rendiek alatt		11.467.
1677/8—1875/6 =	199 év alatt	. . . összesen:	49.861.

Elemi tanodák.

A négy osztályu gymnasiumon kivül, a római kath. növendékek számára Kőszegnek van egy 6 osztályból álló, a város költségén fentartott felekezeti elemi tanodája négy okleveles tanitóval, egy rajztanitóval, kik az emberi tudás első elemeibe vezetik be a népnevelési törvény által megszabott határig a zsenge ifjuságot. A tanitók egyikét a helybeli árvaház alapitványából a szombathelyi káptalan fizeti, mely ennek megválasztásához saját képviselője által befolyást gyakorol. Az elemi tanodát évenkint látogató mindkét nemü ifjuságnak száma 720—740 között változik.

1875/6-ik tanévben fiu tanoncz		260.
„ „ leány		269.
Ismétlő iskolai, és kereskedelmi osztályban	fiu . . .	169.
„ „ „ „ „	leány . . .	33.
Volt	összesen:	731.

A kath. leány növendékeket — város anyagi segélyezése mellett — a népoktatási törvény értelmében előirt elemi tanulmányokban az 1868. évben letelepült dömös apáczák oktatják, kik 1874-ben női képezdét is nyitottak.

Az evangelikus vallásuak szinte 6 fiu és 6 leány és 1 nyelvészeti osztályból álló elemi tanodával gondoskodnak gyermekeik neveltetéséről. A tanitók fizetéséhez aránylag a város is járul. Tanodájuk 1843-ban épült, az anyagot hozzá a város szolgáltatta, egy a kath. és evang. között 1801-ik évi november 12-én létre jött egyesség alapján. Az 1875/6-ik tanév végével a tanodának 136 férfi, s 118 leány gyermek: összesen 254 növendéke volt.

A zsidó gyermekek kezdő oktatását, a helybeli rabi oldalánal alkalmazott — tanitói képességgel biró — éneklő eszközli.

Polgári tanoda.

A népnevelés ügye emelkedetebb fejlődésnek nézz elébe a város áldozatkészségével, nem különben a takarékpénztárnak 10,000 frt adományával, ugy az állam segélyezésével felállitott polgári tanoda által, melynek elhelyezése czéljából az evang. gyülekezet tulajdonában lévő 81. számu két emeletes ház a város költségén 26,000 frton megvásároltatott. 1876-ik év nyári hónapaiban az első emelet helyiségei a kozelebb szükségelt tanosztályok helyiségei számára átalakittatván, ugyanazon évi szeptember 5-én Ege Miklós polgári iskolaszéki elnöknek Mennyei József királyi tanácsos, vasmegyei tanfelügyelőnek alkalomszerü szónoklatai

mellett ünnepélyesen megnyittatott, s a tanfolyam 1 fiu és 1 leány osztály részére két rendes tanár, három segéd tanitó, s egy tanitónő oktatásával megindittatott. A beirott férfi tanonczok száma 47, a leányoké 25, összesen: 72.

— Az elősorolt tanintézetek növendékei javára 1876-ban „Deák Ferencz alapitvány“ czime alatt egy ösztön dij létesült, mely egyesek kezdeményezése folytán, a városi hatóságnak 150 frttal való adományozása mellett 1100 frttal alapitatott. Az évről évre szaporitandó alaptőke kamatjaiból, a helybeli összes tanintézetekben valláskülönbség nélkül Kőszegen született oly német ajku növendékek dijjaztatnak, kik a magyar nyelvben legtöbb haladást mutatnak föl.

Nő növelde.

Adamecz Terézia 1874-ben nyolcz leány osztály számára, tápintézettel öszekapcsolt nő növeldét állitott, hol a sok oldalu müveltségü intézetvezetőnőnek gondos felügyelete mellett, egy magyar, és egy német-franczia nevelőnő, s több tanitó szakavatott utmutatása nyomán nyernek a növendékek a tanulmányokban, kézi munkákban jövő hivatásuknak megfelelő kiképeztetést.

Kisdedóvoda.

Rég érezte Kőszeg lakósága egy alap nevelő intézet hiányát, azért a hatvanas évek elején, a városnak több nemeskeblü férfia, a kor vezéreszméinek ujmutatásait követvén, s szem előtt tartván a kisdedek kezdettleges okszerü nevelésének üdvös hatását, egy értekezletben gyült össze a czélból, hogy néhai Paletta-Gutten Terézia 2000 frt végrendeleti hagyatékának alapján, egy kisdedóvoda létre hozatalát megkisértse. A nemesirányu vállalat azonban mindjárt kezdetben, daczára egyesek lelkesedésének, vallási nehézségek miatt megakasztatván, függőben maradt mindaddig: mignem Sehey Fülöp kőszegi birtokos 1868-ik év tavaszán azon ajánlattal fordult a városi közgyüléshez: hogy ő kész egy óvoda felállitására 10,000 frtot állami kötvényekben, azonkivül egy házat és kertet a fölállitandó óvoda czéljaira oda ajándékozni, azon feltétel kikötésével azonban: hogy a fölállitandó óvodába a kisdedek minden vallás különbség nélkül vetessenek föl, s ápoltassanak. Az emberbaráti nemes ajánlatot a közgyülés közlelkesedéssel karolván föl, azonnal egyértelmüleg elhatározta: hogy az épitendő óvodához megkivánt kő anyagokat a község ingyen fogja kiszolgáltatni. Ez alkalommal kebeléből több küldöttségeket nevezett ki oly feladattal: hogy

aláírások utján, a tervezett intézet támogatására pártfogókat gyüjtsenek.

A városi képviselő testület, ugy az emlitett emberbarát adakozó áldozatkészsége, végre a küldöttségek buzgó eljárása, oly sikertelt eredményt idéztek elő: hogy rövid idő alatt az egylet 15 alapitó és 200 rendes taggal megalakulhatván, az óvoda ideiglenesen müködését eleve a belváros 59. sz. alatti, azután pedig ugyan a belváros 52. sz. alatti házak bérlett helyiségeiben megindította, s közel két éven át Khely Hermina okleveles felügyelőnő vezetése mellett folytatta. Habár az óvoda fentartására megkivántató költségeket az alapitványi tőkék kamatjaiból, ugy az évenkinti tagsági dijjakból befolyó jövedelmek födözték, de az óvoda épületének fölállitására az egylet semminemü összeggel sem rendelkezhetvén, annak valositását egy kedvező jövőtől reménylette. Az ügyek ezen állásában Sehey Fülöp adakozásának mértékét növelni szándékozván, 1870-ik évi május hó 20-án tartott ovoda választmányi ülésben személyesen megjelenvén, szóval kijelentette: hogy a kisdedovoda épületét saját költségén akarja fölemeltetni. Ez ujabbi nemes ajánlatának következtében, az általa már előbb ajándékozott, de fekvésénél fogva alkalmatlan 810-ik sz. alatti ház a temető utczában 2163 frton elárusitatván — a város egyik legszebb terén létező Mersiesféle ház, tágas kerttel — 50.000 frton megvásároltatott. Az épitkezés halladéktalanul még azon 1870-ik évben Zimmerpach magyaróvári épitőmester terve szerint megkezdetvén, az épitési kő anyagoknak a város részéről lett ingyen kiszolgaltatása mellett Glatzhoffer Samuel helybeli épitőmester vezetésével a fentebbi adakozónak költségén következő évben be is fejeztetett.

Erzsébet királynénk tiszteletére „Elisabethinum“-nak elnevezett ovoda 1871-ik évi junius 24-én Bartos János udvari tanácsos — mint ő felsége királynénk képviselőjének — nem különben a városi hatóságnak, számos katonai, polgári, uri, ugy mind két nembeli közönségnek, Sehey Fülöp és családjának jelenlétében, az emlitett királynői képviselő, Turcsányi Lajos városi polgármester és Chernel Kálmán ovodai elnök megnyitó szónoklata mellett ünnepélyesen fölavatatván — a közhasználatnak átadatott.

Ez időtől fogva az intézet üdvös müködését egy vezerlőnő munkásága és egy ápolónő segédkezése mellett fényes sikerrel folytatja, és gyakorlati szervezetével már is azon tényleges bizonyitványokat nyujtotta: hogy az igaz keresztény vallás, az erkölcsi fejlődés, s az emberbaráti alapelvek, bar mily oldalrol nyilatkozo

kast szellem kizárásával megegyeztethetők. Az eddigi tapasztaltak után megvagyunk győződve: hogy az intézetnek minden látogatója, ha elfogultság nélkül lépi át annak küszöbét, látva a zsenge növendékek okszerü ápoltatását, gondos felügyelletét és életkoruknak megfelelő czélszerü foglalkoztatását — méltó elismerését emberbaráti intézetünktől megtagadni nem fogja. Az intézetet rendesen 100—120 kisded látogatja.

Katonai al-reál tanoda.

Az egykori katonai növelde állam költségén 1856-ban állitatott föl 200 növendék számára, kik négy osztályban képeztettek ki a katonai pályára, s négy évi tanfolyam után altiszti minőségben léptek a cs. k. hadseregbe. Az intézet 1875-ben annyiból változást szenvedett, a mennyiből katonai „al-reál intézetté“ alakitatott át, melyben az ifjuság a közös hadseregben műszakilag leendő alkalmaztatása végett nyeri kezdő miveltetését. A növendékek száma 250, kiknek egy része állami költségen, egy része pedig évenkint fizetendő 200 frtért, részesül öltözékben, élelemben, szállásban és oktatásban. A tanfolyam négy évre terjed ki.

A fent elősorolt tanodák és nevelési intézeteknek mivelődési eszközein kivül az ifjuság a tornászatot, a zene-egylet tanodájában a zenészetet, a franczia és angol nyelveket magán-tanitók utján, az uszást a katonai reál intézet uszodájában — teheti sajátjává.

Ennyi mivelődési tényező, és alkalom segélyével a népnevelés ügye bizonyosan a legörvendetesb hóditásokat teend jövőben: ha a népiskolai oktatást szabályozó 1868-ik évi 38-ik törvényczikk rendeletei — mely szerint minden szülő és gyám köteles a gondozása alatt lévő gyermekeket tizenöt évük betöltéseig iskoláztatni — szigoruan érvényre emeltetnek. Mert fájdalom, a városi alsóbb néposztály eddigi culturalis gyorsabb haladásának egyik akadályául, azon igazolhatlan, és félszeg atyáról fiura átszált szokást, az alsóbb néprétegek, de különösen a földmivesek közt uralkodott közönyt kell elismernünk, melynél fogva a szülők gyermekeiket, — mielőtt az elemi oskolákat bevégezhették volna, tanulmányaik folytatásától viszatartóztatták azon okból: hogy azokat családi terheik, vagy kényelmök könnyebitése végett, földmivelési és szőllőszeti foglalatoságaiknál alkalmazhassák. Kevésbé terhelteti e vád kézmüvesek osztályát, kik nagyobb gondot forditván gyermekeik neveltetésére, ezeket iskoláztaták, s ha képeségükről, tanulásbani szorgalmukról meggyőződtek, a több tanosztályok folytatására leg-

nagyobb anyagi áldozatokkal kényszeritették: csakhogy tehetségük, és hajlamukhoz képest választandó hivatásoknak létbiztositó állásukban megfelelhessenek.

Jótékony intézetek.

Árvaház.

Jótékony intézetei között — melyek elődeink felebaráti szeretetének emlékéül Kőszeget diszitik, s jelen lakóinak humanistikus szelleméről tanuskodnak, első helyen emlitendő az árvaház, melyben annyi jelessé vált egyházi és világi férfiu nyert ótalmat: hogy kezdő szellemi kiképezését eszközölhesse. Az árvaház Kelez Imre jezsuita missionarius, később győri kanonok ösztönzésére, Adelfy (előbb Fleischmann) Antal kerületi táblai ülnök, s más emberbarátok adakozásával, ugy Kőszeg város áldozat készségével 1749-ben alapitatott: oly czélból: hogy főképpen szegény megtérült, vagy protestans szülőktől származott gyermekek, nem különben nevelés és élelmi szükséget szenvedő árvák a kegyadományokból bejött alapitványból elláttassanak. Az eredetileg 5000 frtból álló alapitvány, — Frinkl Jakab győrmegyei áldozár, Svetics Jakab kir. személynök ajándéka, s Kelez Imre gyüjtése által néhány 100 frtal gyarapodván, ezen összeggel a Terepolcze-féle ház és kert, továbbá Gliek városi tanácsos háza a belváros bástya falainál megvásároltatván, 1749-ik évi november hó 6-án ezen helyiségekben öt árva — kik a sziget külvárosban létező árvaházban a község költségén élelmeztettek — lőn elhelyezve. Az alapitványi tőke fokozásához járult még egy, némely kereskedők által már korábban a városi árvák javára áldozott 3406 frtból álló tőke, melyet a város, a sziget külvárosban levő, és eladott árvaházának árával a fölállitandó intézet czéljaira oda engedett. Legnagyobb gyarapodást nyert azonban az intézet, a fent emlitett Adelfy Antalnak 1771-ik évi február 21-én kelt végrendelete által, ki jelentékeny vagyonában az árvaházat tévén örökösévé, ez a véghagyó tótsági javait elárusitván, a bejött összeg kamataival 1780. 81,254 frtra emelkedett. Miután 1778-ban a Gliek-féle ház ledöntetett, s Lada Ferencz városi tanácsosnak a belvárosban létező „arany koroná“-hoz czimzett vendéglője 1700 frton megvásároltatott volna, ennek falaira az épitkezés megkezdetett. Az árvaház keletre dülő homlokfalának épitkezese a város által oda ajándékozott bástya falára 1781-ben eszközöltetett. 1785-ben az árvaház Hefele Menyhért épitész által bevégeztetvén,

az árvák azonnal benne elhelyeztettek. 1787-ik évi szeptember hó 26-án kelt fölsőbb rendelet folytán az árvaház épülete a kerületi tábla használatára lefoglaltatván, 1788-ik évi május hó 1-én az árvák kiszállásoltattak, egy része a pozsonyi árvaházban, másik része pedig kőszegi magánosoknál nyervén hajlékot.

A kerületi tábla által használt helyiségért évenkint fizetett 600 frt bér, ugy az alapitványi tőke pénz, az utóbbi év május hó 26-án a közalapitványhoz csatoltatott, az árvaházban talált ingóságok pedig részint eladattak, részint pedig a pozsonyi fő-árvaházba szállitattak. II. József császár halála után 1790-ik évi május havában az intézet eredeti rendeltetése helyére ismét visszahozatott, az alapitványi tőkék pedig a szombathelyi püspök, és Kőszeg város megbizottjainak kiszolgáltattak. A később bekövetkezett Scala az alapitványi tőkét tetemesen megcsökkentvén, az e miatt szükségessé vált megtakaritások, az ápolást nyert növendékek számát is megszoritották.

Jelenleg 60 leginkább convertita gyermek nyer ingyen szállást, élelmet és ruházatot, kik a rom. katholikusok elemi, és gymnasialis oskoláit látogatják. 1850-től fogva 20 árva gyermek, — mintán az 5-dik és 6-dik gymnasialis osztály itt beszüntetett — tanulmányaik folytatása végett, bármely fő-gymnasiumban segélyeztetik. — A fölvételi jogot részben a szombathelyi püspök káptalanjával, részint pedig Kőszeg város gyakorolja. Az alapitvány igazgatását a szombathelyi káptalan, a háztartást, a növendékek felügyeletét pedig egy ugyan azon püspök megyei lelkész vezeti.[1])

Szegény polgárok intézete.

Már a 16-dik században volt Kőszegnek szegény intézete, melyet Jurisich Miklós épitetett, hol elnyomorodott emberek ápolásra találtak.[2]) Minthogy ennek későbbi nyomai elvesznek, azt kell hinnünk, hogy a háborus idők visszahatása folytán, mintán a czéhek, melyek az elnyomorodott iparosokat segélyezték, sokat szenvedtek, a fentartására szükségelt eszközökkel nem rendelkezhetvén, ezen intézet elenyészett, vagy az 1733-ik évben létre jött szegény polgárok intézetébe olvadott, melyben elaggott városi polgárok szállással, ruhával, mérsékelt napi dijjal segélyeztetnek. Ezen intézetnek fő alapitói Mesko Jakab 3000 frt, Mesko Ádám 6000 frt, Herbeville grófnő sz. Meskó 6000 frt, Hááry Ferencz plebános 1781-ben 300 frt adományal. Vagyona saját házán kivül végrendeleti hagyományok, s más kegyes adakozások folytán 12.000 forintra emelkedett.

---

[1]) Városi levéltár.

[2]) Cs. kamarához beadott fölirata a városnak 1608. városi levéltárban.

Városi szegény intézet.

10,000 frt tőkével s egy házzal bir, melyben az alapitvány kamatjaiból, s az évenként befolyó adományokból 24 tehetetlen szegény szállással, és csekély napidijjal láttatik el. 1774-ben Staremberg grófnő 6000 frt kegyadományával alapitatott.

Kórházi egylet.

1833-ban alapitatván, saját házán kivül 21,694 frt alapitványi tőkével rendelkezik, egy rendes orvos gyógyitása s a szürke nénikék ápolása mellett ezen intézetben szegényebb sorsu betegek nyernek fölvételt. Az intézet alapitásához Oppenrieder János volt városbiró, Csepecz Terézia, Repsch Mihály ezüstmives, Schildhauer Katalin, Pál János, később a helybeli takarékpénztár, Győri János kőszegi plébános és gróf Széchenyi Pál járultak tekintélyesb összeggel. Az egyletet a kézmüvesek testületein kivül körülbelől 200 pártfogó tag évenkinti 1 frt tagsági dijjal képezi.

Pallisch Sámuel alapitványa.

1810-ik évben keletkezett, vagyonsága 1575 frt tőke és egy 16.516 frtra becsült, ezen kivül egy meg nem becsült házból áll. A vagyonság jövedelmeiből 10 elaggott protestans egyén szállással, ruházattal, fával és naponkint 10—12 kr. élelmi dijjal láttatik el. Az alapitvány jövedelmeiből ezen kivül 4 ösztöndij szolgáltatik ki 230 frttal szegény, szorgalmas protestans tanulók között a Pallisch féle rokonságból. Az intézet fölügyeleti jogát a végrendelkező akaratja szerint, az evangelikus convent gyakorolja.

Albert főherczeg nevét viselő szegény intézet.

Schey Fülöp által elaggott szegények számára 1856-ban alapitva, melyben négy kath., két protestans, hat izraelita szállásban, ruházatban s napi dijban részesül. Saját emeletes házán kivül 16.000 frt alapitványa van. Ezen az inség és nyomor enyhitésére, a betegek ápolására szolgáló intézeteken kivül egy katholikus, ugy szinte egy evangelikus jótékony női egylet müködik, mely a tagok évi befizetéseiből, s egyébb kegyes adakozásokból törekszik embertársainak sanyaru sorsán enyhiteni.

Tüzoltó egylet.

Végre az önkéntes tüzoltó egylet, mely 1869-ben alakulván,

300 pártoló tagot számlál, müködő tagjai a város majorjában s az itt fölállitott magas fabódéban gyakorolják magokat a tüzoltásban. Az egylet, ha nem is minden megkivántató, de a legszükségesebb tüzoltó szerekkel el van látva. Tagjai, a már eddig előfordult tüzesetek alkalmával, éberséget, pontoságot, ügyeséget, szóval életrevalóságot tanusitottak.

Társas élet.

Olvasó egylet.

A müveltebb közönség társas élete, két olvasó egyletben nyilvánul. A régibb olvasó egylet 1835-ben alakult, de a forradalom után betiltatván, uj életre — szabályainak átváltoztatásával — 1858-ban ébredett, s azóta a társas szórakozások előmozditásásával, a müvelődés terjesztésével, a napi irodalom pártolásával csekély anyagi erejének arányához képest, kitüzött czéljait elérni törekszik.

A másik, az ugy nevezett katholikus kasino, mely 1870-ik évben egyházi és polgári elemekből jött létre, 1875-ik évben conservativ egyletté alakitatván át, politikai conservativ irányát, befolyását szükebb körén kivül a közélet viszonyaira is kiterjeszti.

Kávéház.

Három kávéháza között a fő-piaczon létező Lehner-féle kávéház, melyet 1807-ben Donaszy József nyitott meg, s leginkább hadseregbeli tisztek, kereskedők, magánzók által láttogattatik, érdemel emlitést; másik a Gambert-féle — melyet 1718-ban Károly János kávé-főző birt — ugy a bálházi kávéház alig bir valamely társas életi jelentőséggel.

Szinészet.

Állandó szinháza — habár egy ilyennek fölállitása egyszer, másszor, de siker nélkül megkisértetett — nincsen. 1816-ban az uri utcza végén lévő öreg bástya tornyt szinházzá tervezték átalakitani, de nem eszközöltetett. Továbbá 1837-ben állandó szinház épitésére részvénytársulat alakult ugyan, de pártolás hiánya miatt a szinház létre nem jöhetett. Szinházi helyiségül a bálház tágas tereme használtatik, hol rendesen a téli hónapok alatt, valamely magyar, vagy német vándor-szintársulat adja előadásait. Az első magyar szini előadást Kilinyi igazgató a 20-as években mutatta be, azután Hevesi Szabó Imre 1841-ik

évi november havában kezdte meg előadásait, utánna Havy, Pázmán, Szupper, Hetényi, Szigeti, Kétzery igazgatók társulatai működtek, majd kisebb, majd nagyobb eredménynyel.

Zene egylet.

Zenetanodával összekötött zeneegylete 1840-ben Sylvinyi József harminczados hivatalnok buzditására alakult, s több éveken át a legmelegebb pártfogás mellett virágzó állapotnak örvendett. Hangversenyeiben nem egy hirneves bel- és külföldi művész, köztük Liszt Ferencz stb. lépett föl. Az egylet tanodájában több zenetanár, vonó, fuvó hangszereken, zongorázásban, éneklésben adott oktatást, s az intézet több jeles zenészt és énekesnőt képezett ki a zenevilágnak. A zeneegylet alapszabályainak a mult tizedben eszközlött lényeges megváltoztatásával, ugy belszervezete átalakitásával, egy karmester vezetése mellett — ki egyszersmind a zene tanodának tanitója volt — leginkább a világi zenét mivelvén, jól iskolázott zenekarával az évenkint többször tartott zene estélyek, tánczvigalmak és sétatéri zene előadások alkalmával a közönség szórakozását mozditotta elő. Az egylet azonban huszonöt évi működése után a kebelében fölmerült viszályok következtében 1875-ben föloszlott.

Dalárda.

„Concordia" név alatt 1872-ben támadott föl a megszünt ének egylet töredékeiből, s azóta uj elemekkel gyarapodván, az egyházi és világi ének mivelését, a társas élet fokozását s nemesitését tüzvén ki feladatánl, évenkint e czélból négy énekléssel, zenével összekötött mulatságot ád.

Szini előadások, hangversenyek, más egyéb mutatványok, tánczvigalmak a bálház termében tartatnak, hol ily alkalmakkor mindenki, polgári állás megkülönböztetése nélkül, szabadon élvezheti a kinálkozó szórakozásokat.

Lövölde.

A letünt idők háborgós viszonyai, a királyi városokat állandó katonaság hiányában, vagy az őrség csekély száma miatt arra utalták: hogy a polgárok a fegyver használatában gyakorlatot szerezvén, szükség esetében ellenséges megtámadások ellen személyeiket s vagyonukat védelmezhessék. E czélból tehát már korábbi időkben a városok polgárai bizonyos helyen összegyülekeztek a végett, hogy a lövészetben gyakorlatot s ügyeséget szerezhessenek.

Ily lövöldöző helynek nyomára a 17-dik században találunk, midőn 1688-ban Erdős János városbiró értesiti a tanácsot: hogy a lövöldözés, mely a zür-zavaros idők miatt félbe szakasztatott, ujra megkezdetett, s Gombosy Dániel, mint a lövöldözésnek fölelevenitője, a tartandó lövész ünnepélyre a tanácsot meghivja. Ez idétt a lövölde a belváros déli sánczárkában, azon ház sor mögött volt, mely most a takarékpénztári épületet is magában foglalja s egész az öreg bástyáig (Zwinger) terjed. Mária Terézia királyunk által fölállitott polgári őrsereg 1751-ben saját lövöldével birt, minthogy ezen évi május 4-én ennek épitéséhez a város bizonyos mennyiségü téglát utalványozott. Ezen lövölde azonban szük volta miatt megnagyobbitatni czéloztatván, 1799-ik évi julius 1-én a szomszédságában lévő területből a szükségelt tér kihasitatván, ennek négyszög ölét a város 10 krral engedte át a lövész társaságnak. De ezen lövölde csak rövid ideig álhatott fönn, mert már 1805-ik évi május 3-án egy 50 tagból álló ujabb lövész társulat alakult a polgári őrsereg soraiból, mely a kezdetben mindjárt visszalépő Oppenrieder János helyébe Windpassinger Ernő tanácsost választotta meg igazgatójának. A franczia háboru után bekövetkezett hoszu béke folytán a polgári őrség intézvénye jelentőségét elvesztvén, minden ösztön megszünt arra: hogy a polgárok magokat a lövészetben gyakorolják, s igy lassankint a czéllövészet irányában oly közönyöség kapott lábra, s az érdekeltség annyira hanyatlott, hogy az egylet lövöldéjét áruba bocsátotta, s azt a város 1832-ki február 1-én 8000 frton megvásárolván, kórházi czélokra alakitotta át, s most helyiségeiben a szürke nénikék ápolják a szenvedő emberiséget.

A czéllövészet kedvelői számára részvények utján a hatvanas években fölállitott lövölde pártfogolás hiánya miatt 1875-ben beszüntetett.

A lövöldével egykor szoros öszeköttetésben állott polgári őrsereg intézményéről, nem lesz felesleges néhány szavakkal megemlékezni. A kőszegi egyenruhás őrsereg Mária Terézia királyunk uralkodása idejében, a mult század derekán keletkezett, de az idők viszontagsága folytán néhány tizedes élete után megszünt, mignem 1805-ik évi ángustus 19-én fölsőbb engedély folytán ismét fölállitatott. Ezen őrsereg fölügyelete a városi hatóság köréhez tartozott, parancsnokságát azonban katonai tekintetben egy őrnagy vezette, kinek kötelességében állott arra törekedni: hogy az alatta álló őrsereg a hadi gyakorlatokban ügyeséget szerezzen. A folyton tartó béke, ezen intézvényt is minden komolyabb

jelentőségétől megfosztván az őrsereg szolgálata, bizonyos ünnepélyek alkalmára, király születése napjára, urnapra stb. szoritkozott. Az őrség egyenruhája, zöld frakkból vörös hajtókával és sárga váll-rojttal, sárga csizma nadrágból, félre csapott zöld tollas kalapból állott. Fegyverzetét szuronynélküli lőfegyver képezte. Öltözéke a negyvenes években anyiból változást szenvedett, miszerint a sárga csizmanadrág helyett, zöld német bugyogót kapott vörös szegélyzettel. 1848-ban egy nemzeti öltözékü polgári őrsereg terveztetett, de életbe léptét a forradalom viharjai megakadályoztatták.

Könyvnyomda.

Kőszegen 1651-ben könyvnyomda müködött, melynek akkori tulajdonosa Vechetius András volt, ki az 1652-ik évre szolgáló, s műhelyében sajtolt naptárt elismerése jeléül a városi tanácsnak ajánlotta, a miért ez neki 12 frt. jutalomdijjat adományozott. E könyvsajtó meddig? minő sikerrel müködött? és minő okoknál fogva szünt meg? nem tudjuk: sokáig azonban aligha dolgozott, minthogy a tanácsülési fentebbi határozaton kivül, egykori létezésének minden nyoma elenyészett, legalább ezen sajtó által nyomott munka nem került szemeim elé, de még az érintett naptárt sem sikerült sok keresésem daczára a levéltárban föllelni. Lehet, hogy az itt napvilágot látott kevés nyomtatványt a zavargós idők megsemmisitették, vagy a nyomda egyes fennmaradt hirmondója valahol elfeledten lappang.

1836-ban Reichard Károly szászhoni polgár könyvkereskedést, s ezzel összeköttetésben álló nyomdát állitott föl, mely különösen a Gustav-Adolf protestans egylet biblia kiadványainak nyomtatásával lévén megbizva, éveken át élénk munkaságnak örvendett. Az ötvenes évek ostromállapotával járó tulszigoru, legtöbb esetben hibás rendszabályok, a könyvkereskedési üzletre, ugy sajtóra hátrányos következményekkel folyván be, az időközben elhalt Reichard Károly örökösei a könyvkereskedést beszüntették, a könyvsajtót pedig Sopronba helyezték át.

A hatvanas évek kezdetén Bertalanfy Imre szombathelyi nyomda tulajdonos Kőszegen egy fiók nyomdát állitott, mely leginkább hivatalos irományok, hirdetések, árjegyzékek, egyéb kisebb iratoknak, s nem különben a „Günser Anzeiger“ czimu német hetilapnak nyomtatását eszközli.

Kölesön könyvtár.

A 16-dik század végén a városnak saját községi könyvtára

volt, mely rendesen az evang. lelkész lakásán, s ennek felügyelete alatt őriztetett. Egy 1614. sept. 16-án fölvett jegyzék szerint e könyvtár tartalmát körülbelől 300 latin és német nyelven irt munka, számos kötetekkel alkotta. A jegyzék egy magyar könyvet sem tüntet föl. A jezsuitáknak is volt nagyobbszerü könyvtára, de ez feloszlatásuk után fölsőbb rendeletre Pozsonyba szállitatott. Gróf Zsigray Károlynak 24,000 frtra becsült könyvtárát az 1777. tüz vész megsemmisitette. A szent Benedek rendiek könyvtára, vallási és tudományos szakmunkákon kivül, szépirodalmi müveket is foglal magában, melyeket a tanárok használnak. A mult század végén Ludwigh Sámuel könyvkötőnek kölcsön könyvtára volt, mely fölsőbb rendelet folytán beszüntetett. Most az olvasó közönség igényeinek kielégitésére két kölcsön könyvtár által van gondoskodva, hol a regényirodalmat kedvelőnek, az ujabb kor termékeiből választékos gyüjtemény áll rendelkezésére.

Egészségi ügy.

Az egészségi ügyre régebben kevés gond forditatott. Fürdője az ugy nevezett „Padstübl“ egy borbély felügyelete alatt már a 16-dik században volt ugyan, de hoszabb ideig tartott, mig czélszerübb nézetek az egészség ügy tekintetében ösvényt törhettek. Csak a 18-dik században kezdtek behatóbban az orvosi felügyeletről gondoskodni, midőn a közegészség ügy javitására különbféle eszközök s rendszabályok lőnek alkalmazva. 1702-ik évi január 23-án Palugyai Gábor cs. k. biztos meghagyása folytán Wallner Ferencz orvostudór a város számára felfogadtatott. Jelenleg a lakósok egészségi állapotára több orvos, sebész, két gyógyszertárral ügyel. A császár utczában lévő gyógyszertár 1711-ben nyitatott meg. 1743-ban a jezsuiták székházukban gyógyszertárt szereltek föl, mely a székház nyugoti fő bemeneténél, a mostani ajtótól balra találtató földszini helyiségben volt. A rend föloszlatásakor a gyógytár, szerelvényeivel együtt magán birtokba jutott, tulajdonosa azt a plébánia templom mögötti házban helyezte el, hol azóta a jezsuiták által használt csinos rococo faragványu és feliratu szekrényekkel, dobozokkal, palaczkokkal jelenleg is fenáll.

A császár utczában lévő másik gyógyszertár, mint emlitettük, a mult század kezdetén keletkezett, fölállitása előtt a városban gyógyszertár nem volt, hanem az orvosi szerek Sopronból hozattak.

Mulató helyek.

Nyilvános mulató helyei és kertjei gyéren, s legfölebb ünnep- és vasárnapokon látogatottak. A szőllősökkel, gyümölcsösökkel, kertekkel biró, vagy gabnatermelést és kézipart üző lakósok nagyobb része az enyhébb évszakokban szabad idejét kertjeiben, szőllőseiben szokta tölteni. A müveltebb néposztály pedig inkább a városhoz közelebb, vagy távolabb eső sétahelyeken keresi élvezetét. A nyilványos helyek es kertek között még leggyakrabban van látogatva a városi sörház, az uj-fürdő, a Netter-féle, Plechschmidt és bálházi kertek, hol sörrel, borral, étkekkel szolgálnak, s esetleges alkalommal czigány és egyéb zenészek tartják előadásaikat.

Séták.

A város közvetlen szomszédságában, a két Gyöngyös folyó partjainak hosszában elnyuló sétány, névszerint „Széchenyi-tér", mint a városhoz legközelebb eső, legszorgalmasban is kerestetik föl. Nem különben kedvelt séta helye a városiaknak, az emlitett sétánnyal egy hid által összekötött „katona növeldei" kert, mely lombosodó gesztenyefa sorozatával, változatos diszcserje ültetvényeivel, árnyas nyughelyeivel számos látogatót csábit ölébe, különösen a délutáni órákban a gonddal ápolt ékes kert kedvencz gyül- és találkozási pontja az ismerősöknek: s méltán, mert a társalgási élvezeten kivül — a város mögött emelkedő üde zöld hegység, az összes tájt uralgó Kalvária, a szőllősökben elszórtan fehérlő házikók, festői képeket osztanak a természetbarát szemeinek.

Továbbá keresett sétái közé tartozik a kalvária-hegy aljánál vezető ut a „posztó kalló"-hoz, ugy szinte e mögött a hegy magaslatán levő „vörös föld"-hez, mely a vidék egyik legszebb pontjául jelezhető. Mert nem csak az alattunk elterülő röthi kies völgynek bársony sima üde pázsitja, változatos árnyalatu fái, bokrozatai gyönyörködtetik szemeinket, hanem a nyugoti háttérben magasra emelkedő hó hegy (Schneeberg) őszfejét, éjszakfelé Sopron megye dombozatait, hegyeit, a távolba szürkelő Rozalia kápolnáját látja az ittas pillanat Landzsér romvárával, melynek szürke sárgás falazata — mint a hajdannak egyik elhalt szelleme — idegenszerüen tekint a nyájas vidék mosolygó életére. A „vörös föld"-től néhány száz lépésnyire fekvő kalvária egyház tere szinte oly terjedelmes és elragadó, a tájszépségnek szinte oly bájoló

ujabb tükrözetét vezeti felénk. Mig észak keletfelé a f e r t ő sima tükre, a pozsonyi „v á r h e g y“ kékes vonalokban merül föl előttünk, addig közel alattunk a hegy lábánál terülnek el, mint egy madártávlatban mutatkozva, Kőszeg varos hosszan kigyódzó utczái, háztetői, tiszta épületjei, melyek egyházait s százados vár tornyait festőileg övedzik. Továbbá pedig Sopron és Vas megyének halmoktól megszakitott rónái, rajta elszórt számos helységeknek fehérlő egyház tornyai, erdők, mezők fölváltott csoportozatai, a szabályos ormu „S á g“ és „S o m l ó“ hegyek vulkánszerü alakjai, a „b a k o n y“, Zala megye hegyei „S ü m e g“ vár czukor süvegü guláj ával lépnek a messzeség ködéből szemeink elébe. Közelebb pedig az előtérben a romai emlékekben gazdag „S z o m b a t h e l y“-nek tekintélyes basilikája, menynek nyuló karjaival, az összes tájképnek oly érdekes változatoságát tüntetik föl, hogy varázsba ringatott lelkünk alig képes az előttünk álló nagy kép egyes részleteinek befogadására. De bár mily vonzerőt gyakorol érzékeinkre e kedves táj szemlélete, képzeletünkhez még is leghangosabban szólnak az alattunk fekvő város és várnak bástya falai, melyeket a kül ellen fegyvere, a polgári harcz és vallási viszályok sötét átka nem egyszer hazafiui vérrel festett be.

Kedves sétája még a lakóknak a „K i r á l y v ö l g y e“, melynek ösvénye — szorgalommal mivelt szőllősek és gyümölcsösektől szegélyezve — a nyájas völgy legérdekesebb pontjához a „n a g y g e s z t e n y e“ fához vezet. Ezen óriás terjedelmü gesztenye Stegmüller János örököseinek birtokán áll, s egykori tulajdonosai kegyeletének, kedvező helyi viszonyoknak köszönheti erőtelyes magaskoru életét. Egy mérsékelt domblejtőn terjeszti ki lombernyős árnyait e fa óriás, és messze kinyujtott, leereszkedő sudaras ágaival az üde pázsitot csókolván, alakzatának kecses öszhangzásával, bámulatos nagyságával gyönyörködteti a természet barátot. Hazánk erdeiben vannak tán magasabb, korosabb és vastagabb fa nevezeteségek — mint például a k a p u v á r i t ö l g y Sopron megyében, melynek törzs körülete a kőszegi gesztenye fát négy lábbal meghalladja — de tekintve annak görbe, kérges törzsét, alacsony satnya, egyenetlen, vastag törzsével arányban nem álló koronáját, ezzel egyátalyában nem vetélkedhetik. A kőszegi gesztenye fa, tökéletesen ép, egyenes törzsének körfogata, gyökerétől négy láb magaságban 316 hüvelyk vastag, átmérője 100″ 57‴ hüvelyk, hatalmas első ágai pedig két ölnyi magaságban nőnek ki terjedelmes szabályos törzséből. A fa magasága 50 láb, köbtartalma 1413 köbláb, vagyis 19 öl, az összes fatömeg sulya 928 mázsa.

Ha a vihar egyik fő csucságát nem horzsolta volna le, tekintélyes sudarai még magasbra emelkednének. Távolabbról szemlélve a fát, valódi nagyságát alig sejditjük, s csak közelebb lépve győződünk meg igazán csodálandó törzsének, messze kinyuló ágainak méltóságos arányairól. S igy áll e százados óriás erejének, szépségének tökélyében, s állani fog talán még sok évig a vidék diszére, a látogatók gyönyörére, mig nem az elemek romboló hatalma, vagy az emberek haszonvágya öt is földre teritvén, a növényzet e fenséges remeke, az enyészetnek jutand zsákmányul.

Eme érdekes, ugy kecses sétaponton kivül a „Schneiderbergi“ tanya, az „Ursprungi“, a „Kalchgrabeni“, a „Pogány“ völgyeknek és egyéb szőllősökbe vezető ösvények — a fenyves erdőt kedvelő természet barátot pedig a Klastrom, Pleigraben, Kéthely helységekbe vivő erdei utak — bizonyosan kifogják elégiteni.

A fölsorolt séta helyeken kivül a várost több oldalról távolabb és közelebb övedző erdőségekben, a halmokat boritó szőllősökben, gyümölcsösökkel diszlő völgyekben a séta kedvelő érzékei sok oldalu ingerre lelhetnek; mert bár mily irányba vezessék is léptei, az anyatermészet pazaron gondoskodott, hogy bájaival Kőszeg környékét föl ékesithesse.

A távolabbi sétákat keresőt a hegység erdeinek sötét ernyői, a vigályosok és völgyeknek üde bársony szőnyege, a magaslatok regényes kilátásai, bájoló behatásokkal fogják lebilincselni. Ily kilátást nyujtó pontok az „ó-ház“ vagy „ó-vár“, 1914 láb tengeri szinteri magassággal, s a távolabb eső, de terjedelmesb látkört adó „három szögletkő“, 2409 láb emelkedéssel. Az előbbihez egy, az utóbbihoz három óra alatt érkezhetünk gyalogolva. A kilátás mind a két helyen egyformán meglepő. Mig egy felül erdőkkel megrakott hegyek, Osztrákhon magas bérczeinek sajátszerü alakzatai, a „Wechsel“, „Raxalpe“, „Grünschacher“, „Schneeberg“ ormai festői látványt vezetnek elődbe, addig más részről az alattad elterülő halmos, vagy domborzatu és sik, hazai vidék mezőségein nyájas falvak, távolról kékellő hegyek ködös körrajzai üdvözölnek.

Végre az idylli egyhanguságot kedvellőt a „stajerházak“ és „Hermann kut“ tájrajzi kies képe, az andalgó méla merengőt pedig a „hét kut“ erdei magánya — melynek néma csendjét a csörgedező patak hömpölygő habjai, vagy egyes rideg madár rövid hangütése szakitják félbe — elégitheti ki legbiztosabban.

A mily bájosak Kőszeg közelebb és távolabb érinthető gyalog-

sétái, oly mértékben jutalmazók kocsin eszközlendő kirándulásai. Ezek között kétségtelenül legszebb, és történelmileg legérdekesb pont „L é k a“, hová a szekérut, a kiesen fekvő „R ő t h“ helysége mellett vonul el. Rőth Kőszegtől nyugotnak kis félórányira fekszik gyaloguton pedig három negyedóra alatt két ösvényen közelithetjük meg: vagy a kalvaria alatt a regényesen fekvő posztó kallótól balra eső árnyas erdőn át, vagy pedig ettől jobbra terülő buja réteken át a Gyöngyös partjain haladva. A helység kitágult völgy ölében festőileg fekszik egyházával, melynek csodatevő szüz Máriája az év bizonyos ünnepein, a közel vidékről bucsujáró hiveket vonz magához. A régebben itt létezett csodatevő képet — miután Rákóczy protestans hadai Rőth megszállásakor bántalmakkal illették — az akkori lelkész jónak találta az egyházból eltávolitani. Ambrosy Mihály lutheranus kőszegi polgár — kinek házában Bezerédy Imre ezredes buzgó katholikus szálva volt, talán ennek ösztönzésére a csoda tevő képet magához vévén, épségben megőrizte. 1709-ben Schmaneliler Hermann lékai szent Ágoston szerzetes, a föntnevezett polgártól megszerezvén, ezt a lékai egyház chorusára helyhezte el, s a köztiszteletnek ismét átadta.[1])

Rőth falut elhagyva a Gyöngyöstől átszelt gyönyörü völgyben buja rétek, mezőség, erdőkkel boritott halmok gazdag változatu növényzetének közepette folyton kecses tájpontokat érintve Lékának nagy részben romba hullott vára mellett másfél óra alatt Léka mezővárosba érkezünk. A várostól keletnek, egy emelkedett halmon áll a romlatag vár, melynek góth ivboltozatu földszini oszlopos terme, faragott homok kőből készült börtön alaga, mély kutja figyelmet érdemlők.

Magában a szerény városkában áll a József császár által eltörült szent Ágoston szerzeteseknek egykori két emeletes tágas zárdája, mely részben a helybeli plébános lakásául szolgál, részben pedig uri kényelemnek megfelelőleg átalakitatván Eszterházy Pál herczeg lakhelyiségeül használtatik. A zárda épületével közvetlen összeköttetésben függő terjedelmes egyháznak sirboltja, a Nádasdy családbeliek temetkezési helye, hol a többek között a lefejezett Nádasdy Ferencz országbirónak, az ifjan elhunyt szép reményü Tamásnak és atyjának Lipótnak — Komárom megye hazafiui szilárd lelkü főispányának — földi maradványai nyugszanak. A sirbolt oltárán látható szüz Mária képe, előbb Apátiban a kihalt Kéry grófok várkápolnájában volt elhelyezve, melyet a vallási

[1]) Czinár Mór. Monosterologia. II. k. 214. lap.

mozgalmak idejében tulbuzgó protestansok egy kutba sülyesztették, hol fölfödöztetvén a vallási kegyelet jelenlegi rendeltetésére illesztett.[1])

Végre a kocsin kirándulóknak figyelmébe ajánlandók még a vasmegyei „Borostyánkő"-i, a sopronmegyei „Landzér"-i, az osztrákhoni „Kirchschlag"-i várak, melyek regényes fekvésükön kivül, történelmi érdekkel is kinálkoznak.

Város.

Kőszeg város, ugy a fölső és alsó vár alapitásának történetét, mult eseményeinek tüzetesb közlését, e munka történelmi részének tartván föl, addig is legyen elég e helyen fölemliteni: hogy a város s ennek nyugoti oldalán fekvő alsó vár eredetét a 13-dik század közepén a németujvári (Güssingi) grófok nemzetségéből származó Heinrik bánnak és fiának Ivánnak köszöni.[2]) Magát az összes várost, az egykor körfalakkal, mély sánczárkokkal védett „belváros", éjszakról a „sziget" régebben „német Hostád", délről pedig a „magyar utcza" régebben „magyar Hostád" külvárosok, több mellék utczával képezik, melyek együttlegesen 915 ház számot tüntetnek föl.

A belváros utczái: a városház tere, uri utcza, bálház, iskola utczák. Szigeti külvárosban: rózsa, sziget, gyöngyös, Pammer, puskapor, hegyallja, vagy lócson, fürdő, erdő, tyuk utczák, és fapiacz. Magyar külvárosban: Florianpiacz, vásártér, főpiacz, császár, magyar, kovács, csorda, sáncz, rohonczi, temető, szijjgyártó utczák. Az utczák elnevezéseiket, mint más régibb városokban is szokásban volt itt is rendesen a hozzájuk legközelebb álló tekintélyesebb épülettől, mint: városház tere, bálház utcza, iskola utcza, templomtól, zárdától, iskolától, szobortól mint a Florian piacz vagy azon iparosoktól nyerték kiktől nagyobb számban megszállva valának: — igy Kőszegen is a kovács, szijjgyártó utczák az ott lakó iparosoktól, a puskapor utcza a közelében levő puskaportörő malomtól: gyakorta pedig nevöket helyi rendeltetésüktől, mint fapiacz, vásártér, s. a. t. szerezték.

Kőszeg lakházai a nagyság, a fényüzés igényeinek, az épitészet nemesebb feladatának nem felelnek ugyan meg, de e hiányt a belváros több házainak ódonszerü kinézése, legtöbbikének pedig tiszta egyszerü külseje szerény módon kárpótolja.

[1]) Czinár Mór, Monasterologia. 2. köt: 214 lap.
[2]) Fejér, Cod. Dipl: 3. 279. lap.

Tekintélyesb épületei közé sorozandók a belvárosban a szent Jakab, vagy német templom, a plébánia, vagy magyar templom, a vár, a benczések székháza és gymnasiuma, árvaház, városház. Külvárosban az evangelikus imaház, zsidó zsinagóga, kisded ovoda, honvéd laktanya, katona növelde, cs. k. lovarda, az egykori posztógyár épületjei, végre a várostól nyugatnak emelkedő hegység zárpontján álló Kalvaria egyháza.

A belváros régibb épületjeit eredeti alakjából — az idők folyamán eszközölt módositások, és a 18-ik század ferde épitkezési izlése — kiforgatták, csak a város tanácsházának éjszakra dülő, és a 4-ik számu Meskoféle ház kapuszine által elfödött oldalán, ugy a 27-ik számu Stettner ház déli részén látható földszini ablakok emlékeztetnek a középkor góth épitészetének jellegére.

Egészen más képe volt a mostaninál Kőszegnek az 1532-ik évi török ostromot megelőzött időkben; midőn a külváros rendetlenül elszórt szalma födelü szegényes házaival környezte a körfalakkal minden oldalról erősitett belvárost, és ennek nyugoti szögletében négy gömbölyü toronnyal álló várt. Ha az ostrom előtti korszakból a várt, és még ekkor nagyobb részben szalma födelü házakkal biró belvárost szemeink elé vezethetnénk, akkor a szent Jakab egyházat, és a városi tanácsházat kivéve, egy idegenszerü látvány állna előttünk, melyben a jelen nemzedék örökségéül jutott, és annyi ujjitásokon, bővitéseken átment várost, jelenkori alaku épületjeivel lehetetlen volna felismerni.

A várt jobbára még a 13-ik században nyert kezdetleges állapotában, négy sarkán ép kerekded tornyaival, — a belvárost pedig az 1336. 1440. 1482. 1514. 1528. években királyaink parancsa folytán erősbitett, javitott erődvényeivel láthatnók.[1])

A török ostrom által sokat szenvedett vár, és belvárosnak védfalai 1532. 1537-ben fölépitetvén tekintélyes szilárd tornyokkal láttattak el, melyek 1605-ben Bocskay mozgalmának kitörésekor ujabban kijavittatván, a czélszerü védelem igényeinek megfelelőbb állapotában helyeztettek.

Azon téren — melyet utóbb a jezsuiták számára alapitott, most szent benedek rendiek székháza, és gymnasiuma foglal el — a 17-ik század közepén Csirip András, Frankovits János, és Milet Gáspár szerény lakházai állottak, ott pedig, hol a plébánia egyház

---

[1]) A közlendő adatok, hol más kutforrásra hivatkozás nem történik, a városi levéltár irományaiból és jegyzőkönyveiből származnak.

tornya emelkedik ki a belváros háztetői közül, azon század másod tizedének derekáig Szent Katalin védelme alatt kis kápolna volt sirkerttől körülvéve, hová — a plebania templomnak 1620-ban történt fölépitése, s később bekövetkezett elfoglalása után is 1679-ig midőn már az egyházak a katholikusok birtokába jutának — ezek a protestansokkal vegyesen temetkeztek.

1700. martius 4-én 1710. october 29-én 1730. augustus 11-én kiütött tüzvészek a belvárost az egyházakkal együtt elhamvasztván, az épületek tekintete nagy részben változást szenvedett. A fölépült belváros nevezetesb épitményeinek, körfalainak, bástya tornyainak, a lángok pusztitásai folytán kiigazitott várnak a mult század derekáról már biztos rajzát adhatjuk.[1]) Ekkor a belváros védfalain három négyszögü, és négy kerekded torony emelkedett régi elnevezéseivel. A négyszögü „f ö l s ő k a p u“ vagy „a u s t r i a i t o r o n y“ a belváros fő kijáratánál a 28-ik és 26-ik számu házak között, a most is létező, és a belváros déli kijáratául használt négyszögü „a l s ó k a p u t o r o n y“, a „n a g y b á s t y a t o r o n y“ vagy „ö r e g Z w i n g e r“ az uri utcza déli kimeneteléne1, a „k i s Z w i n g e r“ az uri utczai 14-ik számu ház nyugotra fekvő kertjében, továbbá a kerekded „L o m b a y t o r o n y“ a jelenlegi bálháznak keleti, és a 37-ik számu Dallos-féle háznak nyugotéjszaki sarka közt, a „H o h e r“ vagy „H o h á r“ torony, mely az árvaház épületének éjszak-keleti szögleteit képezi. A Bokorháznál lévő „H a l á s z k a p u“ torony a 41-ik számu Egeféle, és 42-ik számu Ozoly házak keleti részén. Végre a „C z i g á n y“ másként „C s i g á s t o r o n y“ a 78-ik számu Popper, és 79-ik számu Kainrath házak udvarán, még most is létező csonka torony.

A belváros körfalazatának ezen elősorolt tornyai közül az „a l s ó k a p u“, a „n a g y és K i s Z w i n g e r“ még fentartott használható állapotban meg vannak. A „L o m b a y t o r o n y“ 1830-ik évi september 3-án, a „H a l á s z k a p u“, ugy a „f ö l s ő vagy a u s t r i a i t o r o n y“ 1836-ban rontattak le. A Lombay, és Halászkapu terjedelmes gömbölyded vastag tornyai — Dürer Albert tervezete szerint Nürnbergben emelt védtornyoknak mintájára — valának épitve. A halászkapu tornyának keletre tekintő homlokzatán nagy fekete betükben ezen felirat vala olvasható:

Da pacem nobis domine in diebus nostris, quia non est alius qui pugnet pronobis, nisi tu Deus noster. 1557.

A belváros erőditvényeinek védelmileg való fentartása a

[1]) A város tanácstermében található, 1736-ban készült olajfestmény után

tornyoknak, kapuknak, bástyafalaknak kijavitása, erősitése, sánczárkainak kiásatása, s ezeknek vizzel szükségelt ellátása az egész község feladatához tartozott, a kül és belvárosnak őrizetét, s egyébb védelmi kötelezettségeket a háboru, és béke idejében a lakosok támogatásával az iparosok czéhei teljesitették. Később azonban a kötelezettséget terhesnek találván, béke idejében fogadott napi, és éji őrökre bizták a bástyák fölvigyázatát, kik kitüzött órákban a bástyák, és körfalakon körüljárván a kapuk tornyain széttekintvén, őrködésük jelzéséül, vagy az órákat kiáltották ki, vagy valamely előirt mondatot hangoztattak. Az őrködés biztosabb eszközlése céljából az összes város több negyedre osztatott, s az ezekhez sorozott fegyver köteles népség a város kapitány s az illető negyed-mester közvetlen parancsa alá volt rendelve. Ellenséges megtámadások, fenyegető veszélyek eseteiben a városi tanácsosok vezetése mellett néhány szabadon választott kapitány, és őrmester (Waibl) állott élén a hadi szolgálatra hivatott lakosságnak. Ugy nemkülönben a város összes védelmét a városi tanács kormányozta, melynek intézkedéseit mindenki feltétlenül szigoruan köteleztetett foganatositani, s veszély alkalmával a riadó jeladásra meghatározott helyen megjelenni: hogy rögtön a kapuk, és bástyák védelmét a fegyvert fogó nép a szükséges eszközökkel ellathassa.

Régibb korban, mig Kőszeg vára királyaink, később az osztrák főherczegek birtokát képezte, a várőrségét — ezeknek várparancsnokai alatt álló várkatonák, — utóbb pedig midőn a vár zálogtulajdonosok, és magán családok birtokába jutott ezeknek várnagyai parancsa alatt levő zsoldosok eszközölték.

Háborgós időkben, vagy a hadviselő ellen közeledtének hirére a vár bel- és külkapuja, ugy a belváros fölső- és alsó torony kapui — hol szekereken történt a kijárat — éjjel nappal bezárva tartattak, s ilyenkor a közlekedés a külvárossal csak hiányosan eszközöltetett, vagy végképpen megszakasztatott. Hason alkalmakkor az aggodalmasb külvárosi lakosság becsesb ingóságaival biztonság tekintetéből a belvárosba menekült, hol a vagyonosabb, és uri osztály is személyét, és vagyonát az elzárható kapuk, és védhető falak mögött nagyobb bátorságban érezvén, lakházakat is inkább itt szerzett, és épitett: mint az ellen támadásainak, pusztitásainak, zsákmányolásainak szabadon kitett nyilt külvárosban.

A belváros védfalainak lőréseiből hiányos szerkezetü, elhanyagolt, vagy rozsdától emésztett ágyuk tátongtak, melyek csak a közelgő veszély esetében, vagy a folytontartó nyughatatlanságok végett helyeztettek annyira, a mennyire használható állapotba, s

ekkor rendesen gyakorlatlan egyének által kezeltettek. Ily hiányok merültek fel többek között 1705-ik évi deczember 5-én Kisfaludy Györgynek véghez vitt támadása alkalmával, midőn Doppelstein császári várparancsnok Rákóczy hadainak közeledtekor a seregbontó, vagy orgona ágyut kilövetni akarván, ez a rozsda miatt el nem sült.

A lefolyt századokban, egész a mult század derekáig a közlekedés kocsin a belvárosból, mint emlitők két helyen — az éjszaki- vagy fölső, ugy a déli vagy alsó torony kapuján át eszközöltetett: az uri utczából a külvárosba kijárás nem volt, ez csak 1777-ik october 31-én Svetics Jakab királyi személynök sürgető ösztönzésére — kinek háza a mostani 12. számu Mollik féle ház volt — a város sáncz árkán csináltatott boltozatos hid által érvényesitetett.

A bálház melletti Lombay torony, továbbá a Halász torony kapuin át a közlekedés csupán gyalogolók számára 1821-ben nyittatott meg. Az alsó torony, ugy felső vagy austriai torony kapuinak kijáratainál hidak feszültek: ez utóbbitól jobbra keletnek a 85. számu Riedl-féle háznak udvarát szabályos négyszögü tavacska boritotta. A felső kapu hidjának nyugoti terét 1826. május 26-án Parczer Antal megvásárolván, rajta házat emelt, s azóta az egykori hid helyét most pinczék, kamarák foglalják el, s fölöttük szekérut vonul el.

A fapiaczon, hol szüz Máriának egy régi szobra áll, továbbá a császár uteza derekán a 726-ik számu ház ellenében nyugotnak, a mint az ut a rohonczi utczába kanyarodik, végre a magyar utczai „téglázó vas"-nak gunyolt sétányon az 584-dik számu egykori Sennyei házzal szemközt, tavacskák állottak.

Igen tévednénk, ha azt hinnők: hogy a belváros utczái, lakházai az előbbi századokban oly alakzattal birtak, mint napjainkban. A város csinositására, egészségi érdekeire csak később lőn több gondoskodás forditva. Régebben semmi, vagy csak kevés figyelemmel viseltettek az utczák, a lakházak szabályos, épitési alakjára: mert az épitési kedv a legsürgősb, és elodázhatlanabb szükségletek által lévén korlátozva, a kényelem követelményei jobbára elmellőztettek. A házakat különösen a külvárosban nem egyenes, szabályszerü vonalban, hanem egyenetlenül, a jobb izlést bántva ugy épitették, hogy minden ház egy kiálló sarkot képezett, melyen kilátás czéljából kis ablakot alkalmaztattak. Csak ujabb időben lepett életbe egy szépitészeti bizottmány, melynek feladatához tartozik, az ujonnan épitendő, vagy lényegesen átváltoztatandó házak terveit megbirálni, s mindazt mi az uj épitkezések által a közlekedés

megszoritására, az egészségügy hátrányára szolgálhatna — akadályozni.

Még a 18-ik század elején a bel- és külváros házainak számosb része zsuppal volt fedve, csak 1720-ban tiltatott meg a belváros házainak szalmávali födetése. 1723-ban összesen 239 nagyobb polgári, 178 kisebb lakház és 41 elpusztult hajlék találtatott, holott most a város 915 házszámmal bir. Az utczák jó karban tartására, tisztogatására vajmi kevés gond lön forditva. a szemét. s egyébb hulladék rendesen a vár, és belváros sánez árkaiba hányatott, az elhullott marhák, és egyébb házi állatok hullái pedig régente a belváros közvetlen közelében a mostani „h e g y a l l j a" utcza nyugoti részére hordattak. hol föllialmozva, vagy szétszórva időről, időre nagyobb mennyiségü marha. és ló csont hevert. Innét eredhetett az emlitett utcza egy részének L u e s e n. L u c h o n, és L u c s o n 16-ik századbeli elnevezése. Uteza kövezet, födött csatornák nem voltak. ezek ujabbkori intézkedések eredményei; hanem a házak udvaraiból kifolyó rondaságot a sánczárkok. nyitott csatornák fogták föl. melyek azután tavaszkor a hó rögtöni olvadásával, vagy nyári zápor esők alkalmával rohamos patakokká növekedvén és kiáradván. iszapos büzhödt tartalmukkal, az utczákat elboritották, vagy a város különböző részein található tavacskákba és gödrökbe összegyülvén, kipárolgásuk által a léget megfertőztették.

Az „a l s ó t o r o n y" kapujának kijáratánál jobbra nyugotnak elterült. belváros sánczárkának partjain — hol most a két takarékpénztár épületei. s egész sor diszes magán ház áll — 1701-ben tüskék, bozótok tenyésztek. melyeknek kiirtására öreg Fábry István válalkozott. oly feltétel alatt hogy azon tért neki a város fáradsága jutalmául egy időre használatul átengedje. Az emlitett torony kaputól balra keletnek — hol az 50-ik szám alatti Hirtenhueber ház van. — 1736-ban nyitott fabodé állott. melynek terét Pittner József tornyos mester (városi zenész) megvásárolván 1774-ben reája emeletes házat, s benne táncztermet épitett. mely azonban néhány évi használat után beomlott. Ezen egykori bálház földszini részében a jelen század harminczas éveiben mészárszékek valának. A mostani bálházat Antoin Gáspár a folyó század kezdetén épitette.

A belvárosnak legrégibb egyetlen vendéglője volt az „arany korona", mely 1749-ben mint már másutt érintettem Lada Ferencz tanácsnoktól, az épitendő árvaház javára megszereztetvén, annak nyugoti homlokfalazata az árvaház nyugoti oldalához csatoltatott. az átellenében lévő 64-ik számu ház pedig — mely később a

város tulajdonába jutott, s jelenleg a királyi járásbiróság által használtatik — vendéglőnek alakitatott át.

A külvárosban a „fehér ló“-hoz, ugy az „arany strucz“-hoz czimzett szállodák a 17-dik század kezdetén már megvoltak, de tulajdonosaik nevei után neveztettek, jelen czimereik alatt az elsőről — mely 1874-ben szálloda lenni megszünt — 1710-ben, — az utóbbiról 1718-ban tétetik emlités.

Az első kávéházat 1717-ben Török Károly kávés nyitotta meg a 66-ik számu házban, hol most is Gampert kávéháza van.

Az 1700. január 30-án reggeli 8 órakor kiütött tüzvész az egész belvárost elhamvasztván, az elpusztult plébános lak (60-dik számu ház) eladatván, a mostani plébánia helyiség megvásároltatott.

A plébánia egyház vagy magyar templom tornya 1725-ben fehér bádoggal volt födve, réz födelét 1770-ben nyerte.

A kalvária egyház még nem szolgált a hivek használatául, és vidék diszéül, épitését 1729-ben kezdték, s néhány év alatt fejezték be.

Az ágostai protestánsok imaházának helyét a hitközség 1782-ben szerezte meg Ludwigh könyvkötő, és Strobel tulajdonosoktól.

Az árvaház tekintélyes épülete még nem állott, alapitva 1749-ben lőn, keleti homlokzata pedig 1782-ben emeltetett a város bástya kőfalára.

A vár szinte a mostanitól sok részben eltérő alakot mutatott. Akkor minden sarkán négyszögü toronynyal lévén ellátva, sokkal magasabb nyugoti oldalának falazatán erkélyek valának alkalmazva, melyeket karcsu tornyocskák diszitettek.

Miután a várost régibb, ugy mult századi alakjában törekedtem vázolni, áttérek történelmi visszapillantással egyes nevezetesb épitményeinek rajzára.

Szent Jakab egyház.

A város hajdankori épületei közt mint a legrégibb, első helyen emlitendő a „szent Jakab egyház“ vagy „német templom“. Mikor? és ki által épitetett a szent Jakab egyház? döntő adatok hiányában, biztosan nem vagyunk képesek meghatározni. Rosnák Márton Kőszeg ostromának leirója, minden kutforrás idézése nélkül, csak ugy gyanitólag, — utánna több mások is — az egyház épitését Gara Miklós fiának, szinte Miklós

nádornak tulajdonitja.[1]) Lehet az egyház még korábbi, de lehet későbbi eredetü is: hanem ha épitészeti modorát, beljének erős oszlopait, hajóit, szentélyének csinos góthivü ablakait biráló szemekkel tekintjük: akkor alig fogunk hibázni, ha az egyház bölcső korát csakugyan a 14-dik század végére, vagy a 15-dik elejére tesszük. Az egyház kül- és belalakja a letünt századok viszontagságai által, különösen az 1440, 1482, 1514, 1526, 1533, 1537, 1605, 1706, 1710, 1720-dik években dult lángok pusztitásai folytán sok változtatásokat szenvedett, s a gyakrabban szükségessé vált lényeges kiigazitások, toldozások, a jezsuiták átalakitási szenvedélye, izléstelen diszitése, a sz. Jakab egyházat tetszetősb eredeti alakjából, régi jellegéből kivetkőztették, annyi bizonyos, hogy az egyház góth részeivel öszhangzásban éppen nem álló törpe torony, az épület baroque homlokzata első tekintetre a jezsuiták nehézkes, torzszerü átidomitásáról tesznek bizonyságot.

A sz. Jakab egyház a hitujitásnak Kőszegen lett elterjedése idejéig 1550-ig a város plébánia egyháza volt.[2]) Négy évvel utóbb 1554-ben, miután a protestantismus a város falai közt mindinkább meghonosult, az akkori katholikus lelkész Alts Mihály ismeretlen okokból, de hihetőleg az uralomra jutott protestansok zaklatásai folytán állomását elhagyván egész 1560-ig a helvét- ezentul pedig a tetemesen fölszaporodott ágostai vallásu német hitközség használta imaházul a sz. Jakab egyházat.[3]) mignem 1671-ben május hó 12-én és következő napokon Széchenyi György győri püspök erélyes közbenjárulásával, egy tekintélyes egyházi és világi fértiakból álló császári küldöttség az ágostaiaktól — több napi ellenszegülés után — az egyházat vissza nem foglalta, s a katholikus hivek lelki ellátására jezsuitákat nem telepitett le.[4]) Ezeknek 1774-dik évben bekövetkezett kivonulása után 1777-ig a szombathelymegyei világi papok, azon évtől 1815-ig a kegyes rendiek, ezután pedig a szent benedekieknek birtokába jött az egyház.[5])

Miután 1671-ben a szent Jakab egyház visszafoglalása eszközöltetett, s a katholikusoknok átadatott volna, az ágostai német hitközség kényszerülve volt, a magyar hitközség költségén épitett és folyton általa használt magyar templomot igénybe venni.

---

[1]) Rosnák Márton. Kőszeg ostroma. 12. lap.

[2]) Istvánfy és ennek nyomán Rosnák Kőszeg ostromában. 53. lap.

[3]) Magyarhoni ágostai hitü evang. egyház egyetemes névtára. Székáts József. 1848. 134. lap.

[4]) Kőszegi jezsuiták évkönyve.

[5]) Kőszegi gymnasium története. Holler Engelbert. 1865.

Rövid ideig mind a két község itt gyakorolta elkülönözve ájtatoságát, de miután a két nyelvü hivek között surlódások támadtak, a német ajkuak imaházul Küllös Gergely házát szerezték meg, addig pedig, mig ez czéljának megfelelőleg átalakitatott volna, vallás gyakorlatukat a város tanácsházában végezték.[1])

Egyébbiránt a sz. Jakab egyház épitkezése egyszerü, rövidsége szélességének arányával ellentétet képez, három hajóját tekintélyes fejnélküli oszlopok támogatják. Belseje terjedelmes, szentélyének csinos góthivü ablakai, papi széke, s az ennek átellenében levő három osztályzatu menyezet, — mint a középkor nemesb izlésének hirdetői — érdeket kelthetnek. A szentély pohártára a rococo kornak diszesebb müvei közé sorozható. A fő oltártól balról délnek benyuló stukko munkával diszitett szent Ferencz kápolnát és oltárt — székház följegyzései szerint — ismeretlen nevü jezsuita emelte 1700-ban; de ezen adat hitelességét kétségessé teszi a városi jegyzőkönyvnek bizonyitása, mely a kápolna épitését 1707-ben Bezerédy Imre Rákóczy ezredesének tulajdonitja, noha a kápolna bemenetének boltivére alkalmazott chronogram a székház följegyzését igazolja. Bár kitől vette légyen eredetét a csinos kápolna, annyi bizonyos, hogy Telekesy István egri püspök egy kápolna épitéséhez 1700-ban 50 frtot adományozott.[2])

A kápolna fölirata következő:

QVIs QVIs
AVXILIIs InDIges
VenI HVC
OpeM InVenles.

Az egyháznak oltárokkal diszitett délre és éjszakra kidülő szárnyoldalait 1758-ban Kereskényi Ádám jezsuita főnök épitette.[3]) A fő oltárt Eszterházy Pál nádor 1693-ban — a szüz Mária oltárt 1698-ban Telekesy István csanádi, később egri püspök — a szent kereszt oltárt 1798-ban kegyesrendiek — a szent Alajos oltárt hihetőleg, valamelyik Batyányi gróf, minthogy e család czimere van rajta — a szent Benedek oltárt, mely szent Ignácz oltára volt azelőtt, 1719-ben keresztény hivek emelték, s 1846-ban a bencések változtatták át védszentjük tiszteletére. Szent János és szent Anna oltárok — melyeket a

[1]) Városi jegyzőkönyv.
[2]) Városi levéltár iromanya szerint.
[3]) Városi jegyzőkönyv.

protestansok elrombolták, s tovább száz évnél használaton kivül sötét helyen őriztek — 1676-ban a jezsuiták által a nyilvános tiszteletnek ujra visszaadattak. A szent háromság fő oltár, szent Ferencz és kereszt oltárok Buchain Antal bécsujhelyi püspök által 1702-ik évi junius 11-én lőnek ünnepélyesen fölszentelve.[1]) Szent János kápolna — mostani oratorium — 1761-ben épült.[2]) Egy 1488-ik évi szent László király napján kelt okmány — mely 1681-ben az egyházhoz tartozó ereklyékhez volt mellékelve — szent Farkas és keresztelő szent János oltárairól tészen emlitést.[3]) A szüz Mária szobor 1735-ben helyheztetett a fő oltárra. A szentély fa szekrényét 1685-ben Telekesy István akkori győri kanonok, — az orgonát 1676-ban Draskovits Miklós gróf adományozta. 1720-ban a fő oltár tabernaculummal diszesitetett, 1733-ban az egyházon nagyobb világoság czéljából hét ablak nyittatott, s talajzata márvány lapokkal rakatott ki.[4])

Az egyház főbemenetének csarnoka, mely a csinos góthivü fő ajtót eltakarja, a mult század utolsó tizedeiből származik. Éjszaki oldalán belül délnek tekintve Jurisich Miklós gyermekeinek 1538-ban vörös salzburgi márványból emelt családi czimmerrel diszitett sirköve áll ezen földirattal:

„Ich Adam Jurisitz Freyher zu Ginsz lig in diesem Grab mit sambt meiner schwester Anna welchesz mir mein Vater Niclasz Jurisitz Freyher, zu Ginsz, Röm. Kr. Mt. Rat, Camer. Obrister. Velthauptmann der finff niederösterreichischen vnd Windischen Land. vnd Landhauptmann in Chrain. pauen hat lassen. hiemit wil uns der gutige Got genedig. vnd barmherzig sein. 1538."

Ezen siremléknek átellenében, s közvetlen szomszédságában, az egyház talajzatában van beeresztve Buchain család egyik sarjának, valószinüleg Antalnak, bécsujhelyi püspöknek czimmerrel ellátott, olvashatlan feliratu elkopott sirlapja.

A fő oltár ellenében a közép hajó alatt, továbbá az egyház nyugoti főbemenetétől jobbra az imapadsor között szinte elvásott sirlapok vannak alkalmazva. Az egyházban találtató összes sirboltokat 1873-dik évi ápril hó 24-én fölbontattam és átvizsgáltam

[1]) Székház följegyzései a benczések irattárában. Városi jegyzőkönyv.
[2]) Városi jegyzőköny.
[3]) Városi levéltár.
[4]) Székház följegyzései a benczések irattárában.

a czélból: hogy Széchy Máriának — ekkoráig kérdés alatt levő — temetkezési helyét talán fölfedezhetem. Nyomozásom sikerét más alkalommal más helyen részletesen már ismertetvén, az érdeklődő ott körülményes tudomást szerezhet magának.[1])

Az egykori vagyonos, s tekintélyes Inkhoffer családnak sirboltja szinte az egyház nyugoti fő ajtójánál a kar alatt létezett, a mint ezt Inkhoffer Menyhértnek 1634-ben Romából irt levele — hol jezsuita volt — bizonyitja. Levelében ugyan is maga, ugy Orzsolya Frangepan Györgyné nevében beleegyez, hogy nemzetségének a szent Jakab egyházban létező sirboltját a Küszöghy — Gazdag család temetkezésül használhassa.[2]) A karzaton most is látható czimerek, e családok egyikének czimerei lehetnek.

A szentély és sekrestye alját elfoglaló fő sirboltnak rendes bejárata az egyház kelet déli részén az utcza felől volt, és 1842-ik évben falaztatott be. E fő sirbolt keletkezte, alkalmasint az egyház épitkezésének korával esik össze, levéltári okmányok szerint kétségtelen, hogy régibb századokban már temetkezési helyül használták: de hogy a 17-dik század végét megelőzött időkből siremlékek, feliratok nem maradtak föl, mindenesetre föltünő körülmény, s csak annak tulajdonithatjuk leginkább, hogy a templomnak a protestánsok által történt elfoglalása alkalmával, s ezeknek százhuszonegy évi szakadatlan birtoklása alatt, a vallási küzdelmek idejében uralgott általányos ingerültség, türelmetlenség minden a sirboltban létező katholikus emléket eltávolitott. Eme föltevés igazolására vezet egy a vasvári káptalannak gróf Pálffy Pál nádor parancsából 1654-dik évi május 3-án Kőszegen véghez vitt tanuvallatása, mely szerint 47 kihallgatott tanu vallomásából kiviláglik, hogy 1653-dik évben a sz. Jakab egyház kiigazitása alkalmával az evangelikusok a benne levő oltárokat, keresztelőt, szentelt viz medenczéket erőszakosan elrombolták és kihányták, nem különben a Jurisich és Széchy családok sirboltjainak kőlapjait kifeszitvén, ékszereket keresendők a koporsókat fölnyitották, de mit sem találtak. A többek között Ráday, máskép Gombosy Mátyás vallotta: hogy a német és magyar lutheranus hitközségek között 1651-ben viszálykodás és verekedés támadt az okból: mert a magyarok azon kivánalmát, hogy a sz. Jakab templom harangjait számukra engedjék át, a német hitfelekezetüek megtagadták. Ekkor tanu saját szemeivel látta, hogy a magyarok hét oltárt a templomból kidobtak.

[1]) Századok. 1875-ik évi folyam.

[2]) Városi levéltár.

Feyerabendt János pedig a keresztelő kőre fölhágván, kalapácscsal azt diribre darabra törte, ugy a szentelt viztartókat is összezuzta. Továbbá látta a mint a sirbolton levő követ fölvették, sőt abba a tanu maga is le ment, de benne ember koponyákon, egy darab vason, bársony foszlányokon kivül mit sem találtak, s már ekkor a sirboltok össze vissza voltak hányva és forgatva. Kinyilatkoztatta egyszersmind, hogy Simon kőmivesnek feleségétől hallotta: miként férje 1652-ben, midőn a templom tisztogatását és kijavitását eszközölte, a falban némely ereklyéket talált, mely fölfedezés közlésére a tanácsbeliek a sirboltokat éjjel fölfeszitették és átkutatták azon reményben, hogy kincseket lelhetnek, kik csakugyan egy pénzel telt vas ládácskát találtak is.[1])

Az itt közlöttek azon meggyőződést szolgáltatják, hogy a sz. Jakab egyház sirboltjai sértetlenül nem maradtak, miből részint a régibb sir emlékeknek hiányát megmagyarázhatjuk magunknak részint pedig némi biztossággal azt következtethetjük, hogy a hitujjitás meghonosulása előtt, a fő sirboltban netalán létező emlékek a bekövetkezett gyakrabbi vallási villongások, szenvedélyes izgalmak, határt nem ismerő türelmetlenség kitörései folytán egykori rendeltetésük helyéről elmozditattak, s az idők viszontagságaiban megsemmisültek.

A sz. Jakab egyház két kisded tornyocskával van ellátva, melyek nagyobbika az épület homlokzata fölött nyugotra, — a kissebbike a szentély fölött keletre nézz. 1615-ben az egyház órával volt ellátva, mint ezt Pidler Kristóf lakatos nyugtája bizonyitja, mely szerint a város az óra kijavitásáért 9 tallért fizetett.

A torony harangjai jelen századbeli öntések, kivévén a nagyobbik torony harmadik harangját, mely 1782-ben, ugy a kisebb torony nagyobb harangját, mely 1722-ben készült.

Az egyház nyugoti fő homlokzatán kőben vésve ezen fölirat olvasható:

Dom.
Honori
S. Jacobi Moris Apos.
Olim Dicata,
CIↃ. IↃCLXXI
Veteribus Sacris
Reddita
CIↃ. DCCCVII. Ren.

[1]) Városi levéltár.

Régibb eszközei az egyháznak egy kis ezüst feszület ezen följrattal:

Sancte Jacobe
OP.
N.
Ex legato Georgy Schalfen
1670.

továbbá egy függő ezüst lámpa, melynek oldalain ez áll bevésve:

GInsIensIs gratIarVM
VIrgInIs ArIs ConCorDIbVs VotIs
GratIs PosVerVnt
1741.

Maria Antonia
De Roth
Nata
Nobilis de Millershoften, et Josephus Antonius
de Roth
Consortes
Et Euphrosina de
Schetár filia.

Plébania egyház.

Szent Jakab egyház közvetlen szomszédságában áll a szent Imre védelme alatti városi plébania egyház, vagy magyar templom, melyet 1615-ben ágostai vallású magyar hivek emeltek[1]) az egykori szent Katalin[2]) kápolnácska mellett. Ezen kápolna 1671-ik évi május 15-ki határozat következtében — miután a német hitfelekezetü evangelikusoktól a sz. Jakab egyház visszafoglaltatott — lerombolttatván, anyagából a magyar templom a két különböző nyelvü evangelikus hitfelekezet vallás gyakorlata végett megnagyobbitatott.[3]) Valószinüleg ezen épitkezés folytán nyerte a templom éjszakra kiszögellő oldalkápolnáját, ugy sekrestyéjét, melynek nyugotra tekintő ablaka alatt volt az egyház sirboltjának bemenete, mely 1842-ik évben falaztatott be.

[1]) Memoriadia Anno 1615. 17. May. Az magyarszentegyháznak épületére az kik a Kőszögj Hostadban költséget adtanak azoknak Jegyzése. Garády közölte.

[2]) Rosnák. 72. lap.

[3]) Kőszeg városnak Széchenyi Györgyhöz intézett átiratában 1671. évi május 15-én. Városi jegyzőkönyv és levéltári jegyzések.

A magyar templomnak 1620-ban bevégzett épitkezése után — a mint föntebb érintém — a magyarajku ágostaiak, ezen mint saját költségükön épitett imaházban tartották az isteni tiszteletet, a németek hitfelekezete pedig a katholikusoktól már a régebben elfoglalt sz. Jakab egyházban; innét magyarázható meg, a két egyháznak közel szomszédsága, ugy szinte a jelenkorra átszármazott német és magyar templom elnevezése.

Mialatt a két egyház a protestansok birtokában volt, azalatt a csekély számra leolvadt katholikus hivek a belvárosban lévő Nádasdy házban — most 2-ik szám alatti tábornoki lakás — gyakorolták ájtatosságukat, hol 1657-ben tágasabb kápolnát szándékozván épitetni, az épitkezésnek az evangelikusokból álló városi tanács ünnepélyesen ellenmondott, de mindennek daczára az épités foganasitva lőn, a kápolna ablakait azonban, oltárait, ugy a benne lévő eszközöket, szerelvényeket Ráday Gombkötő Mátyás ugyanazon évi május 23-án erőszakosan összerombolta.

A plébania, vagy magyar templom alakja — kül párkányzatának kacskaringós lombozataival, s ezek közt alkalmazott Luther, Melanchton, s más hitujjitók dombor arczképeivel, 24 öl 4 láb magas aránytalan tornyával épitészeti szempontból mit sem nyujt érdekest, mi figyelmünket lebilincselhetné; egyedül a szentélyt és templomot elválasztó vasrácsozatu korlát bir némileg iparművészeti jelentőséggel.

Az egyház műbecscsel biró kincsei gyanánt megemlitendők: a kitünő szorgalommal, nemes izléssel, s renaisance jelleggel készitett két font sulyu aranyozott ezüst szentségtartó, továbbá a sokkal nehézkesb művü, de azért szintén csinos, aranyozott ezüst kehely, melynek magassága 8″, öblének legnagyobb átmérője pedig 4″ 10‴. Talpazatának góth fölirata fölvilágositást nyujt a mű eredetéről: her § volfgang § haiden § hat § lassen § machen § disen § köhlich § do § man § czelt § 1 § 5 § 8 § 6 §. Alul vékonyan pedig ez áll bevésve: XXX. lott m. 914.

Ezen tárgyakon kivül, mint becses egyházi ereklye őriztetik itt II. Endre király leányának szent Erzsébetnek állitólagosan saját kezeivel himzett casulája. Ámbár egy régi kanonika látogatás azt mondja: „S. Elisabetha casulam fecit“ nem különben az 1692-ik évi egyházi látogatás irományai e miseruhát szintén szent Erzsébetnek tulajdonitják, mégis e diszes mü korát, — alakjánál, kelméjénél, himzésénél fogva avatott régészeti tudósunk Romer kétségbe vonja, s keletkeztét legfölebb a 16-dik század

kezdetére teszi.[1]) E mise ruha arany talajjal és vörös selymü lombozattal bir, a hátán levő keresztnek közepén minden foglalvány nélkül a boldogságos szüz van elhelyezve, ékesen himzett alsó ruhában, és az e fölött redőzött köpenynek szélét jobbjával, a mez nélküli kis Jezust pedig baljával tartva, s lángalaku fénysugártól körülövedzve: a feje fölött nyilt ives korona két repülő angyal által emeltetik, a fej fölött alkalmazott négy lobban szent Anna ül, jobbjában a meznélküli kisdedet, baltérdén pedig a szent fénytől körülvett kis Máriát nyugasztva. A középső nagy kép feje irányában ismét két nagy lob van alkalmazva, a jobb oldaliban ifju arczal evang. szent János ül, bal oldaliban pedig szent Endre két kezével az előtte álló ferde kereszt ágait fogva, a boldogságos szüz alatt annak atyja Joachim áll a középső képet tartva. A ritka diszes himzés hüvelyknyi magaságra kidomborodik, és a talajra reá van varva. Hajdan a miseruha kelméje gyöngyökkel és egyéb becses kövekkel vala diszitve, melyeknek azonban egy része már akkor hiányzott, midőn a német templomnak, a katholikusok javára történt visszafoglalása után — Kuzmits Péter kőszegi plébános, ugy a város küldöttjei között 1672-ik évi october 2-án létre jött egyesség folytán — a templomhoz tartozó ékszerek a tanács részéről a plébános kezeihez átadattak. Ezen mise ruha évenkint egyszer, szent Erzsébet napján nov. 19-én használtatik.

A magyar templom épitése által ennek helyén és körületén levő sirkert térfogata tetemesen megkissebbedvén, s azonkivül a lakóság szaporodó számával a halandóság aránya is növekedvén, beállott egy terjedelmesebb sirkertről való gondoskodás szüksége. E czélból hagyományozta 1618-ban Inkhoffer Gáspár a város akkori „s'as ispotálya" mellett található azon földrészt, mely a mostani temetőbe vezető uttól balra, a sz. János kápolnácska átellenében fekszik, jelenleg lakházakkal és kertekkel van boritva; innét későbben kényelmi okokból a temető jelenlegi helyére tétetett át és 1717-ben közadakozás utján kőfallal bekeritetett. A temetőnek elég tágas teploma van, mely 1745-ben épült. Tőkéje 1660 frt.

A plébánia fölött a kegyuri jogot a város gyakorolja, egyházi ügyekben pedig a szombathelyi püspökség egyház hatósági területéhez tartozik. 1677-ben eszközölt visszaállitásakor a kőszegi plébánia egész Vas megyével a győri egyház megyébe volt bekebelezve, mignem 1777-ben Mária Terézia király és VI. Pius pápa közös megegyezése folytán attól elszakitatván az ujonnan alakitott

[1]) Romer Flóris. Archaeologiai értesitő. 1869.

szombathelyi püspökséghez lőn csatolva. A plébánia templom tőkéjét 4025 frt. és egy végrendeletileg hagyományozott emeletes ház képezi, azonkivül Győri János volt plébános által egy uj templom épitésére hagyományozott alap, mely 52.635 frtra szaporodott. A reformatio meggyökerezése előtti időből Kőszeg plébánosai közül csak kettő kinyomozható:

1343. Hypolit.[1])
1551. Álts Mihály.[2])

A plébánia visszaállitása után.[3])

1671-ben Pongrácz Ádám, Széchenyi György győri püspök segéd lelkésze néhány hétig.

1671-től egész 1675-ik Kuzmits Péter, Győr egyházmegyei lelkész.

1675. Kukkel Miklós jezsuita, utánna más ismeretlen nevü rend társak.

1688. Szily Gábor jezsuita.

1689. Szikszay Imre jezsuita.

1690-től 1698-ig ismeretlen nevü jezsuiták.

Szombathely egyházmegyei lelkészek.[4])

1698—1699. Tarródy János.
1699—1711. Ujváry György.
1711—1726. Vargyasy Endre.
1726—1740. Stefaics Mihály.
1740—1748. Horváth István.
1748—1766. Farkas György.
1766—1791. Szüts Antal.
1791—1808. Kovácsics Ignácz.
1808—1820. Várady József.
1820—1849. Győry János.
1849—1868. Griller Antal.
1868—1876. Major János.

A plébánia lak az egyházak visszafoglalása idejétől fogva egész a 17-dik század végéig a sz. Jakab egyház nyugoti homlok-

---

[1]) Nagy Lajos királynak 1343-ik évben Szent-György napján Visegrádon kelt okmánya (városi titkos levéltár) szerint.

[2]) Ostromot leiró kézirat (városi levéltárban). I. Ferdinándnak 1551-ben a „König" szőllő zálogba adása iránt kiadott okmánya (titkos levéltár).

[3]) Jezsuiták évkönyve.

[4]) T. Major János jelenlegi kőszegi plébános szives közleménye szerint.

zatának átellenében levő 20-ik számu alatti házban volt, hol a foglalást megelőzőleg pedig az evangelikus lelkész, s az iskolák valának elhelyezve. Ezen házat 1700-ik évi január 30-án tüzvész elhamvasztván, a község eladta és helyette Lada György házát 60-ik szám alatt 700 frt. és 4 db. aranyon, plébánia háznak megvásárolta, mely azután ezen czélra egy századon át használtatott, míg nem a város 1802-ik évi mártius 29-én Pum Józsefnek 2500 frton átengedte, minthogy már két évvel előbb azaz 1800-ik évi october 3-án Lada Anna kisasszony téresebb házát a jelenleg használt plébánia lakhelyiséget 4000 frton megszerezte.[1])

Evangelikus hitközség imaháza.

A kőszegi ágostai hitvallásu evangelikusok német és magyar gyülekezeteitől templomaik 1671-ben és 1673-ban elvétetvén, isteni szolgálatuk, mint országszerte, ugy itt is be lőn szüntetve. Az 1681-ik évi 26. t. cz. folytán Vasmegye protestansai vallás gyakorlatukat Nemes-Csóban kényszeritetvén tartani, a megye fölső vidékének magyar, német és vendajku lutheránusai ide seregletteк lelki épülésben részesülendők, hol a kőszegi hitközségnek is megvala engedve, hogy ott templomot épithessen s lelkészeket tarthasson. Ennek következtében Nemes-Csóban két német és egy magyar-vend lelkész szolgálata mellett tarták az isteni tiszteletet egész 1783-ig, a mikor II. József türelmi parancsára, a korábbi viszontagságok alatt megszünt protestans gyülekezetek országszerte ujra vissza állittatának. A kőszegi ágostai evangelikusok tovább egy századnál, nem csupán a vallás gyakorlatában valának korlátozva; hanem egyéb más szorongatásokat is szenvedtek. A többek között még 1769-ben, ha a csói evangelikus lelkész, bármily ügyben a város küszöbét átlépte, kötelezve volt magát a városbirónál jelenteni, ki azután egy városi hajdut rendelvén fölvigyázó kiséretül melléjé, ennek szigoru felügyelete alatt időzhetett estig a városban. 1773-ik évi junius 19-én Asboth János nemes-csói evangelikus lelkésznek egészsége helyreállitása tekintetéből a városbani tartózkodást 14 napra a tanács oly feltétel mellett engedte meg: ha ez magát ezen idő alatt visszavonultan békésen viselendi. Lassanként a türelmetlenségi szigort enyhébb rendszabályok váltották föl, s már a következő évi deczember 23-án helytartótanácsi parancs folytán meghagyatott: hogy a protestans lelkészek a városba akadálytalanul beeresztessenek. Végre 1781-ik évi deczember 3-án

[1]) Városi levéltár és jegyzőkönyvek.

a helytartó tanács egy ujabbi rendeletével megengedte a protestans lelkészeknek utlevél nélküli szabad utazhatást. A protestantismust korlátozó bilincsek azonban legnagyobb részben csak 1783-ban hullottak le, s ekkor a kőszegi hitközség Ludwigh Sámuel és Strobl tulajdonosoktól egy tágas alkalmas tért megszerezvén, mostani tekintélyes imaházát erre épitette.

Kőszeg ágostai hitvallásu egyház községe a dunántuli egyház kerület hatósági köréhez tartozik, és igazgatása a hazai törvények alapján önkormányzati és képviseleti, melyet saját gyülekezeti üléseiben egy — három évre választott világi felügyelő elnöklete mellett — gyakorol. Az egyházi tanácstagok közgyülésileg választatnak. A kőszegi egyház, a kerület irányában, ennek egyházi rendszere értelmében, mint egyházi hatóság esperességi jogokat élvez, és magát a kerületi gyüléseken saját küldöttje által képviselteti, nem különben a superintendenssel is hivatalosan közvetlenül érintkezik. Népnevelési, oktatási ügyeit egy külön iskolaszék kormányozza.

A Kőszegen müködött evangelikus lelkészek névsorát illetőleg sajnálattal kell fölemlitenem, miszerint azt minden kutatásom daczára csak hézagosan közölhetem. A mennyire levéltári följegyzések, nyugták, levelezések nyomán kipuhatolható vala a magyar és német hitgyülekezetek régibb lelkeszeinek névjegyzéke a következő:

1570. Semley Simon.
1584—1593. Bathay István magyar.
1585. Heibner Simon német.
1592. Buschen Amand német.
1595. Hannenreuther Raphael német.
1597—1599. Kőszeghy Mihály magyar.
1602. Welther János német.
1612. Hartlieb György német.
1614. Grünberger András német.
1625. Feyer (Fejér) János magyar.
1627. Dosner Kristóf német.
1634. Khern Ferdinánd német.
1642. Müller Mátyás német.
1646. Csukha Márton magyar.
1659—1662. Klesch Daniel német.
1663—1665. Löher Kristóf német.
1665—1666. Gerner Mihály német.
1663—1665. Fistrovits Gergely magyar.

1666—1671. Fekete István magyar. A pozsonyi törvényszék elől Szászhonba menekült, honnét 1681-ben visszatértekor rövid ideig Ostfy-Asszonyfán lelkészkedett, innét menekülni kényszerülvén, elfogatott, előbb Bécsbe, aztán Pozsonyba bebörtönöztetvén, Kollonits Lipót kamara elnök buzditására 1683-ban hitét változtatta.[1])

1668. Pihringer Keresztély német.

1671. Gartner Menyhért német.

Az ágostai evangelikus hitközség vallás gyakorlatának Kőszegen eszközölt beszüntetése után, az itteni hitközségnek, Nemes-Csóban alkalmazott és fentartott lelkészei.[2])

1701—1705. Fridelius György Daniel. 1705-ik évi decz. 8-án a Rákóczy hadak támadásakor golyó által elesett.[3])

1706—1710. Fermann Gottfried.

1710—1713. Kastenholz János András.

1713—1715. Musser Samuel.

1715—1716. Terber Henrik.

1716—1724. Gieseke Pál. Eredetileg Kőszeghy, ennek fia Miklós, atyjának elhalálozása után, Némethonba költözött, s 1745. Lipcsében a theologiát tanulta. Némethon vele jeles költőt nyert. Költeményeit barátja Gärtner 1767-ben adta ki. A müvelt, tudományos, becsületes férfiu, kora nevezetesb iróinak Hagedornnak, Klopstocknak stb. barátságát birta. Ez utóbbi „Wingolf" költeményében neki emléket állitott.[4])

1724—1738. Cless Lajos Frigyes.

1738—1741. Bitroff Pál.

1741—1744. Maternus Kristóf Márton.

1744—1757. Serpilius Henrik Theophil.

1757—1766. Kherling András.

1766—1771. Gamauf Samuel.

1771—1772. Hajnóczy Samuel.

1772—1783. Wohlmuth Ferencz Károly.

1783—1784. Asbóth János Gottfried.

[1]) Idevonatkozó közleményemet lásd: Századok. 1876. évfolyam.

[2]) Michaelis Izidor evangelikus lelkész szives közleménye után.

[3]) Magyar történelmi emlékekben. Ritter kronikája. 27. k. 492. lap.

[4]) Klopstock odái. 1776. 2. k. 94. lap.

A kőszegi ágostai evangelikus hitközség vallás gyakorlatának vissza állitása után Kőszegen alkalmazott evangelikus lelkészek.

1784—1810. Kárász Ádám.
1783—1815. Artner Keresztély Honor
1810—1842. Schneller Lajos.
1815—1864. Michaelis Frigyes.
1842—1876. Schneller Vilmos.
1864—1874. Michaelis Izidor helyettes.
1874—1876. Michaelis Izidor.

Előbbi időkben rendesen egy német s egy magyar hitszónok volt alkalmazva; a hitközség vallás gyakorlatának vissza állitása után pedig két német lelkész szolgálata mellett tartatott az isteni szolgálat, a magyar ajkuak számára külön lelkészi állomás most nincsen rendszeresitve, hanem ezek részére az elemi tanodák egyik tanára, — ki egyszersmind hittudor — tartja a magyar hitszónoklatokat.

Izraeliták zsinagogája.

Régibb törvényeink tilalmazván az izraelitáknak a városokban való települést, Kőszegen a jelen század derekáig a zsidóság egy két családra volt szoritva, s ezek minden tekintetben osztoztak hitsorsosaiknak országszerte éreztetett nyomasztó helyzetében. Mily szigoruan ragaszkodott Kőszeg a zsidókra vonatkozó hazai törvényeink határozatához, bizonyitja azon körülmény: hogy midőn 1753-ik évi január 2-án a helytartó tanács a város kebelében lakózó zsidók névjegyzékét fölterjesztetni kivánta, a városi hatóság egyszerüen azt válaszolta, hogy területén semminemü izraelita sem tartózkodik, de nem is tartózkodhatik: mert a város őket falai közé be nem fogadja. A szigoru nézetek azonban ugy látszik egy idő mulva enyhültek, miután a mult század utolsó tizedében, néhány izraelitának, köztük Schey Izraelnek és Spitzernek a letelepülésre engedelmet adtanak. 1801-ik évi september 1-én azonban már a község panaszt emelt a miatt, hogy a zsidók nagyon elszaporodnak, ingatlan birtokot szereznek, s a keresztényeket keresetükben megkárositják. Minek folytán a közgyülés a fentálló törvényekre támoszkodva elhatározta, hogy a zsidónak jövendőben a város területén birtokot szerezni tilalmas. Ebből kifolyólag egy lakháznak vételét — melyet Schey maga neve alatt egy lackenbachi zsidó számára vásárolt — megsemmisitette azon okból: mert a vevő zsidó volt. Lassanként a zsidóság a városban meggyarapodott.

különösen a forradalom utáni években több család telepedett le. Jelenleg az itt lakózó zsidók száma 177 főre megy.

Az izraelita község buzgalmával, ugy Schey Fülöp adakozásával diszes zsinagoga épült, melyet 1860-ik évben ünnepélyesen megnyitották.

V á r.

A kőszegi alvárt — a németujvári grófoknak közel egy százados birtoklása után — a 14-dik század harmadik tizedében királyaink tulajdonában találjuk, kik a vár őrizetére, védelmére, saját várnagygyaik által ügyeltek. Zsigmond király 1392-ben az alvárt a várossal együtt Gara Miklósnak és fivérének Jánosnak adományozta.[1]) I. Ulászló király 1441-ben Palóczy Simon főlovászmesterének és Guthy Országh Mihály főkincstárnokának adta.[2]) 1446-tól egész 1482-ik évig kevés megszakasztással Fridrik császár birtokába volt.[3]) Ez utóbbi év végén Mátyás királyunk visszahóditotta.[4]) de csak rövid ideig maradhatott az ország tulajdona, minthogy halála után Miksa császár és II. Ulászló versenytársak között uralgott viszályok következtében 1491-ik évi november 7-én Pozsonyban létre lött egyesség Kőszegvárt és várost Miksa császár birtokába juttatta, s ennél fogva osztrákhonhoz csatoltatott.[5]) E sajnos egyességet követő évben a császár a várt és várost Stettenbergi Prueschenk Zsigmond és Henrik testvereknek engedte át élethosziglani birtokul.[6]) I. Ferdinand király, mint német császár Jurisich Miklós várnagyának adta 1529-ben zálogképpen.[7]) mignem 1537-ben hadi érdemei jutalmául a várt minden tartozékaival együtt a hadi és politikai erényekben egyaránt jeles férfiunak és maradékainak adományozta.[8]) Jurisich egyenes örökös nélkül halálozván el, utánna Weispriach János, ezután ennek ismeretlen nevü veje — valószinüleg Teufel Kristóf — ismét ifjabb Jurisich Miklós és János testvérek, ezek magva szakadtával devecseri Choron János báró s utóbb ennek leánya Margit férjezett Nádasdy

[1]) Zsigmond királynak 1392-ik évi decz. 8-án kelt megerősitő okmanya. Budai k. kamarai levéltár fasc. 1512. Nro 26.

[2]) Városi titkos levéltár.

[3]) Teleky. Hunyadiak kora. 481. 482. lap. Varosi titkos levéltar.

[4]) Horváth Mihály 2-ik k. 519. lap. Szalay 3.ik k. 311. lap.

[5]) Szalay. 379.

[6]) Firnhaber Frigyes 131. 132. lap. Cs. osztrakhazi és allami levéltár utau.

[7]) Városi titkos levéltár.

[8]) U. o.

Kristófné, végre pedig a Széchy grófok valának a vár zálogbirtokosai.[1]) Az előszámláltaknak, ugy a Széchy családnak zálogbirtoklása alatt egész 1649-ikig, midőn a vár, a várossal hazánkhoz visszakapcsoltatott, s egyszersmind az utóbbi a sz. k. városok sorába emeltetett, mindkettő alsó Osztrákhon tartozmányaiként tekintetett, s ennél fogva mindennemü ügyeik a német törvények szerint a bécsi k. kamara által intéztettek el. III. Ferdinand a várt tartozékaival együtt 1650-ben a 30 éves háboruban tanusitott érdemeiért Széchy Dénes grófnak adományozta. A Széchyek fiu ágának kihaltával, Széchy Juliana — férjezett Kéry Ferenczné, — Margit — férjezett kissennyei Sennyei Ferenczné — és Mária örökösödtek Kőszegvár és uradalmában. Az örökösöktől 1695-ben Eszterházy Pál herczeg a tulajdont örökjoggal megszerezvén,[2]) jelenleg a vár tartozmányaival egyetemben a herczegi család hitbizományi javaihoz tartozik.

Kutforrásaink következő kőszegi várnagyokról tesznek emlitést.

1276. Bullo.[3])
1310. Miklós mester.[4])
1328. Desen.[5])
1331. János, másként András.[6])
1336. Tihance gróf.[7])
1346. Mihály, másként Lesehenö.[8])
1374. Frank kónya bán fia.[9])
1385. Frank mester.[10])
1387. Heron de Jachn.[11])
1395. Peten Tamás.[12])
1404. Vathy László.[13])
1455. Perniehaten Krabatosdorf.[14])

[1]) Városi titkos levéltár.
[2]) U. o.
[3]) Fejér. VII. 5. 424.
[4]) Fejér. VIII. 1. 391. Városi titkos levéltár.
[5]) Fejér. VIII. 7. 209.
[6]) Fejér. VIII. 3. 524. 525.
[7]) Fejér. VIII. 4 209.
[8]) Fejér. I. 1. 453.
[9]) Városi titkos levéltár.
[10]) Városi titkos levéltár.
[11]) Fejér. X. 1. 389.
[12]) Szopori Nagy Imre gyüjteménye. I. k. 97. lap.
[13]) Városi titkos levéltár.
[14]) Hevenesi LIII. 84. lap. Nagy Imre gyüjteményében

1484. Botyanyi Boldizsár.[1])
1490. Tchonackhy Albert.[2])
1514. Maraxi Péter.[3])
1529. Jurisich Miklós.[4])

A vár emeletes hoszszas négyszögü épületet képez, melynek éjszak-keleti, és kelet-déli sarkain magas négyszögletes tornyok emelkednek. A németujvári grófok által a 13-dik században épült eredeti vár, — a hajdankor háborgásai, a török ostrom rombolásai, az idő viszontagságai által sokat szenvedvén, — csekély részben kijavitatott, nagyobb részben pedig lebontatván, alapfalaira a mostani várt épitették, mely az idők folyamában sokszerü átalakulásokon ment által. Egy a városi levéltárban található szemle szerint, melyet 1586-ban cs. biztosok, Kőszegváros tanácsa és szakemberek vegyesen telyesitettek, összesen a várban 15 tágas szoba, egy nagy étterem és egy más nagy terem, 14 lakkamra, tágas pinczék, magtárok és istállók valának. A várnak mind a négy sarkán tekintélyes tornyok állottak. A kelet-déli sarkon lévő tornyon óra volt. Jelenlegi külalakját nagy részben az 1777-ik évi junius 9-én történt elhamvasztása után nyerte. Eredeti, vagy régibb kori állapotában a vár mindegyik sarkán gömbölyü tornyokkal volt ellátva, melyeknek ketteje a vár dél-keleti és dél-nyugoti szögletén csonka állapotban most is látható. Hajdankori falainak egyes maradványai szinte fölismerhetők, nyugoti falazatán, mely jóval magasabb volt, egykor erkélyek valának alkalmazva, melyeknek talpkövei most is szemlélhetők. A belváros udvarára szolgáló, nyugotnak tekintő fal párkányzata, románkori fogtagozat utánzásra mutat. A várkápolna ódonszerü szerkezete, az udvarra nyiló terjedelmes szép pinczék figyelmet érdemelnek. A belváros kapujának balszárnyán török lópatkó van fölszegezve, ettől pedig balra a kapun belül egy ódon vasajtó nyilik, mely fölött nagy csont darab — hagyományilag óriás lábcsont — van fölfüggesztve, a török hadsereget kisérő tevék egyikének hulla része, vagy pedig a mi még elfogadhatóbb, azon tevék csont maradványa lehet, melyeket Choron Margit özvegy Nádasdy Kristófné a 17-dik század elején kőszegi várkertjében ápolt s szerecsen foglyai által őriztetett.[5])

[1]) Városi titkos levéltár. Nagy Iván. I. k. 239 lap.
[2]) Firnhaber Frigyes. 99 lap.
[3]) Városi titkos levéltár.
[4]) U. o.
[5]) Choron Margitnak folyamodványa Mátyás osztrák főherczeghez, melyben panaszkodik, hogy a kőszegi polgárok gyermekeinek cselédjeit bantalmazzák, három török foglyát halálra verték, egy szerecsenjét pedig, ki a várkertben teveit őrizte, egy kőszegi szőllőmives fejszével megsebesitette. Városi levéltár.

Szent benedekiek székháza és gymnasiuma.

Sz. Jakab egyházzal közvetlenül összekötött egykori jezsuita, most sz. Benedek rendiek székháza, úgy gymnasiuma, mint másutt már érintettük, Kollonits Lipót kamara elnök, de főképpen Széchenyi György győri püspök, később kalocsai érsek buzgóságának köszönik fölállitásukat.

A jezsuita atyák letelepülésük után rövid idő mulva 1675-ben a székház és gymnasium épitkezését megkezdették, és öt év alatt be is fejezték. A két emeletes székház homlokfalával nyugotnak tekint, mig a vele szoros összeköttetésben álló egy emeletü gymnasium annak észak-keleti sarkát képezi, s fölnyuló magas diszes homlokzatával délnek néz. A székház, nemkülönben a gymnasium a jezsuiták épitkezési modorában, vagyis a baroque styl szellemében van emelve. A gymnasium hat tágas, magas és világos tanteremmel bir, melyeknek ablakai keletre nyilnak, s a mostani négy tanosztály számára megfelelő kényelmes helyiséget nyujt. Az első és második osztály földszint, a harmadik és negyedik pedig az első emeletben vagyon elhelyezve, hol a legtágasabb terem — melyet az előtt a hatodik, vagy költészeti osztály foglalt el, s magas szekrényben álló oltár diszitett — jelenleg rajztanoda helyiségül használtatik, a harmadik osztály egykori helyisége földszint tornászati teremmé alakitatott át.

A volt hatodik osztály ajtaja fölött a falban Niczky Kristóf gróf dombormüvü mellszobra van beeresztve ezen fölirattal: „C. Christoforo. Nitzki. J. Ord. S. Steph. Commend. S. C. R. Et. A. M. J. St. Cons. Com. Temes. Supremo. Prov. Jaur. Et. Q.-Eccl. Stud. Praesidi.

Sum. Judicum. In. Ord. Redactis. Sent. Composito. Jazige. Sclavonia. Ponte. Et. Aggere. Perenni. Ad. Eszek. Hung. Juncta. Prov. Temes. Patriae. Restituta. Supr. Scientiar. Sede. In. Regiam. Budensem. Translata. Episcopo. Et. Colleg. Sacerd. Eccl. Chanad. Aedibus. Num. Aere. Auctis.

Coel. Piller. E. Schol. Piis. Ab. Instauratis. Litteris. J. Gymnas. H. R. Direct. Ordin. Sui. Nomine. H. M. Gr. P. CIↃIↃCCLXXX.

A gymnasium épületének a városház terére néző homlokzata földszin jobbra és balra egy egy ajtóval van ellátva, melyeknek csak egyike a balfelől lévő szolgál bejárásul, a másik pedig vakajtó. A bejárásul szolgáló ajtó fölött: „Juventuti patriae“, a

másik vakajtó fölött folytatólag: „et bonis artibus“ fölirat áll. Mindegyik ajtó fölött az emeletben egy egy ablak, ezek között csinos erkély van alkalmazva, mely fölött a falban Mária Terézia király dombormüvü mellszobra koszoruban alatta ezen föliratttal:

M. Theresiae. A. P. F. Instauratis. Apud. Lit. C. C. R. R. Schol. Piar. CIↃDCCLXXX.

Az összes homlokzat egy falat képez, melynek közepe két oldalánál magasban kinyulik, e két oldalon a két ablak fölött a fal szegélyén I. Ferencz és II. József, a közepén pedig — Mária Terézia említett dombormüve fölött — I. Rudolf kőből faragott mellszobrai állanak.

A gymnasium museumában — mely a székház második emeletében vagyon elhelyezve — egy római tégla, egy vizvezető cső fekete agyagból a szent Vid hegyi római vizvezetékből, néhány csontdarab valamely nagyobb gerinczes állat hullájából, meglehetős madárgyüjtemény, ásvány, physikai eszközök és egyéb tanszerek tára találtatik. Ezeken kivül, mintegy 2000 darabra menő, részint római, magyar, részint egyéb nemzetek érmeinek eredeti, ugy utánzott példánya, továbbá egy barna csikos török korsó, — mely állitólag 50 év előtt az ó-háznál (ó-vár) leletett, — római üveg és cserép lámpa, egy ódonszerü kulcs „Frankó-Burgau“-ból, régi vas sarkantyu Zalamegye Hencse helységéből, egy pár barbarkori bronzdarab t i. egy füles tokos kelt szekercze és egy meggörbitett vésü őriztetik.

Tanácsház.

A község tanácsháza a város legrégibb s legnevezetesb épitményei egyikének tekinthető. Keletkezési idejének semmi biztos nyomára sem akadhatunk ugyan, de hihetjük, hogy már a 15-dik század derekán, vagy már előbb is emeltettek egygyes falai; nagyobb belterjedelmét, külalakját, mostani homlokzatának magasságát pedig bizonyosan későbbi kornak, talán az 1710-ik évi october hó 29-én pusztitó tüzvész utáni épitkezésnek köszöni. A földszini helyiségek épitési alakja, ódon boltozatai, nem különben az épület északi oldalfalazatának a 4-dik számu Mesko-féle ház kapuszinébe nyiló csinos góthablakja, azon feltevést igazolják, hogy a tanácsház földszini része, a város emelkedésének régibb időszakából származik; mikor a keletre néző alsó helyiséget — melynek fele részét most a pénztári hivatal képezi — valószinüleg tanácskozási teremül használták. Azon részt, mely a pénztári hivataltól falazat által van elválasztva, 1626-ban boltozattal látták el.

1649-ben pedig a talajzatot eltávolitván, az alatta lévő pinczével egyesitették, honnét a mostani pénztári helyiségbe — hol a város borai mérettek ki — közvetlen összeköttetést eszközöltek.

Az első emeletben jelenleg használt tanácstermet boltives diszes menyezet boritja, oldalfalain pedig I. Lipót és III. Károly életnagyságu, — II. József császár, Mária Terézia, I. Ferencz, V. Ferdinánd és Ferencz József királyok olajfestményü mellképei, Deák Ferencz, Battyányi Lajos kőnyomatu arczképei, egyéb kisebb alkalmi képekkel függenek. A terem falára van még illesztve, egy mult századbeli olajfestmény, mely Kőszeg várost akkori állapotában ábrázolja. A kép származásának okát a rajta levő ezen felirat ismerteti:

SaCrae VIrgInI Rötensl. sanCtIs WenDeLIno.
aC LeonarDo PeCorIs LVe PerICLItans Vrbs
GInsIa VoVet.

A tanácsterem szilárd alkotásu asztalán — melyet 1765-ben Fournier János ajándékozott — fából készült feszület áll, talapzatán következő felirattal:

IesV ChrIstI sIt Vnlo praetorIo
GInsIensI CrVX DoMInI nostrI.

A tanácsház épületének keletre dülő homlokzata öt széles és magas ablakával a belváros főterére tekint, ablakai között dombor vakolat körök vannak alkalmazva, melyeknek két elseje üres, harmadikában Magyarország, negyedikében a császári ház, ötödikében pedig Kőszeg város czimerei 1712-től fogva, de többször megujjitva diszlenek.

Levéltár.

A tanácsház nyugoti szárnyában őriztetik a városi levéltár, — mely a történelmi, községi és magánügyi okmányoknak igen becses gyüjteményét tartalmazza, s minden esetre hazai városaink nevezetesb levéltárai közé tartozik. Első alapitását a város betelepitésének azon idejére, vezethetjük vissza, midőn Robert Károly 1328-ban, s utánna több királyaink a letelepült jövevényeket kiváltságokkal, fontos szabadalom levelekkel megajándékozván, ezeknek őrizetéről és fentartásáról kelle gondoskodni. Hol volt kezdetben, a még akkor csekély számu okmányokkal, ügyiratokkal biró levéltár helyisége? lehetetlen kitüntetni, mert ezt csak akkor lehetnénk képesek megjelölni, ha a tanácsház épülésének, berendezésének idejét adatok nyomán biztosan meghatározhatnók. Elfogadva azon

föntebbi nézpontot: miszerint a tanácsház épitésének első idejében tanácskozási teremül a földszinti helyiséget használták: akkor alig fogunk hibázni, ha a levéltár ősi helyiségül — azon szilárd boltives földszinti kis kamarát jelöljük, — mely ablakával nyugotnak az udvarra tekint, s még néhány évekkel ezelőtt az árvaszéki számadónak hivatalszobája volt.

Századok folyamában gyakran pusztitó tüzvészek, nem különben kényelmi igények folytán a tanácsház épülete is lényeges kiigazitásokat, átalakitásokat szükségelvén, a lakóságnak emelkedése pedig az ügyiratok tetemesb szaporodását vonván maga után, igen természetes, hogy a levéltár szük helyiségét mással, nagyobbal cserélték föl. A hagyomány és élő tanuk bizonyitásai által annyit tudunk, hogy a jelen század elején a levéltár azon szobában volt őrizve, a mely jelenleg a városi rendőrkapitány irodája. Ezen helyiség czélszerüetlenségét a község tapasztalván, 1829-ik évi deczember 9-én tartott közgyülésében elhatározta, hogy a levéltári irományok a község, vagy is kültanács tanácskozási termébe helyeztessenek el, az eddigi levéltári helyiség pedig procuratoriavá változtassék át: a kültanács számára ellenben jövő tanácskozási teremül, a tanács ház hátsó épületében levő egyik szoba, — hol a városi harangozó lakott — jelöltetett ki. Ezen tervezett áthelyezést, ismeretlen okoknál fogva azonban nem foganasitották, s csak a 48-dik forradalom lezajlása után, midőn az alkotmányos közegek müködése beszüntetett, vándorolt a levéltár a község vagy kültanács által eddig használt tágasb, kényelmesb terembe, hol azon időtől fogva a jelen pillanatig a városi főjegyző ügyelete alatt őriztetik. Jelen helyisége a levéltárnak egy a város tanácstermének nyugotra nyiló ajtajával szemközt levő, vasajtóval elzárt, vasablaktáblákkal és rácsokkal védett elég világoságot nyujtó, délnek néző három ablaku, hosszukás négyszögü száraz szobából áll, mely tüzvész és betörés ellen kellő biztonságot szolgáltat. Itt őriztetik az ugynevezett „titkos levéltár“ is, egy négyes zárral elcsukható és 1734-ben készült vas szekrényben, mely ismét egy más vörös réz szekrényt foglal magában. A külső vasszekrény négy kulcsa közül egyike a polgármesternél, három pedig külön egy egy tanácsnoknál van letéve, s csak együttes jelenlétökben zárható föl, a történetbuvár használatára azonban mindenkor a legszivesb előzékenységgel fölnyittatik. Ezen vasszekrény vagy titkos levéltár tartalmát a város legfontosabb szabadalom levelei, okmányai s Kőszeg város 1532-i török ostromának egyidejü kézirata képezi. A titkos levéltár okmányait szopori Nagy Imre, volt ker. táblai, később legfőbb tör-

vényszéki ülnök számról számra kivonta, rendezte és csomagolta. A szabadalomleveleknek és egyéb okmányoknak nagyobb része a város adó, borkereskedés szabadságára, vámmenteségére vonatkozik, s 178. számmal 10. csomagban vannak öszekötve. Ezek között a legfontosabb a kiváltság levelek 1336. 1426. 1448. 1478. 1483. 1484. 1527. 1532. 1533. 1535 1546 1598. 1600. 1609. 1623. 1647. és 1648-ról valók, mely utóbbi években Kőszeg hazánkhoz viszacsatoltatott és 1649-ben a szabad királyi városok sorába emeltetvén, mint illyen törvénybe iktatatott. Továbba 1691. 1765. 1785 stb. szóllók, mely okmányok részint a város régi szabadalmainak megerősitését, részint ujabbak adományozását tartalmazzák.

A szekrényben ezeken kivül egy bronzsarló, egyike azoknak, melyek a város mögött emelkedő hegygerinczen kőfejtés alkalmával egy szirtüregben lelettek, továbbá a város pecsétnyomói különböző időszakból, több emlékérem, és egy a kulcsos városok jelvényéül szolgáló nagy kulcs — őriztetnek. A titkos levéltár tartalmán kivül fülkés nyilt faszekrényben láthatók a város tanács. és község üléseinek 1573-ik évtől kezdett, egész 1649-ik évi april hó 9-ik napjáig, mint Kőszegnek hazánkhoz lett viszakeblezése idejéig német nyelven, ezentul pedig egész jelenkorunkig — II. József uralkodása, és a Bach korszak évei kivételével — magyar nyelven szerkesztett jegyzőkönyvei, a régiebbek részben ódonszerü ékitményü, arany lombozatu bekötésekben. Ezen a város községi életét, viszontagságait rajzoló, helyenkint az események benyomásai alatt szerkesztett jegyzőkönyvek mellett nagy menyiségben találhatók a város törvénykezésére, adóügyére, számadásaira, egyes családok birtok és jogi viszonyaira vonatkozó iratok; egy terjedelmes boszorkány per a mult század derekáról részletes tanu vallomásokkal, s egy szőllő könyv, melyben 1740-től kezdve egész napjainkig, évről évre a szent György napján mutatkozott szőllőhajtás lerajzolva s az évi bortermés följegyezve van. Továbbá a jurisichek, széchyek, Kőszeg vára egyéb birtokosainak bormérési joga érdemében váltott levelezései, ugy más kisebb nagyobb érdemü iratok, melyek a város szellemi, erkölcsi fejlödéséhez, a vallásfelekezetek egymás iránti viszonyaihoz, a divatozó szokásokhoz, a községi és társas élet különbféle fokozataihoz, az ipar és kereskedelem jelenségeihez, az előitélet és babona kinövéseihez nem egy becses adalékot szolgáltatnak. Ezeknek tetemes része a szoba közepén álló, s egykor a kültanács által használt nagy asztalon vannak elhelyezve.

A levéltár ajtajának átellenében és közelében lévő ódon almáriomban, s az ablak melletti szekrényben összecsomagolt

állapotban minden tárgy és időrend figyelembe vétele nélkül vannak vegyes tárgyu levelek, rendeletek elhelyezve, köztük: Zrinyi György végrendeletének 1626-ik évi deczember 14-én kelt fogalmazványa. Eszterházy Miklós nádor, Széchenyi György érsek, Nádasdy Tamás, Pál és Ferencz, Kollonits Lipót, Lippay György, Batthyányi Boldizsár, Thurzó György, Zrinyi Péter és mások levelezései; legbővebben azonban Rákóczy Ferencz mozgalmából eredő hadi parancsok, nyilt és magán levelek, különösen Kisfaludy György, Eszterházy Antal és Dániel, Hellerpont János főhadi biztos, Andrásy István, Chernel Gábor, Csáky Mihály, Bezerédy Imre, s több más nagyobb és kisebb szereplők tollából, melyek a nemzeti mozgalom dunántuli eseményeire tájékozó világitást deritenek; s még sokkal jelentékenyebb anyag zsákmányban részesülhetne itt a történetbuvár, ha a háborgós idők okozta zavarok, ugy az 1710-ik évi augusztus hó 11-én dühöngő tüzvész — mely a tanácsházat elhamvasztotta — a levéltár számos becses iratait megnem semmisitették volna. Szerencse, hogy ez alkalommal Krugovics Mihály jegyző, a levéltár megmentesére sietett, s egy hajdu segélyével a már-már elharapódzott lángokat elfojtván, a nagyobb veszélyt elhárithatta.

A lévéltár közlött irott tárgyain kivül, némely érdekes régiségi ereklyéket is tartalmaz. Itt őriztetik Jurisich Miklósnak a török ostrom alatt használt, most már meglehetősen szétrongyolt zászlója; egy más 1644-ik évből jó karban lévő lobogó, mely alatt Eszterházy Miklós nádor vezénylete alatt a kőszegiek Rákóczy György hadai ellen valának kiindulandók; egy a város sánczárkában talált kurucz gránátos süveg rézlemeze, melyen Rákóczy Ferencz czimere és a „pro gloria et patria" körirat szép munkában látható; egy késsel fölszerelt tőr, melyel a hagyomány közlése szerint Hermann kőszegi várnagy — ki a török ostrom alatt a várt és várost álnokul az ellen kezére akarta játszani — menekülés közben a város fölső erdejében, az emlékére elnevezett „Hermann" hegyi forrásnál elevenen megnyuzatott[1]; egy 1479-ik évi kiadásu miniature festményekkel diszitett csinos biblia; az egyenruhás polgárságnak 1805-ik évi és egy 1847-ben fölszentelt zászlója; egy hohér pallos, egyik oldalán kerék, a másikán bitófa bélyeggel, melyet a város az 1662-ik évi január hó 28-án elhalt Kiliany városi hohér özvegyétől vásárolt meg; végre egy tollal

[1] Hörmann (s nem Hermann) Mihály kőszegi várnagy, előbb Bocskay, utóbb Bethen hive, 1621-ik évi május 27-én Colalto cs. hadparancsnok katonai által végeztetett ki. Lásd: A vasmegyei régészeti egylet 1876-ik évi jelentésében, erre vonatkozó közleményemet.

rajzolt kép, mely Lipót király fejével a „psalmi poenitentialest" ábrázolja. A mű készitője Püchler János linczi lakós, ki Kőszegen lakozó rokonainak látogatása alkalmával ajándékozta ezt a városnak.[1])

A városi levéltárt fölsőbb rendelet folytán 1789-ben Dallos György, kerületi táblai gyakornok részben rendezte, 1820-ban pedig Pernhoffer János válalta magára ennek szabályozását, de csekély sikerrel; később a levéltárnak jelen helyiségbe lett átszállitásakor mások is foglalkoztak hason föladattal, de az iratoknak hiányos, czélszerüetlen beosztása, szám és kornélküli szabálytalan elhelyezése, s általános rendetlen állapotja, a rendezőknek nem csak avatatlanságát, de hanyagságát is tanusitja, és a mi kevés rend a levéltárban van, azt kétségtelenül a közelebbi kezelésnek kell tulajdonitanunk, rendesebb beosztását, pontos lajstromozását pedig jövő intézkedésektől reménylhetjük, de meg is várhatjuk: mert a megelőzött nemzedékek a levéltárral oly becses örökséget hagytak reánk, mely bizonyosan megérdemli, hogy ennek nagyszámu, jelentékeny értékü történelmi kincsei éber figyelemmel őriztessenek, mentül előbb szakavatott egyén által szabályszerüleg rendeztessenek, hogy a történet buvár tanulmányozására, a tudomány javára jövőben kényelmesebben, biztosabban fölhasználható adat kutforrásul szolgálhasson.

Á r v a h á z.

Az épület nyugoti oldala — a mint föllebb emlitettük — a nemes czélra megvásárolt „arany korona" vendéglő falaira épitetett. Éjszaki, ugy keleti homlokfala a belvárost övedzett, s a város tulajdonához tartozott bástya körfalára lőn emelve. A számos, elég tágas szobákból álló emeletes épület legkisebb épitészeti érdeket sem kelt. A földszini ebédlő terem falán Adelfy Antal kerületi táblai elnök és Kelcz Imre egykori jezsuita, később győri kanonok, az árvaház főalapitóinak olajfestményü arczképei függenek. Az épület keleti homlokzatán lévő császári sas, József császár idejéből származik, a mikor az árvaházat a kerületi tábla használván hivatalos helyiségéül, az mint a cs. hivatal jelvénye oda alkalmaztatott. 1848-ban lelkesült ifjak a sast eltávolitották, csupán az ország czimerét hagyván meg. Az ostrom állapot kezdetekor azonban a sas régi helyére ismét visszatétetett.

[1]) Városi levéltár mellékirományai.

Nemzeti tanoda.

A hitujitás elterjedése után a nagyobb részben protestans város elemi tanodája egész 1673-ig a szent Jakab egyház átellenében lévő lelkész laknak (20-ik szám alatti ház) földszini helyiségeiben volt. Miután az egyházak a katholikusok birtokáb a jutottak, a protestans lelkészek emlitett lakháza a katholikus plébánosnak rendeltetett lakásául. A fentebbi év april hó 17-én Ghillányi György cs. biztos meghagyására a katholikus tanoda czéljára cseitei Szabó János házát (Kliegl-féle ház, 47-ik szám alatt) a község megvásárolván és emeletre épitvén, egész 1841-ig itt részesült a zsenge ifjuság oktatásban. Minthogy kényelmetlen szük volta miatt e ház a legszerényebb igényeket sem vala képes kielégiteni, mulaszthatlannak ismerte a község a népnevelés czéljainak megfelelőbb helyiségről gondoskodni. Ennél fogva a város költségén Handler József helybeli épitőmester vezetése mellett jött létre az idézett évben a mostani elemi tanoda egyszerü bár, de elég kényelmes épülete.

Honvéd laktanya.

Épitése szinte a város költségén 1872-ik évben foganasitatván, a következő évben egy honvéd huszár század s a 73-dik számu gyalog honvéd zászlóalj használatára átadatott.

A város területén található nagyobb épületek közt megemlitendők még az egykori posztógyárból átalakitott „gőzmalom“ két emeletü épülete, melyet tulajdonosának bukása után egy magán részvény-társulat 20.800 frton megszerezvén, 1876-ban az itt tanyázó közös hadseregbeli lovas helyőrség egy részének elszállásolására bérletképen átengedett. Továbbá a két emeletü diszes „katonai növelde“ és végre a „Kalvaria egyház.“

Kalvaria.

A kalvaria egyház a város mögöttletén közvetlen emelkedő hegység nyugot-éjszaki fokán, homlokzatával kelet-délnek Sopron- és Vasmegye változatos kecsü vidékére tekintve, az összes tájkörnyezetnek uralgó fénypontja, s kétségenkivül hazánk kalvariái között egyike az érdekesebbeknek. E tulajdonságát neki sem épitészeti vagy régészeti becse, mint inkább kedvező regényes fekvése, nyájas három tornyu épülete kölcsönzi, mely a városhoz közeledőt, már távolról mosolyogva üdvözli. A kalvariához vezető ösvényen csaknem egyenlő távolban nyilt állomási kápolnácskák

vannak emelve, melyekben megváltónk szenvedésit ábrázoló kezdetleges művészeti festmények és szobrok állanak. A városból mintegy kis félóra alatt megközelithető kalvaria egyház, szőllősöktől, gesztenyésektől övedzett térzeten áll, melyre néhány szoborral diszitett 14 széles lépesőzet vezet föl. Az egyház előterét üdvözitőnk feszületje, jobbról és balról a latrok keresztjeivel foglalja el. A terjedelmes épület belseje, fő és mellék oltárai a mult század izléstelenségéről tanuskodnak. A kalvaria eredetét illetőleg egészen biztos adatokkal rendelkezünk. A jezsuiták meghonosulása után a mostani egyház helyén, a szőllőtmivelők, ugy az elmenő hivek buzditására 1686-ban egyszerü fa kereszt lőn emelve, melynek közelében Lada György nejével Sóós Annával szent Donátnak a szőllősök és mezőségek védszentjének tiszteletére 1715-ben egy kis kápolnát épitetett, mit a reá következő évben föl is szenteltek. Minthogy az emlitett régibb fa kereszt az idők befolyása folytán összeomlott, 1726-ban Losy Lipót jezsuita egy kőből faragott keresztet üdvözitőnkel, ugy szinte a hegység aljától kezdve arányos távolban, nyolcz kisebb fa keresztett állitott föl, melyeken fekete táblák valának alkalmazva Kristus kinszenvedését előtüntető festményekkel. A vallási buzgalom még melegebb kifejezésekben nyilvánult 1729-ben, midőn Rennich Pál jezsuita kezdeményezésére egy tekintélyes egyház épitése terveztetett. E szándék élénk viszhangra találván, különösen Pálfy Miklós nádor, a városi község, Svetics Jakab és József, ugy több magányzók támogatása, jelentékeny kegyadományok gyüjtése mellett eszközlésbe vétetett és még ugyan azon évi september hó 14-én Stefaits Mihály városi plébános és Benők Sámuel városbiró vezetésével kivonult tekintélyes körmenet jelenlétében az alapkő Kisóczy Mihály jezsuita házfőnök által ünnepélyesen fölszenteltetett. Ezután a városi plébános által tartott fényes isteni szolgálat bevégeztével Bartovits István és Kail Ferencz jezsuiták, az előbbi magyar, az utóbbi német nyelven szónoklottak. Ernyedetlen munkasággal folytatván a következő években is az épitést, vasár- és ünnepnapokat sem véve ki, a lakósok tömegesen vonultak ki a kalvariára, mindegyike egy pár keresztbe fektetett téglát vivén magával, csakhogy a buzgóság müve mentül előbb befejeztethessék, s ekként körülbelől 70,000 tégla lőn az épitkezés helyére fölhordva. Öt évet vett az épitkezés igénybe, mig nem az egyház 1734-ben, az ehhez csatolt remete lak, kertjének kőfalazatával 1735-ben elkészült. Az egyház belső fölszerelésére oltárokkali ellátására több évek valának szükségesek. A szent Donát oltárt Lada György nagylelküsége,

1737-ben 300 frt költséggel emelte, mely évben a padok s egyéb asztalos munkák is elkészültek. Az orgonát Sveties Jakab királyi ügyész 1740-ben 80 frton, a szószéket Mecséry Ferencz 1743-ban 100 frton szerezte be. Végre a fő oltárt 1745-ben állitották föl és Radostich Justina, néhai Faludi János özvegyének 100 frtnyi hagyományozása folytán 1746-ban ezüstezték és aranyozták meg, melyet az adakozónőnek kegyeletes emlékezetére következő föliratttal láttak el:

IVstI CrVCeM IVstIna IVsto ex aVro DotaVIt.

A kalvariához vivő ösvényen lévő állomási kő kápolnácskák 1763-ban állitattak föl, az egyház térzetének lépesőzete pedig 1775-ben készült.

1870-ik aug. 7-én 1½ órakor az egyház tornyait villám sujtván, ezek leégtek, de még azon évben helyreállitatván, a megujitott tornyu egyház továbbá is a vallásosság látogatott czélpontjául, a közel és távolabb vidék szembeszökő ékességéül szolgál. A remete lakban egész 1847-ig, mint az utolsó remete elhalálozásáig folytonosan remeték laktak, kik az egyház tisztán tartására ügyeltek, s általában egyházfi szolgálatokat teljesitettek. Az első remete 1735. lőn alkalmazva, Welsz Henrik gróf, elszegényült festő volt. A kalvariának tőkéje 2841 frt.

Kisebb kápolnák.

A vásárgyepen levő szent Lénárt kápolna, hagyomány szerint azon helyet foglalja el, hol az 1532-diki török ostromkor Ibrahim nagy vezér tábori sátra állott. Tőkéje 10 frt.

Szent Antal kápolnácska a posztó kallóhoz vezető uton 1172 frt tőkével.

Nepomuk szent János tiszteletére emelt kápolnák, egyike a Sopronba vezető uton közvetlen a Gyöngyös hidjánál. — másika a rohonczi utcza végén a temető irányában, Palocsay Jánosné, született Mesko Éva által emelve 84 frt tőkével.

Megemlitendők még a szent dömös apáczák és szürke nénikék kápolnái, melyek ujabb időben keletkeztek.

Szobrok, kő-keresztek.

Vallásos szobrai és kő-keresztjei között egyik sem bir régészeti, vagy müvészeti becsesel. A szobrok fentartására külön alapitványok szolgálnak, az összes kő-keresztek kiigazitására alapitott tőke 279 frtnyi összeget tesz ki.

A belváros városház terén álló „Boldog aszony“ szobrát a város költségén, Eisenkölbl soproni kőfaragó készitette. Ennek sarkain szent Joachim, szent Anna és szent József alakjai állanak ezen földirattal:

Nyugoti oldalán:

HonorI VIrgInIs
DeIparae RosarII
RegInae PosVIt
CoLossVM LIbera
RegIaqVe Vrbs
GInsIensIs.

Déli oldalán:

Regina Sacratissimi
Rosarii. Ora pro
Nobis.
1739.

A főpiacz terén álló szent Háromság szobor, a dögvész emlékéül 1712-ben lőn emelve. Fölirat rajta nincsen.

Szent Flórián szobor, a hasonnevü téren, 1810-ben állitatott. Alaptőkéje 250 frt.

Keleti oldalán ezen fölirat van:

Cives. Ginsiensis.
Incendio. Adflictati.
Tutelae.
Divi. Floriani.
Domos. Suas.
Voverunt.
M. DCCC. X.

Hátulsó nyugoti oldalán:

Renovatus.
1859.
74.

Szüz Mária szobor a koldus hidnál, mely megrongált állapota miatt 1869-ben javitatott ki. Tőkéje 23 frt.

A fapiaczon álló szüz Mária szobor csak részben olvasható, elvásott ezen földirattal:

Non ConfVnD . . . . .
AroVan IaM.
In VoCoVIte
Sal AR D.

Nem különben a belváros déli és éjszaki kijármatainál a 26., 85., 66. és 96-ik számu házak fülkéiben álló szobrok, a város legrégibb szobrai. Ezek hajdan a belváros fő kapuinál létező hidakon állottak.

Szüz Mária szobor a sziget-külvárosban, a szegény intézet templomának szomszédságában, hová 1875-ben állitatott, előbb a városi sörház mellett volt.

Fölirata keleti részén:

Inter
Para
Tutum
EIa
VIrgo DeIpara
pIe TIbI
SVppLICantIbVs
BenIgna Mater
AVXILIare.

Déli részén:

VIatores
HIC sVbsIstIte
VIrgInIqVe
pVrIssIMae
DICIte aVe.

Éjszaki részén:

CVLtVI HonorIqVe
VIrgInIs
sIne Labe orIgInaLI
ConCeptae
DeVotVs CLIens
DICat.

Szent kereszt szobor, mely a Sopronba vezető uton a városi vámház közelében áll ezen fölirattal:

BeLLIs
FerVentIbVs
AqVIsqVe Late
RestagnantIbVs.
CIVIVM
ADVnata PIetas
StrVXIt.

Czimer.

Kőszeg város czimere az anjou és jagello házból származott királyaink alatt egész 1446-ig következő volt: háromszögletü két részre osztott vért, melynek bal vörös mezőjében öt egész és három fél franczia liliom, jobb szinte vörös mezőjében Magyarország négy folyama látható „S. Civium D. O. Gunsa“ körirattal.[1]) Ugyan ezen czimert tünteti föl egy 1349-ben kiadott bevallási okmánynak zöld zsinoron függő pecsétje, mely „Sigillum de Ginsa“ körirattal van ellátva.[2])

Jelenlegi czimerét a városnak, — miután 1445-ben ezt fegyverrel uralma alá vette, — Fridrik császár 1446-ban adományozta, mely alkalommal szabadalmait is megerősitette.[3])

Ezen czimer régibb festményben a tanácsház főjegyzői hivatal szobájában, különféle hadi diszitményekkel ékitve szemlélhető, következő körirattal: „Adjutorium nostrum Deus“ 1532. és 1644. évszámmal. A czimeren: kék mezőben rácscsal ellátott bástya fal van, melynek két kapuja között bástya torony nyulik föl. A nyilt kapuk fölötti ajtót arany korona diszitti. Az összes czimert két angyal tartja.

I. Ferdinand 1532-ik évi november hó 29-én a török ostrom alkalmával tanusitott hősi védelem jutalmául a Kőszegieknek nem csak összes szabadalmaikat erősitette meg, hanem egyszersmind megengedte, hogy kiadványaikon vörös pecsétet használhassanak.[4]) III. Ferdinand pedig, midőn a város az országhoz visszacsatoltatott és a szabad királyi városok sorába lőn emelve, az eddigi czimer, ugy a vörös pecsét használatát szinte megengedte.[5]) Ezen időtől fogva a város a Fridrik császár által adományozott czimerrel él. Hivatalos pecsétnyomója a városnak magyar körirattal 1842-ik évi julius hó 1-én láttatott el.

Közigazgatás, törvénykezés.

Kőszeg helyhatósági életére vonatkozólag a multból csak annyit jegyezhetünk föl, hogy Osztrákhonba történt bekebelezése után közigazgatási és igazság szolgáltatási ügyeit egy választott biró vezette. A biró mellett segédképpen szerződésileg alkalmazott

[1]) Városi titkos levéltárban őrzött pecsétnyomó

[2]) Pannonhalmi levéltárban 85. cs. 16. 13.

[3]) Városi titkos levéltár.

[4]) U. o.

[5]) U. o.

jegyző működött, ki rendesen nagyobb képesitése folytán tényleg a város legfontosabb hivatalnoka volt.

A különféle törvénykezési, közigazgatási intézkedések fölött a bécsi cs. törvényszék és cs. kamara őrködött, hová a lakósok panaszos felülfolyamodványaikat, adózási és egyéb sérelmes ügyeiket orvoslás végett utalva valának fölterjeszteni. Hadi és védelmi intézményekben a város a császári várparancsnokság rendeleteinek vala alávetve. Midőn Kőszeg a házához visszacsatoltatott s szabad királyi városok sorába helyeztetvén, önálló törvényhatósággal ruháztatott föl, helyhatósági élete is egy egészen uj fordulatnak indult eleibe. Ekkor törvénykezésének, közigazgatásának ellátására majd több, majd kevesebb polgár hivatott meg azok közül, kik a városban háztulajdonosok valának, és társadalmi állásuk, vagy értelmi képeségük folytán a közügyek részvétére magokat érdemesitették. Ezek közül néhányan a beltanácsot, a többi nagyobb rész pedig a kültanácsot képezte. A beltanács a biróból, vagy időnkint a polgármesterből, majd több majd kevesebb tanácsosokból állott. A tizenhetedik században a beltanácsot rendesen 4 titkos és 14 más tanácsos képezte. A birói hivatal a város alapitásának már első idejében föl lőn állitva, mert 1343-ban okmányaink Miklós kőszegi biróról tesznek emlitést. Noha 1385-ben Nykkel mint polgármester jön elő, mégis ezen hivatallal egész 1701-ig nem találkozunk, a mikor Palugyai Gábor cs. kir. biztos e tisztséget először léptette életbe, ki Pammer Jánost a község élénk ellenzése daczára polgármesternek kinevezte. Ezen időtől fogva némelykor, de csak kivételképen akkor: ha a tisztujitás királyi biztosok közbenjárulásával történt, polgármesterek is választattak. A polgármesteri hivatal, mint rendes hivatal 1843-ban lőn fölállitva.

A kültanács a lakóság különböző osztályaiból szerveztetett, s majd 20 24 vagy 30, utóbbi időben pedig 60 élet hosziglan választott polgárból alakult. A közigazgatási, törvénykezési, gazdasági ügyek a városbiró, vagy esetlegesen a polgármester által kormányoztattak, ha ezen két hivatal, mint némelykor megtörtént egy személyben volt egyesitve. Ellenkező esetben a jogi ügyek a városbiró, a közigazgatásiak pedig a polgármester hivatalához tartoztak. Fontosabb tárgyak azonban az egész bel- és kültanács megegyezése és hozzájárulásával végeztettek el, ellenben peres ügyek rendszeres királyi leirat következtében a városbiró és még néhány tanácsos által rendeltettek elitéltetni. Kisebb, ugy nagyobb bünvádi esetekben szinte a beltanács itélt, miután a város a

pallos jogot I. Károly, nagy Lajos és Mária királyok által adományozott szabadalmak folytán gyakorolta.[1])

A biró, tanácsosok és egyéb hivatalnokok választása, ugy a kültanács kiegészitése — ha tagjai halálozás által megritkultak, vagy más okok miatt hivatásukat nem folytathatták — az egész községet, vagy is bel- és kültanácsot együttlegesen illette, az az maga magát egészitette ki.

A 17-dik és 18-dik századokban a tisztujitás évenkint szent György napján, később pedig rendesen minden harmadik évben ejtetett meg, gyakrabban királyi biztosok vezetése mellett. A beltanácsbeliek választhatási jogosultságához egész 1848-ig megkivántató kellék volt, hogy az illető értelmi képességén kivül a városban ház vagy egyéb ingatlan birtok tulajdonosa legyen. A kültanács elnökét, ugy alelnökét — kik népszószólóknak hivattak — saját testületéből választotta. Ugyan ezen testület hozzájárulásával választotta a beltanács az országgyülési követet, s mind azon városi hivatalnokokat, kik tisztujitás alá estek. Az országgyülési követ választásakor pártviszályok nem fordultak elő, a jelölt egyéniségében rendesen a két tanács megegyezett, s közfelkiáltással történt megválasztása.

Minden tárgyat, mely a város szabadalmait, javait, számadásait érintette, jóváhagyás végett a beltanács a kültanács elé terjesztette, s csak akkor juthatott az ügy döntő érvényre, ha ez az utóbbi testület helybenhagyását megnyerte.

Az igazság szolgáltatást kizárólag a beltanács törvénytudó tagjaiból alakult törvényszék eszközölte. Kőszeg mint szabad királyi város, az 1649. 39 40. és 1655. 110. t. cz. szerint a tárnoki városok közé soroztatván, polgári pereit a tárnokszékhez, innen az 1807. 9-ik törvény czikkely folytán egyenesen a hétszemélyes táblára fellebbezte. A folyó század előtti időkben az igazságszolgáltatás szomoru viszonyairól, a biróság félszeg eljárásáról nyilatkoznak a városi levéltárban találtató boszorkány és egyéb fenyitő perekben hozott itéletek, s azon barbár eljárás, mely szerint a vallomások kicsikarására, az ügyek földeritésére a vádlottak a legembertelenebb kinfaggatások által szoritattak. És fájdalom! ily bódult törvényszéki eljárás még a mult század derekán is fordult elő Kőszegen, midőn egy balgatag nőt boszorkányság vádja miatt hosszu kinzások után elégetéssel büntetett a végrehajtó hatalom.

---

[1]) Mária királynénak 1404-ben sz. Péter és Pál napján kőszegi várban kiadott szabadalom levelének 15-dik századbeli kivonata. Városi levéltárban.

Közbiztonsági, rendőri ügyek a város kapitány hivatalához tartoztak, ki egyszersmind a tanács végzéseit is foganatositotta.

A tisztviselőknek és egyéb hivatalnokoknak fizetése az idők viszonyaihoz képest különféle változásokat szenvedett. 1848 előtt a birónak fizetése: 200 frt. 24 öl fa, polgármesteré ugyan annyi, kapitányé 168 frt. 18 öl fa, főjegyzőé 250 frt. 26 öl fa, tanácsnokoknak egyenkint 150 frt. 18 öl fa, aljegyzőé 200 frt. 20 öl fa, főügyészé 50 frt. 20 öl fa, alügyészé 3 öl fa, iroda kiadóé 150 frt. 11 öl fa, két járulnoké 80 frt. 11 öl fa, irnoké 34 frt., pénztárnoké 350 frt. 8 öl fa, ellenőré 250 frt. 6 öl fa, irnokjáé 150 frt. 4 öl fa, másiké 34 frt., népszószóllóé 30 frt. 8 öl fa, alszószóllóé 8 öl fa, jegyzőé 5 öl fa, gyámatyáé 200 frt. 2 öl fa, ellenőré 150 frt., főorvosé 150 frt. 4 öl fa, sebészé 25 frt. 2 öl fa. A házi pénztárnak évenkinti kiadása 8—11.000 frt. között ingadozott.

Kőszeg város biráinak, polgármestereinek névszerinti jegyzéke a mennyire hiteles kutforrások alapján képes voltam összeállitani — következő:

1343. Miklós.[1])
1348. István.[2])
1349. Neunster, vagy Neustet Miklós.[3])
1353—1366. János filius Nicolai de Pula.[4])
1367. Miklós.[5])
1378. Pál.[6])
1380. Péter.[7])
1381. Layher vagy Rayher János.[8])
1385. Nykkel vagy Miklós, mint polgármester jön elő.[9])
14... Zakálos Péter.[10])
1406. Benedek.[11])
1437. Kolán István.[12])

---

[1]) Városi titkos levéltár. 2-dik szám.
[2]) U. o.
[3]) Péter borsmonostori (klastromi) apátnak 1349. tett bevallási okmányában Pannonhalmi oklevéltárban. 85. cs. 16. 13. — 1843. évi tudománytárban közölve.
[4]) Fejér IX. 3. 379. Városi titkos levéltár.
[5]) Városi titkos levéltár. 8. szám.
[6]) U. o. 11. szám.
[7]) U. o. 14. szám.
[8]) U. o. 14. szám.
[9]) U. o. 18. szám.
[10]) Nagy Imre (szopori) gyüjt. I. k. 116. lap.
[11]) Városi titkos levéltár. 25. szám.
[12]) U. o. 33. szám.

1532. Rempl István[1]) török ostrom alatt karján megsebesült.
1553. Nyreő Mátyás.[2])
1574. Inkhoffer Erhárdt[3])
1576. Fabier Kristóf.
1579. Khlein Tamás.
1584. Dauchner Pál.
1586. Plinkenöfen János.
1587. Hostódy Tamás.
1588. Dauchner Pál.
1592. Enyedy Fábián.
1596. Freysinger Mihály.
1604. Herbst Bálint.
1606. Freysinger Mihály.
1607. Csöky György.
1620. Erdős Péter.
1622. Pammer Benedek.
1624. Dauchner Márton.
1626. Hustoti (Hostódy) János.
1628. Pammer Benedek.
1630. Pintér János.
1632. Hostódy János.
1634. Pammer Benedek, ki a tisztujitáskor hivatalától visszalépvén, magyar és német nyelven bucsuzott el.
1635. Balázs Mihály.
1637. Marton Ferencz.
1639. Pammer Vid.
1641. Marton Ferencz.
1643. Pammer János.
1646. Marton Ferencz.
1647. Pammer János. Hivataloskodása alatt Kőszeg az országhoz visszacsatoltatván, a jegyzőkönyv magyarul lőn szerkesztve.
1649. Hostóti (Hostódy) János.
1650. Fayerabendt János.
1652. Hostódy István, ki meghalálozván, helyettesitetett.
1653. Fayerabendt János, utóbb pedig Pammer János.
1654. Pammer János.
1655. Novák János.

[1]) Városi titkos levéltár. Török ostrom kéziratában.

[2]) Városi titkos levéltár.

[3]) A következő névjegyzéke a biráknak a városi jegyzőkönyvből állitatott össze.

1659. Svetics András.

1662. Pammer Mihály.

1664. Svetics András.

1668. Pammer Mihály.

1670. Hodikus György.

1553-tól egész 1672-ik évig a beltanács és kültanács egészen protestansokból állott, ez utóbbi évben a 24 kültanácsbeliek közé a katolikusok nagy nehezen két katholikust Satler Péter és Konjáthy Mihályt beválasztották.

1674. Benők István, időközben meghalálozván, helyettes biró lett

1680. Simon János, kit egy hónapi hivataloskodás után követett

1680. Ujváry András, időközben elhalván, helyettesitetett.

1681. Nagy István.

1683. Fekete István a kath. vallásra áttért egykori evang. superintendens. A tisztujitás alkalmával müködő cs. biztos az előbbi tisztviselőket felfüggesztvén, Fekete Istvánt nevezte ki birónak, s egyszersmind az egész tanácsot katholikusokból alakitotta. A következő évben tartott tisztujitáskor Fekete István elmellőztetvén, biró lett

1684. Erdős János.

1691. Fekete János.

1692. Erdős János.

1693. Benők István. A tisztujitáskor Frank János cs. k. biztos — Tullmann János evangelikus halála folytán üresedésbe jött tanácsosi állomásban — Mesko Ádám katholikust, az evangelikusok erélyes tiltakozása ellenére megerősitette.

1696. Oliszer Károly.

1699. Svetics János.

1701. Svetics János. Palugyai Gábor cs. k. biztos, a polgármesteri hivatalt, a község ellenzése daczára életbe léptette, s ezen állomásra Pammer Jánost kinevezte.

1702. Benők István biró.

Pammer János polgármester.

1705. Svetics János.

1706. Svetics János, ki Rákóczy kuruczai által bántalmaztatván, s sulyos sebei következtében elhalálozott, utódjául helyetesitetett:

1706. Pámmer János.

1707. Pámmer János.

1709. Krugovich Mihály, ki egyszersmind a jegyzőséget is vezette.

1712. Krugovich Mihály.

Tisztujitási cs. k. biztos báró Mednyánszky Pál.

1714. Pammer János.

Tisztujitási cs. k. biztos Gosztonyi István.

1715. Pammer János.

Tisztujitási cs. k. biztos Gosztonyi István.

1716. Krugovich Mihály.

Tisztujitási cs. k. biztos Venier Bernát, ki fölsőbb parancs folytán a beltanácsban levő, s ujra megválasztott három evangelikus tanácsnokot nem erősitette meg, ámbár az evang. tanácsbeliek azt zajos fenyegetések közt követelték. Ennélfogva Szompt András, Fügh György és Ambrosy Sámuel a tanácsból kimaradtak.

1717. Pammer János.

Tisztujitási cs. k. biztos Venier Bernát.

1719. Pammer János.

Venier Bernát kir. biztos az egész bel- és kültanácsot katholikusokból alakitotta. Ezen alkalommal Krugovich Mihály jegyző, 23 évi hivataloskodása után visszalépett.

1720. Pammer János.

Majthényi János kir. biztos a kizárt 30 evang. községbeli tagokat a kültanácsba visszahelyezte. Jegyző Iwsits György lett.

1721. Lada György mint helyettes biró.

1722. Lada György.

Tisztujitási kir. biztos Venier Bernát.

1729. Benők Sámuel. Miután Lada György, a község élénk kérelmére, a birói tisztet többé el nem válalta.

1730. Benők Sámuel.

1731. Lada György.

1733. Benők Sámuel.

1737. Kanicsár Pál.

1739. Svetics József.

1747. Palocsay János.

1749. Svetics József, 1762-ben elhalván, helyettesitetett.

1762. Lada Ferencz.

1763. Lada Ferencz.

1764. Palocsay Ferencz, időközben elhalván, helyettesitetett.

1765. Lada Lerencz.

1766. Fodor Ferencz.

1768. Fodor Ferencz, időközben elhalván., helyettesitetett.

1768. Lada Ferencz.
1769. Kaczor János.
1773. Paar György.
1775. Strodler János.
1784. Paar György.
1785. Monsperger Ferencz.
1786. Paar György fölsőbb rendelet által lön ideiglenesen kinevezve.
1787. Paar György.
1790. Palocsay Antal.
1793. Strodler János.
1808. Stankovits János.
1810. Stankovits János, időközben elhalván, helyettesitett.
1810. Strodler János.
1812. Strodler János.
1813. Schildhauer János helyettes biró.
1814. Schildhauer János.
1820. Oppenrieder János.
1828 Leinbather Mihály.
1831. Leinbather Mihály, ki időközben elhalván, helyettesitetett.
1831. Schildhauer János h. biró volt egész 1838-ig, a mikor megválasztatott.
1838. Schildhauer János.
1839. Schildhauer János.
1840. Schildhauer János.
1841. Krug István helyettes biró.
1843. Ertl János v. biró.
Fügh Zsigmond polgármester, ezen hivatal ekkor rendszeresitetett.
1844. Ertl János v. biró.
Fügh Zsigmond polgármester.
A városbiró időközben elhalván, helyettesitetett.
1845. Nagy Károly h. biró.
Fügh Zsigmond polgármester.
1846. Nagy Károly h. biró.
Fügh Zsigmond polgármester.
1847. Nagy Károly h. biró.
Fügh Zsigmond polgármester.
1848. Raab István v. biró.
Nagy Károly polgármester.

1849. Raab István v. biró.
Nagy Károly polgármester.
1850. Raab István v. biró.
Nagy Károly polgármester.

Az alkotmány fölfüggesztése után:

1850. Kulcsár István polgármester néhány hónapig.
1850—1860. Slamatinger András polgármester.

Az alkotmány visszaállitása után:

1861. Kranz Sándor polgármester, egyszersmind városbiró.

Az ideiglenes kormányzat (provisorium) idejében.

1861. Stranzl János polgármesternek kineveztetett.
Kranz Sándor városbirónak kineveztetett.
Stranzl János polgármester elhalván, kineveztetett
1864. Kranz Sándor polgármesternek és egyszersmind városbirónak.
1866. Kranz Sándor polgármester és városbiró hivatalát elhagyván:
1866. Ege Miklós polgármesternek és egyszersmind városbirónak kineveztetett.

Az alkotmány visszaállitása után:

1867. Ege Miklós polgármesternek és egyszersmind városbirónak megválasztatott, ki hivatalától 1870-ben önként visszalépvén, a közgyülés beható ösztönzésére és kérelmére azt továbbá megtartani egyáltalában vonakodván, helyettesitetett
1870. Turcsányi Lajos polgármester.
Ullmann Sándor városbiró.

Turcsányi Lajos polgármester 1871-ben a szombathelyi törvényszékhez ülnöknek kineveztetvén, megválasztatott
1871. Ullmann Sándor polgármester és városbiró, ki időközben meghalálozván, megválasztatott
1872. Bierbauer Mihály polgármester.

Mintán az 1871. XXXII. t. cz. nyomán Kőszegen kir. járásbiróság állitatott föl, s ennélfogva a törvénykezési ügyek a város hatósága alól elvonattak, a városbirói hivatal, mint szükségtelen, be lőn szüntetve.

A korábbi tisztujitásoknál azon szokás divott, miszerint a községi, vagy kültanácsbeli tagoknak fejenkint 1 pint bor és

szarvasok (sütemény) lőnek kiszolgáltatva a városi pénztár terhére. Noha a k. kamara ezen visszaélést több izben eltiltotta, még is 1828-ban gyulácsi Farkas Antal kerületi táblai ülnök, mint k. biztos vezetése mellett megejtett tisztujitásnál, a község az régi szokást továbbá is fentartatni kérelmezte, mit ugyan a k. biztos eleinte határozottan ellenezett, de utóbb mégis a bornak és süteménynek kiosztogatását halgatólag eltürte, minélfogva 10½ akó bor és 172 szarvas árának költsége nehezedett a házi pénztárra. Végre 1838-ban ezen helytelen szokás az akkori tisztujitást vezető Csergheő Ferencz k. biztos által beszüntetett.

Városbirák, ugy polgármesterek megválasztásánál a plébánia egyház öreg harangja hirdette a közönségnek a véghez ment választást, minek megtörténtével az uj hivatalnok az egyházban ünnepélyes szertartással az esküt letette. 1813-ik évi september 24-én kiadott helytartó tanácsi leirat ezt oda módositotta, hogy jövendőben a biró vagy polgármester hitkülönbség nélkül a tanácsházban hiteztessenek meg. Az esküt letevő uj hatósági főnök kezébe a kormányzat jeléül buzogányt adtak,[1]) a városi kapitányt pedig — a védelem, a közbiztonság jelképeként — karddal övedztek.[2]) Ezen tisztujitási szertartások még jelenleg is gyakorlatban vannak.

Jelen közigazgatási hatásköréről a köztörvény hatóságok rendezéséről szóló 1870-ik 42-ik t. cz. körülményesen intézkedett, mely szerint a törvényhatósági képviselet, a közegek jelentősége, a tisztviselők választásának módozatai, nem különben a képviselő tagok és tisztviselők felelőssége szabatosan meg van határozva. Ezen törvényczikkely 21. §-a szerint a lakósok arányához képest a városi bizottmány — a szavazattal biró városi tisztviselőken kivül — áll 48 tagból, kiknek felét a város szavazattal biró közönsége által választott, másik felét pedig a legtöbb királyi egyenes adót fizető polgárok képezik.

Törvényhatósági közgyüléseit a képviselő testület szervezeti szabályainál fogva, minden hó első csötörtökén tartja: ezen kivül a bizottmány tagjai több állandó szakbizottságokban, ugymint: gazdászati, szépitészeti, árvaszéki, iskolaszéki stb. választmányokban müködnek, hogy a város érdekeit polgári köteleségükhöz képest minden irányban érvényre juttathassák.

A város évi kötségvetése 1876-a 56.996 frt 89 kr. kiadást,

[1]) A jelenleg használt buzogányt egy tolvajnal talált ezüst szelencze árán csináltatták 1764-ben.

[2]) A kapitányi kard 1724-ben készült.

47,716 frt 67 kr. bevételt, tehát 9.280 frt 22 kr. hiányt mutat föl, mely a 34,000 frt egyenes királyi adóra forintonkint 27 $^{1}/_{3}$ krajczár pótlékot szükségelt, a képviselő testület azonban 20 krajczár pótlékot állapitott meg, a 7 $^{1}/_{3}$ krajczárokat más módon reménylvén fedezhetni.

Az 1870-ik törvény értelmében 1872-ik évi ápril 2-án eszközölt városi szervezet folytán, a város közigazgatási és önkormányzati közegeinek létszáma, és ezeknek szabályozott fizetése következő.

Tiszti karnak tagjai:

1. Polgármester, ki egyszersmind árvaszéki elnök . .	1200
2. Rendőr kapitány	900
3. Főjegyző	800
4. Öt tiszteletbeli tanácsos fizetés nélkül	
5. Főügyész, ki egyuttal árvaszéki ügyész	400
6. Pénztárnok	700
7. Közgyám	200
8. Számvevő	200
9. Orvos	200

Levéltárnoki hivatal külön nem rendszeresztetett, hanem teendőit a főjegyző teljesiti.

Segéd és kezelő személyzet:

1. Pénztári ellenőr	600
2. Sebész . . . . , ...	40
3. Két irnok, kiknek egyike a polgármester utasitásához képest az iktatói könyvet, a másika a kiadó könyvet vezeti, egyenkint	250
4. Erdőmester	700
5. Erdészsegéd	300
6. Szülésznő	50

Szolga személyzet áll: 1 rendőrmester, 4 rendőr és 2 hivatalszolgából.

A tiszti kar tagjainak nyugdijjazása nincsen ugyan szabályozva, de elvileg meg lőn állapitva.

Az 1876-ik 22. t. cz. alapján Kőszeg mint önálló törvényhatóság beszüntetvén, a szabad királyi város czimének meghagyása mellett Vasmegye törvényhatóságába kebeleztetett. Ennelfogva a rendezett tanácsu városok állásába helyheztetvén, ugyanazon jogokat, hatáskört és kötelességeket gyakorol, melyekkel az 1871-ik

16. t. cz. és általában a törvény a rendezett tanácscsal biró városokat fölruházta. Jövőre a város a megyei bizottságban az 1870-ik 42. t. cz. alapján lesz képviselve. Addig pedig, a mig a megyei bizottság ujra alakuland, az az 1877-ik év végéig, Kőszeg város a megyei bizottsági tagok, és népesség arányához képest reá eső 6 választott, és 6 legtöbb adót fizető bizottsági taggal leend képviselve a megyei törvényhatóságnál. Az idézett 1876. törvény a városi elöljáróság választását, a képviselő testület alakitását az 1871-ik 18. t. cz. értelmében meghatározván, Kőszeg képviselő-testülete jövendőben 34 választott, és 34 legtöbb adót fizető képviselő tagból fog állani.

Országgyülési képviselet.

Közállományi viszonyaink változásaihoz, a korszellem jogos követelményeihez képest képviselői rendszerünk csak hosszabb idők után juthatott kedvezőbb kifejlődéséhez. Őseink beismervén országgyülésünk szervezésének szükségét az 1608-ik 1. t. czikkben szabatosan meghatározták az országos rendeket, és ezeknek negyedik kiegészitő számához a sz. kir. városokat is fölvették. Ezen alaptörvény folytán Kőszeg — szabad királyi várossá lett emeltetésével — az 1649-iki országgyülésre királyi meghivó levél által meghivatott, s azóta mindenkor egy vagy több követei által képviseltetve volt törvényhozásunkban. Midőn a nemesi osztály személyes megjelenése az országgyüléseken kiment a gyakorlatból, s a vármegyék utasitásokkal ellátott követeket kezdtek küldeni: akkor ezeknek száma meghatározva nem volt, hanem majd több, majd kevesebb követet menesztett mindegyik vármegye. A királyi városok hasonló eljárást követtek, annál inkább is, minthogy leggyakrabban a királyi meghivó levelekben sem szabatott meg a küldendő követek száma, igy sokszor megtörtént, hogy egyes városból több követ jelent meg, mint némely vármegyéből. Például Kőszeg az 1649. országgyülésre négy, az 1655. hét, az 1659. négy, az 1662. három követet külde a maga részéről. Noha ezen szabálytalanságot az 1681-iki országgyülésen az alsó tábla beszüntetni óhajtotta, midőn a vármegyei, ugy városi követek számát kettőre szoritani tervezte: mindazonáltal a fölső tábla ellenzése miatt e javaslat szentesitést nem nyerhetvén, a megyék, ugy királyi városok, köztük Kőszeg is, még ezután szinte több követek által voltak képviselve. A megválasztandó megyei követek képesitésénél az 1625-ik 62. t. cz. feltételül tüzte ki, hogy birtokos nemesek legyenek, ellenben a

királyi városok követeinek választhatási kellékeiről törvényeink nem rendelkeztek. Magát a választási jogot városainkban, ugy Kőszegen is, a polgárok összege nem gyakorolta, hanem a helyhatósági szervezet minden ágában uralkodott ferdeségeknél fogva a követet is az ön magát kiegészitő kültanács választotta és pedig nem korlátlanul, hanem a beltanács által kijelölt egyének köréből. Egyszer ugyan 1684-ben a kültanács a követválasztási jogot kizárólagosan magának tulajdonitván, megkisértette a beltanács hozzájárulása nélkül követeket választani, de a beltanács erélyes föllépésével a választást megsemmisitvén, az általa kijelöltek lőnek megválasztva, s jogosult képviselőknek elismerve.

A követválasztásoknál divott jogtalan, hibás rendszernek elmellőzését az 1848-iki országgyülés szabad szellemü intézményeinek köszönjük, melyeknél fogva városainkban a szabad választási, közigazgatási jogok bizonyos feltételek mellett a lakósok összegére lettek vala ruházva; mi által ezek az alkotmány, a nemzetiség, a község érdekeihez szorosb kötelékekkel füzetvén, nem csak ösztönöztetve vannak az ország alkotmányos szabadsága, a város helyhatósági intézményei fölött éber részvéttel őrködni, hanem egyszersmind képesitettek azon közállományi fontoságra emelkedni, melyen más culturalis nemzeteknél a városok állanak.

A képviseleti rendszer ezen ujabbkori javitása előtt a megválasztott városi követek utasitással látattak el, melyeknek kidolgozását a kültanács értelmesb tagjaiból kinevezett bizottmány eszközölte. Ezen bizottmány az általános országos, ugy a megyei és városi törvényhatóságok által megküldött különleges sérelmeket, kivánatokat, a város érdekeit eszközlő ügyeket az utasitások alakjába foglalván, helybenhagyás végett a közgyülés eleibe terjesztette. Miután a bizottmány dolgozata módositatott, vagy egészben elfogadtatott, az utasitások a megbizó levéllel együtt a megválasztott és hiteztetett követnek kezéhez szolgáltattak azon figyelmeztetéssel, hogy a város sajátlagos érdekeit mindenek előtt előmozditani törekedjék. Fizetése a követnek az idők viszonyaihoz képest változott, s majd több, majd kevesebb napi dijban lőn megállapitva. 1681-ben a rendkivüli drágaság tekintetéből Kőszeg követeinek egyenkint 3 forint napidijjat szolgáltatott ki a házi pénztárból. Megtörtént azonban, mint az 1712-iki országgyülés alkalmával, hogy a község maga gondoskodott követeinek háztartásáról, élelmezéséről, az idézett évben ugyan is kamarásának meghagyta, hogy a követek konyhájára a szükséges főző eszközöket, edényeket, élelmi szereket beszerezze, azonkivül számukra szakácsnét fogadjon föl.

Kőszeg országgyűlési követei, sz. kir. várossá lett emeltetése után, az 1848-iki válságig.

1649. Pammer János, Svetics András, Tholnay János, Küllős Gergely.
1655. Tholnay János, Swaijger Jakab, Gombosy Mátyás, Nováky János, Somogyi András, Hosztóty Mihály, Kósa György.
1659. Gombosy Mátyás, Hosztóty Mihály, Simon János, Fent Görgy.
1662. Hosztóty Mihály, Fent György, Fodor András.
1681. Nagy István, Simon János, Kőszeghy Mihály.
1684. Fekete István, Kőszeghy Mihály, Dugovics György.
1687. Svetics János, Kőszeghy Mihály, Tullmonn János
1688. Kőszeghy Mihály, Svetics János, Tullmonn János.
1708. A várost ekkor megszállott Rákóczy hadak nem engedték, hogy I. József király meghivó levele folytán a pozsonyi országgyülésre a város követeket küldhessen, azt azonban a község Eszterházy Antal tábornoktól hoszu könyörgés után kieszközlette, hogy követeinek meg nem jelenhetése végett a királynál magát mentő levél által igazolhassa.
1712. Lada György, Fügh György.
1714. Lada György, Krugovics Mihály.
1723. Lada György, Krugovics Mihály.
1728. Lada György.
1741. Svetics József.
1751. Svetics József.
1764/5. Palocsay Ferencz.
1790/1. Paar György.
1792. Rainisch Ignácz.
1796. Rainisch Ignácz.
1802. Strodler János.
1805. Fügh János.
1807. Fügh János.
1811. Gerhauser Sámuel.
1825/7. Gáál József.
1830. Gáál József.
1832/6. Gáál József.
1839/40. Nagy Károly.
1843/4. Nagy Károly.
1847/8. Nagy Károly.

Az 1848-ik 5. t. cz. 5. §-a a népszám, mint területi és közgazdászati tekintetek alapjára tett aránylagos felosztás szerint Kőszeg sz. kir. városnak önálló követküldési jogát beszüntetvén, Vasmegye egyik képviselő választási kerületévé alakitotta át, s annyi népességü vidéket csatolt Kőszeghez, mint választási főhelyhez, a mennyi a megyét illető 10 követséghez képest egy követ választására megkivántatott. Ezen fölosztás szerint a kőszegi képviselő választási kerület — Kőszeg sz. kir., Rohoncz, Léka, Borostyánkő mezővárosokat, 49 helységet, 30.000 lélekkel, körülbelül 2500—3000 szavazat képes választóval karol magához, mely számhoz a legutóbbi 1875-ki képviselő választáskor Kőszeg Sváb faluval 530, a többi község pedig 1920 választóval járult.

Népképviselet alapján megválasztott országgyülési képviselői:

1848. Bezerédy László. Ellenjelölt nélkül egyhangulag.
1861. Königmayer Károly. Deákpárti. Miután Hollán Ernő s versenytársa, egy kőszegi polgár, mindketten deákpártiak, a kétszeri választásnál közbe jött verekedés folytán a jelöltségtől visszaléptek. Egyhangulag.
1865. Babarczy Antal báró. Conservativ. Ellenjelöltje Chernel Ferdinánd. Deákpárti. A szavazás alkalmával előfordult rendetlenségek miatt a választás országgyülésileg megsemmisittetvén, helyébe megválasztatott időközben:
1867. Szabó Miklós. Deákpárti. Ellenjelölt nélkül egyhangulag.
1868. Szabó Miklós. Deákpárti. Ellenjelöltje Tuczenthaller Lajos baloldali. Szabó Miklós kir. táblai elnöknek neveztetvén ki, helyébe megválasztatott időközben.
1870. Falk Miksa. Szabadelvü. Ellenjelölt nélkül egyhangulag.
1872. Falk Miksa. Ellenjelölt nélkül egyhangulag.
1875. Fügh Károly. Szabadelvü. Ellenjelöltje Apponyi Albert gróf szélső jobboldali.

Törvénykezés.

Mielőtt az igazságszolgáltatás jelenlegi képviseletéről szóllanék, mellőzhetlennek tartom az itten majdnem másfél századig biráskodó kerületi tábláról megemlékezni azon oknál fogva: mert ezen itélőszéknek Kőszegre lett helyheztetése által az alkotmányos hadi

mozgalmak sanyaruságai alatt elnyomorodott város nehéz inségéből fölocsudhatván, rövid idő mulva nem csak hogy kedvező anyagi gyarapodásnak, erkölcsi emelkedésnek indulhatott, hanem nemzetségi érdekeinek fejlődésére is, a kerületi tábla utóbbi időkben egyik legfontosabb tényező gyanánt hatott ki. Ugyan is a kerületi táblánál alkalmazott nagyobb részben vagyonos ülnököknek, számos ügyvédeknek letelepülésével élénkebbé alakult társas viszonyok folytán a városba beköltözött szomszéd megyei birtokos családoknak szükségletei, több, tágasb, kényelmesb lakhelyiségeket igényelvén, a polgárokat épitkezési válalatokra buzdították, s a város csinositását előmozditották. Azonkivül a tehetős uj lakók költséges, gyakran fényüző életmódja, a város falai közt megforduló peres feleknek költekezése, az élelmi szereknek, iparüzleti czikkeknek nagyobb mennyiségü fogyasztását idézvén elő, igen természetes, hogy az élénkebb pénzforgalom a termesztő, ugy iparos vagyonosodására üdvös következmények nélkül nem maradhatott. A társadalmi téren pedig az itélőszék lelkes tagjainak a polgárokkal való gyakori érintkezése nem csupán közmüvelődési, nemzetiségi tekintetben gyakorolt előnyös befolyást, hanem több jótékony intézetnek, társas egyletnek keletkezését, későbbi fenálhatását sok részben biztositotta. A többek közül csak az árvaházat emlitjük föl, mely főképpen Adelfy Antal táblai elnök bőkezü adományozásának köszöni nemes rendeltetésü lételét. E szerint különböző irányban kifejtett hasznos befolyásánál fogva bátran állithatjuk, hogy a kerületi táblának Kőszegen lett fölállitása a város szellemi és anyagi viszonyaiban nevezetes fordulatot alkotván, a jólétnek oly kedvező korszakát nyitotta meg, melynek áldásai értelmi haladásában, nemzeti fejlődésében, jótékony intézeteiben nyilatkoznak.

Ezen körülmények előre bocsájtása után alig hiszem feleslegesnek, ha a kőszegi kerületi tábla eredetét, hivatalos személyzetét és egyéb viszonyait néhány vonásokkal ismertetem.

Az 1715-ik törvények különbféle országos bizottmányokat rendeltek el oly czélból, hogy részint a még fennaradt vallásügyi sérelmeket intéznék, részink az ország közigazgatásában, törvénykezésében mulhatlanul szükségessé vált javitásokat dolgoznák ki, s a legközelebbi országgyülés elébe terjesztenék. A török háboru befejezte után 1718-ban a béke helyreállván, a kiküldött országos választmányok 1720-ban, nem különben a következő években feladott munkálataikat bevégezték, melyek fölött 1723-ban a pozsonyi országgyülés határozván, még azon évi junius havában a rendek szentesités alá terjesztették. Ezen az igazságszolgáltatás

érdekében alkotott uj törvényczikkek folytan a hétszemélyes táblánál, mint a legfölsőbb fölebbviteli törvényszéknél hivataloskodó ülnököknek száma tizenötre emeltetett, a királyi tábla pedig oly módon szabályoztatott, hogy mindazon ügyek, melyek az előtt a nádor és országbiró előtt folytak le, e törvényszékhez utaltattak.

Mintán ezen módositás által a királyi táblához kapcsolt nádori és országbirói itélő mestereknek hivatalos munka köre jelentékeny terjedelmet nyert, nehogy e miatt az igazságszolgáltatás menete késedelmet szenvedjen, azon ügyek megitélésére, melyek eddig az itélő mesterek előtt tárgyaltattak, az ország négy kerületének városaiban Debreczenben, Eperjesen, Nagy-Szombatban és Kőszegen kerületi táblák nevezete alatti — Horvát- és Tótország részére pedig báni tábla czime alatt — külön uj törvényszékek alkottattak.

Mintán a kőszegi kerületi táblának bizonyos perekbeni biráskodása és 11 megyére kiterjedő hatásköre megállapitatott, nem különben tagjainak kineveztetése megtörtént, a táblai elnök kálóczi Sainovits Mátyás az itélőszék ünnepélyes beiktatását 1724-ik évi ápril hó 29-én Stephaics Mihály városi plébanos, Lada György városbiró, Benők Samuel városi tanácsos, Spanger András jezsuiták kőszegi házfőnöke és számos meghivott uri vendég jelenlétében ünnepélyes szertartással eszközölte. Ennek megtörténte után a törvényszék hivatalos működését 1 elnök, 4 ülnökkel megkezdvén, eredeti szervezete nyomán 1785-ik évi november 17-ig folytatta. Ekkor II. József császár az itélőszékeknél uj rendszert hozván be, a kerületi táblák hatáskörét számosabb személyzet mellett szélesebbre terjesztette ki. Ugyanis a kerületi táblákat — azon ügyeken kivül, melyek előbb birósága alá tartoztak — illetékeséggel ruházta föl, mind azon ügyekre is, melyek az előtt első folyamodásban a királyi tábla és itélő mesteri székek előtt folytak le. Ezen kivül az ügyvédi vizsgálatok eszközlésével, s az ezekről szólló okmányok kiadásával szinte a kerületi táblákat bizta meg. Ülnökeinek számát négyről tizre szaporitotta és ugyanazon rangfokozatra emelte melyben előbb a királyi tábla birái általnak. Az elnöknek fizetését, mely kezdettől fogva 1000 frt. volt, 2500 frtra, az ülnökök fizetését pedig 800 frtról 1200 egész 1500 frtba állapitotta meg.

II. József császár azonban élte végnapjaiban alkotmány ellenes intézkedéseit érvénytelenitvén, 1790-ik elején a kerületi táblák is Károly és Mária Terézia királyok alatt nyert szervezetébe vissza lőnek helyezve, csupán azon eltéréssel, hogy a kerületi itélőszék rendes biráinak eredeti négy száma — a régibb 800 frt. ülnöki

fizetéssel — hatra emeltetett. Ezen szervezet szerint müködött az itélőszék 1850-ik év elejéig, a mikor Rohonczy Ignácz cs. biztos a kerületi táblát fölfüggesztette. A tábla korosabb tagjai nyugalmaztattak, ifjabb része pedig a soproni fölsőbb törvényszéknél nyert alkalmazást. A kényszer uralom megszüntével a kerületi tábla 1861-ik évi május 1-én ujra vissza lőn állitva, s néhány éveken át előbbi hatáskörével müködött, mig nem az 1868. 29. t. cz. 23. §-a alapján mint kerületi tábla föloszlatatván, miniszteri intézkedés következtében 1869-ik évi junius hó 1-én királyi vegyes birósággá alakult át. Ezen rendszabály az 1870. 15. t. czikkelyben szentesitést nyervén, e törvény határozatához képest, a királyi vegyes biróság törvénykezéséhez fölebbvitelileg szőllő birtok után járó tartozások megváltásából származott perek, első folyamodásilag pedig sajtóvétségi, ugy a kincstárnak az 1868. 21. t. cz. alapján inditandó kártéritési kereseteiből támadott ügyek tartoztak. Létszámát a kőszegi k. vegyes biróságnak egy elnök, két rendes, két pótbiró és egy jegyző képezte. Végre 1871-ik évi deczember hó 31-én a királyi vegyes biróság az egykori kerületi táblának ezen maradványa is be lőn szüntetve, s az igazságszolgáltatás közegéül királyi járásbiróság állitatott föl.

A dunántuli kőszegi kerületi táblának, elnökei és ülnökei fölállitása idejétől kezdve 1724-kétől egész 1786-dikig, következők valának.[1])

E l n ö k ö k :

1724. Sainovics Mátyás. Elhalt 1726.
1726. Mohós János. † 1731.
1731. Zichi Ádám. Hétszemélyes táblánál ülnök lett 1738.
1738. Niczky Ádám. † 1741.
1741. Czompó Sándor. † 1754.
1754. Kelcz Ádám. † 1757.
1757. Sigray Károly báró. Hétszemélyes táblánál ülnök lett 1761.
1761. Adelfy Antal. † 1771.
1771. Hőgyészy András. Nyugalmaztatott 1784.
1784. Horváth Ferencz (jákfalvi).

Ü l n ö k ö k :

1724. Mohós János. Kerületi táblai elnök lett 1726.

[1]) Historia tabulae districtualis transdanubianae. Conscripta per Franciscum Csergheő 1824.

1724. Rosty Miklós. † 1737.
1724. Kisfaludy László. Nyugalmaztatott 1738.
1724. Biró István. Királyi táblai ülnök lett 1756.
1726. Niczky Ádám. Kerületi táblai elnök lett 1738.
1726. Trimmel Mátyás. † 1730.
1730. Kelez Ádám. Kerületi táblai elnök lett 1754.
1737. Szegedy László. Nyugalmaztatott 1761.
1738. Kaniesár Pál. † 1753.
1738. Sveties Jakab. Királyi táblai ülnök lett 1743.
1743. Sidó Boldizsár. † 1753.
1752. Koller Antal. † 1761.
1753. Hőgyészy András. Kerületi táblai elnök lett 1771.
1754. Niczky Sándor. Visszalépett 1756.
1756. Rátky József. † 1777.
1762. Oszterlmeber Antal. † 1781.
1765. Illésy Ferencz. Nyugalmaztatott 1779.
1767. Málik Ferencz. Alkalmaztatott 1786.
1770. Niczky István gróf. Tiszteletbeli ülnök. Visszalépett 1772.
1771. Szelestey János. Elmellőztetett 1786.: de ismét alkalmaztatott 1790.
1773. Niczky György gróf. Számfölötti ülnök. Verőcze vgye főispánjává neveztetett ki 1777.
1776. Széchenyi Ferencz gróf. Horvátországi báni helyettes és báni tábla elnöke lett 1783.
1777. Chernel Dávid. Alkalmaztatott 1786.
1779. Nagy Daniel. Alkalmaztatott 1786.

A kerületi táblának — átalakitott szervezetében — 1786-tól egész 1790-ig.

Elnöke:

1786. Horváth Ferencz (jákfalvi). Alkalmaztatott 1790.

Ülnökei:

1786. Málik Ferencz. Alkalmaztatott 1790.
„ Nagy Daniel. Szinte 1790.
„ Chernel Dávid. Szinte 1790.
„ Ferenczy Antal. Szinte 1790.
„ Fogarasy Gábor. Nagyszombati kerületi táblához áttétetett 1790.

1786. Mikos László. Királyi táblai ülnök lett 1788.
„ Vizkelety István. Alkalmaztatott 1790.
„ Matkovits Pál. Szinte 1790.
„ Lodomerszky István. Szinte 1790.
1787. Horváth Ignácz, István. Magyar kancellariához igazgatónak neveztetett ki 1790.
„ Tallián Antal. Alkalmaztatott 1790.
„ Zarka Mihály. Szinte 1790.
1788. Hertelendy Ignácz. Szinte 1790.

A kerületi táblának — eredetileg szervezett állapotában lett visszaállitása után — 1790-től egész 1850-ig.

Elnökei:

1790. Horváth Ferencz (jákfalvi). † 1799.
1799. Chernel Dávid. † 1808.
1808. Matkovits Pál. † 1823.
1824. Zarka Mihály. † 1829.
1829. Bezerédy György. Nyugalmaztatott 1850.

Ülnökök:

1790. Málik Ferencz. † 1790.
„ Chernel Dávid. Kerületi táblai elnök lett 1799.
„ Ferenczy Antal. † 1797.
„ Vizkelety István. † 1804.
„ Lodomerszky István. † 1791.
„ Horváth Ignácz István. † 1823.
„ Tallián Antal. Királyi táblai ülnök lett 1798.
„ Zarka Mihály. Kerületi táblai elnök lett 1824.
„ Hertelendy Ignácz. † 1806.
1792. Sigray Jakab báró. Tiszteletbeli. Mint a Martinovits-féle összeesküvésnek részese, lefejeztetett 1795-ik évi május hó 20-án.[1])

[1]) Martinovits elfogatásának hirére Sigray Kőszegről — hol haza az uri utczában, a mostani 13. számu ház volt — Veszprémbe menekült, de itt elfogatott. Hason sorsban részesültek Rosty Pál vasmegyei táblabiró, Brehm János rohonczi sebész és Rosty János kőszegi kerületi táblai jegyző, ki Párizsban két izben megfordult, hogy ott a jakobinusokkal értekezzék. 1794-ik évi augusztus havában szállásán, uri utczai 9. szam alatti házban, Sigray házának átellenében, ugyan azon katonatiszt által — ki elfogatása végett Sopronból ide rendeltetett, s kivel egész éjfélig a kávéhazban tekézett — haza érkezte utan letartóztatott. Elfogatása után előbb halalra, utóbb Kuffsteinban töltendő hét

1798. Matiss József. † 1805.
1800. Batthyányi Miklós gróf. Királyi kamaránál titoknok lett 1802.
„ Széchenyi Lajos gróf. Királyi táblánál tanácsos lett 1802.
„ Adamovits Rókus. † 1810.
1805. Amade Ferencz ifj. gr. Tiszteletbeli, lemondott 1805.
1805. Rosos Ignácz.
1806. Lada Ignácz.
1809. Horváth János (szentgyörgyi). Lemondott 1810.
1810. Mikos Ferencz. Királyi táblai ülnök lett 1822.
„ Tóth János. † 1822.
„ Niczky Lajos gróf. Tiszteletbeli, lemondott 1816.
„ Nákó Sándor. Tiszteletbeli. lemondott 1813.
„ Csergheő Ferencz. Nyugalmaztatott 1850.
1815. Farkas Antal (gulácsi). † 1829.
„ Chernel Ferencz. Nyugalmaztatott 1850.
1816. Rosty Antal. Tiszteletbeli.
1822. Mesterházy Dániel. Nyugalmaztatott 1835.
1825. Szabó Ignácz (kis-gecsényi). † 1828.
1826. Nádasdy Lipót gróf. Tiszteletbei. Királyi táblai ülnök lett 1829.
1828. Szerdahelyi Ignácz. † 1831.
1829. Igmándy Antal. Nyugalmaztatott 1850.
1830. Fiáth Péter. Tiszteletbeli, lemondott 1846.
1831. Séllyei Elek. Nyugalmaztatott 1850.
1833. Eszterházy Miklós gr. Tiszteletbeli, lemondott 1836.
1835. Wenkheim József gr. Tiszteletbeli, lemondott 1839.
„ Hugonay Gusztáv gr. Tiszteletbeli, lemondott 1843.
1836. Noszlopy Ignácz. Királyi táblai ülnök lett 1838.
„ Repásy József. † 1837.
„ Gáál József. Soproni fölsőbb törvényszéknél ülnök lett 1850.
1838. Hegedüs Antal. Soproni fölsőbb törvényszéknél ülnök lett 1850.

évre itéltetett. Kiszabadulása után buskomorságba esett, s 1805-ben golyóval életét kioltotta. Chernel Dávid az összeesküvés idejében kerületi táblai ülnök, csupán azon okból: mert Sigraynál tett egyik látogatása alkalmával, ennek asztalán nyitva fekvő könyvben, Payne Tamásnak „*Les droits de l'homme*" czimü magyarra forditott munkájában lapozgatott, szinte feleletre vonatván, több évig felügyellet alatt volt.

1841. Takács Sándor (téthi). Számfölötti. Nyugalmaztatott 1850.
1842. Vilezek Rudolf gróf. Tiszteletbeli, lemondott 1847.
1843. Meszlényi Lajos. Tiszteletbeli. A tábla feloszlatásával hivatalától megvált 1850.
1847. Sigray Fülöp. Tiszteletbeli. A tábla feloszlatásával hivatala szinte megszünt.

A kerületi táblának 1861-ben eszközölt visszaállitása után egész 1869-ben bekövetkezett végleges föloszlatásáig.

Elnöke:

1861. Babarczy Antal báró. Nyugalmaztatott 1869.

Ülnökök:

1861. Vidos Lajos. Nyugalmaztatott 1869.
„ Bobest Lajos. Királyi vegyes biróságnál elnök lett 1869.
„ Tóth Károly. Királyi táblai ülnök lett 1869.
„ Torkos Ferencz. Nyugalmaztatott 1869.
„ Fábiánits Ignácz. Királyi vegyes biróságnál ülnök lett 1869.
„ Mersics Lajos. Királyi táblai ülnök lett 1869.
„ Nagy Imre (szopori). Királyi táblai ülnök lett 1869.

A kerületi táblának hivatalos helyisége fölállitása után 26 évig a Bertoni-féle házban volt (jelenleg 29. sz. a. Hrabovszky ház) innét a tyuk-utezai Horváth házba — most 399. sz. a. Schey József ház — tétetett át. Mintán I. József császár intézkedése folytán az itélő szék személyzete jóval megszaporitatott 1787-ben a tábla az árvaházat vette évenkinti 600 frt. bérlet fizetés mellett használatba. Ezután a Gasner-féle, utóbb Nagy Ferencz tulajdonába jutott (64. szám alatti) ház szolgált az itélőszék helyiségéül. 1808-ban Gerhauser Sámuel (22. sz. a.), 1816-ban Tallián Antal (13. sz. a.), 1821-ben pedig a Hazatius most Bogdányi-féle (8. sz. a.) házban tartá a tábla üléseit. Minthogy e háznak akkori tulajdonosa a házbért tetemesen fölemelte, a városi hatóság — mely az itélőszéket szállással ellátni magát kötelezte — fölsőbüki Nagy Ferencznek föllebb emlitett házát 1826. évi ápril 21-én 14000 frton megvásárolta, s a kerületi tábla használatára átengedte. Ezen helyiséget folytonosan használta a tábla egész végfeloszlatásáig, a mikor a királyi vegyes biróságnak, jelenleg pedig a királyi járásbiróságnak rendelkezésére ajánltatott föl.

Királyi járásbiróság.

Az első folyamodásu királyi törvényszékek és járásbiróságok életbe léptetését czélzó 1871. 31. t. czikk s ezt kisérő miniszteri intézkedések Vasmegyében Szombathelyen és Szent-Gotthárdon királyi törvényszékeket állitottak föl. Ezen törvénykezési reform következtében Kőszegen telekkönyvezéssel ellátott, a szombathelyi királyi törvényszék hatósága alá rendelt királyi járásbiróság müködik, mely kellő számu segéd és kezelő személyzettel 8_{5850} mértföldre, és 28,809 lélekre — Kőszeg várost is bele értve — terjeszti ki törvénykezési hatáskörét. A kőszegi királyi járásbiróság elé tartozó peres ügyek vezetését 8 ügyvéd, egyéb közjegyzői teendőket pedig egy szinte a városban lakozó kir. közjegyző látja el.

Ezenkivül Vasmegye szolgabiró járásai egyikének a kőszegi járásnak hivatalos központja a város kebelében van.

Végre a soproni királyi pénzügyi igazgatóságnak alárendelt királyi adószedő hivatal, egy adószedővel és ellenőrrel itten hivataloskodik.

Miután az eddig közlöttek által Kőszeg sz. kir. város föld. természetrajzi viszonyait, lakóságának iparüzleti, földmivelői foglalkozását, erkölcsi és értelmi müveltségét, társadalmi, ugy közhatósági állapotát — történelmi vonatkozásokkal — lelkiismeretes tárgyilagoság mellett törekedtem ismertetni, feladatom részletes megoldásához érkezvén, áttérek a város történelmi multjára, melynek képét e munka következő része hozandja.

Tartalom.

Sajtó hibák.

7. lapon	Csák helyett		Czák.
10. „	gyümölcsösöbb helyett		gyümölcsözőbb.
25. „	váltatatott helyett		váltatott.
68. „	előmozditásásával helyett		előmozditásával.
89. „	völgyeknek helyett		völgyekbe.
124. „	Ginsiensis helyett		Ginsienses.

Kőszeg sz. kir. város

jelene és multja.

Irta

Chernel Kálmán.

Második rész:

M u l t k o r.

SZOMBATHELY
Nyomatott Seiler Henriknél
1878

Kőszeg város történelme
az Árpád és vegyes nemzetségbeli királyok alatt.

Kőszeg város alapitását 1263 körül Németujvári (Güssingi) Heinrik bánnak, és fiának János nádornak köszöni, kik Magyarország nyugoti részének, ugy szinte a kőszegi fölső és alsó várnak akkori urai, a völgyben álló alsóvár környezetén az első jövevényeket „hospites“ letelepitették.[1])

Az alsóvár, ugy az ennek keleti és déli oldalán emelkedő város, nevét kétségen kivül a már sokkal előbb épült fölső vártól nyerte, mely a várostól nyugot felé fekvő hegységnek keleti legmagasb fokozatán halomba omolva egyes rom maradványokkal hirdeti egykori lételét.

A két vár keletkezési korát sürü homály boritja, s több hazai váraink közös sorsában osztozik: mert eredetét, módját, okát, és időpontját épitkezésüknek, első kori eseményeit egyikének sem lehet történelmi hitelességgel kitüntetni, miután oly okmány, mely a buvárló szellemet biztos nyomokra vezethetné, ekkorig napfényre még nem jutott. Lazius a fölsővárt avar királyok lakhelyének véleményezi,[2]) egyik történetirónk pedig e vár eredetét illetőleg azt állitja: hogy Zsolt fejedelem az ország határszéleinek védelme tekintetéből Vas vármegyében egy várat épitetett, mely Kőszeg nevet nyert.[3]) Állitása támogatásául Béla király névtelen jegyzőjének következő szavaira hivatkozik: Dux vero Zulta post reversionem millium suorum, fixit metas Hungariae. Ex parte graecorum usque ad portam Wacil, et usque ad terram Racy, ab occidente usque ad mare, ubi est Spalatina civitas, et ex parte Theotonicorum usque ad pontem Guncil,

[1]) Fejér, Cod. Dip. VIII. 3. 279.

[2]) Teleki, Hunyadiak kora, 6. k. 1. rész 71. l.

[3]) Horváth Mihály, Magyarország tört. 1. k. 86. l.

et in eiisdem partibus dedit castrum construere Ruthenis, qui cum Almo duce, avo suo in Pannoniam venerant.[1]) Hogy névtelen jegyzőnk. ezen az oroszok által épitett vár alatt csakugyan Kőszeg várat. s a Guncil alatt a csekély szélességü és mélységü Gyöngyös (németül Günz) folyócskát értette legyen? alig hihetjük: mert igen kétségesnek tünik föl: hogy első fejedelmeink idejekor — midőn az ipar. kereskedés, kezdetleges állopotából még nem bontakozhatott ki. s ennél fogva a forgalom szük mérvű fontoságához képest a közlekedési eszközöket is csak igen hiányosaknak kell föltételeznünk — hogy akkor a jelentéktelen, s könnyen átgázolható Gyöngyösen. oly tekintélyes hid állott volna. melyet őseink az ország egyik határjeléül tüztek volna ki: ezt pedig annál kevésbé fogadhatjuk el: mert Zsolt vezér folytonos hadviseléssel elfoglalva, s a szomszéd tartományok beütései által nyugtalanitva alig gondolhatott az ország határainak biztos kijelölésére; de különben midőn közte. és Otto király között a határszéli villongások kitörtek, a magyar határ egész az Enns folyóig terjedt, melyen innen fekvő föld a Lajta folyam, és hegység közötti tartományal hazánkhoz tartozott, s őseink birtokában maradt meg az augsburgi ütközet után is. s csak Geyza vezér idejében sikerült a németeknek azt Mölk várának bevételével a Wiener Wald-ig visszaszoritani, s a keleti határgrófságot helyreállitani. Sokkal valoszinübb tehát: hogy a kérdéses Guncil hid a Dunába beszakadó Enns vizen. vagy a Dunán az egykori Lauraceum romjain épült Ennsburgnál volt. Sőt az sem hihetetlen, hogy az Inn egyik mellék folyóját hidalta át. melynek közelében a magyarok berohanásai ellen a bajorhatár védelmére egy vár épitetett.[2]) Miután Enns és vidéke római telep volt, igen természetes: hogy a római miveltség, kényelmes. ugy biztos közlekedésre is kiterjesztette gondoskodását, s a vidéket átszelő folyók egyikén nagyobbszerü erős kőhidat emelt. Ezen okoknál fogva a névtelen jegyző által emlitett Guncil hidját a Gyöngyös hidjául el nem fogadhatjuk. s e szerint a kőszegi fölsővár épitését — döntőbb adatok hiányában — Zsolt vezérünknek nem tulajdonithatjuk.

A fölsővár a hatalmas, de zabolátlan németujváriaknak romba dőlt saslaka, mely jelenleg ó-háznak neveztetik. talán azon időből nyerte e nevét. a midőn már düledező falazatának csekély terjedelme miatt, távolról tekintve. inkább ódon ház alakját tünteti vala föl, mely a vár nevezetére érdemesnek többé nem tartatott. Hogy egyébiránt

[1]) Béla király névtelen jegyzője. 57. fejezet.

[2]) Szabó Károly, A magyar vezérek kora. 155. l.

ez elnevezés reá csak a későbbi időkben ruháztatott: kétségen kivül helyezik a városi levéltár irományai, melyekben az ó-ház név alatt ismert romok, egész a 18-ik század közepéig még mindig fölső vár, vagy ó-vár nevezettel emlittetnek. Noha a fölső vár a keletre dülő hegység legmagasabb pontjára vala emelve, és természetes uralkodója az alatta elnyuló vidéknek, még sem birt azon szilárd, s kedvező helyzettel, mint a minővel számos régi váraink kérkedhettek; mert oly elkülönzött és meredek szirtek, melyek az ostromlókat a várhegy megmászásában, és köröndje megközelitésében akadályozhatták volna, itt nincsenek: mind a mellett egykori falazatával, körülfutó sánczával, a hajdankor legszükségesb védelmi igényeinek megfelelhetett, s a kor szellemében, háborgó urainak elég bátorságos fészkül szolgál vala.

Tárgyunkat illető legrégibb kutforrásaink többször alig engednek eligazodni: mert a 13-dik századbeli okmányokban Kyszug, Kuzig, Kussugh s. a. t. nevezetek, majd Német-Ujvárra, majd Kőszegre alkalmaztatva fordulnak elő, s a zavarból annál bajosabb biztos tájékozást nyernünk, mert mindegyike Vasmegyében az ország nyugoti véghatárán feküdt, mindegyike fölső és alsó várral birt, mindegyike a Németujváriak birtokában volt, s itt is, ott is szerzetes zárda épült.[1]) Kétségtelen hajdani nevei Kőszegnek: Kewszeg, Keuseg, Gunza, Guneh. Kőszeg vára legelőször IV. Béla királynak az 1248-ban kiadott okmányában emlittetik, mely szerint Herbord grófnak Ost fiának — ki a Frigyes császár hatalmában esett Kuszugh várat visszafoglalta — érdeme jutalmazásául a Dráván tul fekvő Razna birtok adomanyoztatott.[2]) Egy későbbi János tárnokmester által 1276-ban a sydani birtok iránt a mariahegyi (Borsmonostor, most Klastrom) apáttal folytatott per megszüntetése érdemében kiadott okmányban „Bullo noster castellanus in Gunz“ tétellel találkozunk.[3])

Kőszegnek első ismert tulajdonosai, a Németujváriak, hogy mily módon jutottak terjedelmes vasmegyei birtokukhoz azt tudjuk,[4]) de hogy mikor lőnek Kőszegnek urai? arról okmányaink halgatnak. Csupán egy a vasvári káptalan előtt 1279-ben kelt, s ugyanazon káptalan által Miklós, másképen Kokos-nak németujvári Miklós nádor fiának megkeresésére 1328-ban átirt osztálylevél tanusitja:

[1]) Katona, VI. k. 990. A sz. Ferencz szerzet zárdáját 1289-ben, midőn Albert herczeg Kőszeget ostrommal bevette, a lángok elpusztították.

[2]) Fejér, IV. 2. 31. l.

[3]) Fejér, VII. 5. 424.

[4]) Botka Tivadar, Chák Máté és kortársai. 7. l.

hogy németujvári Heinrik bán elhalálozása után, ennek gyermekei János és Miklós 1279-ben barátságosan megosztozván az öregbik fivér János tárnokmester Kuzig várat. Duruszlau. Peresztegh. Thuskand. Cuneche s. a. t. helységeket, ellenben Miklós Szent Vid várat, Bosuk, Zerudahel, Welem, Chak, Niklus, Kosztony helységeket. Gnor falunak fele részével kaptaosztály részben.[1])

Ezen átkos emlékű nemzetség — mely az erőszak az ármány ösvényén oly gyorsan emelkedett föl a hatalom magaslatára — féktelen gonoszságai, vakmerő merényletei, aljas cselszövényei által majdnem egy századon át az országnak nehéz bonyodalmakat, a dunántuli résznek Kőszeggel pusztitó hadi viszályokat okozott. A Németujváriaknak bünös szereplése, Kőszeg sorsával szoros összefüggésben lévén, e család történetét a város multjától el nem különözhetjük, hanem együttesen kell tárgyalnunk.

II. Geiza király uralkodása alatt Volfer és Hedrik testvérek németországi jövevények az országban beköltözködvén, Hedrik a győri szigetnek vidékén, hol jelenleg Hédervár (előbb Hedrechvar) áll, telepedett le, a másik testvér Volfer pedig Vasmegyében a Kyseen, vagy Cuzin nevü hegyet és vidékét (hol később Güssing, Németujvár épült) nyerte birtokul. Hedriktől a Hédervári család eredt, Volfertől pedig a Küszini vagy Güssingi (németujvári) ág származott.[2])

A gyorsan vagyonosságra s országos tekintélyre emelkedett jövevényeknek utódai galádul hálálták meg a magyar vendégszeretetet. Volfernak unokája ugyanis németujvári Heinrik — kit IV. Béla király benső bizalmára méltatott, s mint legmeghitebb tanácsosát nádornak tett — akkor, midőn az atya király és István korona örökös közt a trón versengések kitörtek, Heinrik nádor fondorlatai, igazgatásai szitották a családi harcz lángjait. Miután az ország két pártra szakadt, s a küzdelem nyilt háboruvá fejlődött, Béla király három hadsereget inditott lázadó fiának megzabolázására. A legtekintélyesb s legtöbb főt számláló sereg vezérletével Heinrik nádort bizta meg, ki azonban István hada által legyőzetvén, fiaival együtt fogságba jutott. A békekötés után Béla király szerencsétlen hadvezérét udvarába fogadta s ujabb kegyelmét éreztetendő tótország bánjává nevezte ki. E kitüntetés a korona örökös pártjánál a kegyencz ellenében csak nagyobb bizalmatlanságot, mélyebb gyülölséget gerjesztett. Heinrik nádor a korona örököst maga iránt

---

[1]) Fejér, VIII. 3. 321—324. V. t. levéltár, másolatban.

[2]) Botka Tivadar, Chák Máté s. a. 6. l.

kiengesztelni elmulasztván, nehogy a bekövetkező trónváltozás alkalmával az uj király boszujának legyen áldozata, az óvatos férfiu Béla király közbejárulása folytán jövő biztositására Ottokár cseh király pártfogó védelmét előre kieszközölte.

Midőn IV. Béla halála után, a trónra jutott V. István és Ottokár cseh király között a háboru kiütött, Heinrik bán az uj király boszuját kikerülendő, a cseh királyt pedig maga iránt lekötelezendő Kőszeg, Szent Vid, Zalonak, Kertusz, Borostyánkő és Farkasvár (Zágoriában) várakat a cseh király hadainak átadta, maga pedig János fiával 1270-ben Prágába menekült,[1]) hol már előbb V. István nénje Anna, Ratislaw macsói bán özvegye, az ország kincstárából elorzott kincsekkel biztos menhelyre talált. Miután V. István a kincseknek s az átszökött országnagyoknak kiadását siker nélkül követelte Ottokártól, ellene a háborut megindította, s vele Mosony vidékén meg is ütközött, a nélkül azonban: hogy a győzelem koczkája bármelyik harczoló király előnyére dölt volna el.[2]) E kétes kimenetü csata után a két fél között 1270. julius 25. eszközölt békekötés föltételeinek egyike az is: hogy Ottokár a hozzája menekült főurakat ne pártfogolja, s ezeknek hütlensége által hatalmába vett Kőszeg, Szent Vid várakat szolgáltassa ki az országnak.[3]) Daczára ezen békekötésnek Ottokár a birtokában tartott várakat nem csak, hogy ki nem adta, hanem az ótalma alatt lévő Németujváriakat arra is fölhatalmazta: hogy Kőszeg s egyébb határbeli váraikból rablásaikat a vidéken folytathassák.[4]) Ottokár szószegése folytán V. István a béke kötelékei alól magát föloldozottnak érezvén, seregeivel Osztrákhonba rontott, s azt kiméletlenül pusztitotta. A cseh király viszont 1271-dik tavaszán tekintélyes haderővel Magyarországba tört, s mig fegyverei Pozsonyt, Nagy-Szombatot, Óvárt, s több más erősségeket meghóditották, addig V. István részére Gergely tárnokmester vasmegyei főispán, Jakab, és Ost testvérek Kőszeget bajnoki ostrommal visszafoglalták, s a várőrséget elüzték.[5]) Végre a hadviselő fejedelmek közt 1271-ik julius havában megkötött békeszerződés által Ottokár lekötelezte magát, hogy mindazon várakat, melyek a pártos magyar urak segitségével birtokába jutottak, visszabocsátja, ugy szinte a pártfogását

[1]) Fejér, V. 1. 99. l.
[2]) Fejér, V. 1. 70. l.
[3]) Fejér, V. 1. 113. Szalay László, M. o. tört. 2. k. 85. l.
[4]) Fejér, V. 1. 100. l. Horvath Mihaly, M. o. tort. 1. k. 442.
[5]) Fejér, V. 1. 234–235. Hazai okmanytar, VI. 183. l.

élvező németujvári Heinriknek és Jánosnak nem engedi meg, hogy Magyarország részeit háborgassák.[1])

Mind az által, hogy a királyok szerződése biztositá a nyugoti határszélek nyugalmát, Kőszeg nem sokáig örvendhete a békenapjainak, mert V. István elhalálozása után, IV. László kiskorusága alatt, anyja a Kun Erzsébet, és Pektári Joachim főtárnokmester ragadván meg a hatalom gyeplőit, botor kormányzásuk, a gyermek király könyelmüsége, nem különben az ország főbbjeinek gonosz önzése, törvényt tapodó hatalmaskodása, egy nyughatatlan, vad korszakot idéztek a hazára. Miután az özvegy királyné udvarában a cselszövény, a zabolátlanság minden korlátokat tulhágott, s a király és törvények iránti tisztelet mindegyre mélyebbre sülyedett, igen természetes: hogy a főurak erkölcstelen hajlamai ösztönző ingert nyertek botrányosb garázdaságok elkövetésére, és épen azon tekintélyes férfiak, kiknek föladata leendett az ország javát előmozditani, a bel- és külbéke megőrzésére ügyelni, azok használták föl az ország rendetlen helyzetét s önző czélokért a nép védelmére szolgáló hatalmat, a támadó, az elnyomó fegyverével cserélték föl. Ekként a jogérzet, az erkölcsi nemesebb indulat a nemzet előkelőiben elhamvadván, a párttusák vadon hullámain féktelenség ököljog s ezeket kisérő rablások emelkedtek fölszinre, melyek nem csak egyesek közbiztonságát, hanem a fejedelem jogait sőt az ország épségét is veszéllyel fenyegették.

Az ország ezen zilált állapotában németujvári Heinrik és fia János kedvezőnek hitték az időpontot arra, hogy önző czéljaik elérésére álnok terveiket végrehajthassák. Mihelyt a hazában uralgó rendetlen viszonyokról értesültek, azonnal elhagyván pártfogójuk udvarát Magyarországba visszatértek, s fondorlataiknak szabad féket eresztettek.

IV. László kegyeiben magokat behizelegvén, a gyámoltalan király nem csak birtokaikat adta vissza,[2]) hanem Heinriket tótországi bánná, János fiát pedig Sopronmegye főispánjává nevezte ki. Heinrik bán ezen kitüntetésre eleve érdemesnek is mutatkozott, minthogy az 1273-ik év tavaszán kitört cseh háboruban 30.000 hadával legközelebbi pártfogójának Ottokárnak seregét diadalmasan legyőzte.[3]) De az ingadozó ármányt vadászó család csak rövid ideig maradt állandó László király hűségében, mert utóbbi hadi dicsősége

[1]) Fejér, V. 1. 113. és 124. l.

[2]) Hazai okmánytár, II. 10. l.

[3]) Lichnovszky, „Die Geschichte des Hauses Habsburg", 1. k. 214. l. — Horváth Mihály, Magyarország tört. 1. k. 448. l.

után ismét a bün ösvényére tért, s többszörös felségsértést követett el. s galád merényeit azzal koronázta: hogy Béla királyi herezeget megölte. Endre királyi herezeget pedig összeesküdt czinkosai által elhurezoltatta. E vakmerő tette után 1274-ben drávántuli jószágaira menekült, honnét párthiveivel fegyveresen Magyarországba szándékoza törni, de az elébe inditott királyi had által Füennél legyőzetett, hol a gonosz férfiu maga is életével lakolt.[1])

Heinrik bánnak hátramaradt három fia János. Miklós és Heinrik hitszegett pártütő attyuknak méltó sarjai a király haragját nem sokáig érezték.[2]) mert ámbár Jánost lázadási vétségeért a soproni főispánságtól és Seynte birtokától megfosztá[3]) még is később fivéreivel együtt a pápai követ közbevetésére ismét kegyelmébe fogadta[4]) sőt daczára botrányos tetteiknek, melyekért egyházi átokkal is sujtattak. Jánost 1281-ben nádorrá tette.[5]) Miklóst pedig egyébb kitüntetésekben részesitette.[6]) De a hálát nem ismerő Németujváriak ismét pártot ütöttek, miért a király borostyánkői várukat 1284-ben ostrom alá vette.[7]) Sikertelen vivás után azonban a király kénytelen volt Albert osztrák herczeg támogatását igénybe venni. ennek segéd hadai azonban németujvári János által bekeritetvén. magokat megadták. Albert herezeg és János közt béke köttetett ugyan. de az utóbbi fölbontván a szövetséget Stajerország pusztitására sietett. s mint zabolátlan kényur. a meddig csak gyilkoló karja terjedt. sarczolva. gyujtogatva. öldökölve üzte rablásait Kőszeg várából.

E czégéres család szereplő tagjai között Jánoson. vagy Ivánon látjuk a féktelenség. a ravaszság, a gonoszság bélyegét legmerészebben kifejezve. A garázda férfiu — kit embertelen kegyetlenkedései. mértéktelen kincsszomja miatt kutforrásaink „ragadozó farkas"-nak neveznek,[8]) a törvényt megvetve nem csak az egyesek személyét és vagyonát tüzte ki erőszakoskodásának czélpontjául. hanem a hatalom gunyára, a fejedelem tudta és akarata ellenére Albert osztrák herczeggel saját rovására nyilt háborut folytatott és ennek tartományait kiméletlenül zsákmányolta. A vakmerő hatalmaskodót megtorolandó Albert 1289-ik tavaszán 15.000 fegyveressel a rablovez

[1]) Botka Tivadar, Chák Máté élete. 14. lap.

[2]) U. o., 14. l. Árpádkori uj okmánytar. IX. k. 77 88

[3]) Botka Tivadar. u. o. 15. l.

[4]) Hazai okmánytar. I. 73. l.

[5]) Árpádkori uj okmánytár, IX. 297. 312.

[6]) Botka Tivadar, 16. l.

[7]) Fejér. V. 3. 460 Árpádkori uj okmanytár. IV. 293. 252. Hazai okm.. 301. 312. 324.

[8]) Katona, Hist. Crit. VI 986. Historia australis pars plenior. Frehernel.

ellen indult, s a Németujváriak roppant birtokát, köztök Kőszeget, Sopronyt, Rohonczot, Nagy-Mártont, Pinkafőt, Chernellenburchot, Sz. Margitot, Nyéket, Kaboldot, Szalonakot-Óvárt s. a. t., összesen harmincz helységet hatalmába keritett.[1]) De nem sokáig lehetett Albert herczeg Kőszeg birtokában, mert még ugyanazon év nyarán Kőszeget Ivánnak főfészkét — azon okból: mert ez 500 elfogott németnek kezeit lábait elvágatta — seregeivel ostrom alá vette.[2]) A német had ostrom rohamait az ellenség többszörös megtámadásait és a szóró gépek köveit, a nyilveszők záporát a város bátran kiállván, az ostromot hősiesen visszaverte. Az ostrom tizenegyedik napján a német hadak a várost ujabban minden oldalról megtámadták, s miután faltörőgépekkel a város bástyáján rést törtek, tömegesen berohantak, s azt hatalmokba keritették. Az összes lakosság a várba vonult vissza, hol az még nagyobb ellentállással védelmezte a falakat, a nők is hősiesen osztozván a férfiak véres küzdelmében. A vár bástyáját védelmezők a faltörőgépek ütéseit faágakból kötött, s köteleken leeresztett csomagokkal törekedtek elháritani, melyeket azonban az ostromlók, póznákra erősitett görbe éles vasakkal mindannyiszor elmetszettek. Mig a férfiak a herczeg seregeire égő gerendákat, köveket hajitottak, addig a nők égő szövetnékeket, méhekkel telt köpüket szórtak s forró vizet öntöttek az ellenségre. Németujvári Iván a védelem sikertelenségéről meggyőződvén, nehéz helyzetében ármány által akart magán segiteni. Albert emberei közül néhányat pénzzel megvesztegetett a czélból: hogy ezek a herczeget a magyar sereg közeledésének hirével, s Osztrákhonban kitört nyugtalanságokkal rémitsék meg, s nekie tanácsolják: hogy a vár ostromával hagyon föl, s rögtön haza siessen az osztrák főurak lázadását lecsillapitandó. Albert azonban a hamis tanácsra nem hajolt, hanem hirnöke által a várbelieknek kijelentette: hogy mindazoknak életét és vagyonát, biztositja, kik a fegyvert leteszik, ellenben az ellentállókat irgalom nélkül kardra hányja. Ennek hallatára a várból többen megszöktek, a benmaradtak azonban eltökélték a várt utolsó emberig védeni. Több napi bajnok védelem után, miután a falakon rések törettek s az ezeken betoluló csapatoknak ellentállani az őrség többé képes nem vala, a vár meghódolt. Albert herczeg az őrségnek szabadmenetet engedett, s a nagy részben összeomlott várfalakat saját költségén és embereivel kiigazitatta s megerősitette, a vár őrizetével pedig

[1]) Katona, u. o. 986. Fejér. V. 3. 482. Szalay László, II. 104. Horváth Mihály, I. 467. l.

[2]) Katona, u. o. VI. 990. l.

Emerberg Berchtold várnagyát bizta meg. Az ostrom alkalmával az egész város, a szent Ferencz szerzetesek hajlékával a lángok martaléka lön, csupán az egyházi szerelvények, kelyhek, könyvek mentettek meg.[1]) E keserü leczke, Kőszegnek elveszte, Ivánt a megrögzött lázadót el nem csüggesztette, söt gonosz üzelmeit tovább is folytatta. IV. László meggyilkoltatása után ugyan is a mint a királyi trónt elfoglalandó III. Endre tótországból utját Székesfehérvár felé folytatná, az eleibe siető Iván a hüség álczája alatt a herczeget letartóztatta s szorongatott helyzetében kezeseket, váltságdijjat, egyébb kedvező igéreteket zsarolt ki töle.[2]) E kierőszakolt kötelezettsegek egyike vala a többek között az is: hogy Ivánnak elvesztett birtokait Endre visszaszerezze. Endre Albert herczeget követei által felszólitotta, hogy az országtól elszakasztott birtokokat, s mindazon várakat, melyeket németujvári Ivántól elfoglalt, szolgáltassa ki. Albert azonban a király követelését visszautasitotta, minélfogva Endre elhatározta fegyverrel magának elégtételt szerezni, s azért, hogy véderejét szaporithassa, s egyébb az országban elharapódzott rendetlenségeket megszüntethessen, 1291-ik február havában gyülést hirdetett, hol a többek között az is elhatároztatott: hogy a közbiztonság tekintetéből a Németujváriaknak határszéli rabló várai lerontassanak.[3])

Mig Endre Székesfehérvárt az ország rendjeivel a közigazgatás, a honvédelem terén szükségeseknek talált intézkedésekben fáradozott, addig Albert az ország határait átlépvén Pozsonyt, Nagy-Szombatot elfoglalta. Ennek folytán viszont Endre 80.000 fegyveressel Osztrákhonba tört, s több erősségeket meghóditván, Béesnek ostromához fogott. Albert kétes helyzetében békét ajánlott, mely 1291-ik augustus 26-án létre jött. A békeszerződés feltételei között az is foglaltatott: hogy Albert az országtól elszakasztott részeket visszaadja, a Németujváriaknak az osztrák határszélein lévő erősségeik azonban a rablások meggátlása végett lerontassanak.[4])

Ezen sulyos határozat valjon Kőszegre ki lön-e terjesztve? biztosan nem tudjuk, azt azonban okunk van gyanitani: hogy a garázda főurak leggarazdabbikát Ivánt az osztó igazság keze köszegi

[1]) Freher után Katona, VI. 990. l. Fuhrmann, Alt und neues Oesterreich, I. fej. 176. l. Lichnovszky, I. 481. l.

[2]) Fejér, VI. 1. 201. Botka, 18. l.

[3]) Horváth Mihaly, M. orsz. tort. I. 472. Szalay Laszlo, II. 109, 110—111. Lichnovszky, II. 23. l.

[4]) Fejér, VI. 1. 180. Katona, VI. 1070 es 1241. l.

birtokaiban sem kimélte s a büntetés következményeit a kőszegi fölsővár szenvedte, mely mint határszéli rabló fészek leromboltatván, többé föl sem épült, hanem az események hatalma az alsóvárt és várost sodorta a történelem szinpadára.

A Németujváriak azonban nem okulva az ellenök alkalmazott szigorral, a következő 1292-ik évben ismét pártütéssel háboritották az ország nyugalmát. Endre király a rakonczátlan lázongókat megzabolázandó, fegyveres hadat inditott ellenök, s Pozsonyt, Detrekőt, Sümeget, Kőszeget tőlük elvette.[1]) Endrének igazságos, erélyes eljárása a féktelen főurakat, köztük a Németujváriakat a királytól mindegyre jobban elidegenitették. Különösen Iván nem felejthette, hogy több erőssége az Albertel kötött béke értelmében lerontatott, s ennélfogva a boszu ösztönétől ingereltetve, rabolva, pusztitva változó szerencsével küzdött a király hadaival. Ezután pedig több pártütőkkel szövetkezett, kik hathatósan sürgették a római pápát, hogy küldje be Martell Károlynak kiskoru fiát, Robert Károlyt, Endre helyett királynak.

Mialatt az ország két pártra szakadott s az uralgó rendetlenségben a dulások, rablások, gyujtogatások hazaszerte korlátlan tért nyertek, azalatt III. Endre is elhalálozott. Az ekkor bekövetkezett királyválasztási küzdelmekben a Németujváriak ismét jelentékeny szerepet vezettek. Különösen Kőszegnek ura Iván az ország szerencsétlen helyzetét, az általányos közzavart ármány és ravaszság által aljas kincsvágyának csillapitására törekedett kiaknázni. A mint a választási mozgalom s a párttusák hullámai magasbra emelkedtek, Iván fivéreivel Robert Károly ügyétől azonnal elpártolván, Venczel cseh király felekezetéhez csatlakozott, mely 1301 juliusban, a többek között németujvári Heinriket menesztette küldötségileg Csehországba: hogy a választás feltételeit a trón követelő Venczellel egyesség utján tisztába hozza.[2]) Mig Heinrik a követséggel Venczelnél időzött, Iván seregeivel Esztergomot körültáborozta, és innét Robert Károlyt Bécsbe riasztotta. Esztergomot rövid ellentállás után meghóditván, az ide érkezett Venczelnek azt nagy öszveg pénzért áruba bocsájtotta.[3]) Venczel ügyének hanyatlásával, ámbár a főurak nagyobb része megszünt érdekei mellet buzogni, mégis a németujvári testvérpár nem vonta meg tőle támogatását, de mihelyt Venczel az országból eltávozott, bajor Ottónak legmelegebb pártolói

---

[1]) Katona, VI. 1241. Fejér, VII. 2. 195. VI. 2. 19. 260. 265.
[2]) Szalay László, II. 125. Horváth Mihály, 2. k. 6. l.
[3]) U. o. 125. U. o. 7. l.

között Kőszeg urát találjuk, ki fivéreivel egyetemben legbuzgóbban segitette bejövetelét, s megkoronáztatását.[1])

Otto bukása után a közzavar méginkább megindult, s a kormány nélküli országban a törvénytelenség, a féktelenség hatalmasban emelte föl fejét. Trencséni Chák Máté a morva szélektől Komáromig önkényüleg uralgott, a Németujváriak pedig Kőszegtől Zágrábig fosztogattak.[2])

Robert Károly trónjának szilárd állást szerzendő, azon törekedett, hogy az ellenpárt makacsabb s tekintélyesb főurait érdekeihez lánczolhassa. Ezen czélból németujvári Jánost Heinriknek fiát fölovászmesterévé, Tolna és Somogy megye főispánjává, Miklóst tárnokmesterévé, öregebb Heinriket pedig Ivánnak fivérét 1308-ban tótország bánjává nevezte ki, mely kitüntetések által a hatalmaskodó család nevezett tagjait csakugyan maga iránt le is kötelezte.[3]) Ellenben németujvári Iván utódait Andrást, Jánost és Miklóst — kit Kokosnak is neveztek — nem sikerült ügyének megnyerni, ezek a dunántuli részekben folytonosan lázadást szitottak[4]) Ekkor már Iván a galád rablocz bünös pályáját hihetőleg bevégezte, miután 1306-ik éven tul átkos életének minden nyoma eltünik.

Minthogy a trón versengés viszályai alatt az erőszak, a fejetlenség, az önkény mélyebb gyökereket vert az országban, az általános bomlást meggátolandó Robert Károly a zavargó lázadók lenyügözésére intézte tevékenységét. Ennek folytán a dunántul garázdálkodó Németujváriak megfenyitésére — kik Kőszegből rabolva zaklatták a vidéket — seregeket küldött. A lázangók legyőzetése után, az általuk erőszakkal eltulajdonitott birtokok visszafoglaltattak, de miután a királynál kegyelemért esdettek, és esküvel kötelezték magokat az alattvalói hűség megtartására, Ugod és Kanizsa várakon kivül összes jószágaiknak, ugy Kőszegnek is birtokába visszahelyeztettek.[5])

Miután Robert Károly a kényurakat megfékezte, az alásülyedt királyi tekintélyt, a jog és törvény uralmát helyreállitotta, figyelmet a pénz és haderőnek javitására forditotta. Nem kevesebb gondot intézett a kereskedés, és nemzeti szorgalom fejlődésére, minelfogva mindennemü kedvezmények mellett osztrák és németországi jövevényeket telepitett le az országban. A kereskedés lendületét, az

[1]) Fejér. VIII. 1. 183.
[2]) Szalay László. II. k. 132. 1.
[3]) Fejér. VIII. 1. 210. Botka. Chak Mate 46. 1.
[4]) U. o. 46. 1. Zichy. Codex I. 128. 137. 156.
[5]) Hazai okmanytár. I. 124. 140. 147. 151.

ipar előmozditását czélozta az által is: hogy a hazai városokat különféle kiváltságokban részesitette, s ezek lakóit a trón érdekeihez olvasztotta. Miután 1327-ben Kanizsai Lőrincz által németujvári Andrásnak zendülő serege Gunch (Güns) városánál legyőzetett.[1]) a király Kőszeget uralma alá vette, uj jövevényekkel megtelepitette, s a következő évben pedig királyi kegyelmét tanusitotta az által: hogy mindazon jogokat és szabadalmakat, melyeket a kőszegiek a város fölépitése után élveztek, ujra megerősitette és biztositotta.[2]) Sopron és Pozsony város polgárainak pedig 1341-ben meghagyta: hogy bort, ugy egyébb czikkeket szállitó Kőszeg polgárait területeiken békével és szabadon átbocsássák.[3]) Robert Károly a honvédelem szervezését szinte kormányzása feladatául tüzvén ki, gondoskodását a párt küzdelmek alatt sokat szenvedett Kőszegre is kiterjesztette, s polgárainak megparancsolta: hogy a város falait megépitsék, bástyákkal és sánczárkokkal megerősitsék: hogy veszély esetében a falai közé menekült vidéknek népe itt ótalmat találjon, ugy a várt és várost védő polgároknak védhelyet nyujthasson. Hogy a város ezen kötelezettségből származott épitkezési terheket könnyebben viselhesse, tiz évre polgárainak az ugy nevezett — census regalis-t — elengedte.[4])

Mikor Robert Károly országlásának végtizedében a közjó előmozditására szolgáló intézkedéseit foganasitotta, akkor már a belháboru vihara is lezajlott, s a németujvári család bünös szereplését befejezvén letünt a történelem szinpadáról, melyen az országnak oly sok viszályt, a dunántuli részeknek annyi romlást okozott. A folytonos villongásoknak természetes következményeit, a nyomort, a pusztulást, főképen Kőszeg a rablocz nemzetség főfészke viselte, hol az ököljog ezen vaskorában a fegyverzaj, az önkény a polgári ipart, békés forgalmat kedvezőbb fejlődésre jutni gátolták. A párttusák elfojtása, a közrend helyreállitása után azonban egész V. László uralkodásáig az országhadjáratai által Kőszeg nyugalma nem zavartatott, de egyébaránt is a vegyes házbeli királyok alatt számos szabadalmakban részesitetvén, a város belállapotának viszonyai az idők körülményeihez képest élénkebb lendületnek indultak. A város e kori állapotának ismertetéseül közöljük, időszerinti sorozattal, rövid kivonati alakban mindazon szabadalmakat és okmányokat, melyek e korszakból a város közügyeinek átpillantására vezethetnek.

[1]) Fejér. VIII. 3. 226.

[2]) I. Lajos király által 1348-ban megerősitett okmányban. Városi titkos levéltár. 9. csomag. 171. szám. Fejér. VIII. 4. 214. l.

[3]) Városi titkos levéltár. 1. cs. 1. sz.

[4]) Városi titkos levéltár, 1. cs. 2. sz.

1343-ban Szent György napján. Visegrádon. Hypolit kőszegi plébános, Miklós városbiró, s több kőszegi polgároknak személyesen előadott kérelmére[1]) I. Lajos király megerősitette atyának I. Károlynak 1336-ban kelt okmányát — továbbá saját 1342-dik okmányát, melyben a királyi adót azon feltétel alatt engedte el a kőszegieknek: hogy a város falait megépitsék és fentartsák, mulasztás esetében az általa kiszabandó büntetésben részeltetnek.[2])

1347. I. Lajos király vizsgálatra küldte Lőrincz főispánt, Laczkfi István által elfoglalt Renth és Kőszeg közti föld iránt,[3]) melyet a kőszegieknek ismét birtokába adatott.[4])

1348. Lőrincz mester, Vas és Sopronmegyei főispán megerősitette a kőszegiek által személyesen eleibe terjesztett kiváltság leveleket, melyek szerint „nullus inter predictas civitates Kewszegh, Chepregh et Rohoncz vina ad portes Theutonie contra privilegiatam libertatem dicte civitatis Kewszegh, et in prejudicium ejusdem deferre, et deferri facere presumat.“[5])

1353. Sz. Lőrincz napja utáni szerdán. Budán. I. Lajos király Kőszeg város polgárait, minthogy Bessenyei István fiát Egyedet társaival együtt lopás és rablásaik miatt fölakasztatták, minden további kereset alul fölmentette.[6])

1353. Sz. Lőrincz napja utáni szerdán. Budán. I. Lajos király, János kőszegi biró, Pwkker István és Miklós kérelmére — Litterati Péter mesternek a kamarai nyeredék szedőjének meghagyta: hogy a kőszegi polgároktól kamarai nyeredéket — lucrum camerae — ne szedessen.[7])

1353. I. Lajos király megparancsolta János mesternek Miklós fiának leukai várnagyának, hogy bizonyos föld és erdőrészt, mely Rewt és Kőszeg közt fekszik s bizonyos „Comes Wolfhardus“ elfoglalt a kőszegieknek visszaadassa.[8])

[1]) Városi titkos levéltár. I. és. 2. sz. Fejér. VIII. 4. 209.
[2]) V. t. levéltár. u. o. Fejér. IX. 1. 109. l.
[3]) Fejér. I. 1. 636.
[4]) U. o. I. 1. 494.
[5]) U. o. I. 1. 636.
[6]) Városi titkos levéltár. I. és. 3. sz.
[7]) U. o. I. és. 4. sz. Fejér. IX. 2. 224. l.
[8]) Fejér. IX. 1. 495. l.

1354. Laetare vasárnap elötti kedden. A vasvári káptalan okmánya szerint I. Lajos király rendelte: hogy csói Gotthárd fia Miklós, mint királyi ember egy bizonyos föld végett a helyszinére kimenvén, ott határjárást eszközöljön, ezen földnek birtokába a kőszegieket beiktassa; minek folytán a nevezett királyi ember, a káptalan küldöttjével a lékai várnagy, ugy Léka, Röth és Kedhely falubeli lakosok jelenlétében a határjárást eszközölte, s a kőszegi polgárokat azon földek birtokába minden ellenmondás nélkül beiktatta. A város határának azon része, hol a határozás történt, a kedhelyi, röthi határok és a Gyöngyös folyó mellett feküdt.[1])

1366. Maria fogantatása utáni kedden. I. Lajos király Visegrádon kelt okmányában hiveinek, s hatóságainak megparancsolta: hogy a kőszegi polgárok birtokát és javait lakostársaiknak, vagy elöjáróiknak vétke, vagy adósága miatt letartóztatni ne merészeljék, hanem ha panaszok fordulnának elő a kőszegiek ellen, saját városuk birája, vagy esküdtje előtt inditandó meg az ügy, s ha ezek nem intézkednének, a városbiró a király, vagy tárnokmesternél bepanaszolandó.[2])

1366. Ugyan onnét azon napról. I. Lajos király megparancsolta Chyurle Péter mester budai kamara grófjának: hogy Miklós nevü Kőszeg városa birájának, a király s ennek annya előtt tett kérésére a kőszegiek a kamarai nyeredék — lucrum camerae — fizetéstől fölmentetvén annak a kőszegi polgároktól való beszedéstől magát tartóztassa.[3])

1367. Gyertya szentelő napján Budán. I. Lajos király megparancsolta a soproniaknak, hogy a kőszegi boroknak Németország felé, vagy bárhová szállitását ne akadályozzák, meghagyván egyszersmind: hogy a kőszegieknek Sopron városában bort lerakni tilalmazva van.[4])

1370. Sz. Mihály napja utáni keddeu. I. Lajos király megparancsolta az ország lakósainak az 1336-ban kiadott parancsához képest, hogy a kőszegieket sem vagyonukban, sem személyükben le ne tartóztassák.[5])

1374. Sz. Márton napja utáni csütörtökön. Erzsébet királyné — Frankónak Kónya bán fiának Vas és Sopron vármegyék főispánjának, s egyszersmind kőszegi várnagynak — Sas Miklós és Gunzer Miklós

---

[1]) Fejér. IX. 2. 331. l. Városi titkos levéltár. 1. cs. 5. k.
[2]) Városi titkos levéltar, 1. cs. 6. sz. Fejér. IX. 3. 574.
[3]) U. o. 1. cs. 7. sz.
[4]) U. o. 1. cs 8. sz. Fejér. IX. 4. 41. l.
[5]) U. o. 1. cs. 9. sz.

kőszegi polgárok panasza folytán a király nevében meghagyta: hogy a kőszegieket szabadalmaikban ne háborgassa, különösen ne kényszeritse őket, hogy a Kőszeg határbeli királyi (most König) szőlőt megszüreteljék, s borát távol vidékre elszállitsák, rendelvén egyszersmind, hogy a várnagy kőszegi tartózkodása idejekor annak élelmezéséről a kőszegiek gondoskodjanak, nem különben az adószedőknek több terhes és szokatlan ujjitásait, ugy zsarolásait el ne szíveljék.[1])

1374. Erzsébet királyné — Frankónak Sopron és Vasmegyék főispánjának meghagyta: hogy Lőrincz nevü familiárisának István kőszegi polgár által történt megöletéseért, a kőszegi polgárokat ne bántalmazza.[2])

1378. Vizkereszt napján. A vasvári káptalan Pál nevű kőszegi biró kérésére átirja I. Károly királynak Pozsonyban 1337-ben kelt okmányát, melyben Kőszeg megszállóit (hospites) biztositja az általuk birt birtokról, és inti az ország tisztviselőit, hogy ellenök ezen birtok miatt senki se biráskodjék, hanem ha per támadna elleünk, az a király előtt inditandó, s az okmányok ott fölmutatandók.[3])

1380. Sz. Egyed napján utáni vasárnapján Zólomban. I. Lajos király 1367-ik évben kiadott parancsához hasonlólag — Péternek István fiának kőszegi polgárnak panaszára — Sopron város polgárainak meghagyta: hogy a kőszegieket a borszállitásban ne akadályozzák.[4])

1381. Sz. István utáni pénteken. Zólomban. I. Lajos király — Rayher fia János, mint kőszegi városbiró, ugy Péter előbbi városbiró által a többi megszállók — hospites — nevében a király előtt tett panasza folytán a borsmonostori (Klastrom) apátságnak megparancsolta: hogy a Gyöngyös folyó körül fekvő bizonyos birtokban a kőszegieket háborgatni óvakodjék.[5])

1381. Kisasszony napja utáni csütörtökön. I. Lajos király parancsára — a vasvári káptalan, Kőszeg város s vele szomszéd Csó és Csömöte helységek határjában határjárást teljesitett.[6])

---

[1]) Városi titkos levéltár. I. cs. 10. sz. Fejér. IX. 4. I. és 581—582.

[2]) U. o. Fejér. IX. 4. 580—581.

[3]) U. o. I. cs. 11. sz.

[4]) U. o. I. cs. 12. sz.

[5]) U. o. I. cs. 14. sz.

[6]) U. o. I. cs. 15. sz. Fejér. IX. 5. 504. Csó és Csömöte helységek ez idétt Lukáts fiainak birtoka volt, ezektől származhatott a szomszéd „Lukátsháza" helység elnevezése.

1383. Január 13-án. Budán. Mária királyné átiratta I. Lajos királynak 1357-ben kelt okmányát, melyben a röthi és kedhelyi határok közt a Gyöngyös vize melletti birtok határozásáról szóló 1354. évben a vasvári káptalan által kiadott bizonyitvány szinte hiteles alakban átiratott.[1])

1385. Uj év napján. Budán. Erzsébet királyné I. Lajos király özvegye Rayher fiának Jánosnak, Miklós polgármesternek, és Lőrincz esküdtnek kérelmére — Szerecsen János mester kamarai várgrófnak, ugy Sopron és vasmegyei tisztviselőinek megparancsolta: hogy a kőszegiektől kamarai jövedéket szedni óvakodjék.[2])

1385. Uj év napján. Budán. Erzsébet királyné — Frank mester, Vas és Sopron megyék főispánjának, ugy Kőszeg vára alvárnagyainak megparancsolta: hogy minthogy a királyné városából, Kőszeg polgárai részéről, városbiróságot viselt Rayhernek fia János, Nykkel polgármester, és Lőrincz esküdt panaszt emeltek az iránt: hogy a polgárság a Nagy Lajos király által adományozott szabadalmak gyakorlatában akadályoztatik, és táborozási költség fejében tőlük erővel is pénz gyüjtetik, a kőszegieken ily zsarolásokat tenni ne merészeljenek, és szabadalmaikban őket ne háborgassák.[3])

1385. Julius hó 10. Budán. Erzsébet királyné Nagy Lajos király özvegye, Frank mesternek, mint Kőszeg vára várnagyának megparancsolta: hogy Kőszeg város polgárai által a városban hozott fákért kovács szénért, szőlőkarókért, deszkákért, ugy egyébb eszközökért, a királyné kőszegi polgáraitól, mint vámmentesektől, vámot szedni óvakodjék.[4])

1387. Zsigmond brandenburgi őrgróf, mint Mária királyné férje márczius 1-én Kőszegen időzött.[5])

1387. Február hava 24-ről. Kőszegen. Zsigmond, mint Mária királyné férje, Kőszeg polgárai számára, mind azon szabadalmakat, melyeket I. Lajos királytól nyertek, a királyné nevében megerősitette, egyszersmint Sopronmegye főispánját, ugy a kőszegi várnagyot utasitotta, hogy az emlitett polgárokat jogaikban háborgatni ne merészeljék.[6])

---

[1]) Városi titkos levéltár, 1. cs. 16. sz.
[2]) U. o. 1. cs. 17. sz. Fejér. X. 1. 208.
[3]) U. o. 1. cs. 18. sz.
[4]) U. o. 1. cs. 19. sz.
[5]) Fejér, X. 1. 326.
[6]) Városi titkos levéltár, 1. cs. 20. sz. Fejér, X. 1. 345—346.

1388. Uj év utáni kedden. Budán. Zsigmond király megparancsolta: hogy Kőszeg polgárait, midőn a királyhoz utaznak panaszaik, vagy kérelmeik elintézése czéljából, megvámolni mindenki óvakodjék, egyszersmint a kőszegieknek meghagyta: hogy ily alkalommal kereskedelmi czikkeket magukkal ne vigyenek.[1])

1391. A kőszegi polgárok Borsmonostor Menyhártnak birtokát elfoglalták.[2])

1391. A kőszegiek Röth körül fekvő birtok érdemében határjárásért folyamodtak.[3])

1391. A locsmándi helység Kőszeg várába fizette adóját.[4])

1392. Február 9-ről. Kis-Márton. Zsigmond király Kismartonból megparancsolta a borsmonostori (Klastrom) apátnak, hogy azon darab földet, melyet az apátság a kőszegiektől elfoglalt, bocsássa vissza, ha pedig azok ellen valamely panasza volna azt a király előtt, a rendes törvény utján inditsa meg.[5])

1392. Deczember 8. Zsigmond király megengedi: hogy Gara Miklós némely birtokainak átengedése mellett Kőszeg várat és fallal keritett várost minden jogaival és haszonvételeivel együtt csereképen birtokába vehesse.[6]) Zsigmond király ezen okmányát azon évi deczember 8-án ünnepélyesen megerősitette.[7])

1392. Augusztus 15. Temesvár. Zsigmond király Temesvárott augustus 15-én kiadott okmányában a veszprémi káptalannak meghagyta: hogy Gara Miklós bán fiait Miklóst és Jánost két Kőszeg vár és bástyával erősitett város, ugy Cheznek vár birtokába, ugy az ezekhez tartozó javadalmakba bevezesse. Mely birtokba vezetés a nevezett káptalan jelentése szerint, ugyanazon évi szt. Ferencz napján meg is történt. Ezen jelentésből kitünik, hogy: két Kőszeg vára, és városának tartozékait képezték, Gench, Sebeteleky nevü pusztával, Doroszlow, Azonfalwa, szinte Kazar pusztával, alsó és felső Zakon, Themerd és Luchman Ambrus pusztával.[8])

---

[1]) Városi titkos levéltar, 1. cs. 21. sz. Fejér. X. 1. 446.
[2]) Fejér. X. 1. 679.
[3]) U. o. X. 1. 685.
[4]) U. o. X. 1. 730.
[5]) Városi titkos levéltár, 1. cs. 22. sz.
[6]) Eredetije a budai kir. kamarai levéltarban fasc. 1512. Nr. 26.
[7]) U. o. azon csomagban, azon szám alatt.
[8]) Budai kir. kamarai levéltar N. B. A. fasc. 1512. Nr. 26.

1404. Sz. György hava 11-ről. Pozsonyban. Zsigmond király tekintetbe vévén a kőszegi polgároknak a forradalom idejében trónjához viseltetett hűségét s ekkor szenvedett sok rablásaikat és egyébb sérelmeiket — Gara Miklós nádor közbenvetésére 5 éven át minden harminczad és vám fizetéstől — ha boraikat külföldre szállitanák is — fölmentette.[1])

1404. November hó 18-ről. Soklóson. Gara Miklós nádor meghagyta Vathy László kőszegi várnagyának: hogy Kőszeg polgárait szabadalmaikban és egyébb jogaik gyakorlatában, ne akadályozza.[2])

1406. Január 13-röl. A vasvári káptalan — Benedek kőszegi városbiró kérelmére Nagy Lajos királynak 1380-ik évben kiadott okmányát hiteles alakban átirta.[3])

1406. Május hó 17. Zsigmond király mindazon okmányokat, melyek szerint két Kőszeg várt, a fallal erősitett várost és Chezznek várt Gara Miklósnak és fivérének Jánosnak, ugy ezek örököseinek csere utján birtokul átengedte — ujabban megerősiti.[4])

1407. Február hó 26-ről. Budán. Zsigmond király — Gara Miklós nádor panaszára, a soproniaknak meghagyta: hogy a Németországba bort szállitó kőszegieket területöken a szállitásban ne akadályozzák.[5])

1407. Február hó 25-ről. Budán. Zsigmond király az ország összes lakóinak megparancsolta, hogy Gara Miklós nádor városában Kőszegen lakó polgárokat és szállókat (hospites) vagyonaikban, személyeikben letartóztatni, vagy elitélni ne merészeljék, miután a kőszegiek csak saját rendes birájuk és esküdtjök előtt lévén beperelhetők, és ha ezek biráskodási eljárásukban hanyagoknak mutatkoznának, Gara Miklós nádornak, mint uroknak, vagy ennek tisztjeinek bejelentendők.[6])

1407. April hó 7-ről. Budán. Zsigmond király az országgyülés végzeményére hivatkozván Gara Miklós nádort Kőszeg polgáraitól bárminő vámnak vagy harminczadnak szedésétől eltiltotta.[7])

---

[1]) Városi titkos levéltár, 1. cs. 23. sz.

[2]) U. o. 1. cs. 24. sz.

[3]) U. o. 1. cs. 25. sz.

[4]) Budai kir. kamarai levéltár N. R. A. 1512. fasc. 26. Nr. Zsigmond király idézett okmányában, két Kőszeg váráról tétetik emlités, noha a fölső vár ekkor romokban hevert, de külön tartozékkal birt.

[5]) Városi titkos levéltár, 1. cs. 26. sz.

[6]) U. o. 1. cs. 27. sz.

[7]) U. o. 1. cs. 28. sz.

1409. Marcz. 10-ről. Budán. Zsigmond király harminczadosainak megparancsolta: hogy miután Gara Miklós nádor tulajdonához tartozó Kőszeg város polgárainak harminczadi illetékéből 400 forintot elengedett, ezen összeg beszámitásával harminczadolhatják meg a kőszegieket.[1])

1411. Deczemb. 20-ról. Garán. Gara Miklós nádor és fivére Gara János — Vathy László kőszegi várnagyukat oda utasitották: hogy Kőszeg polgárainak erdeit és rétjeit, más nem városbeli települtek által használtatni ne engedje, mindaddig még nem ez ügy elintézése végett Kőszegre jövendenek.[2])

1411. Deczemb. 11-ről. Garán. Gara Miklós nádor Kőszeg város birtokosa az ország várnagyait és adószedőit figyelmeztette: hogy Zsigmond király a kőszegi polgárokat áruiktól, minden vám és adófizetéstől fölmentvén, ezen szabadalmat tiszteletben tartsák.[3])

1414. Januar 14-ről. Budán. Zsigmond király az egyházi ügyek, ugy római királyá lett koronáztatása miatt az országból távol lévén, ezalatt Borbála királyné vezette az ország ügyeit, ki kormányzási hatalmánál fogva Kőszeg polgárainak megengedte: hogy kereskedelmi czikkeitől járó harminczad oly mennyiségben szedethessék, mint az a soproni polgároktól szedetik.[4])

1437. Nap nélkül. Kolán István város birájának kiadványa folytán a Gyöngyös utczában az árkon felül és alul levő két ház minden nemü adótól fölmentetett azon kikötéssel: hogy e házak tulajdonosai az árkot a Gyöngyös vizéig kitisztogássák és egész éven át azt tisztán tartsák.[5])

1440. Szent Imre napján. Soklóson. Gara László macsói bán és Liptómegye főispánja, mint Kőszeg birtokosa, a tüzvész által elpusztult várost ujra benépesiteni szándékozván, az ujonnan települőknek 8 évi adómentséget adott.[6])

1441. Nap nélkül. I. Ulászló király Körmend melletti táborából Kőszeg mezővárost (oppidum) Palóczy Simonnak és Guthy Ország Mihálynak adományozván, őket a birtokba vételre kiküldte és a kőszegieket irányukba engedelmességre intette.[7])

[1]) Városi titkos levéltár, I. cs. 29. sz.
[2]) U. o. I. cs. 30. sz.
[3]) U. o. I. cs. 31. sz.
[4]) U. o. I. cs. 32. sz.
[5]) U. o. I. cs. 33. sz.
[6]) U. o. I. cs. 34. sz.
[7]) U. o. I. cs. 36. sz.

1441. Május 12-ről. Kőszegen. Palóczy Simon I. Ulászló király fölovászmestere, és Országh Mihály királyi főkincstárnok, mint Kőszeg város urai másolatban átirták és megerősitették Gara Miklós nádornak, és Gara Jánosnak Kőszeg előbbi birtokosainak 1407-ik évi junius 30-án Kőszegen kiadott szabadalmi levelét, melyben Robert Károly, I. Lajos és Mária királyok által kibocsátott szabadalmak ujra érvényesittettek. Ezen szabadalmak tartalma következő: 1. Hogy minden ajándék adástól és befizetéstől mentesek, s csak annyit fizessenek a kőszegi polgárok, mennyit akarnak és képesek. 2. Birót szabadon választhatnak, a ki esküdt társával minden büntettek fölött itél. 3. Szabad költözködés engedtetik. 4. Minden capetia gabonától 10 denárt tartoznak fizetni. 5. A bordézsma mustban szedetik. 6. A városban letelepült nemesek hasonló jogokat élveznek a polgárokkal. 7. Ha a helybeli birák meg nem egyeznek az itélet hozásban, vagy a 12 esküdt valamely peres ügyben, azt a soproni polgárok vizsgálják felül és döntsék el. 8. A kőszegi polgárok ugyanazon jogokban részesülnek, mint a soproniak. 9. A szabad költözködhetési jog mellett, a kiköltözködők minden ingatlan vagyonukat pénzé tehetik, házuk elárusitásáért azonban 12 denárt fizetnek, valamint az eladott szőlőért is. 10. Ha az itélethozáskor a 12 esküdt közül 7 esküdt megegyez a hozandó itéletben, annak itélete áll az 5 esküdt ellenében, s az végrehajtandó. 11. A sörtvés tizedtől fölmentetnek. 13. A plébánost és birót szabadon választhatják, s ebbe a várnagy be nem avatkozhatik. 14. Annyi bizalommal viseltetnek a kőszegi polgárok iránt, hogy semmiféle föladásra nem hajtanak. 15. Sem vásárkor, sem más eladásoknál semminemü adófizetéssel sem tartoznak eladott áruczikkeiktől.[1])

* * *

A várnai vereség csapásai még be sem hegedtek, már is Fridrik római király ujabb viszályokba keverte az országot, melyeknek végzetteljes következményei Kőszeg sorsára kihatottak.

Mihelyt Ulászló király elestének hire elterjedt az országban, a királyválasztási mozgalom azonnal megindult. Nehogy a trónvita a megrendült közállapotot még inkább veszélyeztesse, nehogy Fridrik

[1]) Városi titkos levéltár, 1. cs. 35. sz.

római király V. László gyámságának szine alatt az ország ügyeibe beavatkozhasson, vagy az országlást magához ragadja. 1445-ik husvét nyolczadára országgyülés hirdetetett, mely ápril hó végén Pesten megnyittott. Mialatt az országgyülés a trón betöltése s egyébb közügyek iránt intézkedéseit bevégezte, a közbe Fridrik király azon ürügy alatt, hogy a kőszegiek tartományaiba betörtek s hivein hatalmaskodásokat követtek el, julius havában Kőszeget körültáborozta, rövid ellentállás után ostrommal bevette, s nyolczvan polgárt minden kihalgatás és vizsgálat nélkül fölakasztatott.[1]) Kegyetlen munkája bevégeztével, hogy Kőszeget uralmának biztositsa, seregének egy részét helyőrségül hátrahagyta.[2])

A következő 1446-ik évben Fridrik a város összes szabadalmait megerősitette és számára uj czimert adományozott,[3]) melyet ez időtől fogva a város folytonosan használ.

Fridrik császárrá leendő koronáztatásával lévén elfoglalva, a közte és Magyarország közt kitört háborgások kiegyenlitésére hajlandónak mutatkozott, minek folytán 1447 junius 1-én Regedén közte és a magyar rendek között két évre békeegyeség köttetett, mely szerint Sopron, Kőszeg, s a birtokában lévő egyébb várak és városok a végleges és állandó békemegkötéséig, Fridrik birtokában zálogul maradtak.[4]) Fridrik birtoklása azonban daczára a regedei egyeség által kikötött két évi fegyverszünetnek, békés és nyugodt nem vala, mert 1449-ben kényszeritve volt Kőszeget hadaival megszállani.[5])

1452-ben Fridrikkel az alkudozások a kiskoru László és a magyar korona kiadatása iránt megindittattak, a megállapitott feltételek között helyet foglalt a többek között az is: hogy Fridrik Kőszeget a nemzet birtokába visszabocsássa. Az alkudozások azonban sikerre nem vezettek, minthogy Cilley Ulrik a békeokmány aláirásához nem járult, a tárgyalások tehát e miatt csupán fegyverszünetet eredményeztek.[6])

1454 november 28-án Hunyady János Kőszegen időzött.[7])

1459-ik január havában Gara László és Ujlaky Miklós Mátyás király megbuktatására többekkel szövetkeztek, kik a németujvári

[1]) Szalay László III. k. 81. l. Horvath Mihály II. k. 263. l.

[2]) Teleky József, Hunyadiak kora. 481. 482. l.

[3]) Varosi titkos levéltar. 1. cs. 38. sz.

[4]) Teleky J., Hunyadiak kora. II. k. 46. 47. l. Horvath M., II. k. 373. l.

[5]) Teleky J., Hunyadiak kora. II. k. 131. l.

[6]) U. o. II. k. 266. 267. l.

[7]) U. o. X. k. 432. l.

erősségben gyültek össze értekezletre. A cselszövő párt majdnem kirekesztőleg olyasokból állott, kiknek birtokai határosak voltak a szomszéd stajer és osztrák földdel, vagy Fridrik által jogtalanul elfoglalt vasmegyei erősségekkel. A németujvári értekezlet oklevél által tudomásra kivánta jutatni, hogy tagjai Fridrik császárt választották királynak. Az oklevél kiadatása után Fridrik koronázása fogott volna eszközöltetni.[1]) Ennek folytán Fridrik február 24-én Sopron várost felszólitotta, hogy seregéhez Kőszegre bizonyos számu fegyvereseket küldjön, miután a kőszegiek tudósitása szerint a magyar had a szigeten és Lékánál gyülekezik és készülődik.[2]) És csakugyan Mátyás király hadai Nagy Simon és Rozgonyi Miklós vezérlete alatt utját is állották a császárnak, ki ezen akadály miatt nem Székesfehérvárt, mint a pártosok által tervezve volt, hanem Bécsujhelyben a salzburgi érsek által koronáztatott meg magyar királyul.[3]) Fridrik pártfeleinek hadát azonban Gravenecker Ulrik császári vezér ötezer fegyverrel növelvén, a pártütők Körmendnél Mátyás dandárait megtámadták és megverték. De rövid napok mulva kemény ütközet után a magyar zászlókhoz füződött a győzelem.[4]) A kudarczot helyre állitandó Fridrik császár uj seregek gyüjtésére forditotta figyelmét s ápril 15-én Bécsujhelyből ismétlőleg fölszólitotta Sopron várost, hogy hadaihoz Kőszegre bizonyos számu fegyvereseket küldjön.[5])

Mátyás Fridrik császárral a korona kiadatása végett alkudozásba bocsátkozván 1462-ik év elején Vitéz Jánost nagyváradi püspöket Gréczbe menesztette Fridrikhez, hogy ezt az egyezkedésre hajlitsa. Közte és Vitéz között a megállapodás létre is jött, melynek egyik pontja az is volt: hogy Fraknó, Kabold, Kis-Marton, Rohoncz és Kőszeg tartozékaival, Fridrik és egyenes águ utódai birtokában maradjanak, egyházi viszonyaikra nézve mindazáltal továbbá is eddigi felsőségök alatt fogván állani ezen urodalmak a török háboru terheinek viselésére azonképen mint az ország többi részei tegyenek kötelezve. A császár halála után király és rendek jogositvák, a nevezett erősségeket és urodalmakat negyvenezer aranyért beváltani.[6]) Ezen egyeség összes pontozataival a budai országgyülés által elfogadtatott s a következő 1463-ik évi julius 19-én

[1]) Szalay, M. o. tört., III. k. 189. l.
[2]) Hazai okmánytár, V. 261. l.
[3]) Szalay, III. k. 189. l.
[4]) Katona, XIV. k. 227. l.
[5]) Hazai okmánytár, IV. 396. l.
[6]) Szalay, III. k. 198. l.

Mátyás és Fridrik császár biztosai által Sopronban a szerződést oklevelek megerősitettek és kicseréltettek.[1]) Ennek folytán Kőszeg továbbá is Fridrik császár birtokában maradt.[2]) A viszálkodások azonban ezzel meg nem szüntek, sőt a magyar király s a német császár között napról napra mérgesebbé vált a viszony, mig nem az izetlenségek 1477-ik junius 12-én Fridrik és Mátyás között nyilt háboruban törtek ki. A mint a magyar hadi erő Ausztriába nyomult és alsó részét meghóditotta, Fridrik császár Béesből eltávozott s Kremsből Mária születése napja utáni szerdán 1477-ben intette Kőszeg város polgárait, hogy a magyar hadsereg ellen vitézül viseljék és álhatatosan védelmezzék magokat mindaddig, mig nem hadaival mi hamarább segédelmükre járulhat.[3]) A háboru viszontagságai ez alkalommal Kőszeget nem is kiméltek, mintán Pesnitzer Ulrik, Rohoncz és Szentgotthárd ura a stajer széleket és Fridrik birtokait pusztitgatta, egyuttal Kőszegnek is tetemes károkat okozott, a mint a császárnak 1478-ik évi májusban Gréczben a kőszegiek számára kiadott szabadalomlevele tanusitja, mely szerint a kőszegi polgároknak számos kárvallásaik pótlása fejében megengedte: hogy gabonáikat, boraikat szabadon s vámfizetés nélkül szállithassák.[4]) Noha a két fél ellenségeskedéseit békekötés váltotta föl, még is Fridrik császár fondorlatai Mátyás királyt kényszeritették 1482-ik elején a nyugtalan császárnak hadat izenni. Mintán a diadalmas magyar seregek Hainburgot hatalmába ejtették, Mátyás Badennél ütött tábort, honnan hadai Béesig száguldoztak. A király őrséget vetvén Bées szomszéd helységeibe, Stiriába készült, de a semeringi szorosnál az év ezen szakában előnyomulása akadályokba ütközvén, az év végével visszafordult es Magyarországba vezetvén dandárait, Kőszeget s a császárnak több magyarországi erősségeit meghóditotta.[5]) Ezen ostrom alkalmával daczára a csekély ellentállásnak a vár és város bástyai megrongáltattak s házainak nagyobb része a lángoktól elpusztitatott, miért is Mátyás király Kőszegen 1483 január 25-én kelt okmányaiban a kőszegiek szabadalmait megerősitette, s a hadviselés alatt szenvedett veszteségeik kármentesitéséül öt évre minden vámfizetéstől fölszabaditotta, s egyszersmint azon 41 tillért, melyet a kőszegiek a kőszegi várba köteleztettek évenkint adóképen fizetni, öt egymásután következő évre a város

[1]) Szalay, III. k. 208. l.

[2]) Teleky, Hunyadiak kora, II. k. 335. l

[3]) Városi titkos levéltár, I. cs. 40. sz.

[4]) U. o. I. cs. 41. sz.

[5]) U. o. I. cs. 43. sz. Horvath M., II. k 519. l. Szalay L., III. k. 311. l.

bástyáinak fölépitése feltétele mellett elengedte, végre azon polgárokat, kik a háboru tartama alatt elpusztult szőleiket beültették és müvelet alá vették sorsuknak enyhitéséül öt évre a bordézsma kiszolgáltatásától fölmentette.[1]) A reá következő 1484-ik évi szent Mihály napját megelőzött szombaton Mátyás király Bottyány Boldizsár kőszegi várnagyának meghagyta: hogy a városi polgárokat boraik szállitásában, saját szükségleteikre kivántató marhák behajtásában ne akadályozza.[2])

Mátyás király halála után az 1490-ik évi junius 17-én véghez ment rákosmezei országgyülésen Corvin János az ellenpárton lévő leghatalmasb egyházi és világi főurak javaslatára szerződésileg beleegyezett: hogy azon esetben, ha a czélba veendő királyválasztásnál személye elmellőztetnék, akkor azon városokat, erősségeket, urodalmakat, melyeket atyja Mátyás király a magyar birodalom területén, ugy Morvában és Osztrákhonban neki adományozott, örökös birtokában maradjanak. A szerződési okmányban előszámlált városok között Kőszeg is föl van emlitve.[3])

II. Ulászló vetélytársai trón igényeiket érvényesitendők a villongásokat megkezdették. Mig Albert lengyel herczeg az ország fölső vidékén pusztitott, azalatt Miksa római király hadai Sopron és Vasmegyébe nyomultak, s az 1490. év előőszén Sopront, Kismartont, Szombathelyt ellentállás után elfoglalták. Kőszeg sem tárta föl önkényt kapuit a német seregeknek, csak keményebb ostrommal sikerült azt Miksának hatalmába hajtani.[4]) A vár hősi védelmét Bottyány Boldizsár várnagy vezette, s ez alkalommal tanusitott érdemei folytán Corvin János 1490-ben kiadott adománylevelében őt somogymegyei Látrán helységgel jutalmazta meg.[5])

Miután Miksa római király hadi költségekből kifogyva hadait elbocsátotta s a háborut beszüntette, deczember 22-én Sopronból Németujhelybe távozott, előbb Szombathelyt, Kőszeget s még nehány kisebb erősségeket német őrséggel látott el,[6]) Kőszegbe várnagyul Jehonackhy Albertet helyezte el, kinek elfoglalt javait egyuttal visszaadta.[7]) Miksa az 1491-ben meginditott szerencsétlen hadviselése folytán békére hajolván, a béke alkudozások Ulászló

[1]) Városi titkos levéltár, 1. cs. 44. és 45. sz.

[2]) U. o. 1. cs. 46. sz.

[3]) Szalay L., III. k. 358. l.

[4]) U. o. 370. l.

[5]) Nagy Iván, Magyarország családai. I. k. 239. l.

[6]) Szalay L., III. k. 373. l. Pray, Epist. Procerum. I. k. 26. l.

[7]) Firnhaber Frigyes, A cs. osztrák házi és állami levéltár után, 99. l.

és Fridrik biztosaival Pozsonyban megkezdettek. Két hónapi tárgyalás után az egyezkedési oklevél november 7-én aláiratott, a szerint, hogy Kismarton, Fraknó, Kabold, Szarvkő, Borostyánkő, Rohoncz, Kőszeg és más helységek, melyek Mátyás király hadviselése előtt a császár kezében voltak, ezentul is az 1463-iki szerződéshez képest annak birtokában maradjanak.[1] Az osztrák részről kiadott békeokmányban a többek között Kőszegre vonatkozólag ezek állanak: Item quantum pertinet ad castra, et oppida intra fines regni Hungariae constituta videlicet Ferreum civitatem, Vorchenstein, Kobelsdorf, Hornstein, Güns, Rechnitz, Pernstein, et alia loca, que ante bellum quondam regis Mathiae fuerunt, in manibus sacre imperialis maiestatis conventum est, quod ea loca omnia preter Rechnitz, cum suis pertinencijs antiquis, quod imperialis celsitudo, de gracia speciali domino Guilhemo Pemkircher juxta sue maiestatis litteras donavit: debeant apud suam majestatem remanere secundum vim, et tenorem prioris inscriptionis, et concordie tempore prefati regis Mathie cum imperiali maiestate facte, sed queniam Ferrea civitas, et Vorchenstein, et Kobelstorf usque hodie in manibus d. regis Bladislai aut suorum subditorum habentur, conclusum est, quod ea loca cum suis pertinencijs idem d. rex Bladislaus ad manus cesareas infra hinc, et diem sancte Gerdrudis proxime venturam, que est decima septima Marcij anni nonagesimi secundi consignare debebit, retentis tamen omnibus condicionibus circa ea loca in priori tractatu notatis in suo vigore presertim in facto impositionis super homines illorum locorum ob generale passaginm pro defensione regni, et jurium et exercicij jurisdictionis pertinentis ad eclesiam jaurinensem, aut alias eclesias regni s. a. l.[2])

Ezen gyalázatos szerződés, mely az ország megcsonkitását vonta maga után s Kőszeget másfél századon tul Magyarországtól elszakasztotta s Osztrákhonba kebelezte be, midőn a Pozsonyból Budára érkezett küldöttség által köztudomásra juttatott, a nemzet hazafias érzésű részénél lázas ingerültséget idézett elő. A hangosan nyilatkozó ellenszenv hazaárulással vadolta az ország fourait, kik megfeledkezvén hontini kötelmeikről, a magyar birodalom épségének

[1]) Szalay, III. k. 379 l.

[2]) Firnhaber, u. o. 99. l.

csorbitásával a békekötés feltételeit elválalták, és elődeik szerzeményét, az országnak egyes részeit elidegenitették. A nép epés kifakadásai ellenére 1492-iki február 2-ára összegyült országgyülésen a szerződés elfogadtatott és kihirdetetett.[1]) Miksa még a lefolyt deczember 20-án Insprnckban,[2]) Fridrik 1492-iki januar 4-én Linzben erősitették meg a békeoklevelet.[3]) A szerződés elfogadása után 1492-iki február 8-án igy hat nap mulva Fridrik császár tulajdonosi jogával élvén, Prueschenk Zsigmond és Heinrik testvéreknek Kőszeg várt és várost élethosziglan oda adományozta,[4]) mely cselekvényét a császár Kőszeg városával, ugyanazon évi ápril 13-án közölte.[5])

Fridrik császár adományozását a következő májns 8-án Miksa szinte megerősitette.[6])

A mint Kőszeg a pozsonyi szerződés értelmében osztrák uralom alá jutott, a háborgatásoknak sora is megnyilott számára. Sopron város polgárai tekintetbe nem vévén a város számos kiváltságait, a kőszegi bort Sopron város területén át szállitani nem engedték. Hasonló eljárást követett Fladnitzer Vid, Szalonak várának ura, ki az uradalmához tartozó területén a bort szállitó kőszegieket erőszakosan akadályozta, s rajtok egyébb méltatlanságokat követett el. Kanizsay László Léka várának birtokosa a kőszegieket saját erdeikben a favagásban, rétjeiken a kaszalásban gátolta, s tőlük vámot szedetett. Ládoni István deák csömötei birtokos pedig azon okból, mert jobbágyai közül néhányan boszuját kikerülendők Kőszeg városába menekültek, a város határába több lovagokkal betört, fenyegetések, káromlások között több kőszegi polgárt megvagdalt, az ekék mellől a lovakat kifogta és elhajtotta, s egyébb garázda és féktelen tetteket követett el.[7]) Hason kisebb háborgatások mellett Kőszeg egy emberkoron keresztül, alig itt-ott felületesen megzavart békének örvendett. Még az 1514-iki pórlázadás s a mohácsi vereség vésze sem ingatta meg Kőszeg nyugalmát.

Midőn Ferdinand főherczeg Zápolya Jánosnak koronáztatásáról értesült, elhatározta a magyar trón birtokát fegyverhatalommal megszerezni. Higgadtabb megfontolás után azonban és magyar párthiveinek tanácsára abban állapodott meg: hogy öröködési jogának

[1]) Horváth M., II. k. 571. l.
[2]) Lichnowszky, 8.
[3]) Bonfin, V. k. 2. l. Istvánfy, II. k. 20. l.
[4]) Firnhaber, 131. l.
[5]) U. o. 132. l.
[6]) U. o. 133. l.
[7]) Városi titkos levéltár, 3. cs. 81. sz.

érvényesitését a nemzet szabad választása által eszközölheti. Ennek biztositása végett magyarországi hiveivel szerződést kötött, mely szerint az ország alkotmányának hű megtartását, párthiveinek eddigi hivatalaikban és javaikban való megmaradását és szenvedhető káraik megtéritését igérte, névszerint Báthory István nádornak Kőszeget és 2000 rénes forintot átadni magát lekötelezte.[1])

Az osztrák házbeli királyok alatt

a vallás és alkotmányos villongások kitöréséig. 1527—1605.

Midőn a versenygő ellenkirályok közt megkisértett béke-alkudozások meghiusultak, s ennek folytán Ferdinánd vetélytársa ellen a háborut megindítani elhatározta, hadviselési készülékeire minden irányban gondot forditott. 1527-ik junius 13-án Kőszegre szinte parancsot küldött, melyben meghagyta: hogy kőszegi urodalmához tartozó jobbágyai a város falainak kiigazitásánál s védállapotba leendő helyheztetésénél, két vagy három napi robotot szolgáljanak.[2]) Az ellenségeskedések kitörvén, minthogy a következő évtavaszán Ferdinánd vezérei Kaczianer János, Fels Lenárd és Thurn Miklós Zápolya seregeit Szinánál legyőzték, János király Szolimán török császárhoz fordult és fölkérte: hogy vetélytársa ellen intézendő hadjáratában segélyezze. Laski követének ügyes eljárása folytán a császárt ügyének megnyervén, ez 1529-ki május 10-én 200.000 haddal védencze segedelmére Konstantinápolyból kiindult, s miután több hazai városokat utjában meghóditott, september 27-én győzelmes seregével Bécs falai alá érkezett, honnét zsákmányló csapatai a magyar határszéli vidéket Kőszegig pusztitották, s a máriahegyi czisztercita apátságot (Borsmonostor-Klastrom) alapostól elrombolták.[3])

[1]) Szalay, IV. k. 25. l.

[2]) Városi titkos levéltár, I. cs. 48. sz.

[3]) Czinar Monosteriologiajában (II. k. 111. l.) állitja: hogy az apátság 1530-ig virágzott, s ekkor a szerzetesek szétoszlottak, hozzáteszi azonban, hogy a törökök és tatárok dultak föl, kik Kőszeg sikertelen ostroma miatt felbőszülve boszujokat ez apátság szétrombolásával elégitették ki. Ez ellenmondás; mert a kőszegi ostrom nem 1530-ban, hanem 1532-ben történt, s ennél fogva az apátság földulását, az 1529-ki török berontás idejére tehetjük. Egyébbiránt a Kőszeggel határos sz. máriahegyi apátságról érdekes tudnunk: hogy ez a Bors nemzetségből származott Domonkos bán által alapitatott 1185-ben a czisztercziták számára Manesdorf, Hochenberg (melynek helyére a zárda épült), Pressing, Stroblstorff, Pulzstorff, Münchhoff, Wanenstorff és Dagenstorff faluk adományozásával. Az alapitványt III. Béla király 1195-ben megerősitette (a pannonhalmi levéltar

Ezen alkalommal a törökök által szenvedett károk enyhitéséül Ferdinánd 1530-ik junius 26-án Augsburgban kiadott okmányában a kőszegieknek urbéri tartozásaikat elengedte. oly feltétellel: hogy az ekként megkimélt pénzt a város falainak megépitésére és erősitésére forditsák.[1])

Ez idétt Szombathelyt János hivei tartották megszállva, kik éjji időben Kőszegre berontottak, raboltak, gyujtogattak. A polgárok e miatt Ferdinándnál panaszt emeltek és segélyért esedeztek, mire a király értesitette a várost. miszerint Teufel Mátyást a város segélyezésére elinditotta, egyszersmind utasitotta a városbelieket, hogy jol őrködjenek, ez esetben biztositván őket támogatásáról.[2]) Jurisich Miklós a merényletet megtorlandó nehány könnyü lovassal Szombathelyt megtámadta, de a várt bevenni nekie nem sikerült. Ennek folytán Bécsbe fölterjesztést intézett, melyben Bécsujhely, Sopron és Kőszeg veszedelmére utalván, az osztrák kormánynál seregek és ágyuk gyors küldetését sürgette, hogy Szombathelyt annál sikeresebben ostromolhassa.[3])

Miután Salm Miklós hősi védelme folytán Szolimánnak nem sikerült Bécset elfoglalni, a török táborban beállott eleség hiány s ragályos betegségek a sultánt arra kényszeritették: hogy Bécs ostromával föllhagyon és visszatérjen Konstantinápolyba. A török fősereg kivonulása után Várday Pál esztergomi érsek ösztönzésére Ferdinánd a békeegyességre hajlandónak mutatkozott s ennek eszközlésére 1530-ik május 27-én Insbruckból Lamberg Józsefet és Jurisich Miklóst követekül a török fővárosba menesztette. honnét ezek az év végén visszatérvén 1531 február 2-án tudositották Ferdinándot: hogy a jövő évben a török sultán meg fogja ellene inditani a háborut. Szolimán készületei azonban a tervezet hadviseléshez még időt kivánhattak, miután az egyévi fegyverszünetben végre még is beleegyezett. Ezalatt az ellenkirályok kibékitésére czélzott

fasc. 85. 16. l. Czinár közli) a szerzetesek szétoszlása után, az apátság javadalmait többek birtokában találjuk, különösen 1568-ban Majláth Gábor, ugyanazon évben királyi jováhagyás mellett Kanisa Orsolya, Nádasdy Tamás özvegye birta, végre 1680-ban herczeg Eszterházy Pál, ki az urodalom főhelyét a falut, hol most a zárda és templom áll, a cziszterczita rendnek visszaadta, s jelenleg a lilienfeldi cziszterczitäk birják. A régi templom a falu meletti magaslaton volt, s helyét most kápolna foglalja el. A jelenlegi zárda, ugy látszik a régi épületből alakittatott át, melynek hoszu tágas alvó terme, több helyiségé alkalmaztatott át. U. o. II. k. 111. l.

[1]) Városi titkos levéltár. 2. cs. 49. sz.

[2]) Városi levéltár iromány a.

[3]) Hormayer. Taschenbuch der vaterländischen Geschichte. VIII. évfolyam. 1829. 227—255. l.

tanácskozmányok folytak és kihuzódtak 1532 elejéig, körülbelül a fegyverszünet határidejéig a midőn, mint várható volt a szultán uj hadjárathoz készült Bécs ellen. S csakugyan ápril 25-én Konstantinápolyból 138.000 fegyveressel és 120 ágyuval Magyarország felé megindult, s utközben hadseregét 115.000 fővel szaporitván, Eszéknél a Dráván átkelt. Mintán Siklóst, Egerszeget, Babocsát, Csicsót, Kapornakot, Bélavárt, Rumot, Ikervárt, Hidvéget, Körmendet, Szombathelyt, több apró várakkal könnyü módon hatalmába ejtette, utját Bécsnek folytatandó győztes hadoszlopaival Kőszeg felé közeledett. A bátor elhatározással, de hiányos és gyér hadi szerelvényekkel biró kis város, hős parancsnokának Jurisich Miklósnak ügyes vezénylete mellett a török hadat föltartóztatta diadalmenetében.

Kőszeg ostromát mint történelmünk egyik dicsőbb harczias eseményét, a város multjának pedig mindenesetre legfényesebb episodját — bár eléggé van ismertetve — még is az eddig világot látott adatok nyomán e helyen részletesen közleni mellőzhetlennek tartom. Az ostrom leirásánál legbiztosabb kutforrást, egy a városi levéltárban becses ereklye gyanánt őrizett, a török megszállás idejéből származó kézirat szolgáltatta. Ezen negyedrétben vörös pergamenttel bekötött ódon, megfakult kötésü kézirat első lapja góth betükben ezen feliráat viseli: „Abschriften der Kö. Khay... Statt Gunsz allten frejhaijtn.“ Több üresen hagyott lap után a török ostrom leirása, ezután pedig Jurisichnak Ferdinánd királyhoz az ostromra vonatkozó levele következik, mely utóbbi ugy látszik, mintha később csatoltatott volna a kötethez. Végre németujvári Heinrik bán, és fiainak Jánosnak és Miklósnak osztálylevele másolatban. Zsigmond és Corvin Mátyás királyoknak, és trónutódainak a város szabadalmait illető okmányai, ugy a következő német levél zárnak be, mely magyarban igy hangzik: Februar hó 2-ik napján 1553-ban 24. eredeti levél leiratott, s az emlitett napon a bécsi osztrák kanczelláriánál hitelesitetett s ezen könyvhez csatoltatott, és mindegyik levélnek szegélye 1, 2, 3 s. a. t. számmal megjelöltetett. Hogy tudhassák, melyik okmány küldetett el az udvarhoz megerősités végett. Pang. Swankler (aláirással).

Az érdekes kézirat irójául Treskovits Farkas morva származásu kőszegi lakost kell tartanunk, ki 1528-ban a város régi okmányait lemásolta és ezeket az ostrom leirásával e kotetben foglalvan, Swankler Pongrácz augsburgi születésü kőszegi első tanácsosnak ajánlotta, ki az ostrom alatt hősi tevékenységgel szerepelt. A kézirathoz kapcsolt latin levél felvilágositást nyujt egyszersmind azon körülményről, hogy mi ok inditotta Treskovitsot arra: hogy a kőszegieket

illető szabadalmakat lemásolja és átforditsa. A levél szövege következő:

Wolfgangus moravus Treskovits Incola oppidi Guns Pancratio Swankler ex augusta Vindelicorum ejusdem oppidi Guns praecipuo juratoque Consuli Compatrino suo Charissimo. S. D. Coegit me tandem Pancraci prudens circumspectio tua. et antiquus ego: antiquorum superiorumque Hungarie regum. ac procerum quorundam antiquas. ac pene antiquates litteras olim Civitati datas renovarem inque libellum lecta promptioris redigerem. Neque tamen contentus esse voluisti. ut eas quae scripti erant sermone uteunque latino: nisi et in nostram illas linguam germanicam versas e regione excriberem, quippe prebe callideque perpendens plures ex iisdem litteris ex lectu pariter. et intellectu obscuras esse, posseque aliquando contingere. ut vel cauto etiam. aut erudito lectori causato rubore imponant. Idque quod olim jam contingisse audivimus. Nam dum semel generosus Comes Heinrichus. Joannis Comitis de Hardekh pater (in cujus ditione tunc civitas erat) semet huc presentem contulissit. Cives consilis adunito persvasi. Libertate eorum antiqua se per illum servari suplicarunt. At qui dum libertatum ipsorum instrumenta sibi exhiberi postulasset. Allatae sunt. coram eo litterae antiquae per quendam eo tempore scholasticum perlegende: at qui explicatas in mitus obmutuit. non tantum intelligere, sed nec legere eas valens. propter quod a comite prefato severius increpatus ingenti vultum rubore perfusus abivit. Verum patria hec gentis Hungarorum consvetudo scribendi puro germano lingue Hungarice experti difficultatem parere potuit. Nimirum eciam hic ipsorum scribendi stilus in bona parte hebraismum sapit. Solent enim hebrei filios (de quibus mentio fit) patrum suorum nominibus frequenter insinuare. Id quod in his quoque literis crebro observatum videmus. Nam non raro reperies. Venit in nostre majestatis praesentiam providus Petrus filius Laurentii de civitate nostra Keüsekh etc. sunt praeterea in hisce literis verba non nulla ab ipsis hungaris germane confecta. vel ad proprietatem sermonis ipsorum usurpata. que (nisi linquam eorum callenti) ad interpretandum patere minime possunt. Vnde ipsi magistratus alicujus officium, honorem absolute dicant: — quod e quidem in literis Sigismundi regis que vigesime prime sunt: et litera X. insigniti: in margine adnotavi: sed et de male compositis elementorum figuris pro signo evidenti in libellum infigere placuit literas unas parvulas in ordine 34 et litteris K. k. obsignatas: ut vel in eo ipsoi me lector sudasse perspiçiat ceterum et in singulis literis. tám latino. quam germanico sermone confectis

suum in fronte adijcere argumentum curavimus, ut mox cujus sint litere quisve tenor illarum, lectori occurrere possit. Vale Pancraci vir prudentissime, et me dominis meis civibus commendo. Ex tuguriae nostro decima februarij. Anno dni millesimo quingentesimo vigesimo octavo.

A török ostrom s az okmányok kivonatai német nyelven vannak a kéziratban közölve. Treskovits összesen 41 okmányt irt, s a latin szövegüeket átforditotta németre, melyeket azután Swankler az érintett kéziratban ujra lemásolt. Van ezeken kivül még 16 okmány lemásolva I. Ferdinánd, Miksa és Rudolf királyoktól, s ezeknek korából származók, melyek azonban más kéznek vonásait árulják el. Az ostrom leirójának, ugy a régibb okmányok másolójának kézvonása azonos lévén, a kézirat egy koruságában, s hitelességében legkevesbé sem kételkedhetünk s elbeszélésünk folyamában mint a legjelentékenyebb történelmi alapra támaszkodunk. A többi adatokat Rosnak Márton sz. ágostoni szerzetesnek 1789-ben Kőszeg ostromáról kiadott munkájából Jovius Pál és Istvánfy 9. könyvének felhasználásával szereztük, kiknek közleményeit annál inkább is történelmi becsesel biróknak ismerhetünk el, minthogy az előbbi az ostrom eseményeit Jurisich Miklóstól magától hallotta, az utóbbi pedig magas életkoránál fogva az ostrom szemtanuitól gyüjthetett magának a hősi tény körülményeiről tájékozó adatokat. Az emlitett kutforrásokon kivül még Pray, Katona, Hammer munkáit is fölhasználták Kőszeg ostromának későbbi leirói, mint: Hormayer és Mednyánszky: Taschenbuch der vaterländischen Geschichte, 1829. folyam 227—255. l.; Magyarországi Minerva, 1832. II. 437—441. l.; Fillértár, 1834. évfolyam 218. l.; Magyarország, 1864. folyamában; Pauler Gyula, 281—282. l.; Horváth Mihály, Magyarország története, III. k. 71—74. l.; Szalay László, M. o. történ., IV. k. 125—127. l., s több mások a nélkül azonban, hogy ujabb, ismeretlen adatokat szolgáltattak volna rendelkezésünkre. Söt a legujabb időben megindult történetbuvárlati munkásságnak sem sikerült, át és keresztül kutatott hazai levéltárainkban a kőszegi ostromra vonatkozó ujabb mozzanatokat felfedezni. Ily meddő körülmények között, nem lehet más választásunk, mint hogy az eddigi kutfők nyomán megjelent dolgozatokra szoritkozzunk, mert különben elbeszélésünkkel a regényirói térre tognánk átcsapni.

Török ostrom 1532-ik augustus havában.

A török hadsereg közeledtének rém hirére a szomszédvidék megfélelmült számos lakosa, leginkább védelemre képtelen aggastyánok,

nők és gyermekek Kőszegbe menekültek, kiket Jurisich a fenyegető veszélytől megóvandó védelme alá fogadott s számukra a várt készséggel megnyitotta. A mig Jurisich a hadi eszközökkel gyéren és hiányosan fölszerelt Kőszeg védelmére a legszükségesb intézkedésekkel foglalkozott, az alatt Ibrahim nagyvezér előhadával a város közelébe érkezett s augustus 5-én havi boldogasszony napján, mely akkor hétfői napra esett, a város déli részén elnyuló térségen tábort ütött, itt bevárva hadtestének zömét, mely öt napon át folytonosan ide gyülekezett. Noha a város hiányosan vala erőditve, s a védelmi őrség 28 huszárból, 18 német lovas katonából és 700 menekült fegyvertelen parasztból állott, még is az őrség bátor huszárai az elővárosban mutatkozó törökökre kicsapásokat intéztek, és egy uj zászlót, dob, siphangok s öröm rivalgások között a város falaira feltüztek, honnét jól irányozott lővöldözéssel az ellenben sok kárt okoztak.

Kőszegnek szomoru védelmi helyzetét tanusitja a hős parancsnoknak augustus 28-án Ferdinánd királyhoz irt levele: „Én Bécsbe szándékoztam indulni tiz nehéz lovassal és huszonnyolcz huszárral felséged szolgálatára, s a szegénységemhez képest türhetően ellátott erősséget, egy megbizható nemesre (Erdőst vagy Veöreöst érthette) akartam bizni, de látván, hogy a török hadak ostromhoz készülnek, lehetlen vala innen a megszökés gyanuja nélkül távoznom, nem mintha képes volnék Kőszeget ily nagy erő ellen megoltalmazni, hanem hogy időt nyerjen felséged a készületekhez, kitettem magamat a végveszélynek a halálnak. Isten irgalmazzon lelkemnek, mert csak egy mázsa lőporom van mindössze.[1])

A mint Ibrahim hadteste együtt volt, a nagyvezér augustus 10-én kora reggel a várost környező szőllőkbe, s egyébb a várost uralgó magasabb pontokra ágyukat helyezett el, s a várost és várt lövetni megkezdette. A következő nap augustus 11-én az ágyuk tüze még nagyobb erővel müködött, s miután a külvárosok házai, melyek a belváros bástya árkaihoz legközelebb estek, védelmi okokból Jurisich parancsára lángba boritattak, s a lakosság a belvárosba huzodott — a védelem nélkül hagyott külvárosokat az ellenség minden vérontás nélkül elfoglalta. Szolimán császár is augusztus 12-én megközelitette a várost 12.000 janitsár, 20.000 spahi, 26.000 rumeliai, 30.000 anatoliai, 15.000 tatár, és számos végvidéki harczosokból

[1]) Pray, Epist. Procer. II. k., 22—29. l. Itt ugyan aug: 22-ke áll 28-a helyett, de az nyomatási hiba.

ákó hadoszlopaival, s szinte mint Ibrahim a város déli részén, csak hogy távolabb a Gyöngyös folyó jobb partján egész Lukácsházáig elnyuló mezőségen, és délnyugotnak a Kőhegy szőlőkig terjedő téren helyezte el hatalmas táborát. E napon a lövöldözés még folytattatott, de a sultán megérkezésekor beszüntetett. A következő nap azonban augustus 13-án Szoliman parancsára, sürűen hulló esőben, erős ostromra indult a török, kóczczal boritott égő nyilakkal, számos ágyuval éjjel nappal lövette a várost, s hágcsók segélyével törekedett megmászni a bátran védett falakat. Tiz kisebb és kilencz nagyobb ostromot intézett a török a vár és város ellen, de mindannyiszor a támodók véresen verettek vissza a falakról. Augustus 14-én a küzdelem mindegyre folyt, s az ellen tizenhárom ponton tüzaknákat ásatott, de ezeknek hatását Forintos Mátyás Jurisichnak tüzmestere ügyesen meghiusitotta, ki az aknákon át közeledő törököket sikerrel lövöldözte, és ásó eszközeiktől megfosztotta. Czélszerű intézkedései daczára a törökök egy aknát szétrobbantottak, mely a város bástya falát 10 öl hosszuságban halomba döntötte. E széles nyiláson át a tömegesen benyomuló janitsárokat, a bátor védők sánczkosarak oltalma mellett másfél órai nehéz harcz után visszaverték. E roham tartama alatt Szolimán, Ibrahim nagy vezérével a szőlők magaslatáról szemlélte a meghiusult támadás jeleneteit.[1]) A nem várt kudarcz után, hogy az ostromlók a bástyákra könyebb móddal följuthassanak, csomagokba kötött rőzsékkel szándékoztak a sánczárkokat kitölteni, de a várt védőknek ügyesen kezelt lövegei e terv kivitelétől őket elriasztották. Utóbb tevéken, és szekereken nagy mennyiségű fa hasábokat hordottak össze, melylyekből az éjszaki, vagy felső kapu tornyának magaságát meg halladó álványokat emeltek, hogy ezekről lőfegyvereikkel, nyilaikkal a védelmezőket annál biztosabban pusztithassák. De minden igyekezet megtört a szemes és bátor őrség erélyes intézkedésein, kik az éj sötétségét fölhasználván, kénnel, szurokkal, fagyuval tölt hordókat helyeztek titkon az álványok alá, és égő szalma zsupokkal ezeket lángba boritották. A folytonos őrködés és védelem fáradalmaitól kimerült őrség mindazon által csüggedetlenül dolgozott éjjel nappal a siker biztató reménye nélkül feladatának hű teljesitésében, egyedül hősi öntudatában keresve jutalmát. Midőn az ellenség megfeszitett ostrom mivelleteinek eredménytelenségét tapasztalta, harczi buzgalma lankadásnak indult, s bátorságát kezdte veszteni. Az ostrom

[1]) Hagyomány szerint Szolimán a király (König) szőlők fölötti térzetről — hol most a szőlőpasztoroknak kőből épült hajleka áll — nézte a roham folyamát.

22-ik napján Szolimán ujabb kisérletül ismételt ostromra parancsolta hadait, melyek kora reggeltől egész délután egy óráig elszánt küzdelemmel vitták a falakat, heves ágyuzás lőfegyverek tüzelésétől kisérve. Mig az eltorlaszolt felső és alsó kapuk mögött czélszerűen alkalmazott töréseken át Kőszeg őreinek lövegei az ellen soraiban sok kárt okoztak, addig a városba röpitett golyók aránylag keveset ártottak. Végre a város bástyáit folytonosan tüzelő ágyuk több réseket nyitottak, de melyeket az őrség, a nők és gyermekek hozzájárulásával ismét eltorlaszoltak. Fent a falakon a nők izasztó munkában sulyos köveket sülyesztettek a közeledett törökök könnyen fedett fejeikre, a férfiak pedig a falakhoz támasztott létrákat edzett karjaikkal visszalökték, minek következtében a felmászó törököket saját bajtársaik szablyái nyársaltak föl. Az emberi erőt meghalladó védelem daczára, az ostromlók közül néhányan à falakra fölhatoltak és négy zászlót kitűztek: a vakmerő válalkozók azonban tüstént szablyára hányatván, a félhold jelvényei eltávolitottak, hogy ismét Kőszeg őreinek piros lobogója hirdesse a bátor nép lelkesedett harczkedvét. Az őrség lelkesedése, szivósága, csüggedetlensége mellett főképen Jurisich kitartó hősiességének tulajdonitható: hogy ily kétségbeesett helyzetben Kőszeg népe elvala határozva a védelem munkáját a végletekig folytatni.

Miután a törökök rohamai annyi erőfeszités, annyi áldozat után sem arathattak eredményt, azon kivül a táborban élelem hiány állott be, s járványos betegség ütött ki, a harczkedv pedig mintegyre enyészett, nehogy a török fegyver ujabb megalaztatást, Ibrahim hadvezéri hire nagyobb csorbulást szenvedjen, a lehangolt nagyvezér ösztönöztetve érezte magát a végroham megkisérlése előtt Jurisichot négy küldöttje által a városnak átadására fölszóllitani. A fölhivásra Jurisich a bástya résnél ugyan megjelent, de határozottan kijelentette: hogy a várat, melyet királyától nyert, mig él föl nem adja. Válaszát a küldöttek a nagy vezérrel közölvén, rövid idő mulva ismét vissza menesztettek: hogy Jurisichot a sultán boszankodásáról, de egyszersmind a nagyvezér jó indulatáról értesitsék, ez utóbbi általuk késznek nyilatkozott a hős parancsnok kétségbeesett sorsán segiteni, oly feltétel mellett: ha ez a sultánnak meghódol, a vár kulcsait átadja s minden ház után egy forint évi adónak, vagy ennek fejében 2000 darab aranynak lefizetésére magát kötelezi, mint hogy ennyi összeg biztositatott a jancsár aga számára, kinek veszteségei kármentésitéséül Jurisich személye és vagyona volt váltságképen oda igérve. Jurisich ezen ajánlatot visszautasitotta, állitván: hogy a város nem lévén tulajdona vele nem

rendelkezhetik, s tőle adót sem fizethet, 2000 darab arany pedig nincsen birtokában. Tagadó válasza után, beható reábeszélésekkel tanácsolta Ibrahim és környezete a higgadtabb megfontolást, de a szilárd férfiu határozatában nem ingadozott, s visszautasitó válasza mellett megmaradt. Ibrahim az ily módoni alkudozás sikertelenségéről meggyőződvén, más utat nem látott, minthogy fegyverrel oldja meg föladatát. Gazdag bérrel kecsegtetve uj rohamra vezényelte harczosait, kik eget hasgató rivalgások, dobok pergése, tárogatók riadása, lőfegyverek ropogása, ágyuk dörgése között bőszülten rohantak a bástyák megmászására. Ekkor az őrség a két oldalról intézett török lövegek, s nyilak zápora, s az erélyesen előnyomuló ellenség nagy száma miatt daczára elszánt védelmének a réset tovább nem tarthatta s visszavonulásra kényszeritetett. A lefolyt napok tusáiban már tetemesen meggyérült őrség, ezen roham alkalmával ismet hatvan harczképes férfiu életével áldozott e nap küzdelmeinek. Maga Jurisich is, golyó és kópja által megsebesülve kimerültségében egy védfal mögé vonult, hogy végbajnoki védelemben itt fejezze be dicső pályáját. A helyzet e pillanatban borzasztó volt, s a véres válság befejezéséhez sietett. E közbe a város különböző pontjain levő aggastyánok, nők és gyermekek rettegéstől üzetve a sz. Jakab egyházához gyülekeztek s néma aggodalommal várták itt a dráma kimenetét. A mint azonban a megsebesült hős parancsnokot, szeretett védnököket megritkult kis csapatával vissza vonulásban megpillantották, rémitő jajveszékelésben tört ki kétségbeesésük. Az elötörő ostromlók a rendkivüli zaj által meglepetve, a kétségbeesett tömeg kifakadását, közelgő vagy elérkezett segédhad fölötti öröm nyilatkozványnak vélvén, rögtöni rémülettől áthatva ingadozni kezdettek, soraik megzavarodva föllbomlottak. A szemes és bátor várőrség e kedvező pillanatot föllhasználván erélyes rohamot intézett ellenök, s a megfélelmült nagy tömeget két zászló visszahagyásával rendetlen, vad futamodásra kényszeritette. A csekély de lelkesült kis csapat a futamlókat nyomban üldözte, s közülök sokakat kardra hányt. A külváros összeomlott utczáit, a romma lőtt falak környékét vérrel áztatott hullák s fegyverek boritották. Egész a külváros végső pontjáig nyult ki az üldözés, honnét vissza tértek tartván attól, hogy a török had ismét sorokozik táborában, vissza fordul, s üldöző csapataikat uj erővel megtámadja. Csakugyan Ibrahim nagyvezér a mint a rendet annyira, a mennyire helyreállitotta, elöbb lelkesités, majd kényszerités által törekedett megrémült hadait ujabbi rohamra vezetni. De hasztalan! a fegyelmetlen seregek parancsait annál inkább vonakodtak teljesiteni, minthogy

azon hir terjedt el a török táborban, hogy Szent Márton Szombathely védszentje lángpalossal mutatkozott a falakon a veszélyben levő keresztényeket megoltalmazandó [1]. „Isten és ember harczol a város mellet" mondák a janicsárok. „Allah végzése ellen győznünk lehetetlen".

Ezen fejlemények folytán Ibrahim, ki a várőrség helyzetét a valónál sokkal kedvezőbbnek itélte, elesügedtt; vagy a mi még valószinübb, Jurisich iránti rokonszenve által inditatva, hajlandónak érezte magát ujabb alkudozások megkisérlésére. E czélból négy hirnököt menesztett a bástya réshez Jurisichot felkérendők, hogy ne koczkáztassa a város lételét, hanem jöjjön a török táborba és hódoljon a hatalmas sultánnak, hogy a várost a további ostromoltatástól megkiméltesse, egyszersmind menevédet és két tusot ajánlott, oly biztositással, hogy tőle semmi olyas nem fog kivántatni, mi állásával vagy becsület érzetével ellenkezésbe jöhetne. Miután a hős parancsnok számot vetett nyomasztó viszonyaival, s meggyőződött, hogy élelem és lőkészlet fogytában, több ostromnak ellen nem állhat, s a várost önfeláldozásával sem mentheti meg a végső csapástól, a felszólitásnak engedett. Távozása előtt bajnokait kitartásra lelkesitvén, török kiséret mellett az ellen táborába indult, hol a nagyvezér a hős parancsnokot érdemei elismeréseül felállva tiszteletteljesen üdvözölte, kezet szoritva bajnoki védelmét magasztalta, maga mellé ültette, s konstántinápolyi ismerkedésükre emlékeztetvén nyájasan tudakozódott, ha valjon betegségéből, melyben ottani követségi idejében szenvedett kigyógyult-e? veszélyesek-e az ostromnál nyert sebei? miért nem hódolt meg Batyány Ferencz és Erdődy Péter példájára? van-e kilátása hadisegélyre? „Becsületem tiltotta, hogy előbb meghódoljak, mig a végszükség reá nem kényszerit," felelé az óvatos Jurisich: „most pedig ha hajlandó volnék is, a várbeli fegyelmetlen spanyol és német harczosok akadályoznának, csupán a nők és gyermekek rimánkodásainak tulajdonitsd, hogy hozzád, kit barátom, jóakaróm és pártfogóm gyanánt tisztelek, kibocsátottak." „Azt hiszed, hogy tán segitséget nyersz a spanyol királytól? kérdé Ibrahim, én biztosabban vagyok értesülve náladnál, hogy hol van ő, s mit mivel az jelenleg. Jurisich hallgatott. Lásd folytatá a nagyvezér, én kegyelmet eszközöltem ki számodra a sultántól, sőt még a várt és várost is neked adományozza, ha lobogóinkat a vár falára

[1] Jovius után Rosnak 44. lap.

kitüzni nem akadályozod." Jurisich erre felállott, s a tapasztalt szivesség viszonzásául Ibrahimnak oda nyujtott keze helyett kaftánját ajkával illette, mire a nagyvezér Jurisichot felszólitotta, hogy őt a sultán kézcsókolására kövesse. Jurisich azonban ezt tenni vonakodott kifogásképen válaszolta, hogy a nagyvezér tekintélyénél, ismert befolyásánál fogva mindazt mit ajánl a török császárnak ez elfogadja, legyen tehát most kimélettel iránta, miután sebei elbádgyoztották s engedje meg, hogy visszatérhessen várába. Ibrahim közbenjárásáról biztositván Jurisichot megigérte, hogy rögtön takarodót parancsol, s két nap mulva Kőszeget táborával elhagyja. „Észrevettem, — tudósitá Jurisich későbben Ferdinándot — hogy mennyire hizelgett a nagyvezérnek, hogy magas tekintélyére és fontos befolyására támaszkodva, feleslegesnek itéltem a sultán előtti megjelenésemet."

A fentebbi párbeszéd után Jurisichot tiz török visszakisérte a városba, azon okból, hogy a bástya résnél őrt álljanak a netán betolakodók visszatartóztatására, de főképpen azért, hogy a török lobogót a város falára föltüzhessék. A jancsárok agája, kiséret közben Jurisichot fölkérte, hogy engedje meg nekie a belvárat megtekinteni. „Nem, mondá Jurisich, ott felbőszült spanyolok és németek őrködnek, kik életedet nem kimélnék, de egyébiránt a belvár nincs is az én parancsom alatt! Az aga ijedtségében nem merészelt tovább menni, hanem visszamaradt, s csak a közjancsárokat bocsátotta a belváros kapuja alá, hol ezek borral bőven megvendégeltettek. Miután az ital hatása kellőleg nyilatkozott, Jurisich engedelmével azok a vár falaira fölmentek s a vár tornyaira nyolcz vörös zászlót tüztek ki. Ibrahim a tornyokon lengő lobogók látásánal katonai becsérzetében magát kielégitve találván, azonnal hadseregének elvonulására az intézkedéseket megtette, s egyszersmind Jurisichot megkérte az iránt, hogy a táborból el nem szállitható sebesülteinek s betegeinek ápolásáról gondoskodjék. Ezen előzmények után maga a török császár is, miután értésére esett, hogy Béesben és környékén 90,000 gyalog és 30,000 keresztény lovas táboroz, s hogy Regensburgból számos ágyutelepek szállittattak a Dunán, s hogy Pozsonynál nagyszerü hadászati készülékek történnek, összes hadoszlopaival három heti megszállás után augustus 31-én Kőszegtől elvonult és Stejerhonon át Varasdnak, Nándorfehérvárnak Konstantinápolyba visszatért.

A török hadsereg elvonulásának napjáról kutfőink véleménye szétágazik. Istvánfy azt september hó 28-ára teszi, ellenben Herberstein Zsigmond naplója, ugy a városi levéltárban őrizett s minden-

esetre legtöbb hitelességgel biró egykori kézirat a török elvonulást augustus 31-én állitja megtörténtnek. Miután ez utóbbi szerint az utólsó roham augustus 28-án intéztetett a városra, s a bekövetkezett békealkudozások Ibrahim és Jurisich között körülbelül két napot vettek igénybe, a török had elindulását bátran augustus 31-ére végelvonulását pedig 1. vagy 2-ik septemberre tehetjük. E mellett bizonyit Herberstein naplója is, mely szerint a törökök eltávozása szinte september második napján ment végbe.

A török ostrom alatt a városiak közül az ellen fegyvere által 418 ember hullott el, a támadók vesztesége mindenesetre sokkal nagyobb volt, számát meghatároznunk lehetetlen. A védelemnél hősi halállal elestek, megsebesültek és főbb szereplők neveit a kézirat fentartotta.

Halva maradtak:

Erdős Pál tanácsos.
Herszner János tanácsos.
Bedőcs Miklós tanácsos.
Ledrer Mátyás tanácsos.
Bedőcs András választott kapitány.
Schneider Márton választott kapitány.
Thramer János választott kapitány.
Schuster Erhardt őrmester.
Slaher András sebei folytán elhalt.
A város dobosa szinte agyonlövetett.

Megsebesültek.

Jurisich Miklós várparancsnok.
Rempl István városbiró, karján átlövetett.
Schwankler Pongrácz.
Markhó Bálint.
Plickenofen Mátyás.
Günser Ulrik.
Ygl János zászlótartó.
A városi sipos szinte megsebesült.

Vitézül küzdöttek, de semmi bajok sem történt.

Csó Mihály.
Darkner István.
Vörös Benedek.
Khromoser György őrmester.
Swankler Germán.
Schmid Péter.
Forintos Mátyás tüzérmester.

Kőszeg makacs védelmét birálva hihetlennek tünik föl, hogy e csekély népességü város, hatalmas erőditvények nélkül, silány őrségével czélszerü hadi és várvédelmi eszközök, különösen lőkészlet hiányában, Szoliman roppant hadseregének annyi ostrom és roham után oly hosszu időig ellenállhatott. E csodálatos védelem kulcsát csak is abban találhatjuk föl, ha számban veszszük az általános török tudatlanságot, hadászati tökéletlenségét, különösen a várvivásban való ügyetlenséget. Ezen körülményekhez járult még a nagyszámu hadseregnek rendetlen s fölötte hiányos élelmezése, mi természetszerüleg az őrség kitartó ellentállása után betegségeket, lehangultságot s általános csüggedést idézett elő. Azonkivül nagy fontosságot kell még tulajdonitanunk Ibrahim nagyvezér hősünkhez viseltető barátságos hajlamának, mely a lovagias nagyvezért konstantinápolyi barátja irányában a végválság előtt kiméletre ösztönözte. Végre nem felejthetjük el Jurisich bajnoki lelkületét és hadiügyességét, melynél fogva minden kedvező esélyt ildomosan fölhasznált a parancsa alatti város megmentésére. Ezen tényezőket mérlegelve kevésbé csodálkozhatunk, hogy Kőszeg a reá mért halálos csapást magától elhárítá; s e nevezetes ostrom nem végződött sokkal gyászosabb kimenettel. Egyébiránt habár Kőszeg a mint emlitettük nem birt hatalmas erőditményekkel, de egészen elhanyagolt állapotban sem lehetett, minthogy a megelőzött korszakban az ország végvárai közé tartozván I. Károly és Nagy Lajos királyaink utóbb Fridrik császár alatt gondot forditottak arra, hogy a város és vár türhető védelmi állapotban legyen, s az akkori idők hadi követelményeinek lehetőleg megfeleljen. Azonkivül Jurisich a mint a török hadsereg közeledtéről értesült, elhatározta az őrizetére bizott várost állhatatosan védelmezni, azonnal a legszükségesb erőditéseket, igazitásokat a legnagyobb erélylyel eszközölte; a város magas bástya falait, tornyait, kapuit kijavitatta, a körsánczokat kitisztogattatta és vizzel bőven ellátta, a bástyák térzetein pedig erős deszkákból és gerendákból födött karzatokat csináltatott, hogy ezek óltalma alatt az őrség magát golyók és nyilak ellen biztosabban védelmezhesse. De különben is a török had nagyobb ostrom ágyukkal nem lévén ellátva, kisebb öblü ütegeivel az erős falaknak nem igen árthatott; e mellett legnagyobb részben lovasságból álló, a várvivásra ügyetlenebb seregekkel indult ki Szolimán hazájából, mintán Ferdinandot, mint ehhez intézett levele tudatja, nyilt ütközetben akarta megtámadni,[1] mely harczban seregei alkalmasabbnak, ügyesebbeknek

[1] Szolimán levele Joviusnál. Rosnak közölte tartalmát 31. lap.

bizonyultak, mint a várak ostromlásában. Végre Ibrahim nagyvezér ily váratlan nehézségekre és kitartó védelemre sem számitott: s miután Jurisichnak hősi magatartása őt bámulatra, tiszteletre ragadta, jutott azon határozatra, hogy saját hirnevének biztositása, s bajnok ellenfelének s régi ismerősének kimélése tekintetéből jó módjával valamely tetszetős ürügy alatt ejti hatalmába Kőszeget, nehogy a hosszu vivás által kifáradt, élelem hiányt szenvedő és ragályos betegség folytán meggyérült táborát az őrség kétségbeesett küzdelmeinek továbbá is áldozatul kitegye. Ezek lehettek a kényszeritő befolyások, ezek a határozó okok, melyek a török hadparancsnokságot annyi sikertelen roham után az ostrom felhagyására ösztönözték: mert ha ezen tényezőket számitásunkból kifelejtenők, akkor az ostrom történetét is egészen más szemüvegen át tekintenők, akkor kutfőink hitelességében kétkedve Jurisich hősi emlékét a titokszerüség gyanujával, a hazafiui kötelesség mulasztásával és esküszegés szenyével fognánk elhomályositani.

Midőn Kőszeg falaitól a töröksereg elvonult, Jurisich a megszállásról ugy az ostrom kimeneteléről Ferdinandot tudósitotta: „Személyesen nem jöhetek — irá — sebeim és a kóborló törökök miatt, huszonöt napig védtem e várost, számot tartok jutalomra. Saját költségemen védtem e házat, mindenből kifogytam, küldjön felséged segélyt, kézséggel koczkáztattam felségedért életemet, de ne kivánja felséged, hogy hirnevemet uj veszélynek kitegyem, most egyszer az Isten csodálatosan megmentett. Ha valamely kóbor csapat reám üt, én a várban nem maradhatok, mert abban egy font lőpor sincs, a város falának négy helyen tág rése van, lakossága megfogyott, s mindene elpusztulván közel van az éhen haláshoz.“[1])

Az ostrom csapásai által sokat szenvedett Kőszeg súlyos kárai enyhitéseül, még azon évi october 7-én Ferdinándhoz azon kérelemmel járult, hogy miután a város egészen elpusztult, egy küldöttséget küldjön ki, mely vesztességeiket megvizsgálja s sérelmeiket orvosolja.[2]) Minő foganatja lett kérelmezésüknek nem tudjuk, de azt tudjuk, hogy Ferdinánd 1531-ik november 9-én Insbruckban kelt okmányában, Kőszeg polgárainak a török ostromnál kitüntetett vitézségükért megelégedését és kegyelmét fejezvén ki, őket azon szabadalommal ajándékozta meg, hogy veres viaszu pecsétet hasz-

---

[1]) Pray Epist. Proc. II. 22.

[2]) Városi titkos levéltár 2. csomag 50. sz.

nálhassanak.[1]) Jurisich Miklóst pedig az ostromnál tanusitott kitünő védelmeért 1533. február hó 20-án kelt okmányában „kőszegi báró“ czimmel báróságra emelte, azonkivül tanácsosi czimmel és kamarási ranggal tüntette ki.[2]) Ezen kitüntetéseket megelőzőleg Jurisich 1524-ben a bécsi országyülésen a felső házban foglalt helyet. 1537-ben az osztrák felső-háznak választmányi tagjául választatott. Továbbá az öt osztrák tartomány rendeinek nagy értekezletére ugyan azon évi mártius havában a felső-ház választmányi küldöttje volt Bécsben.[3]) 1537-ben végre Ferdinánd hü szolgája iránt háláját méginkább lerovandó, Kőszeget minden tartozékával neki és férfimaradékinak adományozta.[4]) Kőszeg ostromával Jurisich Miklós emléke szorosan összeforrva lévén helyén találjuk, hogy itt életpályájának nevezetesb eseményeiről, politikai és diplomatikai szerepléséről néhány vonásokban megemlékezzünk. Sajnos, hogy hősünknek családi viszonyait illetőleg vajmi kevés adat jutott az utókor birtokába, pedig kivánatos volna, hogy életrajza kiegészitéséül magán viszonyaira vonatkozó minden adat lehetőleg ismertessék, hogy ekként a homályos mozzanatok földeritésével a szét szórt töredékekből egy öszhangzó egész kép állittathassék elönkbe.

Jurisich nemes szülöktől Horváthon Segnia (Zeng) városában született. Születésének napja ismeretlen. A jelentékeny szellemi tehetséggel s egyéb jeles tulajdonokkal megáldott férfiu már kora ifjuságában a hadi pályára lépett, melyen hü és buzgó szolgálatai, éles értelme által kitünvén, I. Ferdinánd képességét igénybe vette és több alkalommal politikai és diplomatikai küldetésekkel bizta meg. Midőn Frangepan Kristóf a mohácsi ütközet után a tótországi rendeket a haza védelme iránti tanácskozásra 1826-ik september 23-ára Kapronczára hivta össze, e gyülekezetet megelőzőleg Ferdinánd ügyének támogatására Frangepanon kivül, Jurisich Miklóst nevezte ki biztosul.[5]) A következő deczember hó végnapjaiban pedig Czettinben tartott horvát országgyülésen, ismét Jurisichot bizta meg érdekei képviseltetésére,[6]) mely alkalommal 1527-ik január 1-én a Ferdinándhoz szitó horvátság, horvátország nemességének, vármegyéinek, városainak, kerületeinek nevében Jurisich Miklós,

[1]) Városi titkos levéltár 2. cs. 51. sz.
[2]) Bécsi cs. k. nemességi levéltár.
[3]) Prevenhuber Annales Styrenses LVII fol. 256.
[4]) Városi t. levéltar 2. cs, 59. sz.
[5]) Fraknói Vilmos m. országgyülések története I. k. 41. l.
[6]) U. o. IV. k. 43. lap.

Katzianer János és Püchler János kapitányok és királyi tanácsosok előterjesztésére Ferdinándot királyukká választották,[1]) azonkivül a tartományban uralgó rendetlenségeket a gyülés orvosolni kivánván, Jurisich Miklóst kérte föl, hogy a királyi helytartó tisztséget vállalja el, mit Jurisich azon okból: minthogy ily tiszt adományozása a rendek hatalom körét áthágja, e kitüntetést csak hosszabb vonakodás után, királyi megerősités feltétele mellett fogadta el, melyet a rendek siettek kikérni.[2]) Azon évben ápril 28-án ismét Czettinben tartott horvátországi gyülésből a rendek kivánalmaikat 17 pontban terjesztették elé Ferdinándnak Prágába, melyekre a király válaszolván a többek között azt is felemliti: hogy Bihacs város és erőség felül tanácskozzanak a rendek Jurisich Miklóssal az iránt, hogy mily módon lehetne azt visszahóditani, továbbá jelölnék ki a rendek azon végvárakat, melyeknek megerősitését ohajtják. Egyúttal Jurisich parancsot vett, hogy a végvárak állapotáról jelentést tegyen.[3])

Midőn Ferdinánd ügyei Magyarországban Zápolya háborgásai miatt nem örvendezhettek kedvező előmenetelnek, s állása pártviszályok hullámai közt mindegyre ingadozott, 1529-ik májusban pedig Szolimán Konstantinápolyból 300.000 főnyi haddal Magyarország határához közeledett, akkor Ferdinánd készületlen állapotában, minden áron békét igyekezett vásárolni a töröktől. Ennél fogva julius 27-én Linzben Jurisich Miklós számára, kit Szolimánhoz követül volt menesztendő, utasitásokat adott ki. Jurisich csakugyan a szükséges menevéd eszközlése végett lépést is tett a sultánnál, de az idő rövidsége miatt követségi megbizatásában nem járhatott el, mert mig Jurisich augustus 27-én hadiügyek elintézésével a Krajnai határszélen foglalkozott, azalatt Szolimán Eszéken felül a Dráván átkelt s már augustus 18-án Mohácshoz érkezett, s ennél fogva küldetését nem foganasithatta.[4])

1529-ik év véghónapjaiban Jurisichot Kőszegen találjuk, honnét csekély lovas csapattal Szombathelyen Zápolya hiveit megtámadta.[5])

Ferdinánd 1530-ik május 17-én Insbruckból Lamberg Józsefet és Jurisich Miklóst követekül Konstantinápolyba küldötte fegyvernyugvás és békeviszony eszközlésére. A követek october 17-én érkeztek a török fővárosba, hol ugyan nyájas fogadtatásban része-

---

[1]) Szalay László IV. 41. lap.

[2]) Fraknói, M. országgyülések története I. k. 47. l.

[3]) U. o. 82. l.

[4]) Szalay IV. 86.—87. l.

[5]) Hormayer. Taschenbuch der vaterländischen Geschichte 1829. évfolyam 227.—255. l.

sültek, mégis a szultánnak válasza nem volt megnyugtató, minthogy időközben hirt kapott: hogy Ferdinánd Budát ostromoltatja. Jurisichot követtársával letartóztatta, s csak deczember 22-én bocsátotta őket szabadon.[1])

Eredménytelen utjából hazatérvén, Kőszegen, mint a vár és város parancsnoka, Fiumenak kapitánya szerény körülmények mellett tölté napjait, de nem sokáig élvezhette a családi nyugalmat, mert mintegy másfél év mulva házi örömei között csapott reája a török ostrom vihara. Neje szerdahelyi Dersffy Potentiana volt[2]) Dersffy Jánosnak leánya, kitől két gyermeke Ádám és Anna származott. Ezek azonban korábban elhaláloztak, de mikor? azt nem tudjuk, annyi bizonyos, hogy 1538-ban nem voltak életben.[3]) Neje Potentiana gyermekeit, ugy férjét is jóval tulélte, s ugy látszik: hogy Jurisich halála után ismét férjhez ment, és azon Eychinger Potentiana, — kivel 1563 Dersffy Miklós és Gábor Lipése vára miatt pört vezettek.[4]) Ezen föltevésünket igazolja azon körülmény, melyszerint ha férjénél előbb hálálozott volna el, akkor a sirkő nem csak a fiut és leánykát, hanem az anyát is emlitené. Jurisich elholta után, minthogy utóda nem maradt, az özvegy pedig ujabban, talán igen is rövid idő mulva férjhez ment, s özvegységének megszüntével mintán nevet cserélt, Kőszeg is idegen zálog tulajdonosra Weispriach Jánosra szállott.

Jurisich a török ostrom után is rendesen Kőszegen tartózkodott, mint ezt egy 1536-ik augusztus 12-ről Kőszegen kelt, s az osztrák helytartó tanácshoz intézett levele bizonyitja,[5]) többször azonban — mint látni fogjuk — politikai küldetései kizavarták házi köréből. A többek között Ferdinand király 1537-ben ismét igénybe vette az ügyes férfiunak, hű szolgájának tevékenységét. Ugyanis az érintett év kora tavaszán a törökök fokozott erélyel kezdették meg hóditásaikat a magyar korona területének déli részein. Ezeket meggátlandó Ferdinand király augusztus havában Kaczianer János hadvezér parancsnoksága alatt Tótországba tekintélyes haderőt inditott. A 25.000 főből álló had táborozási fáradalmak, betegségek által elesüggedve, vagy vezérétől elárulva október hó elején Eszéknél kevés küzdelem után részben szétfutott, részben a töröktől fölkonczoltatott. E balvégzetü esemény nemcsak rémü-

[1]) Szalay, 4. k. 196. és 104. l.

[2]) Nagy Iván. M. ország családai, 5. k. 371. l.

[3]) Lasd a feliratot a Jurisich-féle siremléken, jelen munka I. reszeben 100. l.

[4]) Sz. benedeki conv. Prot. D. pag. 235. Nagy Ivan utan.

[5]) Fraknói, M. országgyülések tortenete I. k. 232. l.

lettel töltötte Szlavoniát s a vend földet, hanem a legnagyobb veszélylyel is fenyegette. ennek elhárítása végett Ferdinánd Jurisich Miklóst, Batthyány Ferenczet, Peregh Albertot és Székely Lukácsot nevezte ki biztosokul, kik november 5-re Dombróba gyülést hirdettek a tótországi rendeknek, melyen a végek oltalmáról történtek intézkedések.[1]) Miután időközben Kaczianer gyanitott árulása miatt fogságra vettetett, utódául a főkapitányságban, november 6-án Ferdinand Jurisichot nevezte ki.[2]) És Jurisich csakugyan mint mindenkor, ugy ezen alkalommal is a benne helyezett bizalmat fontos feladatának hű és eszélyes teljesitésével fényesen igazolta. A tótországi rendek lelkesülve üdvözölték a tapasztalt hadvezért és hű hazafit uj tisztségében, és fölkérték: hogy november 11-re Grátzba hirdetett értekezlet alatt ne távozzék a tartományból, hanem biztonságuk végett Varasdon tartózkodjék, mit ő meg is igért. Egyuttal megkeresték az iránt is: hogy védelem nélkül hagyott váraikba rendelkezése alatt lévő hadaiból őrséget szállitson.[3])

Sok oldalu hadi és politikai érdemeiért I. Ferdinand — mint föllebb emlitettük — báróságra emelte, s e czim örökösödésére az 1533-ik évi február hó 20-án kiadott okmányában meghatározta: hogy azon esetben ha Jurisich Miklós törvényes utód nélkül halna el, leány utódai, ezek kihaltával pedig Jurisich növérének fiára Twarkowigkh (Twarkowitsch) Ferenczre száljon a bárói czim. S valóban sem Jurisich Miklós, de ugy látszik Twarkowitsch Ferencz sem örvendhetett férfi utódnak, miután Jusisich halála után Kőszeg idegeneknek jutott zálog birtokába, a bárói czim pedig sokkal későbben ifjabb Jurisich Miklósra és ennek örökösére ruháztatott, sógorának Swetkowitz Ádámnak 1567-ben beadott folyamodására. azon okból mert a nevezett ifjabb Miklóson kivül senki más nem volt életben a Jurisich családból. A folyamodónak egy 1568. évi január 9-én kelt iratából kitünik: hogy kérelme helybenhagyatott.[4])

1538-ban nyerte el Jurisich a krajnai rendiséget, és ugyan akkor neveztetett ki ottani kormányzóvá,[5]) s mint ilyen fejezte be fényes pályáját, melynek ragyogó pontja Kőszeg védelme marad örökké.

---

[1]) Szalay. 4. k. 175. l. Fraknói. 2. k. 60. l. Pray hist. rerum Hung. III. 48. l.

[2]) Szalay. 4. k. 176. l.

[3]) Fraknói. 2. k. 62. l.

[4]) Bécsi cs. k. házi, udvari és állami levéltár. A kettős párban beadott folyamodványra ezen felzett van vezetve: per Imperatorem aláirás olvashatlan. Szinte a levéltárban van II. Miksa császár által ifjabb Jurisich Miklós kőszegi báró részére 1568. február 7-én kiadott okmány, melyben régi nemességére, lovagi származására történik hivatkozás.

[5]) Rosnak. 9. l.

Elhalálozásának napja mindekkoráig nem volt földeritve. Életirói annak meghatározásában ingadoztak, s tapogatódzva 1545-re tették azon feltevésből indulva ki, hogy Lamberg József báró, mint a krajnai főkapitányságban utóda 1546-ban emlittetik először,[1] mi igen bizonytalan támpontot szolgáltat, mert azon körülményből: hogy valakinek hivatala megszünt, vagy ebben más követi, nem lehet még a hivatalt viseltnek halál esetét következtetni. Jurisich halálozásának idejét illetőleg legközelebbi fölfedezésem által minden kétségem el lőn oszlatva. Helybeni levéltári kutatásom alkalmával, egy 1544-ik évi január 30-án keltezett, az alsó osztrák kamarának Kőszeg városához intézett leiratára találtam, mely által a város értesitetik: hogy miután Jurisich Miklós elhalálozott, a kőszegi urodalom, összes tartozékával együtt a császár tulajdonába vissza szállott s ennél fogva azt Ferdinand ismét birtokába veszi, minthogy ezen iratban Jurisichról, mint elhaltról történik emlités, tehát kétség nem foroghat fön: hogy a nevezett férfiu 1543-ban, vagy legföllebb 1544-ik év első hónapjában fejezte be diesőségtelt életét. Sajnos, hogy az irat, temetkezésének helyét elhalgatja, ugy szinte: hogy eddig nem jött napfényre oly kutfő, mely erről felvilágositást nyujtana. Elhalálozását megelőző kőszegi rendes tartózkodása után itélve, azt kelle gyanitanom, hogy az itteni szent Jakab egyházban általa épitetett családi sirboltban tétettek hamvai örök nyugalomra. E kétséges körülményről bizonyoságot szerzendő, több helybeli érdeklődővel egyesülve az emlitett sirboltot — mely az egyház éjszak oldali hajója alatt a szent Benedek oltár átellenében báró Puchhain féle sirlappal van elzárva — 1873-ik évi ápril hó 24-én fölbontattam s átvizsgáltam. Miután hágesó segitségével a másfél öl mélységü előtornáczba leereszkedtünk, keleti irányban a szent Benedek oltár felé vezető, ajtó nélküli nyiláson át, a tulajdonképeni sirbolt üregébe jutottunk. A sirbolt ablak nélküli tégla boltozatu üregből áll, melynek alját szétmállott s nagyobb részben elrothadt koporsó romok boritották. Ezeknek eltakaritása után, apró deszka töredékek és forgács között délről éjszaknak forditott két koponyát, több kisebb hulla maradványokat, fekete selyem harisnyákban burkolt lábcsontokat pillantottunk meg. Miután a majdnem bokáig érő romladványokat eltávolittattuk, rézfejü szegekkel kivert, egykor szövettel bevont, de már szétomlott diszesebb koporsó részeket födöztünk föl, két felnőtt ember és egy gyermek elkorhadt kopo-

[1]) Valvasor, III. R. 9. k. IV. fej. 43. l. Rosnak Valvasorra hivatkozva tévesen 1544. vesz föl, de tán sajtó hiba.

nyájával s más kisebb csontrészekkel, melyek közelében ezüsttel, vagy aranynyal átszőtt teve szőr zsinorzatot és gombokat, továbbá barna, vagy viola szin szövetü virágos — selyem gyermek rokolyát és zöld kis czipőket találánk. Az egyik koponyában egészen meglevő ép felső fogsor egykori tulajdonosának középkorára mutatott, a másik koponyának csak fölső része lévén meg, a kort nem lehete meghatározni. A sirbolt talaján egymástól féllábnyi távolra három, mindegyik egy öl hosszu és egy láb magas tégla-talpazat vala szemlélhető, melyeken a három koporsó állott. E három talapzaton nyugvó koporsók halottai fejjel keletről nyugotnak tekintve feküdtek. Miután az egyház éjszaki oldalában befalazott és Jurisich Miklós által 1538-ban emelt siremlék a hősnek Ádám és Anna gyermekeit nevezi, a három tégla-talpazat s ezeken talált koponyák két felnőtt és egy gyermek hulláját jelezik, bátran elfogadhatjuk: hogy Jurisich Miklós is saját sirboltjában korábban elhalt gyermekeihez lőn eltemetve, mit annál biztosabban következtethetünk, mert alig hihető, hogy korának oly hirneves férfia: a 16-ik században divó szokás ellenére, minden emlék, vagy ismertető jel nékül, idegen helyen, nem pedig saját sirboltjában takaritatott volna el.[1])

Jurisich Miklós anyagi helyzetéről egyebet nem tudunk, minthogy Bécsben két adómentes házat birt, melynek egyike a Schenkenstrasse utczában tulajdonosának nemzetisége után „horvát“ háznak neveztetett. Ezen ház később Trautsohn herczeg birtokába jutott, mely család utolsó ivadékával Vilmossal kihalt. Ekkor a „horvát“ ház nagyobb részben lebontatott, s helyén az egykori magyar kanczellaria épülete emelkedett, melynek éjszaki szögletét az egykori Jurisich-féle ház maradványa képezi.[2]) Ezt, ugy egy második adómentes házat Jurisich Auern Jánostól és Gerwick testvérektől vásárolta.[3]) Az utóbbit 1559-ik évi november hó 8-án Jurisich György (talán ifjabb Miklós) báró Menesis Bernardnak és nejének Rauber Katalinnak örökbe eladta.[4])

Jurisich Miklós mint I. Ferdinand király adományozása folytán 1537-ben Kőszegnek is birtokosa lett. A török ostrom előtt mint zálogbirtokos, családi czimerét a város és vár tornyaira festette, melyek azonban az ostrom által részint megrongáltattak, részint

---

[1]) A „kőszegi sirboltok“ átkutatásáról szólló részletes közleményemet lásd „Századok“ 1875. évfolyam 128. l.

[2]) Rosnak. 10. l.

[3]) Prevenhuber. Amales Styrenses LVII. 256. Itt az eladás éve 1544. april hó 26-ra van téve, mi toll vagy nyomtatási hiba, mert ekkor Jurisich már nem volt életben.

[4]) Wissgrill. IV. 525. l.

megsemmisitettek. Jóval később Jurisich halála után 1568-ban ezen czimerek helyreállitása miatt ifjabb Jurisich Miklós és Kőszeg város között mérges viszályok támadtak, melyek elintézése végett a bécsi cs. kamara által kiküldött bizottmány ez ügyben oly határozatot hozott, mely szerint a kőszegiek a hősparancsnok emlékére alkalmas helyen, saját költségeken a czimereket megujitsák és megfestessék.[1]) Ha valjon Jurisich báróvá lett emeltetése után régi czimerét megtartotta-e? vagy ujjal cserélte e föl? nehéz elhatározni, mert a czimerre vonatkozólag még a bárósági okmányban sem történik említés, a mi egyébbiránt a korban gyakran előfordult, különösen ha a nemzedéki czimer meg nem változtatott. Annyi azonban valószinü, hogy czimerében Kőszeg városnak jelenleg használt czimerét csak a török ostrom után nyerte el és vette föl. A Jurisich-féle czimernek eddigi leirói,[2]) köztük legérdemesebb genealogunk is[3]) Valvasornak téves közlése után indultak, és a czimert hibásan ismertették.

A szent Jakab egyházban álló egészen ép siremléken csinos vésetben a Jurisich-féle czimer az egész emlék szélét és hosszának két harmadát elfoglalja, helyenkint különösen a sisak ékezetnél 1 vagy 1½ hüvelknyire a márványból kidomborulva. Az összes 7½ láb magas és 4 láb széles siremléket 4½ láb magaságba a czimer, alatta 3 láb magaságba a felirat foglalja el.[4]) A czimer paizsa négy részből áll: az 1-ső és 4-ikben, mely kék alappal bir, Kőszeg város czimere áll rovátkás fehér várfallal és két nyilt kapuval, ez utóbbiak között vörös fedelü gömbölyü torony emelkedik. A 2-dik és 3-dik paizs részben — melyek vonallal kétfelé vannak osztva a vonalon felül arany mezőben fekete holló, alul pedig jobbra fordult scorpio látható. A czimer paizs fölött két koronázott sisak: a jobbról lévő sisak arany koronáján, szárnyék pár között fekete holló, a bal sisak korona fölött páros vörös strucztoll bodorcs, alatta a czimer paizs scorpioja van. A jobb sisak fekete és arany fedővel, a bal sisak vörös és arany fedővel boritva.[5]) E czimer leirás a sisak fedélt és egyébb ékességeket illetőleg helyesnek fogadható el, miután a czimertan alapszabályainak megfelel.

Jurisich Miklósnak egyenes utódai nem maradván, elhalálozása után I. Ferdinand Kőszeget birtokába vette s Weispriak Jánosnak

[1]) Rosnak. 9. l.
[2]) Wiszgrill. IV. 526. l. Dr. O. T. Hefner „Krainer Adel"-ban.
[3]) Nagy Iván. M. ország családai 5. k. 371. l.
[4]) Lásd e munka 1-ső részében 100. l.
[5]) Csergheő Géza barátom szakavatott heraldikus, meghatározása szerint.

koblstorfi bárónak, kapitánynak, Sopronmegye főispánjának adta zálogba, kit rövid idő mulva ennek veje krottendorfi Teufel Kristóf cs. kapitány, azután pedig hősünk fivérének gyermekei, ifjabb Jurisich Miklós és János követték Kőszeg zálogbirtokában, mint ezt egy 1546. január 16-ról Bécsben Ferdinand király által kiadott okmány bizonyitja. Ezen okmányban hivatkozás történik azon egyeségre, mely 1545. ápril 14-én ifjabb Jurisich Miklós és János, ugy Kőszeg városa között a kiküldött cs. biztosok előtt létre jött, melyszerint a fenforgó viszályokat és pörlekedéseket a felek egymás közt megszüntetik, a Kőszeg városbeliek a Jurisichoknak engedelmeséget igérvén. Továbbá azon 1500 frt iránt, melyet Ferdinand néhai Jurisich Miklósnak a vár és város falának felépitésére ajándékozott, nem különben azon 20 ágyu iránt is, melyet a német birodalombeliektől a kőszegiek kaptak, kiegyeztek és leköteleztek magokat a Jurisichoknak évenkint 50 frt bért fizetni.[1]) De ezzel a surlódások Kőszeg város és ifjabb Jurisich Miklós közt befejezve nem lettek, mert az egyenetlenséget, czivakodást kereső ember Kőszeg polgáraival a vámszedés és korcsmáltatási jog gyakorlata miatt évekig tartó viszálykodásokat folytatott. Azonkivül a város közügyeinek igazgatására és igazságszolgáltatására nézve önkényes befolyást követelt magának, miből ujabb, szenvedélyes viszályok szülemletek, annyira hogy az ellenségeskedések kisimitására 1568. osztrákhoni biztosok kiküldetése vált szükségessé. Végre a vitázó felek kiegyezkedtek s az egyeséget hiteles alakba foglalták.[2])

Az egyeség létre jötte után ifjabb Jurisich Miklós csak néhány évekig élt, mert egy 1572-ik junius 30-ról kelt okmányban ifjabb Jurisich Miklós özvegyéről, mint Kőszeg zálogbirtokosnéjáról történik emlités.[3]) Ifjabb Jurisich Miklóssal e család kihalt: négy évvel későbben 1576-ban özvegye is elhalálozott s vele a név is sirba szállt: ezentul e rövid időre felmerült nemzetségnek, melynek a kőszegi hős halhatatlan fényt kölcsönzött — történelmünkből minden nyoma elenyészik. Sopron megyének 1583. és 1584-ik évi jegyzőkönyvében Jurisich Potentiana férjezett Ághy Miklósné néhányszor előjön. Levéltárunkban pedig van egy tanuvallatás 1593., hol utolszor találkozunk a Jurisich család nevével.[4]) Miután mindazt mit kutfőink a Jurisich családra vonatkozót fentartottak, közöltem,

[1]) Városi titkos levéltár. 2. csomag. 61. sz.
[2]) Városi t. levéltár. 3. cs. 71. sz.
[3]) Városi t. levéltár. 4. cs. 73. sz.
[4]) Városi levéltár.

e hosszu kitérés után áttérek Kőszeg eseményeinek, kisebb, nagyobb becsü történelmi mozzanatainak vázolására.

A török ostromot követő évben Ferdinánd király ápril 29-én Bécsben kiadott okmányában Kőszeg mezővárosbeli (oppidum) polgárainak azért: hogy a török császárt falaik alul oly vitézül visszaverték, örökös vám, harminczad stb. mentességet engedélyezett.[1])

1533. május 7-én. Bécsben kelt okmányában Ferdinand király a kőszegiek érdemei tekintetéből: hogy a várfalainak kiigazitására költségük legyen, a polgárokat husz évre az osztrák örökös tartományokban vám és harminczad fizetéstől fölmentette.[2]) Továbbá szinte azon évi május 7-én tekintve az ostromnál szenvedett káraikat tiz évre az országos adótól felszabaditotta.[3])

1533. május 31-én. Ferdinand király Pápán kelt okmányában trón elődeinek a kőszegiek részére kiadott szabadalmáit megerősitette.[4])

1534. márczius 17-én. Szombathelyen Laaki Bakyth Pál huszárok főkapitánya I. Ferdinand nevében a kőszegi polgároknak vám és harminczad mentességet engedélyezett.[5])

1535. ápril 26-ról. Bécsben I. Ferdinand király meghagyta főispánjainak, várnagyainak s adószedőinek, minthogy Kőszeg mezővárosbeli polgárainak a vár és város védelmében tanusitott vitézségükért vám és harminczad mentességet engedélyezett, ennélfogva tőlük vámot és harminczadat szedni óvakodjanak.[6])

1535. Ugyanazon adatról I. Ferdinand király, Bakyth Pál huszár kapitányt utasitotta: hogy mintán Kőszeg polgárai vámmentesek, azoktól vámot, harminczadat, vagy másnemü jövedéket a vámszedők által behajtani ne engedjen.[7])

1537. október 22-én. Kőszegen Jurisich Miklós, mint Kőszeg uradalmának és városnak ura, a császárok s királyok által Kőszeg városa részére adott szabadalmakat — a török ostrom alkalmával a polgárok által nyujtott legeredménydusabb segélyért — megerősitette.[8])

[1]) Városi titkor levéltár. 2. cs. 52. sz.
[2]) U. o., 2. cs. 53. sz.
[3]) U. o., 2. cs. 54. sz.
[4]) U. o., 2. cs. 55. sz.
[5]) U. o., 2. cs. 56. sz.
[6]) U. o., 2. cs. 57. sz.
[7]) U. o., 2. cs. 58. sz.
[8]) U. o., 2. cs. 59. sz.

Hason kitüntetéseken s kedvezményeken kivül a mint Kőszeg ostromának hire elterjedt, nem csak az osztrák tartományokban ébresztett lelkesedett elismerést Jurisich hősi védelme, hanem a külföld is bámulva magasztalta Kőszeg polgárainak harczias magatartását, mely határt szabott Szolimán további hóditásainak. A kedvező hangulatot a kőszegiek felhasználandók, elhatározták: hogy az elrongált védmüveknek, bástyafalaknak, kapuknak és tornyoknak fölépitésére, kiigazitására, ágyuk, lőpor s egyéb hadiszerek beszerzésére, sulyos káraik enyhitésére a német birodalomban, hol a lelkesedés irányukban legmelegebben nyilatkozott — könyöradományokat fognak gyüjteni. E czélból Moszer György polgárt s Khowatsch Pál (Kováts) a szent Katalin-féle kápolnának szerzetes lelkészét 1535-ik évi február hó 23-án utnak inditották. Tizenegy héti távollét után ezek visszatérvén, következő adományokat gyüjtöttek:

Vilmos herczeg Münchenben adott 100 db. koronás aranyat, mely rajnai forintban tett	CXL	r. frtot.
Augsburg város	CC	„
Ulm város . . . VI mázsa lőport		
Memmyngen város	XL	„
Eszlingen város	X	„
Straszburg város	C	„
Lajos választó fejedelem Heidelbergbe	L	„
Frankfurt város	XX	„
Haylprun (Heilbronn)	XX	„
Nürnberg város VIII mázsa lőpor. XX db. kettősen öntött rézzel foglalt horgos puskát, mindegyike IV r. forint értékben		
Regensburgi püspök	X	„
Passau város.	X	„
Összesen pénzben	DCXX	„
Lőpor . . . . XIV mázsa		
Horgos puska . . . . . XX darab.		

E gyüjtés távol sem szolgáltatott oly eredményt, hogy a befolyt pénzösszegen a szükséges nagyobb épitkezéseket eszközlésbe vehették volna, azért csakis a bástyák kisebb kiigazitására szoritkoztak, a lényegesb,

költségesb épitési munkálatokat évek folyamán át foganasitották.

Noha I. Ferdinand és elődei a kőszegieket számos szabadalmakban részesitették, mégis jogaik biztositására Ferdinand 1545-ik évi márczius hó 21-én Béesben kelt okmányában a kőszegi polgárok részére ismétlőleg vám és harminczad mentességet engedélyezett, kijelentette egyszersmint: hogy ezen szabadalom visszavonása egyedül a király tetszésétől föltételeztetik.[1])

1546. február 1-én. Béesből Ferdinand király két évre az urbéri adót ujra elengedte, oly feltétel alatt azonban: hogy az ily módon megtakaritott pénzt a város falainak fölépitésére és megerősitésére forditsák.[2])

1547. szeptember 8-án. Ferdinand király a kőszegieket értesitette: hogy a bástyák kiigazitására, a szükséges épitkezések eszközlésére ahhoz értő mesterembereket fog küldeni.[3])

1551. junius 13-án. I. Ferdinand király nevében annak német kormánya a „König“ szőllőt, mely Kőszeg várához és urodalmához tartozott, Álts Mihály kőszegi plébánosnak, Mülich István, Urbán Ulrik, Urbán Bálint, Deák Pál, Diern György, Cozdog (Gazdag) János, Gál András, Scherneyker Ambrus kőszegi polgároknak eladta, eladási ár nem köttetett ki — csupán évenkint 8 akó bor hegyvámot köteleztettek az uj tulajdonosok a várba szállitani.[4])

1554. majus 16-án. Miután a kőszegi polgárok és Nádasdy Tamás röthi jobbágyai közt bizonyos „Günserau“ nevü erdő miatt határvillongás forgott föl — Ferdinand király Alsó-Osztrákhon és Magyarország részéről ezen határvillongás kiegyenlitésére vegyes bizottmányt küldött ki, kik azonban egyet nem értvén, a dolgot el nem intézhették, a király itéletére bizván az ügy eldöntését. A király részéről tehát sommás uton hozott itélet által kimondatott, hogy a „Günserau“-i birtok a röthi határ kiegészitő részét képezi s ennél fogva a kőszegiek panaszának hely nem adatott.[5])

[1]) Városi titkos levéltar. 2. cs. 60. sz.
[2]) Városi titkos levéltar. 2. cs. 62. sz.
[3]) Városi levéltár külön iromanyai.
[4]) Városi titkos levéltar. 2. cs. 64. sz.
[5]) U. o., 3. cs. 65. sz.

1554. Kőszeg mezővárosbeliek közt egy részről, ugy a csói
május 16-án. nemesek közt másrészről, névszerint Pathy Miklóssal — kőszegi és csói határokban lévő erdő iránt — határ villongás forogván fön, miután az alsó Osztrák, ugy magyarhoni részint Sopronban, részint Kőszegen 1550. ülésező bizottmány a feleket kiegyeztetni nem tudta, a király által sommás uton hozott itélettel a csói nemeseknek, ugy Pathy Miklósnak állitásaik valóságára a hitletétel oda itéltetett.[1])

Miután a reformátio 1550. év óta Kőszegen elterjedett, Álts Mihály kath. plébános állomását 1554-ben kényszeritve volt elhagyni, s helyét helvét vallásu lelkész foglalta el, ki az ágostai vallásu németek elszaporodásával 1560-ban, ezen vallásu lelkésznek engedte át az egyházi teendőket.[2])

1563. Miksa király — Chemetey Bálint és György azon
május 26-án. panaszára, melyszerint a kőszegiek a panaszlókat, cselédjeiket, jobbágyaikat midőn predikáczióra Kőszegre mentek bántalmazták, egy alkalommal tőlök 12 frtot, egy lovat és szőllőjöket erőszakkal elvették, magukat pedig börtönre vetették — megparancsolja sulyos büntetés terhe alatt: hogy az elfoglalt tárgyakat visszaadják s őket a jövőben bántalmazni ne merészeljék.[3])

1564. Miksa királynak osztrákhoni kormánya a marhák
október 29-én. szabad hajtása iránt intézkedvén, a kőszegieknek az urbéri adót egy évre elengedte, a város által gyakorolt bormérést helybenhagyta, egyszersmind a harminczad iránt is intézkedett.[4])

1565. Miksa király megerősiti atyjának 1533. a kőszegiek
ápril 6-án. részére kiadott szabadalom levelét.[5])

1569. Kőszeg város folyamodott Miksa királyhoz az iránt:
november 22-én. hogy az 1532-ki török ostrom alkalmával össze omlott 32 öl hosszu bástya falnak fölépitését elrendelje.[6])

1571. Miksa király mindenkinek meghagyta: hogy a
november 5-én. kőszegi polgárokat, sem személyükben, sem vagyonukban

---

[1]) U. o., 3. cs. 66. sz.

[2]) Magyarhoni ágost. hitv. evangelikus egyház szótára. Székáts József 1848. évfolyam 134. l.

[3]) Városi levéltár mellék iratai.

[4]) Városi titkos levéltár, 3. cs. 69. sz.

[5]) U. o., 3. cs. 70. sz.

[6]) Városi levéltári mellék iratok.

ne háborgassák, hanem ha panasz merülne föl ellenük, rendes birájuk előtt jelentsék be.[1]

1572. junius 30-án. A királyi kamara által a kőszegiek felszólitattak, ha valjon nem akarják e a győri püspökséget illető Kőszeg városi tizedet haszonbérbe venni, kijelentvén egyszersmind: hogy ellenkező esetben a tizedszedés Kőszeg vár urnőjének özv. Jurisich Miklósnénak (ifjabb) fog haszonbérbe kiadatni.[2])

1572. szeptember 29. Bécs. Miksa király nevében annak német kormánya meghagyta: hogy miután Kőszeg város saját tizedét haszonbérbe kivette, a Bécsbe szállitandó 12 akó borra nézvest kötelezettségének eleget tegyen. Ezen rendelethez van csatolva Spatarius Ferencznek Delfin cardinal meghatalmazottjának egy az osztrák kormányhoz intézett panasz levele, melyszerint a kőszegiek dézma fejében váltságdijjukat 700 tallért ugyan lefizették, de a 12 akó bort, ugyan annak fejében még Bécsbe nem szállitották.[3])

1572. deczember 17. Bécs. Spatarius Ferencz Delfin cardinal meghatalmazottja Kőszeg várost a szombathelyi várba szállitott dézmáról nyugtázta.[4])

1577. februar 9-én. Az alsó osztrák kamara a kőszegiek számára rendszabályokat adott ki, melyszerint a polgároknak engedélyeztetett: a kőszegi földeken találtató vadaknak lövése, oly feltétel alatt azonban, hogy az elejtett vadnak egy negyed részét megfelelő dijjért az urodalomnak átengedni kötelesek.[5])

1578. junius 14-én. Bécs. Rudolf király atyjának Miksa királynak a kőszegiek részére 1555-ik évben kiadott szabadalom levelét megerősitette.[6])

1578. A vasvári káptalan Rudolf király parancsára tanuvallatást eszközöl az iránt: hogy minő szokás uralkodott Jurisich Miklós idejében a vámoltatási, vámszedési jogra és tizedre nézve. A tanuvallatás eszközlésére királyi emberül kiküldve valának: „Wolfgangus Polányi de Táplánfalva, vel Stephanus litteratus de Radócz — aut

[1]) Városi titkos levéltár, 3. cs. 71. sz.
[2]) U. o., 3. cs. 73. sz.
[3]) Városi titkos levéltár, 3. cs. 74. sz.
[4]) U. o., 3. cs. 75. sz.
[5]) A városi levéltár irat gyüjteményében.
[6]) Városi titkos levéltár, 3. cs. 76. sz.

Valentinus Nagy de eadem Radócz, sive Andreas, vel Stephanus de Nádasd seu Blasius, seu Steffanus Sybryk de Zarwaskend, sive Andreas Pathy, neve Franciscus Choy de Nemes Cho. aut Gregorius vel Johannes Laky de Ondód seu Nicolaus Beyczy de eadem Beycz."

A tanuvallatás ekként ment véghez:

Abstemius János káptalani és Nádasdy István megkezdték a tanuvallomást Körmenden, hol kihalgatatott Nicolaus Lepchewytz provisor castri Kermend et Emericus litteratus Kermendy; az első Jurisich Miklós titkára volt, a másik pedig 1553. Gregorianczy Pál bordézmálója.

Sabariában Blasius Urbocicus Rationis arcis Sabariae: előbb kőszegi dézma szedő.

Ugyanott Egregius literatus de Razthowycza Castellanus arcis Sabariae; előbb szinte kőszegi decimator.

Ugyanonnét Georgius Vincze szombathelyi lakos, valamint szinte onnét Kozma Bertalan (ki Cheorggeő Máté és Benedekről emlékezik) Mathos, máskép Jancsos György (ki Nemay Mátéról várpraefectusról és Hetéssy Jánosról emlékezik) Venerabilis Benedictus Nagy plebanus dicti oppidi Sabariae (ki Benedictus litteratus de Mezlenről emlékezik) Nagy Bálint (ki Zele Pálról emlékezik) Marthon Benedek — Emericus Notari civiti Sabari. — Paulus filius quondam Joannis Hetéssy.

Zanathon: Polgár György püspökség jobbágya.

Mezlenből: Nemes Feyr István, N. Ágoston Péter. N. Marton Bálint.

Puszta-Csóról: N. Pathy András.

Nemes-Csóról: N. Choy Bálint, N. Choy Albert. Pál és Ferencz.

Kőszegváros külvárosából kihalgattattak: Choy Mátyás, Por János, Pather Mihály, Kelemen Mihály, Paur Mátyás, Zenthe Simon és Salamon Lukáts rohonczi jobbágyai Batthányi Boldizsárnak.

Kihalgatatott: Venerabilis Simon presbiter concionator in possesione Wykér (Ujkér) ki 1550-ik évben „tempore videlicet quondam Christophori Ewrdegh (helyesebben Teufel) possesoris, et domini arcis Kewsegh ad officium concionatoris venisset, et usque magnificum dominum Franciscum de Schonnach ibidem mansisset."

Czákról: Jankó Máté és Pech Ambrus Batthányi Boldizsár jobbágyai Chum Mihály biróságáról emlékeznek.

Kéthelyről: Saffar Mátyás libertinus Magnifici Francisci de Nádasd.

Reöthről: Nádasdy Ferencz jobbágyai: Stampf László és Vid. Molnár Pál, Kewmyes (Kőmives) Vid és Sewtheth (Sötét) Márton.

Alsó-Lászlóról: Fraynczy János Nádasdy jobbágya, ki szinte Ewrdegh Kristóf Kőszeg uráról emlékszik. — Achatius Reinn colonus relicte domine quondam Gregory Beitzy in alsó Laszlóy, ki emliti, hogy idősbb Jurisich Miklós Kőszeg várával együtt birta Borsmonostor klastromot.

Sopronban: Nobilis Johannes Kalmár. — Egregius Martinus Weysz aliter Feyér, tricesimator in Zenth Márton, ki Ewrdegh Kristóf tiszttartója volt 1546.

Dörffelben: Agilis Georgius Stoyehych officialis et procurator domus seu Curiae Egregii Gabrielis literati de Zentgyörgy, ki 10 évig szolgálta idősbb Jurisichot, emlékezik azon időről, midőn Nádasdy Ferencz birta a szombathelyi vár uradalmát, s szedte kőszegi dézmát, tanu 32 évig borsmonostori tiszttartó is volt.

In Seregelháza Nobilis Emericus Benedyk aliter Prybék de Zerem Wylak, ki Jurisichot és Schönnachot szolgálta.[1])

1579. julius 19-én. Bécs. Istvánfy Miklós királyi tanácsos és titkár hitelesen átirta: Zacharias borsmonostori apátnak 1505-ik évben átirt Lajos királynak 1353-ik évről a kamarai nyeredék iránt, ugy szinte Gara Miklósnak és Jánosnak 1407-ik évben Kőszeg város részére kiadott szabadalom leveleit.[2])

1585. Gróf Zrinyi György Kőszeg városát arról értesitette: hogy egy foglyot Kanizsára hoztak, s e fölött törvényt fog szolgáltatni.[3])

1588. február 29-én. Erneszt osztrák főherczeg, Kőszeg mezővárosbeli polgárok kérésére a tótországi harminczadosoknak és vámszedőknek meghagyta: hogy miután a kőszegiek Ferdinand király által vámmentesitettek, azoktól vámot és harminczadot szedni ne merészeljenek.[4])

[1]) Városi titkos levéltár.
[2]) U. o., 3. cs. 77. sz.
[3]) Városi levéltár levelek gyüjteménye.
[4]) Városi titkos levéltár, 3. cs. 78. sz.

1593. A vasvári káptalan tanuvallomást eszközölt az iránt, ha vajon a halakból és egyebekből szedett e vámot a kőszegi várnagy? Ezen alkalommal királyi emberül jelen volt „Franciscus Rachay de eadem Racha.

Első tanu Nemes Pongrácz Benedek 60 éves Locsmándról kihalgatatott, állitá: hogy Jurisich Miklóst mint szolga 10 évig, devecseri Choron Jánost pedig 7½ évig szolgálta Kőszeg várában.

Második tanu: Egregius Isaac Berthalanffy in Stob degens in castro Kabold repertus 32 éves 2 évig gyarmati Balassa István tisztartója volt a kőszegi várban.

Harmadik tanu: Nicolaus Koszthenovith aliter Saffar de Velika Castellanus Francisci Nádasd claustri Borsmonostor in possesione fölső Lászloy (László) repertus annorum 68.

Negyedik tanu: Nobilis Stephanus literatus Lyndiciensis in Kőszeg repertus 32 éves Choron Jánost szolgálta Kőszeg várban.

Ötödik tanu: Egregius Benedictus de Mezlen in possesione Sz.-Ivánfalva repertus. annor. 50. Jurisich alatt várnagy és tisztartó volt.

Hatodik tanu: Nobilis Lucas Chay de eadem Chóó in Csóó repertus Jurisichnál 2 évig volt kapus, utóbb pedig Blasium Zabó aliter Nagh, militem. et familiarem Nicolai Jurisichot 2 évig szolgálta.[1])

1598. márczius 10-én. Pozsonvárában. Miksa osztrák főherczeg rendeletében megparancsolta: hogy a Magyarországban utazó kőszegi polgárokat sem személyükben, sem vagyonukban ne háborgassák, s panasz esetében fölöttök Kőszeg városbirája s esküttje itélend.[2])

1598. junius 10-én. Bécs. Mátyás osztrák főherczeg rendeletében I. Ferdinand király felmentő levele folytán a tótországbelieknek, különösen Varasd város polgárainak meghagyta: hogy a kőszegiektől vámot és harminczadot szedni óvakodjanak.[3])

1600. február 12-én. Pilsna. Rudolf király két rendbeli parancsában, magyar- és tótországi tisztviselőinek meghagyta: hogy Kőszeg város polgárait szabadalmaikban ne akadályoztassák.[4])

---

[1]) Városi titkos levéltár.

[2]) U. o., 3. cs. 79. sz.

[3]) U. o., 3. cs. 80. sz.

[4]) U. o., 4. cs. 82. sz.

Az alkotmányos és vallási mozgalmak korszakában a szathmári békekötésig 1605—1611.

A hitujitás világtörténelmi eseménye, mely messze kiható következményeivel hazánk sorsába oly mély nyomokat vésett be, és annyi rombolásnak, borzadalomnak és véres villongásoknak nyitotta meg kutforrását — Kőszeget több emberkoron át sulyos megpróbáltatásoknak, forrongásoknak és nyomornak özönébe sodorta.

Még II. Lajos király országlatának idejében Luther tana átszivárogván Magyarországba, kedvező körülmények segélyével, különösen a mohácsi vész után kitört trónversenygések és török harczok között, minden nagyobb akadály nélkül, meglepő gyorsasággal a dunántuli részekbe és nyugoti városokba elterjedett, s az 1530-ik évi augsburgi gyülekezet nyilatkozványai folytán oly szilárd gyökereket vert, hogy a kiirtására czélzott minden későbbi törekvése a hatalomnak meghiusult.

Kőszeg élénk borkereskedési viszonyainál fogva a külfölddel, főképen a szászhoni németekkel, ugy a szomszéd Sopronnal különféle üzleti érintkezésben lévén, ezek által a hitujitók tanaival részint szóbeli, részint irott közlemények utján már 1520-ban megismerkedett[1] s az uj vallás elveit, ha még nyiltan nem is, de titokban már 1531-ben ápolta.[2]

A török zavarok, nem különben az 1532-ki ostrom megakasztották ugyan egy időre az uj vallás nagyobb terjedését, de mihelyt a város a török ostrom érzékeny csapásaiból némileg fölüdülhetett, a vidéken ekkor már megindult vallási mozgalom elevenebb áramlata Kőszeg lakóit szinte körébe ragadta.

A hitujitás előmozditására leghatályosabb befolyást gyakorolt Vasmegye részeiben a többek között Batthányi Boldizsár s Nádasdy Tamás országbiró. Ez utóbbi müveltsége, hatalma és erélyes buzgalma által az uj eszmék iránt nem csak hogy emelkedett rokonszenvet ébresztett, hanem az 1537-ik év vége felé Wittenbergából haza tért Dévay Mátyás, ugy később Sylvester János közremunkálásával Csepregben és Sárvár-Ujszigeten fölállitott könyvnyomdák és ágostai tanodák eszközlésével hatáskörét a közel és távolabb vidékre kiterjesztette.[3] Nádasdynak mint Léka, a szomszéd Röth.

[1]) Merlé d'Aubigné. Geschichte der evang. Kirche in Ungarn. 41. l.
[2]) Faut Mark. Soproni krónika.
[3]) A dunántuli ágostai hitv. evang. egyházkerület névtára 1853. évre.

és több Kőszeggel határos helységek urának érintkezése. de leginkább az 1553-dik évben tartott soproni országgyülés rendeinek a hitujitáshoz szitó magatartása, Kőszeg lakóira oly határozó sikerrel hatott, hogy az ingadozók is fölbátorodtak s kevés kivétellel mindnyájan a hitujitás mellett nyilatkoztak.[1])

Miután a Zwingli tanait követő magyarajku felekezet 1554-ben a szent Jakab védelme alatt álló plébánia egyházat elfoglalta. Álts Mihály katholikus lelkész[2]) egyház és hivek nélkül maradván. a városból eltávozott.[3]) Hat évi használat után a magyarajku gyülekezetet a tulsulyra vergődött német ágostaiak a nevezett egyházból 1560-ban kiszoritották.[4])

Ámbár I. Ferdinand király buzgó hive volt a katholika vallásnak, még is az ország viszályos állapota visszatartóztatta őt oly rendszabályok alkalmazásától, melyek a protestantismus erőszakosb korlátozására, vagy végleges elnyomására czélozhattak volna. Uralkodása végéveiben Oláh Miklós esztergomi érsek kezdeményezésére, s az 1651-ik évben letelepitett jézsuiták ösztönzéseire a hitujitás elleni visszahatás jelei nyilatkoztak ugyan az országban a nélkül azonban. hogy a megindult mozgalom Kőszeget legkevésbé érintette volna. Ez időtt, ugy Miksa király uralma alatt is — kinek szelid hajlamai a szendergő vallási türelmetlenséget nem engedték felszinre jutni — zavartalan békében folyt Kőszegen a hitujitás bölcső korszaka. Ily körülmények között. a vallás szabadápolásával párhuzamosan, a polgári szabad szellem is élénkebben fejlődött. s mivelődési viszonyainak, később pedig nemzeti érzelmeinek fölkeltésére a hitujitás félreismerhetlenül kedvező hatást gyakorolt. A helyzet azonban Rudolf király alatt komorabbá alakult. Rudolfnak tétlenség. szerencsétlenség és gyalázat által megzavart uralkodása alatt sötét felhők vonultak az ország egére, melyekből az alkotmányos és vallási mozgalmak villámai törtek ki, s Kőszeget nem egy csapással sujtották.

Miután Luther és Calvin követői közt 1591-ben szakadás történt, a polgári és vallásszabadság ellenei ezen körülményt ugy Rudolf királynak támogatását czéljaik előmozditására s a szétágazott protestantismus elrombolására kedvező alkalmul használták föl. Noha II. Szoliman halálával a félhold hatalmának legerősebb idege elmetszetett, s alkalom nyilt arra: hogy Rudolf erélyes háboru

[1]) Merlé d'Aubigné. Soproni krónika 84. lap.

[2]) Városi titkos levéltár, 2. cs. 64. sz.

[3]) Jézsuiták évkönyve Kőszegen.

[4]) U. o.

mellett a török dölyfőt megtorje, még is folytonos félelemben a béke és harcz között ingadozva a helyett, hogy a török kiüzésére irányozta volna figyelmét, inkább az alkotmány és vallásszabadság korlátozásával szitotta népeinek elégedetlenségit. A hazai törvények, a személy és birtokjogok sérelmei kapcsolatban a német katonaság féktelen zsarolásaival s pusztitásaival, végre az 1604-ki országgyülés 22. t. czikkelye, a már ugy is forrongó kedélyeket annyira elmérgesitették: hogy a közkeseredettség Bocskay lázadásában lelte kifejezését. S ezzel a vallási s polgári szabadságért vivott harczok megindultak, melyeknek sötét jelenetei Kőszegre annyi pusztulást árasztottak.

Bocskay felkelése alatt 1605.

A mint az ellenreformátionak czélba vett erőszakos müveletei, ugy a hatalomnak alkotmány ellenes intézkedése következtében 1605-ik ápril 20-án a szerencsi gyülésen Bocskay Magyarország és Erdély fejedelmévé kikiáltatott, azonnal a haza térein a belháboru lángja is fellobogott, s az ellenségeskedések megkezdettek. Ennek folytán május 24-én Rudolf király megparancsolta a kőszegieknek: hogy a háborus viszonyok tekintetéből Kőszeg várát és városát védelmi állapotba helyezzék, s a bástyafalak kijavitásánál, megerősitésénél az eddigi szokás szerint a három napi robotot mindenki leszolgálja.[1])

Mialatt a kőszegiek a vár s város erőditésével foglalkoznának, Bocskay hadai napról napra szaporodván, vezérei az ország éjszaki részét meghóditották. Némethy Gergely hajdu vezér pedig a nyugoti részek elfoglalása végett Somorjánál a Dunán átszállott. Miután ez Pápát és Csepreget bevette, s az itt táborozó Nádasdy Tamást, Rátkay Menyhértet, Hagymásy Kristófot, Horváth Bálintot s számos nemest Bocskay hüségére hajlitott, Horváth s Hagymásy segélyével a pécsi, szigeti, koppányi s kanizsai török segédhadak csatlakozása mellett Türjét, Körmendet, Szombathelyt meghóditotta.[2])

Innét Sümegh ostromára indult, melyet azonban Tulok Tamás várparancsnok vitéz védelme miatt be nem vehetett. Mig az erős vár vivásánál vesztegelt, a császári hadak Steijer országból Rindsad András, Keglevits György és Blaskovits István vezérlete alatt betörtek. Midőn Némethy tábora ellen rohanást készülnének intézni, a hajduk őket előbb megtámadták, de kemény csata után

[1]) Városi titkos levéltár, 4. cs. 84 sz.
[2]) Szalay László, 4. k. 441. l. Horváth Mihály, 3. k. 402. l.

számos halott. sebesült és 40 fogoly hátrahagyásával kényszerültek visszavonulni. A német had győzelmi mámorában biztonságáról gondoskodni megfeledkezvén. egy erdő árnyában nyugalomra ereszkedett. Némethy csapatai az alkalmat fölhasználván a császáriakat megtámadták, ámbár eleinte vissza verettek. utóbb azonban a csata a magyarok részére kedvezőleg dült el. Rindsad csak nehezen szabadult meg az elfogatástól, Blaskovits karján megsebesült. Gerecz Mátyás. Gyulafy Kristóf és Petrics Ferencz több másokkal fogságba estek. A vesztett csata után a császáriak Regedére huzódtak. Némethy pedig Sümeghvár sikertelen vivása után Szombathelyre tért vissza. hol a római pápa 800 lovas zsoldosival. kiket a florenczi Rudolphi Sándor vezetett. erős csatába keveredett. De az olaszok vitéz védelem után, még is végre hátat forditottak. Ezután rövid idő mulva Tilly János Basta által küldetve 4000 lovas dandárral Kőszegre érkezett, s innét tovább menve, Némethy vezénylete alatt lévő. zsákmányt hajhászó tatárokat Hidvég és Vasvár között váratlanul megrohanta. azoknak egy részét lekaszabolta, nagyobb részét pedig fogságba ejtette. Ezen alkalommal a császári had nagy szomoruságára az ifju Holsteini Frigyest 1000 lovasnak parancsnokát — ki fényes fegyverzete, tündöklő arany pánczélzata által figyelmet gerjesztett — miután előbb lovát leszurták, megölték.[1])

Ezután Némethy csapatvezetőit Kőszeg alá küldötte, kik a következö kiáltványt intéztek a városhoz:

„Keszenetünket és hozzánk illendő Barátságunkat iriok mi hol illik. Erreöl akaránk feienkint titeket megh találnunk, tudgyátok azt, hogy ez ideigh valamihez érkeztün, és hozzánk illet mindenhol oltalmaztük benneteket. ugy anyira, hogy ha sokan keszölönk nem lettünk volna chijak az kaputokon, ki sem iöhettek volna. de meghgondolván azt. hogy tij is mi Barátink és attyánkfiai lesztek és jövendőben megh is legyen felesighteket és gyermekteket mivel tartanatok és táplálnatok. De ti ez ideigh minket chyak imide amoda halogattatok és mutogattattok, mi immár az mi alattunk való vitézleö rendet, towáb semmi uttal nem tartóztathattyuk. hanem által néggel (igy) valamint és hogy tudunk ellenetek állanunk ugy rea tanulunk, hogy bizony ennél is sokkal iobban az inatokban esik, és mindenek előtte az Ur Isten ti magatokath, feleségteketh és gyermeketeketh Wárosotokkal egyetemben kezönkbe adja, kicsintől foghiva nagyigh bizony minden Zeöleö hegyeteketh mind hasznával egyetemben semmive teszeőnk, ha

[1]) Istvánfy Miklós, XXXIV. k. 515. l. Kázy Ferencz, I k. 50., 51., 52. l.

pedig az ió Isten az helt kezeönkbe adgya magatokath, feleségteketh és gyermeketeketh bizonyal meghidgyétek. hogy bizony' úgy Török Witézek rabsagaban adgjok. ugy hogy kezzeöletek Magyarországot bizony kewes láthattya, kiről mi sem az Isten előtt. sem az Világi emberek előtt okot ne adgyunk, mert az mi itt való létünknek sem heti sem hava. Ez ideigh, ha az Isten meg nem vakitott volna benneteketh. eleit vehettétek volna. kewes kárt is vallottatok volna. de az minthogy vakmerőséghre vetettitek magatokath. az Ur Isten megfizet érdemetek szerint. ebben kétesek ne legyetek. Minket immár tuwáb ne halogassatok és mutogassatok. hanem ezen levél véveő ember által nekünk valasat adgyatok. mert holnap az napia. hogy a Zeöleöknek nem chyak az hasznát. hanem egy teöwigh az Zeöleöteket is ki wagattiok. ezt bizonyal elhigyétek. Walazt várunk ugyan ma. Zéchy Mihály. Ambach Agha, Horváth Bálint, Sibrik Oswalt, Deli János." (Levél alakban összehajtva pecsét nélkül.) Kivül: „Adassék az Keöszeghi Bironak es mind fejenkint az egész Tanachynak."[1]) Ezen keltezés nélküli iratot biztosan 1605-ik évi májns havára tehetjük. a mikor Némethy Gergely Hagymásy Kristófot és Horváth Bálintot a csepregi várból kibocsátott felhivó levele folytán Bocskay pártjának megszerezte.[2]) Állitásunk támogatására szolgál az idézett levél aláiróinak Bocskay mozgalmával összeeső életpályája, mert azt biztosan tudjuk: hogy Zéchy Mihály, Tamásnak. Magyarország főkapitányának fia a 16-ik század végén és 17-ik század elején élt[3]) s kortársa volt szarvaskendi Sibrik Osváltnak.[4])

Mintán Kőszegnek német polgársága. mely Rudolf iránti hűségében állhatatosan megmaradott. az érkezendő hadi segély reményében a lázadó vezéreket különféle ürügyek alatt a város erőszakos meghóditásától visszatartóztatta, ezen fenyegető felhivásra Nádasdy Tamást, Kőszeg vára zálogbirtokosát felszóllitotta: hogy a rendelkezése alatt álló várőrséget, a harczképes polgársággal parancsnoksága alatt egyesitse, a várt és várost a lázadók ellen védelmezze s a császár birtokában tartsa meg. Nádasdy azonban ekkor már Némethy Gergely hajduvezér által Bocskay ügyének megnyerve lévén, de egyébbiránt is a mozgalom czéljaival egyetértvén. a városiak kivánalmát. ugy a császár támogatását határozottan visszautasitotta és azt adta válaszul: „hogy ő a városnak megvédője

[1]) Iromány ok gyüjteménye kőszegi levéltárban.
[2]) Nagy Iván, Magyarország családai 5. k. 173. l.
[3]) U. o., 10. k. 532. l.
[4]) U. o., 10. k. 173. l.

lenni nem akar s lenni nem is fog, még akkor sem, ha a császár a kőszegi várt és urodalmat neki, s örököseinek örök időre oda ajándékozná: mert a német számára egy katonát sem tud kapni, míg Bocskaynak kétezer fegyverest könnyü móddal szerezhet."[1])

E visszautasitó válaszra a megrémült Kőszeg a fenyegető veszélylyel szemközt védерő és hadiszerek hiányában egység és vezetés nélkül önmagára hagyatva 1605. pünkösd napján Bocskay fegyverei előtt minden ellentállás nélkül meghajolt s kilencz hétig Nádasdy parancsnoksága alatt a nemzeti zászlót uralta. Némethy Gergely e közben a Dráván szándékozott áttörni, de Dráskovits János bán, Zrinyi Miklós, Trautmansdorf Zsigmond és Batthyányi Ferencz által visszanyomatott.[2]) A császári hadak előnyomulásának hirére Nádasdy — mintán az ellenséges indulatu város támogatására nem számithatott, csekély őrségével pedig a várost és várt megőrizni lehetetlennek látta — a felkelő hadakhoz csatlakozandó hiveivel a várból kivonult. Nemsokára az őrség kivonulása után a császári hadak a várt és várost megszállották és a parancsnokságot Dorn Farkas Salm ezredbeli kapitányra ruházták. E vadlelkü, féktelen harczfi müködését rögtön azzal kezdte meg: hogy több kőszegi lakost azon szin alatt, mintha a lázadás ügyét támogatták volna elfogatott, s vértlázitó kegyetlenkedéseket követett el. Azonkivül a gyanusitott foglyok nejeit üldözte, házaikat katonái által fosztogatatta, földulatta. A többek között október 3-án Marthon Márton, Thornis Mihály kőszegi és Wald György sárvári lakosokat azon vád folytán, mintha a fölkelőkkel érintkeztek volna, kinpadra vonatta, halálig sanyargatta, végre Wagner Bálint tanácsos, Gelharius János jegyző és a császári párton álló Chemetey István ösztönzésére a már-már vonaglókat a várban őrizett török foglyok által lefejeztette, hulláikat pedig az ebek martalékául a város piaczára vettette. A nevezett három áldozat kinfaggatott vallomásai szerint: Marthon Márton elfogatása előtt Bocskay hiveivel érintkezett és Thornis Mihálylyal — ki magát Nádasdy megbizottjának lenni állitotta — kölcsönösen azon tervben állapodtak meg: hogy a várt és várost hadicsellel hatalmukba ejtendik oly módon, miszerint a Sziget-külváros kapujához legközelebb eső házakban császári katonaruhában öltözött fegyveres felkelőket rejtenek el, kik aztán a legközelebbi éj homályában a külvárosból dobszóval bevonulván,

[1]) Irományok gyüjteménye a városi levéltárban.

[2]) Istvánfy XXXIII. Pray Epist. Procer. III. k. 283. l.

mint császári hadnép a belváros fölső kapuját kinyittatni követelik, beboesátatásuk után pedig rögtön a már előre értesült városbeli párthivek Hörmann Mihály vezetése alatt fegyvert ragadnak, hogy a várost könnyü szerrel meghódithassák.

Terveztetett-e valóban e hadi csel? s menyire valának a szerencsétlen vádlottak részesei a mozgalom ügyének? erre a kinzással kicsikart vallomások biztos választ alig nyujtanak, annyit azonban az iratok kétségenkivül helyeznek: hogy Hörmann elfogatott, s vagyona elkoboztatott és Tornis Mihály őt megszabaditani akarta, de miután a foglyot kisérő erős fegyveres födözettel megmérkőzni tanácsosnak nem tartotta, tervével föllhagyott. Hörmann — kinek végzetteljes balsorsáról Bethlen mozgalmának alkalmával megfogunk emlékezni — egy évig Bécsben szigoru fogságban őriztetett, s az ekkor bekövetkezett császári közbocsánat után békóitól megszabadult ugyan, de elkobzott vagyonát többé vissza nem nyerte.[1])

Dorn kapitányt a kőszegieken elkövetett számos méltatlanságai, hatalmaskodásai s katonáinak kicsapongásai miatt a város a kamaránál bepanaszolta és az okozott károkért elégtételt követelt. A panasz előmozditására Freisinger Mihály városbiró és Dauchner Márton tanácsos Bécsbe küldettek, hol azonban Dorn kapitány fölterjesztésére s gyanusitó vádjaira 1606. augusztus 28-án bebörtönöztettek, de rövid idő mulva szabadon bocsátattak. Dorn kapitány szinte a bécsi törvényszékhez idéztetett, de ez a városiak által ellene támasztott vádak alul részrehajló birái által fölmentetett.[2])

Mig e szerint Kőszeg a német katonaság önkényének kitéve naponként ujabb jogsértéseket szenvedett, a nélkül, hogy e miatt emelt panaszai, a bécsi kormánynál orvoslást nyernének, azalatt Rudolf király és Bocskay közt a békealkudozások is megnyiltak. Miután hosszasb tárgyalás után a békekötés pontjait deczember 22-én a már haldokló Bocskay megerősitette, a háboru fegyverzaja elnémult az országban és Kőszeg megmenekült Dorn kapitány hatalmaskodásaitól. Ezentul háboritlan békében élvezte nyugalmát a Bethlen-féle mozgalom kitöréséig, melynek eseményei sulyos következményekkel nehezültek a város sorsára.

1609. október 14-én, Bécs. II. Mátyás király az előbbi királyok által Kőszeg város részére adományozott szabadalmakat megerősitette.[3])

[1]) A jelenlegi sirkert Hörmann elkobzott vagyonának egyik részét képezte, ezt Inkhoffer Gáspár magának megszerezte és 1618-ban végrendeletileg temetkezési helyül a városnak hagyományozta.

[2]) Városi levéltár irat gyüjteményében.

[3]) Városi titkos levéltar. 4. cs. 86. sz.

1610. február 1-én. Nádasdy Tamás mint Kőszeg várának zálogbirtokosa Mátyás királyhoz folyamodott az iránt: hogy a megromlott vár és erősség kiigazitását — azon 600 rajnai forintokon, melyeket Miksa király e czélra az óvári harminczad által kifizetetni rendelt — a városi község eszközöltesse.[1])

1611. ápril 16-án. Gróf Thurzó György nádor Kőszeg várost fölszóllitotta: hogy az ország birtokába visszajutott szent korona őrzésére, ugy egyéb közszükségletekre a város által teljesitendő adót — nehogy a király neheztelését vonja a község magára — Péch Leopold kir. adószedőnek kezéhez Pozsonyba mentül előbb letizesse.[2])

1619. junius 17-én. Rátky Mihály — Bánfy Kristóf bárót a dunáninneni hadak főkapitányát tudósitotta: hogy hét török, kik németül, horvátul és magyarul beszélnek, polgári ruhába öltözve s hajokat megnövelve, hárman lóháton, négyen pedig gyalog kémlelés végett a vidéken barangolnak.[3])

1619. junius 20-án Bánfy Kristóf Alsó-Lendváról megkereste Kőszeg városát, Rátky Menyhártnak a király vice generalisának tudósitása folytán: hogy a kémlelés végett kóborló török latrokra vigyáztasson, fölismerés esetében azokat megfogassa és erős rabságban tartsa, őtet pedig azonnal tudósitsa.[4])

Bethlen Gábor mozgalma alatt.

Midőn a vallási viszály Csehországban fölzajlott, akkor már hazánk több éveken át érezte az ellenreformationak fokozott tevékenységét, s aggályal tapasztalta egyszersmind: hogy az 1608-ik országgyülés rendelkezései az alkotmány és vallás szabadságot a hatalom sérelmes intézkedései ellenében távolról sem biztositották.

Miután II. Ferdinand versenytársának Fridrik pfalzi választó fejedelemnek törekvései ellenében a császárságot elnyerte, a vallási és politikai ügyek Magyarország helyzetét nagyon válságossá tették. A mint Csehországban a vallási zavarok kitörtek, azonnal a német birodalmi és osztrák protestans rendeket a mozgalom magával ragadta.

[1]) Városi levéltár irat gyüjteményében.
[2]) Városi levéltár irat gyüjteményében.
[3]) Városi levéltár levelezési gyüjteményében.
[4]) Városi levéltár levél gyüjteményében.

Magyarországban ekkor már forrongásban levő vallási nyughatatlanságok a magyar protestans nemességet is nem sokára a csehek ügyéhez csatolták. Bocskay felkelése folytán szerzett álláspont megőrzése, a vallási és polgári szabadság szilárditása, s a haza alkotmányos érdekeinek szeretete izgatták Bethlen Gábort, hogy a Magyarországban kitörendő mozgalom vezetését magára válalja. Alig hogy Ferdinand és Bethlen közt az ellenségeskedések megnyiltak, a mozgalom Kőszeget is hullámai közé sodorta, harczi események szinhelyévé tette a várost mely Bocskay hadainak megszállása óta biztosabban lélekzett.

Miután Bethlen 1619. szeptember közepén debreczeni táborából megindult és 40 ezerre szaporodott harczosaival a felvidéket magához hajlitotta, Pozsony meghóditása után győzelmes hadmenetben november vége felé az ország nyugoti részeibe robogott. Sopronból, ünnepélyes fogadtatás után, Rákóczy György tudósitására, miszerint Homonnay György tekintélyes császári haddal az ország fölső részeibe nyomult, gyorsan Pozsonyba visszasietett. 1700 főnyi őrséget azonban a soproni polgárok kérelmére Bucsi Benedek parancsnoksága alatt hátra hagyott, mely aztán kisebb és nagyobb portyázó csapatokban a közel, ugy a távolabb vidéket zsákmányolta.[1]) Ezen őrségnek 800—1000 huszárból álló része Bogradj János kapitány vezénylete alatt deczember 14-én virradóra váratlanul Kőszeg külvárosába rontott és a belvárost fenyegetések között 800 tallér hadisarcz kiszolgáltatása mellett a hódolásra felszóllitotta, kinyilatkoztatván egyszersmind: hogy tagadó válasz esetében el van határozva a külvárost mindenek előtt tüzzel, vassal elpusztitani, a belvárost pedig erőszakkal hatalmába ejteni. Bogradj kivánságanak kielégitése iránt a városi tanács — a belváros parancsnokának meghallgatása nélkül mit sem akarván határozni, nehogy a város veszedelmet szenvedjen és a lakosok élete koczkára vettessék — a várparancsnokkal értekezett és kölcsönös megállapodás után az erőszakoló felkelőknek 416 tallért ajánlott, a belvárost azonban föladni vonakodott.[2]) A tagadó válaszra Bogradj, noha az ajánlott összeget, melyet Herbst Bálint előlegezett, lefizetette, a külvárost fölgyujtatta, katonái pedig a polgárságot fosztogatták s bántalmazták. Ezen alkalommal 500 ház lett a lángok zsákmánya. Ennyi inség tapasztalása után a városi tanács, nehogy még nevezetesb károk okoztassanak, kényszeritve érezte magát Bethlennek meghódolni.[3])

[1]) Gróf Eszterházy Miklós élete. Szalay Lászlótól I. k. 95. lap.
[2]) Városi jegyzőkönyv. U. o. levéltár iromány gyujteménye.
[3]) Városi levéltár iromány gyüjteménye

A következő deczember 28-án Coltay Tomán (talán Koltay Tamás) által zárt magyar levélben Bethlen tudósitotta a kőszegieket, hogy Sennyei Gáspárt a dunai részekben altábornokának kinevezte, ennek folytán ennek mindenben hitelt adjanak és rendeleteit pontoson teljesitsék.[1]) Erre a tanács deczember 29-én Hostódy Mihályt, Andreásy Szabó Ferencz belső tanácsbelieket és Deöbressy Deák Györgyöt Sennyeihoz küldöttségbe menesztette, megtudandó: „hogy mitévő legyen a város magatartása végett,“ egyuttal a tábornoknak, jó indulata elnyerése czéljából tiszteletdij fejében 10 darab aranyat küldött, melyeket Pammer Benedek belső tanácsbeli, mint nála letétben őrzött pénzt, oly feltétel alatt kölcsönözött oda, hogy azt annak idejében természetben visszatéritsék.[2])

Kőszeg azonban a bekövetkezett események tanusága szerint ugy látszik Bethlen iránti hüségében ingadozott, miután Bográdj elvonulása után nem sokára Nitzky Ferencz és Eörsy Zsigmond kapitányok 1500 lovas s gyalog haddal a külvárost megszállották s három héten át itt tanyáztak, mely idő alatt különféle garázdálkodást követtek el, a várost felgyujtással fenyegetve, folytonos rettegésben tartották, mignem egyik éjben fölkerekedtek, számos marhát, nagy mennyiségü gabnát és egyéb tárgyakat azonban magokkal elvittek.[3])

Alig, hogy ezektől megszabadult a város, rövid idő mulva Hagymásy Kristóf császári kapitány 1000 lovas s gyalog katonával szállotta meg Kőszeget, kiket hosszabb ideig élelemmel, szüleséggel s egyéb szükségletekkel kellett a városnak ellátni. E mellett nem kis aggodalmat okozott 1620. január 9-én Jobbágy János szalonaki udvarbirónak tudósitása, mely szerint a lengyelek Német-Ujhelyből téli szállásul Kőszeget tüzték ki.[4])

1620-ik ápril 7-én gróf Eszterházy Miklós Lakompakról a kőszegieket értesitette: hogy ámbár a jó szomszédság tekintetéből a mustra helyet máshová szerette volna rendelni, azon okból is, mert Kőszeg ezzel már két izben terheltetett, mindazonáltal kényszerüségből Kőszeget választotta, biztositja azonban a várost, hogy személyes jelenléte mellett azon törekszik, hogy vitézei kárt ne okozzanak és sokáig a városban ne késedelmezzenek.[5])

Szeptember 18-án szomoru napra virradt Kőszeg lakossága,

---

[1]) Városi levéltár levelek gyüjteménye.

[2]) Városi jegyzőkönyv.

[3]) Városi levéltár levél gyüjteménye.

[4]) Városi levéltár levél gyüjteménye.

[5]) U. o.

Sennyei Gáspár ezredes és altábornok a dunántuli részek parancsnoka. Sopronban toborzott haddal és 670 katonával a város falai alá érkezett és ezt felszólitotta, hogy a fejedelemnek hódoljon; minthogy a város kivánságának nem hajolt, sőt ellenszegült, a külvárost Sennyei katonái lángba boritották és 200 házat elhamvasztottak.[1])

A hadi fejlemények folyamában, miután Bethlen Haimburgot hasztalanul ostromolta, Dampierre pedig Huszárt Lakompaknál október 3-án véres csatában megverte, a fejedelem személyes vezérlete mellett 25 ezernyi haddal a várost körültáborozta és hódolatra fölhivta, tagadó válasz esetében kiméletlen eljárást igért a makacs belváros ellen alkalmazni. Miután a város Hagymásy Kristóf várparancsnok buzditására a fejedelem kivánatát visszautasitotta, sőt kirohanást intézett a fejedelem seregei ellen és nem csekély kárt okozott soraiban, Hagymásy dölyfét megboszulandó, Bethlen a külvárosban a még megmaradt házakat is hajdui által elégetette, s igy az egész külvárost elpusztittatta, mely alkalommal több ezer mérő gabona, eleség, számos marha s egyéb vagyonság, több emberélettel esett az ellenszegülés áldozatául.[2])

Bethlen főseregével Kőszeg alul elvonulván Német-Ujvár felé sietett, hol Batthyányi Ferencz azonnal lobogóihoz csatlakozott.[3]) E közben egyik nap reggelén néhány zászlók alatt lovas felkelők czirkáltak a város közelében azon szándékkal, hogy a városbeliek marháit kézre kerithessék. Azok a ködös, borongó időt fölhasználván, a városi kapuk közelében elrejtőztek, s midőn a lakósok veszélyt nem sejtve a kapukat fölnyitották, a hadfiak rejthelyeikből a kapukon berohantak és a lakosok marháit elhajtották. A kőszegiek azonban első meglepetésükből felocsudván, a zsákmányokra csaptak s többet közülök megöltek. E véres jelenetet a vár zálogbirtokosnéja Forgách Margit, özvegy Széchy Tamásné — ki a felkelők ügyéhez hajlott — várnépével együtt a vár falairól tétlenül szemlélte; miokból a kőszegiek panaszos kifakadásokat szórtak ellene.[4])

Batthyányi Ferencz ekkor már Bethlennek határozott hive november 17-én a császárt uralgó város falainál megjelent s azt ostromzár alá vette. Ekkor a várurnőnek özvegy Széchy Tamásnénak egyetértésével Hörmann Mihály várnagy a magyar hadak

[1]) Kőszegi tanacsnak az udvari kamarához intézet beadványa. Városi levéltárban.

[2]) Városi levéltár iromány gyüjteménye.

[3]) Kazy I. 183. lap.

[4]) Városi levéltár iromány gyüjteménye.

egy részét éjjeli időben titkon a várkertjén át a várba bebocsátotta. hogy ezek segélyével a várost az ostromló vezér hatalmába ejthesse. Következő nap november 18-án Batthyányi a várost hódolatra fölszóllitotta, de miután ez kaput nyitni egyátalán vonakodott. meghatározott jelre a várba bejutott felkelő csapatok kirohanást intéztek, s a városba ugyanekkor berohanó hadinéppel az ellenálló polgárokból többeket megsebesitettek, leöltek, házaikat kifosztották. Azonkivül Batthyányi három városi tanácsost elfogatott, 45 vagyonosb polgárt értekezlet ürügye alatt német-ujvári várába meghiván. itt őket börtönbe záratta s csak 1300 tallér váltságdij lefizetése után bocsátá vissza családi tüzhelyeikhez. a várossal pedig hadainak élelmezésére 10,000 forint hadisarczot rendelt kifizetetni.[1])

Ez alkalommal Hagymásy várparancsnok kétségbeesett helyzetében nejével és gyermekeivel a templomba az oltárhoz menekült, életét ugyan megmentette. de vasba verve Sopronba. s innét Pozsonyba vitetett Bethlenhez.[2])

Nem sokáig maradt azonban Kőszeg Bethlen birtokában. Mert a mint a fejedelemhez a prága-fehérhegyi vesztett csata hire eljutott. s ez seregeinek zömével a dunántulról elvonult, Preiner császári tábornok Lakompakot. Csepreget és Kőszeget Batthyányitól visszafoglalta.[3])

II. Ferdinand és Bethlen között 1621. elején folyt békealkudozások ideje alatt Kőszeget ismét a fejedelem birtokában találjuk. minthogy a tárgyalások megszakadta után Bethlen Kőszeget őrséggel s védelmi szerekkel ellátta.[4])

Miután Ferdinand Pázmány, Eszterházy Miklós és pártján álló hiveinek tanácsára elhatározta, hogy a felkelést összes hadseregének fölhasználásával véglegesen elnyomja. hadait három osztályban inditotta meg a fejedelem birtokában lévő részek meghóditására. A dunántul működő hadsereg Colaltó és Eszterházy Miklós vezénylete alatt 1621. tavaszán. miután Körmendet, Rohonczot Ferdinandnak meghóditotta.[5]) Kőszeg falaihoz közeledett. A tekin-

---

[1]) Kőszegi tanácsnak az udvari kamarához intézet beadványa.

[2]) Nagy Iván. Magyarország családai I. k. 243. lap, ki ezen eseményt Pethő krónikája után közli. de tévesen, Pozsony helyett Sopront mond, pedig Hagymásy nem Sopronba, hanem Pozsonyba küldetett foglyul, hol akkor Bethlen táborozott. Kazy I. 188. lapon helyesen Pozsonyt emliti. noha hibásan magát az eseményt deczember havára teszi.

[3]) Horváth Mihály, 3. k. 556. l.

[4]) U. o., 3. k. 566. l.

[5]) Szalay László. 4. k. 358 lap. Ugyan attól Eszterházy Miklós élete. 1. k. 195. lap

télyes haderő előnyomulásával a Batthyányi parancsnoksága alatti várőrség helyzetét veszélyeztetve látván, tanácsosbnak vélte a közelgő ellennel meg nem mérkőzni. Ennélfogva a védelmi eszközöknek s lőkészleteknek elszállitása után a várt s várost elhagyta. Hörmann Mihály várnagy azonban — ki vagy nem tudott, vagy nem akart a gondjára bizott várból elvonulni — vissza maradt. Miután a védelem nélkül hagyott várost a császári had minden ellentállás nélkül elfoglalta, Hörmann 5 tona lőport — melyet pártfelei hátra hagytak — nehogy a császáriak birtokába jusson — légbe röpitett. A benyomuló ellenség boszuját kikerülendő, menekvésben kereste üdvét, mi azonban nem sikerült, mert elfogatott, s minthogy a fölbőszült katonák pártszenvedélye boszut szomjazott, Hörmann a város megszállásának napján május 27-én kivégeztetett.[1])

A kőszegi levéltárban egy védvassal ellátott négy élü spanyol tőr őriztetik, melynek bőrhüvelyében sajátszerü alaku kés van illesztve. A tőrnek összes hossza 43 cent. 1 mm., melyből markolatjára 11 cent., igen hegyes keskeny pengéjére 32 cent. jut. A tőr hüvelyében nyugvó kés nyelének hossza 11 cent., pengéjéé pedig 26 cent. tesz. Az éles penge közepe táján 3 cent. szélességre kidomborodik. A hagyomány szerint Hörmann kőszegi várnagy azon okból, mert az 1532-ki török ostrom alkalmával a várt és várost álnokul a pogány ellenség kezére akarta játszani, midőn fölfedezése után szökéssel akart a büntetés elől menekülni, a kőszegi hegységben azon a helyen — hol a nevéről elnevezett Hörmann kutja van — az emlitett késsel elevenen megnyuzatott.[2])

A balvégzetü várnagy tehát e szerint a polgári bün legnagyobbikával, hazaárulással sujtatott s mint sorsát érdemlett büntettes ijesztő rémképül lőn az utókornak fölállitva s emlékét átok és kárhozat kisérte.

Miután sem a török ostromot vázoló egyidejü kéziratban, hol a vár és várost védelmező őrség és polgárság főbb szereplői névszerint föl vannak sorolva, Hörmann neve elő nem fordul, ugy szinte a kőszegi ostrommal tüzetesben foglalkozó azon korbeli iróknál a várnagyról és árulása cselekvényéről legkisebb emlités sem tétetik, — mit mindenesetre, mint az ostrom egyik közbeneső jelentékeny mozzanatát alig mellőzhették el — én részemről ezen egyedül a hagyomány utján hozzánk leszállott esemény megtörténtén, habár egészben nem is kételkedtem, de azt minden tör-

[1]) Városi levéltár iromány gyüjteménye.

[2]) Állitólagos bőrének csekély maradványa a negyvenes években a városi levéltárban látható volt.

ténelmi támpontok hiányában okszerüleg más viszonyokkal kelle kapcsolatba hoznom, más korba helyeznem, és igy apocryphnek tartanom.

Föltevésemet csakugyan későbbi felfedezésem igazolta. Levéltári kutatásaim alkalmával egy csomag 17-dik századbeli nyugták közt, több megfakult, részben elrongyolt s össze nem függő, leginkább tanuvallomásokat tartalmazó ivekre akadtam, melyeknek nehezen betüzhető elmosódott sorai Hörmann Mihálynak Bocskay és Bethlen felkelésekor vitt szereplésére és állitólagos árulására, — mint feljebb közöltem — kétségtelen világot deritettek.

Sajnos ugyan, hogy a pártdüh, a hadi izgalom e borzasztó cselekvényét, a várnagy elfogatásának és kivégeztetésének részleteit kutforrásunk elhallgatja, hanem a meglevő adatok, összevágó körülmények, a városban s császári hadseregben uralgó izgatott hangulat folytán meggyőződtünk, hogy a gyülöletet, melylyel emléke az utókor által be lőn fertőztetve, nemzeti szempontból méltatlanul viselte. De ez alig is lehetett volna másként, mert a szathmári béke után bekövetkezett alkotmányos hanyatlás korszakában, midőn a dynastia hatalmának megszilárdulásával az önállásra vágyódott nemzet törekvései megbénultak, és a politikai, ugy a társadalmi élet terén általános közönyösség terjedt el: a történelmi események is elvesztették érdekességüket, s a lezajlott nemzeti küzdelmek mellékcselekvényei lassankint homályba merültek. Az alkotmányos fásultság ezen állapotában városainkban nemzetellenes fejlődés keletkezett, mely a hatalomnak most már vakon hódoló polgárságában megsemmisitette a hajlamot: hogy a történelmi tényeket, az alkotmányos küzdelmek szereplőit, s ezek tetteit részrehajlatlan hű emlékezet által dicsőitse.

Ezen okokat számba véve, némi biztossággal feltételezhetjük, hogy a nemzeti ügytől elfordult, a multak emlékein többé lelkesülni alig biró ivadék Hörmann szövetkezését a pártütő hadakkal, a vár és város kézre keritésénél tanusitott közbenjárulását, a 18-dik század dynastikus érzelmeivel mérlegelte, s ennél fogva a várnagy emlékét beárnyalni nem idegenkedett, csakhogy eljárását annál rémitőbbé tehesse, őt a pogány ellenséggel való czimborálással vádolta s árulását a török ostrom korába helyezte.

Ily vád következményeivel, ily ijesztő képpé torzitva származtatta reánk a hagyomány a szerencsétlen várnagy alakját, pedig a csekély bár, de hiteles adatokból annyi világosan kiderül: hogy Hörmann nem valami árulási bérért, nem a haza elleneivel való czimborálás büne miatt, hanem áthatva tettének jogos érzetétől,

az alkotmányos szabadság iránt tanusitott hüségéért szenvedte halálát.

Ezen kitérés után lássuk a további események folyamát.

Kőszeg elfoglalása után ámbár Colalto seregei a várost egy ideig megszállva tartották, mégis Batthyányi csapatai a kőszegieket éjjel nappal nyugtalanitották, fenyegető izenetekkel rémitgették, s ha közülök egyiket vagy másikat elfoghatták, rabságra hurczolták és bántalmazták. Szorongatása közben a város több izben folyamodott a királyhoz, hogy a béke helyre áltáig őket elegendő védszerekkel, fegyverekkel és lőporral lássa el, miután valószinünek látszik előttük, hogy Batthyányi rövid idő mulva a várost boszuból elpusztitani szándékozik, igy tehát folytonos veszélyben forogván a város, ne vonja meg tőlük segélyezését, örvendeztesse meg őket atyai védelmével, nehogy feleségeik, gyermekeik és megmaradt csekély vagyonuk az ellenség boszuvágyának föláldoztassék, miután a nyomor, éhség, terhes adók és egyébb inség miatt életöket fentartani alig képesek.[1]) Hason tartalmu kérelemmel Colaltót és Eszterházyt szinte megkeresték, kik azon igéretet adták: hogy ez ügyet a királynak pártfogás végett föl fogják terjeszteni.[2])

Mialatt Bethlen fegyvereinek vitézsége julius 10-én az érsekujvári diadalt eredményezte, addig Batthyányi a dunántul szintén a fejedelem zászlóihoz ragadta a győzelmet. Fölhasználván ugyanis Colaltónak Rohonczon való késedelmezését, török segélylyel a császári hadakat visszanyomta, különösen a horvát seregekben nagy pusztitást tett, Malagridius, Patachich György, Orgován István, Ferencz, Gáspár és Zsigmondot fogva Német-Ujvárba vitte. A legyőzött és üldözött császári had Kőszegbe menekült, mit Batthyányi azonnal körülzárott, de sikertelenül ostromolt.[3]) Miután a kőszegiek a császári seregnek menhelyet s védelmet nyujtottak, az ostromlók boszujokat kielégitendők, a szőllőhegyeket elpusztitották, a tőkéket kivagdalták, s a szőllőbirtokosoknak ezáltal több évre kiható károkat okoztak.[4])

A villongások folyama alatt többször elhamvasztott város, a gyakori hadi miveletek és megszállások folytán elsanyarodott lakoság a nyomor tetőpontját érte el, számos család a lángok által hajlékaiktól, a rakonczátlan katonák zsákmányolása folytán mar-

[1]) II. Ferdinand királyhoz Kőszeg városának kérvénye. Városi levéltár iromány gyüjteményében.

[2]) II. Ferdinand királyhoz Kőszeg városának kérvénye. Városi levéltár iromány gyüjteményében.

[3]) Kazy, I. k. 193. l. Horváth Mihály, 3. k. 569. l. Katona, XXX. k. 701. l.

[4]) Városi levéltár iromány gyüjteménye.

háitól, élelmi szereitől megfosztatván, a pajtákban keresett menhelyet s a legborzasztóbb nélkülözéseket szenvedte, az éhhalál borzadályai közt tengette napjait.[1])

Ennyi sulyos inség kárhozatától csak akkor menekült meg a szerencsétlen város, midőn Nikolsburgban 1622-ben létre jött és soproni országgyülésen megerősitett békealku folytán II. Ferdinand és Bethlen közt az ellenségeskedések véglegesen beszüntettek. Ezentul I. és II. Rákóczy György küzdelmeinek, ugy a kiütött török háboruskodásoknak folyamában minden megrázkódtatás nélkül vonult el Kőszeg fölött az idők vihara. Noha a polgári és vallási sérelmek száma halomra szaporodott az országban, Kőszeg tulnyomó protestans lakossága vallásszabadságában kevés, vagy semmi megszoritást sem szenvedett, ugy hogy a magyar és német hitgyülekezet két külön egyházban gyakorolhatta isteni tiszteletét, csakugyan a város ezentul közel félszázados nyugalmában községi ügyei vezetésére nagyobb gondot fordithatott, iparát, gazdászatát, bortermelését fejlesztette, s ennélfogva vagyonosodása, anyagi jóléte élénkebb, örvendetesb lendületnek indulhatott.

1624. Zrinyi György bán Német-Genesről irt levelében a kőszegiek iránti barátságos indulatára hivatkozván, a város biróját fölkérte: hogy miután Borbély Andrást itéletileg elmarasztalták, az ellene hozott itéletet, miután ez emberséges ember, a biróság semmisitse meg.[2])

1625. julius 3-án. Sennyei István váczi püspök, Kőszeg város biróját s tanácsosit, Sennyei György leányának Annának Poky Jánossal tartandó menyegzőjére Udvardra (Sopronmegye) meghivta.[3])

1626. ápril 17-én. Kuscheróczy Orchóczy Ferencz II. Ferdinand király kapitánya, hadnagyinak megparancsolta, — hogy miután az elmult viharos időkben a kőszegiek a király melletti hüségükben kárvallásokat szenvedtek, — a városi lakosoknak semminemü kárt ne okozzanak, őket beszállásolással ne terheljék, ha pedig valamelyike hadnagyai, vagy katonái közül panaszra okot szolgáltatna, azt testileg és vagyonilag meg fogja fenyiteni.[4])

1626. augusztus 19-én. Gróf Eszterházy Miklós Kis-Martonból a kőszegieket intette: hogy miután a király a haza oltalmára önkényes

---

[1]) Városi levéltár iromány gyüjteménye.
[2]) Városi levéltár levelek gyüjteménye.
[3]) U. o.
[4]) U. o.

hadat gyüjt, ebben a kőszegiek akadályokat ne tegyenek. mert különben sulyos következményeket fognak szenvedni.[1])

1626. április 8-án. Gróf Zrinyi György Locsmándon kelt biztositó levelében mindenkinek meghagyta: hogy Kőszeg városába semminemü katonaság be ne szállásoltassék és senki által a városbelieknek kár ne okoztassék.[2])

1626. október 9-én. Gróf Nádasdy Pál Sárvárról kelt levelében a kőszegieket megintette: hogy Vas, Sopron, Zala és Veszprém vármegyéknek Büübe (Beö. Sopron megyében) hozott határozata szerint a város 50 gyalogot köteleztetvén a mustrára küldeni, miután ebbeli kötelességét nem teljesitette, s ha teljesiteni továbbra is elmulasztaná, bárki a kőszegiek közül kezökbe kerülne, azt keményen meg fogják büntetni.[3])

1626. Telekesi Török János és Gersei Pető Margit tekintetbe vévén Kőszeg városának irányukban mutatott jó akaratját és kedves szomszédságát, de leginkább azon körülményt, miszerint a fentnevezettek rokonai, ugymint a Nádasdy családbeliek.[4]) Kőszeg város templomában temetkeznek, s miután Nádasdy László temetéseért a város legkisebb fizetést sem fogadott el, ezen oknál fogva azon kertet,[5]) melyet a fentnevezettek őse devecheri Choron János Bedőcs Jakabtól vett, egy benne levő puszta halastóval együtt Kőszeg városnak ajándékozák, azon igérettel: hogy a Széchy családnak Kőszeg akkori zálogbirtokosának netaláni birtokháboritásaitól a kőszegieket megóvandják.[6])

1632. augusztus 21-én. Hostodj János városbiró és Pintér János az uj temető szemléletére s falainak felépitetése végett kiküldettek. A temető falának felépitésénél szükségelt napszámokat a lakosok önként teljesitették.[7])

1634. január 13-án. Lippay György egri püskök — Geöntörházy Szabó Mihály után Geöntörházy Sóós Péterre, mint legköze-

[1]) Városi levéltár levelek gyüjteménye.

[2]) U. o.

[3]) U. o.

[4]) A darabosi Nádasdy család értetik, mely a fogarasföldi gróf Nádasdyak mellék nemesi ága volt, és 1641-ben fiágon meghalt.

[5]) Ezen tér a jelenlegi Seybold erdejénél, a Steiner szöllők ejszaki oldala alatt négyszöget képező földhányassal körülkeritett ret, hol egy forras is fakad.

[6]) Városi levéltár levelezések gyüjteménye.

[7]) Városi jegyzőkönyv.

lebbi rokonára jutott javaknak a városbiró által leendő felosztatását — mentől előbb eszközöltetni szorgalmazta.[1])

1634. Miután Bethlen felkelése idejében a város többször elhamvasztatott, s azóta a lakosok tehetetlensége miatt az épitkezések csak részben valának eszközölhetők, annyira hogy a külvárosban nem volt egészen fölépült ház, a város a bécsi kamarához adók elengedése végett folyamodott, panaszképpen ez alkalommal fölemlitette: hogy a török ellen éjjel nappal kelletik őrködniök, s e miatt 32 személyt és több hajdut saját költségükön ellátni, noha elpusztult házukon és szőllőjüken kivül semmi egyéb vagyonnal sem birnak.[2])

1641. január 30-án. Gróf Batthyányi Ádám Német-Ujvárról fölszóllitotta Kőszeg város tanácsát: hogy a város részéről kiállitott gyalog katonákat elinditsa, hogy kilencz órakor Rumnál megérkezzenek, hová ekkor maga is megjelenését igérte.[3])

1642. márczius 3-án. III. Ferdinand király nevében Darás István személynöki itélő mester határlevelet adott ki, melyszerint a patyi, ugy csói nemesek s a város közt fenforgó határvillongási kérdések eldöntettek, jelenlévén Magyarország részéről ezen ügy elintézésénél Galanthai Eszterházy Dániel királyi tanácsos és ajtónálló, Osztopani Perneszy Ferencz Zala és Somogy vármegyék alispánya, Eörsy Zsigmond Sopron vármegye alispánya. Osztrák részről szinte három biztos volt jelen. Az itélet ugy hangzott: hogy a patyi nemesek s a város közti határ ugy marad mint ezt a kőszegiek kimutatták, a csói nemesekkeli határkérdést illetőleg azonban a kőszegiek semmi bizonyitékkal elő nem állhatván, a vita alatti térség kétfelé hasitatott és egészen uj határhalmok hányattak.[4])

1644. julius 21-én. Gróf Zrinyi Miklós Csáktornyáról mene levelet adott a kőszegieknek, melyszerint a belváros, és a külváros katonaszállásoltatástól, vagy tartástól fölmentetett.[5])

1645. ápril 24-én. III. Ferdinand a kőszegi várt és urodalmat gróf Széchy Dienesnek adományozta 246.255 forint zálog sommában ugyan azon fölül fizetendő 25,000 forint és

[1]) Városi levéltár levelezések gyüjteménye.
[2]) Városi levéltár iromány ok gyüjteménye.
[3]) Városi levéltár levelezések gyüjteménye.
[4]) Városi titkos levéltár 5. cs. 92. sz.
[5]) Városi levéltár levelezések gyüjteménye.

6000 tallérban.[1]) A kőszegi uradalmat mint osztrákhonhoz tartozó birtokot III. Ferdinand nem mint magyar király, hanem mint osztrák főherczeg adományozta. később mint alább látandjuk. miután Kőszeg Magyarországhoz visszacsatoltatott, III. Ferdinand mint magyar király az adományozást megujitotta.

1646. junius 9-én. Pázmány érsek felszóllitotta a kőszegieket. ugy szinte Puchhaimot (ki hihetőleg Kőszeg parancsnoka volt) hogy Paraniszky hadának még ezentul néhány napra szállást és mustra helyet adjon.[2])

1647. február 20-án. III. Ferdinand király Pammer János és Svetics András kőszegi tanácsosok kérelmére az előbbi királyok által a városnak adományozott szabadalmakat megerősitette.[3]) Ezen okmányban Fridrik császár által 1446. adott és II. Ferdinand királynak 1622. évi okmányban szinte befoglalt városi czimer. ujra szemlélhető.

1647. majus 22-én. Gróf Zrinyi Péter közbenjárulását igérte a városnak a királynál. ha a Kőszegre szállásolandó és élelmezendő 1200 lovasnak máshová elhelyezése iránti kérelme a községnek sikertelen lenne.[4])

1647. augusztus 15-én. Gróf Zrinyi Péter a kőszegieket a katonatartás s szállásolás terhétől fölmentette.[5])

Kőszeg város visszacsatolása Magyarországhoz.

Midőn I. Mátyás halála után II. Ulászló és Miksa császár trónkövetelő versenytársak között a békealkudozások Pozsonyban megnyiltak. Miksa császár biztosai a Mátyás és Fridrik közt 1463. kötött szerződés alapján Magyarországot Miksának követelték. Ulászló biztosai azonban ezen szerződést mint erőszakoltat. s a későbbi események által tulhaladottat érvénytelennek nyilvánitották s az alkudozás fő elvéül Ulászló törvényes királyságát tüzték ki. Az értekezlet többszöri félbenszakasztások mellett két hónapig huzódott ki, mig végre 1491-ik november 7-én közmegállapodással a béke létre jött s az egyezkedési oklevél aláiratott. E szerint Ulászló mindazon várakat. városokat és erőségeket Austriában.

[1]) Városi titkos levéltár 5. cs. 94. sz.

[2]) Városi levéltar levelezések gyüjteménye.

[3]) Városi titkos levéltár 5. cs. 95. sz.

[4]) Városi levéltár levelezések gyüjteménye.

[5]) Városi levéltár levelezések gyüjteménye.

Stiriában, Karánt földön, Krajnában és más császári örökös tartományokban, melyek saját vagy övéinek birtokában voltak s melyeket Mátyás fegyverrel, vagy más módon hatalmába ejtett, Fridrik császárnak a bennök található hadi szerekkel, ágyukkal együtt visszaadja, Kis-Marton, Fraknó, Kabold, Szarvkő, Rohoncz, Borostyánkő, Kőszeg és más helységek, melyeket Mátyás hadviselése előtt a császár birt, ezentul is az 1463-ik szerződéshez képest birtokában maradjanak, s minthogy Kis-Marton, Fraknó és Kabold Ulászló, vagy alattvalói kezében valának, kikötetett, hogy ezen erősségek 1491-iki márczius 17-én a császár megbizottjainak átadassanak, ugy nem különben Szombathely, Szent-Grót, Kéménd, Márványkő stb. várak, melyek a lefolyt hadviselés idejében Magyarországon s a hozzá tartozó tartományokban Miksa, vagy mások által elfoglaltattak, tulajdonosaiknak kiszolgáltassanak.[1])

A biztosok által aláirott szerződést, daczára hogy az urak Budán boszus kedvetlenséggel fogadták, Ulászló deczember 6-án még is megerősitette, s midőn a következő 1492-ik február 2-án tartott országgyülésnek a békeokmány fölolvastatott, az ingerült nemesség az elégületlenség zajával fogadta, s hazaárulással vádolta mind azokat, kik ily gyalázatos béke létesüléséhez hozzájárultak. Az ingerültség s a fölbomlott közrend csak akkor állott legalább külsőleg helyre a fővárosban, midőn a király megigérte: hogy a békekötés föltételei módositatni fognak.[2]) S csakugyan Ulászló követeket küldött volt Miksához, hogy ezt ha nem is a siker reményében, de legalább igérete szerint a békekötés feltételeinek módositására felhivja.[3]) Mialatt a követek Miksánál jártak, azalatt a törökök háborgásai, Szörény várának ostroma a figyelmet ide forditották, s az erősitést nyert békeokmány értelmében Kőszeg Miksa birtokába jutott, s másfél századon tul egész 1649-ig mint az osztrák főherczegek tulajdona Osztrákhonban maradt bekebelezve.

A pozsonyi békekötés folytán az anyaországtól elszakasztott birtokok vissza kapcsoltatását noha többször sürgették őseink, mind a mellett ez ügyben csak hosszabb idő mulva jutottak eredményhez.

Már 1550-ik évi január és február hóban tartott pozsonyi országgyülés a határok kiigazitása végett bizottságokat küldött ki: hogy a Szepeségben a lengyel király, Szakolczán a morvaországi rendek, Tótországban a steyer rendek, Kőszegen pedig az osztrák

---

[1]) Szalay László, 3. k. 379. l.

[2]) Horváth Mihály, 2. k. 571. l.

[3]) U. o., 2. k. 574. l.

rendek küldöttjeivel a határok szabályozása iránt értekezzenek. Magyarország részéről a szepeségi bizottság tagjai valának: a pécsi és váczi püspökök, Réway Ferencz, Verner György, Rabolchi György és a királyi ügyek igazgatója, mint a korona képviselője. A szakolczai bizottság tagjai: a veszprémi és nyitrai püspökök, Szeredy Gáspár, Sibrik György, Kamoray Tamás, Chernel Ambrus. A kőszegi bizottság tagjai: a veszprémi és váczi püspökök, Mérey Mihály, Istvánffy Pál, Chernel Ambrus, Kamoray Tamás és a királyi ügyek igazgatója. A tótországi bizottság tagjai: a bosniai és tinini püspökök, Batthyányi Lőrincz, Raven Mihály, Choron András, Lukács zágrábi kanonok és a királyi ügyek igazgatója. A nevezett biztosok május 1-jére, a kőszegiek pedig 25-dik februáriusra oly utasitással küdetének ki: hogy nem az eddigi gyakorlat szerint, mint a magyarországonkivüli biztosok kivánják, hanem inkább a tulajdonjog alapján szabályozzák a határokat és az ezek körül nyilatkozó vitás kérdéseket. A mennyiben pedig a biztosoknak nem sikerülne az örökös tartományok és Magyarország között fönforgó nehézségeket illetőleg megállapodásra jutni, azok iránt döntőleg a király határozand. A Kőszegen müködő biztosoknak feladatánul volt kitüzve az is: hogy a borsmonostori (Klastrom) apátság jószágainak kérdését szinte tárgyalják s oldják meg, habár az országgyülési rendek előtt teljesen kétségtelen, hogy az Magyarország területéhez tartozik.[1])

Három év mulva az 1553-ik ápril és május hóban Sopronban lefolyt országgyülésen a rendek a királyt ismét fölkérték: hogy Magyarország és a szomszéd országok közötti határok kiigazitását, a határvillongások megszüntetését és az Osztrákhonhoz kapcsolt kőszegi várnak és lánzséri uradalomnak kiváltását eszközölje.[2])

II. Mátyás király által szeptember 29-re Pozsonyba összehitt koronázási országgyülésen, a koronázás után hozott törvényczikkelyek egyikében a rendek kifejezték: hogy Kőszeg, Borostyánkő, Kabold várak, melyek Magyarországhoz tartoznak, s adófizetés és egyéb közterhek teljesitésében nem az osztrák, hanem a magyar törvényhatóságoknak, magyar törvényeknek rendeltessenek alá s a megyékbe kebeleztessenek be.[3])

Mig az 1619-ik május 26-án Pozsonyban megnyilt országgyülésen nehéz akadályok leküzdése után 1620-ik január 17-én

[1]) Corpus Juris. XII. törvény 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. t. czikkelyek. Fraknói. Magyarorszag gyülések történetében szinte közli. 3. k. 85. 86. la.

[2]) 1553. törvény 28. 30. t. cz.

[3]) 1608. koronázás utáni torvény 7. t. cz. 1609 törvény 62. cz. 4 §.

Ferdinand és Bethlen közt a fegyverszünet létrejött, azalatt a fejedelem a cseh-morva szövetséges rendek biztosaival is bevégezte az alkudozást, s az 1620-ik január 19-én kiállitott okmány egyik pontja Borostyánkőt, Fraknót, Kaboldot, Kis-Martont, Szarvkőt és Kőszeget Magyarországhoz vissza kapcsoltatni rendelte.[1]) E szerződés foganatositása azonban elmaradt, miután a fejedelem az okmányok kicserélését czélszerübbnek látta a viszonyok kedvezőbb alakulásáig elhalasztani.[2])

A Nikolsburgban létrejött békealku folytán 1622-ik május hó 1-én megnyilt soproni országgyülés rendeinek sürgetésére II. Ferdinánd ünnepélyesen megigérte volt, hogy az Osztrákhonhoz csatolt határszéli birtokokat Borostyánkőt, Kaboldot, Fraknót, Kis-Martont, Szarvkőt, Kőszeget tartozékaival együtt minden váltság nélkül vissza szolgáltatja az országnak.[3]) A végrehajtás foganatositására azonban egy ujabb törvényczikk vált szükségessé, mely az 1625-ik soproni országgyülésen alkottatott. E szerint az Osztrákhonhoz csatolt magyarországi birtokok átvételére határnapul 1626. vizkereszt napja tüzetett ki, biztosokkul pedig kiküldettek: Telegdy János nyitrai püspök, Batthyányi Ferencz, Ostrosith István, Cziráky Moises, Pákay Benedek, Trstiansky Gáspár és Patachich István.[4]) A bizottmány Fraknó és Kabold visszacsatolását február 14-én eszközölte ugyan, de Kőszeg és a többi várak bekebelezése az osztrák birtokosok késedelme miatt haladékot szenvedett[5]) és papiron maradt[6]) mindaddig, mig nem az 1638. és 1647. országgyülési rendek hazafiui szorgalmazására III. Ferdinand király 1647. évi szeptember 7-én a bekeblezést tényleges en végrehajtatta. A végrehajtás eszközlésére kiküldött bizottság tagjai valának: Kisdy Benedek váradi püspök, Cháky László, Erdődy Gábriel, Szunyogh Gáspár, Rohonczy István szalavári apát, Kereszturi László alországbiró, Aszalay István nádori itélőmester és Káldy Ferencz.[7])

---

[1]) Pray Princip. Gab. Bethlen, 1. k. 90. l.

[2]) Horváth Mihály, M. o. tört. 3. k. 540. l.

[3]) 1622. törvény 2 t. cz. 20. §.

[4]) 1625. törvény 37. t. cz. 1622. törvény 62. t. cz.

[5]) Szalay László, Eszterházy Miklós élete. II. k. 312—313. lap.

[6]) Az idézett munkában Szalay László, II. k. 313. lapon. Eszterházy nádornak 1626. február 14-én ez ügyben a megyékhez küldött jelentésére hivatkozik, s a bekeblezést Kőszegre, ugy a többi kiszakasztott birtokokra is megtörténtnek állitja, de hibásan: mert ennek ellent mond az 1635. törvény 60 t. czikke, mely szerint Fraknón és Kaboldon kivül a többi birtokok még nem jöttek az ország tulajdonába, s ezek bekebelezése végett biztosok küldettek ki. Lásd az emlitett törvényt.

[7]) 1638. törvény 38. t. cz. 1647. törvény 71. t. cz.

Osztrákhon részéről: Reich Dániel, Weinzerle György s Schelhardt Bertalan.[1])

A következő év november 6-án a király Kőszeget a szabad királyi városok sorába emelte és megengedte: hogy eddig használt régi czimerét, melyet még Fridrik császártól 1446-ban nyert ezentul is használhassa.[2])

Mintán Kőszeg, Szarvkő, Borostyánkő, Kis-Marton visszakeblezéseért az 1649-ki országgyülési rendek III. Ferdinandnak örök hálájukat fejezték ki,[3]) a király kivánalmára Kőszeg a szabad királyi városok sorába fölvétetett, s régi szabadalmai, jogai megerősitettek.[4])

Mielőtt Kőszeg mint sz. kir. város az emlitett országgyülésen törvénykönyvünkbe beczikkelyeztetett volna, III. Ferdinand 1648-ik november 27-ről kelt levelében — gróf Draskovich János nádor halálozása folytán eszközlendő nádor választásra 1649-ik évi január 25-re kiirt országgyülésre — meghivta,[5]) és ezentul mint sz. kir. város országgyüléseinken követei által képviselve volt.[6])

Kőszegnek a hazához lett visszacsatolása uj fordulatot alkotott a város községi életében. Ekkor ugyan is polgári közszelleme, nemzeti érzelme ujabb, melegebb lüktetést nyervén, gyermeki ragaszkodását az anyahazához azzal nyilatkoztatta ki: hogy hazai nyelvünket a közigazgatás minden ágában fölkarolta. Már az 1649. országgyülés kezdetén a német jegyzőkönyv vezetését a község beszüntette, s a magyar nyelvben járatlan jegyzőt hivatalától elmozditván, ápril hó 7-én Gombosy Mátyást városi jegyzőnek nevezte.[7]) Ezen időtől fogva a városi jegyzőkönyv szakadatlanul — II. József uralkodása s Bach korszak éveit leszámitva — magyar nyelven szerkesztetett. A mily arányban haladott a város évről évre magyarosodásában, szintoly mértékben erősödött a haza iránti hűségében. Fejlődésének kedvező menetét, anyagi emelkedését azonban a század végtizedeiben fölmerült események megakasztották, a hosszabb béke áldásait, a szorgalom gyümölcseit, melyeket Bethlen mozgalma óta nyugalomban élvezett — tönkre tette az alkotmányos és vallási villongásoknak vas kora, melyet oly sok

---

[1]) Városi jegyzőköny.

[2]) Városi titkos levéltár 5. cs. 97. sz.

[3]) 1649. törvény 25. t. cz.

[4]) 1649. törvény 39. t. cz. 1659. törvény 84. t. cz.

[5]) Városi titkos levéltár 6. cs. 99. sz.

[6]) Lásd e munka I. részét 137. lap.

[7]) Városi jegyzőkönyv.

ember és vagyon áldozat, oly sok átok, gyász és könny kisért. De erről alább emlékszünk.

1649. május 12-én Pozsonyban kelt rendeletével III. Ferdinánd király a vasvári káptalant kiküldte: hogy — miután rimaszéchi gróf Széchy Dienesnek, Széchy Tamás fiának a harmincz éves háboruban, ugy Rákóczy György alatti zendüléskor szerzett érdemeiért Kőszeg várat s ahhoz tartozó urodalmat nevezetesen az Ó-Várt a hegytetején, Nagybarom, Frankó, Lotsmand, Kis-Zsidány, Fölső s Alsó-Szakony, Tömörd, Asszonyfa, Genes, Ludad, Pöse, Doroszló, Lukácsháza falukat, a vár melletti kertet, a vár árka melletti telket, a város kapuja előtt vámszedési, husvágási, censusszedési és tizedelési jogot oda adományozta, mely birtokokat előbb gróf Széchy Tamás és utóbb gróf Széchy Dienes 246.235 forintért zálogba birt és érte gróf Széchy Dienes utólagosan 43,000 forintot felülfizetett, — gróf Széchy Dienest ezen javak birtokába beiktassa.

Minek folytán a vasvári káptalan 1650-ik évi julius hó 31-én III. Ferdinand királynak jelentette: hogy időközben gróf Széchy Dienes elhalálozván, annak Draskovich nejétől született fiait Pétert, Györgyöt és Gáspárt, ugy leányait Máriát és Juliannát — mankóbüki Horváth Ferencz vasmegyei jegyző, mint kiküldött királyi ember közbenjöttével, az összehivott számos szomszédok és bizonyságok jelenlétében midőn beiktatni akarnak, a beiktatásnak Lindamári Leonárd Kőszeg sz. kir. város részéről, különösen az ó-várra, s a város határában levő birtokokra, a királyi kisebb haszonvételek birhatására nézve ellenmondott: miokért Kőszeg város birái és eskütjei ellenmondásukat igazolandók a királyi személynök birósága eleibe idéztettek.[1])

1650. szeptember 24-én tárgyaltatott a városi tanács ülésében Santits Mártonné Eörzsikének és társainak boszorkány pere. A vádolt nő a befogatást megelőzött napon szeptember hó 23-án Pammer János birónak, Vida Tamás és Swetics András tanácsbelieknek szabad akaratjából, minden kinfaggatás nélkül az ellene emelt boszorkánysági vádat alaposnak ismerte el s boszorkány társait is megnevezte. A nevezettek Varga Györgyné Magda, Sánta Magda, Siba Miklósné Magda és leánya, Eörsik Tavasz Györgyné a tanácsülésben Santits Mártonnéval szembesitettek, ki ezuttal kinyilatkoztatta, hogy valóságos boszorkányok s az ördögi mesterségben vele együttértettek. Varga Györgyné azon okból, mert

[1]) Városi titkos levéltár. 6. cs. 100. sz.

szent Iván napjakor különféle boszorkányságot követett el, de kiváltképen, mert az emlitett napon magát előbb macskává. később ebbé változtatta és Lonkay Pál kőszegi lakós házának ajtaján egy kis lyukon bebujt. és a szobában egy bölcsőben fekvő gyermeknek kezéből a csontot kivette. mint boszorkány Siba Magda társával együtt. ki ugyan azon boszorkánysággal vádoltatott. máglyára itéltették, s az itélet rajtok végre is hajtatott.[1])

1653. márczius 18-án gróf Batthyányi Ádám Kőszeg városát fölkérte: hogy ha a király szolgálatjában Körmenden állomásozó katonák bármelyike Kőszegnek menne és illető alezredesétől uti levelet előmutatni nem tudna, mint szökevényt a város letartóztassa s őtet erről azonnal tudósitsa.[2])

1654. május 3-án a vallási türelmetlenségnek több bizonyitványaival találkozunk: ugyanis gróf Pálffy Pál nádor parancsára a vasvári káptalan küldöttje Gálossy György és a nádor megbizottja Nagy György által teljesitett tanuvallatásból bebizonyult: hogy Simon másképp Kimpelmayer egy más társával. a városi tanács meghagyása folytán 1653-ban a szent Jakab egyházban hét oltárt lerontottak, melyeknek köveit a tanács oskola épitésére elhordatta s az oltárokban levő ereklyéket a tanács házhoz vitette.[3]) Simon kőmüves pedig sulyos börtönben záratott azért. mert az ereklyékről szólló jegyzéket pápisták kezére adta. Ezen cselekedeteért a tanács és biró őt szidalmazván. ez utóbbi azt mondta: hogy megérdemelné. hogy tüzre vettessék. Továbbá, hogy a mesteremberek közé pápistát be nem vettek. ha csak Lutheranus nem lett. söt a pápistáknak a piaczot is eltiltották s ha pápista elhalálozott. lutheranus predikátornak kellett eltemetnie. Továbbá. ha lutheranus háztulajdonos házát pápistának elakarta adni. a tanács akadályozta. Ráday Mátyás felesége Györkei Susanna kimondotta ez alkalommal. hogy első férje is pápista lévén. meghalálazásakor a lutheranus predikátor megholt urának teteme fölött a predikáló székből azt mondotta: Ez nem érdemelné bestia hitü. hogy mi eltemetnénk eőtet. de a mit cselekszünk. csak magunk emberségéért cselekeszszük. Lutheranus aszonyt pápistához férjhez menni a tanács nem engedte, a pápistákra nagyobb adókat vetettek s ha lefizetésével késedelmeztek azonnal börtönre vetették. Karácsony nap tájban Jezsuiták jövén egy öreg asszony gyóntatására.

[1]) Városi jegyzőkönyv.

[2]) Városi levéltár levelek gyüjteménye.

[3]) A szent Jakab egyház már 1560. óta a nemet protestansok birtokaban volt. de e korig az oltárokat nem bantottak.

midőn ez elhunyt s a Jezsuiták elakarták temetni, a városbiró akadályozta ezen szavakkal: oda ne menjenek jezsuiták halott házhoz processioval, mert ha mi esik rajtok, magoknak tulajdonitsák.

Ily vallási nyomásokat szenvedtek a számban nagyon meggyérült s 350 személyre leolvadt pápista lakósok, kik sérelmeik orvoslása végett hivatkozva az 1647-ik év 14-dik törvény czikkére folyamodásokat még 1649-ben a nádorhoz fölterjesztették, melyben a katholikus vallás gyakorlatát a belvárosban egyház fölépithetését, paplak, oskolák felállithatását és a Lutheranusok szigoru megbüntetését kérelmezték.[1])

A katholikus lakóság feljajdulása ezuttal minden siker nélkül hangzott el, s még éveken kényszerült türni a türelmetlenség nyomásait, de a mint az ellenreformatio hivei elérkezettnek látták az időt nagyobb tevékenység kifejtésére, s müködésük által a katholika vallás szélesebb tért nyerhetett Kőszeg falai közt, azonnal a vallási szorongatásokat is megkezdették és kettős mértékkel fizették vissza a katholikusok a protestausoknak a részükről szenvedett vallási sérelmeket.

1654. október 2-án. Draskovich Sára néhai gróf Széchy Dénes özvegye, leányának lakodalmára a várost meghivta és egyszersmint fölkérte, hogy a lakodalmas vendégek számára szállásról gondoskodjék.[2])

1654. október 10-én. A városi közgyülésen Pammer János biró közölte: hogy az esztergomi érsek, számos világi és egyházi rendüekkel gróf Széchy Dénesné leányának lakodalmára a kőszegi várba fog érkezni, közhir szerint azonban ez csak ürügy volna a német templomnak elfoglalására. Ennek folytán a közgyülés elhatározta: „hogy azon esetben, ha az érsek csakugyan a templomba bemenni szándékozna, bár mi okból lenne is, nem kell beereszteni, s ennélfogva a polgárság fegyverben legyen és vigyázzanak, nehogy vigyázatlanság miatt a városnak valami alkalmatlansága legyen." A város aggodalma azonban alaptalannak bizonyult be, mert az érsek s a többi uri vendégek a menyegző véghez menetele után a várost elhagyták.[3])

[1]) Városi levéltár iromány gyüjteménye.
[2]) Városi levéltár levelek gyüjteménye.
[3]) Városi jegyzőkönyv.

1655. deczember 27. Széchenyi György Sümeghről Kőszeg város biráját értesitette, hogy a pestis ugyan megszünt, de a török folyton fenyegeti a vidéket, s miután a nép futó félben van a török miatt, pénzt nem tud szerezni. Panaszolkodik egyuttal, hogy lőpor hiányában van nem csak Sümeghen, hanem Tapolczán is. Kérdést intézett a kőszegiekhez, ha van e puskaporuk? és mi az ára az öreg s apró pornak? igen szeretné ha pénzért kaphatna és ekkor szekeret küldene Kőszegre.[1])

1658. január 23-án. Gróf Nádasdy Ferencz Bezerédy György Sopronmegye alispánját megkereste az iránt: hogy az utolsó csata alkalmával a királynak Zemper nevü elfogott futárját kisérő törökök gyilkosait kivallassa, a nyert zsákmánynak mennyisége és hováforditása iránt Rábaközben, különösen Szanyban haladék nélkül vizsgálatot teljesitsen s a vallatást latin nyelven hozzája átküldje.[2])

1660. november 12-én. A város birája a közgyülésen fölemlitette, hogy Szapáry Péter a török fogságban már négy éven át sanyargatatván, szabadságát csak azon föltétel alatt nyerheti vissza, ha 22.000 tallér váltságot fizet és 8 fő török rabot a magyar fogságból kiszabadit, miután ezen feltételek teljesitésére elégtelen, és még az idei hegyvám szedéskor folyamodott a városhoz és kérelme az országbiró pártfogó levelével is támogatatott, kéri ismétlőleg a várost, hogy valamely segélylyel járuljon kiszabadulásához. Minek folytán a város szegény tehetsége szerint 12 arany adományt utasitott kiadatni.[3])

1661. deczember 9-én. Gróf Zrinyi Miklós megkereste a várost, miszerint közte és Széchy család közt fenforgó némely vitás ügyek elintézése végett Kőszegre érkezendő számos főrendi vendégei elszállásáról gondoskodjék. A vendégek nehány nap mulva csakugyan el is érkeztek és őket a hatóság legnagyobb előzékenységgel szállásolta el. Zrinyi Miklós szállása ifjabb Kienaszt házában (most 30-ik szám alatti ház a belvárosban) volt. A vendégek névszerint ezek valának: Szelepesényi György esztergami érsek, Nádasdy Ferencz országbiró,

---

[1]) Városi levéltár levelek gyüjteménye.
[2]) Városi jegyzőkönyv.
[3]) U. o.

Nádasdy Boldizsár, Eghresdy Boldizsár. Farkas András. Táresay János. Káldy Pétér. Lippich Márton. Vittnyédy István. Bezerédy György, Horváth György. Rhaby István. Zeke. Pásztory. Beleznay Ferencz. Vásárhelyi Gergely. Armpruster, Kechkés. Purkstaller. Szegedy Ferencz. Nagy György, Ebergényi János. Bottka Ferencz. Horváth Miklós, Sándor György, Jankovits Miklós, Sombár. Prosznitzky, Vuksits. Abanchinak. végre Kőrösvármegye alispánja (neve nincs kitéve). A szállástadó házigazdák pedig ezek voltak: Hostóty István, ifju Kienaszt, Ámbry Bálintné. Mikos Ambrus. Marton Istvánné, Fayranth András. Marczel János, Balogh Márton. Hera György. Csizmazia György. Thobys Mátyás, Szemenyei János. Kádas János. Küllösné, Batthyányi László. Fraunz Mihály.[1]) Az itt nevezett szállástadók, mint e korban tekintélyesb háztulajdonosok családjából (Martont kivéve) egyetlen ivadék sincs többé Kőszegen.

1661. október 17-én. Fent György Kőszeg város jegyzője mankóbüki Horváth Ferenczet Zala- és Vasmegye jegyzőjét arról tudositotta, hogy a török Kolozsvárt megszállván. Montecculi generalis hadaival visszatérőben vagyon és téli szállásra Sopron- s Vasmegyékbe jövend, továbbá hogy a török császár a ráczságnak dobot, zászlót adott a végett, hogy a magyar végvárakat ostromolják s Zriny-Ujvárt elrombolják, a királynak is akarata levén, hogy Zrinyi maga a várt lerontassa, a ki most a királynál tartózkodik és beteg. Továbbá, hogy a komáromvidéki német had a Dunán által ment, s Csallóközben fog a télen maradni, a Mura melletti nemesség pedig Magyarországba jön téli szállásra. Ezen hireket a levélirója Széchy Pétertől, ez pedig az országbirótól halotta.[2])

A Zrinyiek, azon rokonsági összeköttetésnél fogva, melyel a Széchyekhez — Kőszeg vára tulajdonosaihoz csatoltattak, nemkülönben egyéb hivatalos állásukból kifolyó katonai ügyek elintézése végett Kőszegen gyakrabban megfordultak, s itteni tartózkodásuk, hivatalos

[1]) Városi jegyzőkönyv.

[2]) Városi levéltár iromány gyüjteményében.

működésük emléket a városi levéltárnak néhány irománya fentartotta. Ezek között mindenesetre legtöbb figyelmet érdemlő Zrinyi Györgynek a szigetvári hős unokájának 1626-ik évi deczember 14-én Pozsonyban tett végrendelete, mely a vallásosság, az alattvalói hűség s a honszerelem érzelmeit vezeti elénkbe.[1])

1663. május 22-én. Somogyi András s Hodiky György a város részéről gróf Batthyányi Kristóf generalishoz küldettek a végett, hogy a veszedelmes hirek felől tudomást szerezzenek, minek folytán jelentették, hogy a kis-komáromi kapitány a fenn emlitett grófot a törökök nagy készületeiről értesitette s a bán izenete szerint, legfeljebb három hét alatt életre vagy halálra el kell dülni a dolognak, ki őt egyuttal segitségre hivta föl. A városi község, küldötteinek ezen jelentésére elhatározta, hogy a sánez keritésen belül a kőfal mellett való járást megujjitatja, a bástyákat megvizsgáltatja, fegyvereket megtisztogatatja, lőkészletet beszerez és mindenkit büntetés terhe alatt a fegyver fogásra kötelez.[2])

1663. junius 28-án. Weselényi Ferencz nádor körlevelében a személyes fölkelést elrendelte, s ennélfogva a város minden husz házra egy fegyveres kiállitását elhatározta. A tisztek ugy legények felfogadásával Péchy Ferencz és Chente Gergely bizattak meg. A városban lakozó nemeséget illetőleg pedig abban állapodtak meg, hogy mindenki személyesen előáljon, ha pedig elő nem állhatna, maga helyett mást helyettesitsen, a helyetteseknek azonban lovasoknak kell lenni. Hadnagyokul Somogyi András s Fenez György, „sereghajtóul“ pedig Kenyeres Sándor neveztetett ki és ezeknek parancsa alá adták a gyalogságot is.[3])

1663. augusztus 21-én. A város birája a tanácsülésben előadta: „hogy a mostani veszedelmes időben, melyben a pogány ellenség a magyar keresztyénységet minden felül körül vette, igen szükséges volna, a belső s külső várost jó őrizet alatt tartani és bekeriteni.“ Mire nézvest közakarattal elhatározták, hogy a külvárost

[1]) Fogalmazvány, lásd a Zrinyiekre vonatkozó közleményemet: „Adatok Zalamegye történetéhez.“ 1877. 3. k. 2. füzet 118. l.

[2]) Városi jegyzőkönyv.

[3]) U. o.

árkokkal veszik körül s a bejárásokat sorompókkal látják el, a sánczokat mindenütt megigazitják. Ezen munkára az egész község elparancsoltatik, ugy a falubeliek is megkerestetnek a segitségre.

„Item: folytatja a jegyzőkönyv. Ha my zenebona, vagy támadás lenne a városon, vagy Éjjel, vagy Nappal tehát in tali casu (kitől In oltalmazza a várost) Előljáróknak a kiktől a községh függhjön, ugymint az Szigethben rendeltetnek Eöreghbik Grünnwalth Mihály uram, Szerenchy György uram és Lőrincz Arhon. A Hostattban pedigh Somogyi András, Danár Jakab és Hera György uraim, Hodiky György és Bannya János kik a sorompóknál és másutt is a holott fogh kivántatnyi jó vigyázásban lévén jó őrizet alatt tarchák az községhet.“

„Item: Ha my Zöndülésnek thát a községhnek az elő állásra jele lesz az Dobszó, vagy az Lövés öregh taraczkból, vagy mozsárból s halva az első lövést, mingyárast kiki fegyverével készen legyen, a második lövésre pedigh tartozék előállany az Sorompókhoz és az Piarczra fegyveres kézzel.“

„Item: Az itt való Gazdákat mind megh köllletik járny Ucza számra és signaturába venni, ki mennyed maghával tudnyillik fegyverfogható Legénekkel álhat elő s annak utánna az szerint meghmustrálny az községhet.“

Minden fölül meghirt rendeletek, hogy a jövő Pénteken, hogy a községh eleibe adatassanak concludaltatott.

Annak utánna az város Tornyaira kik legyenek Gondviselők, mind az Munitioból és mind más szükséghekből az ide való mód szerint denomináltattak.

A fölső kapu tornyába:
Hosztóty Mihály Uram és Hericz Bálint.

A Lombaiba:
Mikos Ambrus Uram és Simon János.

A Hohár Toronyba:
Hera György Uram és Marton Gergely.

Középső toronyba:
Novák János Uram és Hodiky György.
Börtön Toronyba:
Pernhárt András Uram, Smit Tobiás és Feyrant János.
Az alsó kapu fölött való Toronyba:
Somogyi András Uram, Botthányi László Uram és
Bonnya János.
Az Öregh toronyban:
Öreghbik Grünnwalth Mihály Uram, Spedl Mihály és
Khinaszt János.[1])

1663. szeptember 30. Tartott közgyülésben közöltetett gróf Batthyányi Kristóf generalisnak a Vathi táborból szeptember 29-én kelt parancsa, melyszerint — miután Érsekujvár elveszte következtében a török a dunántuli vidékre szándékozik vezetni hadait — minden nemesi személynek egy — közrendbelieknek pedig minden háztól egy fegyveresnek kiállitását fölakasztás, vagy fogság büntetés alatt meghagyta. Továbbá elhatározta a közgyülés, hogy mindazok, kik a sánczolásban, vagy őrködésben hanyagok lesznek, fegyvereket beszerezni elmulasztanák, vagy a meglevőket eladnák, megfenyitessenek.[2])

1663. augusztus 27-én. A vasvári káptalan bizonyitványt adott ki arról, hogy Kőszeg sz. kir. város részéről, annak rendszerinti ügyésze Lindamári Leonard ünnepélyes óvást és ellenmondást nyilvánitott Pammer Mihály városbiró nevében az iránt, hogy Kőszeg várának s urodalmának birtokosa gróf Széchy Péter a város területén fekvő várépületben bormérést gyakoroltat, melyhez pedig joga nincs s ezen joggal elődei sem éltek.[3])

1664. május 5-én. A kanizsai táborba a város részéről a gyalogság kiinditatott, mely hét tizedből, 82 fegyveres katonából állott. Az elöjárók valának: fővajda Bonnyai János viczéje Hera István; zászlótartó Arhon Lőrincz viczéje Jankó István; dobos Samarjay Mihály; sereghajtó Chente Gergely.[4])

1664. szeptember 15. Stauffenberg János a birodalmi tartalék seregnek parancsnoka Brodersdorfból tudósitotta a kőszegieket.

[1]) Városi jegyzőkönyv.
[2]) U. o.
[3]) Városi titkos levéltár, 6. cs. 101. sz.
[4]) Városi levéltár irományok gyüjteménye.

hogy 500 sebesültet és beteget fog Kőszegre szállitani, kiknek ellátását és élelmezését meghagyta.[1])

1666. február 18-án. I. Lipót király gróf Széchy Pétert, mint Kőszeg vára s urodalma birtokosát, azon kérelmétől — miszerint a közte és a város közt bizonyos urbéri szolgálmányak és bérfizetések, hegyvám, tized, a város határában fekvő majorsági birtok s ház iránt folyamatban levő peres ügy rendkivüli uton egy küldöttség által intéztessék el — elmozditotta.[2])

1668. január 4-én. I. Lipót király latin forditásban kiadta II. Mátyás királynak május 31-én 1616-ban kelt Széchy Tamás részére kibocsátott záloglevelét, mely szerint Kőszeg várát és urodalmát ennek birtokába bocsátja, kivévén Payerndorf és Neudorf falukat, melyek rorani báró Harrach Károlynak adattak zálogba. Ezen okmányból értesülünk, hogy Széchy Tamás 20 német zsoldost tartozott a várba fogadni, kik a városnak azon kapuját tartoztak őrizni, mely a várhoz legközelebb esett (fölső, vagy austriai kapu).[3])

1670. ápril 18-án. Schmerling Jordán alsó-austriai kamarai registrator hiteles másolatban kiadta Kőszeg vár- és urodalmához tartozó birtokok urbariumát, mely 1569-ben osztrákhoni kiküldöttek által iratott össze. Megemlitettik ezen urbérben az „Ó-Vár“.[4])

A szent Jakab vagy német templomnak visszafoglalása 1671-ben.

Mig a Vesselényi-féle összeesküvés vezetői tul a hazán az önkény boszuló bárdja alatt véreztek, a többi részesek pedig a bécsi, németujhelyi, pozsonyi börtönökben sinlődve ellenséges birák itéletétől várták aggasztó sorsuk kimenetelét, addig I. Lipót, miután a fenyegető mozgalmat és minden szabadabb lüktetés rugóit rémeszközeivel elnyomta, a nemzet alélt állapotát fölhasználván fokozott buzgalommal, szivós erélylyel folytatta az alkotmány elrombolására, a vallás szabadság megsemmisitésére czélzó önkényes intézkedéseit.

[1]) Városi levéltár levelek gyüjteménye.
[2]) Városi titkos levéltár, 6. cs. 103. sz.
[3]) U. o., 6. cs. 104. sz.
[4]) U. o., 6. cs. 110. sz.

A szorongatások, üldöztetések hosszu sorat Lobkowitz minister hazánk felső részeiben nyitotta meg. Miután Kassa. Eperjes. Sárospatak a vakbuzgalom első rohamait átszenvedték. Sopron. Kőszeg a dunántuli protestantismus eme főtüzhelyei sem kerülték el balsorsukat. Az 1669-ben fölfedezett összeesküvés terveiben a protestáns lelkészek és tanitók lévén leginkább beavatva, a rémuralom ezeket szemelte ki első sorban üldöztetése áldozatául. Egy állitólag Vittnyédy István által 1669 május 10-ről Bethlen Miklóshoz intézett levél folytán. mely a kőszegi protestáns lelkészeket. mint a kitörendő mozgalom hiveit. s a dunántuli részek izgatóit tüntette fel. 1671 január 30-án szombathelyi Nagy István és Pap Farkas vasvári káptalan tagjai Kőszegre küldettek. a végett: hogy Hodikius városbirót és tanácsostársait vallomásra szoritsák és hitletétel mellett kihallgassák az iránt: hogy kik gyalázták a királyt? kik esküdtek ellene össze? kik leveleztek a törökkel? kik valának a zürzavar okozói? s most is kik izgatják az országbelieket? továbbá. hogy Vittnyédy István mikor levelezett Vesselényi nádorral? hol, minő segélylyel és körülményekkel?

A vallatás eredménye főképen Fekete István kőszegi magyar prédikátort és superintendenst. nemkülönben Széchy György grófot kőszeg vára urát sujtotta. Az előbbi menekülés. ez utóbbi pedig nagy pénzbirság árán szabadult meg a kárhozattól.[1])

Ezen vizsgálat alkalmával értesült a kizárólag protestánsokból álló városi bel- és kültanács: hogy a sz. Jakab egyházat, melyben a német lutheranus ág gyakorolta isteni tiszteletét. a katholikusok számára a kormány visszafoglalni szándékozik. A megdöbbentő hir hallatára a községbeliek. hogy a czélba vett terv foganasitását akadályozzák Simon Jánost „a lutheranusok legokosabb fejét“ és Feyerabendt Jánost „a legbuzgóbb lutheranust“ (mint akkor őket jellemzék) némely ajándékok kiséretében egy emlékirattal. melyet Fodor András szerkesztett. Lipót királyhoz meneszették, melyben a fentálló hazai törvények szentségére. a vallásszabadság hosszas gyakorlatára történt hivatkozással esedeztek:

[1]) Széchy György a Baleghi javakból őtet illető rész egy harmadát a királyi ügyésznek átengedte. továbbá 15.000 frt. lefizetésére s családjának a királyi ügyésztől követelendő 10,000 frtból a reá eső hatodrésznek elengedésére kötelezte magát. Ezen 1672-ben aug. 15-en létrejött egyesség kötelmeinek Széchy György azonban nem tevén eleget. a kir. ügyész ennek kőszegi urodalomból illető osztályrészét lefoglalta. előbb Széchenyi Györgynek utóbb gróf Draskovits Miklósnak zalogba adta, kitől ezen javakat gróf Széchy Péter a kir. ügyész beleegyezésével magához valtotta. A Széchyeknek. főképen Péternek a bormérés és vámszedés miatt sok viszálya volt a várossal. mig nem perutjan a kérdéses jogi viszonyok kiegyenlittettek.

hogy a kőszegi protestansokra mérendő csapást eszközlésbe venni ne engedje. A küldöttek a soproni hitsorsosaik tanácsára Rottalt, ugy a főherczegeket Bécsben fölkereték, s az emlékiratot az ajándékok átadásával Lobkowitz és Montecuculinak előterjesztették. Ezek a város által küldött bort és gyümölcsöt szivesen fogadták, a várost atyai indulatjokról és pártfogoló közbenjárulásukról biztositották ugyan, de végre mégis azt nyilatkoztatták ki: „hogy mivel ez res Hungarica, abba magokat nem márthatják.“ Minthogy ekkor Pálfy Tamás kanczellár Bécstől távol volt, Lobkowitz herczeg a küldötteket Orbán István titoknokhoz utasitotta, ki minden tartózkodás nélkül közölte: hogy a német vagy öreg templomnak visszafoglalása végett a királyi parancs már kiadatott. Innét Dvornikovits Miklós kanczelláriai irrattárnokhoz mentek, ez azonban a kérdéses parancsról mit sem tudott, állitván, hogy a kanczellár a rendeleteket maga fogalmazza, s miután a királylyal aláiratta, csak azután pecsételteti meg, miről egyébiránt nekie gyakran tudomása sincsen, tanácsolta azonban a templomnak békesutoni átadását, mert különben német katonaságot küldenek a városra, kik nem csak feles költséget, hanem egyéb károkat is fognak okozni a városnak, megjegyezte egyszersmind azt is, hogy a győri püspök (Széchenyi György) azon esetben ha ezen ügy kivánsága szerint és minden ellenzés nélkül fog elintéztetni, valamely nemes czélra egy 60.000 frtra terjedő alapitványt szándékozik a kőszegieknek adományozni.

Ezután Lobkowitz herczeghez tértek vissza, ki ekként nyilatkozott: „Ego sum vester pater, de a magyar kanczellár dolgába és a magyarországi dolgokba magát nem márthattya“ továbbá hogy: „a császár mit sem tud ez ügyről, csak a Cancellarius Pálfy Tamás az oka ennek és Magyar Országhra se mertek volna az Némethek menny, ha eö nem lett volna, nitimur in vetitum cupimusque negata a Papok okay mindezeknek az dolgoknak és ök a Herczeghek nem segithetik ezen dolgot, mivel res Hungarica.

Három nap mulva, ápril 13-án, Simon János — ki a kanczellárt bevárandó Bécsben maradt — szinte hazaérkezett, s a kanczellárnak azon válaszáról értesitette a községet: „hogy csak átkell adni a templomot a katholikusok számára, minek megh lenni, jobb volna cselekedněk megh örömest.“

Hason értelemben nyilatkoztak a herczegek és Széchy is: „ex necessitate faciatis virtutem in hoc rerum statu, legyen helye a katholikusok satisfactiójának, egy általyában csak

megh kell lenni. non obstantibus legibus Regni, Civitatis. ha németek jönnek reátok meghválik. mint lesz akkor az Országh törvényével való argumentatio, azért csak heába fáradván jobb haza menni kegyelmeteknek. mert csak elfoghnak jönni az Urak egyáltalában.

E leverő közléssel kapcsolatban fölolvastatott Lipót királynak a győri püspökhez. ugyszinte ennek a templom elfoglalása érdemében a városhoz intézett levele. meghallgatása után a városbiró Hodikius György figyelmeztette a községet. hogy a kanczellár és győri püspök eljövetelekor „böcsülettel. tisztességgel. és reverenter viselye kiki magát ne nyelveskedgyenek. hadgyák a Tanácsra az dolgot.“ Simon János ezután előadta. hogy a soproni. és pozsonyi urak is uno voto azt javaslották. hogy „semmi opositiot ne tégyen az Város az Istenért. mert ha az nagy Uraktól az nagy várakat elvehette eö Fölséghe, itt is nagyobbat. és többet cselekedhetik. hanem noha nem benevole de szép szóval. és minden szép argumentumokkal meghbeszélvén. engedelymessen viselye az Város maghát. és semmi resinstentiókat ne cselekedgyék az Város az több. és nagyobb gonosznak eltávoztatására. Soproni Uraimék is mondották ha szüntén az Szent Mihályt (egyház) elakarják is eö kegylmetektől venny. csak oda engedik: állegálván minden Legalis ratiokat és dolgokat emittálván az Urak előtt. quibus peractis In. és Világh előtt mentesek legyenek. eök ellene nem tehetnek eö Fölséghének. Azért akarattya. és az Város kedve ellen. ha oda köll adny s elveszik eö Nghok. mi másoknak ne látassunk gonosz példát adny. mert ha opponállyuk maghunkat az egész szabad Városokat elvesztjük magunk példa adásával.“

A kőszegiek aggodalma csakugyan igazolást nyert. mert a mint az előzmények után várható volt Széchenyi György érsek és győri püspök rövid napok mulva Kőszegre érkezett. és a várba szállott meg. Midőn a városi község az érseknél ápril 19-én tisztelgett ez kinyilatkoztatta. hogy ő a király személyét képviseli. és ennek nevében felszólítja a várost, ha valjon átakarja-e adni a német templomot vagy sem? „Miután az itt való Catholikusoknak ez ideigh exercitiumjok nem volt. eö Fölséghe feje haytogatásával értette. azért servato juris patronatus authoritate penes civitate. kit eö Fölséghe nem kiván elvennyi. az mint másutt is Sopronban. meghhalván kivánja

eö Fölséghe hogy az Régi Németh Templomot az ki még tempore Szulimannys megh volt, azon kivül Scholat és Parochiat kiván a Várostul azért eö representálván az eö Fölsége személyét ha akarja az Város adny, nem e? Egyébbiránt ha eö elmegy, és reportállya eö Fölséghének, az után mi lesz, mit és kit küld eö Fölséghe tovább ide, azt nem tudgya, hozván eö Ngha magával Papot is, és Plebanust lássa az Város emebben amabban. — való Paŕ kérésekkel ne ágrávállyák, mert nem inter partes proportionatas van az dologh, hanem Urunkal eö Fölséghével azért mind a mostani, mind az azután leendő papisták számára adják oda az nagy templomot cum accessoriis.“ Közölte egyuttal az érsek, hogy Forgách a város emlékiratát a legközelebbi télen a királynak átküldötte, mit a ministertanácsba elolvastatott, de maga a király is elolvasott és tárgyaltatott: különösen csudálkozott a király azon, hogy országának egyik városában a katholikusoknak ez ideig nem volt vallás gyakorlata, sőt álnokul és mesterségesen távolitották el innét a katholikusokat. Ezenkivül a kőszegieknek sok más kicsapongásairól is értesült a király a többek között, hogy az itten való Predikátorok nyilvánosan kiáltották ki: hogy mennyi pápistát tettek lutheranussá s. a. t., és ezen kicsapongások miatt csak azért nem teljesitett a király vizsgálatot, mert ezeket egyes emberek követték el, és a város iránt szánalommal viseltetett. Ismétlőleg tehát az érsek felszólitotta a városi küldötteket a német templom átadására.

A mint a közgyülés az érsek kivánságát megértette, hosszabb tárgyalás után azon határozatban állapodott meg, hogy miután az érseknek „pöcsétes“ utasitása nincsen a királytól, a város pedig örök időktől fogva az ország törvényeit hüségesen megtartotta és ő felsége áltat esküvel szentesitett szabadságaihoz álhatatosan ragaszkodik, azért az érsek követelésének helyt nem adhat, hanem továbbá is a fejedelem magas kegyelmébe helyezvén ügyének igazságát, jogainak sérthetetlen fentartásáért fog esedezni. Ámbár a koronás királyt ismerik el törvényes uroknak, mégis fölkérik az érseket, hogy az ország törvényeit szemelőtt tartván, engedjen annyi időt, hogy a város folyamodványát ez ügyben alkotmányos királyának fölterjeszthesse.

A közgyülés ezen diplomatikus határozatára az érsek röviden azt válaszolta: „vagy fehért, vagy feketét mondjon a város, in suspenso a dolgot nem hagygya, vel affirmativa, vel negativa legyen, nem gyermek ember ő, söt az ki öt

küldötte kicsoda? considerandum, még holnapigh elvárja a resolutiót, lássa a város micsoda leszen utoljára belőle."

A község azonban hozott határozatához makacsul ragaszkodott s mindaddig mig folyamodását a királyhoz be nem nyujtotta, bárminemü végleges intézkedésbe bocsátkozni vonakodott.

Mintán a község vonakodó ellenszegülése miatt az érsek feladatát békes uton elintézhetőnek nem reménylette, ápril 20-án Kőszeget elhagyta.

E szerint a német templomnak visszafoglalása ezuttal ugyan el lőn halasztva, de mint előre látható volt be nem szüntetve. Sejditették is kőszegiek, hogy a felfüggesztett ügy foganasitására a kormány legrövidebb idő alatt szigoru eszközöket fog alkalmazni miért is Simon Jánost és Feyerabendt Jánost egy okmányok alapján szerkesztett kimeritő emlékirattal Bécsbe inditották és utasitották, hogy ott azon férfiakat, kik a város iránt rokonszenvvel viseltetnek, s a német kormányra befolyással birnak ügyök pártfogolására fölkérjék és mind azt elkövessék, mi a fenyegető veszély eltávolitására szolgálhat.

Mig a városi küldöttek megbizatásukhoz képest Bécsben időztek, azalatt itthon a protestans község aggályteljes várakozással tekintett a bekövetkezendő események elébe. De a remény, félelem és izgalom közt hányatott népet a legközelebbi napok fájdalmasan rázták föl kétséges helyzetéből.

Mintán Széchenyi érsek a várost megelőzőleg jöveteléről értesitette, május 12-én esti hét órakor, tekintélyes királyi küldöttség kiséretében Kőszegre érkezett. A küldöttség tagjai ezek valának:

Pálfy Tamás kanczellár, nyitrai püspök.
Széchenyi György kalocsai érsek, győri püspök.
Gróf Széchy Péter, vasmegye főispánja.
Falusy András, vasmegye alispánja.
Rátky György, sopronmegye alispánja.
Cziráky Moises.
Vasdinyei, Nádosdy püspök egykori kapitánya.
Pásztory, Sopronvármegye jegyzője.
Horváth János (szentgyörgyi), vasmegye szolgabirája.
Niczky Gáspár.
Pernészy István, ugy több más megyei szolgabirákkal és táblabirákkal.
Nagy Imre, szent pálos szerzetnek tagja.
Fissinger János, Jezus rendnek tagja.
Kováts M., szent Ferencz szerzetnek tagja.

Zichy György, diákovári és jaáki apát.

Nagy Mihály, nyitrai kanonok: több plébánossal és segédlelkészszel.

A bevonuló küldöttséget az összes tanács a város kapujánál ünnepélyesen fogadta, s rövid üdvözlet után elbucsuzván, kevés idő mulva a városbirájának a királyi parancsot Nagy Mihály nyitrai kanonok kézbesitette, oly meghagyással, hogy arra a következő napon összehivandó közgyülés határozottan válaszoljon.

Ez alatt Simon és Feyerabendt bécsi küldetésükből visszatértek, s másnap, május 13-án jelentették, hogy a királynál, ugy a herczegeknél mindent elkövettek a végett, hogy a német templom továbbra is a protestánsok birtokában maradhasson, s ámbár a király ajánlotta: hogy az államtanácsban a város folyamodványát tárgyaltatni fogja, mégis Pálfy kanczellár azt elő nem terjesztette, sőt midőn eljárásuk sikertelenségét Lobkowitz herczegnek és más uraknak elpanaszolták, mindenki a kanczellárt okozta, hogy ez ügy akadályokba ütközött, sőt Lobkowitz herczeg azt mondta: „etiam si centies veneritis frustra est“ továbbá, hogy Pálfy kanczellár az érsek mellé azért adatott a királyi bizottsághoz, hogy a német templom elfoglalása annál biztosabban megtörténhessék. Ezek hallatára a közgyülés reményét s bizalmát a királyi kegyelembe helyezvén ismét csak azt határozta: hogy a templomot önkéntesen át nem adja, de ha mégis a város kedve és akarata ellenére erőszakkal elvennék, ellent nem fog állani. Egyébiránt hajlandónak nyilatkozott a helybeli kevés katholikusok számára templom épitésére alkalmas helyet kijelölni, különösen hangsulyozván azon körülményt, hogy a német templom mindenkor a többségben lévő hitfelekezet birtokában volt, mint azt jelenleg is a többségben lévő lutheranusok birják, kik a templom kiigazitására, orgona beszerzésére és kar csináltatására tetemes költségeket forditottak; azonkivül a templomot 117 évvel ezelőtt nem erőszakkal vették el a katholikusoktól, hanem papjaik önként távoztak el, s csak miután ez pusztán hagyatott, hoztak be a városba lutheranos lelkipásztort.

Mig ily okok, hason érvek fölemlitésével folyt le az ügynek tárgyalása, addig a kir. bizottság tagjai Pálfy kanczellár szállásán, özv. Svetics Andrásné házában (városház-tér belváros 54. sz. alatti ház) a német templom mikénti birtokba vétele iránt tanakodtak.

A kir. bizottság személyes biztonsága tekintetéből az emlitett ház előtt 25 fegyveres katona egy tisztnek vezénylése mellett helyt foglalt, ki oly utasitással volt ellátva, hogy magát mindenben a kanczellár parancsához alkalmazza.

A védcsapat elhelyezése után Pálfy kanczellár a vezénylő tisztet a város tanácsházába küldötte s a király nevében a tanácsnak megparancsolta, hogy legközelebb megérkezendő 300 katona elszállásáról rögtön gondoskodjék. Ezt azonban csak cselül használta, a község elrémitésére. Alig hogy a katonatiszt küldetésének czélját közölhette, utánna nyomba a királyi bizottságnak két tagja is megjelent: kik sürgették a tanácsot, hogy a királyi parancsra határozott válaszát, illetőleg a német templom átengedése iránti beleegyezését nyilatkoztassa ki. Ezen fölszóllitásra a közgyülés Simon és Feyerabendt tanácsost, Ujváry András jegyzőt több más községbeliekkel a királyi bizottsághoz küldötte azon kérelemmel, hogy a templom elfoglalását halaszszák el addig, mignem eziránt a város folyamodványát a királynak átnyujthatja s erre választ nyerhet. Midőn a városi küldöttek a királyi bizottságot a város kivánalmáról értesitették, Széchényi érsek kemény kifejezésekkel válaszolt, az engedetlenség, a hüségtelenség szemrehányásaival intette őket, hogy a király iránt alattvalói hódolattal és tartozó hüséggel viseltessenek. Ámbár mindenféle érveket föllhozott a városi küldöttség, csakhogy a királyi bizottságot feladatának kivitelétől elvonhassa, mindazonáltal ez határozottan a templom átadását kivánta, mondván: hogy „Eperjes, Löcse és Bártfa városok erősebbek, nagyobbak, okosabbak lévén, megh nem merték tagadny, az eö Fölséghétől kivánt Templomokat, hanem meghadták s noha ott is némelyek nyakaskodtak, de nagy hadat szállitván reájok eö Fölséghe, ugymint Löcsére, az kik elsőben opponálták volt magokat, sőt a Bártfaiak nagy Summa aranyat, és Kupákat advân eö Fölséghe Vitézi előjáróinak, egy kevessen nem mentek ugyan reájuk, de azután csak hamar rajtok, pénzek is elveszvén, Templomokat is elvötték, és azon Város Biráját, és Notariusát Vasba vervén Posonban törvényre hozták stb.

Hason vonatkozások és fenyegetődzések után Pálfy kanczellár a birót, ugy az egész községet lázadóknak nevezte, s mint a királyi parancsnak konok megvetőit a pozsonyi törvényszékre idéztetni és őket bebörtönöztetni igérte, addig pedig mig fölöttük itélet hozatnék a belvárosba 1000, a külvárosba szinte annyi nemet katona beszállásolását helyezte kilátásba: fenyegetődzéseit folytatva mondá: „hasztalan minden kivánságtok a halasztás iránt, ezt már kértétek és nem kaptátok meg, mi azért küldettünk ide eö Fölséghetöl, hogy titeket jó módjával, de komolyan megintsünk a német templom átadása végett, ne okozzatok

tehát uj és haszontalan költségeket, a város ugyis szegény, és gondoljátok megh. mennyi káros következményeket fog szülni e második ellenállástok. engedelmeskedjetek tehát, hozzátok ide a templom kulcsait, ide többet senkit se küldjetek, hanem a választ a biró és tanácsosok hozzák meg.“

A kanczellár ezen parancsát a közgyülés ujabb tárgyalás alá vette, de minthogy a tanácskozás hosszabb időre nyult ki, a királyi bizottság türelmét vesztette, s küldöttje által a vitatkozás azonnali befejezését és a véglegesen hozandó határozat közlését kivánta. Erre a városbiró és tanácsos társai ujra a királyi bizottsághoz indultak, s ott az egyetlen Isten szerelmére hivatkozva azon esedeztek, hogy csak a mai napon engedjenek halasztást azon okból, hogy a király szine eleibe járulhassanak, s tőle kegyelmes szándékát megtudhassák, igérvén, hogy mit ő felsége parancsolni fog, azt önként teljesitik.

Ekkor a királyi bizottság az előbbinél sokkal keményebb kifakadásokkal fogadta a városbirót és társait, különösen a fölingerült kanczellár ezen szavakra fakadt: „Már látom minő nyakasok és engedetlenek vagytok, nem mindnyájan, tudjuk mi jól kik azok a kevesek közületek, talán te Simon János és te Uyváry András, ti ketten vagytok ennek a nagy engedetlenségnek okai, de bizony megbánjátok, elhidgyétek, a kikkel mit fogunk tenni, nem sokára megmutattyuk. Menjetek tehát visza, s ha a legroszabbat nem akarjátok, tehát jobb válaszal térjetek vissza.“

Alig hogy a városi küldöttek küldőik körébe visszatértek, s a kanczellár szavait a községgel közölhették, már is Falusy Miklós, Ráthky György alispányok, Perneszy István szolgabiró a tanácsházba megjelentek és kinyilatkoztatták, hogy azon esetben, ha a tanács a templom kulcsait ki nem szolgáltatja, s ennek folytán a városba szállásolandó német katonaság miatt egyik vagy másik vármegye károkat szenvedne, akkor a várostól fognak kárpótlást követelni, vegye tehát ezen körülményt a község tekintetbe és adjon határozott választ, mert a királyi bizottság már megunta a városnak késedelmezését és hosszu halogatását. Egyébiránt is nagy megvetésnek veszik az urak, hogy a város a királyi bizottságot, mely a király személyét képviseli, ily kevéssé tiszteli, azért: „caute bánjék a város eö Nagyságokkal, mert bizony megbánya jövőben, ti se vattok kárabbak Zrinyi s Nádasdynál;

az Udvarnál is in Consilio ezen város dolga előhozatatván az Consilium csaknem Rebelliot magyarázott ezen városra, midőn ott instálódtak ex eo. hogy az Catholikusokat nem akarnák köztök szenvedny."

De a község nem tágitott. Az ismételt fenyegetésekre, végre abban állapodott meg, hogy azon esetben, ha a királyi bizottság a katholikus templom számára kijelelendő hellyel nem elégednék meg, akkor még egyszer „fejenkint seregestül" fölmennek Bécsbe a királyhoz esedezni, hogy a német templom birtokában maradhassanak. Ha pedig ez sem vezetne sikerre, s a király őket kérelmüktől elmozditaná, akkor a templom kulcsait magának a királynak kézbesitik.

A város ezen határozatára a kanczellár kereken kijelentette, hogy a király eleibe bocsáttatni nem fognak: „talán nem hisztek nekünk" folytatá „illy levél mellett, az mely mellett ti hozzátok küldöttem eö Fölséghétül olly Levél, hogy eö Fölséghe, az Nagy Spanyol királynak sem irhatna többet, de lássátok, mit nyertek magatoknak, kivánván tovább is a Comissio általam Cathegorica resolutiot."

Ezen szavak után egy felső Magyarországból érkezett levelet olvasott föl, mely azt tartalmazta: hogy a lőcseiek sem akarták templomjukat az ott müködő királyi bizottságnak átadni, mégis a biró és tanács kényszerittettek a templom fölnyitására, s hivatalos átadására. „Tehát elvárja, és követeli" mondá a kanczellár „az eö Feölséghe nevével, az itt való város Biraja és tanacsatol: hogy Löcse példáját követi lévén Köszegh Városa Bécs kapu előtt, miben keménkedik, jól megh lássa."

A hallottakat Simon János, Feyerabendt János, Somogyi András, Ujváry András, Kádos János (kalvinista) a tanácsházba visszatérvén a községgel közölték. A tanácskozási teremben, udvaron és utczán nagy számban összegyülekezett nép, a bel- és kültanács az indulatok hevétől fölizgatva zajos lárma, keserü kifakadások és zokogások között kijelentették: hogy a templomot önakarattal semmi esetre át nem adandják, s azt felnyittatni nem engedik.

A fokról fokra növekvő ingerültség láttára, s a már már kitörendő mozgalom elháritására a királyi bizottság szükségesnek vélte arról tanácskozni: hogy ily fenyegető körülmények között feladatának legbiztosabb megoldása érdekében minő rendszabályokat alkalmazzon. Pálfy kanczellár legczélszerübbnek ajánlotta: hogy a

város elöljáróit, ugy a nép befolyásosabb izgatóit a kir. bizottság egyenkint maga elébe hivassa, s a király nevében mindegyiket felszólitsák, ha valjon akarnak-e a Felség parancsának engedelmeskedni vagy sem? A kihallgatás végeztével pedig személyenkint elzárassanak, nehogy a hozzájok intézett kérdéseket, ugy az ezekre adott válaszokat a kihallgatottak bárkivel is közölhessék. A kanczellár inditványát a bizottság közhelyesléssel fogadta, s eszközlése végett azonnal Horváth János szolgabirót, Hodikus György városbiróért elküldötte, ki a vallatás után tüstént három muskotályos őrizete mellett egyik hátulsó szobában elzáratott. Hasonló sorsban részesültek a tanács s a község szereplő tagjai is.

Mintán az idézettek kihallgattattak és egymásután letartóztattak, az izgalmas nép vezetőinek eltünését magának megmagyarázni nem birta, és a legroszabbat sejditette, nagy kiáltozás közt a kanczellár szállásához rohant, s közülök többen a ház kapuja alá tolakodtak. A kapuszinbe betodult zajongóknak közlekedését a ház előtt felállitott katonaság az utczán lévőkkel rögtön elzárta, s azokat többé ki nem eresztette. A ház előtt összecsoportosult lármás tömeg ennek látásakor nagy zajjal a tanácsházba — hol a templom kulcsai őriztettek — visszasietett, s ennek kapuit belülről elzárta. Ennek történtével, minthogy az idő is előrehalladott, a kir. bizottság egyértelmüleg a kanczellárt felkérte, hogy menne a tanácsházhoz, s a zajongó népet az ügy komolyságához képest az ellenállás szomoru következményeire figyelmeztesse. Minek folytán a kanczellár az összes kir. bizottság kiséretében (Széchenyi érsek kivételével) katonai födözet mellett a tanácsháza felé megindult. A mint ezt az utczán maradt tömeg észrevette, a nélkül hogy a kir. bizottság czélba vett szándékát megfejthette volna magának, meglepetése zöndülésbe tört ki, s rémitő orditással „fegyverre" kiáltott. A német katonaság erre sorakozott, s tüzelésre készen várta a parancsot. E pillanatban minden jel arra mutatott, hogy a tömeget többé féken tartani nem lehet, és a fenyegető vihart véres összeütközés követi. Nehogy azonban a forrongás kanócza emésztő lángokat gyulaszon, a szenvedélyek féktelensége, a nép meggondolatlansága gyászos jeleneteket idézzen elő, a sajnosb következmények eltávolitása végett, a kanczellár a tanácsház előtti téren békéltető és megnyugtató hangokat intézett a tömeghez és kinyilatkoztatá: hogy ő nem ellenséges szándékból, hanem a királyi parancs megmagyarázása czéljából jelenik meg közöttük, megjegyezvén azonban, hogy a nép viselete valóságos lázadás a király irányában, kinek személyét a jelen parancs által képviseli. De e

szavak minden eredmény nélkül hangoztak el, azért saját biztonsága megőrzésére, a növekedő izgalom lecsillapitására a királyi bizottság tanácsosnak találta a kanczellár szállására visszatérni, hogy a fogva tartott városi tisztviselőket a többi foglyokkal együtt szabadon bocsássa. Ezek azonban most vonakodtak foghelyeiket elhagyni, különösen Hodikius György városbiró, Somogyi András, Simon János, Feyerabendt János még a kir. bizottság kérelmére sem hajoltak, sőt ellenkezőleg erélyesen tiltakoztak, ily törvénytelen eljárás ellen, mondván: „mi ártatlanul vagyunk rabok és nem is megyünk ki, lássák az Urak, mit cselekedtek velünk."

Eközbe a nép ismét zajongó lárma közt a kanczellár lakásához vonult, s a mindegyre emelkedő ingerültség, az egymást lelkesitő szenvedélyek kölcsönösen fokozták az elkeseredést, mely határaiból szabadulandó kicsapongásokban keresett kifejezést.

Pálfy kanczellár és Széchenyi érsek a zenebonára annyira megdöbbentek, hogy meglepetésökben fenhangon kiáltották: „jöjjetek ky, jöjjetek ky, Biro és Tanács, tagadgyuk nem vattok rabok," de a foglyok nem mozdultak. Minek láttára a kanczellár és Falussy alispán, Uyváry jegyzőt többi fogoly társai közöl kivonták és karonfogva az első szobába vezették, hol a bizottság tagjai, különösen Széchy Péter, könyörgések által sürgették őt, hogy menjen le az utczára, csillapitsa le a népet és vezesse vissza a tanácsházhoz, s közölje vele: miszerint a kir. bizottság egyedül azon czélból jött le az utczára, hogy ebédre menjen a várba. Mit Uyváry megis tett. Megjelenésére és erélyes közbenjárulására a forrongó tömeg egy ideig határozatlanul habozott, mig nem végre a jegyző kérlelő s megnyugtató előterjesztése folytán lecsillapodott.

Tartva az ellenszegülés következményeitől, Uyváry néhány higgadtabb érzelmü férfiakkal délutáni négy óra tájban a királyi bizottságot, mely ekkor már a várba Széchy gróffhoz tért ebédre, fölkereste: hol a nép magaviseletét mentegette, és rimánkodva bocsánatért, kiméletért esedezett. Beható könyörgéseire a már már utazni készülő bizottság, az ügy kedvező fordulatának reményében másnapra hallasztotta elmenetelét.

Mikor Uyváry jegyző a várból visszaérkezett akkor már a fogva volt Hodikius városbiró, Somogyi, Feyerabendt, Balogh Márton, Szerencsey György, Grembolt Mihály belső tanácsbelik, Simon János, Hosztóthy Mihály, Csirip András, Kádos János, Kacsor István, Erdős János, Gazdagh György, Bosky Mihály, Koppay György, Pammer Márton, Sana György, Lakatjártó Mihály legelőkelőbb kültanácsbeliek s a nép befolyásos vezetői a tanácsháznál

az izgatott tömeg lecsendesitésére hatoltak. A mi részben sikerült ugyan, de azzal az aggodalmak nem valának eloszlatva. A kételkedő nép ekkor Pammer Jánost és Mihályt kereste föl, tőlük tanácsot kérendő, hogy a nehéz helyzetben mily utat válaszszanak. A kérdezettek a templom kulcsainak kiszolgáltatását javallották.

Alkonyat felé a királyi bizottság a tanácsot kemény fenyegetésekkel ismétlőleg és utóljára felszólitotta: hogy személy és vagyonbiztonságukat tartván szem előtt, a város javát ne koczkáztassa, hanem a királyi parancsnak hódoljon meg, miután a kanczellárnak a királytól oly meghatalmazása van, mely szerint szükség esetében a muraközi hadat, s a szomszéd várak német őrségeit a városba rendelheti, s az ellenszegülő mindkét rendbeli tanácsot a pozsonyi bizottmány elé idézheti.

Egész éjjen át kihuzodó tanácskozmány után végre a község a kényszerüségnek meghajolt és sirás, zokogás között kétségbeesett csüggedéssel elhatározta: hogy a város biztonsága tekintetéből, nehogy a templommal együtt többi szabadságaitól és jogaitól megfosztassék, a templom kulcsait átadja: „Láttál volna itt“ mondja kutforrásunk „nem kevés siró, és könyhullató Városy, és külföldi sok számtalan Envangelicust utriusque sexus pios homines kicsinyeket, és mind nagyokat, gyermekeket, és asszonyokat egyenlő keserüséggel, kin, kü lett volna is, szived esett volna, és igy Lőcsei módon az mind akkor mondották ad signum obedientiae, et tollenda suspicione rebellionis a királyi parancsnak engedelmeskedtek.“

A városbiró és tanácsos társai következő napon, május 14-én reggeli 11 órakor, a templom kulcsait az érseknek átadták; ellenszegülésük elnézéseért esedezve megigérték: hogy mindazon tárgyakat, melyek a német templom tartozékát képezik, hüségesen, minden hiány nélkül kézbesitendik.

A viszonyok ezen kedvező fordulatában a királyi bizottság késedelem nélkül a német templom tettleges átvételére indult. Midőn ez az összes tanács vezetése mellett, a pápista lakosság, szerzetesek, jezsuiták kiséretében a templomhoz érkezett, Pálfy kanczellár a birónak megparancsolta, hogy az egyház ajtait sajátkezüleg nyissa föl és a bizottmányt vezesse be. Mit a városbiró, a nép gyülöletétől tartván, teljesiteni vonakodott, de végre mégis a kényszeritő parancsnak engedett, az ajtókat felzárta, és a királyi bizottságot az egyházba, innét pedig a sekrestyébe bevezette.

Miután a kanczellár püspök egyházi ruhában a templomot kivül és belül körüljárta, és háromszor megszentelte, diszöltözetben

püspöki bottal és süveggel „te deum" isteni szolgálatot tartott: trombiták harsogása, dobok pergése, lőfegyverek ropogásától kisérve.

A szertartás befejezte után a plébánia lakot — hol ekkor Gartner Menyhért német predikátor szállásolt — a királyi bizottság szinte birtokba vette, a predikátor kiköltözésére négy napi határidőt tüzött ki. A plébánia ideiglenes ellátásával Széchenyi érsek saját káplánját Pongrácz Ádám növendék papot bizta meg, kinek helyébe két hét mulva Kusmits Péter esperest és győri kanonokot nevezte ki plébánosnak.

Ennyi nehézség, ennyi ellenszegülés után a királyi bizottság szerencsésen bevégzett feladatának áldomására Széchy gróf várában gazdag lakomát tartott, honnét azután zenehangok, lőfegyverek és taraczkok durrogásai közt Kőszegről elutazott.[1])

A leirt körülmények közt folyt le a szent Jakab vagy német templom visszafoglalásának eseménye, mely minden sulyosabb jelenetek nélkül a katholikusok számára visszaszereztetett. Sokkal nagyobb leendett a forrongás, sokkal gyászosabb következményekkel zajlik le az indulatok vihara, ha a királyi bizottság bevonulása alkalmakor előrelátó óvatosságból a belváros vonóhidjait föl nem huzatta, kapuit el nem záratta, s ez által az a belvárosnak a külvárossal való közlekedését meg nem szüntette volna: mert ha ezt elmulasztja akkor a külvárosban lévő számos „szabadlegénység" és „szolgarend", ugy nemkülönben a csökkönös földmives osztály, a mint tervezve is volt, a fogva tartott városi elöljárók erőszakos kiszabaditására fegyveresen a belvárosba rohant volna, s kicsapongásai által az ügy kimenetét akadályozza és mindenesetre borusabbá változtatja.

A visszafoglalást követő napokban a község elhatározta: hogy a német és magyar lutheranus gyülekezet isteni szolgálatát ezentul a magyar templomban vegyesen gyakorolja, de ezen intézkedés mindjárt kezdetben sok kényelmetlenséget és zavart okozott: minélfogva már május 22-én a német gyülekezet számára Küllös Gergely házát vásárolták meg. Addig pedig mig e helyiséget a nevezett czélra szükségelt átalakitásokkal elláthatták, a német ajku lutheranus hitközség ájtatosságát a városi tanacsházban gyakorolta.

1672. márczius 20-án. Hodikius György Kőszeg városbirája Vasmegye közönsége előtt ünnepélyes óvást tett az iránt: hogy Velem, Czák, Doroszló, Lukácsháza, Nemes-Csó, Zsidány, Tömörd, Pleigram, Monostorf (talán Borsmonostor), Ket-

[1]) Uyvary András jegyző kézirata után. Városi jegyzokönyv. V. leveltar Kőszegi jezsuiták évkönyve.

hely, Röt. Rendek. Hámor és Lékabeliek a városhatárához tartozó erdőkben és réteken marháikat legelteték.[1])

1672. április 4-én. Lipót király a kőszegieknek megparancsolta, hogy a legközelebb megtartandó tisztujitásnál a városi hivatalokba képesitett katholikusokat is válaszszanak be, miután az utóbbi tisztujitás alkalmával ezeket egészen elmellőzték, s miért Majlath Miklós k. ügyész a várost ellenszegülés miatt perbe idézte. Ennek folytán a város a királyhoz folyamodott, és mentségül hozta fel, hogy a városban lévő 13 képesitett katholikus közül kettőt a kültanácsba beválasztottak, de ezek egyike megválasztását visszautasitotta.[2])

1672. október 2-án. A kir. kamara bizonyitványt adott ki arról, hogy Kusmits Péter győri kanonok és kőszegi város-plébános egyrészről, Somogyi András, Benök István, Feyerabendt János tanácsbeliek, Uyváry András városi jegyző másrészről előtte megjelentek, a város mint kegyur képviselői és a nevezett plébános között, ennek, ugy az iskolatanitónak javadalmai iránt a következő pontokban állapittatott meg az egyezség:

A templomhoz tartozó ékszerek, melyek a város kezeinél vannak, a plébánosnak átadandók, a templom és iskola tatarozása, és megépitése a kegyur kötelessége leend. Sátoros innepeken a vidékről bejövő hivek, mint vendégek a városban elszállásolandók. Miután a plébános 150 frt. évi fizetést kivánt, a kiküldöttek pedig 120 frtot ajánlottak, megegyezés létre nem jöhetett: ennélfogva a a fizetés végleges megállapitása a városra bizatott, valamint a lelkészi functiók jutalmazása is. Azonkivül 17 mérő buza, ugyan annyi rozs, 16 szekér fa évenkint a plébánosnak kiszolgáltatandó, továbbá használandja az Interlait (Hinterlaiten) és kert nevü szőlőket, két darab rétet, 14 hold szántóföldet. Az iskola tanitó fizetése pedig 30 frtban, 8 mérő gabnában és a szükséges tüzelőfában állapitatott meg.[3])

A magyar templom elfoglalása 1673. november 5-én.

A szent Jakab, vagy német templom vissza foglalásának cselekvénye csak bevezetését képezte a kőszegi protestansok ellen

---

[1]) V. titkos levéltár 6. csomag. 111. sz.

[2]) V. jegyzőkönyv.

[3]) V. titkos levéltár 6. cs. 113. sz.

czélba vett eljárásnak, mely a különböző hitfelekezetek közt hosszu időre kiható engesztelhetlen gyülölködések, és keserü viszályok csiráját szórta el.

Minután a kőszegi német ágostai gyülekezet templomát, lelkészi lakát, iskoláját és alapitványait egymásután mind elvesztette: két év mulva a magyar hitközség szinte német ajku testvéreinek sorsában osztozott.

Ugyanis 1673-ik évi november első napjaiban számos német katonaság a városba berohant s a belvárost elfoglalta. November 4-én pedig Pálfy Tamás kanczellár, nyitrai püspök és Széchenyi György kalocsai érsek váratlanul szinte Kőszegre érkeztek. A két főpap bevonulása alatt a német katonaság a város kapuit és bástyáit elfoglalta, a bel- és külváros közt a közlekedést elzárta, egyedül a katholikus lakósoknak engedvén szabad ki- és bejárást. Ennek hirére a tanács tüstént összegyült, és kebeléből Somogyi Andrást, Simon Jánost, Benők Istvánt és Feyerabendt Jánost a megérkezett egyház nagyokhoz küldötte a végett: hogy ezeket váratlan és feltünő idejöveteleüknek oka s a német katonaság rendeltetésének czélja felől megkérdezzék. Pálfy kanczellár a küldöttség tudakozódására azt válaszolta: hogy „ő utas ember lévén, a dologrul semmit sem tud;“ az érsek pedig azt mondá: „hogy ő nem tudja, hogy ez miért lenne, holnap azonban majd meglátja.“

Másnap november 5-én a két főpap az egész tanácsot maga elé rendelte. A tanács azonban czélszerübbnek találta küldöttség által megkérdezni, hogy mit kivánnak a várostól. Széchenyi érsek a küldöttségnek kijelentette, hogy minután több évek óta vagyon a püspökségben, s hivatalánál fogva már régen kötelessége lett volna a templomokat s iskolákat megvizsgálni, de ezt elmulasztotta, ezen tisztét tehát most szándékozik teljesiteni és azért követeli, hogy azokat a tanács nyissa föl. A mint a városi tanács az egyházi férfiak kivánalmáról értesült, az ügyet tanácskozás alá vette és hosszabb tárgyalás után egy küldöttség által kinyilatkoztatta, hogy minután a templom és iskolák a község tulajdonát képezik, tehát ennek tudta és beleegyezése nélkül azok felől a tanács nem rendelkezhetik, de rendelkezni nem is akar és nem is fog, azért kivánja, hogy a belvárosból kizárt község tagjait bocsássák be. De a püspökök ezen ellenvetést csak üres kifogásnak, hallogatás ürügyének tekintették és ismétlőleg a templom s iskolák kinyitását sürgették. A tanács erre ujabban fölkérte küldöttei által az egyházférfiakat, hogy engedjék meg legalább a szándékba vett vizsgá-

latról a községet értesiteni. De hasztalan! a tanács kérelme siker nélkül hangzott el. Sőt a tanács küldöttei Simon. Feyerabendt és Csirip letartóztattak s börtönbe zárattak, csupán Erdős Jánost bocsátották vissza oly fenyegető utasitással, miszerint ha a tanács a templom kulcsait nem kézbesiti. makacs ellenszegüléseért szigoruan leend büntetve. A visszatérő Erdős közlésére Hodikus György városbiró az élő Istenre háromszor esküdött, hogy a templomot semmi szin alatt sem nyitja meg, miután eddig is elég szemrehányást szenvedett nem csupán a községtől, hanem főképpen az „aszonyi néptől“ a miatt, mert két évvel ezelőtt a német templomot a királyi bizottságnak fölnyitotta és ezzel az egész várost megrontotta.

Mig ezek történtek, az alatt a német katonaság egy része a belváros kapuinál és egyéb főpontokon helyt foglalt, másik része pedig fegyveres fedezetül a magyar templomhoz vonuló katholikusokat kisérte, s a templom körül fölállott. Ide érkezésük után azonnal a magyar templomnak — a német templom felé tekintő magas lépcsőzetü ajtaját lerontották, az alsó-kapu és városkut felőli ajtónak lakatait leverték, s ekkor magokkal vonszolván a birót harangzugás közt nagy ünnepélyeséggel a templomba bementek és ezt birtokba vették. Ezután a predikátor lakot, iskolákat a község egyéb épületeivel együtt elfoglalták, a predikátoroknak pedig szigoruan megparancsolták, hogy két óra leforgása alatt a várost elhagyják.[1]) Ekként a hatalomhoz jutott katholikusok napról-napra több tért nyertek s a mint uralmokat megszilárditották, mindazon vallási faggatásokat, szükkeblü nyomatásokat, melyeket egy század folyama alatt a protestansok önkénye által szenvedtek, ezentul a hatalom mámorában, a vakbuzgalom tul csapó hevében kétszeresen vissza torolták.

Midőn a szent Jakab egyház visszafoglalása 1671-ben eszközöltetett, a városi plébánosul alkalmazott Kuzmits Péter maga mellé segéd-lelkészeknek szent Ferencz szerzetbelieket vett főképpen azon czélból, hogy a viszonyok kedvező alakultával ezen szerzet Kőszegen zárdát emelhessen. Néhány hónap lefolytával a magyar templom elfoglalása után deczember 14-én Széchy Péter gróf Kuzmits plébános ösztönzésére a városi tanácsnak levél által a szent Ferencz szerzeteseknek letelepitését ajánlotta. Ezen alkalommal Kuzmits plébános szinte közölte, hogy a szombathelyi szent ferencziek megkeresték az iránt, hogy mielőtt más szerzetesek

[1]) Városi jegyzőkönyv.

jelentkeznének és a város által elfogadtatnának, őket ajánlaná. kiknek engedelmes és kész szolgálatjáról a városi községet biztositotta. Ekkor ugy későbben is valahányszor a szent ferenczbeliek a városban leendő letelepedhetés végett folyamodtak, a lutheránusokból álló tanács mindannyiszor azon kifogással mellőzte a kérelmet, hogy ezen ügy nem a tanácsot, hanem az egész községet illeti.[1])

A dolgok ezen állásában Széchenyi érsek elérkezettnek látta az időt arra, hogy régi tervét valósitsa és Kőszegen a jezsuitákat letelepitse. Miután eziránt Lipót király beleegyezését kieszközölte, 1675-ik évi január 12-én a plébánia ellátására az első két jezsuitát csakugyan letelepitette. Azon évi junius hó 9-én pedig a városi tanácsot értesitette: miszerint a belvárosban a jezsuiták számára collegiumot szándékozik a templom szomszédságába épitetni, s ennél fogva térnyerés végett még két házat kiván megvenni, ugymint Frankovits János házát készpénzért s Kaczor István házát, melyért cserében azon két házat igérte, melyeket a magyar templom elfoglalása alkalmával az evangelikusoktól vett birtokba, ugymint Küllös Gergely házának felét és Gombkötő Mátyás házának felét. Ennek folytán az egész bel- és kültanács megbizásából Sombor István küldetett ki az érseket fölkérendő: hogy miután a belváros oly szoros, hogy háborus idők bekövetkeztével a menekülő külvárosbeliek helyszüke miatt alig férnének el, a jezsuiták beszállásolásától áljon el és inkább plébánost helyezzen a városba. Azon esetben pedig, ha az érsek határozatát egyáltallában megváltoztatni nem akarná, a város nevében nyilatkoztassa ki, hogy akkor a királyhoz fognak folyamodni, „mivel ha beférkeznek Jezsuita Uraimék“ mondja a jegyzőkönyv „talán in praejudiciis Civitatis sok következhetik s igy csak nyomoroszik szegény városunk.“

Mindezen ellenzések azonban a hajthatlan érseknél czélra nem vezettek, mert a jezsuiták letelepitését komolyan, visszavonhatlanul elhatározta. Ez ügynek végleges elintézése végett Kollonits Lipót kamara elnök október hó 21-én csakugyan Kőszegre érkezett. A mint a község az elnök megérkezéséről értesült, azonnal a városbiró tanács társaival udvarlására sietett. Mely alkalommal a jezsuiták letelepitése fölemlitetvén, a kamara elnök határozottan kijelentette, hogy a jezsuiták itt maradásának kérdése el van rendelve, azért a plébánia ügyében lehető leggyorsabban és legczélszerüebben intézkedjék a város, minthogy ez érdemben a

[1]) Városi jegyzőkönyv.

kalocsai érsek is ide jött, s számos egyéb foglalatosságaik nem engedik, hogy sokáig Kőszegen időzhessenek: vegye tehát mindezeket fontolóra a község és hozzon oly határozatot, mely a város érdekeire legüdvösbnek tűnik föl. Minél fogva a városi közgyülés következő pontokban terjesztette elő határozatát:

1-ször. A város kényszerüségből beleegyez, hogy a jezsuiták számára székház épitessék, kiköti azonban, hogy a kegyuri jog és plébánia templom minden tartozmányai és eszközei továbbá is a várost illessék.

2-szor. Hogy a jezsuita atyák a város törvényhatósági ügyeibe be ne avatkozzanak, a város kárára bort be ne hozzanak, a város erdeit ne vágathassák, az elfoglalt kerteket és egyéb ingatlanokat, melyek eddig a plébániához nem tartoztak, magok számára vissza nem tartják. Azon esetben pedig, ha netalán saját használatukra szőllőket, vagy más polgári birtokot szerezni szándékoznának, a városbeli polgárok elővásárlási jogának fentartásával, azok mindennemü polgári terheknek, adóknak alá legyenek vetve. A székház épitésére elfoglalt házakért járandó méltányos árt letizessék, azonkivül a Ráday Mátyás féle házat, ugy a fölső kapunál lévő házat a városnak, — a Küllös Gábor féle házat pedig ennek hitelezői részére visszaadják.

A közgyülés jelen feltételeit Kollonits és Széchenyi érsek némely módositásokkal elfogadták, nevezetesen: hogy a sz. Jakab templom, Csirip András, Frankovits János és Millet Gáspár házai nem különben a plébánia ház a jezsuitáknak birtokába jussanak, kik ezek helyett az elfoglalt házak egyikét jövőre plébánia lakul átengedik. Továbbá kikötötték magoknak, hogy a székházba és a temetőbe menekült rabokot és vétkeseket senki se üldözhesse, és ezeket harmadnapig ne legyenek kötelesek kiszolgáltatni.[1])

Az egyezség e szerinti létesülte után, minden további akadály nélkül a jezsuiták letelepülvén, Kollonits hathatós erkölcsi támogatása mellett, Széchenyi érsek áldozatkész anyagi segélyezésével az uj jövevények rövid idő mulva annyira meghonosultak, hogy 1677-ben a gymnásiumot megnyitották és ugyanazon évi junius 5-én székházuk épitésébe is bele kezdettek.[2]) A rend letelepülése nevezetes

[1]) Városi jegyzőkönyv.

[2]) A gymnásium fölállitásának történetét lásd e munka (I. rész, 69. lap). Pótlólag még fölemlitem, miszerint a nagyszombati akademia fölállitása után 1635-ben Lipót király elhatározta, hogy néhány hazai városokban mint Kassán, Beszterczebányán, Sopronban és Kőszegen gymnásiumok állitassanak föl. E czélból Lamormain Vilmos jezsuita atyát bizta meg és küldötte Magyarországba oly utasitással, hogy Pázmán érsekkel, Eszterházy nádorral, Lippay kanczellárral s

következményeket idézett elő a város életében, mert a jezsuiták azonnal a hittérités munkáját nemcsak a város kebelében, hanem a szomszéd vidéken is háboritlanul meginditották, és föloszlatásuk idejéig bámulatos erélylyel s oly kedvező sikerrel folytatták, hogy a város lakóságát nagyobb részben a katholika vallásnak meghóditották. E fényes eredmény mellett szellemi és müveltségi fölsőbbség által a rendférfiai nem csupán a magánélet viszonyaira, a község ügyeinek vezetésére gyakoroltak jelentékeny befolyást, hanem a nevelés terén az ifju nemzedék kiképeztetését, oly irányba vezérelték, mely a kényuralom igényeivel, a katholika egyház követelményeivel, de főképpen a rend érdekeivel leginkább öszhangzott. Midőn ezen tényezők a város községi és társadalmi életének minden ágain hatalomra emelkedtek, s e mellett a kényuralom titkos üzelmei párosulva erőszakos intézkedéseivel a lelkiismeret szabad nyilatkozványait, az alkotmányos szellem független fejlődését elfojtották — akkor a polgári párt izgalom, vallási türelmetlenség a higgadtabb kedélyeket is magához ragadván, táplálta és növelte azon meghasonlást s kölcsönös gyülöletet, mely a községi és magán életben a katholikus s protestans hitfelekezetüek között hosszu időn át választó falat alkotott és azokat az ujabb korig két ellenséges táborra szakasztotta.

1675. május 27-en. Szelepesényi György Magyarország helytartójának itélőmestere Mednyánszky János előtt lefolyt nyolczadas birósági per hitelesen átiratott. Ezen per a királyi ügyészség részéről Majláth Miklós királyi ügyek igazgatójának fölperesége alatt gróf Széchy Péter, György és Gáspár alperesek ellen inditatott az iránt, hogy alperesek édes atyának gróf Széchy Dénesnek a kőszegi urodalom azon föltétel alatt adományoztatott, hogy a királyi haszonvételeket, ugy sz. kir. Kőszeg város jogait és haszonvételeit sértetlenül hagyják: mégis miután némely királyi jogok, haszonvételek gyakorlatában s élvezetében magukat az alperesek helyezték be, e miatti kártérités végett

Pálfy kamara elnökkel értekezzék a tervezett gymnásiumoknak folállitása érdemében, különösen, hogy minő alapot lehetne azok előállitására es fentartására forditani. A nagyszombatban tartott tanácskozmanyban a nevezett férfiak abban állapodtak meg, hogy a nevezett czélra Kassan a fegyvertar épülete, mely a szent ferenczrendiek egykori egyháza volt, Beszterczebányan a kiralyiház a kórházzal, Sopronban a minoriták birtoka és Kőszegen pedig a község házai volnának legalkalmatosabbak. A szukseges koltsegeket, gabonat és bort a király volna kiszolgáltatandó. A velemenyezes alapjan a kovetkező évben Sopronban a gymnásium a jezsuitak vezetese mellett fol is allitatott, Kőszegen ellenben az idők nehézsége miatt a terv sokkal később valósithatott. Kazy. IV. kötet. 303. lap.

60,000 frtig bepereltettek és itélet folytán 28,286 frtban elmarasztattak, a végrehajtásra Sigray Sámuel királyi táblai jegyző kiküldetvén, ez a végrehajtást akképpen eszközölte, hogy Fölső-Szakonyban egy fél jobbágy helyet, 16 fertály helyet, fél zsellér helyet és 4 fertály zsellér helyet, a valamint a hegybeli jogot lefoglalta. Továbbá jobbágyhelyekre még N.-Aszonyfalván, Lukácsházán, Pösében és Doroszlóban (vasmegyei helységek) lefoglalásokat teljesitett.[1])

1676. október hó első napjaiban. Széchy Mária, Weselényi Miklós nádor özvegye, a városbirót katona szolgája által fölkérte, hogy miután a közelebbi napokban Kőszegre jövend, számára szállásról gondoskodjék. A városbiró azonban az özvegy nádornénak, mint bélyegzett személynek s a császár rabjának szállást nem mert rendelni, nehogy ez által magának és a városnak kellemetlen következményeket szerezzen. Október hó 15-én az özvegy nádorné a városba érkezett és az nap a vendégfogadóban tartózkodott, másnap pedig Csáky megkeresésére Somodgyi fogadta őt egy időre szállásra házába.[2])

Széchy Máriának alakja, multunk egyik nevezetes korszakával, a Weselényi féle összeesküvés eseményeivel elválaszthatlan kapcsolatban állván, méltó, hogy minden fontosabb körülményt, minden jelentékenyebb mozzanatot, mely a férfias lelkü nő küzdelmes pályájához füződék, kellő világitást nyerjen, annál inkább is, mert az özvegy nádorné életének egyes szakairól, különösen utolsó lakásáról, halálozása idejéről, ugy temetkezési helyéről, legtekintélyesb történet iróinknál nemcsak ingadozó, hanem egészen téves állitásokkal találkozunk. A többek között Szalay László valószinüséggel,[3]) Horváth Mihály[4]) és Majláth János[5]) azonban határozottan állitják, hogy Széchy Mária elfogatása után Bécsben holtiglan apácza zárdában őriztetett. Toldy Ferencz, Gyöngyösi István életrajzában az 1670-ik évre,[6]) Nagy Iván pedig az

[1]) Városi titkos levéltár. 7. cs. 114. sz.

[2]) Városi jegyzőkönyv.

[3]) Magyarország története, 5. kötet 22. könyv 132. l.

[4]) U. o., 4. k. 80. l.

[5]) Geschichte der Ungarn. 5. k. 19—20. l.

[6]) Gyöngyösi István élete, 1. l.

1680-ik évre teszik.[1]) Végre Hajnik Imre a nádornéról közlött tüzetes dolgozatában, halálának idejét, temetkezési helyét szinte kétségesen határozza meg.[2])

A történelmi igazság érdekében szükségesnek tartottam[3]) az özvegy nádorné halálára vonatkozó téves állitásokat Kőszeg város egykoru jegyzőkönyvének következőleg hangzó tartalmával megczáfolni, és illetőleg Széchy Mária elhalálozásának idejét felderitő adatokat közleni.

Anno Dni 1679. die 20. Julij. In aedibus Egregii Stephani Benők Judicis etc.

Thormási Pater, Vasvári prépost, és Mogyorósi Ádám Nemes Vas vármegyének Szolgabirája. Tekintetes Mgos Gróf Csáky László Ur eö Ngha és Feleséghe képében[4]) kivánták hogy adná okát az N. Tanács néhai Palatinus asszonyom eö Ngha jova sequestráltatássának: s ha azért sequestrálta, hogy ne dissipáltassanak, s az legitimus successortól ne abbalienáltassanak, eö Nghok lévén successorok, azon jókat a N. Tanács assignállya eö Ngoknak holot pedigh exalio respectu, aut motivo adná okát: miért cselekedte?

Melly kivánságára eö Nghának az adatott váloszul, hogy az sequestratioval a sucessorok jussanak az Nemes Tanács semmiben praejudicálni nem akar, hanem mivel a Nemes Kamara consensussából volt az Asszonynak eö Nghának itt Küszöghön való residentiája, és az eö Felséghe kegyelmes gratiájából az n. kamarátul mind ez ideig sustentatioja: akarta az N. Tanács az Nemes kamarának, halálát insinualny és meghérkezvén az Nemes kamarának ezirant való választétele, és Commissioja, az mit fogh paranchollny az N. Kamara, az Nemes Tanács is a tevő leszen.

Mely váloszát az N. Tanácsnak értvén az Ur eö Ngha, ugyan az meghirt személyek által solenniter protestált azon, hogy eö Nghoknak, mint legitimus successoroknak azon praetendált jókat nem assignálta: item

[1]) Magyarország családai. 10. k. 534. l.

[2]) Hajnik Imre. Akademiai értesitő 1864. 4. k. 1. fuzet 154 l.

[3]) Századok 1871. 211. l.

[4]) Gróf Csáky László — Illyésházy Katának, Széchy Éva leányának és e szerint a nádorné unokahugának — volt férje. Hajnik Imre. Akademiai értesitő 1864. 4. k. 1. füzet 154 l.

azon is, hogy inventalny, és consignálny az eö Ngha pöcsétével nem engedte az N. Tanács. Azon is, hogy azon jokbol semmi ne abalienáltassék. Egyébbiránt ez iránt ha mi kár foghja eö Nghokat követny, az Nemes Tanácson foghja keresny.

Die 31. Mensis July. In aedibus Egrii Dei Stephani Benök Judicis est. Item. Az minemü háromszáz hatvan kilencz forintot hozot néhai Palatinusné asszonyom eö Ngha Pál nevü szolgája az nemes kamara commissioja melett, az Sz. Mártony Harminczadostul, determináltatott, arrul is, hogy sequesterbe vétessék.

Palatinusné asszonyom eö Ngha Jovai Iventitiojába exmittáltak Biró Ur Simonyi János, Erdős János és Nagy István uraimék.

1679. augusztus 4-én. Kollonits Lipót Béesből Széchy Gáspár kérelmére megengedte: Széchy Mária (mint éltében kivánta) Fölső Lendván a családi sirboltba temetessék el, csak azon esetben azonban ha hiteles élő tanuk is bizonyitanák: hogy ezen kivánságát a nádornénak élő szájából halották. Egyébbiránt meghagyja hogy a nádornénak vagyona további intézkedésig zár alá vétessék, s róla a leltár nékie átküldessék.[1])

Anno 1679. die 7ma mensis Septembris. In aedibus Dei Judius etc. Simon János Ur eö kglme referálta, hogy Méltóságos Gróf Leopold Kolonics Camerae Praeses Urnál eö Nghánál lévén Ujhelyben, olly instructiot adot légyen eö Ngha eö kglmének, hogy Nemes város requirállya Széchy Gáspár uramat eö Nghát, Palatinusné aszszonyom eö Ngha temetése felül: holott pedigh az Ur a temetést recusálná: temetesse el az N. város, absque omni pompa: az mi hol való jovait illetti pedigh, azok quo meliosi praetio eladatván, consignáltassanak, és ad ulteriorem dispositionem conserváltassanak, az Familia pedig exolváltatván, elbocsátassék. Az várbeli bor, korcsma pénz, és Csáky László Uramnak adatott pénz is, cum protestatione repetáltassék. Mellyrül Széchy Gáspár uramat eö Nghát informálny kivántatik.

---

[1]) Kollonits levele a városi tevéltárban. E szerint az özvegy nádorné Felső-Lendván kivánta eltemetését, minek ellent mond töredékben fent maradt végrendelete, melyben temetkezése helyéül határozottan Kőszeget tüzte ki. (Végrendeletét közölte Zsilinszky Mihály „Magyarhölgyek“ munkájában 93—94. lap.)

Anno 1679. die 15. mensis Septembris. In Curia Senatoria etc. Olvastatott Méltósághos Gróff Kolonits Leopold Uram eö Ngha levele néhai Gróf Palatinusné aszszonyom eő Ngha temetése végett. Mellyben az Nemes Kamara. és Gubernium nevével parancsollya. hogy azon test továbh való halladék nélkül az Pater Jesuiták Templomában eltemettessék. és Lölkiért eötven Misét mondasson az Nemes Város, eötven pénzért egyikét: az temetés végett conveniállyon értéke szerint. a bizonyos adosságokat pedigh consignályván. továbbra halaszsza. Holmi ingó jovait pedigh mentül jobb áron eladgya. holmi ruházattyát (mivel nem derekasak) az cselédre föloszsza. Az orvos könyveket. és receptákat Kéryné aszszonyomnak adgya. az orvosághokat pedigh (mivel nem sokat érnek) Simonyi János uramnak adgya. és ezen dolgot véghben vővén. mindenekrül levél által informállya.

Anno 1679. die 19. mensis Septembris. In Curia Senatoria etc. Item determináltatott. hogy Palatinusné aszszonyom eö Ngha holnap eltemettessék. Méltósághos Gróff Kolonits Leopold Uram eö Ngha Parancsolattya szerint.

A közlött adatok kétségen kivül helyezik, hogy Széchy Maria az 1676-ik évi oktober 14-én bécsi fogságából Kőszegre érkezett. s azon nap éjjelét a vendégfogadóban töltötte. aztán pedig egy ideig Somodgyi (Somogyi András) vendége volt. s végleges letelepedése. három évi tartózkodása után Kőszegen. 1679-ik julius hó elején vagy közepén elhalálozván. hullája majdnem két hóig temetetlenül őriztetett. mignem azon évi sept. hó 20-án gr. Kollonics Leopold kamarai elnök rendeletére a városi hatóság által eltakaritatott.

Temetkezése helyéről teljes bizonyosságot szerzendő azon alkalommal midőn 1873-ban az egykori jezsuiták. most benczések, szent Jakab egyházában létező Jurisich család sirboltját fölnyittattam. különös figyelmet forditottam az özvegy nádorné végnyughelyének felfödözésére is. Miután a Jurisich-féle sirboltot. ugy az egyház középhajója és főoltára alatt elterjedő nagy sirboltot átvizsgaltam. egy harmadik sirboltot fedő kőlapot szinte kiemeltettem. Ezen a főoltártól nyugotra. az imapadok

két sora között mintegy közepén fekvő sirboltot, nagyságra, épitészeti alakzatra, a Jurisichok sirboltjához hasonlónak találtam.[1]) E sirbolt éjszak-keleti szögletében egy széttöredezett emberi koponya, néhány csont darab, két alacsony mintegy hat hüvelknyi magas vasálvány (vasmacska) volt szemlélhető, melyen csak egyetlen koporsó nyugodhatott, mely azonban egykori tartalmával az emlitett hulla maradványokon kivül annyira szétmállott, hogy egykori létezésének jelei: csupán egyes porhalmokban valának felismerhetők. Ámbár az idő emésztő hatalma minden tájékozási nyomot, mely e sirbolt halottjának biztos megállapitására vezethetne megsemmisitett, minthogy azonban a birtokunkban lévő hiteles adatok Széchy Máriának Kőszegen történt eltemetése mellett szóllanak: azt kell hinnünk, hogy ezen elkülönzött magányos koporsót rejtő sirbolt lehet azon helyiség, hol a sokat hányatott özvegy nádorné szétporlott földi maradványai nyugosznak.

Széchy Máriának Kőszegen történt letelepedésére, s itteni utolsó életviszonyaira vonatkozólag megjegyezzük: hogy férje összeesküvésének fölfedezése után, midőn a főbb részesek elfogattak, az özvegy nádorné szinte 1671 január 23-án Rottal János kir. biztos által a Pozsonyba ülésező „judicium delegatum“ elébe idéztetett a végett: hogy magát a korona ügyész vádjai ellen védelmezhesse. A nádorné azonnal egy emlékirat kiséretében Lipót királyhoz folyamodott kegyelemért, minek folytán ügyének tárgyalása márczius 11-ére tüzetett ki. Ezután Lipót király parancsára Bécsbe rendeltetett, hol megérkezése után azonnal őrizet alá vették, s egy vendéglőben egy ideig fogva tartották, mignem deczember 1-én 1671-ben a szigoru őrizet alul felmentették, s a szabadkijárást neki megengedték. Széchy Maria többször folyamodott a királyhoz az iránt: hogy jószágaira térhessen, hol özvegysége napjait visszavonultan ájtatosságok között tölthesse. De kérelme sikerre nem vezetett, lakhelyül továbbá is Bécs jelöltetett ki, elkobzott javainak jövedelmeiből azonban évenkinti szükségleteire 1500 rajnai forint fizettetett ki. Mintán Lessenyei Nagy Ferenczczel

[1]) Ennek leirását fönnebb közöltem.

való közlekedése, ugy ennek 1673-ben tett vallomásai ujabb gyanut támasztottak ellene, Lipót király azon évi april 15-én elrendelte, hogy a nádorné Steierhon valamelyik várába helyeztessék őrizet alá. A király azonban e rendeletét a nádorné beható kérelmére megváltoztatta ugyan, de Magyarországba való visszatérését megtagadta. Végre a nádorné közel rokonainak, Csáky Lászlónak és nejének Illésházy Katalinnak közbenjárulására Lipót király 1676 october 9-ről kelt rendeletével a nádorné, ugy a Csákyak részéről kiadandó biztositó levelek mellett megengedte, hogy az özvegy végső napjait rokonainál tölthesse. Az engedély megadása után kevés napok mulva, mint a Kőszeg városi jegyzőkönyv fölebb idézett tartalmából meggyőződtünk, Széchy Mária csakugyan october 14-én Kőszegre érkezett, hol a 80 éves betegeskedő nádornét rokonai, különösen öcsese Széchy Péter kőszegvárnak ura, előzékeny fogadtatásban, sok oldalu szivességben részesitették, s rideg életét lehetőleg kellemessé tenni törekedtek. Főképpen emlitett öcsese Péter oly ragaszkodással és bizalommal viseltetett iránta, hogy még zsenge leányainak felügyeletét és neveltetését is gondjaira bizta: azonkivül irásilag lekötelezte magát, hogy szeretett nénjét élte fogytáig minden igényeiben támogatni s anyagilag pártfogolni el nem mulasztja. Kőszegen tartózkodása alatt többször folyamodott a királyhoz lefoglalt javainak visszaadása érdemében: a többek között 1678-ik év végén Szelepcsényi érsek befolyását is felhasználta, a nélkül azonban, hogy czélt érhetett volna.[1]

Kőszegi magányában az özvegy nádorné életerejében megfogyva, a sors csapásai által megtörve, Széchy Péter leányainak neveltetésében, embertársainak gyógyitásában keresvén szórakozást és vigasztalást, három évi tartózkodás után egykor fényes, de sokszor elborult viszontagságos pályáját, az 1679-ik évi julius havában — mint már emlitettük — Kőszegen bevégezte.

Alig hogy Széchy Mária porhüvelyét a sirbolt elzárta, rövid napok mulva a szent Ferencz szerzetbeliek az iránt folyamodtak, hogy a boldogult nádorné

[1] Hajnik Imre: Akademiai értesitő 4. k. 1. füzet 1864 154. l. Pauler Gyula, Veselényi és társai összeesküvése II. k. 406. l.

hátrahagyott ingó javaiból számukra valamely alamizsna kiszolgáltassék, minek folytán 1679-ik november 13-án a cs. kamara Kőszeg városnak meghagyta, miszerint tegyen jelentést, hogy e czélra mit és mennyit lehetne a hagyatéki ingóságokból a folyamodó szerzet részére utalványozni.[1]) Jelen kamarai rendelet az utolsó okmány, mely Széchy Máriáról emlékszik, ezentul semminemü adattal sem találkozunk, mely a hirneves nádornéra vonatkoznék.

1661. A pozsonyi káptalan előtt gróf Széchy Péter egyrészről, Majláth Miklós kir. ügyész a kamara nevében másrészről, valamint Somogyi András és Simon János mint Kőszeg város meghatalmazottjai a következő egyességre léptek:

1-ször. Gróf Széchy Péter lemond mindazon jogokról, melyeket adományozás folytán igénybe vett, ugymint bányajog, tized és vámszedés, szt. György napi bértizetés, ugy fáizásról, két kert használatáról, az olcsóbbároni husméretési jogról, birtokába bocsátja a városnak azon 113 hold földet Csó felül, melyet a várostól 1648-ban végrehajtás utján elfoglalt, a vár azonban megmarad a gróf birtokában, a Szőlős vagy Lugoskert nevü kerttel, ugy az ó halastó nevü rét is. 2-szor. A királyi ügyész elengedi minden gróf Széchy György és Péter testvérek irányában támasztott jogait és igényeit, miután ennek jószága elsőben Széchenyi György érseknek, utóbb gróf Draskovits Miklósnak zálogba adatott, azon jószágot a zálog összegben gróf Széchy Péter visszaválthatja. 3-szor. Sz. k. Kőszeg város a nevezett grófnak 13.600 frtot a hátralékban maradt tized fejében, ugyan azon fölül még 6000 frtot a jelen egyezkedés folytán, szinte gróf Széchy Péternek lefizetni tartozik.

A felek között ily értelemben létre jött egyeséget Lipót király ugyan azon évben megerősitette,[2]) a reá következő 1682. september 2-án pedig Kőszeg város a csói határ melletti 113 hold szántóföld birtokába Bátsmegyei Ferencz de Paris királyi ember által be is iktatatott.[3])

---

[1]) Városi levéltár levélgyüjteménye.

[2]) Városi t. levéltár 7. cs. 117. sz.

[3]) Vasvári káptalannak jelentése Lipót királyhoz. Városi titkos levéltárban 7. cs. 120. sz.

Tökölyi Imre felkelése alatt 1681—1685.

A szentgotthárdi ütközet után létre jött vasvári béke — mely a magyar rendek hozzájárulása nélkül lőn megkötve — terhes következményeknek, nehezen kiegyenlitő viszályoknak csiráját szórta el. Az elkeseredés sötét hangulata, mely a káros béke folytán a kedélyeket eltölté, az 1669-ik összeesküvésben nyilatkozott. Mihelyt Veselényi nádor halálával a bécsi kormány okmányi bizonyitványokat szerzett a tervezett felkelés czélzatairól, azonnal Lipót király kényuralmának egész sulyát a beavatottak megboszulására, a polgári és vallás szabadság lenyügözésére forditotta. Elmellőzve a hittel pecsételt alkotmányt, katonai parancsnokok által igazgatta az országot, hadi törvényszékeket, rendkivüli bizottmányokat állitott fel, és egyesek vétke miatt az egész nemzetet büntette. Mert nem csupán a vétkes vagy gyanus börtönöztetett be, s itéltetett fej és jószágvesztésre, hanem egész osztályok, ugy községek bünhődtek azért: mert egyes bélyegzettek vagy gyanusitottak — kiket a kényuralom áldozatul szemelt ki magának — tagjai közé tartoztak. Különösen — mint Kőszegnek föllebb vázolt eseményeiből is meggyőződtünk — a protestans hitfelekezetüek ellen irányult mindenekelőtt a leplezetlen önkény szigora. Ámbár a közingerültség hangosabb kifakadásait a német kormány rémeszközeivel hosszabb időre elnémitotta — de a kedélyek epés forrongását, az alkotmányos szabadság lángját a tompa megadásba sülyesztett nemzetben el nem fojthatta: sőt ellenkezőleg törvénytelen intézkedései mindegyre alaposb okot, mindegyre bővebb anyagot szolgáltattak az osztrák ház iránt erjedő gyülölet növelésére, a lázadás tüzének gerjesztésére, melyet az országban lappangó üldözöttek izgatásai, ugy az Erdélybe menekült bujdosók becsapásai éveken át szitottak. Hasztalan fokozta a kényuralom szigorát, a lázadás tüze nem enyhült, mignem végre eleven lángokba csapott föl az önkény által elnyomott hazában. A közelkeseredés ezen forrongó állapotában Tökölyi Imre elérkezettnek látta az időt az ország alkotmányos vágyainak, a vallás szabadság követelményeinek valósitására. Mihelyt a porta hadi segélyezéséről biztositást nyert, azonnal az ország felső részeiben a fekelés lobogóját kibontván, a hadviseléshez nagyobb erélylyel fogott, s rövid idő mulva fölszaporodott hadaival Késmárkot, Lőcsét fegyvereinek megszerezte. A mint győzelmeinek hire a dunántuli részekbe elhatott, a mozgalom áramlata Vasmegyét is rögtön magával sodorta. Különösen Kemenesalja vidékének legnagyobb részben protestans nemességét a felkelés diadalának biztató reménye merészebb nyilatkozványokra

ragadta. Ugyanis vallás szabadsági hevétől sarkalva, minden késedelem nélkül Fekete István evang. püspököt s volt kőszegi lelkészt Szászországból — hová még 1673-ban a pozsonyi törvényszék elől menekült, s ott Szász Zeitz Móricz herczegtől, ugy a naumburgi polgároktól gyámolittatott — visszahivta.

Fekete püspök 1679-ik november havában Magyarországba visszatérvén, négy hétig Kőszegen nejénél rejtőzött, honnét ennek halála után a kemenesaljiak ismételt sürgetésére Ostfi-Asszonyfára indult, hol Ostfy Miklós várkastélyában előzékeny fogadtatásra talált. Megérkezésének hirére az egész vidék tömegesen üdvözlésére sietett, s a protestans urak különféle kitüntetésekben részesiték, s egyszersmind személyes biztonsága tekintetéből mintegy 300 fegyveres önkénytes vállalkozott védelmére. A püspök haladék nélkül egyházi feladatához fogván, hitfelekezete számára lelkészeket, tanitókat alkalmazott, tanodákat rendezett, s általában püspöki hivatását korlátlanul gyakorolta, söt Kőszegre is lelkészeket nevezett ki, több más egyént pedig megbizott, hogy a városi lakosságot izgassák s Tökölyi ügyének nyerjék meg. Ámbár amazok a jezsuiták éber őrködése, de különösen a katholika hitre áttért Ujváry András városbiró óvatos intézkedései miatt állomásaikat el nem foglalhatták, ezek pedig megbizatásukat nem érvényesithették, de a helybeli protestansok mindazonáltal titokban a vidéki háborgókkal folytonos összeköttetésben állottak, s a mozgalom ügyét előmozditani törekedtek.

A viszonyok ezen állásáról Lipót király értesülvén, hogy a mozgalom nagyobb teerjedését megakadályozza, s a fenyegető veszélyt a dunántuli részekben még csirájában elfojthassa, azonnal és több izben szigoru parancsot küldött Ostfy Miklóshoz, sulyos büntetés terhe alatt meghagyván neki, hogy megbélyegzett vendégét továbbra pártfogolni ne merészelje, s házából tüstént utasitsa ki, ugyszinte a püspök őrizetére odagyült fegyveres őrséget hazamenetelre kényszeritse. Hasonértelmü parancsokat intéztek a zavargókhoz Batthyányi tábornok és Draskovits Miklós gróf, komolyan fenyegetve őket: hogy a fegyvert letevén, békesen házi tüzhelyeikhez térjenek, s a már egyszer számüzött pártütő püspököt semmi szin alatt és semminemü segélylyel se támogassák. De ezen intések daczára Ostfy és hivei együttesen kinyilatkoztatták: hogy a vett parancsok előtt meghajolni nem fognak, s a vendégül befogadott püspököt „utolsó csepp vérig“ védelmezni elvannak határozva.

Ezen makacs ellenszegülés folytán a bécsi kormány Győrből a német őrséget sugár ágyukkal fölszerelve az engedetlenek megzabolására Ostfi-Asszonyfára rendelte. A mint a német katonaság

közeledtének híre elterjedt, s a várkastély örsége a tulnyomó erővel megmérkőzni képtelennek látta magát, azonnal szétoszlott, a császári had pedig Ostfy Miklósnak védtelenül hagyott várkastélyát földig lerombolta.

Fekete István ezalatt Sáárvári János iskolamesterrel szökésben keresett menekülést és a Rábán át szerencsésen Csallóközbe jutott, honnét Pozsony felé előbbi menhelyére Szászországba igyekezett. Menekülése közben azonban Morvaország határán Feldsperg városban, midőn további utazása végett fuvart fogadna, s magyar öltözetben levő szökevény társához latin szavakat intézne, a fuvaros őket gonosztevőknek tartván, mint veszedelmes egyéniségeket a község elöljáróságának följelentettte. Az elöljáróság az utasokot a városból akadály nélkül kibocsátotta ugyan, de alig haladhattak csekély távolra, előreküldött poroszlói által letartóztatta. Származásuk és utazásuk czélja iránt kihallgattatván, hosszabb fenyegetések és zaklatások után bevallották, hogy magyarországi evangelikus számüzöttek és Szászországba kivánnak menekülni.

A letartóztatott foglyokról Lichtenstein herczeg, a város ura, Lipót királyt értesitvén, ennek rendeletére fegyveres őrizet mellett Béesbe kisértették, hol egymástól elkülönitve erős fogságra vettették. Innét félév mulva Pozsonyba hurczoltattak, hol rémülettel esett tudomásokra, hogy ide szállitásuk Kollonits Lipót kivánságára történt. Kétségbeesett helyzetükben a foglyokat Kollonits Lipót több alkalommal a börtönben fölkereste, azon czélból: hogy majd kecsegtető igéretek, majd aggasztó fenyegetések által őket a kath. vallásnak megnyerhesse; ezenkivül gyakrabban egy jezsuitát küldött hozzájuk, ki végre hosszasb kisérletek után Fekete Istvánt az evang. vallás elhagyására hajlandóvá tette. A mint a püspök áttérési szándékát kijelentette, azonnal békóiból föloldoztatván, szabadlábra helyeztetett s a pozsonyi jezsuiták székházában kellő kényelemmel elszállásoltatott, s ezen kivül Kollonits őt polgári öltözékkel és 100 tallérral ajándékozta meg.

Miután a püspök a katholikus vallás ágazataiba elegendőképen be lőn avatva, 1681. év fekete vasárnapján a szt. Márton védelme alatt álló pozsonyi egyházban ünnepélyes szertartások mellett számos nép jelenlétében, áttérésének okát s határozatát latin, magyar és német nyelven kinyilatkoztatván, a katholikus egyház kebelébe magát fölvétette.

Ezen szertartáshoz a még mindegyre vallásához hiven ragaszkodó Sáárvári János iskolamestert is elvezették, s pedig azon sikerrel: hogy meghatva társa példájától ugy az ünnepély benyomásától

szinte megtagadván előbbi hitvallását, katholikussá lenni magát eltökélte, s ennek folytán a következő urnapján hitváltoztatását ünnepélyes szertartások kiséretében a fent emlitett egyházban kijelentette. Az ujoncz hivek lakhelyéül Kollonits Kőszeget jelölte ki, hol Fekete a jezsuiták székházában lőn elszállásolva, s itt mindaddig szivesen látott vendégként tartatott, mig összes javait — melyek számüzetésekor elkoboztattak — a kir. ügyésztől visszanyerte.

A Tökölyi-féle mozgalom lezajlása után, midőn 1683 végén Mednyánszky Pál kamarai titoknok, mint a városi tisztviselőség szervezésére kiküldött kir. biztos, az összes evang. hivatalnokokat állomásaikból elmozditotta, s az egész belső és külső tanácsot kath. egyénekből szervezte, Fekete Istvánt városbirónak tette meg, ki ezentul hivatalában, ugy magán életében egész 1692-ben bekövetkezett haláláig a német kormányt, nemkülönben uj hitét ép oly buzgalommal szolgálta, mint azelőtt az alkotmányos szabadság és régi vallásának érdekeit.[1])

Ezen mellék esemény közlése után, mely a XVII. század vallási buzgalmának ismertetésére némi világot szolgáltat, térjünk vissza a város történetének rendes sorozatához. Rövid időre, hogy Tökölyi Kassát, Füleket hatalmába keritette s táborával Zólyom alá szállott, Dráskovich Miklós 1682-ik october 7-én értesitette a várost, miszerint a király parancsolatjából Zichy István, Erdődy Kristóf grófok, Szente Bálint alnádor, Szapáry Péter alországbiróval Kőszegre fognak érkezni a czélból, hogy a vallás ügyében 1681-iki sopronyi országgyülésen hozott törvényczikkelyeket foganatositásba vegyék.[2]) Gróf Dráskovich Miklós a királyi bizottság nevezett tagjaival másnap oct. 8-án csakugyan a városba megérkezett, és azonnal Filtert, Lipót király két rendbeli parancsával a városbiróhoz küldötte oly megkereséssel, hogy ez néhány katholikus tanácsbeli társával a kir. bizottság előtt haladéktalanul megjelenjen. A városbiró megjelenésekor Dráskovich azon kérdést intézte hozzá, „ha nincsen e a katholikusoknak valamely panasza az evangelikusok ellen? ha van e tudomása arról, miszerint ezek lelkészt szándékoznak a városba behozni?“ Mire a biró azt válaszolta: „hogy ő mindezekről tudomással nem bir.“ Szapáry alországbiró erre megparancsolta a birónak, hogy az evangelikusok közül is néhányat maga mellé vegyen s velük együtt tüstént térjen vissza. Elbocsátatásakor az országbiró igy nyilatkozott: „nem kétlem,

[1]) Kőszegi jezsuiták évkönyve. Városi levéltár.
[2]) Városi jegyzőkönyv.

hogy illendő alázatossággal vette a Nemes Tanáts eö Fölséghe két rendbeli patens parancsolatit, melyekben eö Fölséghe meghagyja, hogy Commissáriusoknak agnoscállyák eö Nghokat, melyre nézve ő mint Commissárius igy intimállya az eö Fölsége intentióját: Jóllehet eö Fölséghe articulo 25. az Religionak exercitiumját universaliter meghengedte az Országhnak, de Articulo 26. ezen universalitást restringálván, bizonyos helyeket rendelt pro exercendo exercitioni religionis, és minthogy Kőszeghnek specifice azon Artikulusban semmi mentiója nincsene azért eö Fölséghe nevével sub gravi indignatione Sua. Mtis inhinealte eö Kgyelmeket és eö Kgyelmek által az N. községet Predikatort semmi uttal magoknak hozni ne merészöllyenek, és se a katholikusok az evangelikusokat se az evangelikusok az katholikusokat sub eadem indignatione vexálny merészöllyék. Ha mi Ptensioja lészen, pedigh a Status evangelikusoknak azt promoveálhatya jövendő Országh Giulesse (igy) alkalmatosságával!"

Mintán a városbiró a vele lévő katholikus és evangelikusokkal a tanácsházhoz visszatért, s a királyi küldöttség nyilatkozatát a községgel közölte, az evangelikus hitfelekezetüek értekezletet tartottak, hol azon határozatban állapodtak meg: miszerint küldöttség által gróf Dráskovich országbirót megkérjék az iránt, hogy azon esetben ha hatalmában állana, engedje meg az evangelikus lelkészeknek a város kebelében leendő letelepedését. Erre az országbiró azt válaszolta: hogy miután e kérelem engedélyezése a kir. bizottság hatáskörén tulterjedne, egyáltalában annak helyt nem adhat, azt azonban nem ellenzi, hogy oly esetben, ha valamely terhes beteg lelki vigasztalására lelkészt óhajtana, ez egy-két órára bejöhessen, de semmi szin alatt sem engedheti meg éjjen át ennek a városban való tartózkodását.[1])

A vasvári békekötés által megállapitott husz évi fegyverszünet még nem járt le, midőn IV. Mohamed Tökölyit segélyezendő 1683 tavaszán Mustapha fővezér parancsnoksága alatt roppant hadsereget inditott az osztrák birodalom meghóditására. A fővezér Eszéken át Somogy- és Zalamegyének vezetvén seregeit, miután az utjában eső vidéket, Veszprémet, Pápát több más várakkal könnyü módon meghóditotta, derékhadával Győr alá szállott, honnét a tatárok pusztitva, öldökölve Mosony- és Sopronmegyébe betörtek.

[1]) Városi jegyzőkönyv.

s Rábaközben 42 falvat elhamvasztottak. Ezalatt Tökölyi biztosai Barkóczy Ferencz, Szepesy Pál és Szalay Pál, Sárvár urát Draskovich Miklóst, Káldy Péter, Bezerédy István, Dömölk András pedig Batthyányi Kristóf tábornokot a fejedelem pártjára hajlitották. Minek folytán Batthyányi tábornok a körmendi hidnál őrködő Ádám fiát csapataival tüstént Németujvárra rendelte, miáltal itt, ugy Draskovichnak meghódolása folytán a Rába vonala védelem nélkül hagyatván, a török hadak akadály nélkül nyomultak előre. A ragadozó hadak közeledtének hirére a nagyobb részben császári párton álló s megrémült kőszegi katholikusok közül számosan Fekete István egykori evang. püspök vezetése mellett steierországi Mária-Czellbe menekültek, a helybeli jezsuiták pedig a fenyegető veszélyre és Batthyányi Kristóf azon rendeletére: miszerint a kőszegiek 500 kiváltott török fogoly számára szállásról és szekerekről gondoskodjanak, a tanitást azonnal felfüggesztették, becsesebb ingóságaikat, könyvtárukat, egyházi ékszereiket öt szekéren Steierhon Thalberg városába szándékozták szállitani, hová a körülmények szerint, saját biztonságuk tekintetéből magok is menekülendők valának. Szekereiket azonban Rohonczon Batthyányinak Augustinus nevü tisztartója, urának parancsára megtámadta és négy szekéren levő boraikat erőszakkal elvette. Az ötödik szekéren található tárgyak tova szállitását ugyan ezuttal nem akadályozta, de a reá következő éjjel Batthyányitól vett ujabb parancs következtében az elvonult szekér után nyolcz lovast inditott, kik által Pinkafőn a különféle tárgyakat és száz forintot rejtő ötödik szekeret a már előtte való nap kizsákmányolt többivel együtt lefoglaltatta és Német-Ujvárra szállittatta. Miről értesülvén a jezsuiták, azonnal egy városi tanácsost küldöttek Batthyányihoz, hogy a lefoglalt tárgyak kiszolgáltatása iránt, melyek között állitólag a kiküldött tanácsos száz forintja is zsákmányul esett, folyamodjék. Batthyányi azonban a szolgálatkész tanácsost azon okból, mert a jezsuiták érdekében közbenjárulni merészlett, börtönbe záratta, honnét ez azonban rövid idő alatt az őrök vigyázatlansága miatt ugyan kiszabadult, de sem ő a pénzt, sem a jezsuiták elkobzott ingóságaikat vissza többé nem nyerték.[1])

E közben, a mint a kőszegiek a felkelés ügyének kedvező haladásáról meggyőződtek, azonnal a városi tanács egy szivvel és lélekkel Tökölyinek meghódolt, s hogy tőle védlevelet eszközölhessen ki, Simonyi Jánost, Somogyi Andrást, Erdős Jánost és öreg.

[1]) Kőszegi jezsuiták évkönyve.

Tullmann Jánost a fejedelem biztosaihoz Sárvárra menesztette, másrészről pedig Batthyányit fölkérte, hogy a város hodolatáról a portát ugy Tökölyit tudósitsa.[1]) Batthyányi julius 13-án már a meghódolt várost megkereste a végett: hogy miután ő az élelem felügyeletére hamarjában alkalmas embert nem talál, tehát egy ilyenről a város gondoskodjék, egyébiránt a kiszolgáltatandó gabona mennyiségéről szólló kimutatást a várostól elvárja.[2])

A városi küldöttek julius 14-én Sárvárról egy török és egy Csömötéből származott felkelő kiséretében a magyar és török menevéd leveleket meghozták, s egyszersmind közölték: hogy a fejedelem iránti hüség bizonyitványául a város Barkóczynak egy hadi élelemmel telt társzekeret négy ökörrel, a fehérvári Bégnek pedig 120 tallér tiszteletdijjat köteles Sopronba küldeni, s hogy ez utóbbinak tiszteletdijja eredetileg 400 tallérban volt ugyan megállapitva, de ezt a kisebb összegre mégis hosszabb könyörgés után lealkudták.

Mig a városi küldöttség kitüzött feladatában Sárváron időzött, azalatt ifjabb Tullmann János és Benők János, kik mint a városi tanács megbizottjai már jóval előbb egy emlékirat följerjesztése végett Bécsbe menesztettek, innét visszaérkeztek és jelentették: hogy ámbár az emlékiratot a kanczellárnak átnyujtották, de miután ott létük alatt a török hadsereg közeledtének hirére a városban nagy rémület támadott, s maga a király is Bécsből eltávozott, az általános zavar közepette mit sem végezhetvén, kénytelenek valának rettegés és félelemtől üzetve hazatérni.

Ezalatt Simonyi János, Erdős János és Hericz Tamás julius 16-án a városra kivetett ajándékot, ugymint a társzekeret Barkóczynak, 120 tallért a fehérvári bégnek, azonkivül 50 frtot Szepesynek, 50 frtot pedig Szalaynak Sopronban kézbesitették. A török bég, ugy a fejedelem nevezett két biztosa a küldeményt megköszönték, s szolgálatjukat jövőre is fölajánlották. Barkóczy mindazonáltal ugy nyilatkozott, hogy a társzekeret nem utasitja ugyan vissza, hanem hozzá négy lovat is kiván. Minek folytán e kivánalmának eleget teendők a városi küldöttek négy lovat állitottak elö, de ezeket sem fogadta el hanem jobbakat kivánt, vagy ezeknek megfelelö pénzbeli tiszteletdijjat.

Julius 17-én délután négy óra tájban Nagy Mihályi Ferencz, Tökölyi biztosa, 20 lovas kiséretében a városba érkezett, s a helybeli protestansoktól buzditva még azon napon első müködését a

[1]) Batthyányi válasza Városi levéltar levelgyüjteményében.

[2]) Batthyanyi levele. Városi levéltar levelgyüjteményében.

jezsuiták ellen irányozta. A biztos hetedfél órakor egy emberét küldötte a jezsuitákhoz. ki által a házfőnököt két rendtársával szállására — mely Ámbrosy házában volt — magához rendelte. A jezsuiták házfőnöke. a vendégképpen ekkor nála lévő Liptay pályi és Simonides büki plébános, és még két benediktinus által fölbátoritva. Kun rendtársát maga mellé vévén. a biztos szállására sietett. Miután a biztost üdvözölte ennek utasitásait kérte ki. A biztos köszönetét fejezvén ki a házfőnök tiszteletteljes üdvözletéért. kezdetben mentegetődzött, hogy akarata ellenére a jezsuiták irányában szigorubban kénytelen eljárni mint a hogy érdemlik, ugy kivánja magát tekintetni, mint szolga. ki nem saját kénye. hanem mások parancsa szerint cselekszik. Ezen bevezetés után azonnal a jezsuiták vétkeit sorolta föl, a többek között. hogy ezek főokai tizenhárom év óta annyi ártatlanul kiontott keresztény vérnek. s hogy a helyett. hogy fejedelmeket és országnagyokat megkérlelték, kiengesztelték volna, inkább buzditották a lutheranusok és calvinisták üldözésére: ezen okoknál fogva tehát el van határozva. amint másutt is történt e szerzet tagjaival. ugy szinte itt is ellenök hason rendszabályokat alkalmazni. Ennélfogva tehát. miután holnap reggel némely dolgokról őket ki fogja hallgatni. kötelességé teszi nekik: hogy a városból eltávozzanak és Magyarországot véglegesen elhagyják. A biztos ezen határozatára a jezsuita atyák mindazt, mi védelmükre szolgálhatott röviden előadták. s az elköltözködésre késznek nyilatkoztak. Noha Nagy Mihályi biztos kérelmükre beleegyezett: hogy másnap délig az egyház birtokába maradhassanak és három oltárnál az isteni szolgálatot elvégezhessék. mégis alig távoztak el a biztostól. már is a körüle levő protestansok ösztönzésére, két megbizottat a jezsuiták székházába inditott oly meghagyással: hogy a jezsuitáktól az egyház kulcsait haladék nélkül átvegyék. A jezsuiták azonban a megbizottaknak hitelt nem adván. a kulcsokat nem kézbesitették. hanem e helyett Nagy Mihályi biztost adott igéretére emlékeztették. De minthogy a biztos szándékától nem állott el, küldöttjeinek Csirip Andrásnak e megrögzött nyakas lutheranusnak és Sveties Jánosnok e neveletlen. de magát mindenkinél miveltebbnek tartó csacska fecsegőnek. mint mondja kutforrásunk. az egyház kulcsait kiszolgáltatták.

Másnap julius 19-én reggeli hét óra előtt Nagy Mihályi biztos számos protestansok kiséretében a jezsuiták székházában megjelent, s az eleibe siető házfőnöket mindjárt kihallgatta az iránt: hogy a templomnak ékszerei hol vannak elrejtve? itt vagy máshol vannak-e

kincseik elhelyezve? melyek vannak elszállitva? mennyi és minő alapitványokkal birnak? kik adósaik? Mely kérdésekre a házfőnök azt válaszolta: hogy a kőszegi templom némely kelyheken és szentségtartón kivül, melyeket azonban a városnak, mint tulajdonosnak, már nyolcz nap előtt visszaadtak, semminemü ékszerekkel sem bir, a jezsuiták kincse pedig a székház uj épületében vagyon befalazva, az az ennek felépitésére fordittatott. Az alapitványt a kalocsai érsek tette, s az ellenség által elpusztitott öt faluból áll. Adósaik nincsenek, csupán a város van még 50 frt. tartozási hátralékban, Csirip Andrásnál pedig 9 frt. követelésük, mely 59 frtot eltávozásuk alkalmára utiköltségül tartották föl. Ezen felszámlált összegből Nagy Mihályi 25 frtot a jezsuitáknak rendelkezésére bocsátott, a többi 34 frtot Tökölyi számára visszatartotta, esküvel erősitvén, hogy ebből maga részére egy fillért sem használ fel, söt a jezsuitáknak négy szemközt kinyilatkoztatta, hogy az egész összeget rendelkezésükre bocsátaná, ha attól nem tartana, hogy a jelenlevők őt a fejedelemnél bevádolják és ez által pártfeleinél hitét vesztendi. A vallatás befejezése után Nagy Mihályi biztos igy nyilatkozott: „A mint tapasztalom csekély gazdagságot hagytok hátra Tökölyi fejedelemnek.“ Ekkor a biztos környezetében álló buzgóbb lutheranusok egyike azt állitotta, hogy a jezsuiták adósaikra vonatkozólag hamis választ adtak, miután azon 300 frt. tőkét, mely Somogyi Andrásnál vagyon kamatozásra elhelyezve, eltagadták. Ezen vádra azonban a jezsuiták megjegyezték hogy azon összeg, mely egykor Somogyinál volt nem a kőszegi, hanem a soproni ház tulajdonához tartozott.

Ezen feleselések folyamában az összegyült tömegen keresztül a városbiró Kőszegi Mihálylyal utat törvén a biztoshoz igy szóllott: „Rosz hirek vannak biztos Uram, mellyeket a kebel megérteni irtózik, ezen szemtanu Kőszegi uram, ki hitvesemmel ezen fertály órában jött vissza Stejerországból, utjában számos portyázókkal találkozott, kik több zászlók alatt Stejerország azon vidékén, hová a szent atyák elköltözködni akarnak, zsákmány után kóborolnak. Nehogy tehát ezzel a jezsuita atyákat mészárszékre vezessük, és ellenük mintegy kiirthatlan gyülölséggel látszassunk viseltetni, és őket az oroszlány körmeinek szétszaggatásul oda vessük, az eltávolitás halasztásáért esedezem.“ A birónak ezen előadására a biztos megindulással azt válaszolta: „nem vagyok én pogány, de annál kevesbé vad állat, ki embertársainak vérét szomjuzza, azért nem ellenkezem abban:

hogy az atyák elutazásokat holnapig felfüggeszthessék." Erre az egyik jezsuita a szónokló városbirónak és a biztosnak köszönetét fejezte ki.[1])

Ezek bevégezte után a biztos párthivei kiséretében a tanácsházba ment, s megbizó levelének előmutatása mellett a községet üdvözölvén, megbizatásának czélját hosszu beszédben közölte, s Kőszeg várost Tökölyi fejedelem részére meghódoltnak, a katholikusok egyházait, s mindazt mit ezek évek előtt a lutheranusoktól elfoglaltak, tulajdoni joggal ez utóbbiak számára átadottaknak nyilatkoztatta ki.[2])

Kijelentésének érvényt szerzendő azonnal Gombosy Dánielt, Svetics Jánost, Torda Tamást az egyházak felzárására kiküldötte, kik egyszersmind a nem sokára ott megjelenő fejedelmi biztost harangzugások közt az egyházokban fogadták, s ünnepélyesen üdvözölték. Háromnegyed kilencz órakor először a magyar, később a német predikátorokat a szent Jakab egyházba bevezették, hol éneklés végeztével egyik a másik után hitszónoklatot tartott. A szertartás befejezte után 11 órakor, a biztos számos evangelikus, több katholikus polgárok kiséretében a temető kápolnájába ment, s miután ezt is birtokba vette, a jezsuiták székházába visszasietett.

Midőn a jezsuita házfőnök, ki Dugovits Györgynél volt ekkor ebéden, a történtekről értesült, a városbirót megkereste, hogy eszközölje ki Tökölyi biztosánál: miszerint engedje meg, hogy valamely külső plébános egy erre alkalmas helyiségben a katholikus hivek számára az isteni tiszteletet gyakorolhassa. A biztos azonban a kérelmet megtagadta állitván: hogy a katholikusok valának annyi keresztény vérontásnak okozói. Ezt értvén a jezsuita házfőnök a székházba sietett, hol a biztosnak vádja ellenében czáfololag felhozta: miszerint a biztos ezen embertelen bünnel tegnap a jezsuitákat terhelte, miért ezek a számüzetés által ugyis eléggé bünhődnek, de egyébiránt maga Tökölyi fejedelem nyilatkozványaiban a katholikusok ugy más vallásbeliek testi és lelki szabadsága biztositásáért állitja a nemzeti harczot vezetni. De a biztos mindezekre csak azt válaszolta: „más helyen és más időben lesz erről szó."

Ezután Nagy Mihályi a székház lakszobáinak kulcsait kezeihez vévén, a székházat, nemkülönben a jezsuiták három magánházát a fejedelem részére lefoglalta, a talált ingóságokat Olischer városi ügyész által egy szobába hordatni és elzáratni parancsolta. Végre

[1]) Kőszegi jezsuiták évkönyve.
[2]) Városi jegyzőkönyv.

az egykori predikátor lakot a most ujra visszahelyezett predikátor számára szinte birtokba vette.

Mihelyt a napi eseményekről Széchy Péter kőszegvárának ura értesült, azonnal a katholikusok érdekeinek előmozditására, a fenforgó nehézségek kiegyenlitésére forditotta tevékenységét. Mindenek előtt egy jezsuitát világi papi ruhába öltöztetett, s ezt mind magán udvari káplánját várában visszatartani szándékozott: erre Nagy Mihályi biztos beleegyezését oly móddal tervezte kinyerni: miszerint a biztost ebédre vendégül hivja várába, hogy itt poharazás közben az átöltöztetett jezsuita maradhatását kieszközölhesse. A mint Széchy Péter ezen kivánságát a lakoma folyama alatt vendégével közölte, ez a várurának nem kis meglepetésére ily szavakra fakadt: „ezt már tőled nem vártam, mert jól tudod: hogy a fejedelem és hivei, bár mily ürügy alatt sem fognak egyetlen jezsuitát is megszenvedni az országban, s ki ezt még is eselekedné, azt ők többé barátjoknak el nem ismernék, azért ha ezen jezsuitát el nem bocsájtod, megszünsz Tökölyinek barátja lenni."

Azalatt mig a késő éjig lakmározók borba és álomba merültek a jezsuiták mindent elkövettek, egyik rendtársuk visszamaradhatása érdekében, s ennek folytán házfőnökük titkos küldött által a városbirót, ugy Somogyi Andrást magához hivatta s ügyöket szivökre kötvén, kérte őket: hogy reggel Széchyt fölkeressék és behatólag kérjék arra: hogy a maga által is ohajtott lelkiatyának Kőszegen való maradhatása végett mindent elkövessen. Ez érdemben a fölkértek másnap reggel közbenjárultak Széchynél, de siker nélkül, mert Nagy Mihályinak azon sulyos hangzásu szavai „megszünsz Tökölyi barátja lenni" ezt ingadozóvá tették, s valamely határozott lépésre nem mert vállalkozni, azt azonban megigérte: hogy ezen ügyben Tökölyi fejedelemnél előbb levél által, később pedig szóval is közbenjárulni fog, s ha ettől kedvező választ nyerend, akkor a jezsuita atyát bárhol tartózkodnék is felkeresteti, és várában élelemmel és ruházattal fogja ellátni.

Széchynek ezen óvatos de késedelemmel járó ajánlatára a jezsuiták az elköltözködésre magokat elhatározták, és a városbiró vezetése mellett öt előkelő lovas, tizenkét jól fegyverkezett gyalog és más huszonnyolez polgár kiséretében a városból kivonultak. De alig hogy a Gyöngyös hidján tul mintegy 300 lépést haladtak, egy utánok siető férfiu értesitette őket, hogy Batthyányi 3000 fegyverest inditott Németujvárról Thalberg irányában a menekvők elfogatására. E hirre a jezsuiták utitervöket megváltoztatták, s Talberg helyett

utjokat Kirschschlagnak folytatták, honnét az őket kisérő kőszegiek tőlök megváltak s hazatértek. A menekültek következő nap éji szállásra Kirchbergbe lovagoltak át, innét pedig harmadik napra az utjokba eső helységek lakósainak gunyolódásai, fenyegetései és bántalmazásai között Spitalon, Mürzschlagon át Bruckba vergődtek, hol tartományi főnökük rendeletére Passauba fejezték be vándorlásukat.

A jezsuiták kiköltözködése után rövid idő mulva Széchy a szomszédságból egy plébánost hivott várába, ki a katholikus hivek számára a vár kápolnájában végezte az isteni szolgálatot. Ez ellen Simonyi János Tökölyi biztosa óvást tett, állitván: hogy a reformatio előtt sem tartották ott a katholikusok az isteni gyakorlatot, annál kevésbé engedheti meg most, hogy eféle történjen. Ez ügynek elintézésére Széchy Péter vállalkozott, s Tökölyihez el is indult, de a közbe jött események miatt mit sem végezhetett és igy a vitás kérdés függőben maradt.[1])

Julius 23-án Festetics Pál és Francsics Zsigmond a török fővezértől küldetve ötven szekér zabot, ugyannyi árpát és nagyobb mennyiségü vajat vetettek ki a városra élelmi adóul. Figyelmeztették egyuttal a tanácsot: hogy ezen eleséget haladéktalanul szolgáltassa ki, nehogy késedelmezés esetében a fővezér valamely veszedelmet okozzon a kőszegieknek, azért ki vagyonát és életét szereti siessen a reá kivetett illetőséget minden fogyatkozás nélkül átadni. Mely alkalommal a tanács Nagy Mihályi biztosnak tiszteletdij fejében 20 tallért kézbesitett.[2])

A következő julius 24-én Barkóczy, Szepesy és Szalay biztosok a tanácsnak meghagyták: hogy a hatalmas török fővezér parancsára a város 30 szekeret adjon, mindegyikét 6 ökörrel, melyeknek egy részén lisztet, 15 köbölt számitva egy szekérre, a másik 15 szekéren pedig ugyan annyi mennyiségü árpát vagy zabot, azonkivül minden szekérre 10 itcze vajat, 5 itcze mézet és 1 köböl vörös hajmát szolgáltasson ki. Minek folytán az előirt élelmi szükséglet a lakósokra aránylag kivettetett és 30 szekéren a fővezérnek bécsi táborába elszállitatott. Ezen fölül a tanács még két szekér élelmi czikkeket küldött egyikét a fővezér tolmácsának, másikát pedig Nemessányi Bálintnak, a fővezér táborában levő fejedelmi ügyviselőnek.[3])

A jezsuiták kivonulása után a fejedelem pártján álló kőszegieknek boszuja leginkább a távol levő Fekete István ellen irányult, ki

[1]) Kőszegi jezsuiták évkönyve.
[2]) Városi jegyzőkönyv.
[3]) U. o.

mint föllebb érintettük a felkelők elül több buzgó katholikussal Mária-Czellbe zarándokolt, innét pedig Thalbergbe, később pedig Steierhon belsőbb részeibe vonult, itt a hazai események fejlődését bevárandó. Költségből azonban kifogyván kényszeritve volt házitüzhelyéhez visszatérni. Kőszegre érkeztével Tökölyi biztosai távollléte miatt feleletre vonták, s mert hazájából eltávozott, összes vagyonságát, ezüstnemüét, ruháit, borait elkobozták, személyét azonban bántatlanul hagyták, noha ekkor már a fejedelem rendelete Fekete befogatása iránt Batthyányi Kristóf tábornokhoz megérkezett.[1])

Augustus 4-én Gombosy Dániel a fejedelem javára elkobzott jószágoknak gondviselője, a Klingpachi és Loiperspachi biráknak és esküdteknek büntetés terhe alatt meghagyta: miszerint a fejedelem mindennemü jövedelmére szigoruan felügyeljenek.[2])

Augusztus 6-án Tökölyi biztosa (hihetőleg Nagy Mihályi) a tömördi kastélyt a benne talált ingoságokkal lefoglalta, s a vagyonságról fölvett jegyzéket a tanácsnak átadta. Ezen alkalommal a kőszegi kőmivesek, ácsok s több más mesteremberek folyamodványt nyujtottak be Tökölyi biztosának, hogy teljesitett munkájuk kifizetése végett Gombosy Dánielt a fejedelem jószágainak felügyelőjét utasitsa.

Augustus 7-én Maurocordatus Sándor, Kara Mustapha fővezér tolmácsa a várost levélben jó indulatjáról biztositotta, ugy szinte Nemessányi Bálint is megköszönvén az átküldött ajándékot, a várost figyelmeztette, hogy még több élelemről is gondoskodják, hogy azon esetben ha a török fővezér parancsolná, a szükséges készlet rendelkezésére legyen. Ugyan ekkor Barkóczy, Szepesy és Szalay fejedelmi biztosok Sopronból a várost megkeresték, miszerint a fejedelem részére elkobzott jószágoknak gondviselőjét Gombosy Dánielt — ha ez a város segitségét bár miben igénybe venné — támogassa.[3])

Augustus 10-én Mehemet fehérvári bég levél által mentől több lisztnek és abraknak Rusztra leendő szállitását parancsolta, egyuttal a várost kézségéről biztositotta. Minek következtében 10 szekér élelem, ebből 5 szekér a bég, 2 Barkóczy, 1 Szepesy, 1 Szalay számára küldetett, mindegyike 8 köböl zabbal, 4 köböl liztel megterhelve. Az átadással Gazdagh György s Haffner Erasmot bizták meg, kik által a kőszegiek egyszersmind köszönetöket fejezték ki a menevédlevelek kiszolgáltatásáért.[4])

[1]) Kőszegi jezsuiták évkönyve.

[2]) Kőszegi levéltár. Levelek gyüjteményében.

[3]) Városi jegyzőkönyv. Levelek gyüjteménye.

[4]) Városi jegyzőkönyv.

Augustus 20-án Vasdinyei János szolgabiró által közölt körlevél folytán a városnak a személyes fölkelést és Német-Ujvár tájára leendő kiindulást a megye megparancsolta, „hogy ott, mint mondja a körlevél, Generalis Uram (Batthyányi) Embereivel meghegyezvén, occurralhassanak az égető és pusztitó Némethnek.“ E szerint a vármegye által kivetett illetőségét, 10 lovast a város ki is állitotta.[1])

Augustus 28-én Csirip András és öregebb Pammer János tanácsbeliek, Olischer János városi ügyész — Gombosy Dánielnek a fejedelem javai gondviselőjének kérelmére — a tanács által a fejedelem részére lefoglalt vagyonságnak összeirására kiküldetvén, a leltárt (hiányzik) beadták.[2])

Szeptember 7-én Tökölyi levélileg megparancsolta, hogy a tanács küveteket küldjön hozzája, minélfogva Erdős János s Gombosy Dániel választattak oly utasitással, hogy Batthyányi Ádám kiséretéhez csatlakozzanak és ezzel menjenek a fejedelem üdvözletére.[3])

Mig a város küldöttei megbizatásuk teljesitésében jártak el, Bécs falai alatt nevezetes fordulat állott be, mely a hadi eseményekben határozó következményeket idézett elő. Szeptember 12-én ugyan is a szövetséges hadak véres harcz után az ostromló török sereget megverték, s rendetlen futásra kényszeritették. Bécs fölszabadulásának és a török megveretésének hirére a Tökölyihez pártolt dunántuli megyék és városok önkényt visszatértek Lipót király hüségére. Sopron, Kismarton, Ruszt és Kőszeg még szeptember havában meghódoltak, s minden ellentállás nélkül német őrséget fogadtak falaik közé.

A viszonyok e szerinti alakulására a jezsuiták tüstént arra forditották gondjukat, hogy elhagyott állomásaikra visszatérhessenek és megszakasztott müködésüket folytathassák. E czélból tehát Eszterházy nádorhoz fordultak, ki megigérte, hogy a béke létrejötte után a rend tagjait előbbi állásaikba és zárdáikba visszahelyezi: és valóban ez ügyben legközelebb Lipót királyal értekezett, s ettől nyert meghatalmazása folytán a jezsuitáknak Kőszegre való visszahelyezését elrendelte. Minek következtében Gődi Péter és Görgey Sándor jezsuiták azonnal megérkeztek, de a tanács nekiek a székház és egyházaknak kulcsait átadni vonakodott, s különféle akadályokkal letelepedésüket nehezitette. A hoszu vitatkozások

[1]) Városi jegyzőkönyv.

[2]) U. o.

[3]) Városi levéltár irományok gyüjteménye.

elmellőzésére, a felmerülő akadályok elhárítására szolgált egy váratlan harczosnak föltünte, ki megjelenésekor a nehézségeket rövid uton, fegyverrel oldotta meg.

Radonay Mátyás zalavári apát, ki a mozgalom kitörésekor a német hadakhoz csatlakozott, szeptember 23-án egy csapat katonasággal a városba berontott, oly hirt terjesztve, hogy számos német vasast a szomszéd hegységnél vissza hagyott, kik azon esetben, ha a kőszegiek ellenszegülnének, azonnal a város megzabolázása és Tökölyi párthiveinek megfenyitése végett rendelkezésére készen állanak. A nagy zajjal betörő apát elsőben is Simon János házát fegyveres kézzel megtámadta, és mintán ezt erőszakkal békóba verette, Gombosy Dánielt szinte saját házában és az evangelikus predikátort elfogatta. A váratlan zajra, az apát merész, fenyegető viseletére megrémült Tökölyi pártbeliek részint elrejtőzésben, részint futásban kerestek menekvést a veszély elől. Az össze csődült polgárok közül azonban többen, mintán első meglepetésükből fölocsudtak, az apáthoz mentek és a bátrabbak egyike azon kérdést intézte az apáthoz: hogy minő tekintélynél, s minő megbizatásnál fogva merészli ezen sz. kir. város területén a polgárokat saját hajlékaikban bilincsekbe veretni. De a bátor apát erre pisztolyt emelve azt válaszolta: „Jöjjön ide az, ki még egyszer szemembem kérdezősködni mer, mert ha valaki tudni kivánja, hogy kinek megbizásában járok el, annak pisztolyommal fogok válaszolni.“ Ezen határozott nyilatkozatra mindnyájan elnémultak, s tanácsosabbnak vélték szelidebb eszközöket alkalmazni, azért az egyházaknak általa követelt kulcsait mindjárt kiszolgáltatták, és igy minden további akadály nélkül a jezsuiták a székház és egyházak birtokába helyeztettek.

Ezen előzmények után Radonay a letartóztatott predikátort szabadon bocsátotta. Gombosyt és Simont azonban gyalázó szidalmazások között magával foglyul vivén Fraknó várába záratta, honnét két hét mulva Kollonich rendeletére Bécs-Ujhelybe vitettek, hol öt hétig fogva tartattak. Hasztalan folyamodott Gombosy hitvese férjének kiszabaditása iránt, hasztalan tett a tanács lépéseket ez ügyben Eszterházy nádornál, a kérelem siker nélkül maradt, és a foglyok kényszeritve valának a szabadulás legcsekélyebb reménye nélkül sanyaru sorsukat tovább is viselni. Elcsüggedt állapotukban egyik nap Fekete István részvétet szinlelve a foglyokat Bécs-Ujhelyben a börtönben meglátogatta, s társalgás közben azon kérdést intézte hozzájuk, ha valjon a fogság sanyaruságait, a halál veszélyét többre becsülik-e a katholikus hitre való áttérésnél.

1532. Rempl István[1]) török ostrom alatt karján megsebesült.
1553. Nyreő Mátyás.[2])
1574. Inkhoffer Erhárdt[3])
1576. Fabier Kristóf.
1579. Khlein Tamás.
1584. Dauchner Pál.
1586. Plinkenöfen János.
1587. Hostódy Tamás.
1588. Dauchner Pál.
1592. Enyedy Fábián.
1596. Freysinger Mihály.
1604. Herbst Bálint.
1606. Freysinger Mihály.
1607. Csöky György.
1620. Erdős Péter.
1622. Pammer Benedek.
1624. Dauchner Márton.
1626. Hustoti (Hostódy) János.
1628. Pammer Benedek.
1630. Pintér János.
1632. Hostódy János.
1634. Pammer Benedek, ki a tisztujitáskor hivatalától visszalépvén, magyar és német nyelven bucsuzott el.
1635. Balázs Mihály.
1637. Marton Ferencz.
1639. Pammer Vid.
1641. Marton Ferencz.
1643. Pammer János.
1646. Marton Ferencz.
1647. Pammer János. Hivataloskodása alatt Kőszeg az országhoz visszacsatoltatván, a jegyzőkönyv magyarul lőn szerkesztve.
1649. Hostóti (Hostódy) János.
1650. Fayerabendt János.
1652. Hostódy István, ki meghalálozván, helyettesitetett.
1653. Fayerabendt János, utóbb pedig Pammer János.
1654. Pammer János.
1655. Novák János.

[1]) Városi titkos levéltár. Török ostrom kéziratában.

[2]) Városi titkos levéltár.

[3]) A következő névjegyzéke a biráknak a városi jegyzőkönyvből állitatott össze.

1659. Svetics András.
1662. Pammer Mihály.
1664. Svetics András.
1668. Pammer Mihály.
1670. Hodikus György.

1553-tól egész 1672-ik évig a beltanács és kültanács egészen protestansokból állott, ez utóbbi évben a 24 kültanácsbeliek közé a katolikusok nagy nehezen két katholikust Satler Péter és Komjáthy Mihályt beválasztották.

1674. Benők István, időközben meghalálozván, helyettes biró lett

1680. Simon János, kit egy hónapi hivataloskodás után követett

1680. Ujváry András, időközben elhalván, helyettesitetett.

1681. Nagy István.

1683. Fekete István a kath. vallásra áttért egykori evang. superintendens. A tisztujitás alkalmával müködő cs. biztos az előbbi tisztviselőket felfüggesztvén, Fekete Istvánt nevezte ki birónak, s egyszersmind az egész tanácsot katholikusokból alakitotta. A következő évben tartott tisztujitáskor Fekete István elmellőztetvén, biró lett

1684. Erdős János.
1691. Fekete János.
1692. Erdős János.

1693. Benők István. A tisztujitáskor Frank János cs. k. biztos — Tullmann János evangelikus halála folytán üresedésbe jött tanácsosi állomásban — Mesko Ádám katholikust, az evangelikusok erélyes tiltakozása ellenére megerősitette.

1696. Oliszer Károly.
1699. Svetics János.

1701. Svetics János. Palugyai Gábor cs. k. biztos, a polgármesteri hivatalt, a község ellenzése daczára életbe léptette, s ezen állomásra Pammer Jánost kinevezte.

1702. Benők István biró.
Pammer János polgármester.

1705. Svetics János.

1706. Svetics János, ki Rákóczy kuruczai által bántalmaztatván, s sulyos sebei következtében elhalálozott, utódjául helyetesitetett:

1706. Pámmer János.
1707. Pámmer János.

támogatták, járultak a bizottság elé s a hódolati esküt letették. De ez által a városnak zaklatásai nem szüntek meg. Mert noha a lefolyt évben Tökölyi biztosai elég élelmezési terheket, nehéz költségeket róttak Kőszeg lakóira, még is sokkal sulyosabb nyomást okoztak a városban elszállásolt és átvonuló német hadaknak eltartása s kicsapongásai. Caprara és Piccolomini tábornokok hadai is Kőszegen valának elszállásolva, ez utóbbi maga is megfordult Kőszegen. Hasztalan sürgette e bajok orvoslását az anyagilag kimerült város, mely azon csapással is sujtatott, hogy ápril 21-én esti 8 órakor a fürdő kutnál kiütött tüz a Sziget elővárosban 242 házat elhamvasztott.[1])

Ezen év folytában a török ellen vezetendő háborura személyes felkelés rendeltetvén, Vasmegye 100 lovast és 100 gyalogost köteleztetett kiállitani, mely illetőséghez Kőszeg 30 gyalog katonát adott. A megyére kivetett lovasság hadnagyjául Topos Ádám, a gyalogság vajdájául Patthy János választatott meg.[2])

Buda vivásának félbenszakasztása után Tökölyi felső Magyarországban nehéz vereséget érvén, elcsüggedésében 1685-ik év tavaszán az ország megyéihez és városaihoz kiáltványokat intézett, a Kőszegre küldött igy hangzik:

Emericus Tökölyi princeps, ac partium Regni Hungariae Dominus:

Nem akarván már továbbra az sok hüti szegéseknek Istent boszontni, 's embereket irtóztató gonozságokat szemlélni, kik meghtagadván Nemzeteket edgy kis üdeig tartó, 's — lelkit kárhoztató prédáért az Ellenséghez hayoltan hayolnak. Hogy azért jövendőben menthetetlenek legyenek az kik megh hüségünkben vadnak az elpártolástul megszünnyenek tetzet kit kit edgyen edgyen megh ez edszer meghintenünk, kiki gondollya meg, hogy az némettel való Czimbora, csak ideigh tartó szines barátsàgh, mihent országunkon a Német erőt vehetne, az Magyarok becsülete azonnal leszállana, mint ezen háboruság kezdetiben az régi Esztendők bizonyéttyák. Midőn sok végház beliek az Nemzetnek raytok való Uralkodását megunván Tisztekkel edgyütt Zaszlostul bujdosásra atták magokat sőt most is izellye azt az keves praedát, mellyel csalogattatik, mely Drágán veszi, holot az Német valahol veszni kell a Magyart mindenüt elöl haytya az veszedelemre. Hogy az elmult esztendőben egész eddig csak oltalom formán viseltek magokat. Nincs más külső Országbeli Jó akaróink Tanácsa nélkül, kit olykor ideig jó

[1]) Városi jegyzőkönyv. Városi levéltár levél gyüjteményében.
[2]) Városi levéltár levél gyüjteményében.

reménség alat Nagy Hatalmas Császárok is elkövettek. De ugy is meg eddigh az Német részről valók közzül sokkal töb veszt. És ha tavaly 's — harmadén Isten bennünket meg tartot. mos már akar mely gyenge elme is remélhet. holot a Német Buda alat oly károkat vallott. két országos Harczon is több népet nem vesztet volna el. az Confenderatusys tőle szintén elszakadva vadnak. az hatalmas Török Nemzet pedig már is meghinditotta Hadait. Hogy Tavaszig segitségünkre idejébben érkezhessenek. kit nem régiben onnan jött szolgánk szemeivel is látot. Hogy azért az Német mindennek gratiat igér. az is az eő részéről rosz reménségnek jele. mert midőn tavaly jó folyt dolga akkoron nem kenált oly szintén senkit is Gratiaval. Csépet, kapát keszitvén az Magyarnak. De most már tartván ma holnap az változástul az kit elesabethat valóban érte vagyon. hol pedigh mostanságh kicsap. hol edgy hol más fele az praeda kedveért semmire köllő helyhez kapdos! Oka, érzi. hogy már rövid ideje vagyon. Marhát hayt, Rabol. pusztit mindenüt. mert az földnek birásához nem bizik de mennél inkább reszelődik, annál inkább sietetti az maga fejére. 's veszedelmére az Törököt. végtére veszni hadgya. mint harmadént az Magyart. Vegyen azért kiki például bennünket. ha Titkainkat ki nem jelenthettyük is eleget érthet. Nagy oka lehet. hogy mindezekben idötül várunk. ki alatt nagy reménsig fekhetik nem kivánván mij őket fundamentom nélkül koczkáztatni életünket. Azért minden Magyar jól lássa. mit cselekszik. ezeket már az az idő. melyben sok jöne jöhetne közinkbe. midőn az Német az Magyart, ha nem akarna is az nagy Török Eörőnek arczal haytván. mészárszékre viszi. vagy hogy vele ednek tulajdonitsák. ha eő érettek nálunk is nem leszen kegyelem. Datum Tokay. die 20. Marty 1685. Emericus Thököly m. p. (L. S.).[1])

Kiáltványai s fenyegetései hatás nélkül hangzottak el s veszendő ügyének mit sem használtak, mert a fejedelem hanyatló szerencséje párthivei bizalmát akkor már a sülyedésnek inditotta.

1688-ik február 20-án Tökölyi Mária, a fejedelemnek legifjabb nővére, férjezett gróf Nádasdy Istvánné — sógorával Nádasdy Tamás koronaőrrel Kőszegre érkezett, és Erdős János városbirót megkérte „hogy a városban valahol, minthogy már semmi jószágha — noha azelőtt volt — nem volna, szállást szerezzen, itt jártatná fiát Iskolában, lévén Magyar város ez" a kérelem eszközlése végett — Svetics Jánost és Hosztotyt a tanács

[1]) Másolat a városi levéltárban.

utasitotta: miszerint néhai Gömbös Istvánnak házát a grófnénak mentül magasabb bérért adják át.[1])

A hazában duló folytonos háboruk a közerkölesiségre káros befolyással hatottak, különösen városainkban a kicsapongások, a részegeskedés, kártya-, koczka-játék s a korhelységnek egyéb nemei ekkor Kőszegen is annyira elharapodztak, hogy 1689-ik april 2-én a tanács következő határozatot hozott: „miután a városban a kártyával, és koczkával játszó részegeskedők, a kik éjjel, nappal a korcsmákon, és más egyéb helyeken esznek, isznak, dorbélyoznak, szitkozódnak, kiáltanak, és más egyéb gonoszságot is elkövetnek, a kit magok is a községbeliek jól tudnak, és látnak, s — félő, hogy Isten eö szent Fölséghe az olyatonakért az városra valami büntető csapást ne bocsásson, arra nézvest azt végezte a Nemes Tanács, hogy ezután, és ugyan — a Toronyban lévő öreg Harangot kilencz órakor megvonnyák egész Szent Mihály napigh, Szent Mihály naptul fogva penigh Szent György napigh nyolcz órakkor vonnyák megh, arra nézve, hogy ki ki az korcsmábul haza mennyen, ha penigh valamely oly Persona találtatik a ki kiáltana, veszekedne, verekedne, avagy jádszana, tehát már lévén arra személyek, a kik ide ben a kapuk között, küből csinált kis házban, az hamu közé a párna helyett bevetik, mind addigh, miglen azután felöle nem disponáltatik, ez pedig nem értetik valamely emberséges Concivis felöl, a ki vagy jó akaró barátyánál, vagy atyafiánál tovább találna mulatny, hanem a föllyebb declarált személyekrül. Az Mezner Esztendeigh ezen harangozásért ha lévén a tély harangozás rendeltetett 6 forint azért ha mai hap harangozny halyák, az megh irt órakkor, tehát valami Tüzgyulladásnak ne vélle a Községh.“

Ezen alkalommal a közcsend biztositására vigyázók, és ezek felügyelésére hadnagyok neveztettek ki.[2])

1689. ángustus 16-án Széchy Julianna férjezett Kéry Ferenczné irásban megkérte a tanácsot, hogy miután halak hiányában volna, s a várkertben halastavat ásatott, engedné meg tehát a város, hogy az Ursprung forrásból a köböl szőllők alatt vizet vezethessen halastavába, biztositván maga s maradékai nevében, hogy ez iránt semmi előjogot, vagy gyakorlatot magának igénybe venni nem akar.[3])

A kőszegi vár birtokosa ez idétt Széchy Julianna Kéry Ferenczné volt, miután fivére Széchy Péter Vasmegye főispánya

[1]) Városi jegyzőkönyv.
[2]) U. o.
[3]) Városi levéltár levél gyüjteményében.

1684-ben családját fiágon sirba vitte, a kőszegi várban és tartozmányaiban Széchy Julianna, és nővére Mária-Margit férjezett kissennyei Sennyey Ferenczné örökösödtek. Julianna itteni birtokrészét 1695-ben Eszterházy Pálnak kaboldi urodalmával oly kikötéssel cserélte el, hogy ez 38.000 forintot fizetett felül. Sennyey Ferenczné örökösei pedig örök részüket a herczegnek 28.000 frton adták el.[1])

1690. deczember 20-án herczeg Eszterházy Pál, ugy birtok elődei gróf Nádasdyak egy részről, szabad királyi Kőszeg városa között más részről, a lékai urodalomhoz tartozó Röth, Kethely, Plaigraben, Horvát-Sidány, Borsmonostor (Mariaberg, Klastrom) iránt majdnem két század óta folyt határvillongási perben a felek kiegyezvén, a határjárás uj határhalmok hányatása és határkövek letevése után befejeztetett. Jelen voltak: a vasvári káptalan küldöttje Nagy István sopronmegyei alispány mint királyi ember, a herczeg részéről Stipsits Péter urodalmi javak felügyelője, Hunyady László altitkár: Kőszeg város küldöttsége: Breyer Dienes borsmonostori perjel, Deakovits Ferencz sopronmegyei esküdt stb. A határjárást a hegy tetején Fábián pap rétjén (Pfaffenwiesen) rohonczi határ mellett kezdték meg, hol az első határkövet 1690. évszámmal jelölve tették le. Mint határpontok meg vannak még nevezve: Kis vagy Czármás kutja, Babotsa domb és patak Czelstain, Prungrab, Morigrab vagy Herrngrab, Jagersberg, Ablánez domb és patak. A határozást Horvát-Sidánynál végezték, hol a kőszegi határ Tömörd és Patyi határokkal érintkezik. A határkövekre következő betük vésettek: D. L. (dominium Léka), C. G. (Civitas Güns), M. P. (Maria Perg).[1])

Ez időben határozta el a tanács: hogy évenként barátságos vendégséggel egybekötött határjárást fog tartani. E jelentékeny költséggel járó szokás még a jelen század negyvenes éveiben is divott, de azóta a vendégek meghivása és lakmározása beszüntetett.

1692 augustus 8-án kiadott szabadalom levelében Lipót király megengedte: miszerint sz. k. Kőszeg város az eddig tartott vásárokon kivül, minden évben szt. Egyednapján még egy országos vásárt tarthasson.[2])

1695 augustus 3-án királyi meghagyás folytán a vasvári káptalan kiküldöttje Kiss János olvasó kanonok, hahóti apát, Gorupp

---

[1]) Városi t. levéltár 7-ik. cs. 124. sz.

[2]) Városi titkos levéltár 7. cs. 122. sz.

[3]) U. o. 7. cs. 123. sz.

Ferencz királyi ember sat. Herczeg Eszterházy Pált a közte és a Széchy örökösök közt eszközölt csere következtében Kőszegvár és urodalom birtokába beiktatták. A beiktatásnak ellentmondottak gróf Batthyányi Ádám és Ferencz, az első Zrinyi család utáni örökösödési igényeinél fogva. az utóbbi azon jogalapból, mert anyja Illésházy Katalin a Széchyektől származott.[1])

1697. A posztósok folyamodására a Kallónál a Gyöngyös folyamnak partjai szabályoztattak, s egyenes vonalra ásattak. A kőszegi posztósokról 1690-ben történik először emlités.[2])

1697. Minthogy a lutheranus és kálvinista hitüek a várostól távolabb eső erdőben tavaszi mulatság ürügye alatt több kocsin kirándultak. s itt a csói lutheranus lelkész hozzájárultával titkos értekezletet. s állitólag összeesküvést tartottak. a magyar kanczellár szigoru büntetés terhe alatt őket hasonló. s egyéb gyülekezetektől eltiltotta.[3])

1697 september 20-án Lipót király parancsára Gombosy Dániel. mint az erdőben tartott lakomának vagyis titkos gyülekezetnek inditványozója, befogatott. s egyszersmind ezen mulatság lefolyásáról a tanácstól részletes jelentés kivántatott. E végett Pammer tanácsos és Krugovits jegyző Bécsbe küldettek. hol a kanczellárt az eseményről akként tudósitották: hogy miután a német predikátor távozásra kényszeritetett. egy más predikátort, ki a szász választó fejedelem népével jött. több urak fölkérték: hogy maradna Csóban a vallási gyakorlat ellátására. A visszamaradt predikátor, hogy kőszegi lutheranus hiveivel megismerkedhessék. többeket fölszólitott. hogy e végett valami mulatságot rendezzenek. Erre Gombosy vállalkozott. ki többek társaságában a város erdejében levő három patakhoz (felső erdőben) kirándult. s itt vig lakmározással mulattak. A városi küldöttek ezen előterjesztésére a kanczellár az ügyet a legközelebbi ülésben igérte tárgyalás alá venni. Minthogy azonban a következő napokon ülést nem tüzött ki, Pammer hazaérkezett. Krugovits pedig Bécsben visszamaradt. s a kanczellártól néhány nap mulva oly válaszszal bocsájtatott el. hogy jelen ügy miatt nem fog a városba királyi bizottság menesztetni, Gombosy dolgába pedig a város ne avatkozzék, arról majd maga lesz felelős.[4])

1697 october 4-én kanczellária rendelet folytán Gombosy

[1]) U. o. 7. cs. 125. sz.
[2]) Városi jegyzőkönyv.
[3]) U. o.
[4]) U. o.

Dániel 1000 tallér kezesség mellett a börtönből kiszabadult és a reá következő 1698-ik január 22-én gróf Kéry Ferencz vasmegyei főispán közbenjárulása folytán a kezesség alul is fölmentetett.[1]

1700 január 30-án reggeli 8 órakor a belvárosban tüz támadt, mely a szent Jakab és magyar templomot, jezsuiták székházát, plébánia lakot, iskolát számos épületekkel elhamvasztott.[2]

II. Rákóczy Ferencz alkotmányos harczai alatt 1701—1711.

Alig, hogy a kárloviczi békekötés a török háborúnak véget vetett, már is ujabb belküzdelmek szinhelyévé lőn az ország, mely a lefolyt villongások pusztulásait, zaklatásait még ki sem nyugodhatta. Oly sok anyagi szenvedések daczára a nemzet alkotmányos érzülete el nem hamvadott, politikai érdeke meg nem fásult, sőt mihelyt a török az országból kiszorittatott, a fölszabadult megye és községi hatóság azonnal kezébe ragadta a belkormányzat gyeplőit: hogy alkotmányos intézményeihez, nemzeti függetlenségéhez vonzó szeretetét érvényesithesse.

A hazafiui hüség annyi éveken kitartó jeleinek tapasztaltára sem változtatta meg a bécsi kormány alkotmány ellenes rendszerét, hanem polgári és vallási jogok csorbitásával, mihez a nyomasztó adók, katonai zsarolások szegődtek, oly nagy mérvben élesztette a közelégületlenséget: hogy a forrongás üszke, melyet Tökölyi hanyatlása után a kényuralom ideiglenesen elfojtott: emésztő lánghullámokba tört ki Rákóczy Ferencz fölkelésében.

Midőn 1701-ben a spanyol örökösödési háboru a császári hadak nagyobb részét az országból kivonta, Rákóczy e kedvező körülményt hazafiui czéljaira felhasználván, a mozgalmat azonnal megindította. A mint lelkesült párthivei tekintélyes hadtömegekké dagadtak és 1703-ban Francziaország által pénzzel, hadi szerekkel s gyakorlott harczosokkal gyámolitva fegyverei haladást tevének az ország felső részeiben, a dunántuli vidék is kapva kapott az alkalmon: hogy a német kormány iránt gyökeret vert gyülöletét, ősi intézményeihez szitó ragaszkodását tettleges nyilatkozványokban fejezhesse ki, s erejét fölajánlhassa az elnyomatás békóinak lerázására.

Kőszeg magyar ajku népének, főképpen protestans lakosságának zugolódása, mely ekkorig a kormány szigora miatt csak titkos összejövetelek alkalmával nyilatkozott, az 1703-ik év elején már

[1] Városi jegyzőkönyv.
[2] U. o. Jezsuitak évkönyve.

nyilt tüntetésekben tört ösvényt magának. Az ekkor előfordult nyugtalanságokról fölvilágositást nyujtanak azon vallatási kérdő pontok, melyeket Berkes Simon vasvári káptalan tagja és Tallian királyi biztos ez ügyben teljesitett vizsgálat alkalmával a kikérdezettekhez intéztek.

1-ször. Tudja e a tanu, hogy az elmult hetekben nevezet szerint Martius 23-án és 26-án egynéhány merész, vakmerő zöndülési és lázasztásból álló föltámodási lévén közönségesen az itt levő Lutheranusságnak ugyan az itt való N. Magistratus ellen, azon rendetlen merész zöndülésnek, és vakmerő világos rebellist mutató föltámodásoknak ö felsége kegyelmes parancsolatja ellen, melyet egy néhány részben biró Uram nekik producált, elolvasott, és megmagyarázott? kik voltak nevezett szerint az auctori, készitői, biztatói, tanácsadói? kik portálják, biztatják, animálják, azon gyülevész Lutheranus népet ezen nyilván való rebelliot inditó, nevelő és tartó Conspiratiókban?

2-szor. Kicsodák azok, kik tellyes torokkal azon gyülevész Lutheranus nép előtt azt kiáltozták: rontója a Magistratus az községnek, azért nincs birájok és nem is ösmerik a mostani birót birájoknak lenni, és hogy nagyobb, avagy többet tészen a község a magistratusnál.

3-szor. Megértvén a Lutheranus község, hogy biró Uram, Inspector Uraimék által ö felsége kegyelmes parancsolatjából az exequált szőlők borait Herpius és a több templom adósai pinczéjéből ki akarja vonatni, azontul fölzöndülvén, lázadván, és támadván a felül megjelentett napokban az egész gyülevész Lutheránus község, noha previe Biró Uram kegyelmes Urunk eö fölsége parancsolatját egynehány izben fölolvasván, megmagyarázta, és atyai szeretettel megintette, hogy engedjenek parancsolatoknak, mindazonáltal ö fölsége parancsolatjának megvető contemptusával, erővel, hatalommal resistáltak, semmi uttal sem hagyták kivonni, sem onnan sem másunnan, sőt Inspector Uraimékat, némelyeket illetlen szókkal is illették; sőt Plébanus Urammal Herpius pinczejében két hordót, melyre berohanván Cseke a pinczébe a sok gyülevész néppel, ott sok becstelen szókkal illették, és szidalmazták Plébanos uramat, sőt némelyek személyéhez is nyultak, és talán agyon is verték volna, ha biró Uram a kamarással megnem oltalmazták volna. Kik nyultak személyéhez Plébános Uramnak, kik ragadták meg ö kegyelmét? és kik illették motskos, és szidalmas szókkal, söt azonban a pecséteket, nevezet szerint, kik voltanak a kik a pecsétet leszaggatták?

4-szer. Inhaerealván Plébános Uram a Tumbale végett tett Statutumjának. Commissarius Uramnak nem akarván engedni addig harangoztatni Fábry testének. mig arra nem ajánlanák magokat. hogy a templom Tumbaleját vennék koporsójára. melyre ujjonnan fellázadt die 3-ia Aprilis a Lutheranus község, és a tanácsházra rohant. ott disputálván a dolgot. kik voltak fellázasztói eziránt a községnek, és kik fogták pártokat a Tanácsházban is ebben az eretnekségnek? mondván: megesik benne. ha Commissarius Statutumjait megtartjuk, régi Privilegiuma az Lutheranus czéheknek. nem kell engedni. elrontani. az előtt is eleget statuáltak Commissariusok. de ugyan meg nem tartottuk. s ebben sem kell engednünk. ugy is hijában költünk annyit a Commissariusra. csak eszik. iszik. azonban semmit sem végez. a mit statuál is, nem ö felsége akaratya. hanem ö maga inventuma. sőt jöjjön el bár az idén. és próbálja meg, hogy rekeszsze ki a Lutheranus községet. utat mutatunk neki azt teszük birónak a kit akarunk. reformáljuk a Tanácsot is. nekünk bizony semmit sem parancsol a Commissarius. Az ily nyelveskedésekben kik voltak pártfogóik. mit mondtanak és mikép erősitették mellettök a dolgot. és nevezet szerint kik voltanak?

Az előadott kérdőpontokra ekként hangzottak a válaszok:

1-mum. A Lutheranusok mindenkor unus pro omnibus et omnes pro uno kiáltottak. Item hol Hericz Mihályhoz. hol Stomphoz. Függhöz jártak össze a Lutheranusok.

Ad 2-dum a Lutheranusok közönségesen azt mondták a Tanátsházon. hogy a Lutheranusoknak nincs Birájok. hanem csak a Pápistáknak.

Ad 3-tium Igen is megmagyarázta Biró Uram a parancsolatot. de ök resistáltak. Plébános Urammal való illetlen bánás valóban megtörtént, de nem tudják. ki nyult légyen személyéhez. de nagy szóval az hallatott, hogy fogják Plébános Uramat. s midőn más Pinczékbe akarnának menni. a szentegyházhoz való borokat lepecsételni. az egész Lutheránusság mindenütt utánnuk járván azt mondották: ha még egy pinczébe megyen Plébános Uram mingyárást berekesztik. s meg fogja látni mi találja [1])

A vizsgálat befejezése után nemsokára a tanács gróf Puchhaim Ferencz bécsujhelyi püspököt küldöttei által fölkérte a végett: hogy a két év előtt leégett plébánia templomot fölszentelje. ki közbejött betegeskedése miatt a szertartást junius hó 3-án eszközlésbe vette, és a plébánia egyházat szent Imre herczeg nevére keresztelte.

[1]) Városi levéltár.

egyszersmind a főoltárt, — melyet herczeg Eszterházy Pál csináltatott — fölszentelte.[1])

A közben mig ezek Kőszegen történtek, Rákóczy hadai szerencsés harczok után mindegyre nagyobb tért nyertek, s a fölkelés a felvidéken és Tisza mentében uralomra emelkedett. Lipót király a gyorsan terjedő mozgalmat dunántul meggátlandó, a megyei és városi hatóságokhoz fenyegető parancsokat küldött, melyekben őket alattvalói hüségökre emlékeztette. Augustus 31-én 1703-ban vasmegyéhez hason tartalmu parancsokat intézett, és a megyét intette: hogy a mostani zürzavart inditott lázadókhoz csatlakozni ne merészeljenek, és a kik „oly bus szivüek voltanak talántán eddig, hogy a kúrúczokhoz áltanak“ térjenek vissza hüségére, semminemü rosz hireket ne hirdessenek, a lázadók kiáltványait ne olvassák, hanem ezek terjesztőit befogassák. Továbbá meghagyta, hogy mintán a vármegyének, ugy Kőszeg városnak bizonyos számu hajdukat kellett kiállitani, de ezeket teljes számban ki nem állitotta, söt a kiállitottak is nagy részben visszaszöktek, tehát a hiányt rögtön helyre pótolják, ugyszinte a birodalmi és bajorországi táborból visszaszökött katonákat halladéktalanul elfogassák.[2])

Noha Lipót királyt a franczia és bajor seregek ellen vivott szerencsétlen harczai a kiegyezkedésre hajlandóvá tették, s utóbbi leirataiban az adókat leszállitotta, közbocsánatot hirdetett: békéltető intézkedései ekkor már a kedélyek lecsillapitására nem hatottak, mert Vasmegye népe a nemzeti mozgalom diadalában bizva, reménytelt szivvel fordult Rákóczy ügyéhez, tőle várván az alkotmányos szabadság virradtát.

Midőn az év végefelé Rákóczy hadai az ország éjszaki részét meghóditották, s Károlyi deczember 24-én a Marcheck melletti sánczokat bevette, a reá következő napon Palugyai Gábor a császár élelmezési biztosa, Pozsonyból azonnal tudósitotta Kőszeg városa tanácsát, miszerint egész Pozsonyvármegye Divény, Stomfa, Detrekeö, Vöröskő, Éleskő várak kivételével a kurnczok által elfoglaltattak. Vigasztalja egyébiránt a kőszegieket jövő biztonságuk iránt, mert nem hiszi, hogy a kurnczok a császári hadak folytonos szaporodása miatt a dunántuli megyékbe hatolhassanak, melyeknek védelmére a császár kiváló gondot fog forditani. Tanácsolja egyszersmind: hogy Kőszeg magát Sopron példájához alkalmaztassa, s azon esetben, ha a lázadó seregek a városba jönnének, ezek segélyezésétől

[1]) Városi jegyzőkönyv.
[2]) U. o.

óvakodjék, minthogy Eugen herezeg igen neheztelt Modor, Bazin, Nagy-Szombat és Szent-György városokra, hogy oly könnyen meghódoltak, ámbár alig lettek volna képesek magokat megvédeni, mint Kőszeg sem, mindazonáltal a városi bástyák kijavitását, lőkészletnek, élelmiszereknek beszerzését tanácsolja.[1])

Jelen levelét néhány nap mulva 1704 január 3-án egy másik kovette, melyben a városi tanácsot a hadviselés eseményeiről értesitvén, a többek között irja: hogy az elmult vasárnap estve a kuruczok valamely százan Récsére érkeztenek, és az éjszaki dözsülésnek adták magukat, mit megtudván a császáriak, azonnal Forgách tábornok egy ezreddel éjnek idején reájuk csapott, s mintegy husz kuruczot közülök levágatott, feles szarvasmarhákat, lovakat, párduczbőröket, egy pár rézdobot hozván zsákmányul magával. Azóta felőlük semmi bizonyosat sem hallani, de hire jár: „hogy táborukon nagy zendülés támadott volna, és az egész hadak csoportosan reá mentenek Becsányin (Bercsényi) azt exaggeralván, hogy ők nem Barmok, se nem Medvek, vagy farkasok, hogy illy iszonyu förgetekes, kemény téli időben tovább az Táboron subsistálhassanak, vagi a megmaradásra kénszeritethessenek, cum manifesto sanitis, ac vitae suo periculo contra omnia jura Gentium azért Quartélyt kivántanak vagy arra declarálták magukat, hogy edgyül, edgyig mind haza mennek, kin igen megütközött volna Bercsényi, alig tudván öket lecsendesitnyi, arra asseeurálta volna öket, hogi e napokban bizonyosan általköltözteti az hadakat a Szeredi hidakon és Nyitra és Bars Vármegyékben Quartélyt rendel nekiek, hogi ott tavulyabb esvén a mieinktül s — Vágnak Passusira jól reá vigyázván, bátorsagosabban meghmaradhassanak, itt Poson Vármegyében a Némethheknek szeme elött nem levén tanácsos a Quartélyozás, és elszakadás. Némelyek pedig más okát gondolják lenni, Szeredi hidakon leendő által költözéseknek, mivel hallatik, hogi a Lengyel király ad sexennuem armistitiumot csinált volna a Sveeussal, s — arra nézve nem kivántatván nekie a Saxoniai hadak maga soldos emberei s — a Lengyel Respublica sem akarván öket bent szenvedni az országban a megnevezett Lengyel király azon maga tiz ezer Emberit Fölséges Urunknak cedálta volna, kik immár is bent volnának Szepeségben, és a 13 Lengyel városokban

[1]) Városi levéltár levelek gyüjteményében

sőt hogi már is Bártfánál megcsapták volna a kurnczokat. hasonlóképen Buda taián is a Ráczok nagy alkalmatlanságot tevén nekiek. mely okokra nézve Rákoczi revocálná Beresényit a fölföldre az egész melette lévő hadakkal edgyütt. Oly hirünk is érkezett mai napon, hogi Szombat városát az kurnczok fölverték volna. s — annak utána a Vágon által takarodtak volna. kikre Leopold várábul sürüen is löttenek volna az álgyukból. De még mindezek szinte nem valóságosak — mert az is meglehet. hogy a kurnczok szánt szándékkal költik magok felül az illyen hireket. és akartva magokat szaladóknak tetetik. oly gonosz szándékkal. hogy mieinket innend Posonbul valami formán kicsalhassák. és gyalazatban eithessék. kire ne segitse öket a Fölséges Isten. mert olyankoron mind mi itt. mind pedig kegyelmetek Dunántul veszedelemben forognának. Azért elválik. mire fakadnak a dolgok. kiknek folyamatyárul tovább is el nem mulatom informálnom kegyelmeteket. inhoeralván tovább is minapában adott csekély Tanácsomnak. s — arra kérvén s — adhortalván kegyelmeteket — iparkodgyék ió ideien az szükséges Requisitumoknak megh szörzéssében: „quia foelix civitas. qui tempore Pacis de Bello cogitat:" a mieink az elpártolt szabad városok felül nem láttatnak iö szándékban lennyi. kiket féltem a kárvallástul. ha csak Isten meg nem szállya szüveket a Méltóságos Generalisoknak s. a. t.[1])

A császári táborban elterjedt. s a jelen levél irója által közölt hirt. miszerint a magyar hadak a dunántuli részébe szándékoznak vonulni, a legközelebbi események igazolták.

Károlyi Sándor az 1704-ik év elején öt ezer harczossal a befagyott dunán átkelt. és januar 12-én Pápáig nyomult. hol a dunántuli megyék lakosait rövid idő alatt Rákóczy ügyéhez csatolta. Mig Sümegen a zászlói alá gyült nép fegyverkezésével foglalkoznék. Szarka Zsigmond ezredese Kanizsát. Csáktornyát. Muraközt meghóditotta. Sándor László Simonytornát. Siklóst ejtette hatalmába: némely kurucz kapitányok pedig Sárvárt. Szombathelyt. Körmendet. Szt. Gotthárdot. Kőszeget. Rusztot. Kismartont. Kapuvárt. szinte Rákóczy hüségére kötelezték le.

E közben Lipót király Széchenyi érsek közbenjárulásával a békealkudozást Beresényi és Károlyival megkisértette. de mivel az

[1]) Városi levéltár levelek gyüjteményében.

egyezkedés nem sikerült, a bécsi kormány minden gondját arra fordította: hogy ujabb eszközök fölhasználásával, jelentékenyebb haderő gyüjtésével a fölkelteket legyőzhesse. Ennélfogva még az év kezdetén Schliek helyébe az ügyesebb Heistert küldé a Lajtához főtábornokul. Pálfy János altábornagyot horvát bánná nevezte, ki Heister hadseregét horvátokkal, ráczokkal, osztrák és stajer néppel, Eszterházy Pál jószágaiból, ugy Sopronhoz tartozó falvakból a kuruczok elöl menekült fölfegyverkezett parasztokkal növelte. Heister kezdetben a brucki, fischamendi és hainburgi erődökben szervezkedett, de februar vége felé, midőn Károlyi dandárát Sopron alá vezette, a fertő vidékére vonult, s miután Traisdorfnál Nyiri Endre ezredes kuruczaival megütközött, Hötlein alá szállott, hogy Kismarton ostromlását megkisértse. Itt azonban Ráti György várparancsnok által visszaveretvén, midőn Károlyi hadainak közeledtét hirül vette, Austriába vonult vissza, s a határszéleken helyezte el seregeit. Károlyi erre a fertő vidékét Rákóczy hüségére hajlitván, az éjszak-nyugoti vidéknek nagyobb részben ura lőn, és halladéktalanul seregeinek szaporitásáról gondoskodván, Kőszeg városának meghagyta: hogy miután a személyes fölkelést elrendelte, mentül több de legalább is 60 lovast állitson Rohonczra, nemkülönben 35 köböl zabot és 4 marhát büntetés terhe alatt készen tartson, hogy ezeket a megyére kivetett termesztményekkel együtt a parendorfi táborba szállithassa.[1]) Továbbá Dezső György hadi biztosát Kőszegre küldötte, ki következő czikkeknek kiszolgáltatását parancsolta meg:

„Egy pár nustot mentül szebbet, söveggel együt, egy mente alá való bélést, az első két része róka torokkal, és az utóllya szép róka mallyal ugyan azon mentére, hogy ha ott az városban föl találtatik sinorhoz hasonló varást Skofiumbul, ha varást nem találni mentöl szebb jó széles tisztességes gombszárokat.

24 on tálokat és 36 on tanyerokat hozzá jó széles öreg tálok legyenek, és négye azon tálok közül nagyobbak legyenek a többinél ugyan tálok alá való on karikákat 10 és ezen on eszköznek való tokot a kiben ezek mind belieye ferienek.

Selyem materiat zászlóknak valot akar micsoda szint, mentül többet veres.

Hat menténck való fainlodis postot hozzá való szelyemből sinort, gombot és negy Bak sörből való övet, király saint zöldet és kéket. — Egyik a többi közöt legyen rendesebb a többinél Két vég gyócsot mentol jobbat s szebbet, negy tisztességes hoszu asztalra

[1]) Városi levéltár levelek gyujteményeben

való abraszakat és hozzá való 24 tanyer keszkenőket, negy pár gyöngyházas késeket Ezüstben foglalva.

Mindenféle só szerszámot, sáfránt 10 latot, mandolát 4 fontot, malosa szőlőt 2 fontot, fügét 2 fontot, apró kását 4 fontot, rizskását 12 fontot, 6 font borsot, 2 font gömbért, 6 lót szegfőet, 4 lót szerecsendiovirágot, 24 lót szerecsendiot, 2 pár karmasin cismát tisztességeset Generalis Urunk eő Nagysága számára. Egyik veres, másik sárga hozzá való cintes ezüstből való sarkantyuk, szolgarend számára 12 pár kordovan cismakat, 2 lóra való szerszámokat egyik csigas, másik veressel festett.

Egy szál tiszteséges hegyes tőr hat ió arasz hosza legyen, hat szolgarend számára való nestes kalpagokat, egyik a többinél iobb és szeb lehesen.

Egy öltözet köntösre való szép ezüst zsinort 60 refet ugyan a Generalis Urunk eő Nagysága számára egy tiszteséges nagy selyem övet karmasin szint —

Egy tiszteséges Generalis Urunk eő Nagysága számára való tarsolyt, lodingot, skotiummal varrotat.[1])

Január 31-én Tallian Sándor Egyedről tudósitotta a tanácsot, hogy közbenjárulására Károlyi tábornok a várost, minthogy a fölkelésre elégtelen, a katona állitástól fölmentette.[2])

Február 4-én Károlyi tábornok Kis-Martonból a kőszegieket megintette, hogy késedelem nélkül a már többször kivánt lőport kezeihez szolgáltassák.[3])

Mig Károlyi hadainak szaporitásáról, fölszereléséről, élelmezéséről intézkedett, azalatt a német haditanács minden tevékenységét megfeszitette, hogy jelentékeny erőt szerezhessen a fölkelés leküzdésére. Heisternak hadtestét több ezerrel öregbitette, Pálfy János bánt és Herberstein tábornokot utasitotta, hogy három oldalról támadják meg a dunántuli felkelőket. Mielőtt azonban a német tábornokok hadi müveleteiket meginditották, Eszterházy nádor márczius 20-án körlevelekben hirdette a dunántuli megyéknek, hogy Lipót király közbocsánatot ád mindazoknak, kik a fegyvert leteszik, azonkivül az ország alkotmányos szabadságát helyre állitja és sérelmeit orvosolja. Ennek kapcsában márczius 30-án gróf Károlyi Tamás Sopronból a kőszegieket figyelmeztette, hogy Lipót király hüségében maradjanak, s hódolatuk jeléül a város kulcsait

[1]) Városi levéltár levelek gyüjteményében.
[2]) U. o.
[3]) U. o.

e végett Kőszegre küldendő biztosának kézbesitsék s egyszersmind a királyi közbocsánatról őket ekként értesitette:

„Minemö keserves igyben jutott szegény hazánk sokkal declarálnom nem szükséges, mert azt kiesintül foghvást nagyik exaperiálta az egész Magyar Nemzet. mint illyen szerencsés progressusi közöt is koronás királyunk kegyelmes Urunk eő Fölséghe szánván az Magyar Nemzetet kisz Amnystiat adny mindazoknak. kik visza térnek az eő Fölséghe hüséghere. az minthogy ezíránt való kegyelmes Urunk eő Fölséghe Amnystialis Levelej nálom vannak cum sufficienti Plenipotentia. Akartam azért kegyelmeteknek praevie ez iránt irnom s egyszersmind requiralnom. Tekintse jó hirét nevet az kiben mindenkor volt kegyelmetek Tekintse kglmes Urunk eő Fölséghe mostani ajánlott kegyelmességit. Tekintse sok ártatlan Magyar vérnek kiontását. Tekintse utolsó veszedelmét mind értékében, mind böcsületében ennek az szegény Nemzetnek. amplectállya ezen eő Fölséghe kegyelmességét. Kire nézve expedialtam Kgtekhez Nemzetes és Vitézleő Zeke István Urat N. Sopron Vgye egyik feő szolgha Biráját a végre. hogy Kgtek ha akarja emlitett kglmes Urunk eő Fölséghe Gratiáját amplectalny azonnal minden halasztás nélkül hivséghnek demonstratiojára az város kulcsajt eő kglme kezéhez adny s kiki kgtek közül Kglmes Urunk eő Fölséghe hivségére tartozó hitét letenni. s tovább a mint eő kglme fogja rendelny hivségek contestatiójára hozzám ide emberül küldeni el ne mulassa. most leven ideje. melyel kgtek mind hazáját. s mind magok szemellyét, felleséghit, gyermekit s minden értékit meghmentheti. másként ha keménkedik és meghveti eő Fölséghének illyen Gratiáját félljen tellyeséghez exterminatiojátul. s oly példátul a ki hoc saeculo nem történt.“ [1])

Heister tábornok czélba vett hadi müködésének nagyobb sulyt kölcsönözendő, a megyékhez és városokhoz márczius 31-én sokkal keményebb parancsokat menesztett, melyekben meghagyta, hogy mind azok kik fegyverrel birnak, a fegyver s nemesség elvesztésének büntetése alatt azonnal lóra üljenek, és Károlyi seregei kiirtására fegyvert ragadván, ő hozzá vagy Pálfy János tábornokhoz csatlakozzanak, a parasztok pedig — kiktől a fegyvert elszedték — ha a kuruczoknak ellentállhatnak, ellentáljanak, ha pedig erre képtelenek volnának, rögtön ezt akkor nékie tudomására juttassák, mert ellenkező esetben a birót s hármat az öregebb lakósok közül fölakasztat.[2])

[1]) Városi levéltár levelek gyüjteményében.

[2]) U. o.

Károlyi a támadandó császári tábornokokkal szemben a helyett, hogy szétszórt hadait öszpontositotta volna. Pálfy és Herberstein egyesülését megakadályozandó Muraközbe küldötte a dunántuli hadak egy részét, s saját hadtestének gyöngitésével Niczky Sándort a megyék dandáraival Muraköznek inditotta. Niczky mintán Borostyánkőt hatalmába ejtette. Pálfy előre nyomult hadai miatt csak Szalonákig juthatott. Ezalatt Heister Austria határszélén összegyüjtvén seregét az országba betört, és több szerencsés csaták után Károlyit a dunántuli részek elhagyására kénszeritette, melyek ez által habár rövid időre a harcz zaját kinyugodhatták ugyan, de az átvonuló seregek élelmezésétől, zsarolásaitól nem lőnek megkimélve.

Ápril 4-én gróf Batthyányi Ferencz Német-Ujvárról tudósitotta a kőszegieket, miszerint Fölöstömben (Fürstenfeld) mintegy 6000 lovas és gyalog cs. sereggel találkozott, mely Magyarországba szándékozik betörni, közbenjárulására azonban e szándék foganasitása 3 nappal későbbre halasztatik, mely idő eltelte után e sereg Kőszeg felé fog indulni. Közli továbbá, hogy ifjabb gróf Heister tábornok tegnapelőtt 4000 haddal Regedébe érkezett.[1])

Ápril 20-án Prikovits cs. kapitány soproni térparancsnok 200 fegyveressel Kőszeget őrségül megszállotta.[2])

Május 24-én Eugen herczeg a bécsi hadi tanácsnak elnöke tudatta a tanácscsal, hogy Rabatta tábornok a Stajer hadakkal Kőszeg vidékén száll táborba, ha tehát a városnak biztonsága tekintetéből katonai segélyre volna szüksége, a nevezett tábornokhoz forduljon.[3])

Mihelyt Heister tábornok Bercsényi ellen müködendő a Dunán átkelt, Rákóczy ápril végén Forgách Simont ügyeinek helyreállitása végett a dunántulra küldötte, ki május hóban a Rábán előre nyomulván, rövid idő alatt mintegy 25.000 fegyverest gyüjtött zászlói alá, s a dunántuli megyéket a fejedelem uralma alá hajlitotta. Forgách junius hó 12-én szemerei táborából 50 németet küldött Kőszegre azon megkereséssel, hogy ezen Rákóczy hüségét valló katonákat, Szombathely város hozzájárulásával élelemmel, fegyverrel lássák el. Egyszersmind megyhagyta, hogy a lovakat illetőleg Bácsmegyei Simon intézkedéseihez alkalmazzák magokat.[4])

[1]) Városi levéltár levelek gyüjteményében.

[2]) Ritter György krónikája. M. tört. emlékek 27. k. 461. l.

[3]) Városi levéltár levelek gyüjteménye.

[4]) U. o.

Julius 5-én Forgách dobokai táborából a tanácsot megkereste, hogy Bik László biztosának hitelt adjon, s magát ennek utasitásaihoz tartsa.[1])

Julius 10-én Forgách Sárvárról a tanácsnak megparancsolta, hogy Kőszegen hagyott mozsár-ágyunak agyát Sárvárra szállittassa.[2])

Julius 12-én Károlyi Sándor Kovátsiban kelt levelében két küldöttet kért értekezlet végett a tanácstól magához meneszteni, oly meghagyással, ha Kőszegen pattantyusok lennének, azokat is seregéhez inditsák.[3])

Julius 12-én Forgách Simon dobokai táborából megköszönte a tanácsnak, hogy Bik László biztosának hitelt adott, s az általa kivántakat a város oly készséggel teljesitette. Egyszersmind bizonyos kalmárok kielégitéséről rendelkezvén, a fejedelem további hüségére buzditotta a kőszegieket.[4])

Julius 16-án Kisfaludy György Szombathelyről a tanácsnak megparancsolta, miszerint azon megromlott puskákat, melyeket Károlyi Kőszegre küldött, 10 nap alatt megcsináltassa.[5])

Julius 18-án Forgách Simon Jánosházáról a tanácsnak meghagyta, hogy 100 darab veresre, vagy zöldre festett, fehér vászon lobogócskákkal ellátott kópját csináltasson és ezeket julius 28-ra a dobokai mezőre — hol hadai táborozni fognak — elküldje.[6])

Augustus 17-én Blumberg báró őrnagy, soproni cs. parancsnok azon okból, mert a kőszegiek a császárnak esküdött hüség ellenére a kurnczokkal folytonos összeköttetésben voltak, sőt ezeknek lékai parancsnokát a városban időzni megengedték, kemény fenyegetések mellett a tanácsnak megparancsolta, hogy értekezlet végett hozzája Sopronba két küldöttet meneszteljen.[7])

Augustus 19-én Blumberg báró cs. parancsnok Sopronban, a császár iránti hüségre emlékeztetvén a kőszegieket, közölte: miszerint a császári seregek a bajorokat és francziákat tökéletesen megverték, 12000-ret közülök levágtak, 19 zászlóalj gyalogságot és 4 ezred lovasságot elfogtak, 52 nehéz ágyut s az ellenség egész podgyászát hatalmunkba ejtették. Irja továbbá, hogy a vezénylő cs. parancsnok Rábaközt elfoglalta s Bécsből naponként 1000 ember

[1]) Városi levéltár levelek gyüjteménye.
[2]) U. o.
[3]) U. o.
[4]) U. o.
[5]) U. o.
[6]) U. o.
[7]) Városi jegyzőkönyv. Levelek gyüjteménye.

segéd hadat vár, minél fogva e vidéken a háboruskodás befejezettnek tekinthető.[1])

Csakugyan a császári fegyverek a franczia-bajor seregen Hochstättnél fényes diadalt arattak, mely a dunántuli hadviselés állapotában jelentékeny fordulatot idézett elő. A győzelmes ütközet hirére a német kormány mellőzve a békealkudozásokat, erőhatalommal akarta az országot lecsöndesiteni. Ehhez képest Heistert — kit röviddel ezelőtt a vezénylettől elmozditott — ujabban megbizta a császári hadak fővezérletével. Heister, miután Körmendet, Kis-Martont s Kapuvárt őrséggekkel ellátta, müködését azzal kezdte meg, hogy a kihirdetett közbocsánat ellenére borzasztó kegyetlenségekkel sanyargatta a lakóságot.[2])

Heister seregének közeledtére Rákóczy hadai Kőszeget, Sárvárt elhagyták, és miután e városokba a cs. fővezér őrségeket vetett, maga Sárvárnál táborba szállott.[3])

September 15-én Heister fővezér rendeletére Doppelstein kapitány parancsnoksága alatt 150 katona szállásoltatott Kőszegre, kiket a városnak élelemmel kelle ellátni, mire az anyagilag kimerült város elégtelen lévén, a cs. haditanácshoz folyamodott, hogy a reája rótt tehertől fölmentessék. Ennek folytán Lipót király Vasvármegyének megparancsolta: hogy a beszállásolt őrség élelmezését Kőszeg várossal együttlegesen és aránylagosan teljesitse. A császári parancsnak aláirói: Matyasovszky László nyitrai püspök és Hunyadi László.[4])

September 26-án Svetics János és Küszöghy Mihály tanácsosok a megyei gyülésről Szombathelyről visszatérvén, Lipót királynak parancsait közölték: mely szerint a Rákóczy által hirdetett gyüléstől mindenki eltiltatott, s egyszersmind mindazoknak, kik a császár hűségébe visszatérnek kegyelem biztosittatott.[5])

Deczember 23-án gróf Erdődy Sándor Sárvárról a vármegye által Kőszegre kivetett 200 frt. lefizetését, ugyszinte a kiállitandó katonák elszállitását felelet terhe alatt sürgette.[6])

1705. Lipót királynak elhalálozása után Széchenyi érsek I. József és a fejedelem közt a békealku munkáját folytatólag ismét meginditotta, de a hadat viselő felek egyezkedési hajlama mellett

---

1 Városi levéltár levelek gyüjteményében.

2) Csányi János krónikája. Tört. tár. 5. k. 227 l.

3) Ritter krónikája. Magyar tört. emlékek 27. k. 471. l.

4) Városi jegyzőkönyv. Levelek gyüjteménye.

5) U. o.

6) Városi levéltár levelek gyüjteménye.

sem sikerült a béke eszközlése. Mig a békeegyezség s az ellenségeskedés beszüntetése iránt a tárgyalások folynának, azalatt a hadimüveletek az ország felső részeibe lévén irányozva: a dunántuli lakosság nyugalma legföllebb apró hadcsapatok vagy portyázók zsákmánylásai által lőn háboritva. Igy 24-én Szekeres István több kurucz társaival bizonyos számu lovakat és ökröket Kőszeg város területéről erőszakkal elhajtott, mely alkalommal több városi polgár a helyet, hogy fegyveresen megjelent volna a biró parancsára és a a kuruczok erőszakoskodásának meggátlására a tanácsbelieket kikisérte volna, pálczával ment a sánczokra, s innét tétlenül szemlélte a zsákmánylók rablásait.[1])

Augustus végnapjaiban Heister tábornok hadaival Kőszegre érkezvén, maga a várparancsnoknál szállott meg, katonáit azonban a lakosok iránti kiméletből, a város melletti gyepen helyezte el. Ezen jó indulatának elismeréseül, s további hajlandóságának megszerzéséül a tanács egy kis átalag borral, melyet 20 talléron vásárolt, kedveskedett.[2])

September 30-án Doppelstein kőszegi cs. parancsnok Kun János devecseri tiszttartót megkereste, hogy a város határából elhajtott s Szekeres István kurucz kapitány kezére szolgált marhák miatt Farkas Mihályt bebörtönöztesse. Kun tiszttartó a parancsnokot tudósitotta: miszerint kivánságát a jelen háborus időkben azért nem teljesiti: mert a vidékén lévő magyarok annak végrehajtásában akadályoznák, de saját biztonságát is veszélyeztetnék.[3])

November 3-án Haring György, Reisinger György, Gruber János és Teufel György kőszegi süvegjártók a városházán keservesen panaszkodtak a miatt: hogy a legközelebbi napokban, midőn a szt.-gotthárdi vásárra akartak utazni, a kuruczok őket letartóztatták, s — a vasváron tul lévő erdőbe hurczolták, utközben levágással fenyegették, e mellett Edlhoffer röthi mészárosra 400 frt, Reisingerre 200 frt, Haringra 150 frt, Kapfer Pálra és Gruber János legényeire 150 frt, a szappanfőző legényére pedig 75 frt sarczot vetettek. Mely összegek kézhez szolgáltatása végett Jobbágy Pált, ugy a süvegjártó és mészáros legényeket hazabocsátottak. Ennek folytán a süvegjártó mesterek feleségei, ugy a mészároslegények gazdái a kuruczokhoz elutaztak, de ezek az asszonyokat magok eleibe sem eresztették, a gazdáktól pedig azt kérdezték „hoztatok e pénzt? ha nem el sem eresztjük őket hanem levágjuk." A nők vissza

[1]) Városi jegyzőkönyv.

[2]) U. o.

[3]) Városi levéltár levelek gyüjteményében.

utaztokban megkérték a hidvégi plébánost, hogy férjeik kiszabaditása végett a kuruczoknál közbejáruljon, de miután ez czélt ezeknél nem ért, Bezerédy Imre parancsnokhoz fordult, ki sok kérés után a váltság fejében kivánt összeget 292 frtra leszállitotta.[1])

Deczember 6-án Doppelstein cs. várparancsnok a városbirót tudósitotta: miszerint ugy van értesülve: hogy a külvárosi lakosság a kurucz hadak támadása esetében a várost védelmezni nem szándékozik. Ennél fogva Svetics János városbiró a külvárosi községet a tanácsházra berendelte, s a cs. parancsnok nevében intette: hogy határozatától áljon el, hanem magát a község továbbá is mint a császár hive a végsőig védelmezze, s minthogy már többször hüséget esküdött a császárnak, most is vegyék tekintetbe Köszegnek Austriához, s Styriához való szomszédságát.[2])

Doppelstein várparancsnok csakugyan jól volt értesülve a kuruczok támadási tervéről, miután két nap mulva a felkelt hadak Kisfaludy György vezérlete alatt a város alá érkeztek, s azonnal ostrommal megtámadták. Ezen esemény gyászos lefolyását kutforrásunk következőleg ismerteti:

Anno 1705. Die 8-a Mensis Decembris circa horem 10-mam matutinam lévén nagy lárma a kuruczok miatt a mint hogy az emberek a Templomokból is ki szalattanak: mert Commendans Ur ö Nagysága itt a belsö városban a strázsa elött egy orgona formára való puskát, vagyis seregbontot arra a végre az árokra fölvitette, lévén régi töltés benne, hogy ki löjjék, a mint hogy egy része ki is sült, egy része pedig a rosda miatt nem sült. Kisülvén azért ugylett a lárma, hogy az emberek a Templomokból kiszallattanak, nem ugyan azért, hogy a toronyban lévő strázsa valamit látott volna, hanem csak azért, hogy a kis orgonát kilövette. Medio tempore pedig csak ki a strázsa a toronyban kiálltván, hogy a Rohonczy ut felé a kuruczoknak a sokasága jön, a minthogy ugy vala, hogy elsöben ott látzatának, és sok zászlóval (zászló) azon az uton a hegyen mind lovassa, mind gyalogja megállapodott: azután a Csói ut felé is jöttenek, el annyira megszaporodott, hogy az egész nemes várost körülfogták, minek elötte pedig valamihez akartak volna kezdeni, tehát irtak Commendans Urannak, hogy a várost adgya föl: azon levélre azt adta válloszul, hogy ö a papirosra a várost föl nem adgya, harmadnap elött pedig a nemes városnak irott levelére melyet ö Nagysága intercipiált, és a Nemes tanácsal nem

[1]) Városi jegyzőkönyv.
[2]) U. o.

communicalta. azt adta válaszul. hogy még Törököt. Tatárt. Arnoldot nem látott, azért ö a várost fel nem adgya. Ezen alkalmatossággal izentek be Tiszt Uraimék. ugymind Kisfaludy György (kie a Commandovala). Balogh Ádám. Bezerédy Imre, Rehthey. Kiss Gergely. Sándor László Uraimék, hogy két tanácsbeli mennyen ki hozzájok parolára. hadd beszélgessenek vélek. de Commandans Uram semikép nem engedte. söt a sánczról. a kik parolára a kurnczok közül oda akartak jönni. tüzet adatott reájok. és a városi embereket a kik vele szollani akartak fejben akarta lönni. miglen pedig a molnár legény, a kitől izzentek. bejött a követséggel, tehát Biró Uram ö kegyelme malmánál levő kertben Bezerédy Uramnál levő. s oda rendelt kis Taraczkból szinte a Nemes város Plebania Templomira belött, a mint a golyobis Commandans Uram kezéhez adatott. látván pedig Dobsa Ferencz a Magyar Hostadtban lévő fő Strázsa Mester. cum suo vice gerente Georgio Pelez a kurnczoknak sokaságát és lehetetlenségit. hogy a Magyar Hostad. vagy is az elsö külsö Város magát megoltalmazhassa. mert kevés a nép a városban. tehát jelentette Biró Uramnak. és mellette levö Tanácsbeli Uraiméknak. hogy valami módot találjanak föl. és szóljanak Comandans Uramnak. mert mindnyájan oda vesznek a külsö várossal: szólott mind maga Biró Uram. mind maga Strázsamester Uram. de semmitsem használt: csak azt mondta Comandans Uram. kiki magát oltalmazza. ha nem maga lü fejben. a minthogy a comandirozott Németeknek is erösen meghagyta. ha látják. hogy a városi ember nem akarja magát oltalmazni. és a sánczról elszaladna. azonnal löjjék fejbe. Ezen a napon látván a kurnczoknak sokaságát ugy az előtt is elégképpen demonstráltatott Comendans Uramnak. hogy a külsö Várost nem lehet oltalmazni. mert küfala nincsen. a köröskörül való sövények pedig roszak. mindenütt az ellenség bejöhet. a nép is kevés. sed omnia frustra erant. Még azt is monda Comendans Uram. ha a külső város magát megadgya. o a maga népét. mind a belsövárosba viszi. és onnant lövet ki reájok. és felégeti a házakat. Ezen szavára senki sem mert felelni. Azonban. hogy a molnár legény által tett izenetre senki ki nem ment. másképpen a molnár legényt sem várták. tehát azonnal. hogy az óra dél után hármat ütött. tehát egyszersmind felkiáltottak nagy szóval háromszor: „Uram Jezus" és ostromnak mentenek. a mint pedig constál az ó Temetonél a Hidusäg (Hajdusäg) kétszer visszaveretett. de ezután gyalog szálván a lovasoknak egy része praevaliált a kurnczság a külsö városba bejött mind a Hostadtban. mind a Szigethben sok szegény concivis. és lakosok veszedelmével. kiknek

specificatioja fog következni (hiányzik) bejöveteleknek alkalmatosságával pedig nem ugy bántak az emberekkel, mint igaz keresztények és magyarok, hanem mint Pogányok, a házakat azonnal gyujtogatni kezdették, az embereket levetköztették, és mezitlenül hagyták, sine discrimini personarum az Aszonyoknak szemérmes testekben kotorozván pénzt kerestek, mely rut, és halhatatlan történet miatt egy harmad napik ágyban fekvő Aszony meg is hala, szegény koldusokat, és másokat, kik soha fegyvert nem fogtak, és már magokat megadták, csak levágták, marczangolták, és még a szemérmetes testeket is kimetszették, a szemeiket kivágták, és orrokat elmetszették; portékát egy szóval kaphattak magokkal, és ugyan szekereken elvitték: az Ispitályokban levö koldusokat is megfosztották, ezeket pedig, hogy midőn elkövettik, tehát sok felé a házakat, mind kivül, mind belül gyujtogatni kezdettik el annyira vala a rettenetes tüz, hogy a Magyar Hostadtban csak (hézag) a Szigethben pedig (hézag) ház maradott. Ezen rettenetes tüzet a lovasság a mezzörül nézte, és addig el nem ment, miglen nagyobb részint az egész külsö város tüzben nem volt, a gyalogság pedig a házakat járta, és a mit kaphatott elvitt, kik miatt az emberek a belső városból, ki nem mertek jönni az oltásra: a ki pedig oda ki elbujt vala, elöjönni nem mert az oltásra, söt ki elöjött, azt megfosztották, és mezitelen hagyván bejött a városba: sokan pedig megmenteni akarván magokat a szölö hegyre szalattak, ott is a férfiakat levágták, az Aszonyokat, és gyermekeket pedig minden ruhaiból megfosztották, a belsö város is már sok helyen kezdett égni, de Isten segitségéböl, és vigyázó embereknek industriájokból, a bejövö tüzes zsendelyeket azonnal eloltották, és igy az Istennek nagy kegyelme által a város meg is maradott, mely ha meggyuladott volna, az embereknek sokasága, a füst miatt megfulladott volna, ugy is a külsö városnak füstje miatt, alig maradhattak meg az emberek, vala az nagy szerencse a belsö városnak, hogy a minémü kicsiny szél vala, az megállott látván ezen nagy veszedelmét, és tartván attól, hogy belsö várost is valamiképpen megrontsák tüzzel, tehát itt való Plébános Ujváry Gergely Uram, ex consensu Domini Comendantis kiküldetett tiszt Uraiméklhoz, hogyha parolára kiküldhetne a N. város, tehát e medio suo két emberséges embert kiküldene, ki midön a szigetben maga mellé vévén egy deákot, és Grobnei Jánost, Einfalt György kertjén, tehát a kuruczok reájok támodtak, non obstante, hogy ö kegyelme eleget állitotta, hogy ö követ a Tiszt Uraimékhoz, Deákot legelsöben egy ümögben hagyták, magát kegyetlenül szitták, le is akarták egynéhányszor vágni, de

sok peroratioi után életét magának megengedték, hanem mentejit elvonták, és a kovácsot nem használván semmi kérés, és mentség, ki ugyan 150 forintokat igért, hogy le ne vágják: csak nem használt, melyet a Pogány el nem követett volna pronti est contra jus Gentium, hogy valami követet valaki agredialja, magát megfoszsza, és melette lévö emberét levágja. Levágván pedig az emlitett kovácsot, magát Plébános Uramat azután a mezzőn fel, s — alá a lovak mellett, hurczolták, tandem azután sokára éjjel Salamonfára Bezerédy Imre Urhoz vittik: ezt akkor éjjel a N. város nem tudta, hogy hová lett legyen Plébános Uram, mert hire vala, hogy levágták: tehát küldött a N. Tanács cum consensu Domini Comendantis Reöthre (Röth) is, ha ott valami Tiszt volna mondaná meg, hol legyen Bezerédy Uram, örömest a N. Város parolára hozzá küldöne. Lévén ott azért bizonyos Horváth nevü hadnagy, azt adta váloszul, bizvást elmehetnek ö kegyelméhez senki sem fogja bántani. Ezen assecuratiora se mert a N. város küldeni, hanem differálta, reményvén, mennél elöbb Plébános Uram ö kegyelme megjövetelét, de ö kegyelmét az emberek nem györték várni, lámentálódván ki ura, ki gyermeke, ki egyéb atyafia, és jóakarója iránt hová lett, és Isten tudja, hol vagyon talán ezt amazt is levágták. Hogy azért nagyobb veszedelem a N. városra ne jöjjön és a belső város cum universis hominibus, et substantiis, ne periculáltassék, remenkedtek a benn levő emberek, hogy a N. Tanács ujabban a város pecsétje alatt irjon a tiszteknek, hogy parolára innét mehessenek két emberséges ember ki hozzájok bizonyos beszélgetésre nézve. Ezt is a N. Tanács a sok lamentatiora megcselekedte, et cum consensu Domini Comendantis, melyet ugyan nehezen engedett, állitván: Plébanus Urat megkell várni: irt a tiszteknek és kiküldött Salamonfára, a honnét válosz nem jövén, és gondolkodván az ittben levö népség, hogy talán se Plébános se a levél nem jutott tiszt Uraimékhoz, arra nézve, ujjonan vala nagy sivás, és rivás, és lamentatio, hogyha csak Comendans Ur magát másra nem rosolválja, mindnyájon oda lesznek, mert mihelyt egy kicsinyt világosodni fog, a Talpasság ostromnak megyen (leven vele sok lajtorja) a belső várost is megveszi, és az embereket lefogják vágni. Azért ennek eltávozására jobb, ha a belsö várost föladja, hogy sem az embereket levágottassa, és a várost felprédáltassa, nem leven azonkivül elegendő emberei a kik a várost és várat oltalmazhassák. Ezen lamentatiokra és ratiokra Toppelstein nevü Comendans Uram resolválta magát die 9. a regvelé a várost feladta, kimenvén akkor itt levő Kiss Gergely nevü kapitány Urhoz ex parte Civitatis N. Benök István,

ex parte vero Nobilitatis in Civitate existentis Nemzetes, és Vitézlő Horváth Jósef Uraimék jelentették, hogy a Nemes Várost Comendans Uram felakarja adni. azért a katonaság az embereket ne bántsa. mert ki akarnak menni házokhoz, és ha mit még meglehetne conserválni a tüztöl, conserválni akarják. Ezeket Kiss Gergely Uram értvén monda: igen jól gondolkodott a N. Város. másképpen a Talpasság készen volt. vagyon is. hogy ostrommal megyen. azonban pro majori securitati. miglen Bezerédy Uram eijön. kivánt ki két kezest. ö kegyelme is ellenben kettöt befogadni. a minthogy ez ex utraque parte meglett. kelletet a Német részröl is egynek. ugymint Fendrichnek ki menni. Assecuráltattak ugyan az emberek. ha kimennek bántások nem leszen, még is némelyeket csak megfosztották. eljövén pedig Bezerédy Uram. Kisfaludy György. és Balogh Adám Uraimék circa prandium, estvélre pedig méltóságos gróf Csáky Mihály Uram Generalis ö nagysága. az accordata punctumait feltették, hanem másnap miképen. és hogy kelletik a garnizonnal elmenni; vala pedig inter relique puncta az. hogy csak a tiszteknek engedtetett meg a fegyverrel való elmenetel. a közönségeseknek nem. Azonban hogy már elakartak menni, és a Contue Köröslab Kirchschlag felé kész vala, tehát hetvenkettöig lett kuruczá. a többivel csak ugyan elmene Comendans Ur. maga bagazsiájával együtt. kit is a maga méltóságos Generalis Csáky Mihály ur eö Nagysága késéré vala. — Ö Nagysága midőn bejött vala. szállott Losy Uram házánál. azután a belsö Városba jött. és szállott Lada Urammál. a hol ö nagysága cum reliquis Dominis vigan vala. az egész város pedig nagy szomoruságban. és Consternatioban, melyet minden ember elhitethet magával. Ur Jesus vigasztald ezen városnak lakosit, s — mentsd meg szegényeket az ilyetén veszedelmektől. és rettenetes károktól." [1])

Az itt közlött esemény leirását Krugovich Mihály városi jegyző fogalmazta. ki az akkori tanácsbeliekkel együtt Palugyai Gábor cs. biztos vezetése és befolyása mellett néhány évvel előbb tartot tisztujitás alkalmával nyerte el hivatalát. A jegyző tehát mint császári érzelmü férfiu. saját álláspontjáról vázolta a kuruczok eljárását. melyet az ellenszegülő város irányában a legsötétebb szinekben törekedett feltüntetni. Annyi azonban tagadhatlan: hogy a város. mint hason ostromok alkalmával rendesen megtörténni szokott tetemes károkat. s emberéletben érzékeny veszteséget szenvedett. A külvárosok egészen elhamvasztattak. s csak 12 ház lőn a tüzvésztől

[1]) Városi jegyzőkönyv.

megkimélve. 200[1]) vagy 300 ember lett a gyermekeken kivül e gyászos emlékü napnak áldozata, kik között Fridely (Fridelius György) csói evangelikus lelkész is golyó által lelte halálát.[2])

Némely iróink[3]) minden kutfő megnevezése nélkül azt állitják: hogy az evangelikus imaházak is leégtek volna, s 150 ember esett el, de hibásan: mert ekkor már tovább három tized óta a városi egyházak a katholikusok birtokában valának, s az evangelikusok vallásgyakorlatukat Csóban tartották.

Hogy a támadás alkalmával a város lakósságának egy része, s valószinüleg a többséget képző magyarság a városi tisztviselők kivételével Rákóczy ügyéhez vonzódott, gyanitható azon körülményből: mely szerint a catastrophát két nappal megelőzőleg Doppelstein várparancsnok, — miután a külvárosi lakósságot hüségében ingadozni látta, s védelmében kételkedett — kényszeritve látta magát mint fennebb tapasztaltuk a városbiró által a népet a város védelmébe fenyegetések által ösztönözni. Továbbá: hogy a polgárokat, kik hajlandók valának a felkelők táborába értekezés végett kimenni, ezen szándékjukban a parancsnok akadályozta, s mindazokat kik a sánczokat védelmezni elmulasztának, főbe lövetéssel fenyegette. Végre az uralgó hangulatra mutat azon körülmény is: hogy a város föladása után az őrség egy része azonnal a felkelők zászlói alá esküdött.

Deczember 19-én a városbiró a községnek előterjesztette: hogy miután a város majorja elégett, s a legközelebbi veszedelem folytán a városnak különféle költekezései támadtak, de a Generalisoknak is némely ajándékok volnának kiszolgáltatandók, tehát a község a szükségelt költségek beszerzéséről gondoskodjék.[4])

1706 január 5-én gróf Csáky Mihály Kőszeg város parancsnoka megkereste a tanácsot: hogy a betegeskedő Niczky János és Kisfaludy Zsigmond elszállásáról és élelmezéséről intézkedjék. Minek folytán a tanács a nevezett parancsnokot irásban megkérte: hogy ezen tehertől ha lehetséges a várost mentse föl, minthogy Kisfaludynak szép jószága lévén, magát élelemmel elláthatja.[5])

Január 8-án Bezerédy Imre Salamonfáról Svetics András városbirót levélben megintette: hogy miután a biró és tanácsbeliek ösztönzésére a kőszegi császári parancsnok, a helybeli ötvösnél

---

[1]) Város emlékirata a császárhoz. Fogalmazvány a v. leveltárban

[2]) Ritter krónikája. M. Tört. emlekek 27. k. 492. l.

[3]) Fényes Elek Magyarország statistikaja 1. k. 357 l. Szepeshazy Karoly. Merkwürdigkeiten Ungarns 1. k. 81. l.

[4]) Városi jegyzőkönyv.

[5]) U. o.

hagyott pallosát elvitette. s arról 52 lat ezüstöt leszedett. — vagy annyi ezüstöt vagy értékének megfelelő készpénzzel kártalanitsa. mert ellenkező esetben tizszerte nagyobb kárt fog okozni a városnak.[1])

Január 10-én Ebeczky István Rustról a városbirót emlékeztette a számára igért 100 frtnak Pásztory Ferencz kezéhez leendő lefizetésére.[2])

Január 14-én Rákóczy fejedelem miután a dunántuli vármegyék és városok a Confederatio mellett nyilatkoztak és megesküdtek. — Kőszegnek is meghagyta. hogy erre hitét letegye és hódolatát a város pecsétjével erősitse meg. A rendelet tartalmát a jegyzőkönyv töredékben igy adja: hogyha az Ellenségh erőt venne melléje ne mennyen, hanem csak a Magyarral elmennyen. feleséghit. Gyermekit. Jószághát itt hadgya, hanem levágják, ha azutánn kaphatyák. az hütnek letétele pedig Sponte. és benevole legyen. a ki az hütet pedig le nem akarja tenni. tehát annak harmadnap alatt az Jószághát elfoglalyák. és magát az Országbul egy pálezát adván az keziben kiküldgyék. Midőn a városbiró a fejedelmi paranesot az egész községgel közölte. felszólitotta: hogy ez ügyben magok között a polgárok tanácskozzanak, s azután véleményüket tudassák vele.

Noha a hódolati eskü letételére január 14-ike volt Beresényi Generalisnak biztosa Török István által meghatározva. mindazonáltal ez a jövő napig adott hallasztást. hogy akkor az ügyet tisztába hozván, a város küldettjei az irásba foglalt hódolatot még jókor Szombathelyre levihessék. A városbiró előterjesztésére. a község tanácskozás végett eltávozott. de rövid idő mulva Pors Ferdinánd. Gazdagh György és Ekker János visszatértek: „hogy a Nemes községh Tanácstul ezen dologban inkább kiványa Tanácsát venni. erre uyonan az adatott váloszul. itt más Tanácsot nem adhatni. ennek megh köl lenny, azért a Nemes község maga közül is váloszon valami 3 vagy 4 személyt, minthogy hasonlóképpen a N. Községhet is illeti."

Kimenvén azért ezen praemittált személlyek, és semmi váloszt azután nem hozván. tehát kiküldött Biró Uram. hogy a váloszal jöjjenek be. azonban mind elmennének, és senkit magok közül nem deputáltak. a mint Pors Uram referálta. sed hoc non obstanti Biró Uram meghizente Szampt András. Fügh György. Ambrosy Samuel. és Pors Ferdinand Uraimékk, hogy készüllyenek. és holnap

---

[1]) Városi levéltár levelek gyüjteményében.

[2]) U. o.

Szombathelyre alá mennyenek az egész Tanácsal együtt nomine Communitatis. Azonban e medio amplissimi Senatus küldetett Olischer János Uramhoz beteges állapottal lévén Stainer Lörincz. és Biringer Albert Uraimék declarálván az praemiltált dolgot eö kegyelmének. ki is azt izente. ha a N. Tanács valami módon ávertálhatná. jól volna. hanem mit tudunk tenni. megh köl cselekedni. és ha ugyan a Város pöcséttyét is oda köl nyomnyi eö nem lészen contrarius. mert kiván a N. várossal élni. és halni." [1])

Január 16-án a városbiró az egész község jelenlétében közölte: hogy a tegnapi napon több tanácsbeliekkel a confoederatio mellett leteendö eskü végett Szombathelyre lentazott. s ott Török István. Babócsy Ferencz kapitányok. mint fejedelmi biztosok elött a hitet letették. Elöbb ugyan a biztosok által megkérdeztettek. ha valjon a község részéröl jött e valaki meghatalmazvánnyal vagy sem? mintán erre tagadólag feleltek. a biztosok igen neheztelték. és e miatt Nagyságos Cziráky László urat 100 hajduval a város földulására akarták küldeni. de ö tanácsos társaival a biztosokat fölötte kérte. hogy a várost ne büntessék. mintán a jelen idökben magoknak sem tudnak tanácsolni. mert nem értik a dolgot. és meg igérte. hogy a község is leteendi Kőszegen a kivánt esküt. Mire a biztosok azt válaszolták: hogy Szombathelyre kellett volna a község meghatalmazottjainak jönni. minthogy a nemesség is ide volt rendelve. pedig a város sem jobb. s nagyobb szabadsággal sem bir azoknál. tehát minthogy meg nem jelentek. holnap Nemeskérre jöjjenek. s ott letevén az esküt. egyszersmind a hódolati nyilatkozatot pecsételjék meg. Erre a biztosokat arra kérték: hogy ne kivánják. hogy az egész község ott megjelenjen. hanem hogy meghatalmazottakat küldhessen a maga részéről. Végre sok kérés. és Sigray József alispán közbenjárulása után kieszközölték. hogy a község nevében a hitlevelet aláirhatják. és a város pecsétjével azt megerősithetik. Mihez képest a biró a belvárosban lakozó több polgárokat magához hivatott. s bele egyezésükkel a lutheranusok részéről Fügh Györgyöt. Pors Ferdinandot. a katholikusok részéről pedig Kapfer Pált. és Ekker Jánost. és Losy János városi kamarást a város pecsétjével. s megbizó levelével ellátva. az eskületétele végett Szombathelyre le küldött.[2])

Január 25-én a városbiró jelentette: miszerint a község határozatához képest. a számos költség fedezésére. ugy Csáky

[1]) Városi jegyzőkönyv
[2]) U. o.

Generalisnak adandó tiszteletdij beszerzésére szükségelt pénzt, daczára sok utánjárásának mindekkoráig nem kapott, s azok is kik igértek, megcsalták. Ennél fogva tehát, minthogy a város majorját is meg kell csináltatni, azonkivül abrak és széna hiányában volna a város, és jövedelme nincsen, e mellett a Generalisnak valami ajándékkal kedveskedni kell „minthogy az előbbenyieknek adtunk, azt pedig az egyik a másiknak megmondgya“ nehogy ezért valami kára legyen a városnak, szükséges hogy pecsétje alatt kölesönről gondoskodjék. Hoszas tanácskozás után a község abban állapodott meg: hogy mivel az itteni kereskedők portékájukat nagyobb részben eladták, uj portékáért pedig az országból ki nem mehetnek, nehogy pénzük haszon nélkül heverjen, azt a város szükségletére kölesönözzék, a város megkeresésére tehát Solterer Bertalan 100 frt, Luttinger 100 frt, Leidenfrost szinte 100 frtot kölesönöztek.[1]

Február 5-én Lada György bizonyos utasitásokkal, és három Albával ellátva Rákóczy fejedelemhez küldetett oly meghagyással: hogy ezeket megbizó levelekké alakitsa át, egyikét magának a fejedelemnek, másikát az egri püspöknek, harmadikát pedig Bercsényinek mutassa elő.[2])

Február 18-án a városbiró közölte a községgel: hogy a Generalisok és egyébb tisztek, ugy szinte ezek szolgáinak ellátására szükségelt költségek beszerzéséről a község gondoskodjék „mert azt sem tudgyák mikor jün nyonan a M. Generalis, mert csak Rohonczon vagyon, és talán ide jüvend, és itt veszi lakását, azért hogy nagyobb nyomoruságra ne jussunk, méltó valami módot föltalálni, és gondolkodni honnét és hol vegyünk költséget, mert a minapi determinatio szerint kölesönpénzt nem találunk, találtunk ugyan valami 300 frtot, de az már oda vagyon, lépjenek azért ki, és de modalitate aquirendi expensarum gondolkodván, opiniojukat adgyák.“ Ezen biró Uram propositiojára kilépvén, és alkalmas ideigh a maguk házokban gondolkodván, csak azt izentik, hogy a N. Magistratus eddigh minden szorgalmatossághot adhibeállt az illyetén dolgokban, azért most is a Nemes Tanácsnak dexteritására bizzák, és méghlen a N. Tanács kölesön pénzt nem talál, tehát kamarás Uram árultasson Bort, ajánlván arra magát a Nemes Kössigh, hogy nem réz hanem ezüst pénzt fogh küldeny. Ezen alkalommal hirdetetett ki Andrásy tábornok rendelete: mely szerint mindenkinek kötelességévé

[1]) Városi jegyzőkönyv.
[2]) U. o.

tette: hogy a Stajerek ellen, — kik az országba becsaptak — fegyveresen fölkeljen.[1])

Mártius 18-án Pálfy János, Montecucolli és Ebergényi tábornokok, több tisztekkel a városba érkeztek s rövid időzés után, 50 embert egy kapitány parancsnoksága alatt őrségül visszahagytak. Bejövetelük előtt Kőhalomból a tanácsot fölszólították, hogy egyik vagy másik tagját értekezlet végett küldje ki, de senki sem mert kimenni. Niczky János kurucz helyparancsnok levél utján Pálfy kegyelmébe ajánlotta magát, minthogy hajdui szétoszolván, a várost nem védelmezhette volna.[2])

Mártius 19-én az őrség parancsnoka meghagyta: hogy a Tanács és a belső Városbeliek a hódolati esküt letegyék. Minek folytán a tanács hallasztást kért addig: mignem ez érdemben Pálfy tábornokhoz irt levelére válasz nem érkezik. A parancsnok a hallasztásba bele egyezett. Pálfyhoz pedig a tanács küldöttséget inditott a melyben előterjesztette: „hogy ha a hütöt leteszi az Nemes Város elmegyen a hirre, azután nagy veszedelemtül tarthatunk, azonban az kik oda ki laknak (t. i. a külvárosban) megh nem tarthattyák, mert minden feli bejühet az ellensigh, a ki pedig az Belsö Városbul kimegyen az sem leszen securus, söt az szölö hegyünket sem excolálhattyuk, vala azért az Instantia, hogy a Neutralitást engedgye eö Excellentiaja.“[3])

Mártius 19-én Pálfy János Szombathelyről a városbirónak meghagyta: hogy a kőszegi ötvösnél Bezerédynek aranyozás végett levő párduczbörre való ezüst gomblánczát, ugy nemkülönben ezüst kardját lefoglalja, s további utasitásig magánál őrizze.[4])

Mártius 21-én Pálfy János Szombathelyről irt levelében a városbirónak eljárását: hogy az ötvöst bebörtönöztette helyeselvén, utasitotta, hogy ezt mindaddig fogva tartsa, a meddig kétségen kivül be nem bizonyitja: hogy Bezerédy a kérdéses lánczot, és kardot csakugyan már elvitette.[5])

Mártius 21-én a városbiró közölte a községgel Pálfy János tábornok válaszát, melyben a semlegességben ugyan beleegyezik: de oly feltétel mellett, hogy a belsö városban négy tanácsbelinel több ne maradjon, a többi pedig a külvárosban menjen lakni.

[1]) Városi jegyzőkönyv.
[2]) U. o.
[3]) U. o.
[4]) Városi levéltár levelek gyujteményében.
[5]) U. o.

későbbi rendelkezéseig senki a kuruczsággal ne érintkezzék „mert ha raita érik, lészen jutalma karó, és akasztófa". Ezt értvén a község csufosnak tetszett, hogy jószághokat itthen hagyván magok kimennyenek. Minthogy pedig azt is irja, hogy Comendans Uramnak is irt, és az böven fogja eö Excellentiájának expectorálni; azért izentetett eö Nagyhságbának, hogy eö Nagyságha ne neheztelné eö Excellentiája akarattyát meghizenni, vagy maga az Tanácsházra jünni, declarálni. Eljüvén eö Ngha ad Requisitionem amplissimi Senatus, tehát Biró Uram eö Nghának az Levélnek Continentiáját megh mondotta, kérdezvén hogy micsoda Remediumja lehetne ennek, mert nemláttyák módját, hogy az Emberek az Belsü Városbul kimennyenek, arra azt replicálta vala Comendans Uram eö Ngha, ez az Remedium, hogy ki tegye le az hütöt, mert hogy lakhatnék eö Ngha olyan emberek között, kik nem hittel kötelesek eö Fölséghéhez, vagy is Neutralisok. Hoc occasione adhortálta a N. Tanácsot, ugy az jelenlévő kössighet is, hogy eö Fölséghéhez mint Istentől rendeltetett Királyunkhoz hivek legyenek, és magokat vele edgyütt az Ellenség ellen annak idejében utolsó csepp vérig oltalmazzák. Az idő délre halladván, a hitletétel másnapra hallasztatott.[1])

Mártius 22-én együtt lévén a község a helyparancsnokot a gyülésbeni megjelenésre fölkérte, s megérkezése után a tanács, ugy a belváros lakossága az esküt letette. Ezután a parancsnok intette a lakosokat, hogy senki sem a belső, ugy külső városbeliek közül hire és utlevele nélkül még a legközelebbi szomszédságba se távozzon, mert ha rajta éretik, keményen megbünteti, mondván: „mert az Neutralitás nem abban áll, hogy a kuruczokkal egyet értsen, hanem hogy eö Fölségéhez kiki hiv leszen, és marad". Az eskü letétele után a parancsnok szerencse kivánatok között intette a községet ujabban „hogy kiki ugy visellye magát mint ö Felséghe hivéhez illik honnét nagy böcsületek leszen Gratiát is fognak nyerni". Ez alkalommal kihirdettetett, hogy azon esetben, ha a városban kurucz portéka volna elrejtve, azt tudomásra jutassák.

Mártius 24-én az őrség parancsnoka a fölfödözött kurucz ingóságok összeiratását a város hozzájárulásával kivánván teljesiteni, a város részéről Steiner Lőrincz és Glück Bernát küldettek ki. Továbbá a városbiró jelentette, hogy: Pálfy tábornok parancsa

[1]) Városi jegyzőkönyv.
[2]) U. o.

folytán Bezerédy Imrének kardját, melyhez az ezüstöt a város adta és még nem volt elkészülve — az ötvöstől átvette, végre a városbiró maga igazolására, számolt azon portékák hová forditásáról, melyek három évvel ezelőtt kóbor czigányoknál találtattak és elkoboztattak. E szerint a tanács végzése szerint gróf Esztorás Dánielnek adatott egy aranyos ezüst kánna.

Három forgó csináltatásához, melyek Károlyi tábornok tisztjei számára készitettek, adatott egy másik aranyos ezüst kánna.

Forgách Simon tábornoknak adatott egy ezüst kés és kalán. Az ezüst pixisből végre Károlyi Sándor csizmájára egy pár sarkantyu készitetett, és ugyan abból csizmája is megpatkoltatott.[1])

Márczius 26-án a cs. helyparancsnok a maga ellátására mindazon élelmi szereket, bort és pénzösszeget követelte, melyeket az előbbi cs. parancsnokoknak adott a város. Miután Pálfy tábornok utasitása szerint a város ugyanazon czikkek kiszolgáltatására köteleztetett, mind a melyeket a kurucz parancsnokoknak adott a város, azoknak pedig 3 akó bor, fűszerszám, só, kenyér, tüzelő fa szolgáltatott ki, tehát a cs. parancsnokot küldöttségileg a tanács megkérte, hogy ezen illetőséggel elégedjék meg, mire a cs. parancsnok azt válaszolá: „hogy eö pro hic, et nunc mást nem kiván, hanem az Intertentiot, s jól cselekszik a város, ha Pálfy eö Excellentiájának mind eö, mint pedigh az militia intertentioja végett ir, mert maga is látya, hogy nem éléghséges az Nemes Város, az intertentiot, hogy prestállya.“[2])

Márczius 29-én gróf Pálfy János Csepregből fenyegetés mellett meghagyta, hogy ő felsége iránti hüségénél fogva a város, minden a kőszegi cs. parancsnok által küldendő leveleket késedelem nélkül elszállitassa és büntetés terhe alatt magát ennek utasitásaihoz alkalmazza.[3])

Márczius 30-án gróf Pálfy János Csepregből a városbirónak megparancsolta, hogy némely ügyek elintézése végett hozzája két küldöttet küldjön, biztositotta egyszersmind a kőszegieket, hogy azon esetben, ha a városon kivül kuruczokkal találkoznának, ezektől nem fognak bántalmaztatni.[4])

Ápril 9-én a városbiró jelentette, miszerint azon kardot, melyet Bezerédy Kőszegen csináltatni akart, és melyhez a város

[1]) Városi jegyzőkönyv.
[2]) U. o.
[3]) Városi levéltar levelek gyüjteményében.
[4]) U. o.

ezüstöt adott, a helybeli cs. parancsnok (noha Pálfy tábornok ezt a biró őrizetére bizta) maga kezéhez adatni kivánja. Mire a tanács azt határozta, hogy ezen ügy függesztessék föl mindaddig, mig nem a kard átadását a parancsnok ujabban sürgetné, s ekkor részükről nyilatkoztassák ki, hogy a kard a város tulajdona, a hozzá való ezüstöt pedig csak kényszerüségből adta.[1])

Ápril 11-én a helybeli cs. parancsnok meghagyta, hogy következő napon mindenki az ő szállása előtt „sub vexillo, et cum supremis officialibus compareályon, és minden személyt, az akár Nemes, akar nemtelen legyen, ugy a szolga rendet is a n. Tanács listába vegye.“ Minélfogva a lakósok összeirására a tanács küldöttséget küldött ki.

A cs. parancsnok gróf Pálfy János rendeletére az őrséggel a várost elhagyni szándékozván, délután a város kapuit bezáratta, és hogy elvonulása titokban maradjon, a városból senkit sem bocsátott ki. Miután a taraczkokat beszegeztette, s a töltvényekre vizet öntetett, esti 9 órakor a várost elhagyta és csapatját Kőrösláb felé vezette.[2])

Ápril 12-én gróf Bercsényi Miklós Nagy-Szombatból Sigray Józsefet Vasmegye alispánját tudósitotta, hogy a kőszegiek érdekében hozzája intézett kérelmére, a város semlegességébe beleegyez, oly kikötéssel azonban, hogy a helyőrség eltávozzék, a császáriak, ugy felkelők részéről csupán „salva quardia“ maradjon a varosban.[3])

Ápril 13-án Illovay János s Domokos András a város részére eszközlendő semlegesség végett Forgách Simon s Csáky Mihály generálisokhoz küldettek, kik innét megérkezvén, jelentették: hogy Fodor László ezredest Beledben találták, s miután a város levelét előmutatták, ezeknek kézbesitését magára válalta és Kapuvárott Csáky Mihály generálisnak azt átadta, kitől a kivánt menevédet a semlegesség kieszközölhetése végett a város számára megszerezték.[4])

Ápril 14-én Gyöngyösy György — Forgách Simon irnoka — Csepregből emlékeztette a tanácsot, hogy a generális titoknokának Dobay Lászlónak igért ajándékot (egy nádpálczát, köntösre való selyem posztót és egy pár csizmát) legközelebb nekie átküldeni a város el ne mulassza.[5])

Ápril 16-án Forgách Simon Bükről kelt levelében hivatkozván

[1]) Városi jegyzőkönyv.

[2]) U. o.

[3]) Városi levéltár levelek gyüjteményében.

[4]) Városi jegyzőkönyv.

[5]) Városi levéltár levelek gyüjteményében.

a kőszegi lakósok nemzeti érzelmeire elrendelte, hogy Fodor László ezredesének minden a városban található fegyvereket a tanács kiszolgáltassa.[1])

Május 1-én Forgách Simon fentebbi levele folytán a városbiró Fodor ezredest megkereste, hogy a fegyverek átvétele végett jöjjön Kőszegre. Az ezredesnek megbizottja Szigeti Márton megérkezvén, miután a tanácsot üdvözölte, kijelentette: hogy a város irányában nincs szándéka szigoruan eljárni, csak azt követeli, hogy a kezénél lévő eskü mintára a negyed mesterek és tizedesek meghiteztessenek az iránt, hogy mindenki a fegyvereket kiszolgáltatja. A kézhez adott fegyvereket ő ugyan magával nem viszi el, hanem a tanács őrizete mellett a tanácsházba rendeli elhelyeztetni, megengedi azonban, hogy mindegyik tanácsos egy kardot, egy puskát magánál tarthasson. Az eskü minta igy hangzott:

„Én N. esküszöm (Stylus) hogy én minden néven nevezendő fegyvert, Puskát, szablyát és egyebet, ki házamnál, vagy birtomban (igy) vagyon, azaz, az ki enyim előadom, az olyant is ki másé volna, s tudnám kinyilatkoztatom, semmit abbul, akármely szin és név alatt megh nem tartok, hanem tisztán, igazán, minden rontás és vesztegetés nélkül előadom, s kyjelentem, semmit el nem titkolván, sőt ha mit ma, vagy az elmult héten elidegenitettem volna, tudnék, vagy hallanék meghjelentem, nem különben ha mit ezután is megh tudnék városi Biró Uramnak megjelentem.“

Továbbá: „Én N. esküszöm, hogy az meghirt hitre alatta valómat, mind meghesküdtettem, és az fegyvert mindnyájoknál akár gazdák, akár szolgák, akár mesterlegények legyenek, vagy más idegenek legyenek is, hit szerint minden szorgalmatossággal fölkerössem és előadom.“

Hogy a lakóság az eskületételétől fölmentessék, a város Heriez Mihály és Fügh György küldöttei által Fodor ezredeshez fordult, ki azon választ adta: „hogy ő mindenben kiván a N. városnak szolgálni és semmi violentiat elkövetni, ha a N város előadgya a fegyvert bene quid, ha nem? meghirja a Méltóságos Generalisnak, mit fogh azután parancsolni a tevő leszen.“ Ezen válaszára a tanács az ezredesnek kinyilatkoztatta, hogy miután Forgách generálishoz akar követség utján a varos folyamodni, addig mig tőle határozatot nyernek, lenne az ezredes türelemmel. Mibe Fodor beleegyezvén azt izente a tanácsnak: „hogy mindenben kiván szolgálni, mindazonáltal

[1]) Városi levéltár levelek gyüjteményében.

admonealtatja a N. várost, hogy senki medio tempora, akár mi névvel neveztessék, a fegyvert el ne adgya." Ezután Heriez Mihály és Krugovich Mihály a kérelem kieszközlése czéljából Forgách Simon generálishoz menesztettek.[1])

Május 6-án gróf Pálfy János Pozsonyból a városbirót értesitette, hogy a város semlegesége oly feltétel alatt engedtetik meg, ha se az ellenség, se a császári hadak közül őrség a városban nem tartózkodik, kikötvén egyszersmind, hogy a semlegesség ideje alatt, sőt még utána is benső érzelmeiben a város a császár hüségében álhatatos marad.[2])

Május 14-én Csákány Mihály Csepregből a főhadibiztosság utasitásánál fogva Kőszeg városbiráját megkereste, hogy miután gróf Forgách Simon május 15-én Vépre menend a szemlére, az oda érkezendő küldöttségnek megvendégelésére a város két csöbör ó-bort küldjön.[3])

Május 17-én Huszár Imre Kapuvárról fél font lőport és kovát kért a város birájától, ugyszinte bizonyos hordók vissza nem küldése miatt magát igazolta. Egyszersmind a grófnak (Forgách) válaszát közölvén, a benne foglalt kivánságok teljesitését sürgette.[4])

Junius 12-én Chernel Gábor Lövőről Svetics János városbirót megkereste, hogy Zágráb nevü tizedesét, kit Kőszegen bebörtönöztetett, szabadon eressze.[5])

Junius 15-én Kirschlag mezőváros (Austriában) közönsége tudósitotta a városbirót, miszerint junius 9-én Fodor László parancsnoksága alatt álló kuruczok négy kirschlagi lakóst elhurczoltak, kik közül kettő ugyan vissza szökött, kettőt azonban még fogva tartanak, minek folytán a nevezett város Solderer Mátyás kőszegi kereskedő által 1000 tallér váltságdijt fizettettek és ezen összeget mind addig tulajdonosának vissza nem téritik, mig nem a két letartóztatott lakósnak szabadon bocsáttatását a Kőszegiek ki nem eszközlik.[6])

Junius 15-én Szampt András a kurucz katonák által elkövetett kicsapongások megfenyitése érdemében Bezerédy Imre ezredeshez küldetve lévén, jelentette: hogy emlitett ezredesnek a város panaszát előadta, s tőle azon választ nyerte, „hogy a sérelem nem

[1]) Városi jegyzőkönyv.
[2]) Városi levéltár levelek gyüjteményében.
[3]) U. o.
[4]) U. o.
[5]) U. o.
[6]) U. o.

az ő akaratyával történt, sőt ha tudná, kik voltak az elkövetők, azokat meghbüntetné, de miután az illetőknek nevét nem tudja, tehát a büntetést végre sem hajthatja:" mondotta továbbá: „hiszen vagyon a N. városnak, ugy Fodor Uramnak is hajdui, fogassa az olyatén katonát és küldgye kezemhez, megh fogom tanitani:" azt javasolta továbbá az ezredes, hogy a város maga biztonsága végett Salva quardiától gondoskodjék.

Lada György a városi jegyzővel gróf Csáky Istvánhoz küldettek Pápára, hogy a város által Károlyi generálisnak ugy az Dicasteriumnak adott pénz ügyében előterjesztést tegyenek.

Minthogy a helybeli kereskedők és kalmárok Forgách Simon által kiadott utileveleként a reájuk kivetett fizetést teljesiteni vonakodtak a tanács határozta: hogy a városi kamarás a kalmároknak Bécsből hozott portékáit mindaddig fölnyitatni ne engedje, mignem azok tartozásukat le nem fizetik.[1])

Augustus 6-án Benök István és Lada György Eszterházy Antalnál tett küldetésükből visszatérvén, jelentették: hogy a generális öket szivesen fogadta s késznek nyilatkozott a városnak mindenben szolgálni, s minthogy Bezerédy közel vagyon, fog irni neki, hogy Kőszegre két katonát pro Salva quardia rendeljen, a védlevelet is megigérte „a mikor akarja a nemes város Secretarius készen fogja találni, mert akkoron nem érkeztek reá, masérozván szüntelen"; egyszersmind azt is mondá a generális, „hogy az idegen Országbul hozott Partékáért a kereskedők nem tartoznak rosz pénzt venni, quo ad reliqua vero quilibet tenet acceptare."[2])

Augustus 10-én Palkovits Ferencz lovasezredbeli alkapitány, és hadibiztos Lukácsházáról a városbirónak meghagyta, hogy Csepregnél a Répcze mellett táborozó sereghez hat mészárost egy mázsálóval s a városra kivetett hus mennyiséggel együtt kiküldje.[3])

Augustus 12-én gróf Eszterházy Antal a csepregi táborból a városbirót megkereste, hogy számára a kőszegi ötvösnél egy missilis levelekre való pöcsétnyomót csináltasson.[4])

Augustus 17-én gróf Eszterházy Antal generális a városbirónak megparancsolta, hogy Eszterházy Lászlóné számára 10 akó jo kőszegi bort árának megfizetése mellett szerezzen.[5])

---

[1]) Városi jegyzökönyv.

[2]) U. o.

[3]) Városi levéltár levelek gyujteményében.

[4]) U. o.

[5]) U. o.

Augustus 22-én Andrásy István Csornáról a városbirót utasitotta, hogy Mihály diák ellen elkövetett kicsapongásai miatt vizsgálatot teljesitsen.[1])

Augustus 24-én Bezerédy Imre Salamonfáról a városbirót megkérte, hogy öt német lovaskatonája számára bizonyos ruházati czikkeket küldjön, egyszersmind kardját s kocsiját csináltassa meg.[2])

Augustus 26-án Horváth Zsigmond Lieben szt.-miklósi táborból a városbirót fölkérte, hogy a kőszegi gombkötőnél rendelt munkáknak, s bizonyos mennyiségü dolmány s nadrág kapcsoknak mentül előbbi elkészitését sürgesse.[3])

Augustus 27-én Enyedj András viceispány tudósitotta a várost, hogy Szattmáry János kapitány „cum Dragoneris suis" Kőszegre jön szállásra, utasitván a birót egyszersmind: hogy kilencz szekeret a kozári majorba küldjön, hol ezek gabonával megrakodván Kapuvárra inditassanak.[4])

Augustus 28-án Kókay Márton Rákóczy lovasezredének vicekapitánya Malomházáról a tanácsot megkereste, hogy egy pár csizmát, egy palaczk pálinkát, vagy jó égett bort, egy koncz papirt Kőszegen szállásoló katonák által kezéhez juttasson.[5])

September 2-án Mező Szegedy Ferencz a sárvári tábor részére kivetett eleség, só, abraknak Köveskutra leendő elszállitását meghagyta.[6])

September 3-án Palkovits Ferencz Rákóczy hadibiztosa Lieben Szt.-Miklósról a tanácsot értesitette, hogy a városra 100 mérő zab illetőség vettetett ki.[7])

September 7-én Svetics János városbiró a dragonyosok által bántalmaztatván, szenvedett sértései következtében September 4-én elhalálozott. E miatt a tanácsülés Benök István helyettes városbiró elnöklete alatt lőn megtartva, lefolyásáról a jegyzőkönyv következőleg tesz emlitést:

„Notarius Uram lévén Deputatus Uyváry Sámuel Urammal az Táborra Mélt. Generalisokhoz, ugy mint Mélt. Estoras Antal és Dániel Uram eő Excell. arra az véghre, hogy representálnák eő Excellentiájoknak, hogy a T. N. Vgye bizonyos gabonát, hust és

---

1) Városi levéltár levelek gyüjteményében.
2) U. o.
3) U. o.
4) Városi jegyzőkönyv.
5) Városi levéltár levelek gyüjteményében.
6) U. o.
7) U. o.

szekeret vetett a Nemes Városra. 2-o. Miképpen s hogy bántanak prime Bíró Urammal Svetics János Ur a Dragonerusok, meghdöffödvén a karabinnal eő kglmét. 3-tio. Hogy valamely Tisztet a Dragonyosokból, 3 vagy 4 Dragonyossal adna ide Salva Quardiának, mert az itt levő nem sufficiens. 4-to. Hogy patenter adná eő Exja, menni bort kölletik adny egy libertáson, vagy kongón, és akárki erővel a Bort a pinczékből, hordóstul el ne merészellye vinnyi, melyeket eő kegylmek alázatosan representálván, hogy az Impositiokat relaxalnák intuitu tantor. perpessarum miseriarum, et ruinarum quod ad aliqua vero remediumok adhibealtatnának: megh lévén azért az Instantiak obtineálták azt az választ, et quid ad primum, mindhogy különben vadnak a Nemes Városnak portaj nem tartozik a Vgye közé fizetni, mindazonáltal de pleno nem lehet mentes, tettek azért N. Városra prie 10 szekeret és 150 pozsonyi köböl zabot, tandem ad multifarias instantias reducaltattanak azon szekerek ad 4. et cubulos 100. Ad 2-um kölletik Satisfactionak lenni. Ad 3-tium nem lehet Dragonyosokat ide küldeni, hanem parancsoltatik Bezerédy Urammak, hogy midőn a N. Várost requirálya, adgyon Salva Quardiat. Ad 4-tum nem adhatya patenter, mert nagy zürzavar lenne, hanem elég 3 meszely bor, egy kongóért adni, a Salva Quardia pedigh a N. Várost penes Protectionales suae Excell. manuteneálya, et haec retulit Dnus Notar. hogy a Mélt. Comendirozó Generalis meghengedte, hogy a Neutraliás véghet, bizvást a Nemes Város Bécsbe irhat, vagy küldhet. Minthogy pedig parancsoltatott Bezerédy Urnak, hogy Salva Quardiat adgyon, azért szükséges eő kglméhez küldeni, igyekezvén holnapi napon Pulyánál tovább menni. Deputáltatott eő kglméhez Panner János és Notarius Uraimék."[1])

September 8-án Bezerédy Imre Alsó-Pulyáról, Benök István helyettes városbirót fölkérte, hogy lovásza által beküldött pisztolyát a kőszegi puskacsinálóval igazitassa meg, taraczkjait pedig kijavitás véget Lékára küldje el, végre a megrendelt patkókat és patkószegeket, három darab spanyol viaszszal szinte jutassa kezéhez.[2])

September 10-én Svetics János városbiró erőszakos halála folytán Benök István — hoszu vonakodása ellenére — közakarattal városbirónak választatott, beiktató szónoklatában a városi községet engedelmességre intvén, fölemlitette: hogy Svetics halálát is a község engedetlensége okozta, s azért küldött a kapitány executiot

[1]) Városi jegyzőkönyv.

[2]) Városi levéltár levelek gyüjteményében.

házára, hol a dragonyosok karabinokkal őt oly sulyosan megdöffödték, hogy két napi betegség után meghalálozott.[1]) A hatalmaskodó dragonyosok Szattmáry János századából voltak, Eszterházy Antal seregéből.

September 12-én Eszterházy Dániel a banai táborbul Kőszeg városbiráját tudósitotta, hogy a városra kivetett 100 köböl zab kiszolgáltatásától el nem áll, s ezen illetőséget a kapuvári eleségtárba kivánja szállitatni. A kivetett fuvarokra azonban nem lévén szüksége, ezeknek kiadását későbbi időre halasztja. Svetics János városbiró halála fölött részvétét nyilatkoztatta ki és igérte, hogy azon dragonyosokat, kik a városbirót bántalmazták és megsebesitették, vétségükhez képest megfogja fenyiteni. Közölte egyszersmind, hogy a császári sereget hadi miveletében, katonái megakadályoztatták, september 11-én délután pedig néhány századból álló csapatot, négy taraczkkal és két mozsárral Tata alá inditott, mely város levele irásakor, egészen lángban volt.[2])

September 13-án Andrásy István Szent-Miklósról intette a kőszegieket: hogy a város védelmére szolgáló kerítések csináltatását, — semlegeségeknél fogva — rögtön szüntessékbe, mert ellenkező esetben a munkánál talált embereket katonáival összevagdaltatja.[3])

September 15-én Bezerédy Imre Szent-Miklósról (fertő) a sánczolást illető tilalmat megujitván, a taraczkoknak, seregbontóknak, golyóknak, kanóczoknak Lövőre, vagy Nemeskérre leendő elszállitását megrendelte, egyszersmind tudósitotta a tanácsot: hogy Rákoczy hadai Esztergomot bevették.[4])

September 23-án Bezerédy Imre Szent-Miklósról a városbirónak meghagyta: hogy Vasváry Mihály nevü katonáját — kinek eladás végett Kőszegre vitt sóját elkobozta — vagy természetben, vagy pénzben elégitse ki.[5])

September 23-án Bezerédy Imre Szent-Miklósról a városbirót értesitette, hogy ennek panaszára Csernanszky Györgyöt megfeddette. Továbbá: hogy két német szökevény katona jött seregéhez, kiknek számára a város két fekete süveget, két pár csizmát, hatvan röf fekete zsinórt készitessen. Végre három darab spanyol viaszt Gondy György szekérmestere által nékie átküldjön.[6])

---

[1]) Városi jegyzőkönyv.
[2]) Városi levéltár levelek gyüjteménye.
[3]) U. o.
[4]) U. o.
[5]) U. o.
[6]) U. o.

September 23-án a város birája jelentette a községnek: miszerint gróf Pálfy Jánosnak a semlegesség iránt válasza megérkezett, továbbá: hogy Eszterházy Antal hadai a megyébe jönnek, és ezek részére bizonyos összeg gabona, zab leszen kiszolgáltatandó, ennél fogva a megye a városra esendő illetőségnek készen tartását meghagyta.[1])

September 25-én Kisfaludy György Mogyorókerékről a tanácsot utasitotta: hogy Magócsy Ferencz zászlótartójának cselédjeit, mindennemü adózástól fölmentse, s egyszersmind intette: hogy a fejedelem szolgálatában lévőkre, ezeknek feleségeire és cselédjeire semmitéle adót, vagy terhet a város ne rójjon.[2])

September 25-én. Minthogy a tanács fölötte terhesnek találta: hogy a városon átvonuló hadak a város költségén élelmeztetnek, e baj orvosoltatása érdemében Hericz Mihályt és Gillig Jakabot Bezerédyhez küldötte, hogy a város elégtelenségéről őt felvilágositván, kérjék: „hogy ennekutánna a Passusba ne tetesse azt, hogy a n. város gazdálkodással legyen".

Fölhozatott ez alkalommal, hogy a vgye 300 puskába való golyót, és Dobot is kiván, melyet a város nem ajánlott meg, a gabona és zab kiszolgáltatása érdemében pedig Eszterházy Antalnak előterjesztését beküldendőnek határozta.[3])

September 27-én a város küldöttei Ujváry és Hericz megérkezvén Bezerédytől, jelentették: hogy az ezredes jó akaró készségétől a várost biztositotta, igérvén: hogy ennekutánna a Passusokat másként fogja stiiizálni, és a kinek Passusa nem lészen, absolute annak a n. város szállást ne adjon.[4])

September 30-án a tanács elhatározta: hogy Bezerédy Imre ezredesnek a városhoz mutatandó további szolgálatjáért egy féltuczat, és egy mázsát nyomó Rézfazekat ajándékozzon.[5])

October 1-én a többféle katonai kihágások meggátlása tekintetéből a tanács Eszterházy Generalishoz folyamodott, ki Bezerédy ezredest utasitotta: hogy a város biztonságára Salva Guardiat adjon. Ennek folytán Bezerédy ezredes Ujfalusy Ferencz hadnagyot ötöd magával a városba küldötte, naponkinti napidijjul a hadnagynak 75, a közvitézeknek pedig 17 krajczáros rendeltetett.

Noha a tanács a városra kivetett fuvar, és gabona illetőség

[1]) Városi jegyzőkönyv.
[2]) Városi levéltár levelek gyujteménye.
[3]) Városi jegyzőkönyv.
[4]) U. o.
[5]) U. o.

alább szállitása iránt a kurucz generalisoknál kérelmezett, más sikert nem ért el, minthogy azok a 4 szekér fuvart elengedték, a 100 köböl zabot azonban Kapuvárra parancsolták küldeni. Nehogy tehát exemtioival terheltessék a város, másnap a kivánt 100 köböl zabot bevásárolta.[1])

October 8-án Ujváry Samuel és Hericz Mihály a tanács kebeléből Bezerédy Imre Brigadiros kapitányhoz kiküldetve lévén, visszaérkeztökkel jelentették: „Hogy eő Kglmek meghirt kapitány Uramnak a N. Tanácstul eleiben adott Instructiojok szerint mostanságh itt levő Salva Guardia Uyfalussy Ferencz Uram eő kglme némely excessusit representálván, kértik azon, hogy mivel látnák továbbvaló itt maradásával nem hogy könnyebbednék a nemes város terhe, de a mint experiállyák naponkint inkább szaporodnék és öregbednék, annyival is inkább, minthogy mind maga, s — mind pedig az melette lévő közkatonáknak menstrualis fizetések nem meghvető Summára menne, a mellyet is a n. város mostanyi nagy ihnségére nézve lehetetlen, hogy prestálhasson, arra nézve meghért Uyfalusy Uramat revocálná, és adna eő kglme, más alább való Tisztet kevesebb magával be a városba Salva Guardianak. Melyet is megheselekedvén fönt irt Kapitány Uram rendelte ide Bartók László vice hadnagy Urat eő kglmét, két közkatonával együtt, rendelvén magának Bartók Urk dictim ötven pénzt, a többi közkatonáknak pedigh ugyan dictim kinek kinek egy Mariást.“ Mely alkalommal a város részéről a felajánlott ajándékot, az elkészült rézfazékot és tálokat a városbiró a községnek bemutatta.[2])

October 11-én Horváth József viceispán Szombathelyről — Andrásy István Generalis megkeresése folytán — a város által kiállitandó 4 portalis szekeret Rábaközbe rendelte küldetni.[3])

October 14-én Kisfaludy György Gencsről fölkérte a város birót: hogy számára egy átalag jó bort — melyet a város javára fog kiüriteni — küldjön.[4])

October 14-én Bezerédy Imre Himodról a városbirót tudósitotta: miszerint felesége, megérkezésekor Kőszegen majd közleni fogja, hogy minő szállásra van szüksége (t. i. Bezerédynek). Továbbá tudatta: hogy Korvinyi (vagy Kokai) vásárlott portékai, napánál Pápán, aranyban és ezüstben vannak letéve, s ezeknek átadásáról

[1]) Városi jegyzőkönyv.
[2]) U. o.
[3]) Városi levéltár levelek gyüjteménye.
[4]) U. o.

a birót biztositván, emlékeztette egyuttal: hogy Uyfalusy hadnagyot és katonáit a város jutalmazza meg.[1])

October 20-án a kuruczok Kőszegről eltávoztak s a várost azonnal a császáriak szállották meg, de alig, hogy elhelyezkedtek, amazok nagy számban a város falaihoz közeledtek, minek folytán a császáriak a városból kivonultak.[2])

October 25-én Schwerdter György rohonczi lakos tudósitása szerint a Ráczok éjjel Eőrbe voltak.[3])

October 29-én a városi csapóknak a három pataknál egy Kallónak épitése megengedtetett.[4]) De hogy az engedelmet fölhasználták volna semmi nyoma.

November 10-én Stahremberg Miksa a városbirót magához rendelvén tőle az iránt tudakozódott: hogy Pálfy szekerei megérkeztek-e vagy nem? hol és jó helyen vannak e borai? s miután a biró közölte vele: hogy a szekerek még nem érkeztek meg, a borok pedig a város pinczéjében őriztetnek, igy nyilatkozott: „látya, hogy a n. város sokat szenved, de nem az vala az eő szándékja, hanem, hogy az idegeneknek és kuruczoknak gabonájokat, mondanák megh, de a mint láttya my félünk a Kuruczoktul, azért assecurálya akár irásul is a n. várost, hogy a kuruczoktul már semmi bántása nem lészen, mert más az eő Fölséghe állopotya mostan, hogy sem az előtt, a midőn Pálfy Ur a neutralitást admittálta, és enghette, mert most három felé is vagyon az eő Fölséghe Corpusa: Inti azért a n. Tanácsot, sőt parancsollya is, a n. Tanács strictissime inquirállyon a városban levő Krucozok partékájuk véghet az akár élés, akár másféle partéka legyen, ugy mint Láda, vaj e. e. t." Ehhez képest a tanács Dobner commissariust megkérte: hogy a Generalisnál irott parancsot, s ennek végre hajtására segédül egy hadnagyot eszközöljön ki.[5])

November 17-én alig, hogy a Generalisok a városnál levő táborral Csepreg felé elvonultak, a külső városban lévő Stahremberg katonái számban 25-en a belső városba jöttek, s magoknak, a Comendánsnak, és őrnek szállást követeltek. Midon ez ügyben a tanács tanakodott, nagy zaj támadt, mert a kuruczság a kulvárost Bezerédy parancsnoksága alatt mintegy száz lovassal elfoglalta, s a

[1]) Városi levéltár levelek gyüjteménye.

[2]) Ritter krónikája M. tort. emlékek 27. k. 537. l.

[3]) Városi levéltar levelek gyüjteménye.

[4]) Városi jegyzőkönyv.

[5]) U. o.

kimozdult had pedig az erdőbe vonult. „Fogtak is ugyan egy boros németet a kurnezok de le nem vágták, megh hálván pedigh a kurnezság a tégla kemenezénél tehát hivatatta ki Bezerédj Uram magához Biró Uramat, az maga házátul, mert a Lármára kiszaladot, kij is ményén, és délutánn bejüvén referálta, hogy azonnal kérdezte eő kegyelménél, ha vagyon e Quarnizon a Városban, és az hány emberből áll, meghmondá eő kegyelme, hogy vagyon, és 168 személyből áll, arra azt felelé eő kegyelme, hiszen Neutralis a város, az mellyet my mindenkoron hittük, azomban az is vala a Parola, hogy ide Quarnizont nem fognak tenni, intette azért a N. Várost, hogy ennek eleit vegye, mert másképpen roszul fogh járny, az mint hogy maga adta tanácsul, hogy Melt. Generalis Pálfy János talállya megh az eránt, ki a várost fogja segiteni.“

Bezerédy javallatára a tanács Lada Györgyöt, Szampt Andrást s a városi jegyzőt megbizó levelekkel Csepregbe Pálfyhoz határozta küldeni a végett hogy a német helyőrséget a városból ki vegye. A tanácsnak határozata több tanácsbeli tagok ellenzése daczára a cs. helyparancsnokkal közöltetett, ki abban eleinte belegyezett de utóbb a küldötteknek a kimenetelt megtiltotta, sőt a városbirót a tanácsházban visszatartotta. Esti 8 óra tájban érkezett Pálfynak egy levele, melyben a tanácsnak meghagyta, hogy két küldöttet küldjön hozzája. Midőn a levél tartalmát a biró a cs. parancsnokkal közölte, ez azt mondá „hogy eö ma senkit sem bocsát ki, mert ezen Levél, nem Pálfy levele, hanem Bezerédy uram levele, azonban a pöesétet, ugy az irásokat is comportáltuk, más az előtt a N. városnak irott Levelekkel, de annyit használt, mintha az Ember borsót vetett volna a kűfalra.“ Másnap

November 18-án Pálfy tegnapi levelére az összes tanács abban állopodott meg: hogy késedelem nélkül küldötteket meneszt Pálfyhoz, kik a hadsereg által 17 nap óta a városnak okozott költségeit kárait nékie előterjesszék „mely sok káraink csak adequállyák a tüz által lett kárainkat, elrontván a magyar Hostadban az hadak, az nagy nyomorusággal fölépitett házoknak a födeleit elrontották, Paitákat, sövinyeket, a szép, és jó gyümölcsöző fákat levágták, feldulván az házokat onnéd valamint kaphattak, mindeneket elvitték, az Embereket azutánn meghfosztották, a Marháit éjel sokaktul ellopták, azt megh is emésztette, hogy

többé hozzá nem juthatott a nép, azzal be neméreték azon rosz Ráczság, mégh az Erdőre is elment, ott a Makkon S. V. Sörtelesekbül ennyihányat agyonlütt, a városban az embertül a kevés borokat erővel elvivén meghitta, egy szóval annyira elpusztitatott ezen szegény város, és meghnyomorodott a Nép, hogy sokaknak koldnló kenyérrel köllletik élni, és a Városbul elmenni, mennyi költségh nem ment az három Gralisra, és egyébb Tisztekre azt könnyen általláthatni." Továbbá utasitotta a tanács a küldötteket: hogy az őrség elhelyeztetését mely a semlegesség ellenére lőn behelyezve a városba, Pálffynál eszközöljék ki, mert különben a legnagyobb veszélylyel fenyegetik a kurnczok a várost, kik a külvárosba minden akadály nélkül bejöhetnek, az őrlést, faizást gátolván a belvárosiak az éhen halásnak lesznek kitéve. Hogy Pálffynak pártfogolását megnyerjék számára ó bort, és ürmest, ugy titoknokának, Szente Miklósnak szinte egy ital ó borral kedveskedtek. Lada György és Szampt Andráson kivül a küldöttséghez a község részéről Mueszer Kristofot, Lakner Pált, Farkas Mátyást, és Horváth Jánost csatolták.[1])

November 29-én Tielli Farkas a bécsi hadi tanács nevében értesitette a tanácsot, hogy az általa kérelmezett semlegeség nem engedélyeztik.[2])

November 29-én a város előtt lévő kurnczok beizentek, hogy a város biróval akarnak szóllani. Ehhez képest a cs. parancsnok engedelmével Benök István biró, a városi kamarással kiment, s — az ott lévő Simaházy Ferencz, és Jászkaj kurucz hadnagyok kinyilatkoztatták, hogy Andrásy István parancsából azon okból jövének, hogy a Malmokat fölégessék, nehogy a Németek számára továbbá is kenyeret őrölhessenek. Minthogy Bezerédy közbenjárulása folytán a fölégetés elhalasztatik, javalják, miszerint Bezerédyt levélben a város további pártfogolás végett kérje meg, őket pedig némely jutalomban részesitse. Ennek folytán Bezerédyt a város levélben megkereste, és mindenegyik malom tulajdonosra négy-négy forintot vetett, s a bejött 24 frtot Klastromba, hol a kurnczok az öszeg átvételére várokoztak — kiküldte.[3])

Deczember 4-én Lasztóczy László Bécsből a tanácsot értesitette, hogy a bécsi hadi tanács, az uralkodó háborus viszonyok

[1]) Városi jegyzőkönyv.

[2]) Városi levéltar levelek gyüjteménye.

[3]) Városi jegyzőkönyv.

miatt a császári őrségnek kivitelét a városból nem eszközölheti, ha azonban a városnak a helybeli őrség ellen valami panasza lenne, azt azonnal fogja orvosolni. Megemliti egyszersmind, hogy a császári főtisztség igen rosz néven veszi a várostul, hogy a semlegeség daczára megengedte a kuruczoknak a bemenetelt, ellenben a császáriaknak bevonulását akadályozta. Ujságul közölte, miszerint Csáky Zsigmond tárnokul lőn kinevezve, Rabutin tábora pedig Erdély felé nyomul, de kenyérben szükséget szenved.[1])

Deczember 7-én Bezerédy a tanácsot Visről figyelmeztette, hogy a semlegeség elnyerése végett a császári udvarhoz folyamodjon, ne hogy e nélkül a városnak valamely kára származzon, egyszersmind intette, hogy a védelmi árkok, és töltések felállitását — mely a város ellenséges indulatát bizonyitja — szüntesse be.[2])

Deczember 7-én Stahremberg és Ebergényi Generalisok a Lukácsházi táborbul a városba bejövének, de estve felé ismét viszszatértek. Ekkor Sickini Generalis a városban volt elhelyezve, az összes pogyászot a kivonuló gyalog katonák magokkal kivitték, kik helyett mások vonultak be, s a belső városban 244 ember szállásoltatott el.[3])

Deczember 9-én a cs. hadsereg lukácsházi táborábul megindult, s az előbb elhelyezett 244 katonán kivül a városban hat zászlóalj lovas maradt vissza Ebergényi Generalis parancsnoksága alatt; a többi had a város mellett vonult el.[4])

Deczember 10-én Lasztóczy László Béesből értesitette a tanácsot, hogy a bécsi hadi tanács a semlegeségbe nem egyez bele, minthogy a vidéken lévő császári hadak szükség esetében minden ellenségeskedésektől megvédelmezik a várost, ugy a katonákat is minden kicsapongások ellen vissza fogják tartani. Kérte egyszersmind a tanácsot, hogy az igért két akó boron felül, még két akó asztali bort árának lefizetése mellett küldjön át.[5])

Deczember 10-én Bezerédynek a tanácshoz intézett levelét a városbiró Ebergényi Generalissal közölvén, ez megengedte, hogy a tanács arra választ adhason.[6])

Deczember 13-án Ebergényi Generalis irásban megparancsolta a birónak, miszerint következő nap hajnal előtt 200 munkást

[1]) Városi levéltár levelek gyüjteménye.
[2]) U. o.
[3]) Városi jegyzőkönyv.
[4]) U. o.
[5]) Városi levéltár levelek gyüjteménye.
[6]) Városi jegyzőkönyv.

ácsokat, bodnárokat, kádárokat, s egyébb fejszével dolgozó embereket állitson ki: „ha pedig ezen parancsolatomat elmulattya,“ szól irata, „bizonyos legyen benne, más renden levő Embereket, ugy magokat is reá hajtom az eő Fölséghe szolgálattyára, kiben azért Biró ur hiven eljárjon, és az dologhra való munkásokat előállitson. Minden menesigh nélkül, ne kéntelenitessem nagyobbra fakadni. Ha fertály mestereken mulik el magokat vasra verik, és ugy munkáltattnak velik.“

Minthogy a tanács a lakosoknak sok éjjeli örködése, és nappali terhes munkája miatt Ebergényi parancsolatát fölötte terhesnek találta, ennél fogva tehát hogy a Generalist több engedékenységre birja, négy csöbör ó bort vásároltatott Thurnon — Tököly Máriától, melyből 2 csöbört Ebergényi tábornoknak, 1 csöbört gróf Orszeti alezredesnek, 1 csöbört gróf Tatenbach őrnagynak Potoransaky által kezéhez juttatta. S csakugyan az ajándék hatását nem tévesztette el, mert másnap Deczember 14-én Ebergényi rendeletét a munkások kiállitása érdemében oda módositotta, miszerint a város a munkálatokhoz kivánt eszközöket szerezze be, a sánczásáshoz szükséges emberekről maga fogván gondoskodni.[1])

Deczember 17-én Benök István városbirónak Ebergényi tábornok megparancsolta, hogy a helybeli mészárosokat utasitsa, hogy két vagy három holnapra szolgáló marha készletet szerezzenek be. Ha pedig ezt tellyesiteni vonakodnának, akkor a helybeli lakosoknak marháit fogja levágatni. Ezenkivül a tábornok sáncz czölöpök vágására, készitésére 50 embert kivánt, kik a czölöpöket el is készitették.[2])

Deczember 17-én a városbiró jelentette a tanácsnak, „hogy nem csak hogy egy marok szalma sem volna, hanem a lovasoknak tartása sokba kerülvén, a katonaság az Istályókat rontya, töri, és attól lehet tartani, hogy emberhalál is leszen. Ez okbul tehát minek előtte a küldöttség Bécsbe föl menne, hogy a Generalis ne neheztellyen, vele szükséges értekezni, és tanácsát ki kérni.“ Az ügyet a városbiró Ebergényinek előadván, tőle azon biztositást nyerte, minthogy a kurucság még azon a napon decz. 17-én a vidékről eltávozik, a parancsnoksága alatt levő helyőrséget, ezentul a szomszédhelységek fogják élelmezni.[3])

[1]) Városi jegyzőkönyv.
[2]) U. o.
[3]) U. o.

Deczember 21-én Ebergényi zászlótartója által a tanácsnak következő utasitást adott.

1-mo. Hogy a városban levő betegeknek a N. Város ide ki a Városban adgyon, és rendelyen szállást.

2-o. Eö Ngha embereinek is rendeltessék Quártély.

3-io. Az Regulusné háza igazitassék, mert eső esik belé, az hol a Némethek szállása vagyon, mert elbetegesenek, ugy is élégh betegh van.

De ezek végrehajtása abban maradt, mert ugyan az napon vonult ki a német őrség, délután két óra felé. Ebergényi tábornok elmenetele előtt, igen ajánlotta kézségét a városnak a semlegeség kinyerése végett, ellenben maga számára különféle tárgyakat kivánt tisztelet dij fejében. Minden a városban találtató lőkészletet, taraczkokat, szakályosokot a császáriak magokkal vittek, de alighogy az őrség zöme ki mozdult: „tehát azonnal jött be enynyihány kurucz, és egymást azután kergették, de ugyan csak a kuruczok szalattak el, azutánn estve felé jött be Kiss Gergely uram két Companiaval.“ [1])

Deczember 22-én Benök István városbiró a tanácsnak előterjesztette, miszerint: „tegnap estve felé, midőn máron lefeküdt volna, tehát jött egy katona az eő kegyelme Ablakjára kiáltván eő kegyelme e a Biró? mellyre felelé én vagyok, arra uyonnan azt kérdezte, mikoron ment el a Németh, ugy halom mégh valami négy Loboncz vagyon a Városon, azomban Kiss Gergely kapitány Uram maga is oda jövén, és magát magához hivta, az hol azonnal ennyi, innya kivánt, az minthogy eö kegyelme adatott is, azonban kivánt Kiss Gergely Kapitány Uram 10 Réff Skarlatint magának, ugy két Hadnagynak 6 Réff Selyem posztót, és valami 6 Réff Septőt, ezen eö kegyelme kivánsághát Biró Uram ezen Sessionak alkalmatosságával a N. Tanácsnak proponálta, ugy szinte hogy Szegedy Ferencz Uram elérkezvén, azt mondá, hogy a N. Város küldjön Szombathelyre Méltóságos Generalis Andrásy Pál uram eö Ngha, eleibe. Mintán Kiss Gergely kivánságát a város rögtön telyesiteni képtelen volt, Hericz Mihályt, Gillig Jakabot, és Ambrosy Sámuelt küldték hozzája, oly kéréssel, hogy tekintetbe vévén a város szegénységét, s jelenlegi elégtelenségét követelésétől áljon el. Erre Kiss Gergely azt felelte: „eö ezelőtt is midőn taval a N. Városban bejött sokat szolgált, azért eö most is szolgálhat, előre jövén, ha azért Posztó nincsen, tehát

[1]) Városi jegyzőkönyv.

adgyon a N. Város asseeuratiot, hogy jövőben a mikor megszerezheti, meghfoghja adni.“ Kényszerü helyzetében a város tehát Kis számára a kötelezvényt kiállitotta. Ugyan e napon Andrásy Pál generális rövid időre Kőszegre érkezett.[1])

Deczember 23-án Andrásy Pál generálishoz Ujvári s a városi jegyző Szombathelyre mint a város küldöttei leránduitak s a város nyomasztó helyzetét vázolván, azon kérelmet intézték hozzája, hogy ha Kőszegre jönne szállásra, sok hadat ne hozzon magával, mert nyomorult a város állapota. Erre az vala válasza: „hogy kevesed magával nem járhat, hiszen ha bejün, fogh azeránt dispositiot tenni, ha valakinek priváto vétenének volna, azokat kölletik meghbüntetni, azonban a N. Városnak nem fogh véteni.“ Egyébbiránt Andrásy a várost jó hajlandósága felől biztositotta.

E napon tartott tanácsülésben elhatározták, hogy a tanács kebeléből a tábornokhoz küldöttséget küldenek a végett, hogy a városban levő lovas vitézséget máshová rendelje, mintán „a szegénysigh éhel halóvá leszen.“ Továbbá tanácsát kérjék ki az iránt, hogy Rákóczy fejedelemtől semlegességet nyerhetné ki? s egyszersmind a katonaság zsarolásai és hatalmaskodásainak meggátlására védlevelet eszközöljenek.[2])

Deczember 24-én Andrásy tábornok Kőszegre bevonult és másnap Oliser Jánost, Pamer Jánost, Ujváry Sámuelt, Lada Györgyöt, Biringer Albertot és Losy Jánost bebörtönöztette és ingóságaikat lepöcséltette azon okból, mert a császár ügye iránt rokonszenvvel viseltettek. Ezután a városbirónak megparancsolta, hogy szekereket rendeljen, melyeken a foglyokat a dunáninneni részre szállithassa. A biró és tanácsbeliek fogoly polgártársaik kiszabaditása végett könyörögtek Andrásynál, de ez eleinte maga eleibe sem akarta őket bocsátani, mignem sok kérés után reversalist és 1000 frt kezességet kivánt a várostól, végre ettől is elállott és deczember 28-án a város jótállása mellett szabadon bocsátotta a rabokat.[3])

Deczember 29-én Bezerédy Imre titoknokai (nevük nincs kitéve) a városbirót — némely teljesitett szolgálatjaikért — az igért négy röf posztó átadására emlékeztették.[4])

---

[1]) Városi jegyzőkönyv.

[2]) U. o.

[3]) U. o.

[4]) Városi levéltár levelek gyüjteménye.

1707. január 3-án Andrásy tábornok biztosa Sághy megérkezett a végett, hogy azok ellen kik a császáriak „itt létekor Lobonczoskodtak s körüle forgolódtak" vizsgálatot teljesitsen. A tanács megkérte a biztost, miszerint eszközölje ki a generálisnál, hogy a megeskedtetés csak a belső és külső tanácsbeliekre terjesztessék ki s következő napra halasztassék. A biztos közbenjárulása folytán Andrásy a kérelemnek helyt adott és a vizsgálat másnap délután 2 órára lőn kitüzve.[1])

Január 6-án a végbevitt vizsgálat folytán Andrásy Pál tábornok Biringer Albert, Glik Bernhárd, Solterer Mátyás, Mittermayer András polgárokat, mert a császáriakkal tartottak, bebörtönöztette. Fölszabaditásuk végett Benök István városbiró Bezerédy Imrénél lépéseket tett és ezt fölkérte, hogy Andrásynál a foglyok ügyét ajánlaná. De miután a foglyok mind e napig ki nem szabadultak, ismét Bezerédyhez járult kérelmével, s elintézését szorgalmazta, ki csak azt felelte, „hogy embere által már a Generális eleibe adta a dolgot, de ugy a mint köllenék megh sem halgadta és igy már ugy látya, hogy Generális Ur disgusdálva lévén, nem is kivánnya többször eleibe adnyi. Mindazonáltal ha hogy hivatny fogja Generális Uram, azon lészen, hogy szabadulásuk iránt szólhasson eő Nagyságával. Azért a tanács gondoskodgyék tovább is, mit köllessék erántok cselekedni, talám nem ártana Generális Uramat megtalálni és Senatualiter is requiralnyi." Bezerédy tanácsára a tanács Hericz Mihály és Szampt András kamarást küldötte Andrásy tábornokhoz, ki őket azonban maga eleibe nem bocsátotta, hanem Sághy által azt izente, hogy „alkudjanak meg vele, mert egyébbiránt meghsulyosodnék a dologh, azért ha mind az öten száz tallért adnának, fölszabaditaná eőket és insimul absolutionalist is adna nekiek."[2])

Január 8-án Lasztoczy László Bécsből tudósitotta a tanácsot, hogy a semlegesség érdekében tett háromszoros utánjárásának a hadi tanácsnál eredménye nem lett, noha az ügyet gróf Pálfy János is támogatta. Továbbá, hogy a hadi munkálatok a dunántul megfognak szünni, és hogy a „magyar atyafiak" Rosnyón gyülést tartanak.[3])

Január 16-án Acsády Pál (valószinüleg városbiró) Pápáról értesitette a tanácsot, hogy Pápa város küldöttei, kik a semlegesség

[1]) Városi jegyzőkönyv.
[2]) U. o.
[3]) Városi levéltár levelek gyüjteménye.

elnyerése végett Rákóczy fejedelemhez járultak, minden eredmény nélkül tértek vissza, s a fejedelem őket nehezteléssel fogadta.[1])

Január 21-én Hericz Mihály, Szampt András Bottyán generálishoz küldettek Szombathelyre a czélból, hogy a város nyomorult helyzetét nékie előterjesztvén, kérjék, hogy mindennemü pártfogással, kegyességgel viseltessék a városhoz. A küldöttek feladatukban eljárván, jelentették: hogy tegnapi napon január 20-án Bottyán generálist Szombathelyen Virágos Ferencz házában udvarolták, s megbizó leveleik előmutatása után kérték, hogy a város dolgában vele magányosan szólhassanak. A mint a megbizó leveleket átolvasta, Bottyán ezen szavakra fakadott: „hogj igen is azért jütt eő erre a földre, hogy a kinek injuriája s rövidséghe vagyon, annak igazat adgyon." Ezután a küldöttek a bor állapotában való panaszaikat adták elő, hogy minden főtiszt, minden alább való tisztek kények kedvök szerint kimélet nélkül hordják és hordatyák a bort, már is a feles hordókat megeresztették, s nem csak a káplároktól kezdve egész a fölső tisztekig, hanem az egész hajduságot borral kényszerittetik a város tartani. Továbbá a fának hiánya miatt, melyről a hadi biztoság nem gondoskodott — rácz és némettől megmaradott kerteket a hajduság pusztitja, s ezekből naponkint a fát szekereken hordatja. Bottyán ezek hallatára kegyességét, jó akaratját ajánlotta a városnak és megtiltotta, hogy sem generálisnak, sem akárminemü tisztnek, sem a legénységnek bort ne adjanak, „mert egyébbiránt animadversioban veszi a N. Várost." Végre védlevelét ki is adta a város számára és arra is ajánlotta magát, hogy valami kétszáz hajdut a városból kivitet.[2])

Január 21-én Benők István városbiró közölte a tanácscsal, hogy tegnapi napon Andrásy Pál generális adjutánsa által megkereste az iránt, hogy a város jobb bort szerezzen, mert a küldöttet egyátalában meg nem ihatja; minek folytán a tanács azt határozta: „minthogy a város szükségben vagyon, jobb borral nem szolgálhat, tehát a generalis elégedjék meg azzal, a mivel a szegény város szolgálhat."[3])

Január 28-án a vármegye által a városra kivetett 30 hajdunak kisebb számra való leszállitását, vagy az illetőségtőli folmentetését kérelmezte a város Bottyán generálisnál, kérelmét azzal indokolván,

[1]) Városi levéltár levelek gyüjteménye.
[2]) Városi jegyzőkönyv.
[3]) U. o.

hogy a városi lakósok közül sokan a háborus idők alatt levágattak, s a polgárok fegyver hiányában vannak. Bottyán hajlandó volt a várost a katona állitástól fölmenteni oly feltétel mellett, ha a város a katona állitástól pénzzel magát megváltja. Tekintetbe vévén a tanács, hogy a katona állitás nagy költséget okozna, azonkivül a császáriak rosz néven vennék, s e szerint a városnak maholnap ártalmára szolgálna, abban állapodott meg, hogy Bottyán generálisnak tiszteletdij fejében egy tuczat aranyat adjanak, mit neki kezéhez adván, a 30 hajdu állitásától Bottyán a várost fölmentette. Minthogy a városnak még a mult évi augusztusban a kurucz táborba négy szekeret kellett volna küldeni, ezen kötelezetséget Palkovits Ferencz hadibiztos most a városnak elengedte, a város nékie 7 rőf selyem posztót ajándékozott.[1])

Január 31-én Szalay Istvánt, ki a fejedelem táborába vala indulandó a tanács megkereste, hogy a semlegesség iránt benyujtott folyamodását a fejedelemnél előmozditsa.[2])

Február 1-én értésére jutott a városbirónak, miszerint Bezerédy azon parancsot vette Eszterházy Antal generálistól, hogy a város kőfalait lerontassa. Ennek megakadályoztatására lépéseket tett a biró Bezerédynél, ki megigérte, hogy a parancs végrehajtását elhalassza, hanem járuljon a város kérelmével szinte Bottyán generálishoz is, mintán ehhez hasonló parancsolat érkezett. Ez utóbbihoz küldöttségileg Hericz Mihály és Fügh György menesztettek. De helyettök a városi plébános s jegyző mentek el február 2-án Szombathelyre s a kérelmet Bottyánnak előterjesztették.[3])

Febrnár 21-én Bezerédy Imre brigadéros az egész őrséggel a városból kivonult. Minthogy a hajduság elmenetele előtt a deszkákat a bástyafalakról lehányták és azokat több városbeli polgárok megvették, s ebből a községnek kára származott, tehát Lada György és Fügh György oly megbizatással küldettek ki, hogy házról házra eskületétel mellett vizsgálódván, a talált deszkákat pedig a városházához szállitsák.[4])

Február 25-én Hericz Mihály és Krngovich jegyző Bezerédy Imre brigadérostul Ujfaluból visszatérvén jelentették, hogy találkozásuk alkalmával Bezerédy őket ezen szavakkal fogadta: „jól jütt kglmetek, mert máron kiadtam Sánta Miskának az Ordert.

---

[1]) Városi jegyzőkönyv.
[2]) U. o.
[3]) U. o.
[4]) U. o.

hogy bemennyen és az kufalat hányassa el.“ Erre a küldöttek könyörögtek nála, hogy a rendeletet vegye vissza, s ellen parancsolatot adjon számukra, mit Bezerédy meg is adott s igérte, hogy a várost védlevél elnyerése végett ajánlani fogja.[1])

Márczius 9-én a városbiró bizonyos számu lovasokat küldött Szombathelyre annak kitudására, hogy Rabutin generális hadseregével hol táboroz. A lovasok midőn Szombathelyre beakarának menni, egy embert találtak a kapunál ki azt kérdezé: „hová akartok menni, ne mennyetek be Szombathelyre, mert már a németh jün, az minthogy a Toronybul is az vigyázó kiált, hogy már az elöljáróit is látni.“

A lovasok ezen hirrel visszaérkezvén a tanács Pamer János, Hericz Mihály és Krugovich Mihály jegyzőből álló küldöttséget küldött Rabutin udvarlására Szombathelyre oly utasitással, hogy a császári védlevél előmutatása után a várost a cs. tábornoknak kegyeibe, pártfogásába ajánlják.[2])

Márczius 19-én gróf Nádasdy Tamás Lándeséron kelt levelében neheztelését fejezi ki a kőszegi birónak, hogy a városban lévő házában kuruczot, németet, mintegy vendégfogadóban elszállásol s felkéri egyuttal, hogy ily boszantásoktól őtet kimélje meg.[3])

Ápril 19-én Szampt András városi kamarás által Gremperg commissarius a tanácsnak megizente, hogy generális (császári) előtt a városnak igen rosz hire van, azon okból, mert falai közt számos kuruczok tartózkodnak, kik a kin lévőkkel folytonos érintkezésben vannak, ennek folytán komolyan meghagyta, hogy a városban levő kuruczok után kutatást teljesitsenek s azokat befogatassa. Továbbá, hogy a városi lakósok hitletétel mellett halgattassanak ki a kuruczoknak netalán a városban elrejtett portékájuk iránt, fenyegetvén ha valaki hamisan vallana, annak háza leromboltatik s azon helyre akasztófa épitetetik, maga pedig reá akasztatik. Egyszersmind négy száz forint lefizetésére szoritotta a községet.[1])

Ápril 20-án a császári helyőrség máshová szállitása végett Nehem generálishoz Szombathelyre küldettek Lada György és Szampt András, kik ápril 23-án visszatérvén a tanácsnak jelentették, hogy a generálisnál udvaroltak és szerencsés ünnepeket kivánva a konyhára való borjut, egy ital bort és több más féléket nékie

[1]) Városi jegyzőkönyv.
[2]) I. o.
[3]) Városi levéltár levelek gyujteménye.
[4]) Városi jegyzőkönyv.

átadták. Nehem az adományt szivesen megköszönte és azt mondá: „hogy a szent napokban a kőszegiek egészségeért elfogja költeni.“ Mely alkalommal előterjesztették, hogy bizonyos számu császári hadak jöttek a városba és a kapunál őrt állanak, minek ha hire elterjed, a kuruczság által nagy kára lehet a városnak, könyörögtek tehát a generálisnál, hogy a katonaságot a kapuktól elvitesse és a várba rendelje. Kérelmükre Nehem azt válaszolá: „tudom, tudom, hogy mentenek be katonák, de ott sokáigh nem foghnak lenni, azomban a katona nép, ugy a Strása is a kapukról a várba fog vitetődni.“ Minek eszközlésére a generális a kőszegi kapitánynak irt, azt azonban megigértette velök, hogy a fölső kaput becsináltassák, a várnál itt ott található nyilásokkal együtt, mit ők meg is ajánlottak.[1])

Ápril 29-én gróf Batthyányi Ferencz Német-Ujvárról megparancsolta a tanácsnak, hogy a császár számára a városra kivetett gyalog és lovas katona illetőséget sulyos büntetés terhe alatt kiállitsák.[2])

Május 27-én minthogy a kuruczok a város körül nyargalództak, nagyobb figyelembe tartás végett a várbeli német kapitány őrt kivánt a templom tornyába kiállitani, mit a tanács azonnal teljesitett.[3])

Május 31-én Gilligh András, Illovay János bécsi küldetésükből haza érkezvén jelentették: hogy a város pecsétje alatt kiadott informatiot kézbesitették s végeztek is volna valami jót, ha Plebánus Uram utánnok nem ment volna, azután nem lévén conferentia hétfőn és kedden, hanem szerdán, azomban medio tempore megh-kérdezték Méltósághos Cancellarius Uram eő Nghátul, ha kölletik e nekiek városkozni, vagy sem? arra eő Ngha azt mondá, szükséges mert Plebánus Uram is eljütt és annak is panasza vagyon, arra azt monda, nem tudom micsoda panasza lehet eő kegyelmének, az minthogy meghvárván a Szerdán lett conferentiat, akkor behivatattak a Conferentiára az hol compareáltak, kérdeztik ha tud e deákul, azt monda nem tud maga, hanem a társa, arra nézve Mélt. Cancellarius Ur eő Ngha magyarul szólván és proponálván, mondá: „nem kevessé aprehendálya a Fölséges Cancellaria, hogy két rendbeli kegyelmes Ur eő Fölséghe kglmes parancsolatyának eleget nem tett a kössigh, ha a mostani sulyos időt nem tekintené, másképden bánna a N. várossal, egyáltalában foghva az kegyelmetek

---

[1]) Városi jegyzőkönyv

[2]) Városi levéltár levelek gyüjteménye.

[3]) Városi jegyzőkönyv.

keménységhit megh nem szenvedj, lássa mit csinál, ha magokat nem alkalmaztatyák, mégh a gyermekeinek is ize meghmarad a szájokba, azért mégh adatik respirium nyolcz napigh, mennyenek haza és accomodályák magokat, holot nem, azután eő Fölséghe eleiben adgyák a dolgot és a Város evocáltatnyi fogh" azt is monda eő Ngha „ha azon három személyből, valamelyike nem volna alkalmatos, tehát mást tehetnek a Tanátsban." Ezeket értvén eő kegyelmek azt mondák, hogy kettőt bevehetnek, mi pedig a Valásost illeti, azt nem az egész kössigh tette be, sem nem candidálta, hanem csak ketten, hárman, ugy eő Fölséghe Commissariusa sem confirmálta, mire azt mondá Cancellárius eő Ngha nekiek, „hogy azt halyuk, hogy Calvinistát is tettetek a Tanácsba:" mondák vagyon Calvinista is, de az is a N. kössigh hire nélkul, állitván az Ilovay, hogy én ugyan Formunder vagyok, de nem tudom miképpen és hogy ment be, értvén azonban a 8 napi respiriumot, instáltak pro longiori, azután obtineáltak 14 napot, instáltak továbbá, hogy Fölséghes Cancellaria leghalább ezeket ex officio irná megh a N. Tanácsnak és az N. Kössighnek, mert talán nem adnak hitelt azokra, az adatott váloszul: „ha hitelt adtak az tölmenetelben, azért a relatiojoknak foghnak hitelt adny."[1])

Junius 5-én délután két és három óra között Nehem generális egész hadával a Szilfa nevü rétekre érkezett, hol a katonaság a réteket, gabonákat lekaszálta, a vetéseket elpusztitotta. Rövid időzés után a császári sereg innét megindult és a Gyöngyös melletti mezőket lovakkal, szekerekkel elrombolták. „mely kár minemő nagy keserüséghre lett légyen a Szegény Lakósoknak, azt minden körösztény ember elgondolhatya, az nap ujjonnan circa 12-mam meridianam az Patak alatvaló Földekre és rétségre szállott, a táján is a gabonát kaszálták, noha ugyan a Mgos Gralis erősen inhibeálta, de csak nem használt, meghszálván, azért ott maradott két napigh és csak harmadnapjára, ugymind Szerdán reggel indult vala el Sopronban, aligh mene el a Némethsig, azonnal itt volt a Kurucz-ságh, melyet kért volt a N. Város, hogy addig be ne jöjjön (ha ugyan be akar szállany) méghlen a Neineth által nem takaroszik a Kethelyi hegyen, ugy történhetik, hogy vissza fordul és olyankor elronthatná a szegény Várost, a kérésnek elegeth tett a Kuruczságh, azomban, hogy által költözött a hegyen jöve be Horváth István kapitány Ur mintegy 60 Lovassal."[2])

[1]) Városi jegyzőkönyv.
[2]) U. o.

Junius 9-én Krugovich Mihály és Lada György a Peczely táborba küldettek Bezerédy Imre brigadéroshoz a czélból. hogy a város részére Salva Quardiat eszközöljenek s egyszersmind kérjék. hogy a katonaság a lakósokat a vörös pénzzel ne terhelje. lovai számára a füvet ne hordassa, a réteken táborba ne száljon. miután ezek ugy is nagy részben elvannak pusztitva.[1])

Junius 11-én Bezerédy a város küldöttjeinek kérelmére védőrségül Bartók Lászlót két dragonyossal rendelte Kőszegre. naponkénti dijjul Bartóknak 17 krajczárt, a dragonyosok mindegyikének 1 krajczárt határozott fizetetni. egyszersmind meghagyta Bartóknak, hogy ne engedje a lakósokat a katonaság által vörös pénzzel zaklatni. Passus nélkül bejövő katonákat utasitsa vissza. bor és egyéb követelésekkel a várost ne terheljék. Emlitett brigadéros a dragonyosok számára ez alkalommal 12 pár fekete csizmát kivánt.[2])

Junius 14-én Málik Ferencz, Skublics Ferencz hadi biztosok a pösei táborbul — a városra kivetett hus és kenyér illetőségnek Bezerédy táborához leendő szállitását, ugy a kijavitás végett beküldött sátornak megcsináltatását és több péknek Szombathelyre küldetését — szorgalmazták.[3])

Julius 26-án Horváth Imre, Koháry Péter és Szabó György Bottyán generális katonái fegyverökben. lovaikban és pénzükben a kőszegiek által szenvedett káraikért magokat kártalanitani kérték.[4])

Augusztus 31-én Lada György. Ámbrosy Sámuel és a városi jegyző mint a város küldöttei, Sopronból vissza térvén jelentették: miszerint Ebergényi generálisnak a város szomoru állapotját előterjesztették és kérték. hogy valamint eddig, ugy jövőbe se vonja meg pártfogását a várostól, mire Ebergényi azt adá válaszul: „experiálhatta a N. Város. hogy mindenkoron szolgálny és nem kárt tenni kivánt, hanem némely Emberek az prohibeált Partékával, ugymint Puskaporral és ólommal, vagyis seréttel kereskesznek. azokra méltó lehet a haragh.“ Ebergényi a küldötteket a soproni parancsnokhoz utasitván. miután ezt a város viszonyairól fölvilágositották, ez azt mondá: „hogy a városra semmi neheztelés nincsen. hanem történt illyen Casus a napokban, hogy Küszögi Ember, ugymint Mueszer s fia, kiknek Leveleiket az ott Sopronban lakozó Michael Gáspár nevü Kalmárnak Levelével együtt intercipiálta,

---

[1]) Városi jegyzőkönyv.

[2]) U. o.

[3]) Városi levéltár levelek gyüjteménye.

[4]) U. o.

Serétet hozatott alatomban Bétsbül, azért mivel az illyetén megh vagyon tiltva, méltó a büntetésre, mondván, hogy azon leveleket in originali felfoghja küldeni Béesbe a Bellienumnak." Kérték a parancsnokot, hogy ezen szándékától áljon el, nehogy rosz hire legyen a városnak, és husz tallért kézbesitettek nékie, hogy engedékenységre birhassák. Erre a parancsnok kinyilatkoztatta: „hogy más ugyan nem fogh követközny, hanem a quaestus nem fogh megh engedtetny." Erre a küldöttek állitották, hogy a kereskedés betiltása esetében a városnak semmi jövedelme se lészen, mert a harminczad ötet illetvén, kereskedés hiányában, ebből minden jövedelme megszünik. Mire a parancsnok azt felelé: „a ki kereskedni akar, a N. Város passusával járjon, és mindenkoron a specificatiot tegye föl és mutassa ott Sopronban mit akar Béesbül, vagy máshonnét hozny, vagy hozatatny." Ezután a küldöttek Ebergényi generálishoz mentek, ki ujabban a városnak mindenben jó akaró készségét ajánlotta.

Mialatt a küldöttség Sopronban időzött Ebergényi egész hadával esteli 10 óra tájban a városbul kiindult s egész Locsmándig vezette katonáit, kik utközben a marhákat elhajtották, a lakósokat pedig kifosztották. Következő nap reggeli 8 és 9 óra között nagy lárma támadt a városban, hogy a német és ráczság jön, de a hir alaptalan volt.[1])

Augusztus 31-én Szampt András a város nevében Bottyán generálisnak a bort és majorságot Szombathelyen átadta. Bottyán az ajándékot kedvesen vette, s ajánlotta készségét a város panaszainak elintézésében.[2])

September 9-én értésére esett a tanácsnak, hogy gróf Stahremberg Guido fővezér és Pálfy János Nagy-Baromba érkeztek, ennél fogva a jezsuiták házfőnökét, Szampt Andrást és a városi jegyzőt a császári tábornokok udvarlására küldötte. A nevezett küldöttség 6 órakor délután utnak indulván, későn érkezett Nagy-Baromba, hol Pálfy János és Nádasdy Ferencznek udvarlására siettek, kik ajánlották magokat, hogy mindenekben kivánnak a városnak szolgálni. Stahrembergel azonban minthogy ekkor már lefeküdt, csak másnap reggel, midőn a miséről hazatért beszélhettek. Könyörgéseiket a város pártfogolása iránt és a kuruczok által okozott káraikat előterjesztvén, a fővezér boszusan azt felelte: „hiszen Atyátok fiaitól esett, csak halgassatok, a minemü

[1]) Városi jegyzőkönyv.
[2]) U. o.

ágyot vetettetek magatoknak, ugy feküggyetek." A mint tőle elbucsuztak, azonnal az ott levő hadtest egy része Likvánd felé megindult. Stahremberg pedig és Nádasdy másik részével Kőszegnek tartott, hová reggeli 8 órakor megérkezett, s a városon átvonulván, a város déli részénél levő hidon tuli rétségen tábort ütött. „A Rátzságh pedig a gyöpön nem csak a marhát a mit kaphatott megölte, de sok házat is feltört, az Embereket pedigh kivetköztették, mind a városon, mind pedigh a mezzőn és szőlő hegyeken, noha egy kapitányt rendelt a városban Mélt. Generalis Uram eő Excellentiaja, ki ugyan sigitette és oltalmazta a szeginséghet, de nem sokat. Azomban a kapitánynál vala ezen alább meghirt specificatio, hogy a város azonnal pstállya, melyet Biró Uram és a N. Tanács láttván lehetetlenségnek mondá lenny, és arra nézve ment ki Biró és Lada Uraimék eő Excellentiájához pro relaxatione, annectálván, szekereink sincsenek, mert az Emberek a nagy félelem miatt az Erdőre haitották marhájokat, de semmit sem obtineálhatván a Lencsén és Borsón kivül csak azt mondá: „ennek megh köll lenny, eő sem reláxalhat, s addig el nem megy, mégh megh nem liszen;" ezt referálván Biró Uram mint hogy a Tanács, öszve nem szerezhette az kivánt üdőre, mely eránt Mgos Gralis Uram eő Exja megharagudott, Biró Uramat és eött Tanácsbeli személyt magához hivatott, ment vala azért Lada György, Hericz Mihály, Szampt András, Fügh György és Ambrosy Sámuel Uraimék, kik ellen igen excandescalt, Arestomba vette és Csepregben küldötte, Méltóságos Gralis Quido Stahremberg Ur eő Exjához, maga pedig a néppel Szombathelyre ment, az hol ujjonnan csak Arestomban vitettvén strásáltatták. Arestomban lévén eő Kglmek tehát Lada Uram haza küldetett cum in finem, hogy a specificatio szerint legyen megh a kivánságh, holott nem, holnap mint a Birót, mint pedigh Tanácsbelieket felakasztattja, ezen Relatiot tévén Lada Uram, nem kevéssé iettek megh a Emberek, és ha előbb nem láboráltak annak elküldésében, azután szorgalmatoskodtak, egyébiránt azon kivánságh eő Exja elmenetele után azonnal megszereztetett, de Marhák, hogy hertelen megh nem voltak, abban leghnagyobb hátramaradás vala, de ugyan mégh is circa hora 11-a noctu meghindultak a Borral, Buzával ect., vala pedig a specificatio, a cs. hadsereg számára következő: 50 akó bor, komló annyi a mennyi található, egy sörfőző, egy molnár, egy kovács (hézag), egy cserepes, egy üveges eszközeivel, 10 mérő Bab, 10 mérő Lencse, minden háztól egy Láb kenyér, egy nyeregjártó, vas eszközök, szegek és más vasnemüek.

Die 11-ma current. Tett ilyen relatiot Szente Ferencz uram, hogy Csepregből megindult Mélt. Gralis Stahremberg Úr eő Exja. és az Uraimékat is elvitte Sárvár felé, és ugyanazon a kocsin mentenek, az melyen eő kglme által Csepreghben Mélt. Gralis Pálfy János Úr eő Excell., ugy Esztorás Gáspár Úr eő Ngha számára is egy ital Bort, ugy eő Excell. fehér kenyeret és valami kevés gyümölcsöt, melyet eő Excell. kedvesen vett. Stahremberg Úr eő Excelljának, semmi sem küldetett, mert semmit sem veszen el in sortem discretionis. (Stahremberg vala talán az egyetlen kivétel a császári, ugy a fejedelmi főtisztek között, ki önzetlenséget tanusitott.)

Ezt értvén substitutus Biró Uram és a Tanácsbeli Uraimék concludálták, hogy Biró Uramat és Tanácsbeli Uraimékat ugy nem kell hagyny, hanem utánnok kell küldeny és tovább is egy alázatos memorialissal instálni szabadulásokért deputáltatott Steiner Lőrincz és Ludwigh Úr, de egyik sem ment, küldettek helyettek Lakner Pál és Luttingen Péter, kik is die 12-a regvel meghindultak vivén magokkal General Adjutant Uram eő Ngha számára, ugy az Uraiméknak is egy ital bort, hogy a dolgot secundálya in specie 12 Tallér, ugy gyümölcs is küldetett a Generaliságh számára.[1])

September 10-én Creutz Tivadar, gróf Palfy János hadsegéde Csepregből emlékeztette a városi tanácsot, hogy gyümölcsöt, kalácsott és bort még az nap — főnökének lakására gróf Draskovich házába — szállitasson.[2])

September 14-én a városi küldöttek, kik polgártársaik kiszabaditása végett Stahremberg fővezérhez járultak, követségük eredményéről következőt jelentettek: miszerint Sárvárról elmenvén a cs. tábor költetett éppen Lakhig menny, a hol megszállván a tábor, Biró Urat és a több Tanácsbeli Uraimékat is ott találták, kikkel az Instantiát communicalny, ugy eő kegyelmekkel beszélni akartak, de nem admittáltattanak, mindazonáltal alattomban csak kezökhez küldötte, melynek continentiáját eő kglmek meghértvén, magok eő kglmek is csináltak, mint Stahremberg Uram eö Excelljához egy alázatos instantiat, azt kiküldvén és Stahremberg Úr eö Exjának exhibealni akarván, nem acceptálta, mondván: „Ginz, Ginz vagyon e olyan város"; mire a folyamodvány kézbesitője azt felelé: „hogy vagyon ugyan eő Fölséghe Várossa, s mindenkor hiv is volt, károkat szenvedet, le is vágattanak sokan a Conciviseckben"; erre

[1]) Városi jegyzőkönyv.
[2]) Városi levéltár levelek gyüjteménye.

Stahremberg azt válaszolá: „Selmák, Selmák vadtak, és nem eő Fölséghe hivei, már négy esztendőtül foghva hazugsággal tartottátok magatokat, eleget tettetek e eő Fölséghe parancsolattyának, a Pápistákat kihántátak a Tanácsbul és Lutheranusokat vettetek be, ugye a Rákoczy Parancsolattyának eleget tettetek? most is csak a Lutheranusok regnálnak nálatok, felakasztatom Birátokat.“ Ezután Pálfy, Ebergényi és Nádasdy generálisoknál folyamodtak a foglyok ügyében, a két első közbenjárulását Stahrembergnél megigérte, de Nádasdy azt mondá, „ha Feldmarschal Ur akarná is és én nem, semmi sem lesz belőle;“ később azonban szelidebb hangon folytatá: „már reám vagyon a dologh bizva, innéd ugyan el nem bocsájthatom, hanem Sopronban köl nekiek jüny, kegyelmed is jüjön oda, minthogy ezen a két Vármegyében Magazint fogok csináltatnom, azért micsoda Quantum fogh a N. Városra esni, az eránt köl végezni.“ Erre Steiner Lőrincz a város egyik küldötte mentegetődzött, hogy ez érdemben nincsen utasitása, s azért haza fogh utazni, hogy valakit ez ügy elintézése végett küldjön a tanács Sopronba. Kivánatába Nádasdy beleegyezett oly meghagyással, hogy másnap hozzája a tanács részéről fölhatalmazással ellátott követ küldessék. Ehhez képest másnap Steiner Lőrinczet küldötte a tanács, ki a megye részéről küldött két meghatalmazottal, kellő utasitások mellett Sopronba utazott. Ekkor már Stahremberg tábornagyot nem találták Sopronban, miután előtte való nap innét kivonult és seregével a Rábán átkelt.[1])

September 20-án Pámmer János városbiró az összes község jelenlétében, befogatásának okát némely polgárok engedetlenségének és makacsságának tulajdonitván, fogsága eseményeit körülményesen előadta, fölemlitvén a többek között, miszerint tanácsbeli társaival Csepregbe hurczoltatott, mely alkalommal Nádasdy ezen szavakkal támadta meg őket: „ihr Schelm! Ich will euch lehren. H. Hericz aber absonderlich, du Calvinischer Schelm.“ Csepregből Lakra, innét pedig Sopronba vitettek, hol Paumgartner generális tőlük azt kivánta, hogy a város adjon a raktár fölépitésére 10.000 frtot, mit ők előállitani lehetlennek mondottak. Erre az összeget 6000, majd 4000, végre nagy nehezen harmadfél ezerre szállitotta le oly feltétel mellett, hogy a legközelebbi vasárnapon 1000 frtot Sopronban tegyen le a város, 1000 tallért pedig november 1-én gabonában, borban állitsa elő, a gabonának köblét egy tallérba számitva, a bort pedig az időszerinti árkelet szerint.

---

[1]) Városi jegyzőkönyv.

Hogy pedig a kivánt pénzösszeg annál bizonyosabban kiszolgáltassék Ambrosy Samuelt és Pors Ferdinándot Sopronba visszatartoztatta. kiknek 10.000 frtig kezeseket kellett állitni a végett, hogy a helyparancsnok engedelme nélkül a várost el nem hagyják, mert különben ugy bánt volna velök mint közönséges rabokkal. Ennek folytán a kezességet 10.000 frt kötelezvény mellett Sopronban lakozó nemes Unger s ifju Hakstok válalták magokra. Folytatólag közölte továbbá a biró, hogy N. Város igen gazdaghnak describáltatott. Mélt. Gróf Feldmarschalnál és hogy sok kincs volna itt a városon s jól birnák a Lakosok magokat, melyért is igen nagy disgratiájába estünk eő Exjánál és Selmáknak tartanak bennünket, az mint eő kegyelmöknek Sopronban az is mondatott, hogy az mi Concivisünk ut pote a Kern és az ifju Mueszer, azt mondották, micsodák a Soproniak, azoknak a Császártul megh vagyon a Gratiájok, de minekünk Küszeghieknek pénzünk vagyon. Ezt azért értvén a N. község gondolkodgyék, de modalitate, honnéd köllletik oly hamar 1000 frt venny, minthogy az mostany impositio mégh be nem szedetett, sőt annyira sem megyen, mert ha megh nem lészen Executiora fogh a Mélt. Generalis jünni, akor leszen jai! a városnak! Minthogy pedigh a N. községh oly szófogadatlan és keménynyaku, azért eő kegyelme is (hogy sem az eő keménységek miatt gyalázatot szenvedgyen, sőt eő miattok fölakasztassék, a mint fenyegették vala) Biró Tisztét resignálván, kivánta eő kegyelme helet mást válaszanak, nem vala szent György napkor az az ajánlás hanem hogy szófogadók lesznek, de contrariummot köllletik experiálny stb. Előterjesztette azt is a biró, hogy adja véleményet község az iránt, hogy miképpen büntessenek meg azok, kik marhájokat elő nem állitották, vagy csak hiányosan tellyesitették illetőségeket.

A városbiró lemondása után Oisser János a többi belső tanácsbeliek nevében hivataljaikat letették, kinyilatkoztatván, hogy helyettök más alkalmasabb férfiakat válaszanak a tanácsban, kik jobban megfelelhetnek kötelességüknek, mert a jelen viszonyok között lehetlen birónak és tanácsnak a város ügyeit sikeresen kormányozni és előmozditani. Ezen előadás következtében a kültanács maga gyülés termében visszavonulván, rövid tanácskozás után Gitligh András szószólló által kijelentette, hogy igen igen sajnálja a község a biró és tanácsbeliek szerencsetlenségét, fáradalmait és szenvedéseit, de erről ök nem tehetnek, miután a tanács teljes hatalommal bir, a baj okozóit érdemük szerint megbüntetni; egyébiránt a lemondást illetőleg a birót és a tanácsot kötelesen kérik, hogy

hivataljaikat tovább is viseljék, minthogy a lemondásnak most nincsen ideje. Kérik egyszersmind a tanácsot, hogy a kivetett 1000 frtot valahol kölcsönképpen szerezze meg, vagy ennek előteremtésére valamely módot találjon ki. Minthogy a tanács lehetlennek látta az illetőséget oly hamar beszedhetni, abban állapodott meg, hogy a helybeli kereskedők azt előlegezzék, mit következőleg vetettek ki:

Mueszer Christoph fiával adgyon	forint	75
Leidenfrost Uram	„	100
Lüttingen Péter	„	125
Horváth	„	20
Kern János	„	50
Ludwigh Xtoph	„	30
Pily és Sober	„	25
Sollerer Mátyás	„	50
Sollerer Bertalan	„	100
A három szappanfőző	„	30
Mészáros czéh	„	75
Söveghjártó czéh	„	50
Csapók	„	20
Csizmadiák	„	30
Ambrosy Uram	„	100
Unger Mihály	„	15
Plechel	„	100
Mittermaier András	„	30
Altmanné	„	10[1])

Október 4-én Bezerédy Imre Nagy-Geresdről a tanácsot értesitette, hogy a város érdekében tartandó értekezletre a község küldöttei Simaházára jöjjenek.[2])

Október 6-án Horváth József viceispány megkereste a várost, hogy a hadak számára 2000 kenyeret, s minden portio után hat mázsa hust, hat köböl abrakot, hat köböl lisztet, vagy is minden köböl lisztért 20 kenyeret szolgáltasson. Ezen mennyiség beszedésével az emlitett viceispány Rósa Miklóst bizta meg.

Lada György, Krugovich Mihály jegyző Bezerédytől megtérvén jelentették, hogy ez azon okból kivánt a tanácsbeliekkel értekezni, mert bizonyos számu hajduságot akart a városba elszállásoltatni. A városi küldöttek ennek elháritására két vég közönséges posztót igértek az ezredesnek, melyet nékie a tanács el is küldött. Azon

[1]) Városi jegyzőkönyv.
[2]) Városi levéltár levelek gyüjteménye.

alkalmatossággal kérték, hogy engedné meg a Bétsben való menetelt hogy igazolhassák magokat, minthogy ott a város ellen igen föl vannak ingerülve. Bezerédy az utlevelet kiszolgáltatván Fügh Györgyöt és a városi jegyzőt menesztette a tanács Bécsbe, kik azonban siker nélkül tértek vissza, mert Nádasdy Ferencz őket nem bocsátotta maga eleibe, hanem azt izente: „ha mit akar a város irjon, de embereket nem fogad."[1])

November 8-án Estoras Antal testőrsége, ugy Stabja a városban szállott meg Palásty alezredes alatt, kik azonban november 9. elmentek. Azután 10 Compagnia dragonyos vonult át szép rendben a városon.[2])

November 16-án Szente Ferencz és Steiner Lőrincz a város részéről Pálfy, Nádasdy generálisok udvarlására Sárvárra menesztettek oly utasitással, hogy egyuttal Paumgartner generálisnál is jelentsék, miszerint az adandó illetőségből 300 köböl rozs, ugy bor készen van, a hiányzóra nézvest pedig halasztást kérjenek. A küldöttek a generálisokat Pattyban találták, s midőn velök szemben a városnak nyomorult helyzetét fölfedezték, azt mondták: „ugy is tudgyuk, hogy szegények vagytok, hanem a mivel tartoztok és igértetetek azt praestalni köl s akkor semmi nyavalátok sem lészen." Paumgartner pedig azt tevé hozzá: „hogy bort nem fognak elvenny, hanem csak gabonát."

A küldöttek visszautazásokat a kurnczok miatt nagy veszedelem között vihették végbe.[3])

Deczember 3-án Bezerédy ezredes és Horváth Zsigmond fő hadibiztos Kőszegre jöttek s a hadak elhelyeztetése iránt intézkedtek a szerint, hogy maga Bezerédy a főtisztséggel és két századdal Kőszegen maradott.

Deczember 4-én délután a két század a városba bevonult, ámbár a tanács eleget könyörgött, hogy a várost a katonaság tartás terhétől kiméljék meg; söt Bezerédynek 100 frtot, Horváth Zsigmondnak pedig egy hordó bort ajándékozott, mégis semmit sem használt, a katonaság a városban el lőn szállásolva.[4])

Deczember 6-án miután Fodor László a Duna másik részére igyekezett hadával átmenni, a városbiró megkérte, hogy ott a városnak pártfogókat szerezzen, s azon esetben ha a semlegeség

[1]) Városi jegyzőkönyv
[2]) U. o.
[3]) U. o.
[4]) U. o.

elnyerése nem sikerülne, legalább egy oly védlevelet eszközöljön ki. hogy bár micsoda fordulat következnék, mindenkor a város javára szolgáljon. Miután Bercsényi Miklós tábornoknak tiszteletdijképpen adandó 100 arany, ugy Eszterházy Antal számára határozott 50 arany nem volt a tanácsnak rendelkezésére. Fodor ezredesnél a biró azt is kérelmezte, hogy ezen összeget az ezredes a maga pénzéből előlegezze és a nevezett tábornokoknak kézbesitse. de csak is akkor, ha kilátás mutatkoznék a sikerre. Fodor azonnal ajánlotta magát. „hogy a N. Városnak kész szolgálny, nagy szerencséjének is fogja tartany ha szolgálhat. mindazonáltal eő senkit sem biztat, tud ugyan modalitást. miképpen lehet ennek a nyomorult városnak szolgálny és azt segiteni. mindazonáltal nem lehet azt üdőnek előtte meghmondani: mi az adandó discretiot illeti. azt magaibul foghja adni interim. mindazonáltal a város adgyon a refusio eránt assecuratiot." Erre egy emlékiratot adtak át Fodornak. melynek alapján ohajtották a város sulyos helyzetét általa előterjesztetni és ismétlőleg kérték. „hogy a discretiot ugy igérgye és adgya, ha effectusát láttya, alias non."

Deczember 9-én Bezerédy ezredes „bizonyos okokra nézve" szállását változtatni kivánván. a városbirót megkereste, hogy Ambrosy Sámuel házában rendeljen számára lakást. Kivánalmának foganatositása végett a biró Ambrosyt ez iránt tudósitotta, de ez azzal mentegette magát, hogy csak egy szobája lévén üresen s az alkalmatoság hiánya miatt nem tudná az ezredest kényelmesen elhelyezni, s pedig annál kevésbé, mert Nagy István itélő mester gyermekei is nála vannak szálláson. A tanács erről Hericz Mihály által értesitette Bezerédyt. ki azt adta válaszul, „hogy megfoghja a szállást láttatny. ő csekély alkalmatosághal is contentáltatik.[1])

1708 januar 31-én ámbár Szegedy Ignácz őrnagy századának ellátása Sopron vármegyét illette. mégis a tisztek a várostól kivánták az élelmezést. ugymint az őrnagy. hadnagy és zászlótartó. Ezt terhesnek találta a tanács és azt határozta, hogy in sortem discretionis Szegedy Feő Strázsamesternek holnaponkint 20 frt. a hadnagynak 8 frt szolgáltasson ki.[2])

Februar 17-én Eszterházy Dániel Sümegről — a kőszegiek megkeresésére megigérte. hogy az országgyülésére küldendő városi követek számára szabad menetet eszközöl.[3])

---

[1]) Városi jegyzőkönyv.

[2]) U. o.

[3]) Városi levéltár levelek gyüjteménye.

Márczius 6-án. József császár által február 29-re kihirdetett országgyülésre Kőszeg is meg lőn hiva, de Rákóczy hivei, kik ekkor a várost megszállva tartották, nem engedték, hogy e meghivásnak a város eleget tehessen. Hosszu könyörgés után azonban a fejedelmi tábornokoktul kieszközlötték, hogy mentegető levelek által meg nem jelenésének okát adhassa, s magát igazolhassa a város. Ennek folytán a nádornak, bánnak, országbirónak, tárnokmesternek, magyar kanczelláriának, kamarának, Meskó Ádám itélőmesternek igazoló iratait Rodler nevü kapás által Pozsonyba a fentebbi napon elküldötte.[1])

Márczius 12-én Fügh György, Krugovich Mihály jegyző a Vármegye gyüléséről megtérvén jelentették: miszerint Rákóczy fejedelemnek a pozsonyi országgyülésre menetet tiltó levele ugy Estoras Antal Generalisnak az aránytalan fölvetések, és illetőségek szabályozása érdemében kiadott rendelete fölolvastatott. Továbbá, hogy 1-ső májusra a vármegye a hátralévő hajdukat Benke ezeredébe kiállitsa, és fehér taffetából nyolcz zászlót csináltasson. Ezeknek csináltatásával a vármegye a várost akarta terhelni, de miután részükről ellenzésre talált, a megye vállalta el azok csináltatását. Ellenben minden két portiora egy hajdunak kiállitását, ugy minden egy portiora 3 frt 11 d., 4 köböl, egy fertály és egy nyolczad lisztnek, összesen 62 frt 20 d. és 87½ köbölnek kiszolgáltatását, nehogy executio jöjjön a városra — meghagyta.[2])

Ápril 11-én reggel hire terjedt a városban, hogy a császáriak közelednek s már Kethelynél állanak. Erre Bezerédy ezredes, a katonasággal tüstént kiment, hanem délutáni 6 órakor ismét visszatért, miután a németek hirszerint az öreg Heister és Nádasdy Ferencz Generalisok vezetése mellett, közép és fölső Pulyáról Sopronyba visszatértek.[3])

Május 12-én. „Regvel circa mediam quintam vala nagy Lárma, hogy a Németh jün, az minthogy egy Posta (elővéd) előre ugyan nyargalva bejütt a városban, nagy nehezen mehetett ki maga Bezerédj Obreszt Uram, némely itt a Városban levő kurnczsággal edgyütt. 13-ott ugyan levágtak a kurnczok közül, ellenben a kurnczok is a várhidján egy Leidenantot lüttek meg. A Némethek nem csak a kurnczok partékáját keresték és elvitték, hanem mégh a városy Embereknek Ládájokat is fölvervén, partékájokat, penzeket

[1]) Városi jegyzőkönyv.
[2]) U. o.
[3]) U. o.

elvitték. a ruhájokat a testekrül lehuzták. minemü lamentatio. sirás. és jajgatás vala. minden körösztény ember könnyen által láthattya és érthette, Bezerédyné Aszonyomat is itt érvén. azt a Németh magával Sopronban vidte. Ezen Portát egy óra mulva követte Melt. General Sibertus Heister és Nádasdy Ferencz Ur eő Exja. mintegy hatszáz személyel. kik a városon által menvén. telepedtek meg az alsó gyöpön. az hová a vitézlő Rend számára kenyér szedetett. a Lovaknak pedig süet köllött vitetni. Preetitulált Melt. Generalis Uram eő Exja is a gyöpön ebédlettenek. azután circa 3-tiam promeridianam visszatértek és ugyan a városon által mentenek, a hol a kuruczok, cum maximo periculo incendij öszve lüdöszköttek a Némethekkel. legyen az Urnak neve diesérve, hogy ollyan kártól az szeghény várost megholtalmazta. és hogy a Concivisek közül valaki megh nem öletetett. A katonaságh visszatérvén a maga Quartélyában szálott. az nem vala elégh. estve felé jütt be mégh 130 Dragonyos. kiknek is itelt kölletett adny. ugy a Tiszteknek is gazdálkodni. kik ittben maradván. mentenek csak ki délutánn." Ezen összeütközés alkalmával a cs. katonaság a jezsuiták székházába berontott. s a rend tagjait többféle bántalmazásokkal illette fegyveres kézzel. mintha a pártütő ellen vezetőit. vagy a szemközt jövő ellenség sorait akarnák megtámadni. bőszülten a gymnásium kapuit erőszakkal föltörték. s az ott összegyült. s megfélelmlett ifjuságot megpillantván közüle kettőt. vagy hármat kiragadtak. Nehogy ezeket valamely veszély érje, a tanárok saját éltök koczkáztatásával. őket a dühöngők kezéből kiszabaditották. s a nélkül hogy sérelmet szenvedtek volna. megmentették.[1])

Május 13-án Bezerédy Imre ezredes fölötte zokon vette, feleségének elhurczoltatását. s a városbelieket vádolta, hogy a császáriak váratlanul meglephették. és megtámadhatták. mert erről előre értesülve lehettek. Intette azért a tanácsot. hogy munkálkodjék neje kiszabaditásában, mert különben a várost fölprédáltatja. és elhamvasztatja. Bezerédy fenyegetése folytán a tanács Szampt Andrást. Krugovich Mihályt Heisterhoz küldötte. hogy az ezredesné kiszabaditása végett mindent elkövessenek. s azon esetben ha Heistert Sopronban nem találhatnák. utána Bécsbe menjenek. a fogoly kiszabaditásáért esedezendők.[2])

Május 15-én a küldöttek megtérvén Sopronból közölték, hogy Heistert Sopronban nem találhatták. s utánna Bécsbe — utasitások

---

[1]) Kőszegi jezsuiták évkönyve

[2]) Városi jegyzőkönyv.

szerént nem utazhattak, mert Nádasdy Generalis azt megtiltotta, hanem a tanácsnak Heisterhoz szólló levelét Schilling ezredes által elküldötte. Bezerédyné kiszabaditásában a városi küldöttek eleget könyörögtek, fáradtak, csak hogy a várost fenyegető veszélyt elhárithassák, de semmit sem eszközölhettek ki, sőt azt sem engedte meg Nádasdy, hogy Krugovich a beérkezendő válaszig Sopronban maradhasson, hanem azt mondotta, „hogy csak mennyenek haza, hiszen a választ elfogja küldeni, és a tévő lészen, a mit eö nékie a Fő Commanderozó Generalis fogh parancsolni." Azt is mondták a küldötteknek Sopronban: hogyha Bezerédy szavát megtartotta volna, a multkori foglyokat illetőleg, feleségét nem vitték volna el, a minthogy más Kőszegen levő kurucz asszonyokat sem vittek fogságba a császáriak.[1])

Május 18-án Hericz Mihály, és Steiner Lőrincz, Esztorás Antal generalisnak Szombathelyen a város által küldött bort átadták, s tőle a védlevelet elhozták.

Bezerédy Sopron tájáról visszatérvén néhány Dragonosával Kőszegen meghált.[2])

Május 20-án mintán tudomására jutott a tanácsnak: hogy Heister, és a többi cs. Generalisok fölötte ingerültek a kőszegiekre a miatt, hogy a legközelebbi utczai csatázás alkalmával a lakosok közül többen a császári katonákra lövöldöztek volna, hirszerint ezért a várost felgyujtással, zsákmányolással fenyegetik. Nehogy a város a boszu következményeinek ki legyen téve Szampt Andrást, és Losy Jánost küldöttségileg a főtisztek kiengesztelésére és fölvilágositására Sopronba küldötték oly utasitással, hogy ha Heistert ott nem találnák Bécsbe menjenek udvarlásra, ha ezt Nádasdy javallaná, vagy ennek engedelmével várakozzanak Sopronban annak vissza érkezéseig. Továbbá mivel Heister, ugy Nádasdy ajándékképpen pénzt el nem fogadnak, Nyéken, hol még ó bor található, vegyenek Nádasdy számára egy hordóval, Sopronban pedig egy jó hordó bort Heister számára. Minthogy Heister Generalis a multkor neki fölajánlott bort Schilling Obersternek ajándékozta, ezen bort, ugy Paumgartner fő Commisarus részere a város által adott bort szintén vigyék magokkal. Azon kivül váltsanak be egy tuczat aranyat Schilling Oberster számára, hogy adandó alkalommal, a fő parancsnoknak, és a többi tiszteknek kegyelmébe ajánlja a várost, fölvilágositván őt arról, hogy a kőszegiek közül senki sem

[1]) Városi jegyzőkönyv.
[2]) U. o.

lött a cs. katonákra, mert fegyverek sincsen, hanem a kuruczok közül többen a keskenyebb utczák házaihoz vonták magokat, és onnét lövöldöztek, kilövén pedig puskájokat más utczába huzódtak itt folytatták a puskázást, s azért ugy látszott, mintha a lakosok vettek volna részt a csatában.

Május 24-én Bezerédy Imre Oberster Csernánszky által a város birónak meghagyta, hogy helybeli Sollerer Olasz Mátyásnál lévő 20 frt tartozását, a község helyette fizesse ki. Mely kivánságát Bezerédynek a város, hogy jó indulatát megőrizhesse azonnal teljesitette.[1])

Junius 19-én Bezerédy Imre azon tudósitására: miszerint fő Generalis Beresényi Miklós fölötte neheztel a kőszegiekre s a várost végpusztulással fenyegeti a tanács Lada Györgyöt, Fügh Györgyöt, és Losy Jánost Szombathelyre menesztette a végett, hogy Eszterházy Antal fő Generalist, Bezerédy Imre Oberstet, Horváth Zsigmond Directort kérjék meg, hogy a város iránt Bercsényit engeszteljék ki. Kérelmük előterjesztésekor Eszterházy azt adta válaszul, „hogy lészen a nemes városra reflexiója és securus lehetvén a N. Város, fogh mind a mélt. Fejedelemnek, mind Beresényi eö Exjának eziránt irnyi, és a N. Várost recomendalni, reménli is letetetődik a város ellen való neheztelése."

Bezerédy pedig a küldöttség megkeresésére Bercsényinek azonnal irt, s a város folyamodványát ajánlata mellett leveléhez csatolta. Ezen alkalommal gróf Eszterházy Lászlót, Fodor ezredest és Horváth Zsigmondot is fölkeresték, kik szinte jó indulatjukról és kézséges közbenjárnlásukról őket biztositották.[2])

Junius 30-án Skublics Ferencz Rákóczy hadibiztosa Kozárról — a városra kivetett negyvenöt köböl gabonából sütendő kenyér mennyiséget — Bezerédy Imre táborába rendelte szállitatni.[3])

Julius 16-án Brunbert Bálint cs. hadibiztos — bizonyos mennyiségü élelmi szereknek — kiszolgáltatását a kőszegieknek meghagyta.[4])

Julius 26-án a városbiró közölte a tanácscsal, hogy a cs. hadnak multkori itt tartózkodása alkalmával Paumgartner biztos figyelmeztette arra, miszerint a város saját biztonsága érdekében

---

[1]) Városi jegyzőkönyv.
[2]) U. o.
[3]) Városi levéltár levelek gyüjteményében.
[4]) U. o.

ujabb védlevélről gondoskodjék, minthogy a cs. főtisztség változásával a régi védlevél értékét elvesztette, s igy ez többé a város hasznára nem lehet. Ennél fogva a tanács egy ujabb védlevél elnyerése végett Heister fő parancsnokot határozta megkérni.[1])

Julius 29-én Skublics Ferencz Kozárról megparancsolta, hogy 2 ezer kenyeret felelet terhe alatt — a Sz.-Miklósnál levő Endrédi táborba, hol tizennégy gyalog és lovas ezred van összpontositva — Virágh Ferencz hadibiztos kezeihez a város átküldjön.[2])

Julius 31-én Krugovich Mihály jegyző, Gilligh András a szent-miklósi táborból Eszterházy Antal tábornok által adott védlevelet, melylyel a városnak Sopronba szabadmenetel engedélyeztetett meghozták. Eszterházyval szemben lévén, ez javasolta, hogy a város küldöttséget küldjön Rákóczyhoz, mely a fejedelem táborába indulandó Eszterházy Dániel hadaihoz csatlakozzék. Ennek folytán Krugovich jegyzőt menesztette a tanács a fejedelemhez azon kérelemmel, miszerint az elnyomorodott várost a katonatartás terhétől s egyéb hadi költekezésektől mentse föl.[3])

Augusztus 7-én Krugovich jegyző küldetéséből visszatért és jelentette, hogy megbizatásának azon okból meg nem felelhetett, mert Eszterházy Dániel — kihez csatlakozandó vala — megérkezte előtt több napokkal Vázsonyból kiindult, s hadmenetét Csesznekből folytatva a Dunán által ment, s igy vele nem találkozhatott. Nehogy tehát védlevél hiányával életét koczkáztassa, s a Németek által valamely veszedelmet szenvedjen, egyedül tovább menni nem bátorkodott, hanem visszatért.

Szampt András és Gilligh András Nádasdy tábornokhoz küldettek a végett, hogy miután a soproni császári őrségnek a kurnczok ellen czélba vett megtámadása és üldözése alkalmával a lakósok a császári katonaság által kifosztogattattak és nevezetes károkat szenvedtek: hason erőszakoskodások elmellőzésére Nádasdytól a város részére védlevelet eszközöljenek. A küldöttek Sopronban Paumgartner fő hadibiztos tanácsához folyamodtak, ki nekiek azt felelte, hogy a védlevelet Nádasdy aligha ki fogja adni, de ha kiadná is nem sok hasznára lenne a városnak, hanem inkább azon könyörögjenek, hogy kemény parancsolatokat adjon ki, s oly intézkedéseket tegyen a főseregnél, melyek által a katonai kicsapongások megszüntetnek. Egyébiránt leginkább azt javalotta, hogy addig is,

[1]) Varosi jegyzőkonyv.

[2]) Varosi levéltár levelek gyüjteménye.

[3]) Varosi jegyzőkonyv.

még a főparancsnoktól védlevelet nyernének, a hadi tanácshoz forduljanak, indokul hozván föl, hogy a fővezér holléte ismeretlen lévén, a város pedig a legnagyobb veszedelemben forog.

Ezután a városi küldöttség Nagy István itélőmester udvarlására ment, kinek a város nyomasztó helyzetét rajzolván, kérték őt, hogy a város iránt jó akaró kegyeséggel viseltessék, hasznos befolyását kérelmük támogatására forditsa. Résztvevő szivvel érstesült Nagy István a városnak inséges állapotáról, s a küldöttséget magához véve elment Nádasdyhoz esedezendő, hogy a kőszegieket kegyeségére, pártfogására méltassa, hogy jövendőben efféle betörésektől, fosztogatásoktól mentesek maradhassanak. Nádasdy pártfogását megigérvén, kijelentette: „hogy igen is kiván szolgálni, s igen bánnya, hogy igy járt a nemes város, mindazonáltal mind csak a kuruczok miatt lett légyen a dologh, mivel continuo a városon vannak és azokat keresvén, történtek az olyatén excessusok, bár csak a kuruczság continuo ott ne volna, semmi olyan kárt nem szenvedne a város." Látván a küldöttség Nádasdynak növekedő ingerültségét, nehogy tehát jelenlétük által még nagyobb szenvedélyeségre ösztönözzék, magát kegyeségébe ajánlván, eltávozott.[1])

September 4-én Fügh György, Krugovich Mihály jegyző a vármegye gyüléséről visszatérvén jelentették, hogy Eszterházy Antal tábornok parancsára a megyei tisztek, ugy a jelenvolt nemesség a Confoederatio melletti hüségre meghiteztettek, mire ők is fölszóllitattak. Noha ez ellen kifogást tettek, mégis a gyülés hivatkozván Eszterházy parancsára őket az esküre szoritatni kivánta. A tábornok biztosa azonban Zarka István ez alkalommal az eskütől őket fölmentette oly megjegyzéssel, hogy a város ezt később teljesiteni köteles leend. Az emlitett biztos intette ezuttal a vármegyét, hogy mindenki táborba száljon s egyesült erővel a haza ellenségének ellentáljon. Föllhivására a megye minden portiora egy embert vetett ki, kötelességül tévén, oly fegyverrel, a minő szerezhető kiállani.[2])

Bezerédy Imre ezredes elfogatása september 5-én 1708.

A nemzeti mozgalom harczosainak sorában Bezerédy Imre kiváló helyet foglalt el. Daczára későbbi árulásának, jelentékeny hadi szolgálati hősi alakját történelmi érdekkel léptetik az utókor elébe. A katonai hivatás, a lovagi bátorság élesen vala kifejezve e

[1]) Városi jegyzőkönyv.
[2]) U. o.

férfiuban, ki hazafiui buzgalma, eszélyes viselete, vállalkozó hadi szelleme, vitéz tettei által a fölkelés lobogóját a győzelem nem egy koszorujával övedzte. Mint jeles hadtestvezető egyik nevezetesbb szerepvivője volt kezdettől fogva az évekig kihuzódott nemzeti drámának mindaddig, mig nem balsorsának intésére legördült a függöny s elbukott az örvénybe, hová öt bünös árulása sodorta.

Alig hogy a balvégzetü trencsényi ütközetnek csatazaja elhangzott, már is e vereség válságos következményekkel hatott a mozgalom ügyére. Noha Rákóczy minden erejét megfeszitette, hogy a szenvedett csapást, ujabb hadak gyüjtésével kiegyenlithesse, de nemcsak hogy ez nem sikerült buzgalmának, hanem még seregének egy része is csüggedve szétoszlott, főbb tisztjeinek lelkesedése annyira lelohadt, hogy ezek némelyike, mint Révay Pál nyitrai parancsnok, Heister cs. fővezér első fölszóllitására minden ellentállás nélkül megadta magát, egy másik pedig: Ocskay László tábornok a szabadság ügyétől elpártolván, az ellenvezérekkel szövetkezett és hadtestét a császári zászlók alá vezette. Hasonló szándék fogamzott Bezerédy Imre elméjében is, ki ez időtájt az Eszterházy Antal vezérlete alatt álló dunántuli hadakkal Sopron- és Vasmegyében, többnyire Salamonfán és Kőszegen táborozott, s innét nem csak a császár pártján álló Sopront s egyéb hazai városokat nyugtalanitotta váratlan megtámadásokkal, hanem dandárával a határszéleken átcsapkodván, magát a Laxenburgban tartózkodó császárt is Bécsbe riasztotta.

Ezen betörések meggátlása végett Heister a bécsi hadi tanácstól nyert parancs folytán fő seregének zömével 1708-ik évi augusztus 10-ke körül a dunántuli megyékbe vonult azon kecsegtető reménytől élesztve, hogy Bezerédy — ki Pálfy Jánossal már előbb titkos alkudozásokat folytatott — a császári lobogók közeledtére dandárával azonnal a császári ügyhez fog csatlakozni. Csakugyan Heister nem csalódott számitásában, mert Bezerédy az első intésre a megszakasztott alkudozások fonalát kézséggel fölvette, s öt a cs. tábornok fényes igéretei hajlandóvá tették, hogy a nemzeti ügytől hütlenül elforduljon. Czélba vett árulását azonban Horvath István aldandárnok és nemeskéri Kis Pál főhadnagy fölfödözték, és ennek következtében Bezerédy Imrét sógorával szánthói Botka Ádámmal, Szegedy István ezredessel és Ujkéry hadnagygyal együtt 1708. évi september hó 5-én Kőszegen elfogták.

Bezerédy Imre s társai elfogatásának eseményét kutforrasunk következőleg irja le:

„Regvel circa 5-tam bejüven Horváth István és Kis Palko

ennyiháuy Lovasokkal a városban, és leghelsőben is mentenek Szeghedy Ignácz és Uykéry Uraimék ssállására, s azokat ex eo capite meghfogták, hogy Lobonczokká akartak lenni, és ugyan Uykéry Uramat csak egy Imegben s gatyában hurczolták és ugy a Piaczra hozták, lévén eő kglmeknek szállása Pelcz csizmazia Györgynél, kéznél lévén azért eő kglmek, tehát ugy jüttek a Belső városban Bezerédy Imre s Bottka Ádám Uraimék szállására, Bezerédy Uramnak Szeidrics Jánosnénál (helyesebben Ambrosynál) Bottka Uramnak pedig Mélt. Gróf Nádasdy Tamás Ur eő Nglia Házánál (jelenleg tábornoki szállás a városház mellett) szállása vala. Bezerédy Urat ugyan fölhadták öltözni, de Bottka Ádám Uramat. csak egy Ümögben, Gattyában, hoszta el Kis Palkó szállásirul. itt semmi irgarmasságh nem vala, hanem mindenbul, akár magokéi, akár feleségeké volt prédát hántak annyira, hogy maid Ümegh sem maradott feleségeken, a minthoyy más asszonyok irgalmaságtól viseltetvén, adtanak fehér ruhát nekiek. Itt a katonaság valóban örült a prédának, szép paripáknak, fegyvernek, kész pénznek, párducz bőröknek és Tollaknak. Elvégezvén azért nagyobb részint a prédálást (melynek alkalmatosághával, sok itt lakozó szegény embereknek, nem csak a hol emlitett Tiszt Uraimékkak szállások volt, Ládájokat fölverték és Partékájokat elvitték, hanem mégh azon kivül is más házokat fölverték, ruhájokbul s más egyéb partékájukból kifosztották) ugy vitték el rabul Vép felé emlitett Tiszt Uraimékat, melyek alá Biró Uramnak két szekeret kölletett adni. Bezerédy Urat mindazonáltal Paripán haatták kimenni, de oda ki ugyan csak kocsira ültették, micsoda nagy rémülés és confusiok valának a Városi Emberek között minden Körösztény Ember elgondolhattya, mert maid senki mégh éltivel sem volt szabad, mégh az uczán is félelmes volt járni, Eő kglmek után csak hamar az aszonyokat is elvitték, az minthogy hallatott is, hogy Vasvárot Arestomban volnának, Bottka Ur Annyával edgyütt, kiis akkor szintén itt vala. Ezen casus pedigh történt illyen okbul, a mint maga Kis Palkó referálta, hogy eő estve ide be lévén Bezerédy Obersztér Uramnál, tehát eőtet a Loboncsághra megheszküttette volna, melyet recusálni nem mert, tartván, hogy meghöleti, azon megh nem nyughatott, éjel a Bosoki Táborra kiszökött gyalogh és az kin levő Tiszteknek az hütnek letételét jelentette, melyen igen meghütköztenek és Semminek sem tartván (azonkivül már nagy Suspicio vala felőle) ugy jöttek be emlitett Tiszteknek megfogatására Horváth István, Kis Palkó, Bakos és Turi Uraimék. Regvel azért circa 6. elvivén. Délután circa 3. jüvén be Horváth István Ur

Vice Hadnagya, mintegy száz luval, kijs az embereket fartatta, esküdtette az elvitt Rabok partékájok véghet, akkor a mi találkozott azt elvitte, megh nem elégedvén avval, másnap maga is. Horváth István Uram is bejütt, az is ujjonnan esküdtette és Investigálta, hol légyen mégh több Partékájok, de azon Investigátio nem körösztényi, hanem Török módra vitetett véghez Kis Palko és vele levők által, mert az Embereket Török módon megkötöszték, verték, taglalták ect. a földhöz verték, lábaikal tapodtak, hogy mondgyák megh, hol légyen Bezerédy Úr és más Rabul elvitt Tiszteknek kincsek és partékájuk. Az nap nem csak maga Horváth István Úr ött zászlóval vala itt a városson, hanem mégh Imre László Úr is visszatért, itt hált, minemű nagy költséghire volt a szegény városnak ki gondolhattya minden körösztény Ember, mégh Kis Gergely Uram is, maga népivel beakart szállani a városba, de a fő Istrása mesterit, némely discrutioval meghelőzvén, elmentek a város mellett, ugyan maga Kis Gergely Úr bejütt egy Italra, azután ugy ment el. Ezen casusok alkalmatosságlával nagyobb veszedelemben volt a szegény város, mind mikor a Kruczok meghszálván a várost, s meghvettik és fölpörzsölték."[1])

Bezerédyt elfogatása után fogolytársaival együtt Egerbe, innét pedig november havában erős fedezettel Sárospatakra kisérték, hol a szövetséges rendek az árulók ügyét haladéktalanul, s több alkalommal tárgyalták, de mindannyiszor Rákóczy közbenjárására, — ki természettől nyert nemes indulatától, különösen pedig Bezerédyhez szitó vonzalmától ösztönöztetve a vádlottak megmentésére törekedett — a végleges itéletet elhalasztották, mig nem Bercsényi és Eszterházy Antal hadtestük összes tisztikarának kivánalma folytán, a fölmutatott sulyos bizonyitványokra hivatkozva, az árulók késedelem nélküli megbüntetését, kivégeztetését sürgették.

Ily tekintélyes befolyások, annyi kétségtelen bizonyitvány nyomásának, a közvélemény hangos nyilatkozatának Rákóczy hoszszasb vonakodás után végre meghajolt és beleegyezésével a sárospataki gyül's Bezerédy Imre dandárnok ezredest, ugy Botka Ádám őrnagyot halálra itélte. Ezen itélet következtében 1708 deczember hó 18-án a megsértett hazafiság boszulo pallosa elmetszette elte fonalát a hőslelkü férfiunak, s homályba boritotta érdemteljes hadi tevékenységét, melynek mozgató rugóját, bár kezdetben a hazaszeretet lelkesitő érzelme, de pályaja végén bizonynyal csak is az önzés bünös osztöne vezette.

[1]) Varosi jegyzokonyv.

September 7-én Zarka István, Eszterházy Antal hadügyére Kőszegre érkezett s a városi tanácsot egybehivatván, előterjesztette: „hogy eő Exja (Eszterházy) vala oly reménységben, hogy ha a mostani elvitt raboktul valami ollyas Lobonczsághra tentálandó szándékot értett volna, azt a N. Magistratus vagy Város meghjelentené eő Exjának, ha másképpen nem is, leghalább titkon, mely ugyan már elmult, hanem hogy annál inkább eő Excellentiája Országhunk élő Törvénye szerint azok ellen procedálhasson, ha a N. Magistratus közül, ki mit tudna azt meghmondgya, ezen alkalmatossághal azon Rabok, ugymint Bezerédy Imre, Bottka Ádám, Szegedy Ignácz, Ujkéry Uraimék ellen való dolgot igen, igen exagerálta, hogy az Isten az olyatén hütöket meghszokta büntettni, s micsoda nagy Károk és confusiok lettenek volna ezen a Földön, ha szándékokat vighben vihettik volna. Minthogy pedigh az pxime elmult Vgye Gyülésin, a N. Városnak Deputatusi a juramentumnak letételét a Confoederatio eránt, mind difficulták, és eö is a Mgos Gralisnak továb való dispositióigh hatta, azért eő ebben is kivánt a N. Városnak szolgálni, és a Mgos Gralisnak előhoszta: meghértvén eő Exja a N. Városnak ratioit, s hogy nem lehet confoederálni, mert lehetetlen volna a N. Város részéről azon juramentumot meghtartani, hanem elkölleněk hadni a Várost, ez pedigh nem lehet, arra nézve eő Exja, nem kivánnya az hütnek letitelit, mindazonáltal kivánnya azt, hogyha mi hireket vagy Secretumokat halana, vagy értene azokat revelállya." Előadása bevégeztével Zarka a tanácsot felszóllitotta, hogy minden körülményt mely Bezerédy és társai árulására vonatkozik, vele közöljék, mihez képest mindenki a tudomására jutottakról és halottakról az eleibe adott kérdés szerint a hadügyért értesitette.[1])

September 9-én Paumgartner cs. fő hadibiztos Keresztúrról kelt levélben figyelmeztette a tanácsot, hogy a város biztonságának tekintetéből, a cs. tábornokhoz Keresztúrra két tanácsnokot küldjen. Ennek eleget teendő a tanács, hogy küldöttei a kuruczok miatt biztosabban utazhassanak Kisfaludy György brigadérost Rohonczon menevéd kiszolgáltatása végett fölkérte, ki a város részére a kivánt védlevelet kiadván a küldöttek Krugovich Mihály jegyző, Szampt András délutáni 6 órakor Keresztúrra (N.-Keresztúr) elindultak s másnap reggel 7 óra körül a kereszturi várban a császári tábornokoknak tisztelegtek, mindenek előtt pedig bocsánatot kértek, hogy a város mindekkoráig elmulasztotta küldöttséget küldeni, okul

[1]) Városi jegyzőkönyv.

hozván föl Bezerédy eltogatásának eseményét, a midőn az uralgó zavar miatt lehetlen vala menevédet szerezni. Erre Cusani tábornok ekkori cs. főparancsnok nyájasan ugyan, de komolyan azt válaszolta: „a tanács mért nem adott azonnal hirt Bezerédy dolgha eránt, mert ha a város azokat elköveti, mellyek eö Fölséghe szolgálattyára tendálnak, ugy a város is megh fogh tartatnyi.“ Midőn a küldöttek a városi tanács védelmére fölemlitették, hogy lehetetlen volt a történetekről azonnal hirt adni Cusani azt mondá: „semmi sem lehetetlen, hanem az halált lehetetlen elkerülni, quo ad reliqua lehet módot adinvenialni, hogy az ember véghbe vihesse, példájául lehetetlen most mindjárást ezen a küfalon általmenni, de ha lukat csinálok rajta, által mehetek, a magistratus is csak adhibeallya a módot, nem lészen lehetetlen.“ Ezután komolyan intette általuk a várost, hogy mindent elkövessen, a mi a császár hasznára szolgálhat.

A küldöttek elbucsuzásakor, minthogy az ott levő cs. hadak már indulófélben valának, Paumgartner tőhadibiztossal csak rövid ideig beszélhettek, ki mindjárt arról tudakozódott, ha valjon a tanács legközelebbi levelét vette-e? s — miért nem jöttek előbb, vagy postát miért nem küldöttek? folytatá tovább „hogy csak kevés hija volt, hogy a biró föl nem akasztatott, mivel hirt nem adott“ figyelmeztette tovább a városbelieket, hogy oly gondatlanok jövendőben ne legyenek, és ha a biró nem érti a dolgot, a N. Tanács járjon el a dologban, kenyeret azonban készitessenek, ha a cs. hadak közeledtének Kőszeg felé, megfogja izenni, hogy azt a város azonnal elküldhesse. Ezen alkalommal a város által küldött gyümölcsöt Cusani tábornok kedvesen fogadta.[1])

September 13-án a Sárvárnál táborozó tábornokok számára a város Steiner Lőrincz, Ambrosy Samuel által, bort, fehér kenyeret, és gyümölcsöt küldött.[2])

September 14-én a császári tábornokok megkeresték a tanácsot, hogy értekezlet végett két tanácsbeli tagot küldjön hozzájuk. E végett Marton Ferencz, Gillinger Mátyás kiküldettek, s — viszatértekor jelentették, hogy a cs. had számára a városnak kenyeret kell kiszolgáltatni, mit a tanács még az nap Söptére el is szállitott.[3])

September 22-én Eszterházy Antal a szecsenyi táborból a város részere menevédlevelet adott melyszerint — tekintve Kőszegnek a háboru ideje alatt szenvedett kárait, es költségeit — megtiltotta,

[1]) Városi jegyzőkönyv.
[2]) U. o.
[3]) U. o.

hogy a városbelieket adományok adására, szállások, fuvarok kiszolgáltatására, vagy bármi adózásokra senki kényszeriteni ne merészelje.[1])

September 23-án esteli 6 óra tájban a kurucok egyik vezetője (neve nincsen kitéve) Kőszegre érkezett, s megbizó levele előmutatása után a jezsuitáknak kemény fenyegetések között megparancsolta, hogy Bezerédy Imrének állitólag náluk elrejtett kincseit szolgáltassák kezére. Ez eseményt kutforrásunk igy közli: „körülvétetett tehát székházunk a katonaságtól s a rabló csapat vezetője, ki legtöbb hajlandóságot mutatott bántalmazásunkra lováról leszállott, s katonáiból némelyeket magához vevén székházunkba berohant, s Bezerédy kincseinek kiadatását sürgette. Midőn kinyilatkoztattuk, hogy az emlitett kincsekről semmi tudomással sem birunk annyira dühbe jött, hogy minden tiszteletet félre tévén Ignácz családját főnökével együtt elfogatni, és megkötöztetni parancsolta. Ez alatt éppen akkor midőn a házfőnöket, és rendtársait megkötözni akarnák a szentségtörők, lótás, futás, és nagy zaj támadt, s az isteni gondviselés jóságos rendeletéből Szarka János régi jó akarónk ott termett, s házunk biztosága, sérthetetlensége érdemében, a dühöngő végrehajtónál oly hathatósan vetette magát közbe, hogy a zsákmányt hajhászónak kivánsága, mintegy parancsszóra elenyészett, s a hárpiák ezentul több erőszakot rajtunk elkövetni nem merészeltek és végezetlenül eltávoztak. Minthogy következő nap nem nyugtalanitattunk, tanácsosbnak véltük a dolgot minden lárma nélkül elintézni, mi csodálatos módon meg is történt.“ Itt megszakadt a jezsuiták évkönyvének folytatása, ennél fogva adatok hiányában homályban maradt azon körülmény, hogy miként menekültek meg a jezsuiták a kuruczok szorongatásitól. Lehet, hogy Bezerédynek netalán nálok őrizett némely ingóságait kiadták, vagy talán valamely cs. had megjelenése folytán, további eljárásokban a kuruczok megzavartattak.[2])

Oktober 7-én Paumgartner főhadi biztos felszóllitotta a tanácsot, hogy Cusani tábornokhoz — ki Udvardig, vagy Frankóig érkezendik e napon seregével — értekezlet végett küldöttséget inditson. Ennek folytán Pammer János biró, Szampt András a nevezett tábornokhoz elmentek, s neki egy ital borral, és egynéhány czipóval kedveskedtek. Cusani szemrehányásokkal illette őket a miatt, hogy a város az ellenség állásáról őtet éppen nem tudósitja, de miután a küldöttek ezen vád ellenében a várost lehetőleg kimentették, a tábornok megengesztelődött.[3])

[1]) Városi levéltár levelek gyüjteménye.
[2]) A kőszegi jezsuiták évkönyve.
[3]) Városi jegyzőkönyv.

Oktober 18-án minthogy Handrich Tamás kurucz hadnagyot, ki Salva quardia gyanánt vala a városban a közelebbi éjszakán némely portyázó cs. katonák szállásáról fogva elvitték, ennek megszabaditására Csáni tábornokhoz Nagy-Baromba Steiner Lőrincz, és Ambrosy Samuel küldettek. A küldöttek oda érkezésekor az említett hadnagy már vissza nyerte szabadságát, s Csáni a város további biztosága tekintetéből annak védlevelet is adott.[1])

Oktober 20-án Ennyedj András vasmegyei Vice ispány a tanácsnak meg hagyta, hogy a szombathelyi vár kőfalainak lerombolására minden háztul egy embert küldjenek. Mihez képest a tanács az alispányt megkérte, hogy azon oknál fogva mert az emberrek a szüretelessel vannak elfoglalva, ezen kötelezettség alól a kőszegieket mentse föl. Azonkivül az ottani tábornokot (neve nincs kitéve) is ez érdemben megkeresték, ki azonban csupán hat vagy hét ácsot kivánt Szombathelyre küldetni, kiket a város le is szállitatott, de kik másnap minthogy reájuk szükség nem vala visszatértek.[2])

November 9-én Krugovich Mihály jegyző, Fügh György küldöttségileg Heister tábornagyhoz lévén küldetve vele Patty táján hol állitólag a tábornagy seregével állott, nem találkoztak, s a mint értesültek az Ikervárnál a Rábán általment, s azért Szombathelynek visszatértek utközben azonban Kerkápolyi István közölte velök, hogy a császári hadseregnek csak egy része ment által Ikervárnál, a többi Heister vezérlete alatt Rumnak tartott „és igy utána nem mehettek, hanem haza tértek arra a véghre, hogy innéd eleiben deputatusokat küldettessenek, mert jobban illik eleiben küldeni, hogy sem utánna valaki járjon, egyébránt, az utánna való járás veszedelmes lévén.“[3])

November 26-án a soproni cs. parancsnoknak a tanács ajándékképpen ürmös bort küldött, ki ezt szivesen fogadván a várost jóakaratjáról, és szolgálat kézségéről biztositotta. Ezen alkalommal Nádasdy Tamásnál a városi küldött szinte tisztelgett, ki azt javalotta, hogy a város Heister udvarlására küldöttséget inditson.[4])

Deczember 10-én folyamodott a tanács a cs. tábornokhoz (neve hiányzik), hogy Botkáné asszonyt kit már hoszabb ideig tart a város cselédjével együtt, máshová vitettesse. Minek folytán Botka Ádámné a Sárospatakon lefejezett őrmesternek özvegye Rohonczra szállásoltatott.[5])

[1]) Városi jegyzőkonyv.
[2]) U. o.
[3]) U. o.
[4]) U. o.
[5]) U. o.

1709. Noha a lefolyt évben Rákóczy minden igyekezetét arra forditotta, hogy nyomatékos hadviselés által fegyverei számára kedvezőbb eredményeket vivhasson ki, mindazonáltal még is összes megfeszitett törekvései hajótörést szenvedtek: mert kitünő fővezérek, jól begyakorlott hadseregek hiánya, pénzzavarok, élelmezési rendetlenségek, és diplomatiai fondorlatok meghiusitották, hogy a nemzeti ügy diadalra juthasson.

Mig a dunántuli részekben a fegyverek szerencséje, majd ezt majd amazt kegyelve ingadozott, és a felek hadmivellete, némely csatározásokon kivül városok s várak elfoglalására, zárlatára, kisebb nagyobb hadászati mozgalmakra szoritkozott, addig a Duna balpartján a hadi állapotok nagyon balfordulatu alakot öltöttek: mert a szakolczai és trencsényi vereségek után a győztes császáriak országot, életet pusztitva a bányavárosokat hatalmukba ejtvén, már az éjszakkeleti megyék elfoglalását helyhezték kilátásba. Mintán Heister a császár hüségére térőknek közbocsánatot hirdetett s a népet lefegyverzette, a folytonos zaklatások s pusztitások által elcsüggedt lakósság, hogy családját s vagyonát a fenyegető vihartól megmenthesse, részint a király hódolatára visszatért, részint pedig a biztosabb Tisza vidékére költözött. A rendkivüli hideg tél sanyaruságai, mihez még a dögmirigy pusztitásai is szövetkeztek, az ellenséges felek háboruskodását megakadályoztatták és őket fegyverszünetre kényszeritették, mely az 1709-ik év közepéig huzódott ki. A fegyverszünet tartama alatt, ugy később is egész a következő év derekáig Kőszeg a háboru rombolásaitól meg kimélve maradott ugyan, de a hadak beszállásolása, élelmezése, zsarolása annyi terhet rótt az ugy is kimerült városra, hogy életét végpusztulás fenyegette.

Ápril 28-án gróf Eszterházy Antal Szombathelyen menevédet adott Kőszeg városának, melyben meghagyta, hogy a fejedelem vitézei a városi lakósokat semmi nemü ürügy alatt háborgatni vagy megkárositani kemény büntetés terhe alatt ne merészeljék.[1])

Junius 25-én a város birája és Losy János Heister fővezér udvarlására Pattyba küldettek, kik a város részéről fölajánlott sört, bort és fehér kenyeret Heisternek átadták, s a várost a fővezér kegyességébe ajánlották, ki ezen szavakat intézte hozzájuk: „igen jól cselekedtitek, hogy ide jöttetek, hanem az mit fogok parancsolnj véghbe vigyétek.“ Ezután szóval és irott rendeletben szigoruan megparancsolta, hogy a kurucz asszonyok

[1]) Városi levéltár levelek gyüjteménye

a városból eltávolitassanak és férjeik után küldessenek mert ellenkező esetben a várost prédára bocsátja s elpusztitatja.

Heister ezen parancsát foganasitani a tanács lehetetlennek találván Szampt Andrást és Steiner Lőrinczet ujabban Heisterhez küldötték, kinél egy ital uj borral és sörrel Veterani, ugy Schilling tábornoknál pedig szarvas marhával, zöldséggel és czipóval kedveskedtek. A küldöttek junius 29-én küldetésükről számot adván, jelentették, hogy Schillingel Oładnál találkoztak, ki a küldeményt szivesen fogadta, de csak két tehenet tartott meg, a többi négy ökröt visszaszolgáltatta. Ezután Kovácsiba Heisterhez utaztak s a kurucz asszonyok további megmaradhatása iránt nála könyörögtek, de czélt nem érhettek, mert Heister határozottan azoknak kintasitását megparancsolta, egyszersmind kinyilatkoztatta, hogy a városnak, ugy azon kuruczoknak, kik a fegyvert leteszik semmi bántásuk nem lészen.[1])

Julius 3-án a vármegye gyülésére Szampt András és Szente Ferenczet menesztette a tanács, hol Paumgartner fő hadibiztos Kőszeg várost a hus és munkások kiszolgáltatásától további intézkedésig fölmentette.[2])

Julius 5-én Kőszeget, Szombathelyt Heister tábornok megszállotta.[3])

Julius 7-én a városi tanács Szombathelyre Paumgartner fő hadibiztosnak, a Vice ispánynak és Szily Györgynek egy ital bort küldött, Paumgartner a neki ajánlottat nem fogadta el, a Vice ispány és Szily György azonban a küldeményt szivesen vették. Másnap 11 óra tájban délfelé Heister fő hadügyére 140 lovassal s 40 rácz katonával e városba érkezett, ki a tanácsot összehivatván, egy kapitány kiséretében a tanácsházban megjelent s a tanácsbelieket a kuruczok portékája iránt kihallgatta és meghagyta, hogy azon pénzösszeget, melylyel a város a kuruczoknak adós maradott, kezéhez lefizessék.[4])

Julius 9-én Steiner Lőrincz, Ambrosy Sámuel küldöttségileg Heisterhez menesztettek a végett, hogy az őrséget a városból vegye ki, de sikert nem értek, mert a fővezér azt válaszolta: „attul a kitül nem köllenék félnyi, féltek, az kitul pedigh félhetnétek, nem féltek.“

[1]) Varosi jegyzökönyv.

[2]) U. o.

[3]) Ritter krónikája Magyar tört. emlékek 27. k. 561 lap. De hibásan mert a császári had néhány nappal később vonult be Kőszegre.

[4]) Varosi jegyzokonyv.

Ugyan e napon Heister fő hadügyére a város összes lakoságát, cselédeket, gyermekeket a tanácsházba parancsolta és a kuruczok portékája iránt vallatásokat teljesitett.[1])

Julius 13-án a fő hadügyér a városbirónak meghagyta, hogy a kuruczok részére fizetendő pénzösszeget nekie a várba beküldje, mert ellenkező esetben, mindenkire végrehajtásképpen 10 Dragonyost fog küldeni. Hasztalan könyörgött a város a hajthatatlan fő hadügyérnél a fizetés elengedéseért, mentségül hozván föl, hogy azon a kurnczoknak fölajánlott pénzt a császári had javára forditották, de az parancsához ragaszkodott, és igy a fizetést teljesiteni kényszerültek. Minthogy a városnak nem volt rendelkezésére pénze, Lada György 500 frtot előlegezett, a többi 1085 frt pedig a városbirónál letétként őrizett magányosok pénzéből fizetetett ki, s erről a nyugtát lutzenkircheni Mattern János állitotta ki Heister nevében.[2])

Julius 24-én minthogy a kuruczok a mezőrül a városnak, ugy Gazdagh Györgynek lovait elvitték, Ujváry Sámuelt és Sampt Andrást a kuruczokhoz a lovak visszatéritése végett kiküldték. Kik ezen ügyben Ráttki Dániel, Bartha István, Dániel Zsigmond, Simaházy Ferencz és Horváth Péter kurucz tisztekkel értekezvén, a város nyomoruságára és Eszterházy tábornok védlevelére hivatkozva kérték őket, hogy a várost ne nyugtalanitsák. De ez mind hiába volt, mert az elvitt lovak váltságául 40 rőf selyem posztót, 12 pár csizmát és 25 frt nyargaló pénzt követeltek. Végre sok kérés után kinyilatkoztatták, hogy a lovakat ugyan visszaadják, de akkor a város a további következményeket magának tulajdonitsa. Nehogy tehát a városnak valamely kárt okozanak, a városi küldöttek a nevezett tisztekkel alkuba ereszkedtek és 30 rőf posztóban, 12 pár csizmában és 12 frtban megegyeztek, mit másnap a város Lotsmándra köteleztetett állitani. Fölemlitették ezuttal a kurucz tisztek, hogy az elmult télen a kőszegi csizmadiák rosz csizmákat vartak, s azért a kárpotlás fejében fizetendő illetékeket a csizmadiák viseljék. Az egyeség folytán megállapitott tárgyakat néhány nap mulva a város a kurucz tiszteknek ki is szolgáltatatta.

Ezen éjjel ment Eszterházy cs. tábornok kém szemlére Lotsmánd és Vis felé, egy kurucz foglyot hozván magával.[3])

Julius 28-án a cs. őrség parancsnoka meghagyta, hogy a városiak közül senki se merészeljen a kuruczokkal érintkezni, s

[1]) Városi jegyzőkönyv.
[2]) U. o. Városi levéltár levelek gyüjteménye.
[3]) Városi jegyzőkönyv.

ha ezek akár éjjel, akkár nappal a külvárosba beütnének, azonnal nékie jelentést tegyenek.[1])

Julius 31-én Zobothin János vasmegyei Vice ispány, Nehem cs. tábornoknak körrendeletét megküldötte, melyben szigoru büntetés terhe alatt megparancsoltatott, hogy a kóborlókat, tolvajokat üldözzék, elfogják vagy megöljék: továbbá, hogy a kuruczokkal rokonszenvező lakósoknak gabona készletét bemondják, mert eltitkolás esetében, a községeket veszi feleletre, ugy azon károkért is, melyeket a pártütők okoznak. Tudatja egyuttal, hogy Sopronmegye 125 katonát fogadott az erdőkben lappangó tolvajok üldözésére. Midőn Vasmegyét hasonló eljárásra fölszóllitja, egyszersmind Heister parancsolatját is közli: mely szerint mindazokat, kik zászlók nélkül kóborolva megfogatnak, mint erdei tolvajok fölakasztatnak.[2])

Augusztus 6-án a tanácsülésben hirdetetett ki a királynak közbocsánatot adó levele, mely szerint mindazoknak kegyelem biztositatott, kik a kihirdetés napjától számitandó egy hónap alatt a király hüségére visszatérnek.

Ezt követő napon Vasmegye gyülésén szinte a bünbocsánó levél kihirdetvén, ezzel kapcsolatban a megye elhatározta, hogy a kuruczok üldözésére 106 katona fogadtassék föl, a tisztnek 15 frt, Vice tisztnek 12 frt, közlegénynek 3 frt járjon ki havi fizetésül.[3])

Oktober 7-én a városbiró és Fügh György a város által Nehem, Nádasdy és Prainer tábornokok számára küldött bort, gesztenyét és kenyeret Szombathelyen átadták, s a várost pártfogásukba ajánlották. Nehem tábornok leginkább biztositotta a küldöttséget kegyelmeről és kijelentette, hogy Kőszegre bizonyos gyülekezetet fog összehivni, mely a Sopron- és Vasmegyére kivetendő portiók menyiségét fogja meghatározni. Ezen alkalommal a kőszegiek a legközelebbi szüret biztos megtarthatása véget szinte fölkérték a nevezett tábornokot, ki megigérte: „hogy megparancsollya fülök hallattára Oberstwachmeister urnak, hogy Commendansnak mondja megh, az mikor a N. Város szednyi fogh, az Militiát kirendöllye.“[4])

1710. Január 13-án a Szombathelyen tartott megyei gyülésről visszatért városi küldöttség jelentette: miszerint a királynak a vallás ügyében legujabban kibocsátott parancsai felolvastattak, melyek

[1]) Városi jegyzőkonyv.
[2]) Városi levéltar levelek gyüjteményében.
[3]) Városi levéltar levelek gyüjteménye.
[4]) U. o.

szerint a különféle hitfelekezeteknek meghagyatott, hogy a vallás gyakorlatot illetőleg magokat a soproni és pozsonyi országgyülések törvény czikkeihez alkalmazzák. Továbbá Heisternek parancsa hirdetetett ki, melyben a megyének kötelességévé tette oly rendszabály hozatalát, melynél fogva a háboru tartama alatt kártvallottak, megkárositóik által kielégitésben részesülhessenek.[1])

Január 27-én császári parancs folytán a városbiró a helybeli evangelikus lelkésznek, az eddig gyakorlott isteni szolgálat tartását megtiltotta. Ezen intézkedésre az evangelikusok azon kérelemmel fordultak a városbiróhoz, hogy legalább addig, mig ez ügyben folyamodásokkal a császárhoz járulhatnak, a sérelmes tilalmat függeszsze föl, de a biró kérelmüknek nem engedett, mondván: „hogy ez nem a tanácson áll, lássák, ha magokat nem accomodályák és nem supersedeálnak, ha mi éri Predikátor Uraimét, vagy is eő kegyelmek közül valamelyikét, ne másnak, hanem magoknak tulajdonitsák, mert az Aulica az Religio dolgában igen delicata.“[2])

Márczius 18-án Heister nyugtát adott ki arról, hogy luczenkircheni Mattern János kezére Kőszeg város által letizetett pénzösszeget a katonaság ellátására és egyéb hadi szükségleteire forditotta.[3])

Julius 12-én gróf Nádasdy Ferencz tábornok Szombathelyről Kőszegre érkezett és figyelmeztette a tanácsot, hogy miután a dögmirigy kitört, orvosról, gyógyszerekről stb. gondoskodjék, s a lebetegülendők ápolására szükséges intézkedéseket késedelem nélkül foganasitani el ne mulaszsza. Ennek folytán a tanács két polgárt inditott Sopronba, kik az ottani orvost Slabadát a ragályos betegség elháritása, továbbterjedés érdemében eszközlésbe veendő módszerek iránti értekezletre és alkalomszerü intézkedések czélba vételére — meghivták.[4])

Julius 24-én a városbiró az összes községet meghivta a tanácsba és fölsőbb rendelet folytán intette, hogy semmiféle gyülekezetet ne tartsanak, tömegesen a piaczon ne áldogáljanak; hireket ne terjeszenek, mert a ki rajta éretik, a császári tábornok által keményen meg fog büntettetni.[5])

---

[1]) Városi jegyzőkönyv.

[2]) U. o.

[3]) Városi levéltár levelek gyüjteménye.

[4]) Városi jegyzőkönyv.

[5]) U. o.

Balogh Ádám támadása 1710 september 27-én.

Rákóczy szerencse csillaga — mely a fölkelés harczait kezdetben oly sikert igérő diadalokra vezette — az események balvégzetü következményei által mindinkább elborult.

A mint a fejedelem érdekeitől álnokul elfordult franczia udvar segélyét megvonta és a császári had győzelmei a háboru szinhelyét szükebb térre szoritották, azonnal a fejedelmi hadak harczi szelleme is annyira megdermedt, hogy a háboru folytatására minden ösztöne és lelkesedése elenyészett. Miután Heister cs. fővezér Eszterházy Antal, és Balogh Ádám dandárait szétrobbantotta, kegyetlen rendszabályai által a dunántuli vidék lakóságát oly rémületbe ejtette, hogy az elcsüggedt, megfélemlett és anyagilag kimerült nép az alkotmányos ügy győzelmében hitét vesztvén, az ellentállásra többe nem gondolt, hanem csupán személy- és vagyonbiztonságát tartván szem előtt, a hazai zászlókhoz többé csatlakozni vagy nem mert, vagy azokat kétségbeesetten cserbe hagyta, s családi tüzhelyéhez sietett, itt tétlen nyugalomban a sors kedvezőbb intézkedéseit bevárandó.

A dunántuli vidék meghóditása, a fejedelmi seregeket ért csapások folytán az országban erőt vett csüggeteg lehangoltság, ekkor már kétségen kivül helyezték, hogy a végbomlás sötét órái nem sokára bekövetkeznek és a dicsőséggel megindult nemzeti mozgalom válságos befejezéséhez közeledik.

Ily balviszályos kilátások közepette Rákóczy mosolygóbb reményeitől megfosztva bár, de lelki erejében még nem törve, a háborut diplomatiai működéseinek, ugy a külhatalmak közbenjárásának kecsegtető sikeréig akarta kihuzni. Hogy tehát időt nyerhessen, a császári seregeket az ország fölső részeiből más vidékre szándékozván terelni, hadászati tüntetésből a dunántulra fegyveres becsapást intézett.

Miután Károlyi Sándor a fejedelem rendeletére a Tiszánál és Zagyvánál elegendő csolnakokat szerzett s ezeket szekereken a Dunához vitette, a fölkeltek egy dandára, báró Palocsay, Balogh és Borbély ezredesek vezérlete alatt, minden akadály nélkül a folyam tul partjára átszállott s a népet fegyverre szólitotta. A császáriak által ekkor már megfékezett, és nagyobb részben meghóditott dunántuli vidék lelkesedés és bátorság hiányában a reménytelen vállalattól támogatását megvonta. Palocsay tehát a bakonyba huzódott, s itt csapatait portyázásokra, a császári seregek nyugtalanitására használta. Palocsay lebetegedése folytán, a dandár vezényletét Balogh Ádám vette át, ki táborából kiindulván, egész

Sopronig hatolt, honnét azonban visszavonulni kényszeritetvén, Nádasdy Ferencz által Salamonfánál kemény csapást szenvedett. Innét zilált seregét Kőszeg alá vezette, s minthogy a várost feladásra birni nem tudta, september 27-én megtámadta és sikertelen ostrom után elhamvasztotta.[1])

E gyászos következményü hadi tény lefolyását kutforrásom ekként ismerteti: „September 27-én jövén ide reghvel circa 11-am az átkozott és Istentelen Balogh Ádám kurucz bizonyos magához hasonló huzó vonyókkal, az Magyar Hostád végibe megszállott: az onnéd izent Biró Uramhoz s a Nemes Tanácshoz, hogy az minemü Posztót igért az N. Város az Feldschererért, azt megh adgya, praeterea az szedés végett vele meghalkudszik, melyet halván Commendans Falkenhaimb Uram eő Ngha, azt izente, hogy a Feldschererért megh igért Posztót meghadattya, mi az Szüretnek állopotyát illeti, az eránt megh nem engedi az alkut. Item izente azt is, hogy ne lüdöztessen, eő sem lövöldöztet és semmi károkat nem tétet, hanem valami két óráigh fogh mulatny és dolgát végezvén elmegyen. Commendans Ur eő Ngha csak azt mondá: „Ich hab mit kein Schelm, und mit einen solchem Bauerritter, nichts zu thun. Es solle sich keiner blickhen lassen, den er lässt Feuer gebn und soll sich hinaus scheren von der Stadt.“ Azomban Balla János házának a hol a Posta ház volt, az födelét kyvervén, onnéd Lövöldöztek, az minthogy az Dobosnak kezit megh is találták, melyet Commendans Ur látván, mondá: „Schauts, der Hunczfut hat lassen sagen, er will nicht schiessen lassen und schiessen dennoch, sowohl ehender, als hernach, so baldt sich ein Kruzischer schelm sehen lassen, Feuer gegeben werdten.“ Ezekután délután circa 3-tiam vala Lárma, hogy a Szijjártók utczájába a Házokat fölverték, küldetett arra felé bizonyos számu Militia Lajdenand Urral, aval Városi Emberek, kereskedők és mester legények is valának, kik tüzet adván az Svetiesné Pajtája felénél[2]) az kuruczokra, nyertek egy Zászlót és Lovakat, azomban vala nagy kiáltás, hogy azoknak az kuruczok az Passusokat elmetszik, az Vendéghfogadó mellett lévő Palisztáknál valakik puskások voltak, az Gellérházánál lévő Eördögh Lovához[3]) mentenek, hogy onnéd eőket secundálhassak.

[1]) Horváth Mihály, Magyarország története. 4. k. 474. lap. Ritter krónikája M. történeti emlékek. 27. k. 574. lap.

[2]) A rohonczi utcza végén, sz. János kápolna közvetlen szomszédtságában.

[3]) Ördöglő földben vert czölöp, mely fölött keringő rud vagy forgatható kerék volt alkalmazva. Az emlitett ördöglő a város piaczán állott az egykori „fehér ló“ vendéglő előtt, mostani 718. szám alatti ház, a Gellér-féle ház pedig a mostani 717. szám alatti ház volt.

az minthogy jöttek is az Marha Piarczon levő és álló kurnczokra az Házokat gyujtogatny kezdették. előbb pedig immár az Pajtakat meghgyujtották. Ezen nap égett el az egész város. csak hamar nagy szél támadván. az belső Városban egy háznál több megh nem maradott. Templomok. Tornyok és Iskolák mind elégtek. az Hostadban az Sáncz mellett egynéhány gunyó maradott megh."[1])

Ezen kiméletlen támadás. mely a Rákóczy-féle mozgalom hadműveletének siralmas végepisodját képezte. Kőszeg lakóit az inség. a nyomor özönébe sodorta. Mert azonkivül. hogy az 1705 deczember 8-án Kisfaludy György ostroma alkalmával. a felkelő hadak fegyverei és a lángok rombolása által a szegény köszegiek emberéletben. vagyonban ugy is fölötte érzékeny csapást szenvedtek. s az alkotmányos háboru tartama alatt minden oldalról a belviszályok sebei szaggatták. most ujabban a város pusztitó vésznek lőn szinhelye. Midőn osztrák s magyar részről egyaránt tornyosult a balsors nyomora a szerencsétlen városra. és a hadviselő felek gyanusitásai. zsarolásai. a dögmirigy pusztitásai már is a kétségbeesés állopotába sodorták. akkor jelent meg Balogh Ádám és ádáz kezekkel adta a legkeserübb végdöfést.

Balogh Ádám sikertelen támadása után kurnczaival a bakonyba huzódott s innét három hónapon át üzte kalandos portyázásait. de miután a nép vállalatait támogatni nem merte. nehogy a császáriak megfogyott csapatát véglegesen tönkre tegyék. Károlyi hadaival egyesülendő Vörösmartnál a Dunán átkelni igyekezett. itt azonban az üldöző hadaktól megveretett. maga pedig fogságba esvén Budára kisértetett. hol 1711. év kezdetén Pálfy tábornok parancsára lefejeztetett.[2])

Midőn 1704. év első napjaiban Rákóczy felkelése tul a Dunára átszármazott. akkor béry Balogh Ádám Vasmegyében főbiró volt. s itt a kemenesaljaikból. ugy Somogy megyebeliekből egy harczképes lovas ezredet szervezett. Rákóczy a katonai tulajdonokat e bátor lelkü férfiuban méltányolván. legközelebb ezredesé nevezte ki. mely kitüntető bizalomnak hadi érdemei által meg is felelt.[3])

1710 oktober 29-én a városháznak elhamvasztása miatt a tanácsülés Ambrosy Sámuel házában tartatott. mely alkalommal a városbiró előterjesztette. hogy miután a városi pénztár egeszen kiürült. jövedelem pedig nem folyik be. bizonyos penzösszegnek beszerzéséről kell gondoskodni. melyen a község epületeinek.

[1]) Városi jegyzőkönyv.
[2]) Horvath Mihaly. Magyarorszag tortenete. 4. k. 474. lap.
[3]) Thaly Kalman. Vasarnapi ujsag. 1865-iki evfolyam.

templomnak befödetésére szükségelt anyagok bevásárolása volna eszközlendő.[1])

November 10-én a tanácsháznak, irodának és jegyzői hivatal helyiségeinek kiigazitásával, „hogy az eső az küfalakat és Boltokat ne mossa:“ ácsmesterek alkalmaztatása mellett a városi kamarás bizatott meg.[2])

November 18-án minthogy deszka pénzen sem volt szerezhető, és az esőzések által a templomnak, Sanctuaruimnak boltozatja, ugy az oltár is romlásnak vala kitéve, a tanács herczeg Eszterházyhoz folyamodott a végett, hogy a lékai urodalomból néhány szekér deszkát adományozzon.

A dögmirigy dühöngése folytán a tanács elhatározta, közadakozás utján a szent háromság tiszteletére egy szobornak a piaczon leendő emeltetését.[3])

November 20-án herczeg Eszterházy lékai tiszttartója intette a városbelieket, hogy a herczeg birtokára faizás s marha legeltetés végett ne menjenek, mert őket agyon löveti, kijelentette egyszersmind, hogy azon esetben, ha a herczeg emberei jönnének hasson czélból a város határába, ezeket a kőszegiek szinte agyon lövessék.[4])

Deczember 19-én a soproni gyógyszerész a város által megrendelt orvoságokat átküldötte s a már előbb átküldötteknek árát 105 frt 14 krba számitotta föl. Az orvosi szereket illetőleg a tanács azt határozta, hogy azokat az orvos vagy sebész kezeire adni nem szükséges, hanem a Burgerstuben mellett lévő boltban kell elhelyezni és a mennyit azokból az orvos elhasznál, rendesen följegyezni, hogy minő czélra forditotta, hogy azután a tanács az orvoságok árát az illetőktől beszedhesse.[5])

1711 február 11-én Pelez György panaszképpen előadta: miszerint Illosvay János őtet házaságtörőnek rágalmazta. A tanács ez ügyben tárgyalást tüzött ki, s minthogy a panaszló tanukat állitani nem tudott, a vádolt kijelentette, hogy Pelez György s Par János azon alkalommal — midőn legközelebb a kurúczok a várost fölpörzsölték — őtet arra akarták csábitani, hogy mintegy száz polgártársaival a Generálisokhoz menjen, hogy azoknál a tanácsot, mint a város fölgyujtásának és összes szerencsétlenségének okozóit

[1]) Városi jegyzőkönyv.
[2]) U. o.
[3]) U. o.
[4]) U. o.
[5]) U. o.

panaszolja be. Ezen nyilatkozatra Lada György városi ügyész óvást tett, fentartván jogát további keresetre. Pelez György szintén tiltakozott Illosvay hamis vádja ellenében, állitván: miszerint azon okból kivánt a Generálisokhoz járulni, hogy a börtönben letartóztatott néhány polgártársainak kiszabaditásáért könyörögjön.[1])

Márczius 10-én az éjszaki kapu mellett lévő Eckhom ház megvásároltatott és kórházzá alakitatott át (szegények intézete a sziget elővárosban).[2])

Ápril 18-án a dögmirigy uralkodása alatt elhalálozott lakósok eltakaritására többen helybeli csapósok közül vállalkoztak és ezért gúnynyal, megvetéssel illettették, minek folytán panaszt emeltek a tanácsnál, melyre azon választ nyerték: „hogy valamint egyéb városi lakósok böcsületes embereknek tartatnak, ő velük is mindenki ugy bánjon, ha pedig mégis valaki őket szemrehányással illetné, az 12 forint büntetést fog fizetni.“[3])

A szathmári béke utáni korszakban az 1848-iki szabadságharcz bevégeztéig.

Az 1711 május 1-jén létre jött szathmári békekötés végre határt szabott a kilencz évig dúló belháborunak, s egyuttal véget vetett azon alkotmányos villongásoknak, melyek egy századon át az ország erejét emésztették.

Midőn a tulnyomó császári seregek kedvező hadműveletei által a fejedelmi hadak minden oldalról oly szorongatott állapotba jutották, hogy csatái reménytelenné váltak, akkor a szerencsétlenség sulya alatt elcsüggedt nemzet, a békeremény horgonyába kapaszkodva simult a győztes hatalomhoz, mely a mult idők tanuságain okulva, most hajlandónak mutatkozott arra: hogy a király és nemzet közt tönkre sülyedt bizalmat helyreállitsa, a korona és ország kölcsönös érdekeihez alkalmazott politikával a fenforgó viszályokat kiegyenlitse és az ország alkotmányos szabadságát biztositsa.

Ámbár a békeszerződvény az alkotmány követelményeinek, a haza magasabb érdekeinek kielégitőleg meg nem felelt, mindazonáltal mégis a körülmények sürgetős szükségénél, a közjó tekintetbe

[1]) Városi jegyzőkönyv.
[2]) U. o.
[3]) U. o.

vételénél fogva a kedélyek lecsöndesitésére megnyugtató hatást gyakorolt. S csakugyan a béke betetőzésével az állam viszonyai oly irányokat tüztek ki, oly ösvényekre utaltak, melyek az ország anyagi jólétének, szellemi és társadalmi müvelődésének emelésére biztató kilátásokat igértek. Sajnos azonban, hogy ezek csak részben valósultak, mert a nemzet és királyai között ezentul gyakran fölmerült alkotmányos összeütközések állami fejlődésének menetét többször megakasztották.

A szathmári béke szomoru állapotban találta Kőszeget, melyre a polgári háboru tragikai hatalommal hullatá rémes csapásait. Mert a közelebb elhamvasztott város nem csupán a belháboru minden borzadályait, a pártok gyülölségének öldöklő következményeit érezte át, hanem hogy a sanyaruság, a pusztitás s borzalom vegyitéke teljes legyen, nehéz inségéhez még a dögmirigy kegyetlenkedése is szövetkezett. A városnak ekkor még nagy részben pusztultan álló házai a háboru vészeire, meggyérült népesége a ragály öldöklésére, a földmivelés elhagyott állapota munkás kezek s házi állatok hiányára intettek. Ily szomoru helyzetben sebeinek gyógyulása csak lassan haladt előre, s a viszonyok mostohasága miatt csak évtizedek mulva, s csak akkor bontakozhatott ki a háboru kárhozataiból, midőn leapadt népesége ujabb jövevényekkel nagyobbodott, kik az ipar s kereskedelem előmozditásával a város anyagi gyarapodását segitették elő. A város lakóságának szaporitására főtényezőül tekinthetők a kormány részéről az országnak benépesitését czélzó felszóllitásai, ugy a vallásszabadságot biztositó különféle intézkedései, melyek Némethon rajna-melléki tartományaiból számos idegeneket vonzottak az országba s a dunántuli megyékbe. Kőszeg ujabb benépesitését, ugy szinte a szomszéd Svabfalu alapitását eszközölték.

Habár a szathmári békét követő korszakban az ipar és kereskedelem feltételeiben gazdagodott és idővel inségéből kiemelkedett, fájdalom még is! ujjá születésében nemzeti életét annál aggasztóbb veszteségek kisérték. Mert a német-ajku lakósoknak letelepülése, az Osztrák honnal megnyilt üzleti és kereskedelmi közlekedése, évről-évre erősebb támaszai lőnek a német-elem terjedésének, mely rövid idő mulva a város falai közt minden ellentállás nélkül a társadalmi, ugy családi élet teréről a hazai nyelvet, szokásokat és erkölcsöket leszoritotta.

De forduljunk e komor képtől és térjünk a város további történelméhez, mely ezentul községi és társadalmi életének fel-, aláhullámzásait vezeti előnkbe mindaddig, mignem a szabadság

szelleme ujra föltamadt sirjából és a nemzet harczai az ország téreit ismét vérrel áztatták.

1711 september 5-én Sigray József a köszegieket megintette, hogy a lutheranus papokat, tanodákat a városban türni és pártfogolni ne merészeljék, hanem azokat a törvény által meghatározott helyekre utasitsák és helyezzék.[1])

September 25-én mintán a városi tanács a szent háromság szobrának csináltatását már előbb elhatározta, ennek végrehajtására Glick Bernát kiküldetett oly utasitással, hogy a szobor alapjához szükségelt köveket összehordassa s annak felállitását minél előbb eszközölje. E végett a szekerek a kivánt anyagok elhozatala végett Rákosra el is inditattak.[2])

1712 márczius 12-én Lada György, Fügh György a pozsonyi országgyülésre követekül menesztettek és ennél fogva a tanács a városi kamarásnak meghagyta, hogy a követek konyhájára szükséges eszközöket beszerezze, ugy szinte számukra szakácsnét fogadjon.[3])

Augusztus 2-án némely svábok ujabban jelentkeztek s kinyilatkoztatták, hogy a kijelölt téren örömest épitenek és letelepednek, minek folytán másnap Lada György, Miklósy Miklós és a városi kamarás néhány polgárokkal az épitkezési hely kijelölésére kiküldettek. Mindazonáltal bizonyos oknál fogva a biró megjelenéséig, de azért is, mert némely polgároknak közbeeső birtokai iránt tisztába kelletett jönni, a hely kijelölését továbbra halasztották.[4])

Augusztus 16-án Balla János és Mecsery István a szöllőhegyekben s az ugy nevezett „Uj hegyen" kopókkal vadásztak, és minthogy az ünnepet tekintetbe nem vették, mindegyike két forint büntetésben marasztatott el.[5])

Augusztus 16-án határoztatott el, hogy a tanácsház homlokzatára olajfestékkel czimerek festessenek s megaranyoztassanak.[6])

1713 márczius 2-án a letelepülendő svábok levélileg tudósitották a tanácsot, miszerint azon esetben, ha a város a velök kötött szerződést érvényben kivánja tartani, hajlandók eljönni. Minek folytán a tanács őket értesitette, hogy a kezeik közt lévő szerződés s biztositás mellett eljöhetnek és letelepedhetnek.[7])

---

[1]) Városi levéltár levelek gyüjteményében.
[2]) Városi jegyzőkönyv.
[3]) U. o.
[4]) U. o.
[5]) U. o.
[6]) U. o.
[7]) U. o.

Május 9-én a letelepülő svábok megérkeztek, hogy a részükre kiszolgálandó épület fával vesztegetés ne történjék, a vágatásra rendelt erdő kimutatására Schrainer Dániel, Lastatics Pál és Fábry István küldettek ki.[1])

Május 9-én határoztatott el, hogy mindazok kik a városi polgárok sorába fölvétetnek, tüzveszélyek alkalmával használandó börvedret köteleztetnek csináltatni.[2])

Október 27-én a piaczon fölállitott szent háromság szoborért a kőfaragónak bére nem lévén kifizetve, miután a városi pénztár költség hiányában volt, kegyes adományok gyüjtése végett Solderer Bertalan és Szájler János küldettek ki.[3])

November 8-án a hadi népnek élelmezése tárgyában királyi rendelet folytán november 12-re N.-Szombatba gyülés hirdetetett s Kőszegnek meghagyatott, hogy ott magát követe által képviselje; ehhez képest a város Ifsits Györgyöt követül küldötte oly utasitással miszerint a kitüzött helyen és időben,' ha másképpen nem, tehát lóháton megjelenjen.[4])

Deczember 11-én Lada György városi ügyész felperessége és Gotthard Ferencz alperesi ügyész védelme mellett vétetett föl Rosina asszony fenyitő pere, mely következő szidalmazásért inditatott meg: „Ich sch..... auf unsere Liebe Frau und auf die Catholische Kirche; ich will Lutherisch werden". Az alperes ezen nyilatkozatáért fejvételre itéltetett s az itélet harmadnap mulva a pelengérnél végrehajtatott.[5])

Deczember 11-én vétetett föl Balczer Anna boszorkánysági pere, melyben vádoltatott, hogy Hajdu Erzsébetet azzal fenyegette, miszerint véghezviszi, hogy férjével nem sokáig élhet; ezen czélból a nevezettnek ágyából egy szeget kihuzott, melylyel Hajdu Erzsébet férjének betegségét okozta. Ezen kivül egy más boszorkány társával befödött arczczal Hajdu Erzsébet szállására bement s ennek nyakát félretekerte. Minthogy a vádolt nőnél különbféle porok s kenőcsök találtattak, bünösnek itéltetett.[6]) Az itélet végrehajtásáról a jegyzőkönyv nem tesz emlitést.

Deczember 19-én Gólácz szolgálója azon okból, mivel gazdájának körte fájára bizonyos ruhában földet kötött (lévén az

[1]) Városi jegyzőkönyv.
[2]) U. o.
[3]) U. o.
[4]) U. o.
[5]) U. o.
[6]) U. o.

illyetén nagy superstitio) a város határából a hóhér által kikisértetett azon fenyegetéssel, hogy visszatérés esetében megvesztetik.[1])

1714. Rákóczy hadainak 1705-ben történt betörése miatt a jezsuiták Collegiumában 1709-ik évig a tanitás beszüntetett. Ezen évtől egész 1714-ig a hadjáratok zavargásai és a tanodák elhamvasztása miatt csak a négy alsó osztályban tanitottak a jezsuiták. 1714-ben azonban az V. és VI. osztályt is megnyitották.[2])

1715. A város által kiküldött bizottmány Svábfaluban biró s esküdt választást eszközölt, biró Moár Hanns György lett.[3])

1715. Gróf Nádasdy Pál alapitványt tett öt tornyos (zenész) számára oly feltétellel, hogy azok ellátásához a város szállással, borral és tüzelő fával járuljon.[4])

Julius 4-én a kórház épitkezése végett a kőmivesekkel véghez viendő alku egyezségre Krugovits Mihály jegyző s Szampt András bizattak meg.[5])

1716 november 2-án gróf Windischgrätz megkereste a várost miszerint Mitskén (Strebersdorf) épitendő sörfőző házához, a városi erdőből bizonyos mennyiségü épülettát kellő árért nékie szolgáltasson ki.[6])

Deczember 4-én határozta el a tanács, hogy mindenki, ki ezután dohányzik, akár czigány, akár zsidó volna, hónaponként 50 denár portiot fizetend.[7])

1717. A temető kőfala adakozás utján tölépitetett.[8])

1718 julius 28-án a hegymesterek e napon („mi hallatlan" mint a jegyzőkönyv megjegyzi) szép érett szöllőt adtak be. A szüret september 20-án ment véghez.[9])

1718. A „fehér ló" vendéglőn kivül a „Strucz"-hoz czimzett vendéglő létezett, és e két helyiség vendéglőseinek a tanács megtiltotta, hogy a vendégeket egyik a másikhoz csalogassa.[10])

1719 julius 3-án gróf Nádasdy Tamás házát (jelenleg a

[1]) Városi jegyzőkönyv.

[2]) Köszegi jezsuitak évkonyve

[3]) Városi jegyzőkönyv.

[4]) U. o.

[5]) U. o.

[6]) U. o.

[7]) U. o.

[8]) U. o.

[9]) U. o.

[10]) U. o.

tanácsház déli szomszédságában létező tábornoki lak) a község 1300 frton megvásárolta.[1])

1720 augusztus 11-én nagy csapás látogatta meg a várost, mert házainak nagy része a lángok zsákmánya lőn. A leégett tanácsházban augusztus 13-án tartott tanácsülés jegyzőkönyve e szerencsétlen eseményt következőleg adja elő:

„Vasárnap, az az augusztus 11-én estve 8 óra tájban a Szigetben Koltay Jánosnak a fürdőkuthoz menő utezácska mellett való házánál (quo fato ignorat) magha és Feleséghe absentiájában Tüz támadván, mely is ob vehementiam ventis, in monento quasi, az egész belső várost, nem külömben az egész Magyar Hostadot, a kovácsok utczájának egy részén kivül, ippen a gyöphig porhamuvá tette. És mert ob vehementiam venti (igen nagy szárazság is lévén) oltásra accuralnyi nem lehetett, azért sok számu szarvas és apró marha, nem különben Tizenkét személy partim églitek, partim elfulladtak (és ugyan a Szigetben 16, a belső városban 38). A P. Jezsuiták Colleginma, Temploma, a N. Város Tanácsháza, holott már az Archivum is égett és ha Notar. Ur. illet. veszedelmért inter ignis flammas Biró Urtól az Archivum kulcsát, egy hites haydu által elhozatván és bemenvén, már alkalmas régi öszekötött irások, főképpen missilis Levelek és Inventatiok legjobb lángban lévén, ugy hogy az Privileginmok Conservatoriumja is csak közel lévén, ha csak egy fertály óráigh Vizet succuralván, el nem oltotta volna, az egész Archivum kiégett volna. A Hostadban pedig 102 Ház öszveségesen Száz Eötven ház, idest 150 Ház, a Piaczon levő Kalmár Boltok egészlen, és minden őszi s tavaszi vetemények és takarmányok füstbe enyésztek el. Ezen kegyetlen Tüznél soha veszedelmessebet ezen szegin Város ily fortuitus Casusból nem experialt. És engedgye a Nagy Irgalmu Isten, hogy ezután soha afféle ostort ne érezzen."

A tanodák elhamvasztása miatt a tanitás két évre be lőn szüntetve, s a jezsuitákat ért nehéz csapás enyhitésére a jezsuiták rendfőnöke 1000 frt, Vasmegye rendei 500 frt, nem különben három év mulva ismét 500 frt adakozással járultak. A gymnásium 1726-ik évben épült föl 890 frt költséggel, melynek födözéséhez Sopron- s Zalamegye, továbbá gróf Nádasdy Tamás, gróf Széchenyi György, báró Sigray és Kőszeg város adományoztak.[2])

Október 11-én Koltay József háza, mintán már két izben

[1]) Városi jegyzőkönyv.

[2]) Kőszegi jezsuiták évkönyve.

kigyulladott, de egyébkint is a szük utczában lévő helyzeténél tovább is veszélyt okozhatna, a közjó tekintetéből, ugy a szerencsétlenség intő emlékezetéül, alapostul szétromboltatni határoztatott s egyszersmind megtiltatott a belváros épületeinek zsuppal födetése.[1])

1722 május 1-jén a városban szétterjesztett gunyiratok érdemében a tanács következőleg határozott:

„A minemü rendetlen Isteni s Világhi Törvény által tilalmas pasquillusok reperiáltattak, primo a Nemes Város kapuján, azután pedigh Pammer János és Lada György Biró Ur eő kegyelme házánál, azok holnap velut libelli infames redundante infamia in authores a Hohér által a pelengérnél poene megveszőztetvén, a Hohér által publice elégetessék, cum apensione Tabulae, meghtudatván pedigh azon Auctorok bizonyosak lehetnek benne, hogy a törvényes büntetést el nem kerülik.“

S csakugyan a gunyiratok reggeli 8 órakor, számos nép jelenlétében megveszőztettek és elégetettek. A tanács fentebbi végzése pedig táblára kitüggesztetett és egy levágott festett kéz a hohér által a pelengérre szegeztetett, a gunyirat szerzői örökre becsteleneknek kiáltattak ki.

Ezen gunyirat, mely ápril hó 24-én a város házán volt fölragasztva, igy hangzott:

I-mo Conturbabantur Constantinopolitani.
II-do Quas aedes Sacra pietas exstruxit Avorum,
Has successores invadunt more Luporum
Defunctis patribus successit prava Juventus
Cujus Consilio, quae valuere ruunt.
ReCtoreM
RelpVbLICae te posVerVnt tVI, NoLI eXtoLLI
Esto In ILLIs sICVt VnVs, et aLter
eX IpsIs
Reges DIV prospere sI ratIone Vtarls
Et non per VICatla (igy) MentIs.[2])

1723. Kőszegen 239 polgári ház, 178 kisebb ház és 41 elpusztult, vagy elhagyott ház találtatott.[3])

1724 ápril 4-én a posztó kalló felállitására engedély adatott, és hely tüzetett ki.[4])

[1]) Városi jegyzőkönyv.
[2]) U. o.
[3]) Városi levéltár levelek gyüjteménye
[4]) Városi jegyzőkönyv

Ápril 25-én határoztatott el, hogy a városi kapitány jelvénye mellé, mely ezideig a buzogány volt — kard is csináltassék.[1])

Ápril 29-én a kerületi tábla ünnepélyes beiktatása, s megnyitása eszközlésbe vétetett.[2])

September 19-én a temető felé vivő nagy kapun innét való ó temetőnél a strázsa házhoz kimetszett földtéren kivül, még három házhoz kivánt földtér hasitatott ki, melynek ára harmincz forintban állapitatván meg, eladásával a városi kamarás bizatott meg.[3]) Ez idétt a külváros minden kijáratánál kapuk valának, a szóba lévő kapu a rohonczi utcza végén, a sz. János szobrának át ellenében lévő régi sirkert sarkán állott.

1725 február 23-án Waigmann Gáspár szabó legény önkénytes vallomása folytán akasztófára itéltetett (vétsége nincsen megemlitve) és kivégeztetett.[4])

Ezen alkalommal a helybeli molnároknak, és czéhbeli mesterembereknek kötelességül tétetett, hogy a bitófa helyreállitásánál, az uj lajtorját a czéhbeli mesteremberek támasszák föl. Minthogy azonban ezek Sopron városától hiteles pecsét alatt bizonyitványt hoztak a felül, hogy a czéhek a bitófát kezökkel nem szokták érinteni, s ezt csak azon esetben teszik, ha egészen uj bitófa állitatik föl, s ekkor is nem csupán a molnárok, hanem mindegyik czéh megbizottja három ütést tesz a törvény fára, mellyet azután az ácsok, molnárok s bognárok kifaragnak, vagy a kőmivesek fölrakják, és a gerenda fákat is fölvonják, a lajtorja föltámasztása azonban mindenkor a szabadmester dolga volt. A bizonyitvány előmutatása folytán a tanács elhatározta, hogy jelen kivégeztetés alkalmával a fönt emlitett mesteremberek a létra föltámasztása alól fölmentessenek, s ezen dologgal a szabadmester bizassék meg.[5])

Augustus 14-én a plébánia, vagy magyar templom tornyára egy megaranyozott rézgomb és spanyol kereszt alkalmaztatott. A gomb ürege két és fél pozsonyi mérőt foglaló nagysággal birt. A felállitáskor egy ácslegény közvetlen a kereszt alatt a szent háromság tiszteletére, s a véghez ment munka emlékezetére pisztolylyal több lövéseket tett, azután pedig némely versek mellett a király és királyné, a városi tanács, és az egész város egészségére, egy „kotsogós“ üvegbort kiüritvén az üveget pisztoly lövések közt

[1]) Városi jegyzőkönyv.
[2]) Lásd e munka I. részét 140. lap.
[3]) Városi jegyzőkönyv.
[4]) U. o.
[5]) U. o.

ledobta. „Istennek szent neve dicsértessék, minden szerencsétlenség nélkül a praemittált opus stabiáltatott, ugy engedgye Isten, hogy még a ki hátra vagyon is, suo modo consequálhassa végezetét, és azon Templom patronusa Dicsőséges Szent Imre Herczeg esedezése által egész itélet napigh fön állván, a hiv Lölkök azon Torony alatt az igaz Római Catholica Hitnek böv Gyümölcsözésével lelhessenek örökös boldog nyugalmat megnyerhessék, ugy adgya Isten. Amen.“ mondja a jegyzőkönyv.

Augustus 28-án a plébánia templomnak tornya bágyoggal fedetni határoztatott.[1])

1727. ápril 7-én 3-dik Károly király megengedte, hogy Kőszeg város tisztujitását királyi biztos nélkül tarthassa meg.[2])

Deczember 10-én Vasvármegye bizonyitványt adott ki, melyszerint Kőszeg város óvást tett, a nemes-csóiak, lukácsháziak, doroszlóiak, czákiak és veleméik által a város határában szándékolt legeltetés és faizás ellen.[3])

1729 márczius 18-án a vadászat gyakorlata érdemében határoztatott: „minthogy nyilván constál, hogy minden domininmokban a vadászat promiscue tilalmas, főképpen tavaszal proter destructionem foeti ficationis, azért hogy a vadak in foetu conserváltassanak, és azután lehessen Tanácsbeli Uraiméknak, ugy több érdemes conciviseknek is, kik nem lucri, hanem distractionis gratia, sine dispendio oeconomiae, et profesionis suae magoknak, valamely mulatságot csinálhassanak statutum est: Hogy a dato presentium usque ultimam imminentis mensis may, se Concivisnek sub poena statuti, anyival inkább a ki nem concivis, in omne tempus sub amissione sclopi, ne legyen szabad vadászni, se Lesben mennyi se ebekkel, vagy Vislával kijárni, ugy foglyot, és Eözet lönyi, de a Farkas, Róka, ha valakinek szemeiben akad, azt mindenkor szabad agyon lönny, ezen Statutum P. Rector Urannak is fogh insinnáltatny, hogy a Deákoknak is constállyon.“[4])

Julius 6-án Kőszeg tanácsa herczeg Eszterházy család teljhatalmu kormányzóját gróf Erdődy Györgyöt megkereste az iránt, hogy a kőszegi várkertben az uradalmi tiszteknek a bormérést, nemkülönben a doroszlóiaknak s lukácsháziaknak a városhatárábani legeltetést megtiltsa.[5])

[1]) Városi jegyzőkönyv.

[2]) Titkos levéltár, S. csomag 130. szám.

[3]) U. o. S. és 131. sz.

[4]) Városi jegyzőkönyv.

[5]) Titkos levéltár S. és 132. sz.

Deczember 30-án pater Rennich Pál jezsuita főnök folyamodott, hogy a Calvária hegyen felállitandó Jesus koporsójához a Nemes Város ingyen m/5 téglát, ugy koporsó fedeléhez szükséges fát szolgáltassa ki.[1])

1730 május 16-án ugyanannak folyamodására Calvária hegyen épitett Isten koporsó vagyis kápolna cserép födél alá tétetett.[2])

Junius 6-án Vasmegye bizonyitványa szerint Kőszeg város ünnepélyesen tiltakozott és megintette stahrembergi gróf Gundaker Tamást, ugy Erdődy Györgyöt, mint kiskoru herczeg Eszterházy Pál. — Antal gyámjait, hogy a kőszegi várnak területén, nevezetesen a várkertben az ugy nevezett „árok hátonʻ a bor és sör mérést ne engedjék gyakorolni.[3])

1732 márczius 11-én pater Rennich Pál jezsuita házfőnök értesitette a tanácsot, miszerint a Calvária hegyen elkezdett épületnek falai föl vannak emelve s ezek befödésének ideje megérkezett. Ennek folytán a tanács a fedezethez szükséges tölgy- és fenyőfáknak, ugy léczeknek beszerzését elhatározta.[4])

1735 ápril 4-én III. Károly király megengedte, hogy Kőszeg város legközelebb megejtendő tisztujitását ismét királyi biztos nélkül eszközölhesse.[5])

Augusztus 10-én gróf Welsz Henrik nevü szegény képiró a Calvária hegyen mint remete alkalmaztatott és számára a templom mellett lakásul egy kis hajlék épitetett.[6])

1736. Sigray József birta zálogban Doroszlót.[7])

1737 ápril 2-án a városi tanács kamarását utasitotta, hogy a calváriai kápolna csináltatására Kayser Mihály asztalosnak harmincz egynéhány forintokat előlegezzen s magát erről nyugtáztassa.[8])

Ápril 30-án a tanács elhatározta, hogy koldusbirák alkalmaztassanak „s ezeknek proxime kamarás Ur fog kék kittölből hosszu dolmányokat és egy fekete süveget csináltatni, s kinek kinek egy bádgyog pixist kezébe adnyi, ezekre pedig kapitány Ur fog vigyáztatni és menstruatim a collectált alamizsnát közöttük a proportione a N. Tanács rendelése szerint elosztani, vagy szükséges ruhát rajta

[1]) Városi jegyzőkönyv.
[2]) U. o.
[3]) Titkos levéltár, 8. cs. 133. sz.
[4]) Városi jegyzőkönyv.
[5]) Titkos levéltár, 8. cs. 135. sz.
[6]) Városi jegyzőkönyv.
[7]) Titkos levéltár, 8. cs. 149. sz.
[8]) Városi jegyzőkönyv.

minden időben ájtatosan, és józanon viselni, az idegen koldusokat és csavargó mesterlegényeket pedig először szép szerént, azután pedig korbácscsal is amandálnyi és ki hajtani tartoznak, magok pedig elégségesek nem lévén azonnal kapitány Urunnak jelentsék meg, hogy a hajdukat pro assistentia vehessék, lévén már az ezánt kapitány Urnak Instructioja."[1])

1738 május 23-án miután az iskola mellett lévő Torony (Kainrath és Popper kalmárok jelenlegi birtokán) a rabok bebörtönözésére szűknek és czélszerűtlennek tapasztaltatott, annyira, hogy több izben halálra itélt rabok is innét megszöktek, a tanács biztosabb, alkalmasabb helyre szándékozván a fogházat elhelyezni, ezt a tanácsház udvarának hátulsó részében, a harangozó lakása alá tette át. „minthogy pedig Civis Uraiméknak is pro casu in arrestationis bizonyos arrestum házuk nem volt, hogy egy böcsületes ház elkészitessék, a minthogy már el is kezdődött az épület, azért committáltatott kamarás Urnak, hogy mennél előbb, és legjobban lehet elkésziteni."[2])

September 2-án a belváros főterén levő Boldogasszony szobrát Eisenkölbel soproni kőfaragó által 300 frtért készittette a város. A szobron lévő három alak Szent Joachim, Szent Anna, és Szent József.[3])

1740 deczember 2-án Kőszeg város gróf Nádasdy Lipót helyett a jezsuiták Rectorának 4000 frtot fizetett.[4])

1741 augusztus 14-én Mária Terézia király megengedte, hogy a házak és földek eladásánál divó áldomásfizetés egy része jótékony czélokra, szegények és árvák házainak fölállitására forditassék.[5])

1743 február 12-én tartott tanácsülésben közölte a városbiró azon feltételeket, melyek mellett a jezsuiták rectora egy gyógyszertárt czéloz fölállitani, biztositván a várost, „hogy mindenkoron friss és jó orvosságokkal fogja a közönséget ellátni, s nem magasabb áron, mint a Bécsi nyomatott Taxa megállapitotta, fogja azokat eladatni, a szegényeknek és ügyefogyottaknak pedig irgalmasságból, ex simplicibus quidem, sed efficacibus medicinis ingyen kiszolgáltatni." Ezen kedvezés fejében viszont csak azt kivánta: hogy a gyógyszereknek szabad, akadály nélküli eladását nékie, ugy

[1]) Városi jegyzőkönyv.
[2]) U. o.
[3]) U. o.
[4]) Titkos levéltár 9 és 156 sz.
[5]) U. o. 9 és 157 sz.

szerzetes utódjainak megengedjék, és minden adótól örökre mentesitsék. A jezsuita főnök ajánlatát feltételeivel együtt a tanács elfogadta.[1])

Dierntal Katalin ellen vezetett boszorkányper 1743.

Az egyházi hatalom hajdanában mindazokat, kik a varázslás, ördöngöség, és boszorkányság bünébe estek, egyházi vezekléssel, vagy a körülményekhez képest egyházi átokkal sujtotta. Később, midőn a boszorkányok ördög imádóknak bélyegeztettek, mint isten tagadók, az egyházi biróságok által szigorubban fenyittettek meg. A hitujitás korszakában a boszorkányok fölött Némethonban, de egyébb országokban is világi itélőszékek biráskodtak. A boszorkánysággal vádoltak sorsa azonban ezáltal legkevésbé sem könnyebbült, mert a birák hivatásuknak ismerték: hogy a társadalmat a boszorkányoktól megtisztitsák, s ennél fogva a gyanusitottak ellen a legkiméletlenebb eljárást kövessék. Miután az eddig divó fenyitő eljárást egészben átalakitották, s a „bizonyitó rendszer“ fölhagyásával, a döntő itélet hozatalára a vádolt saját vallomását szükséges kellékül fogadták el, a boszorkányperek száma tetemesen fölszaporodott. Ekkor ugyanis a biróságok az olasz törvénykezés gyakorlata után indulva a vallomások kicsikarása tekintetéből, a legborzasztóbb vallatási eszköz használatához nyultak, és a kinfaggatást alkalmazták. Idővel szokássá vált: hogy egyszerü föladásra a gyanusitottak ellen vizsgálatot rendeljenek el, mi által a boszorkányság ürügye alatt, a vallási düh, magán boszu, irigység, butaság és babona hit számos ártatlan áldozatot vezetett a vértanuság máglyájára. Legtöbb esetben a gyanusitott, vagy vádolt a legcsekélyebb ok miatt letartóztatott, s ha lakása átmotozásánál kenőcsöket, füveket, vagy ehhez hasonló tárgyakat födöztek fel, ezeket mint terhelő bizonyitványokat a per irományaihoz mellékelték. A boszorkányság bélyegéül a legsajátszerübb és legfonákabb jelek szolgáltak, a vádolt általános rosz hire, testi töredékenysége, ijesztő külseje, gyulladt szemei, gonosz pillantása, tudákossága, gyorsan és ismeretlen uton szerzett vagyona, végre más boszorkánynak ellene tett vallomása. A vádoltnak kihalgatása előtt első sorban rendesen a tanuk kérdeztettek ki, s ha az első kihalgatásnál a szerencsétlen vádolt az ellene emelt bünényeket nem vallotta be, akkor eleve a pokolnak borzadályaival, kinaival rémitgették, azután pedig a bakó levetkőztette

[1]) Városi jegyzőkönyv.

és megvizsgálta, ha nincsenek-e nála varázsszerek, vagy testén a boszorkányságot eláruló bélyegek. Ha a bakó esetlegesen testén valamely jelt talált, azonnal abba tűvel szurást tett, s ha a megsebzett pont nem vérzett, vagy az illető fájdalmat nem nyilvánitott, ezen jelben határozottan az „ördög bélyegét“ ismerték föl. Nagyobb bebizonyitás meghatározására egyébb próba eszközöket is alkalmaztak, de ezeket a körülményekhez képest módositották és megváltoztatták. Ilyenek valának a „vizpróba“, „sulypróba“ és „könypróba.“

Az első alkalmazásánál kötelet kötöttek a vádlott derekára, és vizbe dobták, ha elmerült ártatlannak, ellenkező esetben bünösnek itélték.

A „sulypróba“ pedig abból állott, hogy a vádolt testi sulyát megmérlegelték, s — ha ezt a rendes női sulynál könnyebbnek találták — vétkesnek ismerték el.

Végre a „könypróbá“-nál az illetőt levetköztették, s miután a kinfaggató eszközöket nékie megmutatták, a szent Háromságra, és Krisztusnak a keresztfán elöntött könyeire emlékeztették, s a könyezésre fölszóllitották. Könyezés esetében — minthogy közhit szerint a boszorkányok könyezni és sirni képtelenek valának — a vádlottat ártatlannak nyilatkoztatták ki.

A leghatályosb eszközül a vallomások kicsikarására a kinpadot vették foganatba, mert a biróságok azon meggyőződéstől valának áthatva: hogy isten az ártatlant a kinok elviselésére, melyek alatt a bünös összeroskad, megerősiti és segiti. A kinfaggatásnak több fokozatai, és különféle nemei valának gyakorlatban: mint a kifeszitett testnek való korbácsolása, a hüvelykujjaknak rovátkás, vagy tompa hegyü csavarfogókkali összenyomása, a karoknak kötelek általi összeszoritása, a lábaknak nagyobb csavareszközökkel „spanyol csizmá“-val való szorongatása. Ezeken kivül a vádoltat hátra forditott karokkal létrára függesztették, s lábára különféle nehezékeket akasztottak, hogy kifeszitett állapotban elviselhetlen fájdalmak által vallomásra kényszeritsék.

Ha a szerencsétlen áldozat a kinfaggatás gyötrelmeit egy órán tul kiállotta, szabadon bocsáttatott A legtöbb esetben a kinfaggatottak nem csak magok ellen vallottak, hanem borzasztó, leggyakrabban eszmélet nélküli helyzetükben, vagy sorsuk enyhitése, gyengébb büntetés kiszabása reményében más ártatlanokat is a boszorkányság részeseivé jelöltek ki. Ily körülményeket számba véve, nem csodálkozhatunk: hogy a boszorkánypereknek és az elitélt és kivégzett boszorkányoknak száma oly tekintélyes összegre

emelkedett. A legnevesebb országok, dicsőitett fejedelmek boszorkány üldözés által fertőztették be magokat, midőn az osztó igazság szine alatt az embertelenségnek, butaságnak, és babonának annyi ártatlan emberéletet vetettek áldozatul.

A boszorkánypereknek virágzó kora a 16-ik század végétől a 17-ik század végéig huzódik ki, ezentul a boszorkányok üldözésében általános csökkenés tapasztalható, mintán e vadság ellenei mindegyre szaporodnak, mindegyre erélyesebben lépnek föl, a közmivelődés terjedelmesb térekre veti uralmát, a természettudomány ápolásával sok rejtély és tünemény megfejtetik, fölvilágosult fejedelmek, emberibb biróságok a kinfaggatás alkalmazását korlátozzák, s általában szelidebb törvénykezési eljárást vezetnek be.

Némely államokban, Francziaországban és Hollandiában a boszorkányperek korábban szüntettek meg, másokban ellenben, mint Porosz-, Angolhonban, Osztrákbirodalomban a máglyák egész a mult század közepéig lobogtak.

Hazánkban legrégibb törvényeink, ugymint szt. István király a boszorkányságot a vegyes törvényszéki vétségek közé sorozta.[1]) Szt. László király pedig a boszorkányokat a püspökök birósága alá helyezte, büntetésül reájok böjtöt, vezeklést, tüzes vassali bélyegzést rendelt, ha pedig harmadszor is a boszorkányság vétségében találtattak, világi biróságok által határozta őket elitéltetni.[2])

Kálmán királyunknak korát messze tulszárnyaló értelmüsége oly törvényt alkotott, mely a boszorkányokat, mint nem létezőket a biróságok elé vonni, és fölöttök itélni megtiltotta.[3]) Daczára ezen fölvilágosult királyi intézkedéseknek, a későbbi kor elfogult, szükkörü szelleme ugy a babonahit befolyása számos boszorkányperekben és ártatlan véráldozatokban nyilatkozott. Különösen a 17-ik század óta a magyarországi törvényszékek által használatba vett „Praxis Criminalis“ szabályai a boszorkánypereket fölötte megszaporitották, s — biróságainkat a barbarismus méltán megérdemlett vádjának tették ki. Még 1728-ban Szegeden hat varázsló és hét boszorkány, 1730-ban Nagy-Károlyban egy, 1745-ben pedig kettő itéltetett máglyára és égettetett el.

Kőszeg levéltárában több boszorkány üldözés, kinfaggatás, és kivégzés irott emlékeivel találkozunk. Az utolsó és legnevezetesebb az 1743-ban bevégzett boszorkányper, melynek lefolyása szomoru

[1]) Corpus juris. S. Stephani Dec. Liber. II. Caput 31. 32.
[2]) U. o. S. Ladislai Dec. Liber I. Caput 34.
[3]) U. o. Colomanni Dec .Liber I. Caput 57.

világot szolgáltat a mult század culturalis viszonyainak, ugy törvénykezésünk kiskoru gyarló eljárásának megitélésére. Közlöm tehát e törvényszéki gyilkosságot a következő föbb vonásokban:

„1743-ik esztendőnek November hó 22-ik napján, szabad királyi Kőszeg városának Tanács házában Vasmegyében az emlitett város tanácsa előtt

Fölvétetett bünvádi pere

Fönezimzett N. Tanácsnak és Fölpörösnek

Dierntal Katalin, Sehne János kapás felesége mint boszorkánysággal vádolt ellen.

A N. tanács, mint fölperes részéről Tekintetes Flaismann Antal ügyvéd elegendő jogi kellékekkel ellátva megjelenvén előadja:

Miképpen az fönt emlitett A. rab nem tudatik minémű gonosz és Istentelen indulattal viseltetvén, mind Isten, mind pedigh az világhi Törvényt félre tévén, és ez által rendelt büntetéssel semmit sem gondolván, Boszorkányi tudományával, és bübájoskodásával Embereknek, és S. V. Marháknak is ártanyi, azokat elvesztenyi, és ugy magha felebaratit megkárositanyi nem irtózott, a mind elsőben is Errős Rosinára, Pallis András itten Keőszöghen lakozó Kalmár feleséghére csak azon okra való nézve, hogy az kivánt Puttonyt az A. Rabnak kölesön adnyi nem akarta, oly sulyos betegh séget, és fájdalmakat bocsájtot, hogy szegény asszony 6 egész óráigh magán kivül lévén, nagy kiáltásait, kinait és tapodásait az jelen valókk iszonyu volt hallanyi és látnyi. És tellyességgel mind addigh maghához sem tért, és meg nem gyógyult, mégh az Rab asszony az Asztal lába környekezésséből három darabotskát, vagy forgácsot az küszöghbül (küszeb) is hasonlóképpen hármot, ugy a söprüből is hármot, ezek mellett az szolgáló leány, és az magha hajából, ugy a kötényének kötőibül egy kis darabot meczvén, ezekkel Errős Rosinát meg nem füstölte.

Másodszor: Edler nevü kapást is azért, hogy midőn 1729. Esztendőben szőlőpásztor levén az Rab asszonyt az Komlónak meghtiltott szedése miatt meghzálogositotta volna, boszorkányi mesterséghivel eszétül meghfosztotta, ugy hogy alkalmas ideigh eszén kivül lévén mindaddig neküje szenvedni kölletett, mégh valamely más tudós pásztor által meg nem gyógyitatott.

Harmadszor: Engl Kata ugyan Keőszeghen lakozó Frayberger Pál feleséghe Tehenét ugy meghrontotta, hogy nem csak S. V. rut vizelése miatt megh nem lehetett fejnyi (fejni) hanem rövid idő mulva el is köllетett nekiye vesznyi, midőn pedigh ezen bübájos

cselekedet ellen, nevezett Engl Katának szolgáló leánya másoknak tanitásával, a vizellő Tehén alá tartott kötényét a kéménybe fölakasztotta volna a véghre, hogy mivel aztot okozó boszorkánynak valamit kölesön kérnyi kölletik, az ki légyen meghtudhatná, ezen cselekedetére az A. Rab az házhoz megjelenvén, csakhamar oly keserves betegséget bocsátot az szolgáló leányra, hogy utóbbi életéhez semmi reménséghe nem volt, melybül föl sem épült volna, ha csak a Rab aszony hozzája menvén nekiye megh nem ereztet volna, melynek elmenetele után az szolgáló meghjobbult, és az második napon föl is költ, e mellett fölyül irt Frayberger Pál edgyik lovának száját, ugyan azon szolgáló Leány beteghsége idejében ugy becsukta, hogy sem Templom kulcsával se másképp föl nem nyithatták, melly miatt az Lónak el is köllete vesznyi.

Negyedszer: Raiff Istvánnak is egyik Tehenén Béka képében járván a Tejet egészen elvette, ugy hogy éppen csekély tejét, és azt is vérrel elegyitve atta, és az szolgáló leányra is kemény hideglölést bocsátot.

Ötödször: Az ördöggel való társalkodása, és czimborálása is megh volt, mivel éczakán valamely polka (pulyka) az ablakján bemenvén az asztalán ennyi szokott, melly szükséghképpen nem egyébb, hanem az polka képiben az ördögnek köllletett lennyi.

Kivánnya azért a Dno M. és A. Prokátora, hogy az meghnevezett I. Rab az illyetén gonosz, Istentelen, bübájos és boszorkányos cselekedeteiért, ördöggel való társalkodása és zimboralásáért hazánknak Törvénye és Törvényes bevett szokása szerint nevezett szerint juxta Tit. 15-um Part. 1-mae et Articulum 60-mum Praxis Criminalis másoknak is példájára praevio examine Torturae érdemessen meghbüntetessék. Az praemittált expositioknak edoctiójára sine praejudicis Jurium Fiscalium producálván az Mgtualis Authentica Inquisitiókat sub Lris A. B. C. D. E. ugy nem különben az I. Rabnak maga saját vallását sub Lra F.

Ezen önkényetes vallomásában a vádlott kimondotta: miszerint 18 éves, r. katholikus, vasárnap és innepnapokon a szent miséket látogatta, a füstölést egy más asszonytól látta, midőn ez nyughatatlan gyermekénél alkalmazta, s miután a vádolt ezt babonaságnak tartotta, mint vétket meg is gyónta; a többi vádpontokra vonatkozó kérdésekre határozottan tagadólag válaszolt. Ennek folytán a tanács minthogy a vádolt első kihalgatásánál az általa véghez vitt füstölést valónak elismerte, ezen cselekedet pedig babonaság volna, hivatkozva az „Prologiales Questiones“ 16-ik czikkére, továbbá Kitthon, 8-ik fejezetének 6-ik czikkére, végre a Praxis Criminalis

35. czikkére. a vádlottat kinfaggatás minden fokozata alá vettetni itélte.[1])

November 28-án tartott tanácsülésben határoztatott: Mintán Sehne Katának az egész Tortura adjudikáltatott, aztot pedig ekkoráigh azért. hogy ünnepek és más publikumok intercurrálták el nem lehetett kezdeni. A véghre azért a mai nap annak kezdésére. és véghbe vitelére exmittáltattak e gremio Senatus Glick Antal. Pürgler József város kapitánya, és Lada Ferencz Uraimék. a kik is ma három graduson az delinquens személyel által foghnak esny. holnap regvel 7 órakor continuative a többin által esny, és a Nemes Magistratusnak reportálni, mivel pedig ezen Criminalis processusba pro Parte Magistratus Fiscalis Procurator Flaismann Antal. pro parte vero Reae I. Ifjabbik Mecsery István Uraimék voltak. in recompensam aliqualem fatigiorum suorum az N. Magistratus determinálta, hogy Flaismann Urnak (mivel több dolga volt) három aranyat. ifjabbik Mecsery István urammak pedig egyet N. város kamarása adgyon. fogh számadásban acceptáltatnyi, s ugyan a végre az assignatio ki is fogh adatnyi.[2])

Csakugyan még az napon alperes vádlott ellen a kinfaggatás háromféle fokozata eszközlésbe vétetett, de miután mit sem vallott másnap november 29-én folytatólag kinpadra vonatván beismerte: miszerint a vádlevélben fölemlitett személyeket különféle babona és varázsszerek használása által megkárositotta. Továbbá, hogy az ördöggel háromszor összejött. s vele társalkodott, névszerint először a jezsuiták tégla kemenczéjénél. midőn az erdőből fát hozván ott kinyugodott. s az ördög vadász öltözetben hozzája közeledett. kivel beszédbe bocsátkozván. ez haza mentében kisérőül szegődött. s a Fodor utczában levő szállásáig követte, itt tőle az ördög ebédet és italt kért. szegénysége miatt azonban a vádlott csak itallal szolgálhatott. Mielőtt az ördög az oda nyujtott italt elfogadta volna azt mondta: hogy ő az ördög s felszólitotta: hogy adjon nékie véréből, mit a vádolt megtagadván az ördög eltávozott. Ezentul vele egy év mulva Kanicsár kertjének ajtajánál akkor találkozott. midőn a magyar utczában nem rég vásárolt házába hordozóskodott. hol az ördög ismét vadász alakjában jött elébe. s tőle ismét vért kivánt. de ő ezt ujabban megtagadta. mire az ördög tovább ment. Végre vele harmadszori alkalommal ismét egy év mulva férje házában jött össze. Ekkor az ördög az egész éjjet az istálóban fölhalmozott

[1]) Városi levéltar levelek gyüjteménye.
[2]) Városi jegyzokönyv

csalitba töltötte, s reggel midőn vádlott a szükséges tüzelő fáért a kertbe indula, az ördög őtet késértve háromszori kéznyujtásra kérte meg. azon kérdésére, hogy ezt mi okból kivánja az ördög azt válaszolta: hogy más emberek is nyujthatnak egymásnak kezet. mire ő kezét oda nyujtván az ördög eltünt.

Miután a törvényszék által a felől is megkérdeztetett: hogy az ördögnek jele, vagy bélyege testén hol vagyon? vádolt mit sem akart vallani. azért ujabban kinpadra vonatni rendeltetett. Ennek folytán Deczember 2-án kihalgatatván. előbb tett vallomását egészben megerősitette. s midőn a „spanyol csizmák"-kali kinzást alkalmazták, az ördöggel való szövetségét. mulatozását, tivornyázását bevallotta, oly hozzáadással: miszerint több asszonyokkal a Fodormalom rétjén lakmározás és mulatság végett ő is megjelent, s itt az ördög magyar öltözetben szinte jelen volt és hegedün játszott, ő pedig előtte tisztelete jeleül térdét meghajtotta, vele tánczolt és két izben bujálkodott.

Ezen töredelmes vallomására a biróság vádlottat a kinfaggatás többi fokozatai alul fölmentvén, fölötte következő itéletet hozott:

Itéltetett:

Miután vádlott A. mint a kinpadon beismerte, mint pedig a biróság által való ujabb kihalgatásánál megerősitette: hogy nem csak a vádlevélben ellene fölhozott bübájos cselekedeteket követte el, mellyekkel ördöngös és boszorkányi mesterség által az embereknek ártalmat okozott, ugy szinte hasonló mesterséggel azokat meggyógyitotta, — hanem kézfogás mellett az ördöggel szövetséget kötött a végett: hogy vele társaloghassék s ennek folytán jobb lába talpán az ördög jelét, vagy bélyegét elfogadta. s igy szövetkezését elfogadván más hasonló ördöngös mesterségben megrögzött asszonyokkal éjjeli időben összegyülekezeteket tartott. ezekben tánczolás. lakmározás és ivás közbe az ördöget istenének imádta. és igazi Teremtőjét és Megváltóját megtagadta. és a mi több két izben az ördöggel, magjának bevevése mellett testileg közösködött, és igy magát valóságos boszorkányá avatta föl. Mivel pedig hasonló kárhozatra méltó, borzasztó és tilalmas cselekedetek mások elrettentő példájára megboszulandók lennének. a vádlott Alperes. mint a föntemlitett módon megátalkodott boszorkány igazságosan megérdemlett büntetéséül, és másoknak elrettentő példájára halálra itéltetik, és a hohér által elevenen megégetetni. s — eképpen az élők sorából kitörültetni rendeltetik. Svetics József város biró (s. k.) Pallocsay János belső tanácsos (s. k.) Glick Antal belső rendes tanácsos (s. k.) Par György belső Tanács személy (s. k.) Radiskovics

György belső Tanács személy (s. k.) Pirrchler Josef belső tanácsos (mann aliena) Lada Ferencz belső Tanács személy (s. k.) Némethy László belső Tanácsos (s. k.) Németh István B. T. személy (s. k.) Fodor Ferencz Formunder (s. k.) Ambrosy Mihály Formunder (s. k.) Iwsich György tanácsos és törvényszéki rendes városi jegyző (s. k.)[1])

1743 deczember 4-én tartott tanácsülésben határoztatott: Die 22-a evoluti mensis Novembris kezdett Criminalis Processus continuative folyván 1-ma Decembris véghben menvén, az A. rabnak, maga szája vallásábul kijött Istentelen bübájos boszorkánysága miatt halálra sententiáztatott. és hogy elevenen hohér által meghégetessék determináltatott. Mivel pedigh az A. rab maga Istentelenségit és Istentül lett elpártolását töredelmes keserves siránkozásokkal meghbánta. és siratta, az ördögnek és minden zimborálásinak lemondván. az N. Magistratus ezen kemény büntetést meghkönnyebitette, ugy hogy leghelőször Hóhér által feje vitetödgyék. azután ugy teste elégetessék.

Eljövén azért ma az executionak napja Biró uram eő kglme szokás szerint az Rab asszonyt az N. Magistratus eleibe hozatatta. és nyonnan eleibe adta. hogy az meghirt okokra nézve halálra sententiázva légyen annak véghben vitelére extra serialiter az Sententiát németh nyelven nekie nyonnan megmondotta. és ugy a pálezát ketté törvén Lábához haitotta. melyre a Börtön(őr) az vasat róla levevén. Biró Uram az Hóhért kiáltotta. kiis az Nemes Tanács szobajában bejövén, az Rab kezében adatott, hogy leghelőszer fejét vegye. és azután testét elégesse. s ilyformában az élők számából kitörültessék. És igy meghlevén az resignatió, az N. város kapitánya szokott. és arra rendelt fegyvereskezet levő Emberekkel edgyütt ad Locum Suplicii pro efectuenda Executione kikésérte.[2])

Midőn a rabasszony az itélethez képest a hóhérnak átadatott. és kivezettetett. a város birája némely bizonyitó leveleket közlött. melyek szerint a rab némely általa megnevezett. s boszorkányságban vele részesnek állitott. de ártatlan asszonyokra vonatkozó vallomását visszavonta.[3])

S valóban a szerencsétlen nő az itélet értelmében kivégeztetett. Szóhagyomány szerint az elégetés a katona növelde, és benczések kertjei között található téren ment véghez.

[1]) Városi levéltár iromanygyüjteménye.
[2]) Városi jegyzőkonyv.
[3]) U. o.

Ily embertelen lefolyásu perek, ily fonák igazságszolgáltatási eljárások és visszaélések meggátlására Mária Terézia 1756-ik évben a törvényszékeknek meghagyta: miszerint a boszorkány perekben hozott itéleteket kihirdetés és végrehajtás előtt fölterjesszék. Továbbá 1758-ban szinte elrendelte: hogy minden előforduló eset. mielőtt a bünvádi eljárás megindittatnék, legfölsőbb helyre bejelentessék. Végre pedig 1768-ban megparancsolta: hogy a vizsgálat is csak a legkétségtelenebb bizonyitékok. és más kapcsolatos büntettek esetében engedhető meg.

Ezen intézkedések folytán a boszorkányperek. a rövidlátóság. a szükkeblüség eme szomoru bizonyitványai, melyekre a polgárosodás. a tudomány és humanismus jelenkori álláspontjáról csak gyászoló pillantással tekinthetünk. egészen megszüntek. És nem is hihetjük: hogy a természettudományok ápolása. az ujabbkor nevezetes fölfedezései. a közmivelődés folytonos vivmányai mellett lehető legyen, hogy bárki bübájosság miatt biróilag befogassék. testi kinok alkalmazásával vallomásra kényszeritessék és elitéltessék. de ha mégis ily eset előfordulna, az ily vadon eljárást a beszámithatlan bódultság vagy szivtelenség cselekvényei közé soroznók. s mint abnormis kivételt a józan értelem. a jobb indulat körén kivül eső eljárásnak bélyegeznők.

1746 márczius 18-án Radiskovits György mint egyház atya jelentette: hogy T. Faludy Klára asszony T. N. V. Tili Ferencz kapitány házastársa azon 100 frtokat. melyeket T. Radostich Justina asszony néhai Faludy János özvegye az itt való Calvaria hegyén épitett kápolnában levő uj Oltárnak megföstésére rendelt. nékie nyugta mellett fogyatkozás nélkül letette, ennek folytán nevezett egyház atyának tanácsülésileg meghagyták: hogy a Calvaria hegynek gondviselésére rendelt Paterrel egyet értvén a festővel megalkudgyék. hogy azon uj oltár mentül előbb megföstessék. mivel pedig megnevezett rendelkező asszony a Temető kápolnájának épitésére is 25 frtokat hagyott, hogy addig is miglen azon kápolnának épitését megkezdenék, haszon nélkül ne heverjen, utasitatott nevezett egyház atya: hogy azon hagyományt is mentül előbb átvevén biztos helyre kamatozás végett elhelyezze.[1])

1747 január 4-én gróf Pálfy Miklós eladta kőszegi házát és szőlejét, melyek eddig Krumbachi uradalmához (Ausztriában) tartoztak. s melyeket öregebb Mecsery István és neje Stettner Anna Mária 4500 frtért vettek meg. A szőlőket utóbb 1747-ik január

---

[1]) Városi jegyzőkönyv.

30-án Mecsery a városnak — azon jog és feltételek mellett, mint a melyekkel megszerezte — átengedte.[1])

A Pálfy család ezen elárusitott szőlője, mely jelenleg is Grumbachernek neveztetik, most Zanelli Károly ügyvéd birtokában van. 1824-ben egy a Krumbachi várban tartott lakoma alkalmával a vár ura gróf Pálfy Miklós vendégeinek ezen szőlőhegyben termesztett bort adott föl, mely 1517-ik évben, Luther Márton elszakadásának évében szüretett és 307 éven át a nevezett várban emlékezetül őriztetett.[2])

1749 május 16-án tartott tanácsülésben a városbiró jelentette: „hogy eő kegyelménél lévén tisztelendő P. Kelez Imre Jezus társaságbeli pap és Missionarius azon szándékkal, hogy eő kglme ezen N. Városban, a hol legalkalmatosbnak találtatnék lenni, egy árvaházat kivánna fölállitani, és azt ugy instruálni és regulálni valamint más városokban és helyeken az Árvaházak instruálva és regulálva vannak, a szükséges költséget pedig, mint aháznak megvételére, mint pedig annak fölépitésére, ugy regulatiójára azon fog iparkodni, hogy Benefactorokat szerezvén, mellyek által ezen istenes szándékát végbe vihesse, hogy ez által a szegény árváknak táplálása és istenes fölneveltetése lehessen. És ugyan annak végbe vitelére T. N. V. Lada Ferencz ő kgyelmétől, ezen Város egyik belső tanácsbeli tagjától azon házat a belső városban sub titulo „arany korona“ a mellyet in Anno 1748, die 28-ta mensis Junii Gattermann Mátyás kávéfőző az N. Magistratus előtt pleno jure et Titulo maga adóságának a kivel Lada Ferencz Urnak adós volt contentiójára transferálta 1700 frton megvette, a régi árvaház eladásábul bejött somma is ide forditatván.“[3])

Az „arany korona“ vendéglő volt, és a jelenlegi árvaház nyugoti részét képezi, hol a főbemenet van. A korona vendéglő látható kőszeg városát ábrázoló 1736-ban festett olajképen. A régi árvaház, melynek eladásáról fölebb emlités történik, a Sziget külvárosban volt.[4])

1750 februar 19-én Kőszeg város mint felperes, herczeg Eszterházy Pál Antal mint alperes ellen a várkertbeni bormérés iránt 1744-ben a királyi tábla előtt folyamatban levő perben a felek oly módon egyeztek ki, hogy a külső várkertben gyakorlatban

[1]) Városi jegyzőkönyv.

[2]) Kőszegi jezsuiták évkönyve

[3]) Városi jegyzőkönyv.

[4]) U. o.

volt bormérés örökre megszüntetett, ellenben a herczeg följogosittatott, hogy kőszegi várában a szabad bormérést jövőben minden akadály nélkül gyakorolhassa.[1])

1751 május 4-én a lövöldöző házhoz 3000 tégla utalványoztatott.[2])

Május 7-én a temető templom tornyában fölállitandó haranglábhoz a tanács fát utalványozott.[3])

Deczember 7-én a város fölső erdejét vadásztilossá tették.

1752 augustus 4-én a városbiró jelentette: hogy a plébánia templomba rendelt orgona elkészült.[4])

Augusztus 8-án a svábfalusi kápolnához a tanács 2000 téglát szolgáltatott ki.[5])

1753 januar 2-án a helytartó tanács a város kebelében lakozó izraeliták névjegyzékét fölterjesztetni kivánta. minek folytán a tanács válaszában közölte: hogy semmiféle izraelita sem lakik a város területén, de a város ezeket nem is fogadja be falai közé.[6])

1756 márczius 12-én a tanácsülésben a magyar udvari kamarának egy rendelete hirdettetett ki: „melyszerint Six József Tyrolból való kincsásó abbeli fölterjesztésére, hogy bizonyos csalhatatlan jelekből kitanulta, hogy a város határában a feő várnál (ó ház) a föld alatt nagy kincs légyen, vagy öszveforrasztott ezüstből. vagy pedig arany és ezüst érczből álló — ehhez képest meghagyta. hogy miután részéről Six Józsefnek a kincsásást engedélyezte, a kincs kutatás alkalmával a város nékie segédkezet nyujtson. Ennek folytán Six József a tanács eleé hivatott. s miután a kincs jelezésére szolgáló varázsveszőt előmutatta. a próbaásás eszközlésére a tanács a legközelebbi hétfőt tüzte ki, s egy küldöttséget nevezett ki oly utasitással. hogy ez a városi hajdukat maga mellé vevén. isteni szolgálat után a meghatározott napon a fölső várhoz fölmenjenek, s este pedig Six Józseffel visszatérjenek, hogy e szerint se a küldöttség a kincsásótól, se pedig ez a küldöttségtől az ásatás után el ne válhasson." Utasitása szerint a küldöttség márczius 23-án a felső várhoz Six Józseffel együtt fölment, hol ez a helyszinén varázsveszejét kivette. s azonnal két varázsveszővel a kincs kifürkészésére kisérletet tett, de minthogy a kincsnek semmi jelenségét sem

[1]) Városi titkos levéltár 9. cs. 159. sz.
[2]) Városi jegyzőkönyv.
[3]) U. o.
[4]) U. o.
[5]) U. o.
[6]) U. o.

tapasztalhatta, más két veszővel ismételte a kisérletet. Ekkor ugy látszott mintha a varázsveszők gyöngén, de csak alig észrevehetőleg meghajoltak volna. Végre a harmadik pár varázsveszőkkel is tett kisérletet, de ezek éppen nem mozdultak, miért is ezeket néhány küldöttségi tagok kezeibe adta, hol szinte mozdulatlan maradtak, csupán a várbeli tiszttartó kezében — ki kiváncsiságból csatlakozott a küldöttséghez — emelkedtek a veszők az ég felé. Ezután Six József az ásatás helyét kijelölvén, négy munkás az ásást azonnal megkezdette, s a porhanyu földben egész délig folytatta. Pihenés és lakmározás után az ásást délután folytatván, munka közben kősziklára akadtak, melyből egy jó nagy darabot kifeszitettek, melyre Six reá ülvén a negyedik pár veszővel ujra kisérletet tett, a nélkül hogy azok valamely jelenséget árultak volna el. A munkások által kifeszitett sziklából egy darabot — mely a tanácsnak is bemutattatott — Six szemügyre vévén, azonnal minden kedvét elvesztette, s a küldöttségnek kinyilatkoztatta, hogy e helyen igazi kincs nem található, hanem csak olyan haszontalan kincs, melyet a németek „Faxen“-nak neveznek, s mely a munka fáradságát és költségét meg nem érdemli, ezért ő az ásatást saját költségén tovább folytatni nem akarja, ha csak a kamara hajlandó nem lenne a költségek megtéritésére. Jelen eredményről a magyar kamarát a tanács márczius 26-án tudósitotta.[1])

1757 januar 14-én Fodor Ferencz plébania templom felügyelőjének jelentése szerint a temetőben levő kápolnának tornya és boltozata kijavitatott.[2])

1758 május 12-én tartott tanácsülésben közölte a városbiró: hogy a jezsuiták Rectora Kereskényi Ádám „a kis üdvözitő Jesusunknak a kinek képe most a Pater Jesuita Uraimék templomában lévő privilegiált oltáron áll“ különös oltárt akar csináltatni, a mely oltár a Templomnak szük volta miatt bent a Templomban el nem tér, hanem a Templomon kivül valamely kevés kápolna formát kell fábul épitetni, oly formában a mint a privilegiált oltár vagyon, melyet néhai Bezerédy Imre Uram kurucz háboruban épitetett, mivel pedig ezen szent szándoknak végbe vitelére elegendő költsége ninesen, Pater Rector uram az N. Magistratust kéreti hogy téglákkal segitse. Erre a város 5000 téglát határozott kiadatni.[3])

Deczember 11-én a királyi kamara ismétlőleg sürgette a várost

[1]) Városi jegyzőkönyv.
[2]) U. o.
[3]) U. o.

hadi költségek fedezése fejében egy 6000 forintos kölcsön lefizetésére.[1])

1759 september 11-én a tanács hivatkozva az 1729-ik évi 22. t. czikkelyre, a szőlőhegyet és felső erdőt tilossá tette, s ezen tilalmat a vármegye közgyülésén is kieszközölvén, erről magának bizonyitványt állitatott ki.[2])

1761 augusztus 25-én a jezsuiták szent János tiszteletére templomukban egy kápolnát terveztek épittetni, s a tanácsot megkeresték, hogy a szükséges meszet Lékáról a város lovain elhozathassák.[3])

Ezen kápolna a szent Jakab templomának sekrestyéje fölötti oratorium.

September 20-án ez idétt még mindig gyakorlatban volt, hogy a bitófa fölállitása vagy kijavitasa alkalmával a tanács tagjai, ugy a czéhbeli mesteremberek azt egy ütéssel érintették.[4])

1762 julius 30-án Janacsek Ferencz kalvariai remete folyamodott, hogy Nagy Zsófia asszonyság a Donati kápolnát (vásárgyepen) — melyet még anyja született Lada épitetett — kijavitatni és uj kereszttel ellátni szándékozván, ezen czélra a város a szükségelt téglát szolgáltassa ki.[5])

1763 május 20-án a kalvaria lépcsőzet szobrainak a városi fogatokon leendő elhozatala Sopronból elrendeltetett.[6])

1764 junius 7-én a város kapitányi buzogány (mely jelenleg a polgármester jelvénye) egy tolvajnál talált és elkobzott ezüst szelencze árából készitetett.[7])

1765 május 15-én a rohonczi utcza kapujánál néhai Svetics József kertje szögleténél lévő Nepomuk szent János kápolnácska fentartására — melyet Palocsay Ferencznek anyja Mesko Éva épitetett — Palocsay Ferencz végrendeletileg 25 Rhenus forintot hagyományozott, ugy szinte a Szigetben lévő ispotálynál épitendő kápolnára 500 frtot.[8])

1766 januar 31-én Mikos Károly Csekonicsné majorját megvásárolta és 100 db. arany lefizetése mellett, az „az arany

[1]) Titkos levéltár. 9. es. 162. sz.
[2]) U. o.
[3]) U. o.
[4]) U. o.
[5]) U. o.
[6]) U. o.
[7]) U. o.
[8]) U. o.

angyal"-hoz czimzett vendégfogadót állitotta föl.[1]) Csekonics család Kőszegen birtokos volt, háza a belvárosban a plebánia templom keleti részére tekintett s Batyányi Ádám házának szomszédságában volt, most 58. sz. alatti ház.

Ápril 25-én Khern Mihály városi kamarást a tanács utasitotta, hogy a belső város lánczos kutját három csövü szivattyús kuttá alakittassa át.[2]) (A városház terén álló kut.)

Május 16-án Kelez József a város bástyafalából egy részt házához (jelenleg 14. sz. a.) csatolandó 100 db. aranyon megvett.[3])

Junius 20-án báró Sigraynak a tanács megengedte, hogy a város bástyáján át a lövöldözőháznak árkába csatornát vezethessen.[4]) (A volt Sigray-ház jelenleg 13. sz. a. uri utczában.)

Deczember 16-án a városi tanács beleegyezett, hogy Kelez József a város bástya falán által házához két ablakot törethessen.[5])

1769 ápril 11-én Khern József városi kamarás utasittatott, hogy a külvárosban lévő tavat (fapiaczon) kijavittassa, jövő esztendőben pedig a szigetben és fertő kut (fürdőkut) mellett lévőket is kitisztogattassa.[6])

Ápril 11-én a vadászat a felső erdőben lőfegyver elvétele és vadászebek agyonlövetése mellett tilalmaztatott.[7])

Julius 7-én vallási csábitások elháritása tekintetéből a csói protestans lelkésznek kötelességül tették, hogy valahányszor valamely vallási functio teljesitése végett, vagy más czélból a városba bejön, mindannyiszor magát a városbirónál jelentse, ki azután fölügyeletül egy hajdut adott melléje.[8])

1770 julius 11-én a parochialis, ugy temető templom tornyának épitését a királyi kamara megengedte.[9])

September 13-án a plebánia templom tornyának vörös rézzeli befödetése elhatároztatott.[10])

1772 május 2-án az országos és heti vásárok tartását a helytartó tanács megengedte.[11])

[1]) Titkos levéltár, 9. cs. 126. sz.
[2]) U. o.
[3]) U. o.
[4]) U. o.
[5]) U. o.
[6]) U. o.
[7]) U. o.
[8]) U. o.
[9]) U. o.
[10]) U. o.
[11]) U. o.

Augusztus 14-én Szent Imre herczegnek — mint a plebánia templom védszentjének — napját a tanács megünnepeltetni határozta.[1])

1773. Asbóth János nemes-csói protestans lelkésznek a tanács megengedte, hogy egészsége helyreállitása végett két hónapig a városban tartózkodhasson, következő kikötéssel: 1-ször hogy megérkezése után azonnal magát a helybeli plebánosnál és városbirónál jelentse. 2-or hogy mellette városi hajdu lehessen. 3-or hogy ez oldalától egy pillanatra se távolittassék el. 4-szer hogy a nevezett lelkész itt tartózkodása egész ideje alatt a hajdut élelemmel lássa el. 5-ször csak napnyugtáig járhasson a városban, de semmi szin alatt se érintkezhessen hitfelekezete tagjaival. 6-szor minden vallásgyakorlat tartásától eltiltatik, nehogy 7-szer a tanács kényszeritve legyen erős rendszabályok által a nevezett lelkészt a város határából kintasitani.[2])

1774 január 11-én helytartó tanácsi intézmény folytán a föloszlott jezsuiták könyvtára összeiratni rendeltetett, az e végre kiküldött Strodler János, midőn a helytartó tanácsi intézményt Say János jezsuita atyával közölte, ez az összeirást ellenezte, mondván: „Nego suppositum: hogy világhi Embernek szabad legyen, azon könyveknek csak titulusait is látni, s mivel nekie a fölséges Cameralis Commisarius Uraimék azon Bibliothekának gondját és kulcsait átadták legyen, azért annak öszve irását véghez nem vitetheti, s kulcsait ki nem adja, a mignem ujabb paranes nem érkezik.“[3])

Deczember 15-én miután ezen évben a jezsuiták eloszlottak, a székházukban talált butorok, ugy gyógyszertári eszközök s egyébb szerelvények helytartó tanácsi intézmény folytán elárvereztettek.[4])

Deczember 23-án a helytartó tanács meghagyta, hogy az adó arányához képest minden forintra egy verébfej szolgáltassék be, oly megjegyzéssel azonban, hogy a veréb-, varju- vagy csóka fejek egyenkint 3 krajczárral megválthatók legyenek.[5])

1775 február 10-én Frater Elias Kalvaria hegyi remete folyamodására, a Kalvaria lépcsőzetének és falkörnyezetének fölépitéséhez a tanács 6000 téglát utalványozott.[6])

Február 26-án gróf Niczky Kristóf egy darab földtért a

[1]) Titkos levéltár. 9. cs. 126. sz.

[2]) U. o.

[3]) Városi levéltár iromány ok gyüjteménye.

[4]) U. o.

[5]) U. o.

[6]) Városi jegyzőkönyv.

város tulajdonából házához (jelenleg Fügh ház 337. sz. a.) kivánván csatolni. Paar György és Szombathelyi József tanácsosok küldettek ki szemlére.[1])

1777. A halászkapunál (82. és 83. sz. alatti házak között) lévő hidnak falai, nehogy a szemét az ott levő kertekbe szórassék, báró Prényi szomszéd háztulajdonosnak kérelmére magasabbra vétetett.[2])

Junius 9-én a rohonczi kapunál délutáni negyedfél órakor tüz támadott és 209 házat hamvasztott el. A belváros fele része, a quártély ház (mostani tábornoki lak), városház, a herczegi vár, Lucsont utcza, a fölső kapun kivüli utczának mindkét sora (Rózsa utcza) egész a fa piaczig, nagy mennyiségü vagyon, gróf Zsigray Károlynak 30.000 frtra becsült könyvtára s több emberélet a lángok martaléka lett.[3])

Márczius 22-én Czierler Ignácz hóhérnak conventiója következő mód szerint állapittatott meg:

1. A város által rendelt házban szabad lakása lészen, melyben a nagyobb igazitásokat a város saját költségén, a kisebbeket pedig a nevezett hóhér maga költségén fogja teljesiteni.

2. Készpénzben kap	52 frt	— kr	
3. Évenkint a fölső erdőben 4 szál fa fog kijelöltetni számára, melyeket maga költségén összevágatni és haza hordatni köteles.			
4. A Steiner-féle hóhérréten megengedtetik neki a termesztés.			
5. A kivégeztetési dij ezen Conventio folytán egy fejért	3 frt	— kr.	
6. Akasztásért	4 „	— „	
Szolgájának	2 „	— „	
7. Ha valaki felakasztatik s aztán elégettetik	8 „	— „	
Ezért szolgájának	2 „	— „	
8. Ha valaki elevenen elégettetik	10 „	— „	
9. Ha valamely személy lefejeztetik s aztán elégettetik, jár neki és szolgájának . . .	9 „	75 „	
10. Valamely öngyilkos kiviteléért	2 „	— „	
11. Egy árnyékszék tisztogatásért	— „	50 „	

[1]) Városi jegyzőkönyv.
[2]) U. o.
[3]) U. o.

12. Ebek, macskák s hasonló állatok kiviteléért, ugy 1 esztendőn alul való borjuk kihordásáért, ha ennek bőre visszaadatik . . — frt 25 kr.
13. Két éves borjuért a bőr visszaadásával . — „ 50 „
14. Oly marháért, mely vemhes, vagy borjuzott a bőr visszaadásával . . . . — „ 60 „
15. Ló kiviteléért semmi dij sem jár, mivel bőre nem adatik vissza.
16. Idegenek vagy átutazók nagyobb marhájának kiviteléért, a nélkül hogy a bőr visszaszolgáltatnék . . . . 2 frt.[1])

Október 20-án Strodler János városbiró jelentette, miszerint gróf Niczky Kristóf rendeletére Zomi Lajost, a piaristák rectorát, az eltörlött jezsuiták kollegiumába, templomába és kertjébe hivatalosan beiktatta.[2])

A kegyesrendiek ugyanazon év november havában Piller Coelestin igazgatása alatt a tanitást a gymnasiumban meg is kezdették.[3])

Október 31-én Svetics Jakab királyi személynök sürgetésére az uri utcza déli végén kijárás eszközöltetett. November 14-én pedig a város elhatározta, hogy ugyanott a város bástyája áttöressék és a sánczárkon hid emeltessék.[4])

Ez ideig a mostani uri utczából közvetlen közlekedés a külvárossal nem volt. Csak Svetics Jakab kezdeményezésére, — kinek háza az uri utczai 12. sz. a. ház volt — nyittatott meg a közlekedés.

1778 január 9-én Pater Coelestinus kegyesrendi igazgató a tanuló ifjuság számára lapdázó helyet kért kijelöltetni. Minek folytán a kivánt czélra a tanács a vásárgyöpöt tüzte ki, oly megjegyzéssel, hogy a Donáti kápolna mellett lévő hársfák kiméltessenek és épen tartassanak.[5])

Kőszeg városát ábrázoló olajfestményen, mely 1736-ban készült s a mult évben függesztetett föl a tanácsház termében, az emlitett hársfák láthatók s ekkor tehát már állottak.

Márczius hónapban (nap hiányzik) az árvaház nagyobbitása

[1]) Városi levéltár irományok gyüjteménye.
[2]) Városi jegyzőkönyv.
[3]) A kegyesrendiek letelepitését illetőleg lásd I. rész 72. lapon.
[4]) Városi jegyzőkönyv.
[5]) U. o.

czéljából a város bástyafalán 30 ablaknak kivágatása engedélyeztetett.[1]) Az árvaház keleti homlokzatán létező ablakok.

Márczius 27-én reggeli nyolczadfél órakor Czetl János szücs mester sziget utczai házában tüz támadott, mely 360 házat, 29 kalmárboltot, 17 pajtát, a tanácsházat, városi majort, plebánia házat, kis iskolát, hajduk házát, vásárbiró házat, a mesterek (tornyosok) házánál lévő tornyot (alsókapu), a szombathelyi és csepregi kapuknál lévő őrházakat s több más magánházat emésztett meg.[2])

Ápril 2-án a város tanácsházában a tanácsbeliek, ugy az uri osztályból e czélra meghivott palinyi Inkey Boldizsár, chernelházi Chernel Sámuel magányzók, Málik Ferencz, Szelestey János kir. tanácsos táblai ülnökök jelenlétében tartott ülésben fölolvastatott a városi főjegyző által fogalmazott és ő Fölségéhez, a helytartó tanácshoz, ugy a m. kir. kamarához a legközelebbi márczius hó 27-én történt iszonyu és szörnyü tüzveszedelemről fölterjesztendő fölirata. „Ezen alkalmatosághal Plébános és Kanonok Uram is meghjelenvén, a Ns. Magistratussal együtt öszvekapcsolt akarattal, szivbeli fájdalommal beszélgetvén ebbeli sok és sulyos csapásiról Isten eő szent Fölséghének, ugy végeztek, hogy a megbántódott Nagy Isten megengesztelődgyék és mind a tüzbeli veszedelmeket, mint egyébb károkat és csapásokat ezen várostul eltávoztatni méltóztassék, disponálta a N. Magistratus, hogy ennekutánna örök emlékezetre, tizenegy órakor az város templomának tornyában, az legkisebb haranggal délelőtt, nem csak azért, a mint eddig azon üdötül fogva szokásban volt, hogy 1532-ik Esztendőben, második Solyman Pogány és a Keresztény vért szomjúhozó Török Császár nagy szégyenével ezen Várostul a keresztény, és többnyire a város népétől elveretett, hanem azért is, hogy az illyes veszedelmet ezen Várostul a Nagy Ur Isten ezutánn eltávoztatni kegyelmesen méltóztassék: az első harangozástul három circ. minutáigh tartó idő alatt megállapodván, azutánn ismét jel adatassék és kiki ezen harangszóra Szent Florian Martyr tiszteletére 5 Miatyánkot es annyi üdvözletet térdre esvén áhitatosan elmondjon. Azonkivül pedigh, hogy nem csak Szent Florian Martyr napján solennis énekes Mise és az belső Városban, az fölső kapunál lévő Statuajánál, Délutánn 4 órakkor az énekes Litania megtartassék, hanem az Piarczon álló Statuánál az eloszolhatatlan Szent Háromságnak tiszteletére, Szent Háromságh Vasárnap Délutánn minden esztendőben Solennis

[1]) Városi jegyzőkönyv.
[2]) U. o.

és illendő assistentiaval, musikával, addigh is, miglen az Isten erre valami ajtatos Fundatort nem rendel, az Városnak költségén meghtartassék, ezen ájtatosságokra ezen Városnak népe számosan és aytatossan meghjelenni tartozik."[1])

Ápril 11-én a jezsuiták szőlejét Tolnai Ádám megvette.[2]) Ezen szőlő a Kalchgraben kezdeténél volt, a Seybold-féle erdőnek átellenében.

1780 május 31-én Szili János szombathelyi püspök és Kőszeg városa között a nemzeti iskolák tárgyában egyezkedés jött létre.[3])

1781-ben a lakosság száma hiteles összeirás szerint 4997 lélekből állott.[4])

Deczember 3-án helytartó tanácsi intézmény folytán megengedtetett, hogy a protestans lelkészek utlevél nélkül utazhassanak.[5])

1781-ben az alsó- vagy ugynevezett koldus-hid épittetett.[6])

1782. A város tulajdonából herczeg Eszterházy tisztsége egy részt a vár árkánál (Kelez kertjének fala mellett uri utczai 14. sz. a. ház tartozéka) elfoglalván, a város azt ismét visszafoglalta.[7])

1782. Több szőlő- és házbirtokos szőlőiket és házaikat, csakhogy az adó és katonatartás terhe alul kibujhassanak, elhanyagolták és elpusztulni engedték. Ennek megakadályoztatására a helytartó tanács meghagyta, hogy az ilyen tulajdonosok házaik fentartására, szőlőik és gyümölcsöseik mivelésére intessenek, ellenkező esetben, három esztendő lefolyása után, az ily elhanyagolt birtokok a legtöbbet igérőnek nyilvánosan eladatnak.[8])

1782. A protestans hitközség azon tért, hová később a protestans imaház épült, Ludwigh és Strobel tulajdonosoktól megvette.[9])

1783. A protestansoknak magán vallásgyakorlat engedtetett meg, a nyilvános isteni tiszteletet továbbá is Nemes-Csóban kényszerittettek tartani.[10])

1785 január 14-én Schay Izrael lakompaki izraelitának, az

---

[1]) Városi jegyzőkönyv.
[2]) U. o.
[3]) Titkos levéltár. 16. es. 168. sz.
[4]) Városi jegyzőkönyv.
[5]) U. o.
[6]) U. o.
[7]) U. o.
[8]) U. o.
[9]) U. o.
[10]) U. o.

általa űzött titkos kereskedés és házalás miatt portékái elkoboztattak, jövendőre pedig hason kereskedéstől szigoruan eltiltatott.[1])

1785. II. József császár Kőszeg városában a marhavásárok tartását megengedte.[2])

Február 7-én. A jezsuitáknak könyvtára, mely a rend föloszlatása után a kőszegi székházban maradt, fölsőbb rendelet folytán a pozsonyi akademia számára elszállittatott.[3])

1786. A városi jegyzőkönyv fölsőbb rendelet folytán német nyelven vezettetett.[4])

1786. A vadászat gyakorlása iránt hozott rendelet kihirdettetett.[5])

September 7-én a viharok alkalmával szokásban volt harangozás helytartó tanácsi rendelet által beszüntetett s ennek szükségtelenségéről a nép fölvilágosittatni parancsoltatott.[6])

1789. A városi levéltár fölsőbb rendelet folytán regestráltatni határoztatott.[7])

1789. A plebánia templom nagy harangja ujra öntetvén, fölvonására a szombathelyi püspöktől kötelek kölcsönöztettek.[8])

1792 november 16-án Lendvay Márton kir. kamarai allevéltárnok hiteles átiratban kiadta I. Lajos királynak „Datum Visseg-rad in festo beatae Agathae virginis, és Martyris A-o dni 1348" kelt okmányát, melyben Hypolit kőszegi plebános, ugy István nevü városbiró kérésére, hitelesen átirja atyjának I. Károlynak „Datum per manus Magistri Endreae Praepositi Ecclesiae Albensis, et Aulae nostrae Vice Cancellarii dilecti, et fidelis nostri Anno dnicae incarnationis 1328, Tertio nonas Juny" kelt szabadalom levelét, melyben mindazon jogok és szabadalmak, melyekkel Heinrik bán és ennek fia János nádor a várost fölépitették és alapitották, megerősittetnek. Ezen szabadalmak foglaltattak Miklós levelében, ki Gergelynek fia volt és János nádornak unokája, a szabadalmak ugyanazok, melyeket a Garák is megerősitettek 1407-ben, s melyben a többek között ezen kifejezés jön elő: „ab omni dono, seu censu statuto, qui vulgariter Ruga vocatur."[9])

[1]) Városi jegyzőkönyv.
[2]) Titkos levéltar. 10. cs. 170. sz.
[3]) Városi levéltár iromanyok gyujtemenye.
[4]) Városi jegyzőkönyv.
[5]) U. o.
[6]) U. o.
[7]) U. o.
[8]) U. o.
[9]) Varosi titkos levél tár. 10. cs. 117. sz.

1798 november 9-én hirdettetett ki a helytartó tanácsnak rendelete, mely szerint az ugynevezett „Lese-Cabinet“-ek fölterjesztése meghagyatott, ugy a szépirodalmi hirlapoknak kávéházakban vagy más nyilvános helyeken való olvasása eltiltatott.[1])

1798-ban állittatott föl a városi rajztanoda.[2])

1799 május 24-én helytartó tanácsi rendelet folytán a könyvkötőknek a könyvek kikölcsönzése megtiltatott.[3])

Julius 19-én a lövöldözőház mellett lévő földtér kiméretésére Szombathelyi tanácsos kiküldetvén, a fölmért tér 980 □ ölnek találtatott, s ennek ölét 10 krral számitva, a lövöldöző egylet megvásárolta.[4])

1800. október 3-án Kovacsics Ignácz plebános kérelmére Lada Anna kisasszony házát a város 4000 frton plebánia háznak megvette.[5])

1801. A régi plebánia ház (60. sz. a.) ujabban árvereztetett.[6])

September 1-én a község panaszt emelt az iránt, hogy a hazai törvények ellenére az izraeliták a városban elszaporodnak és birtokokat szereznek, ennek folytán határozatba ment:

1. Hogy izraelita a városban házat és földbirtokot nem vehet.

2. A mennyiben 1791-ik évtől fogva az izraeliták házat vagy belsőséget szereztek volna, az iránt „in capacitate possesorum“ érdemében keresztény lakosnak a törvényes rend szerint szabatott panasza és actiója fennmarad.

3. Az ujonnan eladott és Schey izraelita által árverés utján megvásárlott Simon János-féle háznak árvereztetése, azon okból, mert Schey izraelita a maga neve alatt egy Lackenbachi zsidónak részére vásárolta, azonkivül is csak egy árverező volt, egészen megsemmisittetett.[7])

1801. A régi lövöldöző ház eladatott.[8]) Ez a város bástyáján volt az öreg Zwingernél.

1802 márczius 29-én az előbbeni plebánia ház Pum Józsefnek 2500 frton elárusittatott.[9])

---

[1]) Városi jegyzőkönyv.
[2]) U. o.
[3]) U. o.
[4]) U. o.
[5]) U. o.
[6]) U. o.
[7]) U. o.
[8]) U. o.
[9]) U. o

Deczember 12-én Stettner Mihály és Reinisch Ignácz kiküldettek Keltz Károly csődtömegéhez tartozó háznak eladására. Miután ezt becsáron el nem adhatták, oda utasittattak, hogy az árverést 10.650 frton kezdjék meg. Időközben gróf Festetics Imre 13.000 frtot ajánlott, s a ház néki tulajdoni joggal átengedtetett.[1]) E ház az uri utczai 14. sz. alatti ház

1805 május 3-án a lövöldöző társaság folyamodott, hogy magát egyenruhával elláthassa. Ez ügyben a tanács a helytartó tanácshoz fölterjesztést tett, melyben megemlitette, hogy az egyenruhás polgárság Mária Terézia királyné idejében állittatott föl, s egyedül az idők viszontagságai miatt szünt meg, továbbá hogy jelenleg már 50 tagot számlál. Jelen kérelemre az engedély 1805. augustus 19-én megérkezett.[2])

September 20-án Oppenrieder János orvosi bizonyitvány nyomán a lövöldöző társaság igazgatóságától fölmentetett, helyébe Windpassinger Erneszt tanácsbeli választatott.[3])

Augusztus 1-én a szőlők ültetésénél a vegyes szőlőfajoknak ültetése megtiltatott.[4])

1806 február 4-én a temető templom sirboltjának kiüritése és tisztogatása elrendeltetett.[5])

1806. Ott nevét viselő lovas ezred stabja Lékáról Kőszegre helyeztetett.[6])

Május 6-án a város piaczán álló pelengér az also gyepre Fellner raktára eleibe tétetett.[7])

A harminczas években a pelengér a mostani kereszt vendéglő átellenében az ujonnan épült honvéd laktanya déli oldalánál állott.

1807 február 7-én Donaszy József házában kávéház nyitása engedtetett meg.[8]) Jelenlegi Lehner kávéház a piaczon.

1807. Az alsó téglakemenczénél lőportorony épittetett.[9])

1808 ápril 24-én a városi tisztujitást gróf Batthyányi Miklós, mint kiküldött kir. biztos vezette.[10])

[1]) Városi jegyzőkönyv.
[2]) U. o.
[3]) U. o.
[4]) U. o.
[5]) U. o.
[6]) U. o.
[7]) U. o.
[8]) U. o.
[9]) U. o
[10]) U. o.

Augusztus 26-án a felállitandó nemzeti muzeum javára a város 642 frt 30 kr. adományozással járult.[1])

A franczia megszállás 1809 május 30-án.

Az 1809-ik franczia háboru mindegyre aggasztóbb jelekkel, mindegyre veszélyesb következményekkel fenyegette az osztrák birodalomnak hatalmi állását. Mig Károly főherczeg az eckmühli és regensburgi szerencsétlen harczok után megkuszált hadával Csehországon keresztül Bécs védelmére sietett, addig Napoleon őt megelőzve, rövidebb vonalon győztes hadoszlopaival a főváros alá érkezett, mely csekély ellentállás után kapuit a francziáknak megnyitotta. Ezen csapásra János főherczeg hadseregével Olaszországból kiindult, s az utját álló Beauharnais Eugen alkirályt néhány kedvező csata után az Etsch folyamig szoritotta, de ez összeszedvén erejét, május elején a főherczeget Piavenál megverte. E vereség folytan a főherczeg Chasteller cs. tábornok hadát, Gyulay bánt horvátországi táborával magához rendelte. Gyulay utközben a francziáktól vereséget szenvedvén, János főherczeg őtet, hogy Marmont előrenyomulását és Eugen alkirálylyali egyesülését megakadályozza, Horvátországban marasztotta. A mint Gyulaynak nem sikerült meggátolni Marmont csatlakozását az alkirálylyal, ugy János főherczeg sem volt képes megakadályozni Eugennek Napoleon főseregével való egyesülését, sőt a főherczeg érzékeny veszteséggel Körmendig kényszerült visszavonulni. Napoleon Bécs elfoglalása után, itt kevés ideig késedelmezve, schönbrunni főhadiszállásáról a duna balpartjára az osztrák had megtámadására által ment. Miután Károly főherczeg hadi terve szerint Pozsony és Győr megtartására fekteté a fősulyt, hol János főherczeg seregével szándékozott egyesülni, a francziák dunáni átmenetének ellent nem állott. Napoleon ennek folytán május 21-én a császári főhaddal Aspernnál megütközött. A közben mig e makacs ütközet öldöklő napjai lefolytak, Eugen alkirályt Napoleon Magyarország nyugot határszéli megyéibe parancsolta azon reményben, hogy kiáltványai által a magyarokat ügyéhez csábithatja. Eugen Mura-Bruckból Németujhelyen át hadtestével a Lajthánál május hó vége felé hazánk határait csakugyan minden akadály nélkül átlépvén, előörsei Sopronig hatoltak. A francziák közeledésének hirére Kőszegen azonnal egy állandó bizottmány alakittatott, oly feladattal, hogy magát Sopron- és

[1]) Városi jegyzőkönyv.

Vasmegyék hatóságaival érintkezésbe tévén, a bekövetkezendő eseményekhez képest a szükségelt intézkedéseket eszközölje.

A mint Eugen előhada Magyarország területére lépett, Sopronmegye alispánja késedelem nélkül tudósitotta a várost a franczia seregek előnyomulásáról. Május 29-én pedig gyorsfutár által hirül adta, hogy e napon délután 1 órakor Sopronba 600 lovas és gyalog franczia csapat vonult be, parancsnokának azon nyilatkozatával, hogy csupán átmenni szándékoznak a városon, annélkül hogy hosszabb ideig itt vesztegleni akarnának. E tudósitást nyomban egy ujabb tudósitás kisérte, mely szerint ugyan május 29-én esti 11 órakor 3000 gyalog és 1000 lovas szállott meg Sopronba. 2000 gyalog és 1000 lovas főből álló hadosztály pedig Kópháza és Harka helységekbe érkezett. Miután József főherczeg és nádor által kiadott titkos utasitások Kőszeg hatósága előtt ismeretlenek valának, az itteni bizottmány saját alkalmazása végett Sopron- és Vasmegye alispánjait megkereste, hogy azon esetben, ha az ellenség a vármegye és város határain áttörne, minő rendszabályok lennének foganatositandók. Erre azonban a fölkért alispánoktól határozott választ nem nyerhetvén, a fenyegető veszedelemmel szemben kétség és aggályal tekintett a megrémült város a történendők elébe. Kinos helyzetéből azonban már a következő nap kiemelte. Május 20-án déli 12 óra tájban 60 lovas, kevés idő mulva pedig 50 gyalog s 150 lovas kivont karddal a város felé közeledett. Fölsőbb utasitás hiányában a tanács azonnal egy küldöttséget inditott a soproni ut hidjához a czélból, hogy a bevonuló francziákat üdvözölje s minden erőszakoskodások és károk elmellőzése végett azoknak elszállásoltatását és élelmezését egész készséggel fölajánlja. Minek megtörténte után az ellenséges csapat a szükségesekkel ellátatván, minden zsarolástól megkimélte a lakosságot. Este felé a franczia parancsnok a király és kormánya ellen lázadásra ingerlő kiáltványokat küldött a tanácsnak oly meghagyással, hogy ezeket haladéktalanul a templom és tanácsház kapuira fölfüggesztesse. Miután a tanács különféle ürügy alatt késedelmezett e parancsot végrehajtani, a franczia lovas ezredes esti 11 órakor a tanácsházba ment s kemény fenyegetések kiséretében megparancsolta, hogy a kiáltványok másnap reggelig okvetetlenül a közönség tudomására juttassanak, hacsak a város a legközelebb megérkező tábornok haragját és szigoru megfenyitését magára vonni nem akarja. Minthogy a parancsnak ellentállani lehetlen volt, a boszu következményeit elháritandó, a tanács éjji két óra tájban a kiáltványok egyes példányait a tanácsház és templomok kapuira fölragasztatta. Napoleon

kecsegtető igéretei azonban semmi nagyobb látható hatást sem idéztek elő a városi lakosságnál, mert ha bár voltak is egyesek kik a közigazgatás elveit roszallották s a kormány intézkedéseit alkotmányba ütközőknek, sérelmeseknek ismerték el, mégis a lakosság nevezetes része a francziák iránt idegenkedéssel viseltetett s a királyhozi hüségében tántorithatlan maradt. Május 31-én nagyobb franczia csapatok érkeztek a városba s másnap, junius 1-én az urnapi körmenetben ünnepélyes kivonulással résztvettek. Beauharnais Eugen junius 7-én összes táborkarától követve, maga is beszállott Kőszegre és Festetics Imre gróf házába helyeztetett el.[1]) Bevonulása napján Svetics javaslatára, minthogy az alkirály következő nap Szombathelyre vala indulandó, a város részéről Stankovits József biró, Fügh János tanácsnok és Reinisch Ignácz főjegyző üdvözletére küldettek, egyuttal a várost pártfogásába ajánlandók. E nap esti óráiban a franczia had élelmezési tábornoka s a tanács között három napra szükségelt élelem kiszolgáltatása iránt megállapodás és egyezkedés létesült, mely a következő napon irásba foglaltatott. Miután Eugen a várost elhagyta s hadtestének egy része János főherczegnek hátráló seregével Karakónál harczba keveredett, maga az alkirály kisebb csatározások után Győrig nyomult előre, hol a József főherczeg nádor vezérlete alatt levő felkelt nemes haddal ugy János főherczeg lehangolt seregével junius 14-én megütközött. A szerencsétlen bár, de méltatlanul rágalmazott ütközet után számos sebesült franczia és osztrák szállittatott át Kőszegen Sopronba, kinek ellátása nem csekély költséget rótt a városra.

Mialatt a hadviselő felek fokozott erőfeszitéssel készülének a közelgő wagrami ütközetre, Kőszeg megkimélve maradt minden nagyobb átvonulásoktól s csak kisebb csapatok érintették időközben határát. Junius 29-én déli 11 órakor Chasteller császári tábornok parancsolatjából Garnika insurectionalis ezredes mintegy 600 főből álló fölkelt nemességet vezetett át a városon, kik a szomszéd Sopron megyébe kém szemlére indultak, de még azon nap éjjén ismét vissza tértek, s rövid időzés után a vidékről elvonultak. Következő nap Borostyánkő tájárol déli órákban 18 főből álló Hohenlohe ezredbeli őrség jött a városba, mely a belváros fölső kapujánál a francziák őrszemeivel találkozott, összeütközött s ezeket visszavonulásra kényszeritette. A cs. őrség, minthogy hirre terjedt, hogy 500

[1]) Beauharnais az uri utczai 14. szám alatti háznak keleti szélső, a 13. számu ház oldalára dülő szobájában volt elszállásolva, mint ezt Festetics Imre szóbeli közléséből értettem, kit nevezetes vendége egy arany burnót szelenczével tisztelt meg, mely jelenleg is a család birtokában őriztetik.

franczia közeledik, a várost azonnal elhagyta. S csakugyan julius 1-én reggel 20 franczia a városba berobogott, de reggeli elköltése után ismét eltávozott. Kevés napok mulva Hohenlohe lovas ezrednek egy osztályával Feigl őrnagy Vasmegyébe érkezett, ki Chasteller cs. tábornok parancsa folytán a gabonának és egyébnemü élelmi szereknek Sopron felé leendő kiszállitását érzékeny büntetés terhe alatt megtiltotta.

Julius 14-én déli 11 órakor egy csapat franczia mutatkozott a Sopronba vezető utvonalon, ezeknek bejövetelét megakadályozandó 30 Hohenlohe ezredbeli katona vonult ki ellenük, de a francziák által vissza veretvén, egy fogoly veszteséggel a városból kimentek s nyomukba a franczia bejött: ételben, italban, szüleségben zsarolásokat követtek el.

A wagrami ütközet után bekövetkezett fegyverszünet ideje alatt augusztus 3-án 550 franczia had tisztikarával együtt szállotta meg Kőszeget, kiket a város október 22-ig jelentékeny költséggel élelmezett. Ezek elvonulása után október hó 31-én, nem különben november hó első három napjaiban naponkint 3000 franczia jött a városba, kik ugy látszik némi rendetlenségeket, vagy bántalmazásokat követtek el, minthogy a tanács biztonsága tekintetéből a főtisztség jónak találta őröket állitani a városházához.

Végre az október 4-én Bécsben kötött békeszerződés folytán a háboruskodások beszüntetvén, a birodalom franczia hadseregektől kiüritetett. Kőszeget a francziák az itt ápolt 2000 beteggel november 20-án hagyták el.

A franczia megszállás fölötte igénybe vette a város pénzerejét és polgárainak áldozatkézségét. Mert eltekintve a megszállás ideje alatt egyeseknek okozott zsarolásoktól, kárositásoktól, csupán a város által a francziák élelmezésére fölvett kölcsön 124.781 frt 42 kr. összegre rugott. Augusztus 4-től egész november 20-ig 60.936 kenyér, 55.658 iteze bor, 54.367 font hus szolgáltatott ki az ellenségnek természetben.

Fölső parancs következtében a béke helyreáltának megünneplése végett fényes szertartással „Te deum" tartatott, melynek diszét a helyben tanyázó Longizan gyalog ezred összes tisztikarának megjelenésével emelte.[1])

1811 augusztus 11-én Ferencz király Kőszeg város részére szabadalom levelet adott ki, melyszerint Advent után harmadik héttőn, még egy országos vásárnak tartását engedélyezte.[2])

[1]) Rainisch Ignácz főjegyző jegyzetei. Városi jegyzőkönyv. Városi levéltár iromanyok gyujteménye.

[2]) Városi titkos levéltar. 10 csomag. 177 szám

1813 september 24-én a m. k. helytartó tanács elrendelte, hogy a jövendőben megválasztott városbiró vagy polgármester (hitkülönbség nélkül) nem a templomban, hanem a tanácsházban hiteztessék meg.[1])

Október 29-én Gerhauser Samuel az egyenruhás polgárságnak őrnagya jelentette, hogy a polgárság szerveztetésével elkészült s ennél fogva a zászló ünnepélyes fölszenteltetésére október 30-a tüzetett ki.[2])

1814. Ezen, ugy a lefolyt évben a gyakori felhőszakadások folytán bekövetkezett áradások által a város sok kárt szenvedett.[3])

September 14-én József főherczeg nádor parancsára a háborus idők miatt a városi polgárság fölfegyverkeztetett.[4])

1815. Paitner Mihály győrkerületi tanfőigazgatónak József nádorhoz intézett fölterjesztésére a kőszegi gymnasium vezetésével a panonhalmi sz. Benedek rendiek bizattak meg. Helytartó tanácsi intézmény folytán az emlitett kerületi főigazgató november hó 6-án Imre Elek első igazgatót 6 tanártársával a gymnasiumba ünnepélyesen bevezette oly kötelezettséggel, hogy az első osztály tanitását, melyet ekkoráig világi tanitó látott el, s most a gymnasiumhoz csatoltak, magokra válalják.[5])

1816 február 19-én az öreg bástya tornyt vagyis Zwingert (uri utcza végén) szinházzá tervezték alakitani.[6])

Julius 12-én a kerületi táblának máshová leendő elhelyeztetésének hirére, Ferencz királyhoz a táblának továbbá is Kőszegen való meghagyatása végett a tanács föliratot terjesztett föl.[7])

1818 ápril 3-án a belváros köre jegenye fákkal beültetetett[8]) (ezen fáknak egy része a város körén most is tenyészik).

Julius 2-án Ferencz király dalmátiai utjából vissza térvén, Kőszeget érintette s a „fehér ló" szállodában éjjelezett. Radeczky ekkor mint tábornok a fejedelem kiséretében volt.[9])

1821. A jelenlegi bálház tő szomszédságában levő bástya torony alatt gyalogolók számára kijárás csináltatott.[10])

Junius 15-én miután a kerületi tábla elhelyeztetésének hire

---

[1]) Városi jegyzőkönyv.
[2]) U. o.
[3]) U. o.
[4]) U. o.
[5]) Kőszegi gymnasium története. Holler Engelbert.
[6]) Városi jegyzőkönyv.
[7]) U. o.
[8]) U. o.
[9]) U. o.
[10]) U. o.

ismét fölmerült, a község folyamodására a tanács Gerhauser Samuel s Fügh Zsigmond tanácsosokat a tábla meghagyása végett Ferencz királyhoz menesztette.[1])

1822 január 18. 19 és 20-ik napjaiban szánt szándékos gyujtogatás következtében több ház leégett.[2])

Májns 24-én Sennyei báró háza előtt (584. sz. a.) levő tavacska betöltetni és oda egy csöves kut határoztatott csináltatni.[3])

1825 ápril 21-én a kerületi tábla hivatalos helyisége számára a város Nagy Ferencz házát (64. szám a.) 14,000 váltó forinton megvásárolta.[4])

Május 26-án a fölső kapunak hidja alatt található kamrákat s pinczét Parczer Antalnak használatul a város oly feltétel mellett engedte át, hogy a torony kapuján és hidján átvezető utat kiköveztesse s a kövezetet mindenkor saját költségén jó karban tartozzék tartani: házának eladása esetében pedig ezen kötelezettség a ház tulajdonosát illesse.[5])

1826. A belváros házai, ugy a kerületi táblának tagjai által lakott házak, katona szállásolástól mentek voltak.[6])

1827. Mayer Terézia azon okból, mert a Begoni-féle ház kapujára gunyiratot ragasztott, büntetésül egy órára a pellengérre állitatott.[7])

1828 junius 17-én gulácsi Farkas Antal kerületi táblai ülnök mint királyi biztos vezetése mellett megejtett tisztujitási jegyzőkönyvbe azon tétel is bele jött, hogy a városbirói hivatalt csak katholikus viselheti és ennélfogva ezen állomásra csak ilyen jelölhető ki jövendőben. Ez ellen Fügh Zsigmond azon ellenvetést emelte, hogy mintán ezen rendelkezés által a katholikusoknak kizáró jog adatnék, a törvény ugy a királyi parancsolat a megválasztandó városbiró vallására nézvest semmiféle különböztetést sem tesz, ezen pont ellen tiltakozott és óvását jegyzőkönyvbe vétette.[8])

1829 deczember 9-én a városi levéltár czélszerübb elhelyezése végett tervezet dolgoztatott ki és a magyar királyi kamarának föl terjesztetett.[9])

---

[1]) Városi jegyzőkönyv.
[2]) U. o.
[3]) U. o.
[4]) U. o.
[5]) U. o.
[6]) U. o.
[7]) U. o.
[8]) U. o.
[9]) U. o.

1830 september 3-án a bálháznál lévő bástya torony kényelmesb közlekedés czéljából lerontatni határoztatott.[1])

Deczember 3-án Chernel György vadászat bérlőnek a fölső erdei vadászlakot a magyar királyi kamara átépitetni s megnagyobbitani engedélyezte.[2])

1831. A magyar királyi helytartó tanács megküldötte a városnak a cholera járványban elhunytaknak kimutatását, mely szerint Magyarországban e ragálynak 151.734 ember esett áldozatul.[3])

Október 14-én a magyar királyi helytartó tanács értesitette a várost, miszerint a cholera megszünése folytán az egészség ügyben kinevezett királyi biztosok működése szükségtelené vált, s ennél fogva a város részére kinevezett királyi biztosnak Bezerédy Györgynek hivatala is beszüntetik. Egyébiránt a városi tanácsnak meghagyta, hogy minden ez érdemben kiadott rendszabályokat a körülményekhez képest továbbá is végrehajtsa. Erre a tanács tudósitotta a helytartó tanácsot, hogy a város ezen nyavalától mindekkoráig ment maradt.[4])

1832 február 17-én a lövöldöző ház 8000 frton a város által megvásároltatott és kórházzá alakitatott át.[5])

Augusztus 24-én a halotti kamarának fölépitése a temetőben — miután a cholera járvány a városban kitört — elhatároztatott s a költségeknek jegyzéke a magyar királyi kamarának fölküldetett.[6])

1832 október 5-én a kórház tornyának épitése foganasitásba vétetett.[7])

1834. A város jégeső, áradások és mostoha termés által sok kárt szenvedett.[8])

1835. A halász, ugy a fölső kapunak leromboltatása s ebből nyert anyagnak árvereztetése elhatároztatott.[9])

Julius 14-én tartott városi tisztujitás vezetésére mint királyi biztos tacskándi Csergheő Ferencz táblai ülnök, midőn a városi kapitányi hivatalra Graff Károly evangelikus tanácsost kijelölte, a választó község katholikus tagjai azon okból, hogy még ekkoráig

[1]) Városi jegyzőkönyv.
[2]) U. o.
[3]) U. o.
[4]) U. o.
[5]) U. o.
[6]) U. o.
[7]) U. o.
[8]) U. o.
[9]) U. o.

protestans ezen hivatalra nem volt kijelolve. ovásukat nyilatkoztatták ki. Ez ellenében az evangelikus választók hivatkozva a törvényre ugy a királyi parancsolatnak szavaira, végre az ellenkező gyakorlatot bizonyitó régibb városi jegyzőkönyvekre, a katholikusok tiltakozását visszautasitani kérelmezték. Ennek folytán az elnökösködő királyi biztos kijelentette, hogy a kijelölésnél valláskülömbségre tekintettel nem lehet, s a kifejezett óvásnak helyt nem adhat.

A városbirói állomás betöltésénél a kir. biztos szinte Graff Károly evangelikust jelölte ki, ki azonban Fügh Zsigmond hitsorsosa s öregebb tanácsostársa iránti tekintetből a kijelöltetést nem fogadta el, minek következtében helyette Fügh jelöltetett ki városbiróul. A katholikus választók ismétlőleg a régi gyakorlatot hangoztatván, a kir. biztos eljárása ellen tiltakoztak s a többek között egyik akadályozó okul azt hozták föl, hogy a plebánia templom nagy harangját, a mint régi időktől fogva szokásban volt, evangelikus birónak meghuzni nem lehet. Az evangelikus választók minden ellenvetések daczára Fügh kijelöltetését szorgalmazták, ellenben a katholikusok kinyilatkoztatták, hogy a szavazáshoz járulni nem fognak. Ennél fogva a királyi biztos a birói választást elhalasztotta és mindaddig mig e vitás ügy érdemében fölsőbb helyről utasitás nem érkezend, Schildhauer János helyettes birót továbbra is birónak helyettesitette.[1])

1836. Reichard Károly könyvnyomdát állitott.[2])

1837 február 3-án az épitendő nemzeti tanoda terve a tanács által helyben hagyatott és özvegy Andaházy Boldizsárné házának e czélra leendő megvásárlására Graff Károly tanácsos és Stuna János népszószóló kiküldettek. A megvásárlott ház október 11-én a városnak tulajdoni joggal átadatott.[3])

Május 12-én állandó szinház épitésére részvényes egylet alakult s az épitkezés tervezetének kidolgozására és annak idejében leendő végrehajtására a tanács részéről Graff Károly és Ertl János tanácsosok küldettek ki.[4])

September 15-én a soproni ut mellett a városi tégla kemenczénél álló bitófa lerombolttatott és anyaga 3 frton Palocsay Jánosnak elárusitatott.[5])

[1]) Városi jegyzőkonyv.
[2]) U. o.
[3]) U. o.
[4]) U. o.
[5]) U. o.

1838 julius 5-én az egyenruhás polgárok elavult zászlója helyett egy uj lobogó csináltatott.[1])

Augusztus 10-én három évi határidő alatt a szalma födelü házaknak, cserép zsindelylyel való fedezése megparancsoltatott.[2])

1840. Zene egylet alakult, ugy a nemzeti tanodának épitése megkezdetett. Továbbá a kéthelyi erdőn át, könnyebb közlekedés tekintetéből Sopronmegye részéről, átmetszéssel egy uj szekér ut terveztetett és munkálatba vétetett. Minthogy a földön átszivárgó vizerek számos nehézséget okoztak, sok munka és költség után a vállalat abban hagyatott.[3])

1841 május 13-án Deckelmann Jakab és Schöck Márton kapások a fölső erdei ördögasztalánál (Teufelstisch) egy szirt üregben egymás mellé helyezve 44 darab barbárkori bronz sarlót leltek. Ezekből egy példány a városi levéltárba helyeztetett el, másik a nemzeti muzeumnak küldetett, a többiek pedig a városi tisztviselők és képviselők közt elosztattak.[4])

November és deczember havában Hevesi Szabó Imre szinigazgató társaságával magyar szini előadásokat adott. Ezt megelőzőleg október 20-án Abday Sándor igazgató is folyamodott, de az előadási engedélyt az előbbi nyerte meg.[5])

Deczember 3-án a városi raktár előtt (mostani honvédlaktanyának déli sarkánál) álló pellengér lerontatott.[6])

Deczember 21-én a magyar királyi helytartó tanács megengedte, hogy a város magyar köriratu pecsétet használhasson, melyet a következő 1842 julius 1-én a tanács használatban vett.[7])

1842 márczius 18-án az alsó kaputól balra eső belvárosi mészárszékek beszüntettek és lakhelyiségekké alakitattak át.[8])

Október 1-én a templomok alatt létező sirboltoknak ajtai a helytartó tanácsi intézmény folytán befalaztattak.[9]) Kőszén ásásra részvény társulat alakult.[10])

1843 márczius 31-én az evangelikus hitközség által épitendő

---

[1]) Városi jegyzőkönyv.
[2]) U. o.
[3]) U. o.
[4]) U. o.
[5]) U. o.
[6]) U. o.
[7]) U. o.
[8]) U. o.
[9]) U. o.
[10]) U. o.

tanodához és lelkész lakhoz szükségelt anyagok a katholikus és az evangelikus hitfelekezetek között 1801 november 12-én létre jött kölesönös egyezség alapján a városi hatóság által kiszolgáltattak.[1])

Ápril 24-én Noszlopy Ignácz soproni váltótörvényszéki elnök vezetése mellett megejtett tisztujitás alkalmával, királyi engedély folytán a polgármesteri hivatal életbe léptetett s ezen hivatalra Fügh Zsigmond ügyvéd választatott meg.[2]) Kisdedovodának fölállitása terveztetett.[3])

1844 márczius 29-én a magyar és kovács utczák közötti tér sétányá alakitatott és platán fákkal beültetetett.[4])

Ápril 19-én V. Ferdinánd király olajfestményü arczképe ünnepélyesen a városház termében fölfüggesztetett. Ezen alkalommal önkéntes adakozásra aláirási ivek köröztettek s a bejövendő összeg vasárnapi tanoda fölállitására határoztatott forditatni.[5])

Május 24-én Győri János városi plebános a városnak szaporodó népességét tartván szem előtt, a plebániaegyház megnagyobbitását, vagy esetlegesen egy uj egyháznak épitését inditványozta a közgyülésben, mely alkalommal a katholikus lakósok az inditvány támogatására szinte ez ügyben kérelmet nyujtottak be.[6])

Augusztus 12-én a takarékpénztári egylet alapszabályait a magyar királyi helytartó tanácshoz leendő fölterjesztés s megerősités végett a városi tanácsnak beadta.[7])

Október 28-án Ertl János városbiró egy posztógyárnak föllállitását inditványozta, mely a tanács, ugy a választó község meleg pártolásában részesült, s az emlitett inditványozót felkérték, hogy a vállalatot a közönség pártfogásába ajánlja, nem különben e czél kivitelére megkivántató intézkedéseket eszközölje.[8])

1845. Az épitendő posztógyárhoz megajánlott köveket és téglákat a tanács kiszolgáltatta.[9])

Februar 28-án Stettner Antal, Slamatinger András tanácsnokoknak, Pados János második szószólónak az 1843 junius 30-án hozott tanácsi határozat nyomán a városi levéltár rendezése és lajstromozása meghagyatott.[10])

---

[1]) Városi jegyzőkönyv.
[2]) U. o.
[3]) U. o.
[4]) U. o.
[5]) U. o.
[6]) U. o.
[7]) U. o.
[8]) U. o.
[9]) U. o.
[10]) U. o

November 21-én minthogy a vaspálya Kőszegnek terveztetett vezetetni, Rohonczy Ignácz igazgatói tag két mérnök kiséretében megérkezvén, ez ügyben értekezletet hivott össze.[1])

1846 május 24-én az egyenruhás polgári őrségnek uj zászlója ünnepélyesen fölszenteltetett, a zászló anyai tisztséget Ziehy Ferraris Bódog grófnak neje viselte.[2])

Junius 5-én Chernel Kálmán, Sándorfy Antal, Zsoldos Ferencz a tanácshoz beadott folyamodványukban egy magyar nyelven vezénylendő és nemzeti egyenruhával ellátandó uj polgári őrségnek alakitását helybe hagyatni kérelmezték.[3])

1847 október 1-én István főherczeg magyar királyi helytartót az oszágban tett körutja alkalmával egy városi küldöttség Nagy Károly városbiró vezetése mellett Szombathelyen, egy másika pedig október 2-án Fügh Zsigmond polgármesterrel élén a város határán üdvözölte.[4])

Az 1848/9. forradalom alatt.

A párisi forradalom győzelme, mely a juliusi királyságot halomra döntötte — Magyarország állami szervezetét legbensőbb alapjaiban renditette meg.

A mint a franczia főváros eseményeinek hire elterjedt, azonnal erjedő izgatottság gyülpontjává változott az ország s a forrongás lázheve széles áramlatban vett erőt a köz és társadalmi élet minden viszonyain, sőt még ott is nyilatkozott, hol sajátlagos politikai érdekek iránt eddigelé minden részvét, minden buzgalom hiányzott. Legnagyobb hatást azonban az ország szabadelvü ellenzékére gyakorolt, mely a forradalmi válságot megelőző tizedben, évről évre tömörebb párttá alakulva, növekvő erejében mindegyre szilárdabb, követelőbb állást foglalt el alkotmányos jogainak sérthetetlen megőrzésében és haladási czéljainak kiküzdésében. Ezen törekvések tapasztaltára a bécsi kormány a helyett, hogy a haladási irányok kijelölésével, korszerü igények számbavételével az életre való elemeknek szabadabb fejlődését czélozta volna, hatalmát félénken őrizve, alkotmányt csorbitó, megcsontosult kormányzati rendszere által minden szabadabb ösztönnek, minden emelkedetebb szellemi mozgalomnak és ujitási gerjedelmnek mereven ellenállott. Mig ezek folytán a szabadelvü eszmék hivei, az ország szellemi hátramaradásának

[1]) Városi jegyzőkönyv.

[2]) U. o.

[3]) U. o.

[4]) U. o.

okát, az anyagi jólét áldásainak hiányát, a bécsi kormány tespedő, közönyös politikájának tulajdonították, addig ez és pártja a létező állapot fentartását védvén, az ellenzéket lázongó ösztöntől vezetett, a dynastia és birodalom bukására törekvő forradalmi pártnak tekintette, s ezért korszerü követelményeit visszautasitotta. Ily szétváló irányok és nézpontok közepette, midőn a forradalom Bécsben is diadalt vivott ki, igen természetes, hogy az események az ellenzék magatartására, a Pozsonyban ekkor ülésező országgyülésre végzetteljes befolyással hatottak. Az országgyülési ellenzék ugyan is elérkezettnek látta ekkor az időt arra, hogy az éveken át sürgetett reformok életbe léptetését követelje annál inkább is, mert az általánosan uralkodó izgalom jelei után törekvései valósitásában, a nemzet tömegének támogatására biztosan számithatott. A közhangulat zajos nyilatkozványai által megrendült kormánypártiak nem birván többé korlátozni az áramlatot, az ellenzék követelményeinek teljesitését, többé nem akadályozták, a király pedig az eleibe terjesztett törvényjavaslatokat szentesitette. A nemzeti önálló kormányzatnak létesülését, a hübéri viszonyok maradványainak megsemmisitését, a polgári és politikai jogoknak minden néposztályra való kiterjesztését, melyek az ország állami életének alapos s üdvös átalakitását helyezték kilátásba, a legtávolabb és legelszigeteltebb vidék lakosai is örömmel üdvözölték. Kőszeg lakossága az átalakulási viszonyokat szinte az öröm és lelkesedés kitörő nyilatkozványaival fogadta, s a városi hatósággal karöltve késedelem nélkül sietett hazafiui buzgalmát a nemzeti kormány intezkedéseinek végrehajtása által bebizonyitani. Márczius 19-én érkezett az első ministeri átirat a városhoz, melyben Batthyányi Lajos gróf minister elnökké lett kineveztetését és a magyar felelős ministeriumnak legközelebb leendő alakitását közölte, s ennek kapcsában a tanácsot fölszóllitotta: hogy a nyugalom és közbéke fentartására minden erélyét föllhasználja, nehogy a ministerium s országgyülés, mint az átalakulás s törvényesség közegei a nagy, nehéz munka megoldásában kicsapongások vagy idő előtti követelések által akadályoztassanak.

Batthyányi Lajosnak minister elnökké való kineveztetéséről örömmel értesülvén a tanács, fölszóllitásának eleget teendő a közbátorság fentartására s a netalán eredhető zavarok elnyomására ideiglenes nemzetőrség alakitását vette eszközlésbe. E czélból rögtön aláirási iveket köröztetett a városban, hogy a nemzetőrség soraiba belépő polgárok, birtokosok és magányzók magokat bejegyezzék. Másnap márczius 20-án Batthyányi minister elnok levelet a város országgyülési képviselőjének Nagy Károlynak tudositása

követte, melyből a tanács értesült, hogy a sajtó fölszabadulására, a felelős magyar ministeriumnak fölállitására, a nemzeti őrség szervezésére, örökváltságra, népképviseleti rendszerre, közösteherviselésre ugy minden egyéb alkotmányos intézményekre vonatkozó és kifejezett kivánatát a nemzetnek Ferdinand király teljesitette. Mihelyt e fontos vivmányok a hatóság hirdetményei utján köztudomásra jutottak, a közönség azonnal a kerületi királyi tábla ügyvédeinek Hrabovszky Jánosnak, Szovják Mátyásnak, Kis Sándornak, Sándorfy Antalnak, Makovitz Edének, Gobra Jánosnak, Csaplovits Sándornak, Mecséry Gyulának stb. ugy a város ifjabb nemzedékének kezdeményezésén és buzditó példáján hevülve tömegesen lépett a nemzetőrség soraiba, azonkivül nemzeti cocardák, tollak föltüzése s egyéb külső nyilatkozványok által adott kifejezést a korszerü eszmék alkotmányos diadala fölötti örömének. Voltak ugyan egyes kivételek, kik mindezen tüntetésekre gúnynyal, a nyert hóditmányokra bizalmatlan idegenkedéssel tekintettek, mások pedig ellenséges indulattal konkolyt hintve titkon, a népet az alkotmányos engedmények megtámadására ingerelték, a nélkül azonban, hogy alattomos izgatásaik képesek lettek volna a közcsend kapcsait érezhetőleg megingatni: mert a lakosoknak alkotmányos ragaszkodása, nem különben a hatóságnak éber erélye minden nagyobb bujtogatási kitörést eredetben elnyomott.

A rend érdekében már márczius 24-én a választó közönség inditványára egy állandó választmány neveztetett ki, melynek föladata vala a netalán előforduló kicsapongások s mozgalmak elnyomásáról intézkedni. De daczára a városi hatóság, ugy az állandó választmány alkalomszerü rendszabályainak a titkos bujtogatások még is némely rendzavarokat idéztek elő. A titokban müködő gonoszok izgatási eszközül mindenekelőtt a nemzetőrségi intézményt használták föl, melyről a nép között oly véleményt terjesztettek el: hogy a nemzetőrök rendes katonai szolgálatok teljesitésre lévén hivatva, szükség esetében kimozditatnak és családi tüzhelyeiktől távolabb vidéken az ellenség ellen alkalmaztatnak. Továbbá a zsidóság elleni gyülölet élesztésére a választási törvényjavaslatot forditották, mely minden tekintet nélkül a valláskülönbségre, a választási jog gyakorlatában a zsidókat a többi hazai polgárokkal egyenlően részesitette. Ezen galád izgatások folytán csakugyan történtek némely botrányos jelenetek, mint ápril 9-én délután, midőn az előlegesen alakult nemzetőrség fegyvergyakorlat végett a kitüzött téren megjelent és itt vele az országos ideiglenes ministeri bizottmánynak abbeli rendelete közöltetett, hogy a zsidók személyi és

vagyoni jogaikban védelmeztessenek. E rendelet tartalma az őrségnek kapásokból álló osztálya által a megelőzött bujtogatások folytan ellenszenvvel fogadtatván, közülök számosan zajos nyilatkozatokra fakadtak és kijelentették, miszerint ők a zsidókat nem csak védeni nem fogják, hanem ezeknek kiköltözködését erőszakolni szándékozzák. Miután a zajongó tömeghez intézett minden felvilágositó és engesztelő kisérlet siker nélkül maradt, a nemzetőrség értelmesb része, hogy a mozgalmas tömeg figyelmét elvonhassa, a fegyvergyakorlatot akarta megkisérteni. De minthogy ez nem sikerült 6 óra tájban rendezett sorban a város házához indult, az elégületlenek csoportjától és ezekhez csatlakozott csőcseléktől követve. Midőn a józanabb nemzetőrség a városház udvarába bevonula, a zajongók közül többen ide szinte betolakodtak, nagyobb része pedig künn a főtéren összeseregelvén lázitó zajjal előbb kijelentett boszus szándékokat a zsidóság irányában, ujra ismételték. Erre a helyettes biró Stettner Antal a lázongók közé lépett, békitő beszédével és azon igérettel, hogy legközelebb közgyülést fog tartani oly czélból, hogy a nép követeléseit és sérelmeit előadhassa — a zajongó csoportot eloszlásra birta. A rend helyre állván, egész este nem zavartatott meg. Éjji két órakor azonban Krötzl József izgatására többen ismét összecsoportosultak, kik orditások s káromlások között Schey Antal izraelita gyöngyös-utczai 340. szám alatti lakását erőszakosan megtámadták és háza előtt lévő kertecske fakeritését elrombolták. Ugyan ezen időben mások a Schey Fülöp háza előtt álló lámpa oszlopokat ledöntötték. Midőn amaz rakonczátlan csőcseléket Turcsányi Lajos evangelikus magyar hitszónok átellenben lévő lakásának ablakából nyugalomra és hazamenetelre intette, a lázangók ellene szinte kifakadtak és ablakait beverték. De ekkor az ide érkezett nemzetőrség a főkolompos Krötzl Józsefet elfogván a további kicsapongásnak véget vetett. Midőn Krötzl a város házához kisértetett, utközben, az őt kisérő nemzetőrség tagjait, Csaplovits Sándor ügyvédet és Degel Tamást megtámadta, de ezek ugyan a reájuk mért csapást elháritották, ellenben egy városi hajdut megsebzett. Krotzl bezáratása után Marton János, Stehr, másként Miller János, Weber János, Kappel Károly, Tischoffszky János, Sandweber János czimbora társak a városba berohantak s letartóztatott társuknak kibocsáttatását vakmerően követelték, mire Marton elfogatott a többi lazangok futással menekültek. A tettesek ellen bünvádi eljárás elrendeltetven, ezentul a nemzetőrségnek hazafias magatartása minden további rendbontási merényletet megakadályozott.

Ápril 29-en hirdettettek ki az 1847/8-diki törvények, mely

alkalommal a közgyülés elhatározta. hogy a város némely középületein s nyilvános helyein még létező császári szinek a mennyire ez még mindeddig nem történt volna, Magyarország czimerével és szineivel fölcseréltessenek. de azon kivül az egész nemzetre földerült azon fontos napon — melyben a hon közkivánalmai teljesültek, a törvényes szabadság alapján leteendő korszerü alkotmány kivivatott. mulhatlan örökitésül s az utókornak is örök hálás emlékéül a város némely nagyobb téreinek és utczáinak fenálló nevei a kor nagy eseményeire. a kitünő férfiakra vonatkozó s emlékeztető elnevezéssel átváltoztassanak. Egyuttal a hadi ministerium fölkéretett, miszerint a helybeli nemzetőrség czélszerü beoktatása végett intézkedjék. Továbbá a városi közönség a nemzeti kormánynak hazafias érdemeiért elismerését s határtalan bizalmát külön üdvözlő föliratban fejezte ki. Végre Szemere Bertalan belügyminister fölhivására a város lelkesedett készséggel elhatározta. tehetsége szerint közadományok utján a haza oltárára áldozatokkal járulni. Az e végre kinevezett küldöttségek által gyüjtött és junius 9-én beszolgáltatott adományok ezek valának: készpénzben 1142 frt. 3 darab arany. $145^{1}/_{2}$ lat ezüst, 9 darab ezüst gomb, 15 darab régi ezüst pénz. 1 kapocs, 2 kanál, 1 czukorfogó. 2 kosár ezüsből, 10 akó bor.

Junius 30-án Zarka Sándor Vasmegye alispánja a magyar ministerium rendelete folytán megkereste a várost. hogy a megye által kiállitandó 3000 önkénteshez aránylagos számmal hozzájáruljon és az illető egyéneket Vidos József ezredes parancsnoksága alatt a Dráválhoz mozgósitandó őrseregbe besorozza. A város közönsége polgári kötelmei érzetétől áthatva lévén. a hazát környező veszély láttára. a szükséges eszközöknek kiállitásában tettleges részt venni ohajtott s ennélfogva a toborzás a városban felállitatván. sikeres foganatba vételére a hatóság czélszerüen intézkedett és a toborzás utján beavatandó önkéntesek nagyobb ösztönzésére azon 8 frt és a naponkénti kenyér adogokon kivül. melyeket az országos kincstárból nyertek, segélydij fejében naponta minden önkéntes 4 pgő krczárt. egyszer mindenkor 10 pgő frt beállási pénzt ajánlott. Minthogy a városnak az önkéntesek kiállitása által nevezetesb költségei származtak. a kiadások enyhitésére a városban lakó több buzgó hazafi áldozatok hozására késznek nyilatkozott. Az első lépést ez irányban téti Takács Sándor kerületi kir. táblai ülnök tette meg. ki naponta bizonyos összeget ajánlott föl az önkéntesek ellátására. Hason áldozatok gyüjtésére egy bizottmány neveztetett ki. melynek kezéhez rövid idő alatt 432 frt 20 kr. adomány gyült be. A toborzás utján 23 egyén állott be önkéntesnek. kik azonnal Szombathelyre szállitattak.

Julius 6-án Preiszler Antal nyugalmazott kapitany mint a helybeli nemzetőrségnek parancsnoka, magát a közgyülésnek hivatalosan bemutatta.

Augusztus 21-én gróf Batthyányi Lajos ministerelnök augusztus 15-én kelt levelében a Duna s Dráva közti hatóságokat, a vészszel fenyegetett haza megmentésére, önkéntesen ajánlkozó nemzetőröknek minél nagyobb számban leendő kiállitására, fölfegyverzésére fölhivta s figyelmeztette, hogy a honmaradó nemzetőrök előkészitessenek s fegyverben gyakoroltassanak, mikép a horvátok beütése esetében első fölszóllitására általános népfelkeléssel, azok az ország határaiból visszaveretessenek. A város közönsége a haza védelmében késni nem akarván, tüstént a lakosságot fölszóllitotta, hogy minél számosabban jelentkezzenek önkéntesül és ezek fölfegyverkezésére a fegyvert nem fogható lakosok fegyvereiket átengedjék. Ezen alkalommal a kimozditandó önkéntesek számára, a ministeri szabály szerint előirt 100 darab fegyvert határozott a város beszerezni, a belügyministert pedig megkereste, hogy a helyben maradt nemzetőrök részére szükséges töltényeket mentül előbb szolgáltassa ki.

September 17-én gróf Batthyányi Lajos ministerelnök fölszóllitotta a várost, hogy toborzás utján a honvédsereg szaporitására önkénteseket állitson. Ennélfogva a toborzás azonnal eszközlésbe vétetett.

September 19-én Kosztolányi Mór a dunántuli mozgó önkéntes sereg parancsnoka a várost megkereste, hogy a sebesültek számára kivántató gyolcsdarabokat, tépéseket küldjön, mely kivánat sikeresb eredmény elérése végett egyházi szószékekről kihirdetetett, nem különben a lelkészek a megsebesitendő hazafiak ápolására szükséges anyagok kiszolgáltatására a népet buzditották.

September 21-én gróf Batthyányi Lajos ministerelnök tudósitotta a várost, miszerint a népfölkelés, ugy a honvédsereg gyarapitása tekintetéből eszközlendő toborzás biztosabb és gyorsabb foganasitása végett Békásy Imrét nevezte ki kormány biztosnak. E kineveztetést a közönség bizalommal és közmegelégedéssel fogadta, azonnal 40 honvédet ajánlott toborzás utján kiállitani, kiket ruhával, fegyverrel és naponkénti 12 krajczár segélybérrel vala ellatandó. Azon esetben pedig, ha september 24-ig az ajánlott szam toborzás utján nem volna kiállitható, az összeirt 19, 20, 21 és 22 éves ifjakból sorshuzás által határozta az igért mennyiséget kiszolgaltatni. Ezen alkalommal elrendeltetett, hogy a helybeli nemzetőrök minthogy a veszprémi táborba valának mozgositandok, kaszakkal fölfegyverkeztessenek.

September 28-án Békásy Imre kormánybiztos a városi közgyülésben megjelenvén, előterjesztette: miszerint az országba betörő ellenség utjában pusztit, rabol és ártatlan csecsemőket dühének föláldozza, igy tehát a haza saját gyermekeinek megmentő karjai után esdekel, ehhez képest a ministerelnök rendelete szerint a népesség arányához mérve, Kőszegre 97 ujoncz esik, azért a már előbb kiállitott 40 leszámitása után még fenmaradó 57 ujoncznak mentől előbbi kiállitását meghagyta. Minthogy a városi közönség a nemzeti kormány intézkedéseit ekkoráig is a legnagyobb készséggel teljesitette, most a vész perczében, midőn a nemzet létével minden egyes polgárnak léte forgott kérdésben, legszentebb hazafiui kötelességének ismerte minden áldozat kimélet félretételével a ministeri rendeletnek hódolni és a városra kivetett ujonczokat mielőbb kiállitani.

Október 7-én Békásy Imre kormánybiztos október 5-ről kelt levelében a városi hatóságnak meghagyta: miszerint Jellasich seregeinek mozgalmai következtében a helybeli nemzetőrség kiindulására a szükséges előintézkedéseket megtegye.

Október 8-án Preiszler Antal nemzetőri őrnagy a várost értesitette, hogy Vidos József tábornok utasitása szerint a kőszegi nemzetőrség október 11-én ki fog mozditatni. Miután október 9-én érkezett hir szerint a horvát ellenség Sopron s Kőszeg felé tervezte irányát, a kimozditás elmaradt, ellenben Békásy kormánybiztos a városi polgármesternek meghagyta, hogy a népfölkelésre az intézkedéseket tüstént megtegye, az ellenség mozdulatainak kipuhatolása végett előfutárokat alkalmazzon, nem különben az ellenség által Horvátországba küldött, vagy onnét a császári táborba intézett leveleket, sürgönyöket és futárokat föltartóztassa.

Október 10-én Békásy kormánybiztos rendeletére a nemzetőrség kimozditandó lévén, a szükséges lőszer anyagok kiadattak és szakértők által töltvények készitettek. Ugyan e napon Szél József kormánybiztos reggeli 6 órakor kelt levelében a polgármestert értesitette, hogy miután az ellenség Kőszeg felé közeledik, a népfölkelés eszközlésével Reisig Alajos kormánybiztos bizatott meg, s ennek folytán a városi lakosság a fegyveres fölkelésre készen legyen, hogy a harangok félreverésére mindenki a kitüzött helyszinén megjelenhessék.

Október 11-én reggeli 6 órakor Niczky Sándor soproni kormánybiztos a városi közönséget tudósitotta, hogy a soproumegyei népfölkelés a horvát seregnek utját állotta, de siker nélkül, mert rövid ellentállás után az ellenség visszaverte, mely 20,000 emberből álló táborával Kőszeg felé vonul, s ha itt meg nem támadják és

élelemmel ellátják, a várost megkiméli és a lakosságot nem bántalmazza. Minthogy a város annyi fegyveres erővel nem rendelkezett, hogy a nagy számu ellenséget sikeresen megtámadhatta volna, a közgyülés abban állapodott meg, hogy az ellenségnek átvonulását nem akadályozza, ha mindazonáltal annak idejében segéd csapatok érkeznének, akkor a város közönsége hazafiui kötelessége szerint elvan határozva, kitelhető erővel és legnagyobb elszántsággal az ellenséget visszaverni.

Október 11-én déli 12 órakor Teodorovits császári tábornok Horpácson kelt levelében a várost megkereste, hogy mintán fölsőbb parancsra 20.000 határőrt Horváthonba visszavezetni szándékozik, Sopronmegye kormánybiztosával kötött egyességhez képest, minden összeütközés elkerülése és békés átvonulása végett, tábora számára szükségelt élelmi szereket kiadatni kivánja.

Mintán Békásy kormány biztos a horvát tábornok kivánságáról, ugy szinte a város védtelen állapotáról gyors futár által rögtön tudósitatott, s daczára a város sürgetésére a hadisegély nem érkezett, sőt az ide berendelt lékai és rohonczi nemzetőrök haza tértek, és ekként Kőszeg minden támogatás nélkül maradt, a nagy számu ellenség visszaverésére annál inkább is képtelennek érezte magát, mert a helybeli nemzetőrök egy része előtte való nap Csepregbe mozgósitatott, azonkivül a horvát táborból parlamentairképpen küldött őrnagy életének kezességével oly biztositást nyujtott, hogy a horvát sereg Magyarország ellen többé hadakozni nem akar, hanem csak hazájába ohajt békével visszatérni. Ily körülmények között, nehogy a város a féktelen csorda rablásainak, gyujtogatásainak kitétessék, föltéve, hogy addig segély nem érkezend, az ellenség háboritlan elvonulásában, nem különben a kivánt élelmi szerek kiszolgáltatásában kényszerüségből bele egyezett. A létre jött megállapodás folytán a horvát had táborhelyéül az alsó erdő alatti térzet, mely a csepregi ut mellett vonul el, jelöltetett ki. Nagy Károly polgármester pedig utasitatott, hogy Teodorovits tábornagygyal értekezzék és ezt katonái által elkövetendő minden kicsapongások s kártételek iránt felelősség fölvállalására kötelezze.

Mintán a horvát tábornokkal az egyességet a városi polgarmester megkötötte, a horvát sereg a kijelölt téren táborba szállott, hová az egyesség értelmeben meghatározott élelmi szereket a város kiszállitotta, nem különben saját biztonsága tekintetéből a Gyöngyös folyam baltpartjának hosszában a koldus hidjától kezdve, egész a szt. János hidjáig őrvonalként nemzetőröket állitatott fol, hogy ezek a netalán rablási szándékkal kitörő egyes horvátokat a prédálástol

vissza tartóztassák és a tábornok beleegyezéséhez képest, mint szökevényeket elfogják.

Midőn Teodorovits az est beálltával Meszleny és Szombathely irányában a nagy számban össze sereglett megyei fölkelő népnek kiterjedt őrtüzeit megpillantotta, nehogy hadtestét az elfogatás veszélyének tegye ki, Körmendnek tervezett hadmenetét megváltoztatván, éjjeli tizenkét óra után seregével tábori állásából kimozdult nyugoti irányba Röth és Léka felé intézte visszavonulását. Hadtestének előcsapata zavartalanul haladt a városi őrvonal mellett el, de a mint a szürke zárda nők kertjének közelében lévő kőhidacskához érkezett, hol Handler József épitőmester állott őrt, ki hivatása buzgalmában már több szálangó horvátot lefegyverzett, a most ide közeledett előcsapat számában tévedve, ezt fölakarta tartóztatni, a horvátok azonban ellenszegültek s a bátor megtámadót szurony szurásokkal és lövésekkel megölték. Ezután a horvát ellenség minden további akadály nélkül Lékán keresztül Steierhon területére menekült.

Mig a kőszegi nemzetőrség honlevő része, ugy a fegyvert fogható lakoság másnap reggel az elmaradozott horvátok üldözésére Léka felé kivonult, azalatt a városhoz közeledett vasmegyei fölkelt népnek egy része izgatottan a városba berohanván, dühös káromlások között Kőszeg lakoságát az ellenséggel való szövetkezéssel vádolta és a horvátok megmenekülését egyedül a város árulásának tulajdonitotta. A „fehér ló“ vendéglő előtt csoportosult össze a bortól izgatott tömeg, melyet néhány józan férfiu hasztalan erőlködött lecsillapitani, mert a rakonczátlan népvezetők azt még nagyobb bőszültségre ingerelték. E közben a zajongóknak tudomására jutott, hogy a városházban több fogoly horvát őriztetik, ide rohantak tehát tömegesen és miután a városház kapuját betörték, azonnal a börtönök ajtait is fölfeszitették s az őrizet alatt itt tartott horvátokat az udvarra erőszakkal kiczepelvén a szerencsétleneket részint itt, részint az utczán délelőtti 11 és 12 óra között embertelenül kaszáikkal fölkonczolták. E vér fagylaló jelenetnek halál rémület közt 32 fogoly horvát, kik helyszüke miatt a városház hátsó épületébe zárattak el, szemtanuja volt, ők bizonyosan szinte társaik borzasztó sorsában fogtak volna részesülni, ha az őrjöngő bősz tömeg ezeknek ott létéről tudomást szerezhet, vagy ha a történtek hirére megjelent néhány Miklós ezredbeli huszár a gyilkosokat kardlapozva kellő időben el nem ugrasztja.

E szomoru esemény után nem sokára Vidos József kormány biztos a városba érkezett, ki rögtön oly intézkedéseket tett, melyek

a féktelen nép által a város ellen czélba vett gyujtogatási boszu szándékot elhárították.

A kőszegiek ellen intézett méltatlan gyanusitásokra és rágalmakra azon körülmény szolgált okul, mert hogy a viszonyok zavarában a városi hatóság elmulasztotta Niezky Sándor soproni kormány biztos fölszólitása következtében a város és a horvát parancsnok között az élelem kiszolgáltatása iránt eszközölt egyességről Vasmegye kormánybiztosait értesiteni. Mely hiba szülte azon hiedelmet és gyanut, mintha Kőszeg titokban az ellenséggel szövetkezett volna, s ennek menekülését a biztos kelepezéből elősegitendette. És igy a viharos idők eseményai a hazaárulás méltatlan bélyegét sütötték a kőszegiekre s e mellett egy véres cselekvényt hoztak elő, melytől ők undorral fordultak el, s melynek előidézésével vagy részvételével mindaddig, mig a vizsgálatok büntelenségöket kinem deritették, a közvélemény által jogtalanul sujtattak.

Október 20-án Ivánkovits János nemzetőri őrnagy és helybeli térparancsnok kinyilatkoztatta, miszerint a nemzetőrségből 100 egyént legközelebb ki fog mozditani. A meghatározott számot a város részint önkéntes beállás, részint sorshuzás utján állitotta ki. Szovják Mátyás nemzetőri hadnagy pedig utasitatott, hogy 100 db. lőfegyvert a kimozditandó őrség számára szerezzen be.

November 8-án Ivánkovits őrnagy megkeresésére a nemzetőrség szakaszonként nyolcz napi fölváltással a megye határára Pergelénybe előörsi szolgálatra kiinditatott. A szegényebb sorsu nemzetőrök, minthogy távollétük alatt foglalkozásuktól elvonulva a szükséges élelmi szereket be nem szerezhették, naponta a városi pénztárból segélyeztettek. Ugyan e napon Iváńkovits őrnagy által a városban lakozó császári királyi nyugdijjas katonatisztek a magyar alkotmányra föleskűdtettek.

November 15-én a honvédelmi bizottmány a városhoz intézett leiratában a hatóságnak mindazon intézkedéseit, melyeket a horvát ellenség átvonulása alkalmával eszközlésbe vett helytelenitette, egyszersmind a miatt, hogy a város az ellenség részére bort szolgáltatott ki, megütközését fejezte ki. Ezen vád igazolásául a hatóság a honvédelmi bizottmánynak megirta, miszerint az ellenséges tábor meghatalmazottja október 11-én déli 11½ órakor tartott népgyülésben 20.000 itcze bornak kiszolgáltatását mulhatatlanul és határozottan követelte, mit a város a helyzet kényszerüségénél fogva meg nem tagadhatott.

December 25-én a császári katonaságnak Sopronból való közeledtéről értesülvén a város, rögtöni intézkedések végett Nagy

Károly polgármester déli 11 órára közgyülést hirdetett, ennek megnyitása előtt Wölfel József esztergályos mester a tanácsteremben megjelenvén, közölte: hogy a városon kivül megállapodott császári katonaság parancsnoka, gróf Schaffgotsch őrnagy, általa a tanácsnak kinyilatkoztatja, hogy mielőtt e várost megszállaná, a polgármester és tanácsnok társaival értekezés végett hozzája kimenjen. Ennek folytán Nagy Károly polgármester, Raab István városbiró, Slamatinger András, Stettner Antal, Szaivert József, Ege Miklós tanácsnokok, Zsoldos Ferencz, Polster András, Kurcz András, Klügel József, Wagner András, Stegmüller János, Leitner János, Steinbach Károly és több más képviselőkkel kiindultak s a nevezett őrnagygyal a városi kórháznál találkoztak, hol ez nekiek kijelentette: hogy ma délelőtti 11 és 12 óra között ezen szabad királyi várost egy osztály lovasság és két század gyalogsággal ő felsége Ferencz József austriai császár és magyar király nevében megszállja, meghóditja és hadi törvény alá helyezi, mindenek előtt pedig követeli, hogy a város közönsége ő felsége, mint magyar király iránti hódolatát irásba foglalva kinyilatkoztassa s nékie még e nap kézbesitse, hogy ezt Rohonczy Ignácz császári biztosnak haladék nélkül át küldhesse. Az őrnagy parancsához képest a város közönsége hódolatát kényszerüségből kijelentette azon meggyőződésének s reményének hangsulyozásával: miszerint ő felsége fejedelmi elődeinek példájára alkotmányos törvényeink értelmében magát megkoronáztatni s az országot esküje szerint fogja kormányozni.

A hódolati irat átvétele után a császári parancsnok katonáinak elszállásolását, élelmezését meghagyván, azonnal a fegyverek beszedetését rendelte el, s egyszersmind megparancsolta, hogy a falakra fölragasztandó császári kiáltványokat bántani senki se merészelje. Ezen pontok tárgyalása alatt Schafgotsch őrnagy a gyülésben maga is megjelenvén, pótlólag még azt kivánta: hogy az adópénztár állapota személyes, vagy megbizottja jelenlétében fölvétessék és irásba foglalt kimutatása a pénztár egyik kulcsával nekie kézbesitessék. Végül fölszólitotta a gyülést, hogy kebeléből egy tagot válasszon, a ki őtet a postára fogja kisérni, minthogy ottani teendőit annak jelenlétében akarja teljesiteni.

Mintán a város katonai hatalom alá szoritatott, az őrnagy kivánalmainak foganasitása, vagy nem foganasitása iránt minden tanácskozás, minden ellenvetés ki lőn zárva, a hatóság azokat rögtön végre hajtotta. A helybeli nemzetőrségtől bekivánt fegyverek minőségére nézve a császári őrnagy világosan nem nyilatkozván, a polgármester pedig ezeknek lőfegyverei alatt csak a szuronyos

puskákat akarta érteni, az őrnagynak oly választ adott, hogy ezeket már Békásy s Szél vasmegyei kormánybiztosok rendeletére Ivánkovits János nemzetőri őrnagy beszedette és Szombathelyre szállította.

Másnap Schafgotsch őrnagy Tuvais Károly császári nyugdijas kapitányt, mint e város térparancsnokát a közgyülésnek bemutatta, nemkülönben herczeg Windischgrätz főhadvezér utasitását, mely szerint a meghódolt város haditörvényszék alá vettetett, fölolvasta. A város e szerint tényleg ostrom állapotba helyeztetvén, deczember 27-én a katonai parancsnokság a lakosság lefegyverkezését ujabban szigoru felelőség mellett meghagyta, minek eszközlésére a hatóság egy küldöttséget nevezett ki, mely a beadott fegyvereket átvette, jegyzőkönyvileg bevezette s a városház hátsó termében, a jelenlegi levéltárba további intézkedésig elhelyezte. Ugyan e napon déltájban gróf Althan alezredes ujabb haderővel a városba bevonult és rövid idő mulva a polgármestert magához hivatta s komoly szemrehányásokkal illette azért, mert a hatóság elmulasztotta testületileg üdvözlésére sietni, egyuttal az összes tanácsnak nyomban megjelenését megparancsolta. Parancsa folytán a tanács tagjai fél óra alatt az alezredes szállásán megjelentek, ki tőlük azt kivánta, hogy tüstént ő fölsége iránt feltétlen hódolati nyilatkozatot az általa kézbesitett minta szerint szolgáltassanak ki, minthogy az előbb kiadatott, mint hiányosat, Rohonczy Ignácz császári biztos visszautasitotta; meghagyta egyszersmind, hogy a fekete-sárga lobogók a templomok tornyaira, középületekre kitüzessenek, ugy a császári kiáltványok bizonyos helyekre fölragasztassanak.

Deczember 30-án Rohonczy császári biztos rendeletére, miután a törvényhatóság hadi állapotba helyheztetett, a közgyülések tartásától eltiltatott, minek folytán a közgyülés azonnal szétoszlott. A folytatólag tartott tanácsülés a császári biztos parancsához képest a császári lobogókat kitüzette, a kincstári épületekre, ugy az árvaház homlokzatára a császári kétfejü sast föltestete.

Deczember 31-én Rohonczy császári biztos Nagy Károly polgármester által értesitette a tanácsot, hogy herczeg Windischgrätz főhadvezér Vasmegyét és Kőszeg várost az itt fogva tartott horvátok legyilkoltatása miatt 100,000 frt bündijban, vagy a tettes bünösök fölfedezése esetében 50,000 frtban elmarasztotta.

Minthogy Kőszeg lakói a horvát foglyoknak október 12-én történt lekonczoltatásában legkisebb részt sem vettek, sőt akkor a város falai közé betodult népfölkelés által számos méltatlanságot, élet és vagyon elleni fenyegetést turtek el, e mellett mindenki a fölkeléshez csatlakozni és a városból kivonulni kényszeritetett, s ez

okból a szerencsétlen foglyokat nem védelmezhették. a városra rótt igazságtalan sarcz elengedése végett a tanács Windischgrätz fővezérhez egy fölvilágositó védiratot terjesztett. melynek támogatására és fölterjesztésére egyuttal Rohonczy cs. biztost is fölkérte.

1849. Ily előzményekkel nyilt meg az uj év. méhében hordva válságos eseményeket. minek bekövetkezte elé Kőszeg hazafiasb népe ekkor már aggályos sejtelmekkel. baljóslatu kilátásokkal tekintett.

A mint a móóri csatavesztés után seregeink az ország szivébe vonulának és a főváros föladásával a dunántuli országrész császári hatalomba jutott, azonnal a hóditási jog és fegyveres erő alapján tett katonai intézkedések s rendőri boszantások napról napra sürübb és sulyosabb nyomásokkal nehezedtek Kőszegre. melyek alól az egész hadjárat tartama alatt nem menekülhetett. Rohonczy császári biztos, miután a közgyülések tartását már deczember 30-án betiltotta. január 12-én a községi ülések miképen leendő tartása iránt szabatos utasitásokat adott s egyszersmind az általa kijelölt, legnagyobb részben reactionarius érzelmü képviselők jegyzékét közölte, végre a horvát legyilkolásának megvizsgálására Gáál József kerületi táblai ülnök elnöklete mellett küldöttséget nevezett ki.

Midőn a magyar kormánynak Debreczenbe való vonulásáról a kőszegiek értesültek, s a császári hadi hirdetmények. a bécsi hivatalos lapok fényesnél fényesebb győzelmeket kürtöltek, oly csüggedés szállotta meg a kedélyeket. hogy legtöbben a magyar szabadság harcznak befejeztét elkerülhetlennek tartották. Nem hiányoztak ugyan némelyek. kik a viszonyok e balfordulatu folyamában daczára az ostromállapot rendszabályainak a kislelküek bizalmát a nemzeti ügy diadalának reményivel emelni törekedtek. de a hiresztelt tények irányában az általános aggodalmat eloszlatni képesek nem voltak s pedig annál kevesbé, mert a reactionak helybeli hivei. mihelyt a magyar hadak visszavonulásáról biztos hireket szereztek. azonnal merészebben léptek föl. s a boszu indulatának különféle. gyakran igen mocskos nemeit használták föl a nemzeti ügyért hevülő lakosoknak rettegtetésére. üldöztetésére. E tekintetben kézséges végrehajtóra találtak Mediero gyalogsági ezred kapitánynak és helyőrségi parancsnoknak személyében. ki a zaklatásokban sokkal nagyobb végletekre ragadtatta volna magát. ha a humanus lelkü Tuvais császári térparancsnoknak mérséklő befolyása fanatikus intézkedéseit nem korlátozza. De mind e mellett a szorongatások napi renden voltak és változatlan gyötrődés közt folyt az élet. a nélkül. hogy valamely biztos vigasztaló hir földeritette volna az elborult kedélyeket. Ily nyomott hangulat. ily reménytelen viszonyok

között január 20-án Slamatinger András városi tanácsnok inditványára, a majdnem egészben császári érzelmü képviselőkből összeállitott községi gyülés által egy hódoló és üdvozlő följrat átadására Ferencz József császárhoz Olmützbe küldöttség inditatott. A küldöttség tagjai: Nagy Károly polgármester, Raab István városbiró, Martony Imre tanácsnok, Zins Lajos képviselő stb. Bécsben megérkezvén, uti leveleik kinyerése végett Schwarzenberg herczeg minister elnökhöz utasitattak, hol küldetésük czélját előadván uti leveleiket átvették és Olmützben Grüne gróf főudvarmester közbenjárulásával február 3-án déli 11 órakor fogadtattak az ifju császár által. Midőn a polgármester a küldöttség föladatát üdvözlő magyar szavak kiséretében előterjesztette, s a város hódoló iratát kézbesitette, a császár magyar nyelven ekként nyilatkozott: „Kedvesen fogadom alázatos hódoló nyilvánitását a városnak, meg vagyok győződve jobbágyi hüségéről és irántunki valódi vonzódásáról, meg várom szinte jövendőre, hogy tettleg is szóbeli nyilvánitását minden alkalommal bebizonyitani fogja. nehéz idők voltak, de Isten segedelmével a béke, rend és jólét ismét helyre fog állani, jelentsék küldőiknek fejedelmi kegyelmemet s hajlamamat.“ Ezen kijelentés után a császár azt kérdezte „ha már most csend és béke vagyon e a városban“ mire a küldöttség azt válaszolta, hogy a városban csend uralkodik és azon egy borzasztó eseményen kivül — itt a császár közbe vágván „tudom, a horvátok megölese“ — a béke nem zavartatott meg, ennek pedig a város oka nem vala. Ezekután a küldöttség a várost a császárnak további kegyelmébe ajánlván, eltávozott.

Mig a téli hónapokon át a nemzeti kormány Debreczenben a hadügy szervezetével foglalkozott, azon idő alatt a dunántuli részek a megszállott császári hadak által az események szinhelyétől anyira elválának szigetelve, hogy a nemzeti ügy állapotáról Vasmegye kevés, kétséges, vagy csak eltorzitott hireket nyerhetett. Sőt később is, midőn a magyar hadsereg támadó müveleteit meginditotta s a szabadság harcznak kedvező fordulata állott be, Kőszeg folytonosan a katonai hatalom önkénye alatt nyögve, a magyar kormánynyali minden érintkezéstől el vala zárva.

Midőn Windischgrätz hadait győzelmes seregunk visszavonulásra szoritotta, Batthyanyi Lajos és idősb Károlyi István grófok Budapestről biztosabb fogságba szallitatván, ápril hó derekán utjokban Kőszeget érintették. Mihelyt a foglyok közeledtenek hire a városban elterjedt, számos nép sietett a jeles hazafiak látására. A tanuló ifjuság, közte számos árvaházi novendék intézeti magyar egyenruhában, a svábfalvi malomig ment a foglyok elébe, itt

érkezésüket bevárandó. A mint a menet ide közelebb ért és a foglyokat kisérő fedezet az egyenruhás árvaházi növendékeket észre vette, ezeket magyar önkénteseknek lenni vélvén, azonnal a vezénylő parancsnok egy dzsidás tisztet a tanulók csoportjához ugrasztott, megjelenésük oka s kilétük iránt tudakozandó. Nyert fölvilágositás után az ifjakat nyers hangon és durva modorban haza takarodásra parancsolta. A menet megindultakor az ifjuság a hintókat csekély távolra oldalvást követte, haladás közben Batthyányi az ifjak egyikét magához szólitotta és vele néhány nyájas szavakat váltott. A foglyok délutáni 4—5 óra között érkeztek a városba, hol a kovácsutcza 584. szám alatti házában szállásoltattak el s másnap utjokat további rendeltetésük helyére Laibachba folytatták. Batthyányi látszólag derült hangulatban volt, hisz ekkor ártatlanságának öntudatában alig gyanitotta, hogy néhány hó mulva a reactio boszujának leend vértanuja.

A magyar hadak győzelmeit örömmel üdvözölte Kőszeg lakossága, és reménytelve várta az ostrom állapotból való fölszabadulásának óráját. Voltak ugyan némelyek, kik az ügyek szerencsés fordulatában hazafiui büneik miatt aggodalommal tekintettek a nemzeti fegyverek dicsőségére. A reactionak ezen gyáva szolgái, mihelyt Pöltenberg tábornok a hetedik hadtesttel Győrben állást foglalt, azonnal a kárhozat félelmétől üzetve menekvésről gondolkoztak és biztos helyre távoztak. A többek között Raab István városbiró és Stettner Antal tanácsnok egészségük helyre állitása ürügye alatt május 22-én fürdőbe utaztak s csak akkor tértek vissza, midőn a viszonyok nagyobb biztonságot igértek.

A szabadság ügyének folyton kedvező alakulásával Vasmegye népének élesen nyilatkozó lelkesedését, előre látható kitörését meggátlandó Wyss Ferencz császári tábornok megyeszerte a rögtön itélői eljárást kihirdettette, azonkivül május 23-án a kőszegi főbirói járásra, Kőszeg szabad királyi várost is bele értve, 20,000 részlet kenyeret, 6000 részlet zabot, 6000 részlet szénát, 160 akó bort, 32 ökröt vetett ki, melyeket negyvennyolcz óra alatt a szent-miklósi táborba parancsolt szállitatni. Május 25-én pedig Rohonczy császári biztos értesitette a várost, hogy Wyss tábornok parancsnoksága alatt álló hadtest Sopron- s Vasmegyében requisitio utján fog élelmeztetni.

Röviddel ezután, midőn junius elején hadseregünk a feldunához inditatott, s Kmetty hadosztálya Csornánál Wyss dandárát szétverte, mindenki Kőszegen azon biztos hitben élt, hogy a legközelebbi napok alatt magyar harczosok vonulnak a városba s nemzeti lobogók fogják hirdetni falairól, hogy a katonai uralomnak vége lett.

De e remény hiú volt, mert az epedve várt magyar hadak nem jöttek, sőt a várt öröm helyett az ostromállapot szigora napról napra keserűbben nyilatkozott. Azon időtől fogva, hogy császári katonaság szállotta meg a várost, az önkény védelme alatt több közmegvetésü egyének vergődtek a fölszinre, kik most az alkalmat fölhasználták arra: hogy alaptalan gyanusitások és rágalmazó vádak által a legtisztább jellemü férfiak üldöztetését eszközöljék. Igy a többek között a derék Hrabovszki János ügyvéd gonosz feladás folytán néplázitási vád miatt a katonai parancsnokság rendeletére befogatott és Sopronba kisértetett, honnét 14 napi fogság után bizonyitékok hiányában, csak összes vagyonának lekötésével bocsátatott szabad lábra. És hason eset nem volt egyetlen, ily faggatásokban más érdemes polgárok is részesültek. A reactio szolgái meg nem elégedve egyesek üldözésével, nemzeti nyelvünk elnyomására is kiterjesztették figyelmüket s augusztus 1-én kierőszakolták, hogy a városi jegyzőkönyvek s egyéb kiadványok, melyek századokon át hazai nyelven fogalmaztattak, németül szerkesztessenek. Ily kinos állapot uralgott Kőszegen, melynek kinosabb része azonban ezután következett.

Mihelyt Világosnál a szabadság zászlói porba hullottak és Komárom átadása után a harczok moraja elnémult, a boszu ördöge azonnal vérpadokat állitott föl legérdemesb hazánkfiainak legyilkolására. Az önkény ez irgalmatlan munkáját még be sem végezte, már is a legszentebb nemzeti érdekek szétrombolását kezdte meg. Az ország alkotmányát megsemmisitette, épségét megcsonkitotta, nemzeti nyelvét elnyomni, erkölcseit megmételyezni, szellemét eltörpiteni erőlködött. Szóval oly kormányzati rendszert alkalmazott, mely éveken át pusztitó harczot viselt a nemzet élete ellen. És igy folyt ez ellenséges rombolás éveken át az állam pénzerejének kimeritésével, mignem e költséges rendszer a nemzetnek szivós erkölcsi erején megtorvén, a bécsi kormány az 1859-iki szerencsétlen olasz hadviselés után kényszerüségből az alkotmányos térre lépett, az október 20-ki diploma által akarta a birodalmat az elsülyedéstől megmenteni. E hibás kisérlet meghiusultával, ugy a provisorium tartama után végre 1867-ben vissza nyerte a nemzet alkotmányos törvényes birtokát, közjogi szerkezetének biztos alapját. Az ország állami életének ezen legbecsesebb biztositékát fentartani, szilárditani és szélesbiteni lévén minden honpolgárnak legszentebb föladata, Kőszeg jelen és jövő nemzedéke tehát e mellőzhetlen kötelességet tartván szivében, a hazaszeretet lelkesült érzetével oda törekedjék: hogy a magyar nemzetiség alapján, népnevelésének előmozditasa,

mivelődési érdekeinek ápolása, a munkaösztön és iparszorgalom ébresztése, a polgári erények mivelése által a közhaza jólétéhez, szabadságához, dicsőségéhez e város számarányához és erejéhez képest járulhasson.

Ezen irányt jelölte ki multja, ezen érdeket követeli jelene és jövője, hogy erőben és hirben növekedvén a bekövetkező idők kedvező, vagy sanyaru viszonyai között a hazafiság, a szabadság és polgárisodás felemelt lobogójával foglalhasson helyt jelesb városaink sorában. Ezt várom én Kőszeg hazafiui hüségétől, ezt reménylem én a közjóra czélzó törekvésétől, szivem mélyéből kivánva: hogy a gondviselés, mely e várost a mult idők annyi balsorsu viszontagságaiban a végpusztulástól megóvta — segélyezze jövőre is boldogitólag anyagi fejlődésének, szellemi miveltségének menetében és terjessze pazar áldásait évről évre, századokról századokra e város sorsára.

Tartalom.

Javitandók
az első részben.

1-ső lapon alulról 2-dik és 3-dik sorban olvasd. A legnagyobb hideg északnyugoti, északi és északkeleti széllel szokott beállani. Keleti és nyugoti szelek nem uralkodnak s csak néhány perczekig érintik a szélrózsát.

2-ik lapon felülről a 32-ik sor után következik: Kőszegen a szélnek közép előfordulása:

Északi szél	$42._4$	százalék
Északkeleti	$4._4$	„
Délkeleti	$13._4$	„
Déli	18	„
Délnyugoti	15	„
Északnyugoti	$6._8$	„
Összesen:	100	

Ezen szeleknek légtüneti következményei egész közép Europában hasonlók kozvetlen éjszaki szél a leghidegebb, — északnyugoti és északkeleti szél már enyhébb: ez utóbbinál már a légmérő sülyedni, a hévmérő pedig emelkedni kezd, azaz a légmérsék melegebb lesz. A légmérő délnyugoti széllel legalantibb állást nyer és ezen szelet rendesen esőzés kiséri, nyáron pedig ez a legmelegebb szél, miután leginkább van vizpárával terhelve.

3-ik lapon alulról 11-ik sorban 18 hónap helyett olvasd 5 év.

3-ik lapon alulról 15-ik sorban nedveség helyett olvasd csapadék.

4-ik lapon felülről 10-ik és 11-ik sorban $89._{98}$ helyett olvasd $289._{98}$ b. láb.

4-ik lapon a magasági méretek következőleg igazitandók: Kőszeg tenger szintezeti magasága a lebészeti állomás légmérőjének helyéről (tanoda uteza 55-ik szám alatti házban) véve és körülbelül 5000 egyidejü légmérői leolvasások szerint Budapesten és Kőszegen $277._5$ meterrel számitatott ki. 1877. évi május hó 7-én a cs. kir. földrajzi intézet által közvetlen a tengertől vett szintezés által esszközöltetett és a kőszegi cs. kir. katonai alreál intézet kapujánál jellel meghatároztatott, mely a légmérői számitásokkal tökéletesen megegyez.

Ezen föntebb emlitett tenger szintéri magaság a város közepén, egy mindenki által megközelithető és szembe szökő pontra helyeztetett át. Ezen pont a plébánia templom tornyának talpazatja, mely pontnak tenger szintéri magasága $274._7$ metert tesz. Ezen pontról vannak tehát a következő magaságok megállapitva:

	absolut	relativ
	magaságok	meterben
Jelenlegi észlelési állomás	$277._{54}$	—
A plébánia templom talpazatja	$274._7$	—
Kubahegy	322	49

	absolut magasagok	relativ meterben
Kalvaria	389	115
Ó-ház	609	334
Hétkut	443	169
Stajerhazak	536	262
Hermannkut	713	438
Háromszögkö (legmagasb pont Köszeg hataraban)	767	492
Irottkö (legmagasabb pont északnyugot Magyarorszagban)	881	607

4-ik lapon a kut- és forrásvizhez pótlék: 1873. évi márczius hó 26-an eszközölt mérés folytán a források következő hömérséket s fajsulyt mutattak

	hömérsekek R. szerint	fajsuly
Hermannkut .	$4._{6}$	$1000._{50}$
Stajerházi forrás	$7._{1}$	$1000._{91}$
Hétkutak . .	$7._{8}$	$1000._{92}$
Városkut . .	$8._{2}$	$1004._{12}$
Esöviz . .		1000
Tengerviz . .		$1021._{33}$

76-ik lapon felülről 2-ik sorban két rendes tanar helyett olvasd három rendes tanár, két segédtanitó.

77-ik lapon felülről 22-ik sorban 50,000 frt helyett olvasd 5000 frt.

116-ik lapon alulról 18-ik sorban öt ablak helyett olvasd hat ablak.

131-ik lapon felülről 23-ik sorban Fekete János helyett olvasd Fekete István

A második részben.

Lap	*sor*	*helyett*	*olvasd*
4.	10. alulról	igazgatásai	izgatasai
14	19. felülről	elleük	ellenik
21.	4. „	megnyittott	megnyillott
22.	4. alulról	tegyenek	legyenek
28.	7. felulről	ejji	éji
33.	1. „	akó	álló
34.	5 „	toréseken	lőréseken
35.	6. alulról	sorokozik	sorakozik
41.	10. „	Jusisich	Jurisich
46.	4 „	Jurisich Miklos mint	Jurisich Miklós
48.	4 felulrol	kovették	kovettek
53.	5. alulról	eszközöl	eszkozolt
56.	13 felülről	elaustri	elaustri
58.	20. „	ulött	idétt
62.	12. alulrol	sanyergatta	sanyargatto
77.	13. felülről	kudetének	kaldetének
80	17. alulrol	akarnak	akarnak
80	8 és 9 „	bironak s. t. b	biro s tanacsbeliek elott szabad akaratt ol
85	1 felulről	emleket	emleket
86	16. „	that	tehat

Lap	*sor*	*helyett*	*olvasd*
89.	9. alulról	lutheranus ag	lutheranusság
90.	2. felülről	küldöttek a soproni	küldöttek soproni
90.	5. alulról	minek megh lenni	minek megh kell lenni
91.	8. felülről	meghallgatása	minek meghallgatása
91.	19. „	resinotentiokat	resistentiákat
92.	12. alulról	áltat	által
93.	11. felülről	is kőszegiek	is a kőszegiek
97.	16 alulról	tanácsatól	tanácsától
100.	1. felülről	hatoltak	hatottak
110.	10. alulról	metiosi	meliori
115.	7. „	fekelés	felkelés
119.	10. felülről	nincsenc	nincsen
142.	13. alulról	részébe	részbe
144.	2. „	Károlyi	Nádasdy
145.	4. fölülről	exaperiálta	experiálta
155.	16. „	védelmébe	védelmére
160.	17. „	királyunkhoz	királyukhoz
164.	1. „	tempora	tempore
165.	7. „	quardiatól	quardiaról
165.	7. alulról	kiküldje	kiküldjen
167.	17. „	öt	et
175.	16. felülről	Potoransaky	Potoranszky
177.	19. „	nyerhete ki	nyerhetnek e ki
186.	10. „	sigitette	segitette
100.	2. „	ssallasára	szállására
200.	15. „	minthoyy	minthogy
201.	15. „	diserntioval	discretioval
205.	11. „	emberrek	emberek
205.	9. alulról	ürmüs	ürmös
206.	7. fölülről	ugy	ügy
207.	10. alulról	e városba	a városba
210.	8. „	tovább terjedés	és tovább terjedése
214.	18. felülről	hasson	hason
220.	10. „	monento	momento
223.	19. „	preter	propter
223.	23. „	beconomiae	oeconomiae
224.	9. alulról	utasitottá	utasitotta
224.	1. „	ruhát rajta minden	ruhát rajta csináltatni. minden
236.	11. „	eléé	eleibe
246.	12. „	possesoru	possesorii
261.	6. „	városba	városházba
269.	22. felülről	kiadatott	kiadottat
270.	18. „	horvát	horvátok
271.	9. alulról	nyügve	nyögve

